

Društveni, ekonomski, vjerski i kulturni odnosi u dubrovačkim kolonijama u Bosni u 15. stoljeću

Alebić, Tamara

Doctoral thesis / Disertacija

2015

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **Josip Juraj Strossmayer University of Osijek / Sveučilište Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku**

Permanent link / Trajna poveznica: <https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:236:553639>

Rights / Prava: [In copyright](#) / [Zaštićeno autorskim pravom.](#)

Download date / Datum preuzimanja: **2024-05-14**

Repository / Repozitorij:

[Repository of Doctoral School, Josip Juraj University in Osijek](#)

DOKTORSKA ŠKOLA
SVEUČILIŠTA JOSIPA JURJA STROSSMAYERA
U OSIJEKU

Poslijediplomski interdisciplinarni sveučilišni studij
Kulturologija, smjer Kultura, umjetnost i književnost
u europskom kontekstu

Tamara Alebić

**DRUŠTVENI, EKONOMSKI, VJERSKI I
KULTURNI ODNOSI U DUBROVAČKIM
KOLONIJAMA U BOSNI U 15. STOLJEĆU**

Doktorska disertacija

Osijek, 2015.

Doktorska disertacija obranjena je dana 6. srpnja 2015. godine u Doktorskoj školi Sveučilišta Josipa Jurja Strossmayera u Osijeku pred Povjerenstvom za obranu doktorske disertacije u sastavu:

1. Doc. dr. sc. Hrvoje Volner, docent Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti u Osijeku, predsjednik
2. Prof. dr. sc. Helena Sablić Tomić, redovita profesorica u trajnom zvanju Umjetničke akademije u Osijeku, član
3. Izv. prof. dr. sc. Damir Matanović, izvanredni profesor Fakulteta za odgojne i obrazovne znanosti u Osijeku, mentor i član

Doktorska disertacija ima 492 kartice.

UDK oznaka:

PODATCI O MENTORU:

Izv. prof. dr. sc. Damir Matanović, Fakultet za Odgojne i obrazovne znanosti u Osijeku

Ovom prilikom posebno zahvaljujem mentoru, izv. prof. dr. sc. Damiru Matanoviću, na velikoj pomoći i savjetima pri izradi rada. Veliku zahvalnost dugujem i svojoj obitelji koja je u svakom trenutku bila uz mene.

S A Ž E T A K

Privučeni poslovnim prilikama, posebice trgovinom, Dubrovčani odlaze u Bosnu te u značajnim rudarskim i trgovačkim mjestima formiraju svoje kolonije u kojima borave duže ili kraće vrijeme. U nekima od njih Dubrovčani se počinju pojavljivati već u drugoj polovici 14. stoljeća, dok su puni intenzitet doživjeli u prvoj polovici 15. stoljeća. Značajno je da su se pojedini Dubrovčani u nekim kolonijama pojavljivali i istodobno. Srebrenica i Zvornik, kao i ostale dubrovačke kolonije, bile su nastanjene plemićima i pučanima podrijetlom iz Dubrovnika, pri čemu je vlastela bila redovito birana u sudske komisije kao konzuli ili sudci. Određen se broj pučana obogatio te su tako postali važan čimbenik gospodarskog i političkog života, a neki su od njih također bili birani u sudske komisije. Mnogi su bili uključeni u kreditno-trgovinske poslove. Snaženju vanjske trgovine doprinijelo je vađenje ruda, posebice srebra i olova, po čemu su bosanski rudnici bili poznati. Povećan angažman Dubrovčana u rudarstvu bio je povezan s padom proizvodnje srebra na europskom tržištu i njegovom potražnjom.

Usporedo s razvojem trgovine razvijala se i obrtnička djelatnost, u koju se uz posredovanje Dubrovčana uključivalo i domicilno stanovništvo. Trgovinska razmjena donijela je sa sobom zapadnoeuropske utjecaje koji su se manifestirali u mnogim segmentima života. Svakodnevni život Dubrovčana u Srebrenici, Zvorniku te njihovim ostalim kolonijama u Bosni odvijao se na sličan način kao onaj u Dubrovniku. Dubrovčani su sa sobom donijeli osobine dubrovačke, a preko Dubrovnika i obilježja europske kulture. Dubrovački utjecaj našao je svoje uporište i u vjerskom aspektu, posebice stoga što su Dubrovčani katolici. Mnogi od njih obilato su darivali crkve i franjevce o čemu svjedoče njihove oporuke. Njihova velika fluktuacija rezultirala je raznim sporovima koji su bili u nadležnosti dubrovačkih i mješovitih sudova.

Na osnovi neobjavljene građe Državnog arhiva u Dubrovniku, objavljenih izvora i literature u radu će se prikazati na koji su način Dubrovčani utjecali na život promatranih kolonija.

Ključne riječi: dubrovačke kolonije u Bosni; obrtnici; trgovci; plemići; pučani; Dubrovčani; kultura

S U M M A R Y

Attracted by business opportunities, particularly in trade, people of Dubrovnik go to Bosnia and in the significant mining and commercial areas form their colonies where they live longer or shorter period of time. In some of those colonies people of Dubrovnik started to appear in the second half of the 14th century, while they experienced full intensity in the first half of the 15th century. It is significant that in some colonies few people of Dubrovnik occurred at the same time. Srebrenica and Zvornik and other Dubrovnik colonies were inhabited by nobles and commoners originating from Dubrovnik where landowners were regularly elected in the judicial commission as a consuls or judges. There were also a certain number of commoners who became rich and thus become an important factor that was involved in the economic and political spheres of life, and some of them had also been elected to the judicial commission. Many were involved in the credit-trading activities.

Mining contributed to strengthening of foreign trade particularly silver and lead by which the Bosnian mines were known for. Increased involvement of the people of Dubrovnik in mining was associated with the fall in production of silver and its demand at the European market. Along with the development of trade, crafts developed as well, in which the people of Dubrovnik mediated in involvement of locals. Trade exchange has brought Western influences that were manifested in many aspects of life. The daily life of the people of Dubrovnik in Srebrenica, Zvornik and their other colonies in Bosnia was conducted in a similar way as the one in Dubrovnik. The people of Dubrovnik brought the qualities of Dubrovnik, and with it they have brought the features of European culture. Dubrovnik's influence found its footing in the religious aspect, especially because the people of Dubrovnik were Catholics. Many of them profusely donated the church and the Franciscans as evidenced by their testament. Their high fluctuation resulted in various disputes that were under the jurisdiction of Dubrovnik and mixed courts.

Based on unpublished sources of the state archives in Dubrovnik, published sources and literature, this research paper will present how the people of Dubrovnik affected the life of the observed colonies.

Keywords: Dubrovnik colonies in Bosnia; 15th century; craftsmen; merchants; nobles; commoners; people of Dubrovnik, culture

SADRŽAJ

SAŽETAK	IV
SUMMARY	V
1. UVOD	1
2. SREDNJE PODRINJE	5
3. GOSPODARSKE PRILIKE	43
3.1. Razvoj rudarstva i uključenost Dubrovčana u 15. stoljeću	43
3.2. Dubrovčani obrtnici	61
3.3. Dubrovčani trgovci	101
3.4. Uključivanje domaćih ljudi u obrt i trgovinu	145
4. DUBROVČANI NASELJENICI SREBRENICE I ZVORNIKA U 15. STOLJEĆU	159
4.1. Dubrovčani s dužim i kraćim boravkom u Srebrenici i Zvorniku	159
4.2. Organizacija života u Srebrenici i Zvorniku	205
5. UPRAVNO-PRAVNI ODNOSI	217
5.1. Dubrovački sudovi i njihov rad	217
5.2. Mješovito sudstvo i rješavanje sporova između Dubrovčana i domaćih ljudi ...	231
6. KULTUROLOŠKI KONTEKST SREBRENICE I ZVORNIKA U 15. STOLJEĆU.....	239
6.1. Kultura i privatni život.....	239
6.2. Vjerske prilike	256
6.3. Zdravstvene prilike	268
7. PRVE GODINE OSMANSKE PREVLASTI	280
8. ZAKLJUČAK	290
9. IZVORI I LITERATURA	294
10. ŽIVOTOPIS	308

1. UVOD

U domaćoj i stranoj historiografiji problem prošlosti dubrovačkih kolonija u Bosni, pa tako Srebrenice i Zvornika, u dobroj je mjeri istražen i historiografski obrađen. Naglasak je do sada stavljan na gospodarski razvoj tih dvaju bosanskih srednjovjekovnih gradova, a obrađeni su kroz prizmu gospodarskih prilika (razvoj rudarstva i trgovine, segmentalno razvoj kulturnih i vjerskih prilika). Međutim, posebnosti Srebrenice i Zvornika s obzirom na velik broj nazočnih Dubrovčana u tim gradskim naseljima, njihove specifičnosti vezane za upravu, sudstvo, uključenost u rudarstvo, trgovinu te vjerski, kulturni i svakodnevni život Dubrovčana u tim mjestima tijekom 15. stoljeća nisu u dovoljnoj mjeri zastupljeni, kako u domaćoj, tako ni u stranoj historiografiji. Od najranijih publikacija, koje su rađene na osnovu dubrovačkih povijesnih izvora, vrlo je dobro poznato da su Dubrovčani u tim naseljima bili vlasnici rudarskih i topioničarskih postrojenja te brojnih trgovačkih radnji, kao i nositelji najutjecajnijih položaja u upravi, sudstvu te političkom, vjerskom i kulturnom životu tijekom 15. stoljeća. Potaknuti tom istraživačkom prazninom namjera nam je u ovoj disertaciji analizirati život i djelovanje Dubrovčana u Srebrenici i Zvorniku u 15. stoljeću, koji su tamo živjeli duže ili kraće vrijeme te ostavili brojne tragove u pisanim spomenicima, kao i materijalne ostatke.

Brojni pisani tragovi o prisutnosti Dubrovčana u Srebrenici i Zvorniku sačuvani u Državnom arhivu u Dubrovniku, kao i arheološka iskopavanja na terenu, upotpunjuju sliku svakodnevice Dubrovčana u navedenim mjestima, posebno arheološka iskopavanja koja se ograničuju na rekognosciranje terena i na analizu nalaza vezanih gotovo isključivo na navedena dva gradska naselja srednjovjekovne Bosne. Radi se o gradskim naseljima koja imaju rudarsko-trgovinski karakter i koja su svoj procvat doživjela u prvoj polovini 15. stoljeća, kada su u njima bile najbrojnije dubrovačke kolonije. Međutim, trgovi kakvi su bili Srebrenica i Zvornik ne privlače posebnu pozornost arheologa jer smatraju da su vrijeme, ratovi i druge kataklizme uništile najveći broj tragova, osobito one najvažnije.¹ Čak ni rudnik kakav je Srebrenica nije privukao njihovu pozornost.

Od brojnih je povjesničara K. Jireček među prvima započeo obradu i proučavanje tih gradova sa stajališta njihova gospodarskog razvoja.² Istražujući izvornu građu, među prvima je uočio razliku u stupnju razvitka pojedinih privrednih centara u Bosni u srednjem vijeku, pa i u Srbiji, napose u vrijeme Despotovine. Nakon njega je dugo vremena ostala praznina u historiografiji, da bi se tek između dvaju ratova i poslije Drugog svjetskog rata pojavili vrijedni radovi

¹ D. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Biblioteka Kulturno naslijeđe, „V. Masleša“, Sarajevo, 1978., str. 9.

² K. Jireček, *Trgovački drumovi i rudnici Srbije i Bosne u srednjem vijeku*, „Svjetlost“ Sarajevo, 1951. (preveo s njemačkog originala Đorđe Pejanović)

M. Dinića koji obrađuju problematiku gospodarskog razvoja Srebrenice u srednjem vijeku.³ U novije vrijeme povijesni razvoj dubrovačkih kolonija, posebice Srebrenice i Zvornika obrađen je u brojnim radovima D. Kojić-Kovačević, koja je pozornost posvetila povijesti tih dvaju srednjovjekovnih bosanskih rudarsko-trgovinskih gradova u srednjem vijeku, dotičući se i Dubrovčana koji su tamo živjeli i djelovali.⁴ Na osnovu sustavno prikupljene i obrađene građe Državnog arhiva u Dubrovniku obrađen je gospodarski i društveni razvoj Srebrenice i Zvornika te elementi lokalne gradske autonomije. Na taj je način dana sveobuhvatna slika o gotovo svim vidovima života tih možda najvećih rudarskih i trgovinskih centara srednjovjekovne Bosne.⁵

U osvjetljavanju pojedinih segmenata prošlosti Srebrenice i Zvornika te ostalih dubrovačkih kolonija mogu poslužiti i opći pregledi tih naselja, kao i cjelokupne povijesti BiH i Srbije (Despotovine) u srednjem vijeku.⁶

U kratkom osvrtu na ono što je do danas urađeno nužno je ukazati na činjenicu da je nazočnost Dubrovčana i njihova uloga u gospodarskom, upravnom, vjerskom i kulturnom životu Srebrenice i Zvornika te ostalih dubrovačkih kolonija u 15. stoljeću ostala neosvijetljena ili bar nedovoljno osvjetljena. I što je posebno značajno, još uvijek ne postoji ni jedno povijesno djelo

³ M. Dinić, *Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni*, knj. I, SANU, Posebna izdanja, knj. 240, Odeljenje društvenih nauka, knj. 14, Beograd, 1955.; D. Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica XIV – XV. vijek*, SANU, Posebna izdanja, knj. 668, Odeljenje istorijskih nauka, knj. 29, Beograd, 2010.

⁴ D. Kovačević-Kojić, *Zvornik (Zvonik) u srednjem vijeku*, Godišnjak Društva istoričara BiH, godina XVI., Sarajevo, 1963., str. 19–35.

⁵ D. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, str. 10.; Od studija monografskog karaktera koje doprinose upoznavanju povijesti navedenih mjesta mogu poslužiti sljedeći radovi: M. Dinić, *Srpske zemlje u srednjem veku (istorijsko-geografske studije)*, Srpska književna zadruza, Beograd, 1978.; D. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države*, Biblioteka Kulturno naslijeđe, „V. Masleša“, Sarajevo, 1978.; K. Jireček, *Istorija Srba*, knj. 1, Beograd, 1952.; S. Ćirković, *Istorija srednjovekovne bosanske države*, Beograd, 1964.; D. Kovačević-Kojić, *Gradski život u Srbiji i Bosni (XIV. – XV. vijek)*, Istorijski institut, Beograd, 2007.; S. Ćirković, *Rabotnici, vojnici, duhovnici (Društva srednjovekovnog Balkana)*, Equilibrium, Beograd, 1997.; T. Vukanović, *Srebrenica u srednjem veku*, Glasnik zemaljskog muzeja, Nova Serija, sv. 1, Sarajevo, 1946., str. 51–80.; M. Spremić, *Despot Đurađ Branković i Mačvanska banovina*, Istorijski časopis, sv. XXXIII., Beograd, 1976., str. 23–37.; V. Ćorović, *Srebrenica za vlade despota Stevana (1413. – 1427.)*, Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor, knj. 2, Beograd, 1922., str. 61–77.; D. Kovačević-Kojić, *O domaćim trgovcima u srednjovjekovnoj Srebrenici*, SANU, Zbornik za istoriju BiH, knj. 1, Beograd, 1995., str. 57–65.; D. Kovačević, *Dubrovnici zanatlije u srednjovjekovnoj Srebrenici*, Godišnjak Društva istoričara BiH, br. 15/1964., Sarajevo, 1966., str. 25–45.; P. Živković, *Ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu XIV. i XV. stoljeća (Utjecaj primorskih gradova na ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u 14. i 15. stoljeću – pojava građanske klase i novog plemstva)*, „Universal“ Tuzla, 1986.; J. Kujundžić, *Crkva svete Marije u Zvorniku*, Dobri pastir, br. XXII, Sarajevo, 1973., str. 203–210.; J. Kujundžić, *Srednjovjekovne crkve u Srebrenici*, Dobri pastir, br. XVII – XVIII, Sarajevo, 1968., str. 230–243.; Lj. Kovačević, *Kad je Stevan Lazarević (1389. – 1427.) zavladao Srebrenicom*, Godišnjica N. Čupića, br. III, Beograd, 1879., str. 420–423.; D. Kovačević-Kojić, *Izgled Srebrenice u dubrovačkim izvorima (1352. – 1460.)*, „Spomenica Milana Vasića“, ANU Republike Srpske, Spomenica II, Odeljenje društvenih nauka, knj. 14, Banja Luka, 2005., str. 81–98.; S. Ćirković, *Jedna parnica srebreničkih franjevaca*, Godišnjak Društva istoričara BiH, knj. XL – XLI, Sarajevo, 1990., str. 30–41.; F. Šišić, *Vojvoda Hrvoje Vukčić-Hrvatinić i njegovo doba (1350. – 1416.)*, Zagreb, 1902.; M. Spremić, *Despot Đurađ Branković i njegovo doba*, Clio, Beograd, Glas srpski, Banja Luka, 1999.; D. Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, Naučno društvo NR BiH, Sarajevo, 1961.

⁶ *Povijest hrvatskih zemalja BiH*, knj. 1, HKD „Napredak“ Sarajevo, 1942.; P. Živković, *Povijest BiH do konca XVIII. stoljeća i Povijest Hrvata Bosanske Posavine do početka XX. stoljeća*, HKD „Napredak“, Mostar, 1994.; V. Klaić, *Povijest Bosne do propasti kraljevstva*, Zagreb, 1882.; S. Novaković, *Srbi i Turci u XIV. i XV. veku*, Beograd, 1933.; I. Božić, *Dubrovnik i Turska u XIV. i XV. veku*, SANU, Posebna izdanja, knj. 200, Istorijski institut, knj. 3, Beograd, 1952.; V. Ćorović, *Historija Bosne*, knj. 1, SKA, Beograd, 1940.

koje bi čitav problem Dubrovčana u Srebrenici i Zvorniku, kao i u drugim srednjovjekovnim bosanskim gradskim naseljima, prikazalo u cjelini u svoj njegovoj složenosti. Unatoč velikom broju poteškoća koje sa sobom nosi jedno takvo istraživanje, nužno je obraditi cjelovitu povijest tih dvaju značajnih srednjovjekovnih bosanskih gradskih naselja na temelju rezultata dosadašnjih istraživanja, ali i na temelju novih prikupljenih izvora neovisno o njihovom karakteru i podrijetlu.⁷

Sačuvana građa Državnog arhiva u Dubrovniku raspoređena je nesrazmjerno u odnosu na pojedina razdoblja.⁸ Mnogo je više građe iz 15. nego iz 14. stoljeća i to zahvaljujući, prije svega, razgranatim trgovinskim vezama Dubrovnika i dvaju bosanskih srednjovjekovnih gradskih naselja – Srebrenice i Zvornika. Izvorni podatci domaće provenijencije, nažalost, nisu se sačuvali. U poveljama bosanskih kraljeva i srpskih despota ta se dva grada i boravak Dubrovčana u njima spominju samo ako se radilo o obvezama i privilegijama oko rudnika i trgovine.⁹

Iz sadržajno raznovrsnih i bogatih fondova Državnog arhiva u Dubrovniku objavljene su pojedine serije i to pretežno one koje se odnose na političko-diplomatske izvore.¹⁰ Riječ je, prije svega, o odlukama triju dubrovačkih vijeća (Velikog, Malog i Vijeća umoljenih).¹¹ Tu su i razni spisi iz Kancelarije i dubrovačkog Notarijata,¹² razni kupoprodajni ugovori, trgovački ugovori, brojne tužbe i žalbe, ugovori o prijenosu robe, oporuke i brojni drugi dragocjeni podatci. Stoga je najveći dio posla trebalo obaviti u Državnom arhivu u Dubrovniku.¹³ Ostala izvorna građa, iako fragmentarnog karaktera, također je važna za ovaj rad. Premda po broju i znanstvenoj težini zaostaje za dubrovačkom građom, ne smijemo zanemariti određen broj podataka iz Venecijanskog arhiva, Budimpeštanskog arhiva te arhiva Male braće (franjevačkih arhiva u Dubrovniku i BiH).

Značajni su i izvori iz turskih arhiva, osobito oni koji se odnose na razdoblje neposredne uspostave turske vlasti u Srebrenici i Zvorniku. Mislimo, prije svega, na zborni katastarski popis iz 1455. godine koji sadrži bogate podatke za Srebrenicu i Zvonik desetljeće prije i desetljeće poslije pada navedenih gradova pod tursku vlast. Veliku važnost ima i bosanski defter iz

⁷ D. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 10.

⁸ D. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 10.

⁹ Lj. Stojanović, *Stare srpske povelje i pisma I/1*, Beograd – Sremski Karlovci, 1929.; F. Miklošić, *Monumenta Serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae et Ragusii*, Wien, 1858.; A. Solovjev, *Odabrani spomenici srpskog prava od XII. do kraja XV. veka*, Beograd, 1926.; N. Radojčić, *Zakon o rudnicima despota Stevana Lazarevića*, SANU, Beograd, 1962.; M. Pucić, *Spomenici srpski*, knj. I – II, Beograd, 1858. – 1862.; K. Jireček, *Spomenici srpski*, Spomenik SKA XI, Beograd, 1892.

¹⁰ D. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 11.

¹¹ *Acta Consilii Maioris; Acta Consilii Minoris i Acta Consilii Rogatorum*.

¹² To su: *Diversa Cancellariae; Debita Notariae; Diversa Notariae; Lamenta de foris; Testamenta Notariae* i drugi spisi.

¹³ D. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 12.

1468./1469. godine te defteri iz 1485. i 1489. godine¹⁴ kada su ta dva naselja bila pod turskom vlašću i kada su u stagnaciji, moglo bi se reći, u svim segmentima življenja.

Gospodarska strana dubrovačkih aktivnosti u Srebrenici i Zvorniku relativno je dobro zastupljena u historiografiji, ali ona vjerska, kulturna i zdravstvena te svakodnevni život u vidu odijevanja, igre, kućnih rekvizita, načina sahranjivanja, ženidbe, udaje, staleške pripadnosti i općenito načina života zahtijevaju posebnu pozornost u obradi i analizi malobrojnih izvora. Zbog toga smo prisiljeni primijeniti i komparativne metode.

Zato ćemo se u ovom radu dotaknuti novih pitanja oblikovanja dubrovačkog angažiranja u rudarstvu, zatim načina financiranja rudarskih radova, odnosa prema domaćim ljudima zaposlenim u rudnicima i obrtu, rentabilnosti te vrsta poslova i njihova uklapanja u cjelokupnu poslovnu aktivnost tih dvaju značajnih gospodarskih i rudarskih centara srednjovjekovne bosanske države. Analiza i rasprave tih pitanja utoliko su potrebniji što su jedino o gospodarskoj aktivnosti Dubrovčana sačuvani brojni podaci koji nam daju mogućnost osvjetljavanja i drugih vidova života Dubrovčana u njihovim kolonijama, među kojima su po brojnosti najmasovnije Srebrenica i u nešto manjoj mjeri Zvornik. Sudjelovanje Dubrovčana u gospodarskom životu tih dvaju gradskih naselja u Bosni bilo je u okvirima punosnažnog rudarskog i trgovinskog prava, koje je, na sreću, malo više poznato zahvaljujući domaćim zakonskim spomenicima i pravnim propisima osmanskog vremena.¹⁵

Istraživanja koja u središte pozornosti stavljaju Dubrovčane u spomenutim dvama mjestima osvjetljavaju njihov položaj, socijalni status, autonomiju, međusobnu povezanost s maticom zemljom i njihovu međusobnu povezanost, zatim i njihov duži i kraći boravak ondje, kao i način života koji se prepletao s domaćim autohtonim.

¹⁴ D. Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 12–13.

¹⁵ S. Ćirković, *Dubrovčani kao preduzetnici u rudarstvu Srbije i Bosne*, *Acta historico-oeconomica Jugoslaviae*, br. 6 (1), Zagreb, 1979., str. 1–20, str. 1–2.

2. SREDNJE PODRINJE

Srebrenica i Zvornik (Zvonik) ulazili su u oblast srednjeg Podrinja i Usore, kada je na samom početku 15. stoljeća, preciznije tijekom prvog desetljeća, bilo u potpunosti završeno oblikovanje oblasti pojedinih feudalnih gospodara. Srednje Podrinje poznata je rudarska oblast koja se spominje još u starom vijeku kada su Rimljani ondje eksploatirali rudno bogatstvo.¹⁶ Njome je na samom početku 15. stoljeća gospodario Dragiša Dinjičić, koji se u povelji iz 1400. godine spominje kao svjedok „od Podrinja“.¹⁷ Baština te bosanske feudalne obitelji bila je i rudnik Srebrenica te čitav teritorij zapadno od srednjeg toka rijeke Drine, porječje Drinjače i njezinih pritoka s Osatom i Ludmerom idući prema jugu do ušća rijeke Prače. Teritorij je to na kojem je bosanska država najprije izašla na Drinu.¹⁸

Srebrenica je bila središte oblasti Podrinja u kojoj su osim nje smješteni i drugi manji rudnici u užoj i široj okolici. Oko Srebrenice leži više manjih naselja koja su usko povezana sa središtem (Srebrenicom). Samo nekoliko kilometara od Srebrenice leži manji rudnik Sasi, današnje istoimeno selo Sase, smješteno uz Gradinu, nekadašnju Domaviju. To se rudarsko naselje u dubrovačkim arhivskim knjigama često spominje tijekom 15. stoljeća. U njemu su u nešto manjem broju boravili Dubrovčani duže ili kraće, bilo kao zakupnici rudnika ili trgovci. Imali su i brojne rasprave u međusobnim sporovima, a to upućuje na zaključak da ih je tamo bilo stalno nastanjenih.¹⁹ Imali su svojeg konzula i sudce imenovane od dubrovačke Vlade. Mjesto je dobilo ime, kako se čini, prema prvim rudarima doseljenicima, koji su sa sobom donijeli i iskustva u kopanju i preradi rude.

U blizini Srebrenice nalazi se i mjesto Pećište (Pegischta). Sam naziv upućuje na zaključak da je i tu bio rudnik i mjesto rudarske djelatnosti.²⁰ Tu je i Čagalj (u izvorima nazvan Zagal), čiji je naziv također u uskoj vezi s rudarstvom. Izraz *Čaglina* u tijesnoj je vezi s izrazom za sitne komadiće rude koji se kod ispiranja vodom nanose u jarak (kanal), njemački *Zägel*.²¹ U Čaglju se spominje katolička crkva sredinom 15. stoljeća, za čije je podizanje jedan Dubrovčanin oporukom ostavio značajan iznos novca. Riječ je o Blažu Latinici koji je oporuku sastavio 19. kolovoza 1450. godine. Određen iznos namijenio je za crkvu svetog Nikole u Čaglju: „.... apresso

¹⁶ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 31.

¹⁷ Miklošić, Monumenta Serbica, str. 250. Rudarska aktivnost u bosanskom dijelu Podrinja svoje je težište imala u Srebrenici. Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 47.

¹⁸ Dinić, Za istoriju rudarstva, str. 32.

¹⁹ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 33.

²⁰ J. Gelchich – L. Thallóczy, Diplomatarium relationum Reipublicae Ragusanae cum regno Hungariae, Budapest, 1887., str. 621.

²¹ V. Skarić, Staro rudarsko pravo i tehnike u Srbiji i Bosni, SANU, Posebna izdanja, knj. CCXXVII, Beograd, 1939., str. 106.

luogo Srebrenize in luogo Zagal“.²² U blizini Srebrenice nalazi se još nekoliko mjesta o kojima je ostalo spomena iz 15. stoljeća: Grabovica „apud Srebrenizam“, naselje Milošević, Prapatna, Jelaše, Jelinje, Boratove: „districtus Srebrenize“, Herenča, Buzan. Za neka od navedenih mjesta i danas postoje tragovi u nazivima. Grabovica i danas postoji blizu Drine, istočno od mjesta Šubin, zatim Herenča bi po svemu sudeći moglo biti naselje Hranča u neposrednom susjedstvu naselja Pećišta.²³

Na teritoriju srednjeg Podrinja nalazi se i naselje Ljupskovo koje se spominje u 15. stoljeću kao značajna karavanska postaja s kućama patarena: „domus christianorm, Ruxin patarino ad Glubschou“.²⁴ Radi se o naselju u blizini Srebrenice o čemu svjedoči ugovor iz 1413. godine sklopljen s Vlasima u kojemu stoji da će opremiti i sprovesti karavane s robom: „ad viagium in Srebrenizam“ i da će robu odnijeti do „Glubschova ad domus Radoychi“.²⁵ Navedeno mjesto ležalo je na posjedima Dragiše Dinjičića: „usque in Glubschou in contrata Dragisini“.²⁶ Iz tog su mjesta i u vrijeme osmanske prevlasti Dubrovčani izvozili olovo i gletu.²⁷ Da je to naselje bilo na posjedu župana Dragiše Dinjičića, potvrđuje dubrovački izvor u kojemu se spominje tužba protiv njega i još nekoliko njegovih ljudi koji su oštetili tuženika u Ljupskovu.²⁸ U neposrednoj blizini Ljupskova leži i naselje Likodra, koja je u 15. stoljeću bila važna karavanska postaja, no znatno manje posjećena od Ljupskova. Spominje se u izvoru iz 1405. godine kada su Vlasi sa svojom robom išli: „... usque in Lochorda aut in Glubschou“ za istu cijenu.²⁹ Da se radi o naselju u Bosni, a ne u Srbiji, kako to iznosi K. Jireček, govori drugi izvor koji Likodru izričajem stavlja u Bosnu: „in Bosnam ad locum vocatum Lichoder“.³⁰

Sjeverno od Srebrenice smješten je Kučlat, naselje na samom ušću rječice Jadar u Drinjaču. K. Jireček spominje ga kao vrlo značajno trgovačko mjesto s brojnom dubrovačkom kolonijom, poznat: „weit und breit bekant“.³¹ U povijesnim se izvorima to naselje koje su u većem broju posjećivali Dubrovčani, kako to neki povjesničari misle, spominje i prije Srebrenice. U tom je naselju još sredinom 14. stoljeća spomenut dubrovački zlatar Dobro Bevenjutić, koji će se nešto kasnije preseliti u Srebrenicu.³² Kao i kod drugih važnijih srednjovjekovnih gradova, i ovdje se razvilo podgrađe, koje nosi naziv Pod-Kučlat. Tamo je,

²² Oporuka Blaža Latinice sastavljena je 19. 8. 1450. godine. DAD: Testamenta Notariae, vol. XV, fol. 28. Latiničići su imali nekretnine u mjestu Zagal, blizu Srebrenice. DAD: Diversa Notariae, vol. 22, fol. 102; vol. XXVI, fol. 168.

²³ DAD: Debita Notariae, vol. XLVI, fol. 41^v, 19. VIII. 1477.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva, str. 32. Spomenut je Radivoje Mokijević iz Grabovice, kod Srebrenice.

²⁴ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 34.

²⁵ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 34.

²⁶ DAD: Lamenta de foris, vol. VI, fol. 204^v, 29. I. 1426.; fol. 197; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 34.

²⁷ Div. Not. vol. LXXX, fol. 127^v, 1. VI. 1501.; fol. 136^v, 19. VI. 101.; Deb. Not. vol. LX, fol. 193, 3. III. 1501.

²⁸ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 34.

²⁹ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 35.

³⁰ Dinić, Srpske zemlje u srednjem veku, str. 314–315.

³¹ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 35.

³² Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 35.

kako se čini, bilo još zlatara. Spominje se u drugoj polovici 14. stoljeća u Kučlatu još jedan zlatar iz Dubrovnika.³³ Osim toga, iz tog je mjesta nekoliko tamošnjih domaćih ljudi primljeno za dubrovačke građane, primjerice dvojica članova obitelji Matulinović, koji su to postali 1396. godine.³⁴

Za Dubrovčane je Kučlat više imao značenje prolaznog naselja na putu za sjeverniji Zvornik ili na jugu za Srebrenicu, ili pak preko Drine u Srbiju. To nas upućuje na zaključak da je naselje Kučlat smješteno između Srebrenice i Zvornika, uz samu rijeku Drinu, a preko kojega se moglo ići i u Srbiju. Dubrovčani su svojim trgovcima koji su pošli u Pod-Kučlat savjetovali da u tom mjestu prijeđu Drinu na putu u Srbiju jer tamo bosanska vojska nema utjecaja.³⁵ Naselje Kučlat počelo je stagnirati u vrijeme kad se počela uzdizati Srebrenica, bar što se tiče dubrovačke aktivnosti i tamošnjeg utjecaja. Pod sam kraj 14. stoljeća Kučlat se malo spominje u izvorima.³⁶ Za njega se na početku 15. stoljeća u Dubrovniku više ne određuju konzuli i sudci, po čemu se najbolje može mjeriti jačina, snaga i značenje pojedinih naselja, trgova ili rudnika.

Naselje Kučlat uz samu Drinu na početku 15. stoljeća palo je u ruke vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića, zajedno sa Srebrenicom i nekim drugim mjestima u srednjem Podrinju i Usori. Kučlat, kao i Srebrenicu, herceg Hrvoje predao je 1410. godine u ruke ugarskoga kralja Sigismunda.³⁷

U blizini Srebrenice s druge strane Drine ležao je Rudnik, također značajna dubrovačka kolonija u 15. stoljeću u Despotovini, no on je tijekom čitavog 14. i 15. stoljeća bio u sastavu srpske države. U blizini Rudnika poseban mali rudarski predio predstavljalo je naselje Selca (Seoca). To je naselje imalo i svoju zasebnu carinu neovisnu o samom Rudniku. Carina je izdavana pod zakup za 50 litara srebra na godinu, što je značilo jednu dvanaestinu vrijednosti zakupnine rudničke carine.³⁸

U srebrenički rudarski bazen mogu se uvrstiti i Zajača te Crnča, koji su ležali uz Drinu i bili neposredno povezani sa Srebrenicom. U tim dvama naseljima tijekom 15. stoljeća nalazimo veći broj Dubrovčana koji tamo žive i rade duže ili kraće vrijeme. U njima nalazimo i konzule koje imenuje dubrovačka vlada te sudce koji su rješavali međusobne sporove kroz trgovinu i rudarstvo.

Za razliku od Srebrenice, Zvornik je ulazio u sastav oblasti Usore, iako je od nje bio relativno mnogo udaljen. Njegov se naziv dovodi u vezu s franjevačkim samostanom podignutim u tom gradu. Bio je to grad s ulogom pograničnog mjesta u kojem je postojala pogranična straža

³³ Dinić, *Za istoriju rudarstva* I, str. 35.

³⁴ Dinić, *Za istoriju rudarstva*, I, str. 35.

³⁵ Stojanović, *Povelje i pisma* I/1, str. 182.

³⁶ Dinić, *Za istoriju rudarstva* I, str. 35.

³⁷ Gelcich – Thallóczy, *Dipl. Rag.*, str. 195.

³⁸ *Lam. de foris*, vol. III, fol. 124^v; *DAD: Lettere di levante*, vol. IX, fol. 128, 31. V. 1424.

koja je pod nadzorom držala prijelaze na rijeci Drini iz Bosne u Despotovinu. Najprije se to mjesto zvalo Zvonik po zvoniku franjevačkog samostana. Dubrovčani su ga još pred kraj srednjeg vijeka nazivali „civitas Campane“.³⁹

Položaj Zvornika kao tvrđave imalo je veliko strateško značenje tog dijela Bosne i to već dosta rano, najkasnije od vremena kad se na rijeci Drini ustalila granica između Bosne i Srbije. Njegova gospodarska važnost dolazi do izražaja tek na početku 15. stoljeća. Od tada se spominje i njegovo podgrađe (Pod-Zvonik, Sub-Suonich ili Sotto-Suonich). U njemu se razvila vrlo aktivna dubrovačka kolonija s brojnim trgovcima i obrtnicima koji tamo žive duže ili kraće vrijeme. Za Zvornik možemo reći da je najsjevernija točka bosanskog Podrinja, u kojem je tijekom 15. stoljeća bila relativno brojna dubrovačka kolonija s trgovcima i obrtnicima koji tamo žive duže ili kraće vrijeme. Bila je to najsigurnija točka u trgovini prema sjeveru k Srijemu i Ugarskoj te prema istoku k Srbiji, odnosno Despotovini. Njegovo značenje uvelike je naglašavala blizina rudarskog bazena Srebrenice, iako u samoj njegovoj blizini nije bilo rudnika.⁴⁰

Povjesničari su Zvornik svrstavali u oblast Usoru, uostalom kao i Teočak, premda bi ga se prema geografskom položaju moglo više vezati za oblast Soli. Naime, ime Usora još uvijek nije dobilo svoje pravo znanstveno-povijesno objašnjenje. Pretpostavlja se da je ime oblasti Usore preuzeto prema nazivu istoimene rijeke. Od sredine 14. stoljeća u Usoru se svrstava i porječje rijeke Spreče, koje je bilo organizirano u posebnu upravnu jedinicu Sol, otprilike u rang u Usore. Do uvrštavanja Soli u Usoru došlo je najkasnije u vrijeme vladavine bana Stjepana II. Kotromanića. Nekako u isto vrijeme ili najkasnije u drugoj polovici 14. stoljeća došlo je do sjedinjenja srednjeg Podrinja i Usore. Ta je oblast bila podijeljena na župe sa sjedištima (gradovima). Kao sjedišta župa ili župski gradovi bili su u oblasti Usore: Maglaj u dolini Bosne, Srebrenik u slivu rijeke Tinje te Zvornik i Teočak u Podrinju.⁴¹ Među župama se spominje i župa Usora, koja se osim porječja istoimene rijeke prostirala i na dolinu rijeke Bosne oko samog Doboja. Među brojnim župama u toj oblasti bila je i šesta župa Usore, koja se prostirala na području današnje općine Zvornik. Utvrđeni gradovi tog područja jesu Zvornik, Kučlat i Perin, sa svojim podgrađima. U Zvorniku i Kučlatu bile su razvijene dubrovačke kolonije tijekom 15. stoljeća. Sam Zvornik u 15. je stoljeću imao i visok stupanj gradske autonomije sa svojim knezom, konzulom i sudcima iz redova Dubrovčana.⁴²

³⁹ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 36.

⁴⁰ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 36.

⁴¹ P. Anđelić, Studije o teritorijalno-političkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne, "Svjetlost", Sarajevo, 1982., str. 142–145.

⁴² Anđelić, Studije o teritorijalno-političkoj organizaciji, str. 149–151.

Pored relativno visokog razvitka gradskih naselja Pod-Kučlata i Pod-Zvornika vrijedno je istaknuti još nekoliko detalja bitnih za političko ustrojstvo vlasti toga kraja. Značenje Zvornika obilježava na neki način i podizanje franjevačkog samostana u Zvorniku i utemeljenje sjedišta usorskog vojvode Tvrtka Stančića u Perinu. Dilemu je li Zvornik u Podrinju ili u usorskoj oblasti otklanja dubrovački izvorni podatak iz 1423. godine koji grad Zvornik smješta u Usoru. Nadalje, srpski despot Đurađ Branković po osnovi posjedovanja Zvornika i Teočaka kitio se titulom gospodara Usore. Župa Usora često je bila odvajana od preostale Usore i priključivana političkim formacijama koje su bile usko povezane s onima na desnoj obali rijeke Drine izvan Bosne. Usora bi se mogla definirati kao šira teritorijalno-politička upravna jedinica u kojoj su bile manje oblasti Sol i Podrinje, koje su imale zaseban status, a i sama je Usora imala tri značenja: Usora – župa, Usora – oblast te proširena Usora sa Soli i Podrinjem.⁴³ Bez sumnje, najsnažniji gospodarski razvitak u čitavoj Usori tijekom 15. stoljeća doživio je Zvornik, iako nije bio političko središte oblasti, već je to bio grad Srebrenik podno Majevice.

U blizini Zvornika i pod njegovim okriljem razvila se još jedna manja dubrovačka naseobina Glavičica, danas selo između Zvornika i Bijeljine.⁴⁴ Spomenuta je 1426. godine u jednom sporu zbog kojeg su birani konzul i sudci.⁴⁵ Naselje je ležalo kraj Zvornika, što možemo zaključiti iz spomenutog dokumenta u kojem se naglašava da su konzul i sudci istoga dana, 11. rujna 1426. imali raspravu u sporu u Zvorniku, a isti su se dan zajedno s tužiteljem morali pojaviti i u Zvorniku. U tom je mjestu vođena rasprava i 1438. godine, a tri godine poslije (1441.) nije dana dozvola Franku Radonjiću da kupi osam komada tkanine za novac jednog Bosanca iz Glavičice.⁴⁶ U tom se mjestu našao i bosanski kralj Tvrtko II. Tvrtković za vrijeme sukoba sa srpskim despotom Đurađem Brankovićem 1432. godine.⁴⁷

S obzirom na to da je srednje Podrinje bilo jedno od najaktivnijih gospodarskih oblasti, razvila se i vrlo živa komunikacijska mreža, koja je vodila u dva njezina najznačajnija mjesta – Srebrenicu i Zvornik.⁴⁸ Brojne karavane s robom iz Dubrovnika stizale su u Srebrenicu, Zvornik i druga mjesta srednjeg Podrinja ili su trgovački putovi vodili iz njih u pravcu Dubrovnika, Ugarske, Mačve, Srbije, Bosne i Srijema. Najviše su ih vezivali putovi s Dubrovnikom. Tako se Srebrenica u dokumentima nigdje ne spominje kao glavno odredište karavana iz Dubrovnika. Do nje su karavane iz Dubrovnika dolazile u etapama, pri čemu su morale unajmljivati nove karavandžije u nekim mjestima kroz koja su karavane prolazile u unutrašnjost. Prema Srebrenici su trgovci morali unajmljivati karavandžije, najčešće u Višegradu, s obzirom na to da je

⁴³ Anđelić, Studije o teritorijalnopolitičkoj organizaciji, str. 158.

⁴⁴ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 36.

⁴⁵ DAD: Acta Consilii Minoris vol. IV, fol. 33, 11. IX. 1426.

⁴⁶ Cons. Min. vol. VII, fol. 211, 19. IV. 1438.; DAD: Acta Consilii Rogatorum, vol. VIII, fol. 64^v, 9. XI. 1441.

⁴⁷ N. Jorga, Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades II, Paris, 1899., str. 306.

⁴⁸ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 37.

karavana iz Dubrovnika išla samo do tog mjesta, o čemu nam svjedoči podatak iz 1433. godine.⁴⁹ Karavane su najčešće u Višegrad ili Srbiju išle preko Čemerna, pa dolinom rijeke Sutjeske prema Gornjoj Drini i do Srebrenice, a zatim dolinom Drine prema Zvorniku. Na sličan se način išlo karavanama iz Zvornika i Srebrenice prema Dubrovniku.⁵⁰ O pojedinostima kretanja pojedinih karavana govori i dubrovački izvor od 1. prosinca 1445. godine. Trgovac Grgur Grubačević pošao je iz Dubrovnika za Srebrenicu i Zvornik s karavanom od sedam tovara robe (tkanine). Tri dana poslije (4. XII.) bio je u Bileći, gdje mu se pridružio Božin Pribojević s karavanom od deset tovara tkanine. Grubačević je otuda pošao za Cernicu, potom za Samobor u Gackom. Tamo je pristigao i spomenuti Božin Pribojević te su zajedno krenuli put Čemerna, gdje su noćili u krčmi izvjesne Boljke: „... sotto Zemerno al albergo de Boglcha“, pa onda dalje za Foču i Goražde, kamo su pristigli na Božić i ondje unajmili nove konje. S robom su zajedno stigli u Žljebove, selo na putu Rogatica – Han Pijesak. Tu su ponovno unajmili konje i s robom nastavili prema Borču preko planine Ranen. Odsjeli su u jednoj svećeničkoj kući. Iz Borča je unajmljenik Benka Bratosalića s tri tovara tkanine pošao za Srebrenicu, a druga je karavana otišla za Perin na Drinjači i otuda produžila za Zvornik.⁵¹ Srebrenica i Zvornik nisu bili krajnja odredišta trgovačkih karavana. Iz srednjeg Podrinja vodila je važna prometnica koja je dolinom rijeke Drine povezivala jug sa sjeverom te istok sa zapadom. Konfiguracijski i komunikacijski posebno je bio značajan Zvornik koji je bio na položaju s kojeg se mogao kontrolirati put dolinom rijeke Drine, kao i onaj transverzalni koji je išao iz porječja Spreče u Srbiju do Kolubare. Osim Zvornika, i Kučlat je bilo mjesto iz kojega se prelazilo iz Bosne u Srbiju prije nego što je Srebrenica pala pod vlast srpskih despota. Na Drini je na riječnim prijelazima naplaćivana prolazna carina „gabella passativa“ kao u Kostirevu.⁵² Jedan prijelaz bio je i kod Crnče, rudarskog mjesta u kojem su se zadržavali pojedini Dubrovčani i tamo osnovali dubrovačku koloniju.⁵³

Kada se govori o rudarskim naseljima, bitno je istaknuti da se Srebrenica u dubrovačkim povijesnim izvorima prvi put spominje 1352. godine. Te je godine spomenut dubrovački trgovac i obrtnik Dobro Bevenjutić sa svojim gospodarskim aktivnostima.⁵⁴ Od tada pa kroz drugu polovinu 14. stoljeća nalazimo sve više Dubrovčana u tom rudarskom i trgovačkom centru sjeveroistočne Bosne. U poslovanju s tim trgovinskim i rudarskim naseljem Dubrovčani sklapaju i trgovačka društva međusobno ili s domaćim trgovcima, radi zajedničkih poslova oko trgovine

⁴⁹ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 37

⁵⁰ Div. Canc. vol. XLIX, fol. 48^v, 23. V. 1435.; Lam. de foris vol. XXII, fol. 286^v; fol. 287, 3. XII. 1449.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 37.

⁵¹ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 37–38.

⁵² Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 38.

⁵³ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 38.

⁵⁴ Kovačević, Srednjovjekovna Srebrenica XIV – XV vijek, SANU, Beograd, 2010., str. 14.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 48.

rudama i drugom robom. Tako su u svibnju 1369. godine spomenuti Veselko Bogdanić i Obrad Preljubović, koji su se udružili radi poslova koje će obaviti u Srebrenici.⁵⁵ Radilo se o nabavi i trgovini srebrom kao najznačajnijom rudom koja se dobivala u rudniku Srebrenica, te u nešto manjoj mjeri olovom. Srebrenica je najprije u posjedu bana Stjepana II. Kotromanića, potom bana i kralja Tvrtka I. Kotromanića. Posjede u srednjem Podrinju držali su i njegovi nasljednici do početka 15. stoljeća, točnije do kralja Tvrtka II. Tvrtkovića (1404. – 1409.), koji će ga predati u vlasništvo vojvode Hrvoja Vukčića Hrvatinića.

Na samom početku 15. stoljeća u krupnim previranjima u Bosni i Humu došlo je do formiranja oblasti velikih bosanskih feudalaca, ponajprije tri najmoćnije feudalne obitelji: Hrvatinića, Kosača i Pavlovića, te brojnih manjih feudalnih obitelji Radivojevića, Zlatonosovića, Dinjičića, Ljubibratića, Trebotića, Kovačevića i drugih. Njihov je utjecaj naglo ojačao tako da su u velikoj mjeri i izbori novog kralja ovisili o njihovoj volji. Tako je na samom početku 15. stoljeća kralj Stjepan Ostoja, koji je vodio neuspješni rat s Dubrovčanima, došao u sukob s nekim od najutjecajnijih bosanskih velikaša, prije svega s vojvodom Hrvojem Vukčićem, koji je stao na stranu Dubrovčana i time zaprijetio samom kralju Ostoji. Vrlo brzo uz njega je pristao i knez Pavao Radenović, kao i druga manje utjecajna vlastela, što je bilo presudno za daljnju sudbinu Stjepana Ostoje. Na sastanku koji se održao 1404. godine svrgnut je Stjepan Ostoja, a na njegovo je mjesto doveden novi kralj Tvrtko II. Tvrtković. Njega su vrlo brzo priznali gotovo svi bosanski velikaši, a svrgnuti kralj Stjepan Ostoja morao je potražiti pomoć i zaštitu ugarskoga kralja Sigismunda.

Za podršku koju je Tvrtko II. Tvrtković dobio od krupnih feudalaca u Bosni morao im je činiti određene ustupke, koji su u mnogome narušavali moć i ugled bosanskog kralja. Tako je Tvrtko II. velikog vojvodu i hercega splitskog Hrvoja Vukčića bogato nagradio za njegovu podršku u preuzimanju vlasti u Bosni. Podario mu je kraljevski posjed Srebrenicu 1405. godine, pa je Hrvoje Vukčić postao gospodar tog važnog rudarskog i trgovinskog centra u srednjem Podrinju, najkasnije u proljeće 1405. godine.⁵⁶ Grad se dugo nije vratio u ruke bosanskih kraljeva unatoč nekoliko pokušaja. Kralj Stjepan Tomaš uspio je polovično njime ovladati tek četrdesetih godina 15. stoljeća.

Na prostoru srednjeg Podrinja isticale su se tri bosanske feudalne obitelji: Zlatonosovići, Dinjičići, zvani i Kovačevići, te Stančići. Posebno značenje imalo je povezivanje vojvode Hrvoja i Zlatonosovića. Naime, kći Vukca Hrvatinića i sestra mnogo poznatijeg vojvode Hrvoja bila je udana u kuću Zlatonosovića, no nije poznato za koga. Zvala se Vučica i imala je dva sina Vuka i

⁵⁵ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 49.; *Deb. Not.* vol. VII, fol. 184^v, 10. V. 1369.

⁵⁶ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 55–56.; Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica*, str. 19.

Branivoja, s kojima je 1404. godine potražila sklonište i zaštitu u gradu Dubrovniku.⁵⁷ To upućuje na zaključak da je pala u nemilost, po svemu sudeći samog kralja Stjepana Ostoje i njegovih pristalica. Nekoliko mjeseci poslije dubrovačka vlada piše pismo vojvodi Hrvoju moleći ga da uredi odnose i popravi stanje svoje sestre i njezinih sinova, savjetujući mu da je bolje da učini dobro svojim više nego tuđincima.⁵⁸ Nije isključeno ni to da je Hrvoje došao u sukob sa sestrom zbog zaposjedanja Srebrenice i drugih okolnih gradova, ponajprije Kučlata i Teočaka. Po svemu sudeći, Hrvoje je došao u sukob sa Zlatonosovićima prilikom tog zaposjedanja Srebrenice, što se da naslutiti iz dubrovačkog pisma koje je upućeno poklisarima u Podrinju s porukom da ih obavijeste o sudbini Zlatonosovića.⁵⁹ Iz te poznate usorske feudalne obitelji spomenuti su još Vlač i Stjepan Zlatonosović, no nije jasno jesu li oni bili sinovi druge Hrvojeve sestre ili su Vućicini sinovi iz drugog braka.⁶⁰

Članovi feudalne obitelji Zlatonosović nosili su i titule vojvoda. Prvi poznati član te obitelji s titulom vojvode bio je Vukmir Zlatonosović, koji se u poveljama spominje kao svjedok od Usore, a spomenut je 1400. godine, potom 1404., a zatim 1420. i 1421. godine. Bio je i sudionik bosanskog državnog sabora „Zbor bosanske vlastele“ ili „Stanka“. Spomenut je 1415. godine kao sudionik „Zbora bosanske vlastele“, a tom je prilikom ubijen knez Pavao Radenović.⁶¹ Vukmirovu ocu ime je bilo Juraj, pa je Vukmir u povelji iz 1404. godine spomenut i kao Jurjević.⁶² To nas upućuje na zaključak da su i Zlatonosovići pripadali poznatom usorskom rodu Tihćinovića. Vukmir je umro najkasnije 1424. godine, a naslijedio ga je stariji brat Vukašin, koji je poginuo u ratu s bosanskim kraljem Tvrtkom II. Tvrtkovićem u vrijeme konavoskog rata 1430. – 1432. godine. Vukašin Zlatonosović jedan je od utjecajnijih ljudi u Bosni u prvoj polovici 15. stoljeća. Bio je tijesno povezan s vojvodom Sandaljem Hranićem. Za vrijeme konavoskog rata, kada su Dubrovčani radili na stvaranju lige protiv vojvode Radosava u koju su željeli uključiti kralja Tvrtka II., vojvodu Sandalja i, naravno, njih same, vojvoda Vukašin Zlatonosović na svaki je način radio da u taj savez bude uključen i srpski despot Đurađ Branković. Kako je Đurađ Branković držao Srebrenicu koju je bosanski kralj Tvrtko II. želio povratiti pod okrilje bosanske države, došlo je do sukoba, ne samo Tvrtka II. s despotom Đurađem Brankovićem, već i sa Zlatonosovićima, koji su bili glavni pokrovitelji uključenja despota u savez za rat protiv vojvode Radosava. Ozlojeđeni Tvrtko II. organizirao je vojni pohod protiv te usorske obitelji, koja je, kako se čini, surovo kažnjena i potpuno istrijebljena 1430. godine, zbog čega je oštro prosvjedovao i sam vojvoda Sandalj, kao i srpski despot Đurađ

⁵⁷ Stojanović, Povelje i pisma I/1, str. 487.

⁵⁸ Lett. di Lev. vol. IV, fol. 66; Jorga, Notes et extraits, II, str. 103.

⁵⁹ Lett. di Lev. vol. IV, fol. 77, 2. XI. 1404.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 39.

⁶⁰ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 39.

⁶¹ Anđelić, Studije o teritorijalnoj političkoj organizaciji, str. 159.

⁶² Anđelić, Studije o teritorijalnoj političkoj organizaciji, str. 159.

Branković. Kako se čini, Zlatonosovići su više bili vezani za srpske despote nego za bosanskog kralja od onog trenutka kada su despoti postali gospodari velikog dijela teritorija srednjeg Podrinja i Usore, ubrajajući tu i Srebrenicu, Kučlat, Teočak i Zvornik. S obzirom na to da su se na tom prostoru prostirali posjedi Zlatonosovića, nije čudo da su oni više držali stranu srpskih despota Stefana Lazarevića i njegova nećaka Đurađa Brankovića.

Druga istaknuta bosanska feudalna obitelj držala je posjede u kraju oko Srebrenice i Zvornika. Bili su to Dinjičići, kasnije nazvani Kovačevići. Njihove aktivnosti možemo pratiti još za vrijeme prvog bosanskog kralja Tvrtka I. Kotromanića, kada je spomenut župan Dinjica, utemeljitelj te podrinjske feudalne obitelji.⁶³ Krajem 14. i u prvoj polovici 15. stoljeća u tim su krajevima gospodarili Kovač, Dragiša i Pavao Dinjičić. Njihov utjecaj bio je gotovo neznatan za vrijeme Zlatonosovića, jer su im bili izravno potčinjeni, no njihov utjecaj i ugled ojačao je nestankom usorske obitelji Zlatonosovića. To se može naslutiti iz pisma koje je župan Dragiša Dinjičić uputio 1427. godine: „mnogo poštenomu i nam dragomu i milomu bratu starijemu knezu Vukašinu i vojvodi Vukmiru od vašega župana Dragiše. Vi ste mi voljni zapoviditi kako moja gospoda“, kaže se u tom pismu Dragiše Dinjičića.⁶⁴ Iako su bili podređeni Zlatonosovićima, rod Dinjičića po svojem utjecaju i snazi nije mnogo zaostajalo za njima. Više su puta i samostalno istupali.

I Dinjičići su bili ogranak roda Trebotića, koji su se počeli uzdizati pod kraj 14. i na početku 15. stoljeća. Posjede su imali u srednjem Podrinju. Župan Dragiša Dinjičić, bez sumnje najistaknutiji član toga roda, spomenut je u samostalnom istupu 1400. godine, kada je sudjelovao u bosanskom državnom vijeću „Stanku“ ili „Zboru bosanske vlastele“, kao svjedok od Podrinja, potom kao župan 1420. godine, a zatim 1421. i 1426. godine. Njegov brat Kovač spominje se 1399. godine kao knez, svjedok na dvjema poveljama kralja Stjepana Ostoje, da bi 1419. godine opet bio spomenut u još jednoj povelji kao svjedok s titulom vojvode.⁶⁵ I treći brat, knez Vladislav, spominje se u povelji kralja Tvrtka II. Tvrtkovića iz 1405. godine.⁶⁶ Za razliku od Zlatonosovića koji su bili usko vezani uz srpske despote, s Dinjičićima to nije slučaj. Sin Kovača Dinjičića – Petar, poznatiji pod prezimenom Kovačević, ugledni feudalac u Bosni svoga doba, nosio je titulu vojvode još od 1436. godine. Nalazimo ga kao svjedoka na povelji kralja Stjepana Tomaša iz 1446. godine. Smatra se da je poginuo 1455. godine kod Srebrenice ratujući protiv vojske srpskog despota Đurđa Brankovića.⁶⁷

⁶³ Anđelić, Studije o teritorijalnopolitičkoj organizaciji, str. 165.

⁶⁴ Lj. Stojanović, Stare srpske povelje i pisma I/2, Beograd – Sremski Karlovci, 1934., str. 7.; Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 41.

⁶⁵ Anđelić, Studije o teritorijalnopolitičkoj organizaciji, str. 165.

⁶⁶ Stojanović, Povelje i pisma I/1, str. 490–495. Anđelić, Studije o teritorijalnopolitičkoj organizaciji, str. 165

⁶⁷ Miklošić, Monumenta Serbica, str. 438–440.; Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 42.

Na prostorima Podrinja i Usore, oko Srebrenice i Zvornika, posjede je držala još jedna feudalna obitelj. Riječ je o Stančićima, koji se nešto kasnije pojavljuju na političkoj sceni Bosne tek sredinom 15. stoljeća. Iz tog roda ostao je poznat samo jedan član s titulom vojvode. Najpoznatiji je član toga roda Tvrtko Stančić, koji je naveden kao svjedok s titulom vojvode na povelji kralja Stjepana Tomaša iz 1444. godine.⁶⁸

Uži teritorij kojim su te tri najpoznatije podrinjske i usorske obitelji vladale moguće je samo djelomice utvrditi. Tihoradići su držali posjede oko Srebrenika, no u vrijeme Zlatonosovića s posjedima su se proširili i do Zvornika. Stančići su spomenuti s posjedima u Perinu na Drinjači, ali su im se posjedi prostirali u šire Podrinje. Dinjičići su posjede imali oko same Srebrenice u Podrinju, što je već istaknuto. Na političkoj sceni bili su vrlo aktivni. Dragiša Dinjičić jedan je od glavnih okrivljenika za ubojstvo kneza Pavla Radenovića, zajedno s kraljem Stjepanom Ostojem, Zlatonosovićima i vojvodom Sandaljem.⁶⁹

Na početku prve vladavine kralja Tvrtka II. Tvrtkovića njegov položaj nije nimalo bio uzdrman. Župana Dragišu Dinjičića nalazimo među prvim svjedocima na Tvrtkovim poveljama. Obojica su dvadesetih godina 15. stoljeća, kako se čini, imali velik utjecaj i u samoj Srebrenici. Dubrovčani su tražili pomoć i zaštitu Pavla Dinjičića. U sporu Marina Lukarevića i Radmila Radušinovića zvanog Bonić u Srebrenici 1424. godine, kada je Marin ošteti Radmila, žalili su se kod Pavla Dinjičića.⁷⁰ Pavao Dinjičić spominje se i kao dužnik u jednoj dužničkoj kartici, a u tom svojstvu spomenut je i Pokrajac, sin Dragiše Dinjičića.⁷¹ Najvišu titulu vojvode nosio je Kovač Dinjičić, kojega susrećemo i kao dužnika nekih dubrovačkih trgovaca, prije svega Matka i Marina Gradića, koji su poslovali u Srebrenici.⁷² Nasljednik Kovača Dinjičića, njegov sin Petar Kovačević, koji nosi patronim Kovačević, vrlo je aktivan u Podrinju. U ratu s Osmanlijama pridružio se srpskoj vojsci despota Đurađa i ugarskoj vojsci pod vodstvom Janka Hunjadija.⁷³ Čini se da je bio prešao na despotovu stranu ili je bar s njim održavao prisnije veze, da bi na kraju 1455. godine ipak poginuo kod Srebrenice u sukobu s vojskom despota Đurađa Brankovića.⁷⁴ Nasljednik vojvode Petra Kovačevića bio je Tvrtko Kovačević Dinjičić. Još za života njegova brata Petra on je bio knez u Jadru.⁷⁵

⁶⁸ Stojanović, Povelje i pisma I/II, str. 115–117.; Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 43–44.; Anđelić, Studije o teritorijalnopoličkoj organizaciji, str. 168.

⁶⁹ Gelcich – Thallóczy, Dipl. Rag., str. 261.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 42.

⁷⁰ Jorga, Notes et extraits, str. 241.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 42.; Radmila Radušinovića najčešće u literaturi nalazimo pod prezimenom Radušinović, ali ga također nalazimo kao Bonić i Buinić. S. Ćirković, Iz starog Dubrovnika: građani rođeni i građani stečeni, Istorijski časopis br. LVI, Beograd, 2008., str. 21–37., str. 35.

⁷¹ Div. Not., vol. XV, fol. 179, 24. II. 1428. Spomenut je i Pokrajac, sin Dragiše Dinjičića, Lam. de foris, vol. VI, fol. 204^v, 29. I. 1426.

⁷² Stojanović, Povelje i pisma I/1, str. 556.; Div. Not., vol. XV, fol. 179, 27. II. 1428.

⁷³ J. Radonić, Zapadna Evropa i balkanski narodi prema Turcima u prvoj polovini XV. veka, Novi Sad, 1905., str. 178, nap. 3.

⁷⁴ Stojanović, Povelje i pisma I/1, str. 122; 238; 294.

⁷⁵ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 42.

Ako bismo željeli konkretnije utvrditi posjede tih Dinjičića Kovačevića, onda to moramo učiniti pomoću podataka koje pružaju izvori. U njihove posjede ubraja se dolina rijeke Jadar, pritoka Drinjače: „Villa Milosseuich apud Srebrenizam“ također je ulazila u njihove posjede.⁷⁶

Posebno je značajan odnos Dubrovčana prema bosanskoj vlasteli u Podrinju, u njezinu srednjem dijelu. Oni se obraćaju pojedinim članovima obitelji Stančić. Tako se u jednom sporu između samih Dubrovčana ističe kako je njihova karavana s robom dospjela do mjesta Perin, gdje su trgovci skupili određen iznos novca u nakani da kupe poklon za Tvrtka Stančića i njegova brata Gašpara. Prilikom predaje poklona zamolili su ga da im osigura izdavanje dozvole za odlazak u oblast despota Đurađa Brankovića. Pritom se vojvoda Tvrtko Stančić pred Dubrovčanima izgovarao da mu kralj Tomaš zabranjuje izdavanje propusnice trgovcima da s robom idu u Despotovinu. Na kraju je popustio pred dubrovačkim zahtjevima, i to pod uvjetom da dobiju „vjeru“ vojvode u Zvorniku za sve ljude i stoku koja će prevesti robu, a sa svoje strane on im neće učiniti nikakvu štetu. Dubrovački trgovci poslali su svojeg čovjeka u Zvornik tamošnjem vojvodi, koji je osigurao „vjeru“. I kad su već izašli izvan Perina i njegova predgrađa, bili su zadržani.⁷⁷ Vojvoda Tvrtko Stančić držao je tamo i svoju carinu u kojoj je ustoličio svojega čovjeka Maroja Orlačića. Zbog spora s Dubrovčanima u toj Stančićevojoj carini Tvrtko šalje svojega poklisara Milorada Radečića da riješi taj spor oko carine.⁷⁸

Vrlo je zanimljiv odnos Dubrovčana prema bosanskoj vlasteli koja je držala posjede oko Srebrenice i Zvornika. Nastojali su ostati u dobrim odnosima s tamošnjom vlastelom, posebice s Dinjičićima i Zlatonosovićima, izravnim susjedima Srebrenice i Zvornika, kako bi održali normalnu i redovitu komunikaciju sa Srebrenicom i Zvornikom te njihovom okolicom. Kad god i kako god su to okolnosti dopuštale, Dubrovčani su nastojali izaći u susret njihovim zahtjevima ako su bili realni. Dinjičići su Dubrovčanima izlazili u susret olakšanjem prolaza dubrovačkim trgovcima preko njihovih teritorija do Srebrenice i Zvornika te drugih manjih trgova i rudnika u posjedu despota Stefana Lazarevića i Đurađa Brankovića. Ti su bosanski velikaši Dubrovčanima pomagali i u posredovanju kod bosanskih kraljeva ili kod carinika Danijela u službi ugarskog kralja Sigismunda 1411. godine. Naime, prilikom njegova pokušaja uvođenja novina i ograničavanja prava dubrovačkih trgovaca, Dubrovčani su mu poručili da bi se trebao upoznati sa „starim običajima“ kod stanovnika (purgara) Srebrenice i kod okolne vlastele, odnosno Zlatonosovića, Dinjičića i Stančića.⁷⁹

⁷⁶ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 43.

⁷⁷ Div. Not. vol. XXIX, fol. 197.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 43., 44.

⁷⁸ Stojanović, Povelje i pisma I/2, str. 122.; Cons. Rog. vol. XIII, fol. 266, 7. XII. 1453. ; Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 43., 44.

⁷⁹ Lett. di Lev. vol. VII, fol. 4^v, (1411.)

Srebrenicu s okolinom držao je vojvoda Hrvoje do svibnja 1410. godine, kada je pala u ruke ugarskoga kralja Sigismunda. Naime, poslije uspješnog ratovanja u Bosni tijekom 1408. godine pred Sigismundom su pognuli glave gotovo svi bosanski velikaši, pa tako i vojvoda Hrvoje. Može se reći da se on prvi pokorio ugarskom kralju Sigismundu. Vrhunac njegova izmirenja bila je predaja nekih gradova u Usori ugarskom kralju, među kojima su Srebrenica, Kučlat, Brodar, Srebrenik i Susjed.⁸⁰ Predao je i dva grada koja je sam zidao: Brodar i Susjed. Za njegove kratkotrajne vladavine Srebrenicom i ostalim navedenim gradovima podario je i neke privilegije uglednim Dubrovčanima u koje je imao veliko povjerenje. Tako je spomenut Dubrovčanin Dabiživ Latinica, kojemu je podario povlastice i nekretnine u okolici same Srebrenice.⁸¹

Zaposjedanje Srebrenice od strane Ugra bilo je kratkog vijeka i prouzročilo je velike potrebe, ne samo u odnosima s Bosancima, već i u odnosima Bosne i Despotovine. Dubrovčani su se morali žaliti na carinske promjene koje su uslijedile nakon Sigismundova preuzimanja vlasti nad Srebrenicom. Novi su carinici ugarskog kralja počeli uvoditi carinske novine u tom gradu. O tome su pisali ugarskom kralju početkom travnja 1411. godine, a i samom cariniku Danijelu, koji je pak radio protiv starih običaja koji su vladali za vrijeme kad su gospodari Srebrenice bili Bosanci. U svojim negodovanjima i prosvjedima, Dubrovčani su isticali da su prije dolazili u Srebrenicu oslobođeni od plaćanja bilo kakvih dadžbina i carina. Čak su mogli posve slobodno prelaziti u Ugarsku i Srbiju te tamo trgovati i zamjenjivati robu s valturcima i rupnicima, a mogli su također slobodno iz Srebrenice izvoziti srebro koje su zamjenjivali za tkanine i drugu vrstu robe koju su tamo dovozili. Sve je to bilo poznato tamošnjoj vlasteli Dinjičićima, Zlatonosovićima, Stančićima i drugoj okolnoj vlasteli kod koje se carinik Danijel mogao raspitati. Privilegije i slobodnu trgovinu dubrovačkim trgovcima potvrđivali su svi prethodni gospodari Srebrenice, što se može provjeriti u izdanim poveljama bosanskih kraljeva, vojvode Hrvoja, pa i samog ugarskog kralja Sigismunda.⁸² U svrhu dokazivanja svih navedenih činjenica, dubrovačka je vlada odlučila svojim u Srebrenici dati kopije svih izdanih povelja i privilegija.⁸³

Ubrzo nakon što je ugarski kralj Sigismund preuzeo vlast nad Srebrenicom, Dubrovčane je pogodila još veća nevolja. Vijeće je umoljenih 16. travnja 1411. godine donijelo odluku da se uputi pismo vojvodi Sandalju Hraniću zbog položaja njihovih građana u Srebrenici i zbog njihova maltretiranja.⁸⁴ Zbog nove su se situacije Dubrovčani žalili i ugarskom kralju Sigismun-

⁸⁰ Gelcich – Thallóczy, Dipl. Rag., str. 195.; Usporedi: Dinić, Srpske zemlje u srednjem veku, str. 293.

⁸¹ Gelcich – Thallóczy, Dipl. Rag., str. 620.

⁸² Lett. di Lev. vol. VII, fol. 4^v, fol. 5, 5. IV. 1411.

⁸³ Ref. vol. XXXIII, fol. 179^v, 4. IV. 1411.

⁸⁴ Stojanović, Povelje i pisma I/1, str. 280.

du. Tamo su, naime, stradali Dubrovčani. Bili su napadnuti i opljačkani. Nadali su se da će ih ugarski kralj zaštititi. Prilikom napada na Srebrenicu dubrovački su ju trgovci branili, pri čemu su dvojica Dubrovčana poginula, a neki su zarobljeni i odvedeni u zatočeništvo. Roba im je oduzeta, kao i njihova imanja. Zamolili su ugarskog kralja da posreduje u njihovu oslobađanju i da preporuči njihove građane kod srebreničkog kapetana i tamošnjih oficijala.⁸⁵ O tome što se zapravo tamo dogodilo postoje oprečna mišljenja. Dok F. Šišić smatra da su prilikom zauzimanja Srebrenice od strane ugarske vojske stradali i dubrovački trgovci koji su se tamo zatekli, V. Ćorović nagađa da su Dubrovčani stradali u pobuni domaćeg stanovništva koje se protivilo ugarskom zaposjedanju Srebrenice.⁸⁶ Srebrenicu su u tim ratnim događanjima porušili, spalili i opljačkali Ugri. Dubrovački su trgovci stali uz njih i zajedno s njihovom posadom uspjeli spasiti grad od pobunjenih domaćih ljudi (Bosanaca). M. Dinić odbacuje mišljenja F. Šišića i V. Ćorovića i iznosi tezu da su prepad na Srebrenicu izvršili Bosanci koji su bili neprijatelji ugarskog kralja Sigismunda, a među njima je bio i vojvoda Sandalj Hranić. Bosanci su u tom prepadu spalili podgrađe Srebrenice, ali tvrđavu nisu uspjeli zauzeti jer su ju branili dubrovački trgovci koji su se ondje sklonili. Možda su se baš zbog te činjenice Dubrovčani odlučili da se s negodovanjem prvo obrate za pomoć vojvodi Sandalju, a tek nešto kasnije o svemu su izvijestili i ugarskog kralja Sigismunda, moleći ga da njihove trgovce preporuči kod svojih ljudi u Srebrenici.⁸⁷

Nakon tih nemilih događaja za Dubrovčane, najkasnije u svibnju 1411. godine, nema više vijesti o ugarskoj prisutnosti u Srebrenici. Gotovo pune dvije godine nema podataka vezanih za ugarsku prevlast u Srebrenici. U međuvremenu se dogodio vrlo važan obrat u sudbini Srebrenice koji je u potpunosti izmijenio njezin daljnji povijesni tijek. Naime, Bosna je na dulje vrijeme izgubila Srebrenicu koja je prešla pod vlast Despotovine.

Prva pouzdanija vijest o tome da je ona pod vlašću srpskog despota Stevana Lazarevića potječe iz 1413. godine, točnije 15. svibnja. Naime, toga su se dana u Dubrovniku dva kamenara obvezala da će poći u: ad partes Sclavonie (u Srbiju) ad locum Srebrenize, i tamo okončati zidanje jedne crkve.⁸⁸

Različita su nagađanja o vremenu kada je srpski despot Stevan Lazarević zaposjeo Srebrenicu. Neki su smatrali da se to dogodilo 1411. godine, a to je moglo biti samo poslije svibnja te godine. Tako Lj. Kovačević smatra da je to bilo u drugoj polovici 1412. godine, dok J. Radonić tvrdi da se to dogodilo u srpnju 1411. godine.⁸⁹ Dodjela Srebrenice srpskom despotu

⁸⁵ Gelcich – Thallóczy, Dipl. Rag., str. 200.

⁸⁶ Šišić, Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba, str. 223; Ćorović, Historija Bosne, str. 406; Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 57.

⁸⁷ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 57.

⁸⁸ DAD: Diversa Cancellariae vol. XXXIX, fol. 257, 15. V. 1413.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 57.

⁸⁹ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 58.

Stevanu Lazareviću svojevrsna je nagrada za njegovo vazalstvo prema ugarskoj kruni, koje datira nekako odmah poslije Angorske bitke. Ono se iskazalo u prvom desetljeću 15. stoljeća, u vrijeme Sigismundovih sukoba s Bosancima u kojima je despot pomagao ugarskog kralja. Ustupanje Srebrenice despotu prouzročilo je stalne sukobe Srbije i Bosne, što je išlo u prilog Ugarskoj. Ugarski je kralj početkom studenog 1412. godine bio u Bosni, i to, po svemu sudeći, u kraju Podrinja i Usore, što naslućujemo iz slanja dubrovačkog poklisarstva u krajeve Drine i u oblast Zlatonosovića koji su gospodarili dolinom Spreče i okolicom Zvornika.⁹⁰

S obzirom na to da je u drugom desetljeću 15. stoljeća ugarski kralj svojim učestalim prodorima s vojskom vršio velik pritisak na Bosance, to ih je sprječavalo da povrate izgubljeni teritorij u Podrinju i Usori. Srebrenička oblast koja je pripala srpskom despotu Stevanu Lazareviću obuhvaćala je cijelu krivinu Drine s bosanske strane sjeverno od Višegrada do ušća rijeke Drinjače. Zaposjedanje Srebrenice i okoline za Despotovinu je bilo od velikog političkog i gospodarskog značaja jer se radilo o jednom od najznačajnijih rudnika srebra na Balkanu uz Novo Brdo u Srbiji. Dobiveni posjedi s bosanske strane Drine prošireni su za Stevanova nasljednika despota Đurađa Brankovića na Zvornik, također vrlo važno trgovinsko mjesto u srednjem Podrinju i Usori, te na Teočak, sjeverozapadno od Zvornika nizvodno Drinom prema Bijeljini. Gotovo čitav uži pojas lijeve strane rijeke Drine, i to s njezina donjeg toka, zajedno sa Srebrenicom činio je veliku neprekinutu cjelinu, što je, bez sumnje, olakšavalo komunikaciju i kretanje dubrovačkih i inih trgovaca. Tijekom 15. stoljeća Srebrenica je, osim što je najvećim dijelom bila pod srpskim despotima, jedno kraće vrijeme i čak četiri puta padala u bosanske ruke i tri puta u ruke Osmanlija, dok konačno nije pala pod njihovu vlast 1462. godine.⁹¹

Pripadanje Srebrenice i Zvornika pod srpsku vlast značilo je ne samo promjenu u njezinoj političkoj povijesti, već, što je mnogo važnije, i u gospodarskim odnosima. Prestali su vrijediti zakoni o bosanskim rudnicima u srednjem vijeku, koji su zamijenjeni zakonima o rudnicima Despotovine. Za Dubrovčane je to bilo od velike važnosti jer su tom promjenom prestala vremena blagostanja i prosperiteta o kojima patetično pišu ugarskom kralju žaleći se na tamošnjeg carinika Danijela. Prema njihovim izjavama dubrovački su trgovci tamo dolazili oslobođeni svih carina i dadžbina. Slobodno su mogli ići u Srbiju i Ugarsku trgovati i zamjenjivati robu s tamošnjim valturcima i rupnicima. Mogli su slobodno izvoziti srebro u Dubrovniku i zamjenjivati ga za tkanine i drugu robu koju su sa sobom donosili u Srebrenicu. Dubrovčanima su privilegije i povlastice potvrđivali svi koji su gospodarili Srebrenicom, što je

⁹⁰ Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 57.

⁹¹ Spremić, Despot Đurađ Branković i Mačvanska banovina, str. 26–27; A. Veselinović, Granice između Srbije i Bosne u XV. veku, SANU, Istorijski institut Beograd, „Bosna i Hercegovina od srednjeg veka do novijeg vremena“ (zbornik radova), knj. 12, Beograd, 1995., str. 90–99.

potkrijepljeno brojnim poveljama bosanskih kraljeva i oblasnih gospodara, kao i samog ugarskog kralja Sigismunda.⁹²

Uspostavom prevlasti nad Srebrenicom despot Stevan Lazarević nastojao je ograničiti pretjerano privilegiran položaj Dubrovčana u značajnim rudnicima i trgovinskim centrima kakav je bila i Srebrenica. Uslijedilo je uvođenje novih nameta u trgovinskom i carinskom sustavu, kao i u zakupljivanju rudnika i trgova. Posebno se to odnosi na vrijeme kad su u to rudarsko i trgovinsko središte u velikom broju prispjeli Dubrovčani, bilo kao trgovci, obrtnici ili zakupci rudnika i carina. Za Despotovinu je njihov dolazak u Srebrenicu imao znatan financijski učinak. Mnoge mjere koje uvodi despot Stevan usmjerene su tomu da se smanje prihodi Dubrovčana i da se otvori mogućnost uključivanja domaćih ljudi u gospodarski život.

Prve velike novine koje su pogađale Dubrovčane despot Stevan počeo je uvoditi 1414. godine: najprije je uveo plaćanje poreza na nekretnine. U međuvremenu, dok je Srebrenica bila pod vlašću bosanskih kraljeva i oblasnih gospodara, Dubrovčani su tamo stekli mnoge nekretnine: rudarska okna i postrojenja, kuće i druge nekretnine u samoj Srebrenici i okolnim mjestima. Nisu se Dubrovčani žalili samo na ljude ugarskog kralja ili srpskog despota u Srebrenici, primjerice na carinike, već i na same Dubrovčane – zakupnike rudnika, carina i drugih nekretnina u gradu i podgrađu. Tako su se požalili na svojeg sugrađanina Marina Gradića zbog zaustavljanja trgovačkih karavana s robom koje su prelazile Drinu i od kojih su se naplaćivale vrlo visoke carine u iznosu od 12 perpera po svakom tovaru robe, dok se, primjerice, ranije uzimalo samo 6 groša na jedan tovar.⁹³ Da bi izvukao što veću korist od Dubrovčana kroz carine, despot je Stevan 1417. godine trojici Dubrovčana Marinu Gradiću, Benku Gunduliću i Jakši Vodopiji prodao srebreničku carinu za 4197 litara srebra.⁹⁴ Da bi što prije naplatili novac uložen u carinu, zakupci su odmah počeli uvoditi nove mjere. Zakupci carine, trojica Dubrovčana, zajedno s vojvodom Bogdanom, koji je bio despotov namjesnik u Srebrenici, i s despotovim vlastelinom Radinom, priopćili su predstavnicima dubrovačkih građana despotov nalog da će ubuduće uzimati carinu na tkaninu, namirnice i drugu robu od svih dubrovačkih trgovaca po principima koji su vrijedili i u Novom Brdu.⁹⁵

Uspostavom despotove prevlasti u Srebrenici uvedena je uredba po kojoj valturci (a to su bili topioničari rude) nisu više mogli kao prije prodavati srebro trgovcima, nego su carinici dobili pravo otkupa srebra u novoj kovnici. Dubrovčani su se požalili da su carinici u mjestu Kostirevo

⁹² Dinić, Za storiju rudarstva I, str. 56; A. Veselinović, Carinski sistem u Srbiji u doba Despotovine, Istorijski glasnik br. 1-2, Beograd, 1984., str. 7–38, str. 8; 27.

⁹³ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 62; 63; 70; Veselinović, Carinski sistem, str. 24–25; 27–28.

⁹⁴ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 20.

⁹⁵ A. Veselinović, Zabrane i prekidi trgovine u Srbiji u doba Despotovine, Istorijski glasnik, br. 1-2, Beograd, 1983., str. 25 - 42., str. 29.

kod Zvornika naplaćivali veću carinu nego što je to bilo uobičajeno.⁹⁶ Svim se tim novinama dubrovačka vlada oštro protivila i poduzimala represivne mjere. Pokušala je oštrim kaznama zabraniti odlazak njihovih trgovaca u Srebrenicu. Dubrovačka je vlada slala svoje poklisare na dvor despota Stevana kako bi predložili svoje potražnje ukazujući na stare običaje i pravila iz vremena prvog bosanskog kralja Tvrtka I. Kotromanića te drugih bosanskih kraljeva i oblasnih gospodara, moleći despota da se ne uvode novine u Srebrenici.⁹⁷

Spor oko novina potrajao je dosta dugo, a završio je kompromisno. Najveći spor oko novca (radi se o novcu iz srebreničke kovnice novca koji u Dubrovniku nije bio priznat), zatim oko prodaje srebra, kao i carine u Kostirevu, vraćeni su na prijašnje stanje. Ostala je samo nova carina, što su Dubrovčani morali prihvatiti.⁹⁸

O kakvim je vidovima carine i njihovim novinama riječ, može posvjedočiti i primjer dubrovačkog trgovca Petra Primovića, udruženog s mletačkim trgovcima Jakobom i Zaninom Beltramom. Jedan od partnera (socia) Zanin Beltramo spremio je u Srebrenicu olovo u vrijednosti od 167 litara srebra. Kako je te 1422. godine despot Stevan Lazarević bio u ratu s Mlečanima zbog gradova na Zeti, saznajući da je olovo suvlasništvo Mlečana, zaplijenio ga je pa je nastala velika šteta za partnere. Dugo se vodio spor među samim partnerima, najprije pred bosanskim sudom kralja Tvrtka II. Tvrtkovića, a kasnije i pred dubrovačkim sudom.⁹⁹

Naime, despot Stevan uvodi odredbu po kojoj isti carinski sustav vrijedi i za Srebrenicu kao i za Novo Brdo. Te je uredbe trebao provesti despotov čovjek, vojvoda Bogdan, zajedno s Dubrovčanima zakupnicima carine. Takav carinski sustav trebao je stupiti na snagu najkasnije 15. kolovoza 1417. godine. Priopćio je Dubrovčanima i drugu despotovu naredbu koja se odnosila na despotov novac i njegovu primjenu. Despot je zapravo naložio da svi valturci i svi stanovnici Srebrenice ne smiju više trgovati samim srebrom, već despotovim novcem. Prekršaji su se oštro kažnjavali oduzimanjem imovine, a prekršitelji su se smatrali izdajnicima. Ta je stavka na dubrovačke građane djelovala veoma poražavajuće. Bili su uzrujani već i s prvom odredbom despota Stevana jer im je ograničavala zaradu i trgovinu unosnom rudom – srebrom. Druga odredba koja se odnosila na obvezno uvođenje despotova novca posebno je uznemirila Dubrovčane u Srebrenici. Dubrovački trgovci i obrtnici te zakupnici carina i rudnika ograđivali su se od tih novina ukazujući da su time narušeni stari dobri običaji i tradicija te da se zbog njih oni moraju obratiti svojoj vladi u Dubrovniku.¹⁰⁰

⁹⁶ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 64–66; Veselinović, *Zabrane i prekidi trgovine*, str. 29., Veselinović, *Carinski sistem*, str. 29.

⁹⁷ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 67 – 69.

⁹⁸ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 67–69; Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica*, str. 21.

⁹⁹ S. Ćirković, *jedna bosanska kraljevska presuda*, *Godišnjak Društva istoričara BiH*, br. XIX, Sarajevo, 1973., str. 11–18; Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica*, str. 21.

¹⁰⁰ Vukanović, *Srebrenica u srednjem veku*, str. 59–60.

Despotove naredbe izvršavali su njegovi činovnici, a u tim su im poslovima u dobroj mjeri pomagali i sami Dubrovčani koji su bili zakupci carina i rudarskih okna. Kako se iz izvora može razabrati, u provođenju despotovih mjera i odredaba najenergičniji su bili njegov vlastelin Radin i upravnik vojvoda Bogdan, na koga su se dubrovački trgovci najviše žalili. Dubrovačka je vlada poručivala svojim trgovcima i obrtnicima u Srebrenici da ne priznaju sve te novine. Uslijedili su teški i nepodnošljivi sukobi između despota Stevana Lazarevića i Dubrovačke Republike. Kao rezultat takvih sukoba uslijedila je druga zabrana dubrovačkim trgovcima da s robom idu u Srebrenicu. Ukinulo se svako trgovanje sa Srebrenicom i Zvornikom, o čemu su obaviješteni tamošnji trgovci i sam despot Stevan Lazarević. Predviđene su vrlo oštre kazne za prekršitelje tih zabrana, a one su iznosile 500 perpera.¹⁰¹ Dubrovčani su pisali i despotu Stevanu preko svojih poklisara i u tim pismima iznosili svoje zahtjeve, što se najbolje očituje u jednoj njihovoj poruci: „Svidjelo se Bogu i preuzvišenom kralju Rimljana i našem gospodaru koji je dao trg Srebrenicu u vaše ruke i taj gospodin nam je svojom milošću i svojom privilegijom potvrdio sve stare i dobre običaje od davnina, iz vremena kralja Tvrtka i druge bosanske gospode u Srebrenici, a i u vašoj osobnoj povelji, kao i ostale gospode srpske, pored drugih stvari stoji da se tamo ne uvode nikakve nove carine, dadžbine i običaji“.¹⁰² Postupak Dubrovčana i njihovi zahtjevi ozlojedili su srpskog despota Stevana Lazarevića, koji je odlučio postaviti svoje kapidžije na sve klance i prijelaze preko Drine te su prisiljavali Dubrovčane da moraju ići u Srebrenicu.¹⁰³

Dubrovčanima je, čini se, bilo dosta svih tih neugodnosti te su pokušali izgladiti odnose. Stoga je dubrovačka Vlada despotu Stevanu Lazareviću poslala svoje poklisare. U tom su poslanstvu bili Nikola Gučetić i Dobro Binčulić, kojima je preporučeno da djeluju uljudno i pristojno kako bi se izgladili svi odnosi i okončali svi dotadašnji sukobi i neprijateljstva. Poklisari su trebali ukazati despotu na prošla vremena, odnosno na to kako su od davnina Dubrovčani bili u dobrim odnosima s despotovim pretcima kod kojih su uživali znatne povlastice. Ukazivali su na to da su Dubrovčani u teškim vremenima rata s Osmanlijama branili srpske gradove kao svoju vlastitu domovinu. Osim toga, naglašeno je da je i sam despot Stevan, nakon što je dobio Srebrenicu, izdao povelju kojom je priznao dubrovačkim trgovcima stare povlastice. Naime, njegovim novim carinama i drugim nametima ugrožena je i trgovina i trgovci. Zbog svega je toga bilo potrebno da despot ukine sve te novine. Dubrovačko poslanstvo koje je bilo upućeno despotu nosilo je sa sobom stare povelje o povlasticama koje su Dubrovčani dobili od bosanskih kraljeva i ugarskih vladara. One su se nalazile kod Dubrovčanina Ivana Gučetića

¹⁰¹ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 20–21.

¹⁰² Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 21.

¹⁰³ Lett. di Lev. vol. V, fol. 42–44; fol. 54–55.; Usporedi: Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 60.

koji ih je trebao predati poklisarima na predočenje despotu. Poklisarima je naređeno da umnože stare povelje i privilegije te da kopije predaju njihovim trgovcima u Srebrenici, a originale ponesu sa sobom i vrate u Dubrovnik.¹⁰⁴

O svim planovima, namjerama i istupima dubrovačkih poklisara despota je nešto ranije obavijestio srebrenički Dubrovčanin Marin Gradić, koji je poticao neslogu i neprijateljstvo između Dubrovčana i despota Stevana Lazarevića. Gradić se time želio osobno okoristiti i domoći srebreničkih carina i rudnika, u čemu je, kako se čini, i imao uspjeha. O Gradićevim spletkarenjima saznala je dubrovačka Vlada preko svojih ljudi u Kruševcu, gdje je despot boravio 1417. godine. Tada je Benedikt Dražić saznao da su Marin Gradić i Jakov Vodopija zakupili srebreničke carine za 3000 libara srebra, o čemu je sastavljen i ugovor po kojemu nitko od despotovih ljudi u Srebrenici ne može promijeniti ni jednu askadu srebra osim preko carinika. Kako bi to sve proveli u djelo, toj dvojici Dubrovčana pridružio se dvorjanin despota Stevana, koji je imao zadaću paziti na sve prijelaze i prolaze kako Dubrovčani ne bi mogli prenositi robu bez pečata dvorjanina Radina, koji je naplaćivao novu carinu u Srebrenici, a kojega su zakupci Dubrovčani plaćali za taj posao.¹⁰⁵ To je razbjesnilo same Dubrovčane koji su odlučili pooštriti mjere prema svojim ljudima koji idu u Srebrenicu. U Dubrovniku je 4. svibnja 1418. godine odlučeno da se ponovno prekinu sve trgovinske veze sa Srebrenicom, pa i čitavom Srbijom. Izdali su nalog gradskoj carinarnici da se ubuduće ne bi smjela cariniti roba trgovcima koji žele ići u Srebrenicu. Svakoga koga se uhvati u prekršaju treba kazniti s polovinom vrijednosti robe koju sa sobom nosi.¹⁰⁶ Taj novi prekid trgovinskih veza s Despotovinom dosta je razljutio samog despota Stevana Lazarevića koji je ponudio Dubrovčanima da se pokušaju nagoditi. Čini se da je ta inicijativa despota Stevana urodila plodom jer dubrovačka vlada donosi odluku da se dopusti njihovim trgovcima ići s robom u Srebrenicu. O tome je pisala svojim trgovcima u Srebrenici krajem prosinca 1418. godine, predlažući im da plaćaju jedan dukat nameta koji je despot tražio. Zbog svega toga despot javlja vlasnicima srebreničke carine, Dubrovčanima Maroju, Jakši i Benku da od carine isplate Mihi, nećaku Matkovu i Marojevu za „kontuš“ i „bračin“ što je uzet od njega i koji je iznosio 15 libara srebra.¹⁰⁷ Konačno su se odnosi Srbije i Dubrovnika normalizirali i razmjena je mogla početi normalnije, bar za neko vrijeme.

Krajem 1420. godine uslijedile su nove nesuglasice i sporovi između Dubrovačke Republike i despota Stevana Lazarevića. Radi se o tužbi zbog oduzetog srebra, no nije poznato je

¹⁰⁴ Ćorović, Srebrenica za vlade despota Stevana, str. 68; Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 61.

¹⁰⁵ Jorga, Notes et extraits II, str. 166–168.; Vukanović, Srebrenica u srednjem vijeku, str. 61.

¹⁰⁶ Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 61; Ćorović, Srebrenica za vlade despota Stevana, str. 70.

¹⁰⁷ Jorga, Notes et extraits II, str. 168; M. Pucić, Spomenici srpski, knj. II, Beograd, 1868., str. 64; Stojanović, Povelje i pisma I/1, str. 221.

li ono baš iz Srebrenice.¹⁰⁸ Kada je despot Stevan 1421. godine pošao u Zetu kako bi pokušao okončati sukob s Venecijom, s njim su pošli i neki Dubrovčani. Vlada im je strogo naredila da se vrate i ne sudjeluju u tim događajima te da se ne zadržavaju u Zeti gdje je sukob vođen.¹⁰⁹ Obnovljene su inicijative za međusobna pogađanja u rješavanju međusobnih sporova. Despot je predložio Dubrovčanima da se u tu svrhu odredi mješovita porota u kojoj će dubrovačku stranu zastupati Dubrovčani – njih četvorica i da te ljude imenuje sam despot. Dubrovčanima se takav prijedlog nije svidao jer su smatrali da je to izigravanje s obzirom na to da bi despot mogao predložiti ljude koji su njemu naklonjeni. Dubrovčani su na svaki način tražili izgovor kako da taj prijedlog odbiju. U čitavom je sporu Dubrovčane najviše pogodila činjenica da je oduzeto srebro despot nastojao pod svaku cijenu zadržati za sebe. Riječ je o srebru Dubrovčanina koje je despot uzeo tražeći da se postupi po odredbama zakona njegove zemlje, dok su Dubrovčani zahtijevali da se postupa prema starim pravilima i privilegijama. Pregovore o tom sporu donekle je prekinuo despotov pohod u Zetu. Kako je despotu bila potrebna pomoć Dubrovčana, napose njihove lađe, popustio je pred dubrovačkim zahtjevima te je prihvatio da u dvama obrocima isplati odštetu za uzeto srebro, kao i druge štete nanesene Dubrovčanima, a koje su iznosile oko 200 libara srebra.¹¹⁰

Pod sam kraj 1421. godine ponovno su neki dubrovački građani doživjeli neugodnosti u Srebrenici od strane despota Stevana i njegovih tamošnjih ljudi. O najnovijem incidentu pristigla je početkom siječnja 1422. godine vijest. Dubrovačkoj vladi nije bilo jasno kako se ustvari taj događaj zbio. Vlada je poslala svoje poklisare na dvor despota Stevana kako bi upoznala detalje o novom spornom slučaju. Na dvor despota Stevana poslani su istaknuti dubrovački poklisari Miho Rastić i Nikola Pucić, koji su pokušali normalizirati odnose Dubrovačke Republike i Despotovine. Kako se čini, to je poslanstvo uspjelo u pregovorima, što se može zaključiti iz izvješća poslanog u Dubrovnik u kojemu je gotovo do detalja opisan sporni slučaj koji se dogodio u Srebrenici. Jedan je Dubrovčanin u pijanom stanju nezakonito dao zatvoriti trojicu dubrovačkih građana (vlastelinčića): Živana, Gočka i Maroja Gučetića. Intervencijom despota Stevana sva su trojica puštena na slobodu. Osim toga, despot je napravio još nekoliko ustupaka Dubrovčanima, zbog čega mu dubrovačka vlada srdačno zahvaljuje.¹¹¹

Poslije rješenja tog spora nastupa jedno dulje razdoblje srdačnijih odnosa između Dubrovčana i srpskog despota Stevana Lazarevića, iako je u takvim prilikama bilo dosta međusobnih sporova i sukoba između samih Dubrovčana u Srebrenici za vrijeme vladavine

¹⁰⁸ Ćorović, Srebrenica za vlade despota Stevana, str. 70.

¹⁰⁹ Jorga, Notes et extraits II, str. 199–200; Usporedi: Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 62.

¹¹⁰ Ćorović, Srebrenica za vlade despota Stevana, str. 71.

¹¹¹ Stojanović, Povelje i pisma I/1, str. 226–227; Pucić, Spomenici srpski I, str. 160–161; 164–165.; Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 62.

despota Stevana Lazarevića. Jedan se takav spor dogodio 18. svibnja 1424. godine, kada je Dubrovčanin Maroje Držić podnio prijavu sudu protiv Nikole i Ivana Sarake, također Dubrovčana koji su bili carinici u Srebrenici, žaleći se na njih da su postupali nezakonito na carinama u Srebrenici i Zvorniku. Treba istaknuti da je Maroje Držić držao dućan u Srebrenici. Carinik koji je imao svoje ljude pred kućom izvjesnog purgara Vukosava, nedaleko od franjevačke crkve, pozvao ga je na sud i naložio mu da plati tim momcima globu ili „udavu“ u iznosu od 50 perpera za sukno koje je donio sa sobom iz Visokog. Maroje Držić branio se da se u Srebrenici tada nije plaćala carina na sukno. Protiv njega su carinici uspjeli nahuškati i samog župana Dragišu Dinjičića. Bojeći se za život, Maroje Držić nije se usudio ići u Srebrenicu, već je molio Vukašina Zlatonosovića da ga uzme u zaštitu.¹¹²

Spominjanje Dragiše Dinjičića i Vukašina Zlatonosovića govori da su oni bili u Srebrenici ili negdje blizu nje, ali u službi bosanskog kralja Tvrtka II. Tvrtkovića. Kako se čini, župan je jedno vrijeme bio neprijatelj despota Stevana Lazarevića. Čini se da bosanski velikaši nisu mogli prežaliti gubitak Srebrenice pa su se spremali za njezin povratak u bosanske ruke.

Vrlo važno pitanje bio je odnos Bosne i Despotovine dvadesetih godina 15. stoljeća, osobito u odnosu na Srebrenicu. S obzirom na to da bosanski kraljevi i velikaši nisu mogli prežaliti Srebrenicu, htjeli su iskoristiti svaku priliku da je se domognu, koristeći pritom i osmanlijske prodore u Bosnu i Despotovinu. Pokušali su tako iskoristiti njihov dolazak i ratovanje u Bosni tijekom 1414. i 1415. godine. Bosanci su pokušali iskoristiti zauzetost Ugarske poduzimajući napade na Srebrenicu. O njihovim tamošnjim vojnim aktivnostima saznajemo iz dubrovačkog pisma upućenog ugarskom kralju, u kojem ga izvješćuju da se Bosanci pripremaju za napad na Srebrenicu te 1415. godine.¹¹³ Namjere Bosanaca spriječili su upadi Osmanlija u Bosnu i pojačani ugled i utjecaj despota Stevana Lazarevića i na samoj Porti. Tijekom srpnja 1425. godine despot Stevan boravio je u Srebrenici kako bi pomogao tamošnjem stanovništvu u slučaju turskih napada, ali te godine Osmanlije nisu uznemiravale Srebrenicu i njezine stanovnike.¹¹⁴ No, početkom listopada te godine vodio se rat na Drini, a pritom je bila opsjednuta i sama Srebrenica, koja je pala u ruke Bosanaca.¹¹⁵

S obzirom na to da su Srbi bili u opasnosti od Osmanlija, bosanski kralj Tvrtko II. zajedno s jednim dijelom bosanske vlastele, odlučio je preoteti Srebrenicu od srpskog despota Stevana Lazarevića. Pripremio je odlučan napad u kojem su sudjelovala i podrinjska vlastela

¹¹² K. Jireček, *Spomenici srpski*, Spomenik XI, Beograd, 1892., str. 75–76.; Vukanović, *Srebrenica u srednjem veku*, str. 62 – 63.

¹¹³ Jorga, *Notes et extraits II*, str. 150–151; Gelcich – Thallóczy, *Dipl. Rag.*, str. 261; Ćorović, *Historija Bosne*, str. 416–417; Vukanović, *Srebrenica u srednjem veku*, str. 63.

¹¹⁴ Ćorović, *Historija Bosne*, str. 434–435; Vukanović, *Srebrenica u srednjem veku*, str. 63.

¹¹⁵ Jorga, *Notes et extraits II*, str. 241–243; Jireček, *Istorija Srba II*, str. 130; Dinić, *Srpske zemlje u srednjem veku*, str. 361 – 362.

Dinjičici. Bosanska je vojska pritom zapalila grad Srebrenicu te nanijela veliku štetu i samim Dubrovčanima u gradu, koja je procijenjena na više od 50.000 dukata.¹¹⁶ U pomoć Srebrenici pritekao je despot Stevan Lazarević, a kako je Bosancima zaprijetila opasnost od upada Osmanlija, kralj Tvrtko II. i jedan dio bosanskih velikaša morao se povući. Bosanska vojska predvođena kraljem Tvrtkom II. bila je u bijegu pred despotom pa je despot Stevan morao vrlo brzo i učinkovito djelovati. Srpska vojska u potjeri za bosanskim kraljem došla je do Sutjeske, otkuda je Tvrtko II. slao poslanstvo despotu Stevanu radi pregovora o sklapanju mira.¹¹⁷ Nisu poznati uvjeti pod kojima je mir trebao biti sklopljen, no do njegova je sklapanja doista došlo, što pokazuje daljnji slijed događaja u kojima se Stevan Lazarević vratio s vojskom u Srbiju. Dubrovački trgovci koji su se pridružili despotu u obrani Srebrenice nanijeli su bosanskom kralju Tvrtku II. Tvrtkoviću štetu od 10.000 dukata.¹¹⁸

Srebrenica je ponovno bila u rukama despota Stevana Lazarevića koji je 25. srpnja 1426. godine izdao povelju u Srebrenici, što upućuje na zaključak da je on tada boravio u tom bosanskom rudarskom gradu.¹¹⁹ Potkraj života despot Stevan Lazarević imao je još jednu poteškoću sa Srebrenicom, koju su mu ovoga puta prouzročili sami Dubrovčani. U gradu je, kako se čini, izbila velika pobuna zbog samovolje despotovih carinika, koja će imati većih posljedica za domaće stanovništvo, ali i za same Dubrovčane koji su je inicirali i povelj. Između Dubrovčana i despota nastupili su te 1425. godine novi sporovi i sukobi. U srpnju je te godine zbog nekih novina došlo do prosvjeda dubrovačkih trgovaca, najprije u Novom Brdu, a onda i u čitavoj Despotovini. Dubrovačka je vlada zabranila trgovinu po Srbiji, čak i sa oblašću kojom je upravljao Stevanov nećak Đurađ Branković. Iz nešto ublaženih represivnih mjera jedino nije bila izuzeta Srebrenica, početkom siječnja 1426. godine. Zbog Srebrenice su vođeni posebni pregovori od ožujka do svibnja 1426. godine. Radilo se o rudarskim jamama, kućama i drugim nekretninama i stvarima u posjedu dubrovačkih građana u Srebrenici koje su bile oduzete i pregovorima trebale biti vraćene svojim vlasnicima Dubrovčanima. Dubrovčani su odredili dvojicu svojih uglednih građana u Srebrenici da pođu na pregovore k despotu Stevanu, no to, kako se čini, nije imalo nekog značajnijeg uspjeha. Taj neuspjeh dubrovačkog poslanstva još je više potaknuo nezadovoljstvo Dubrovčana u Srebrenici, tako da je u proljeće 1427. godine izbila velika pobuna. Pobunjenici su ubili nadzornika rudnika i izbacili ga iz palače.¹²⁰ Tim je povodom despot Stevan osobno došao u Srebrenicu gdje je iznio velike optužbe na račun Dubrovčana u tom gradu. Mnogi su pritom pobjegli iz Srebrenice, a onima koje je uspio

¹¹⁶ Gelcich – Thallóczy, Dipl. Rag., str. 319. Ćorović, Srebrenica za vlade despota Stevana, str. 75.

¹¹⁷ Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 64.

¹¹⁸ Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 64., nap. 58.

¹¹⁹ Š. Ljubić, Listine ob odnošajih Mletačke Republike i Južnoga Slavenstva, sv. IX, Zagreb, 1890., str. 18; Jireček, Istorija Srba IV, str. 135, nap. 7.

¹²⁰ Ćorović, Srebrenica za vlade despota Stevana, str. 77; Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 66.

pohvatati, dao je odsjeći ruku ili nogu.¹²¹ Koliko je to bio gnusan čin, govori i podatak da se i sam despot Stevan zgražao nad njim.

Dubrovčani su poslali novo poslanstvo na njegov dvor u kojem su bili istaknuti Dubrovčani Paskoje Rastić i Junije Gradić. Oni su trebali spasiti zarobljene i pokušati izgladiti spor i odnos s despotom Stevanom Lazarevićem. Poklisari su pokušali uvjeriti despota da ti uhićenici nisu krivi jer bi u suprotnom i oni pobjegli iz grada. Poklisari su molili despota da oslobodi zatočenike i da im vrati oduzetu imovinu. Kako je despot Stevan bio vrlo ljut na pobunjene Dubrovčane, nije želio ni saslušati dubrovačke poklisare. Zato su se Dubrovčani obratili i njegovu nećaku Đurađu Brankoviću moleći ga da se zauzme za njihove građane u Srebrenici. Obratili su se i despotovu zetu, vojvodi Sandalju Hraniću, no despot Stevan ostao je neumoljiv te je čak naredio dubrovačkim poklisarima da što prije odu. Dubrovačka je vlada savjetovala svojim poklisarima da pokušaju i po treći put umilostiti despota Stevana, no kad ni to nije pomoglo, Dubrovčani još jednom donose odluku o zabrani trgovine s Despotovinom.¹²² Despot Stevan nije više uspio uspostaviti srdačnije odnose s Dubrovčanima jer je ubrzo i umro u srpnju 1427. godine. Njegov nasljednik kojeg je nešto ranije odredio na to mjesto, Đurađ Branković, provjereni dubrovački prijatelj, trebao je riješiti taj spor i zategnute odnose između Dubrovčana i Despotovine oko Srebrenice.

Pred smrt 1426. godine despot Stevan Lazarević odredio je svojega nećaka Đurađa Brankovića za nasljednika. Učinio je to na državnom saboru u Srebrenici.¹²³ S ugarskim kraljem Sigismundom sklopio je ugovor u Tati 1426. godine, prema kojem je i njegov nasljednik trebao biti vjeran i poslušan ugarskoj kruni. Nećak despota Stevana Lazarevića tom je prilikom primljen u red barona ugarske kraljevine. Sigismund ga priznaje za zakonitog nasljednika na despotskom položaju, zajedno s njegovim potomcima.¹²⁴ Tako je na čelo Despotovine, nakon smrti Stevana Lazarevića, došao Đurađ Branković koji se zadržao na čelu države od 1427. do 1456. godine.

Na vijest o smrti despota Stevana otišao je Đurađ Branković iz Zete u Beograd, gdje je pozdravio ugarskog kralja Sigismunda koji je pristigao tamo kako bi proveo u djelo odredbe ugovora u Tati. Sve je to pomno promatrao turski sultan Murat II., koji je odmah krenuo iz Bugarske na Srbiju. Pokušao je zauzeti Novo Brdo, ali su ga Srbi, zajedno s Dubrovčanima i Sasima, uspjeli obraniti. Težak položaj Despotovine pokušali su iskoristiti Bosanci koji su napali Srebrenicu te spalili njezino podgrađe¹²⁵ na samom početku 1428. godine. Zaprijetila je

¹²¹ Ćorović, Srebrenica za vlade despota Stevana, str. 76; J. Jelenić, Ljetopis fra Nikole Lašvanina, Sarajevo, 1916., str. 42.

¹²² Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 67; Jorga, Notes et extraits II, str. 235, nap. 8; Ćorović, Srebrenica za vlade despota Stevana, str. 77.

¹²³ Dinić, Srpske zemlje u srednjem veku, str. 364, nap. 17; Jireček, Istorija Srba, knj. 1, str. 350.

¹²⁴ Jireček, Istorija Srba, knj. 1, str. 351; Radonić, Zapadna Evropa, str. 50; J. Radonić, Sporazum u Tati 1426. i srpsko-ugarski odnosi od XIII.-XVI. veka, Glas SANU, knj. 187, Beograd, 1943., str. 179.

¹²⁵ Dinić, Srpske zemlje u srednjem veku, str. 363; Jireček, Istorija Srba, knj. 1, str. 355.

opasnost i od Turaka pa se zbog svega toga Đurađ nije želio zamjeriti i Dubrovčanima od kojih je trebao dobiti oružje.

Prvi korak u normalizaciji odnosa s Dubrovčanima bilo je oslobađanje zatvorenih dubrovačkih građana u Srebrenici. Uslijedilo je vrlo brzo i potvrđivanje svih ranijih povelja o dubrovačkim privilegijama i povlasticama.¹²⁶ U Srebrenici je i dalje bilo sitnijih sporova i sukoba, no oni nisu znatno utjecali na međusobne odnose Dubrovčana i Despotovine.¹²⁷ Despot Đurađ slovio je u Dubrovniku kao njihov iskreni prijatelj. Najveći broj teškoća koje su se javljale oko Srebrenice bile su u vezi s carinom. Uvođenje bilo kakve novine i poreza stvaralo je gnjev i nezadovoljstvo Dubrovčana, kako onih u Srebrenici, tako i onih u samom Dubrovniku. Odmah bi se tim povodom uvela dinamična prepiska ili poslanički kontakti. Tako su tijekom 1430. godine u Srebrenici bile uvedene novine, zbog čega je dubrovačka vlada odlučila obratiti se despotovu šogoru Kalojanu, moleći preko njega intervenciju despota Đurađa Brankovića kako bi ih on ukinuo. On je doista intervenirao i naredio srebreničkim carinicima da ne uvode nikakve novotarije u gradu i da povuku svaku novinu koja je u međuvremenu uvedena.¹²⁸

Osim prigovora na novine u pogledu carine, Dubrovčani su se žalili i prigovarali i zbog optjecaja tamošnjeg novca. Naime, dobro je poznato da je u Srebrenici još 1417. godine despot Stevan Lazarević otvorio novu kovnicu novca u kojoj se kovao srpski novac. U vrijeme despota Đurađa, točnije 1431. godine, u njoj se krivotvorio novac tako što je u jednu libru srebra stavljano po četiri unče bakra, čime se novac kvario i gubio svoju vrijednost. U toj nezakonitoj radnji sudjelovali su i neki dubrovački građani u Srebrenici. Dubrovačka se vlada žalila despotu Đurađu, a svojim podanicima uputila oštre prijekore početkom listopada 1431. godine.¹²⁹

Posebno teški dani za Srebrenicu i njezine građane, pa samim time i za Dubrovčane u njoj, nastupili su 1433. godine kada je bosanski kralj Tvrtko II. Tvrtković zaoštrio odnose s despotom Đurađem Brankovićem. Korijene tog sukoba treba tražiti još od ranije, točnije od 1426. godine, kada je bosanski kralj namjeravao od despota Stevana Lazarevića preoteti Srebrenicu. Konavoski rat otvorio je još veći razdor i produbio krizu između Tvrtka II. Tvrtkovića i despota Đurađa Brankovića, koji se počeo sve otvorenije miješati u unutarnja pitanja bosanske države. Za Tvrtka II. despot Đurađ i Porta bili su najveći neprijatelji zemlje. Svoju srdžbu Tvrtko II. iskazao je prema usorskoj feudalnoj obitelji Zlatonosovića, koja je željela u konavoski rat uvući i samog srpskog despota, što je naljutilo bosanskog kralja. Taj samovoljni postupak Zlatonosovića naveo je Tvrtka II. da poduzme vojni pohod na njih, koji je

¹²⁶ Miklošić, *Monumenta Serbica*, str. 354; Vukanović, *Srebrenica u srednjem veku*, str. 68.

¹²⁷ Stojanović, *Povelje i pisma I/2*, str. 422–423; Jorga, *Notes et extraits II*, str. 248.

¹²⁸ Jorga, *Notes et extraits II*, str. 284, *Cons. rog. vol. IV*, fol. 229, 5. IX. 1430.; Vukanović, *Srebrenica u srednjem veku*, str. 68.

¹²⁹ Jorga, *Notes et extraits II*, str. 301.

rezultirao surovim kažnjavanjima te usorske feudalne obitelji. Ona je gotovo bila istrijebljena i surovo kažnjena za nevjeru i izdaju. Taj postupak bosanskog kralja nagnao je vojvodu Sandalja, koji se smatrao zaštitnikom te obitelji, da ponudi savez srpskom despotu Đurađu Brankoviću tako da ustroje savez protiv bosanskog kralja.¹³⁰ Zamisao im je bila da na Porti pokušaju isposlovati kupnju Tvrtkovićevih posjeda, no, na njihovu žalost, sultan to nije prihvatio.

Od takvih planova despota i vojvode Sandalja zazirali su i sami Dubrovčani te su pokušali posredovati u mogućem izmirenju kralja Tvrtka II. i vojvode Sandalja, ali u tome nisu uspjeli jer je vojvoda Sandalj ostao neumoljiv i nepopustljiv. Odnosi Tvrtka II. Tvrtkovića i despota Đurađa sve više su poprimili neprijateljski karakter. Bosanski kralj počeo je uvoditi represivne mjere i prema samim Dubrovčanima. Zabranio je njihovim trgovcima da idu preko njegova teritorija u Despotovinu, a posebno u Srebrenicu. Ta je zabrana bila uvedena ponajprije zbog incidenta koji su inicirali ljudi despota Đurađa Brankovića, no o kakvom je incidentu riječ i što mu je bio povod, ostaje nedovoljno poznato.¹³¹ Ubrzo je Tvrtko II. ukinuo tu zabranu uvidjevši koliku štetu zbog svega toga i sam može imati. Sukob Tvrtka II. i despota Đurađa poprimio je šire razmjere. U njega su se umiješali Osmanlije i vojvoda Sandalj. Došlo je vrlo brzo do otvorenog rata između srpskog despota i bosanskog kralja. U rat je na strani srpskog despota Đurađa ušao i vojvoda Sandalj.

Očekivalo se da ratne operacije otpočnu najkasnije u proljeće 1432. godine. Uslijedilo je zatvaranje svih trgovačkih putova kroz Bosnu, zbog čega su najviše stradali dubrovački trgovci, pa tako i oni koji su išli u Srebrenicu ili koji su trgovali sa Srebrenicom. Dubrovčani su još jednom iskazali svoje nezadovoljstvo pred Tvrtkom II. Tvrtkovićem u pokušaju dogovaranja da tu zabranu ukine jer Dubrovčani nisu nikakvi uzročnici zla.¹³²

U ljeto 1432. godine otpočeli su ratni sukobi između despota Đurađa i bosanskog kralja. Tvrtko II. u kolovozu se te godine nalazio u Usori, na samom poprištu rata. O tome nam svjedoči dubrovačko pismo koje su Dubrovčani poslali svojim poklisarima na dvoru bosanskog kralja, opominjući ih da Tvrtka II. mogu pratiti na tom ratnom putu samo do planine Kladanj, a dalje da ne idu.¹³³ Tako se iz dubrovačkih izvješća može nazrijeti da se rat vodio na teritoriju bosanske države, točnije u Usori oko Zvornika, Srebrenice i Teočaka. Na samom početku ratnih događanja pričinjene su velike materijalne štete bosanskoj državi.¹³⁴ Akcije što ih je vodio despot Đurađ bile su koordinirane s vojnim akcijama Osmanlija u Bosni. Ostaje nepoznato je li vojvoda

¹³⁰ Cons. Rog. vol. V, fol. 37^v, l. X. 1431.

¹³¹ Lett. di Lev. vol. XI, fol. 68, 19. I. 1432.; P. Živković, Tvrtko II. Tvrtković (Bosna u prvoj polovini XV. stoljeća), Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 1981., str. 165.

¹³² Lett. di Lev. vol. XI, fol. 94, 14. V. 1432.

¹³³ Cons. Rog. vol. V, fol. 99^v, 4. VIII. 1432. „... quod domino rege Bosne emitte in Usora amambassiatores nostri qui sunt penes illum associare debeatusque ad montem Cladagn. Et a sibi eo licentiato cum bono modo accipere et venire ad standum ipsum expectando in Visochi vel in circa in alio loco de quo sibi melius videbitur“.

¹³⁴ Gelcich – Thallóczy, Dipl. Rag., str. 378.

Sandalj aktivno sudjelovao u tim ratnim događajima, no posve je jasno da je stao na stranu despota Đurađa Brankovića. Dolaskom zime ratne su operacije prekinute, a ratovanje se nastavilo u proljeće 1433. godine. Čini se da je u tim sukobima više sreće i uspjeha imao srpski despot. Vojne akcije Tvrtka II. uvelike su ometali Osmanlije svojom nazočnošću u Bosni.

Prekid rata Tvrtko II. pokušao je iskoristiti u pridobivanju ugarskog kralja na svoju stranu, no kako je i despot Đurađ bio u dobrim odnosima sa Sigismundom, takvi planovi bosanskog kralja nisu naišli na pozitivan odjek. I sam je despot razvio živu diplomatsku aktivnost na pridobivanju novih saveznika u tom ratu. Tako je svoju kćer Maru despot Đurađ poslao na sultanov dvor kako bi time osigurao podršku Porte. I ugarskog je kralja pokušao pridobiti udajom svoje druge kćeri. Na ugarskom se dvoru pravdao zbog veza s Portom, da je to iz puste nevolje, iako je posve jasno da mu je glavni cilj bio da se uz pomoć Osmanlija domogne nekih novih teritorija u Bosni i zadrži stare, među kojima i Srebrenicu i Zvornik. Srpski je despot uspio osigurati pristalice i među nekim uglednim Bosancima, od kojih treba spomenuti prije svega vojvodu Sandalja.

Kako su pripreme za nastavak rata okončane u proljeće 1433. godine, mogle su se nastaviti ratne operacije. Na početku te godine Tvrtko II. učestalo je mijenjao mjesto boravka po srednjoj Bosni na putu za Srebrenicu i Zvornik.¹³⁵ Početkom svibnja stigao je u Usoru u Podzvornik. Na tom ga je putu pratio dubrovački poklisar Nikola Đorđić.¹³⁶

Na poprište rata stigao je i despot Đurađ Branković u proljeće 1433. godine. U lipnju te godine boravio je na teritoriju bosanskog kraljevstva.¹³⁷ Radoslav Pavlović, koji je podupirao kralja Tvrtka II., vrlo se brzo predomislio i zamolio Dubrovčane da pokušaju posredovati u njegovu izmirenju s vojvodom Sandaljem. Tako je Tvrtko II. ostao potpuno usamljen u tim ratnim događanjima. Vojvoda Radoslav izmirio se i s despotom Đurađem Brankovićem najkasnije početkom rujna 1433. godine, o čemu su dubrovački poklisari izvijestili svoju vladu.¹³⁸ U međuvremenu je došlo do novog upada Osmanlija u Bosnu, što je još više otežalo položaj bosanskog kralja.

Taj je težak položaj Tvrtka II. Tvrtkovića iskoristio despot Đurađ Branković. Uspio je zauzeti velik teritorij Usore, od Zvornika do Spreče, teritorij koji je prije pripadao usorskoj

¹³⁵ Lett. di Lev. vol. XI, fol. 137^v, 22. I. 1433. Tvrtko se još sredinom ožujka nalazi u Sutjesci. Isto, fol. 135, 12. III. 1433.

¹³⁶ Lett. di Lev. vol. XI. 137^v, 28. II. 1433.

¹³⁷ Cons. Rog. vol. V, fol. 152^v, 23. V. 1433. „... de scribendo ser Palladino de Gondola et ser Andrei de Babalio ambassiatoribus nostris quod domino cum eo ire, vel se ponere debeant quousque in ipsis partibus regis Bosne fuerit vel steterit.”

¹³⁸ Dubrovačka je vlada pokušala ukazati bosanskom kralju na krajnje namjere turskog vojvoda. L. Thallóczy, Studien zur Geschichte Bosniens und Serbiens im Mittelalter, München und Leipzig, 1914., str. 78.

feudalnoj obitelji Zlatonosovića.¹³⁹ Ugrožen sa svih strana, Tvrtko II. povukao se s ratišta i vratio u Visoko. I sam despot Đurađ prekinuo je s ratom, posve zadovoljan učinkom koji je u njemu postigao. On je nakon tog rata uspio ovladati i Zvornikom, važnim središtem prometnica koje su išle prema sjeveru u Despotovinu i Ugarsku te u Slavoniju. Zvornik ulazi u posjed srpskog despota Đurađa i zajedno sa Srebrenicom postaje vrlo važna gospodarska oblast koja je donosila krupne prihode, što od rudnika, što od carina.

Za vrijeme tih sukoba u Usori despot je bio veoma strog i prema samim Srebreničanima, mislimo tu, prije svega, na Dubrovčane i ostale strance koji su u njemu boravili. Gospodarska aktivnost Srebrenice i Zvornika za vrijeme tih sukoba odvijala se u otežanim okolnostima. Despot je u Srebrenici za vrijeme tih sukoba zaplijenio imanja nekih Dubrovčana, po svemu sudeći, zbog njihova sumnjiva držanja ili možda zbog odbijanja novina koje je Đurađ Branković tamo uveo. U pitanju su novine vezane za carinu, kao i zapljena nekih kuća, rudarskih jama i kola u rudnicima Srebrenice, vlasništvo Dubrovčana. Tako se spominje, među ostalima, i Toma Kantakuzen, despotov šogor, koji je pritom prisvojio kuće i druge nekretnine i nije ih želio vratiti. Dubrovčani su se morali obratiti despotu Đurađu s molbom i tužbom na počinitelje, a on im je obećao da će ispraviti sve nepravde i stati na kraj njihovim nedaćama.¹⁴⁰

Dubrovačke nedaće u Srebrenici ipak nisu prestale, štoviše, poprimile su još teže razmjere kad je despot Đurađ prodao carinu u Srebrenici Turčinu Jusupu 1434. godine, koji mu je pomogao u ratovanjima s bosanskim kraljem. Sva prava i obveze Dubrovčana uskladio je s onima u Novom Brdu. Ta je despotova gesta razbjesnila Dubrovčane koji 21. veljače 1435. godine donose odluku o prekidu svih trgovačkih veza sa Srebrenicom, nadajući se da će na taj način prisiliti despota Đurađa na promjenu stava i popuštanje prema Dubrovčanima. Dubrovačka vlada savjetuje svojim sugrađanima u Srebrenici da pokrenu tužbu kod despota Đurađa tražeći od njega da povрати stanje na ono prije rata. Dubrovačkim je poklisarima naređeno da, ukoliko ne nađu despota u Srebrenici i ukoliko je već pošao u Ugarsku, da posjete njegovu ženu i njoj predoče situaciju. Poklisarima je rečeno da tom prilikom razgovaraju i sa ženinim bratom Tomom Kantakuzenom.¹⁴¹ Na despotovu dvoru Dubrovčani nisu naišli ni na kakvo razumijevanje, zbog čega su morali uputiti svoje poslanstvo na ugarski dvor i tamo potražiti pomoć i zaštitu. No, kako ni od tuda nije bilo izravne pomoći, Dubrovčani su odlučili uputiti novo poslanstvo na dvor despota Đurađa Brankovića početkom srpnja 1435. godine. Poslanstvo

¹³⁹ Ćorović govori kako su despotu Đurađu u tom sukobu s bosanskim kraljem pomagali Zlatnosovići, što se ne bi moglo prihvatiti kad se zna da je ova usorska vlasteoska obitelj nakon onog Tvrtkova pohoda i rata s njima potpuno iskorijenjena. P. Živković, Tvrtko II. Tvrtković, str. 167.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 41.

¹⁴⁰ Jorga, Notes et extraits II, str. 316–317. Despot Đurađ boravio je u Srebrenici još 19. srpnja 1433. godine. L. Thallóczy – A. Aldásy, Magyarország Melléktartományainak oklevéltára 1198. – 1526., Budapest, 1907., str. 95, 96.

¹⁴¹ Jorga, Notes et extraits II, 325; 334–335.

je dobilo nalog da despotu izlože sve poteškoće i namete koje imaju njihovi građani u Srebrenici. Ni to poslanstvo, kako se čini, nije imalo uspjeha jer je glavna smetnja bio Toma Kantakuzen koji se nije želio odreći otetih nekretnina u Srebrenici. Uzaludno su Dubrovčani ukazivali despotu na činjenicu da je Srebrenica bosanska, a sva rudarska i trgovačka mjesta u Bosni, kao što su Visoko, Kreševo, Fojnica i Deževica, posve su slobodna i nemaju takvih obveza u pogledu carina. To njihovo pojašnjenje više je razdražilo despota nego što je na njega pozitivno djelovalo. Despot je odgovorio da je Srebrenica sada srpski grad i rudnik, da je pod srpskom vlašću i on može postavljati uredbe i propise kakve hoće, zanemarujući ostala mjesta u Bosni i drugim mjestima izvan Despotovine.¹⁴²

Bilo je i protivnih tužbi na račun dubrovačkih trgovaca i poduzetnika u Srebrenici koji su i po dva puta kao vjerovnici naplaćivali dug srpskim dužnicima. Dubrovčani su obećali da će takve prekršitelje oštro kazniti kad se ustanove sve činjenice. Usput su upozoravali svoje građane u Srebrenici da to ne čine jer će biti oštro kažnjeni. Vlada u Dubrovniku zaprijetila je oštrim mjerama i svim njezinim građanima koji budu krivotvorili despotov novac. U Srebrenici je bilo i drugih prekršaja zbog kojih je vlada u Dubrovniku morala intervenirati i oštro upozoravati svoje građane. Tako je spomenut jedan dužnik dubrovačkog građanina Vladislava Gučetića, izvjesni Đurko Mišljenović, kojega je vjerovnik dao zatočiti u svojoj kući, ali je bio na silu oslobođen. Drugom dubrovačkom dužniku, Miljenu Budečeviću despot je izdao oprostajno pismo, oslobađajući ga svih njegovih dugova. Ostali dubrovački građani ozlojeđeni tim činom upozoravali su despota da to znači isto što i oduzimanje njihovih nekretnina i da takve geste sprječavaju normalnu trgovinu i gospodarsku aktivnost u Srebrenici.¹⁴³ Dubrovačka je vlada ustrajala u zahtjevima kod despota da se oduzeta imovina njihovih građana u Srebrenici vrati njihovim vlasnicima. Posebno je inzistirala na povratu kuće koja je oduzeta sinovima Nikole Gučetića, a zalagali su se i za povrat kuće Marina Gučetića, obojice uglednih dubrovačkih nobila, od kojih se posebno ističe velika i lijepa kuća Marina Gučetića, koja se nalazi i na dobrom mjestu.¹⁴⁴

Najveće prigovore i pritužbe Dubrovčani su upućivali na Bogdana, srebreničkog vojvodu, kao i na srebreničke purgare Stanoja i Nikolu Doberkovića. Još veće negodovanje i prosvjede kod Dubrovčana izazvale su novine koje je uveo 1436. godine despotov carinik Turčin Jusup. On je još tijekom 1435. godine uveo carine u visini onih koje su bile na snazi u Novom Brdu, kako bi udovoljio despotu Đurađu u izjednačavanju carina u čitavoj Despotovini. Dubrovčani su odlučili potajno poslati jednog svojeg poklisara u Srebrenicu kako bi tamo

¹⁴² Jorga, Notes et extraits II, str. 329.

¹⁴³ Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 70.

¹⁴⁴ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 22.

inicirao saziv općeg sabora na kojemu će biti odabran poslanik koji će zajedno s dubrovačkim poklisarstvom poći na dvor despota Đurađa Brankovića. Tom poslanstvu despot je ponudio da se u Srebrenici primijene carinske odredbe koje su bile na snazi u Prištini, što također nije odgovaralo Dubrovčanima. I u svim kasnijim prigovorima Dubrovčana i njihovim zahtjevima da ostanu na snazi stari običaji i da položaj Dubrovčana bude kao i prije, nije bilo vidnijih pomaka i rezultata. Despot je na taj način zapravo štitio svoju zemlju.¹⁴⁵ Čini se da nisu pomogla ni podmićivanja Dubrovčana na dvoru despota Đurađa. Dubrovačka je vlada svojom odlukom dopustila da se u podmićivanju može ići do iznosa od 13 libara srebra, a plaća dvojice poklisara koji će ići na despotov dvor mogla je iznositi 6 libara. Navedenu svotu trebali su sami osigurati njihovi trgovci u Srebrenici. Vlada je sama odobrila 700 perpera za ta podmićivanja.¹⁴⁶

U cilju reguliranja spornih pitanja i odnosa s despotom dubrovačka vlada uputila je 28. veljače 1436. svojega poslanika Jakova Sorkočevića. Odlazeći tamo, trebao je svratiti u Srebrenicu te se na licu mjesta upoznati sa stanjem koje će onda iznijeti despotu Đurađu. Trebao je ukazati na činjenicu kako Dubrovčani iz dana u dan sve više napuštaju Srebrenicu i iseljavaju se. U međuvremenu je u Dubrovnik pristigla vijest kako je Turčin Jusup vratio staro stanje u pogledu carine, no misija poslanstva trebala se izvršiti i dobiti pisanu potvrdu.¹⁴⁷

Naime, Dubrovčani su u veljači 1436. godine poslali instrukcije svojim ljudima u Srebrenici, koji su bili dobro istrošeni i osiromašeni, s porukom da će oni pokriti troškove svojeg poslanstva. Za određivanje plaće poklisaru određen je putni trošak 200 perpera, a za poklisara iz Srebrenice koji će poći na dvor despota naknada je iznosila 100 perpera za čitavo trajanje putovanja i boravka koje je predviđeno na mjesec dana. Spremljeni su i darovi za despota i njegovu ženu u iznosu od 250 perpera. Poklisaru Jakovu Sorkočeviću dopušteno je zadržavanje na despotovu dvoru najduže dva mjeseca i ako u svemu uspije, bit će nagrađen iznosom od 500 perpera.¹⁴⁸

Ni u tim zadnjim pregovorima Dubrovčani nisu imali značajnijih rezultata. Čini se da im despot Đurađ nije imao vremena pokloniti veću pozornost s obzirom na prilike u okruženju. Naime, 1437. godine umro je ugarski kralj Sigismund, a njegova je smrt potaknula veću zaokupljenost Osmanlija za sve te probleme, pa i za Srebrenicu. Dubrovčani su odlučili zatražiti pomoć i posredovanje Matka Talovca koji se trebao sastati s despotom Đurađem. Ni u tim nakanama Dubrovčani nisu imali uspjeha pa su se obratili novom ugarskom kralju Albertu. Na tako užurbane korake Dubrovčane su prisiljavali učestali vapaji njihovih trgovaca i zakupnika rudnika u Srebrenici. Despot nije imao vremena pitanju Srebrenice posvetiti veću pozornost jer

¹⁴⁵ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 22.

¹⁴⁶ Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 70.

¹⁴⁷ Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 70.

¹⁴⁸ Cons. Rog. vol. VI, fol. 34–35; Usporedi: Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 70 – 71.

mu je zaprijetila ozbiljna opasnost od Osmanlija. Njihov sultan Murat II. 1438. godine pokreće veliku ofenzivu na Ugarsku i Despotovinu, koja je rezultirala padom Smedereva, pa i cijele Srbije, a samim time i Srebrenice u ruke Osmanlija. Dubrovčani koji su tamo boravili i djelovali požurili su da s osmanskim vlastima dogovore carine i ostala davanja. Odlučili su poslati svoje poslanstvo na Portu, koje je, kako se čini, imalo uspjeha. To je obraćanje Dubrovčana na Porti razljutilo bosanskog kralja. Dubrovčani su shvatili da bi stvar mogla biti opasna, jer, kako su računali, osmanska je prevlast kratkog vijeka. Dubrovačka vlada slala je prijekore svojim podanicima u Srebrenici upozorivši ih da su vremena nesigurna i da treba dobro paziti što će se činiti. Dubrovački građani u Srebrenici pravdali su se da su željeli što prije na Porti i kod osmanskih vlasti u Srbiji osigurati povlastice koje su izgubili kod despota Đurađa.¹⁴⁹

U Srebrenici je novi turski upravnik carine nastavio sa starom praksom uprave. Dubrovčani su morali slati nove instrukcije svojim poklisarima na Porti: Jakovu Sorkočeviću i Stjepanu Benešiću, u kojima im nalažu da zahvale zbog korektnog odnosa prema njihovim trgovcima u Srebrenici, moleći da se i dalje poštuju stari ugovori. Poklisari su se na poseban način žalili na novog turskog upravnika carine koji je zanemarivao sultanove ustupke. Obratili su se i samom upravniku carine 30. studenoga 1440. godine s vrlo uljudnim riječima, upozoravajući ga da bi bilo dobro ako bi napustio praksu uvođenja novina u carini. Turski zakupnik carina bio je u suradnji s Dubrovčaninom kojem su osobni interesi bili važniji od općih dubrovačkih. Poklisarima je na Porti odgovoreno da su za takvo stanje krivi sami Dubrovčani koji su pomagali despotu u ratu s Osmanlijama. Zbog svega toga dubrovačka je vlada sredinom travnja 1441. godine donijela odluku o zabrani trgovinskog prometa s Bosnom, Srbijom i zemljama vojvode Stjepana Vukčića Kosače, inače velikog turskog prijatelja. Zabrana se, naravno, odnosila i na samu Srebrenicu i Zvornik.¹⁵⁰

Netrpeljivosti Srba i Bosanaca najviše su odgovarale Osmanlijama, a štetile samim Dubrovčanima u Srebrenici i Zvorniku. Najzad, kamen smutnje između njih bili su Srebrenica i Zvornik od kojih Bosanci nisu odustajali. Osmanlije su ih zauzele 1439. godine i držali neko vrijeme. Despot Đurađ napustio je te zemlje, a u Bosni su se uveliko sukobljavali i svađali bosanski kralj i vojvoda Stjepan Vukčić Kosača. Sredinom svibnja 1444. godine Srebrenicu je zajedno s tvrđavom Srebrenik uspio zauzeti bosanski kralj Stjepan Tomaš.¹⁵¹ Oko tog su rudnika vodili žestoke sukobe srpski despot i bosanski kralj. Tada je despot Đurađ zarobio Radoja Bubanića koji je bio oslobođen za visoku otkupninu.¹⁵²

¹⁴⁹ Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 71.

¹⁵⁰ Cons.Rog.vol.VII, fol. 203, 18. IV. 1441.; Jorga, Notes et extraits II, str. 369–378.

¹⁵¹ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 186.; Ćorović, Historija Bosne, str. 457.; Jorga, Notes et extraits II, str. 402.

¹⁵² N. Jorga, Notes et extraits II, str. 427–431.

Srebrenica je kratko ostala u rukama bosanskog kralja jer već naredne 1445. godine srpski despot ponovno tamo ima vlast i kontrolu. Naime, on je te godine izdao povelju u Smederevu kojom je, pored ostalog, priznao takozvani „srebrenički zakon“, koji su dobili od despota Stevana Lazarevića.¹⁵³ Dubrovčanima je pošlo za rukom da konačno isposluju ono za čim su toliko stremili. Osim zbog novina u carinama, dubrovačka je vlada prosvjedovala kod despota i zahtijevala da njihovi podanici u Srebrenici i Zvorniku budu oslobođeni plaćanja udave, a žalili su se i na uvođenje vojne obveze za njihove građane.¹⁵⁴

Ni ovoga puta despot Đurađ nije dugo držao Srebrenicu. Bosancima je ponovno pošlo za rukom da taj grad osvoje najkasnije 1446. godine. Došlo je do izmirenja i približavanja Stjepana Tomaša i vojvode Stjepana Vukčića Kosače, zbog čega je strahovao sam despot Đurađ. Došlo je do zahlađenja odnosa između srpskog despota i vojvode Stjepana Vukčića Kosače. Strahujući za svoje podanike u Srebrenici i Zvorniku, dubrovačka je vlada zabranila i vojvodi Stjepanu i kralju Tomašu izvoz oružja iz njihova grada.¹⁵⁵

U Srebrenici je zavladao strah i nesigurnost, ne samo od Osmanlija, Bosanaca i Srba, već i od samih Dubrovčana. Kurire koje je s pismima poslala dubrovačka vlada u Srebrenicu napala su dvojica Dubrovčana „in casali de varos sub Srebreniza“.¹⁵⁶ Teškoće su Dubrovčani imali i s osmanskim vlastima u Srebrenici. Dubrovačko je vijeće u travnju 1440. godine raspravljalo o uspostavi zabrane trgovcima da idu u Srebrenicu, no odluku su ipak odgodili. Početkom lipnja te godine dubrovačka je vlada pisala svojim trgovcima u Srebrenici o „novinama“ koje su tamo uvedene. Došlo je do prepiske i s osmanskim upraviteljem u tom gradu. Na njegovo pismo uzvratili su Dubrovčani odgovorom 6. srpnja 1440. godine.¹⁵⁷ Riječ je o novim carinskim mjerama koje su Turci uveli u Srebrenici. Dubrovačkoj vladi nije bilo po volji što su se neki njezini građani u Srebrenici upustili u zakupljivanje carine. O tome je pisala i zakupnicima carine i samim trgovcima u gradu.¹⁵⁸

Vlada je dobila prigovore i od strane bosanskog kralja, na koje je uzvratila pismom. Spremila je svoje poslanstvo na Portu koje je trebalo isposlovati ukidanje tih novina u Srebrenici. Obratili su se i Turčinu Pintininu koji je bio carinik u Srebrenici, moleći ga da odustane od uvedenih novotarija u pogledu carine i da se drži odredaba koje je sultan dodijelio

¹⁵³ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 81–83; Veselinović, *Carinski sistem u Srbiji*, str. 29–30. O velikim nesporazumima i sukobima između despota Đurađa i Dubrovčana vidi: M. Spremić, *Despot Đurađ Branković i njegovo doba*, str. 612–618; 621–623; Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica*, str. 22.

¹⁵⁴ S. Ćirković, *Udava*, *Zbornik Filozofskog fakulteta X – 1*, Beograd, 1970., str. 345–351.; R. Ćuk, „Kolonije“ u srpskim srednjovjekovnim gradovima, *Socijalna struktura srpskih gradskih naselja (XII – XVIII. vek)*, Smederevo – Beograd, 1992., str. 85 – 95., str. 94.

¹⁵⁵ Jorga, *Notes et extraits II*, str. 417–418.

¹⁵⁶ *Cons. Rog.* vol. VII, fol. 91^v, 7. X. 1439.; *Lam. de foris* vol. XIII, fol. 74, 22. II. 1439.; Božić, *Dubrovnik i Turska*, str. 77.; Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 74.

¹⁵⁷ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 74.

¹⁵⁸ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 75.

Dubrovčanima još 1430. godine.¹⁵⁹ Na kraju su donijeli odluku da u Srebrenicu nitko ne smije bez odobrenja nositi srebro, novac, ni bilo koju robu. Pisali su trgovcima o zabrani donošenja robe u Srebrenicu iz ostalih mjesta. Vlada je tražila informacije tko su ti njihovi građani koji sudjeluju u zakupljivanju carine.¹⁶⁰

Vlada je zabranila svojim podanicima u Srebrenici da se u tim turbulentnim vremenima bave takvim poslovima. Provedena je i istraga o umiješanosti njihovih građana u te mutne poslove zajedno s Turčinom Pintininom. U toj se istrazi ispostavilo da su umiješana četvorica Dubrovčana: Živko Brajković, Paskoje i Đanelo Marota te Benko Bratosalić. Oni su s Turčinom Pintininom pošli na Portu i tamo zakupili srebreničku carinu. Znalo se u Dubrovniku da su neki Dubrovčani, još dok je sultan Murat II. osvajao Smederevo, od njega dobili u zakup srebreničku carinu i u njoj uvodili veće tarife od onih koje su postojale prije. Zaprijetili su prekršiteljima oštrim kaznama od 1000 dukata ako i dalje nastave takvo nezakonito naplaćivanje carina. Od sultana su pokušali izmoliti potvrđivanje starih privilegija.¹⁶¹ U istrazi se utvrdilo da su najveći prekršitelji Dubrovčani Marin Gučetić i Paoko Stipašinović, koji su zajedno držali jednu trećinu carine i tamo provodili nezakonito naplaćivanje carine, dok je druge dvije držao Turčin Pintinin.¹⁶²

Velike su teškoće nastale padom Despotovine. Sami Dubrovčani odbijali su obvezu plaćanja danka Porti, što je za posljedicu imalo veliko zatvaranje dubrovačkih trgovaca diljem Despotovine, pa tako i u Srebrenici. Prilike su se nešto popravile tek kada je Dubrovačka Republika sredila odnose s Portom, a to je bilo u veljači 1442. godine. I za Dubrovčane u Srebrenici nastupilo je vrijeme oporavka i obnove njihove gospodarske aktivnosti. Vidi se to i iz podataka koji govore o njihovu imenovanju konzula i sudaca u tom gradu. Dok ih je tijekom čitave 1441. godine bilo imenovano svega četiri, počevši od travnja 1442. godine taj je broj upeterostručen.¹⁶³

Turska prevlast u Srebrenici nije dugo potrajala. Prestala je još prije izmirenja despota Đurađa Brankovića s turskim sultanom u kolovozu 1444. godine. Tijekom 1443. godine Dubrovčani su se žalili sultanu na teškoće koje imaju njihovi trgovci i zakupci u Srebrenici. Kada je potkraj te godine ugarski kralj prodro s vojskom na jug ratujući protiv Osmanlija, tu je situaciju iskoristio despot Đurađ i ponovno zauzeo Srebrenicu. U tim mu je vojnim akcijama pomogao i bosanski vojvoda Petar Kovačević s čak 700 konjanika.¹⁶⁴

¹⁵⁹ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 75.

¹⁶⁰ Cons. Rog. vol. VII, fol. 204^v, prosinac 1440. Dubrovačka je vlada odredila trojicu svojih poslanika da ispituju: „... si quis nostrum habet partem aliquam in gabellis Srebrenize“. Cons. Rog. vol. VII, fol. 208^v, 5. XII. 1440.

¹⁶¹ Lett. di Lev. vol. XII., fol. 193, 10. VIII. 1440.; Usporedi: Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 75.

¹⁶² Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 75.

¹⁶³ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 76.

¹⁶⁴ Radonić, *Zapadna Evropa i balkanski narodi*, str. 178.

U Bosni, pa i samoj Srebrenici, situacija je bila krajnje zamršena i anarhična. Na početku 1444. godine tamošnju carinu zakupili su Dubrovčani Kosta Grgurović, Živko Brajković i Tomko Stanetić. Međutim, kako je u međuvremenu pristigla vijest da je despot Đurađ napustio zemlju i pošao u Ugarsku, u Srebrenici se dogodio incident među samim Dubrovčanima. Odmah nakon što se za tu vijest pročulo, došao je Paoko Stipašinović sa svojim purgarima, izbacio zakupce iz carinarnice, oteo im carinske knjige, svo srebro i novac. Zakupci carine pobjegli su k Petru Kovačeviću (Dinjičiću) i požalili mu se kako Paoko Stipašinović želi uzimati carinu za Osmanlije te da on nije vjeran despotu. Paoko Stipašinović pravdao se da je njega zapravo despot poslao da ubire carinu. Zbog samovoljnog ponašanja Paoko je bio uhvaćen i vezan, a konji koje je imao oduzeti su mu.¹⁶⁵ Sumnja da Paoko radi za Osmanlije, čini se, bila je opravdana, jer su u vrijeme tog incidenta Turci još uvijek držali srebreničku tvrđavu, pa samim time i tamošnju carinu. Srebrenicu i srebreničku tvrđavu Turcima je preoteo bosanski kralj, najkasnije sredinom svibnja 1444. godine.¹⁶⁶

Dubrovčani su u kolovozu 1444. godine bili u pregovorima s bosanskim kraljem Stjepanom Tomašem oko ukidanja novina u pogledu srebreničke carine i ispravljanja nepravdi prema njihovim podanicima učinjenih u Srebrenici.¹⁶⁷ Bosna je time nakon gotovo trideset godina uspjela ponovno zagospodariti tim rudarskim i trgovačkim centrom. Međutim, nije im bilo lako i zadržati se tamo i zbog toga što je pravo na Srebrenicu sultan priznao srpskom despotu Đurađu Brankoviću.¹⁶⁸

Kako se čini, još u proljeće 1445. godine Srebrenica je bila u rukama bosanskog kralja Stjepana Tomaša. On šalje u Dubrovnik svojega poklisara. Ne zna se u povodu čega, no kako je tamošnje Vijeće umoljenih donijelo odluku da se odgovori kralju, istodobno je odlučeno da se piše i njihovim trgovcima u Srebrenici da se miješaju u tamošnje sporove bosanskog kralja i srpskog despota, koji je, kako se čini, zaposjeo Srebrenicu.¹⁶⁹ Da je Srebrenica ponovno dospjela u despotove ruke, potvrđuje i povelja izdana 17. rujna 1445. godine za samu Srebrenicu. Učinio je to nakon što su ga Dubrovčani molili preko svojih poklisara Nikše Tamarića i Andruška Bobaljevića.¹⁷⁰

Despot je Srebrenicu držao, kako se čini, manje godinu dana, da bi je ponovno zaposjeli Bosanci. Naslućuje se to iz obraćanja trojice Dubrovčana koji su u pregovorima s kraljem Stjepanom Tomašem o kupovini srebreničke carine i kovnice, pod uvjetom da dubrovački novac

¹⁶⁵ Lam. de foris vol. XVII, fol. 234, 19. III. 1444.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 76.

¹⁶⁶ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 76.

¹⁶⁷ Lett. di Lev. vol. XIII, fol. 155, 4. VIII. 1444.; Jorga, Notes et extraits II, str. 406.

¹⁶⁸ Jireček, Istorija Srba I, str. 369.

¹⁶⁹ Cons. Rog. vol. IX, fol. 144, 14. IV. 1445. „Prima pars est de scribendo et etiam scribendi mercatoribus nostris de Srebreniza quod se impedire non debeant de facto nominorum sed tamen attendere eorum mercanciis.“

¹⁷⁰ Stojanović, Povelje i pisma I/2, str. 30. Pod srpskom vlašću krajem 1446. godine bio je i Zvornik. Tamo se nalazi despotov vojvoda. Div. Not. vol. XXIX, fol. 196^v, 17. IX. 1445.

nikako ne može biti u optjecaju u Bosni, pa samim time i u Srebrenici, da svo srebro treba proći kroz njihove ruke, na što je dubrovačka vlada oštro ukorila svoje podanike sredinom 1446. godine. Od njihovih je građana u Srebrenici brzo stiglo izvješće o novinama u carini i kovnici. Vlada im je naredila da iz svojih redova odaberu trojicu njihovih ljudi koji će poći zamoliti bosanskog kralja da odustane od uvedenih novotarija i mjera u pogledu carine i kovnice novca u Srebrenici. Ukoliko kralj ne udovolji zahtjevima, bit će prisiljeni napustiti Srebrenicu i obustaviti daljnju trgovinu.¹⁷¹

Dubrovačka je vlastela obavijestila svoju vladu u Dubrovniku o rezultatima pregovora s bosanskim kraljem. U pismu koje im je dao kralj, među ostalim, naređuje se valturcima da novac koji uzimaju u kraljevskoj carini i svo srebro koje se dobiva u rudniku Srebrenica moraju nositi u carinu. Vlada je naredila svojim građanima da ne smiju više nikakav novac davati valturcima i da u roku od mjesec dana uvedu staro uobičajeno stanje. Njihovim građanima u Srebrenici naređeno je da, ukoliko saznaju da Paoko Stipašinović nije sudionik zakupa carine, njemu predaju pismo u kojem se vlada zalaže za vraćanje prijašnjega stanja u pogledu carine i kovnice. Zamolit će ga da posreduje kod kralja Stjepana Tomaša u njihovu interesu kako bi on ukinuo sve mjere koje se odnose na promet i trgovinu srebrom.¹⁷²

Čini se da je i bosanski kralj Stjepan Tomaš, poput despota u Srebrenici, uveo novine u pogledu carine i kovnice novca. Izgleda kako je postojao sporazum između Despotovine i bosanskog kraljevstva o ravnomjernoj podjeli carinskih prihoda. U Srebrenici je svojeg carinika imao i despot Đurađ. Bio je to Dubrovčanin Gunko Računovođa (Računata), kome je nadređeni knez Paoko Stipašinović sa svojim purgarima oduzeo sav imetak u travnju 1447. godine.¹⁷³

Prevlast bosanskog kralja nad Srebrenicom protekla se i na 1448. godinu. Te je godine u svibnju bosanski kralj Stjepan Tomaš preko svojega protovestijara Restoja Milohne natjerao dubrovačke trgovce u Srebrenici da grade kuće u srebreničkom kastelu i da ih priskrbljuju namirnicama. Bosanski kralj požalio se dubrovačkoj vladi na njihove sugrađanine Paskoja Sorkočevića i Damjana Đorđića da su usporavali sklapanje sporazuma između njega i despota Đurađa. Morala je intervenirati i dubrovačka vlada, koja je zabranila svojim sugrađanima da se ubuduće ne smiju miješati u dio carine koji pripada despotu dok ne dobiju drugačije upute.¹⁷⁴

Međusobni sporovi i nesuglasice nisu bile riješene pa je započeo novi ratni sukob na Drini, kojeg nije bila pošteđena ni Srebrenica. Otvoreni rat vođen je na rijeci Drini, uz

¹⁷¹ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 77.

¹⁷² Lett. di Lev. vol. XIII, fol. 199, 4. VII. 1446.; fol. 212^v, fol. 213^v; fol. 214, 24. VIII. 1446.; Cons. Rog. vol. X, fol. 21^v, 20. VIII. 1446.; Usporedi: Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 77 – 78.

¹⁷³ Lam. de foris vol. XXI, fol. 42, 8. IV. 1447. „Gunchus Razunat supra Pauchum Stiepassinovich comitem Srebrenice dicens quod ipse venit supra ipsum Gunchum existentem gabellotum despoti in Srebreniza in domo gabele cum burgesanis Srebrenize et per viam accepit sibi cum dictis burgesanis totum suum avere etc.“; Usporedi: Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 78., nap. 23.

¹⁷⁴ Lett. di Lev. vol. XIII, fol. 261^v, 19. VI. 1448.

promjenljivu sreću. Srpskom vojskom zapovijedao je šogor despota Đurđa, Toma Kantakuzen. Srpska je vojska nanijela poraz bosanskoj vojsci i kralju Stjepanu Tomašu tijekom rujna 1448. godine, nakon čega su Srbi ušli u Srebrenicu.¹⁷⁵ U tom je sukobu na stranu srpskog despota stao vojvoda Stjepan Vukčić Kosača. U velikoj mjeri pomoglo im je i nezadovoljstvo domaćeg stanovništva u Srebrenici koje nije bilo zadovoljno uvođenjem novih dadžbina na dubrovačke podanike u Srebrenici, prije svega, trgovce i zakupce carina. Zbog tih bosanskih novina u Srebrenici požalili su se dubrovački podanici svojoj vladi, koja je 27. svibnja 1448. godine raspravljala o pismu svojih trgovaca u Srebrenici koji su se požalili na novine koje je ondje uveo bosanski kralj Stjepan Tomaš.

Čim su Srbi ušli u Srebrenicu, odmah je došlo do zapleta odnosa s Dubrovčanima. Sami trgovci i zakupci rudnika i carine uspjeli su dogovoriti s despotovim šogorom Tomom Kantakuzenom da se u pitanju carina njihov status vrati na onaj iz vremena despota Stevana Lazarevića. I kad je taj sporazum već bio na pomolu, upleo se Žunj Čeljubinović koji je u vrijeme zauzimanja Srebrenice stao na despotovu stranu i kod njega uživao veliko povjerenje i ugled. Vlada je pokušala intervenirati slanjem kopije povelja despota Đurađa iz 1445. godine, u kojima su naznačene privilegije i stari običaji iz vremena despota Stevana Lazarevića. Samom Čeljubinoviću vlada je uputila oštar prijekor zbog njegova ponašanja za vrijeme rata i zauzimanja Srebrenice od strane despota Đurđa Brankovića, zahtijevajući od njega da to izgladi i popravi.¹⁷⁶

Srpska vlast u Srebrenici ni ovoga puta nije dugo potrajala. Na samom početku 1449. godine uslijedio je novi napad Bosanaca, koji su uspjeli Srebrenicu ponovno vratiti pod svoju vlast. Tako vidimo početkom ožujka u Srebrenici ponovno Tomaševe činovnike. Ne zna se pod kakvim se okolnostima knez Paoko Stipašinić našao na strani bosanskog kralja i u njegovoj službi počeo zatvarati Dubrovčane koji su bili dužnici te im oduzimati svu rudaču koju su počeli prerađivati za kralja Stjepana Tomaša.¹⁷⁷

Srebrenički spor između kralja Stjepana Tomaša i despota Đurađa na početku šestog desetljeća 15. stoljeća prerasta u širi sukob, posebno kad su se u njega umiješali Turci. U proljeće 1451. godine je vojvoda (herceg) Stjepan Vukčić Kosača zaratio s Dubrovčanima (bio je to početak drugog konavoskog rata). Dubrovčani su nastojali izmiriti despota Đurđa i bosanskog kralja kako bi kralj Tomaš mogao nesmetano sudjelovati u ratu s hercegom Stjepanom na strani Dubrovčana.¹⁷⁸ Donekle su zanemarili Srebrenicu i status građana, iako je taj grad i bio sporno pitanje u odnosima Despotovine i Bosne. I tijekom veljače 1449. godine Srebrenica je bila u

¹⁷⁵ Jorga, Notes et extraits II, str. 431.; Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 78.

¹⁷⁶ Lett. di Lev. vol. XIII, fol. 272; 272^v, 15. X. 1448.; Uspredi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 79.

¹⁷⁷ Jorga, Notes et extraits II, str. 431; Lett. di Lev. vol. XIV, fol. 8^v, 1. III. 1449.

¹⁷⁸ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 79.

rukama Bosanaca. U vrijeme njihove prevlasti među samim Dubrovčanima došlo je do novih sporova. Poznati Dubrovčanin Paoko Stipašinić, zajedno s nekim Tomaševim ljudima, zatvorio je u Srebrenici dužnike Dubrovčane. I ne samo to. Oni su im oduzeli svu rudu koju su posjedovali i počeli je prerađivati za bosanskog kralja.

Prilike u Srebrenici još su se više zakomplicirale kada se u sukob oko tog rudnika i grada umiješala Porta. Dubrovačka je vlada 17. lipnja 1451. godine poslala svoja dva poklisara Blaža Ranjinu i Jakova Gundulića na dvor bosanskog kralja Stjepana Tomaša. Poslanici su trebali od bosanskog kralja zatražiti da se tvrđava Srebrenik preda Dubrovčanima na čuvanje sve dok se ne riješi spor o prevlasti nad Srebrenicom. U Dubrovniku se vjerovalo da će bosanski kralj Stjepan Tomaš pristati Đurađu Brankoviću ustupiti Srebrenik, zajedno s bogatom Srebrenicom, kao cijenu međusobnog izmirenja s despotom. Dubrovčani su pokušali izmiriti bosanskog kralja i s banom Petrom Talovcem. Poklisarima je naređeno da idu kralju Stjepanu Tomašu i saslušaju njegove zahtjeve i želje, pa da onda pođu k despotu Đurađu i posreduju u sklapanju mirovnog sporazuma. Poslanici su molili despota Đurađa da on za njih posreduje na Porti.¹⁷⁹ Tvrđava Srebrenik, zajedno sa Srebrenicom, bila je predana srpskom despotu Đurađu Brankoviću.¹⁸⁰ Dubrovčani su računali da despot na Porti može postići sve što on želi.¹⁸¹

Uslijedile su promjene i na Porti. Došao je novi sultan Mehmed II., koji je započeo svoju vladavinu u veljači 1451. godine, i na samom početku bio prijateljski naklonjen srpskom despotu Đurađu. Pitanje Srebrenice i njezine pripadnosti još jednom je izbilo na vidjelo 1455. godine. Naime, te je godine po nalogu bosanskog kralja Stjepana Tomaša grad napao Petar Kovačević. Tom je prilikom bosanski velikaš izgubio život.¹⁸²

Čini se da su i jedna i druga strana težile k izmirenju, ali je nedostajalo povjerenja jednih prema drugima. Naročito se misli na despotovo povjerenje, koji nije puno vjerovao da će Tomaš vratiti utvrđeni grad Srebrenik i rudarsko-trgovački grad Srebrenicu. Bosanski kralj Stjepan Tomaš morao se najprije izmiriti s banom Petrom Talovcem. U tim izmirenjima posredovali su Dubrovčani preko svojih poklisara koji su najprije pošli na dvor bosanskog kralja, gdje su trebali saslušati sve njegove želje i prijedloge pa su potom trebali poći despotu Đurađu da kod njega posreduju za sklapanje sporazuma. Poklisari su dobili zadaću da zamole despota Đurađa da iskoristi svoj utjecaj na Porti za potrebe Dubrovačke Republike. Taj pokušaj Dubrovčana imao je određenih rezultata. Bosanski kralj Stjepan Tomaš trebao je, prema sporazumu, vratiti despotu Đurađu Srebrenicu najkasnije krajem srpnja te godine. Srebrenica je time ostala u rukama despota Đurađa Brankovića do njegove smrti. Čak i za vrijeme njegovih nasljednika pripadala je

¹⁷⁹ Jorga, *Notes et extraits* II, str. 448–449.

¹⁸⁰ Jorga, *Notes et extraits* II, str. 451–454; Ćorović, *Historija Bosne*, str. 496.

¹⁸¹ Lett, *di Lev*. vol. XIV, fol. 91, 2. IX. 1451.; vol. XV, fol. 135.

¹⁸² Dinić, *Za istoriju rudarstva* I, str. 80.

Brankovićima, točnije despotu Lazaru Brankoviću, čiji je namjesnik tamo bio vojvoda Miloš koji je upravljao gradom.¹⁸³

Na pomolu je bilo trajno rješenje spora oko Srebrenice i odnosa bosanskog kralja i srpskoga despota. Stjepan Tomaš nastojao je bračnim i rodbinskim vezama riješiti taj slučaj. Pokušao je oženiti svojega sina Stjepana princezom iz kuće Brankovića, i to najstarijom kćeri despota Lazara. Stjepan Tomaš tražio je od despota Lazara da njegovu sinu Stjepanu Tomaševiću uz kćer preda u miraz i srebreničku oblast, koja je bila kamen smutnje između dviju država. O takvim planovima i namjerama obiju strana pregovaralo se u proljeće 1458. godine, u vrijeme kad je Despotovini zaprijetila nova opasnost od Osmanlija.¹⁸⁴ Bosanski se kralj požurio u ostvarivanju svojih planova te je već 22. siječnja 1458. godine požurio i zauzeo Srebrenicu s okolinom (zauzeo je pritom još 11 susjednih gradova, među kojima i Zvornik).¹⁸⁵ Taj potez bosanskog kralja uznemirio je i same Dubrovčane koji su tamo imali velik broj svojih podanika. Zabrinuti za svoje trgovce u Srebrenici i Zvorniku šalju pisma na sve strane, ponajprije na Portu, hercegu Stjepanu Vukčiću Kosači i na ugarski dvor. Dubrovačka zabrinutost bila je opravdana s obzirom na to da njihovi odnosi s bosanskim kraljem te godine (1458.) nisu bili najpovoljniji. Nakon što je Tomaš uzeo Srebrenicu, nije ni pomišljao na ofenzivu protiv Osmanlija. Štoviše, spremio je na Portu danak koji je plaćao sultanu. Na taj je način Srebrenica zadnji put dospjela u ruke Bosanaca, no, nažalost, ne zadugo. Najkasnije 1462. godine ona je pala u ruke Osmanlija. Pod osmansku je vlast osim Srebrenice dospio i grad Zvornik, kao i gotovo čitava Usora.¹⁸⁶

Dubrovačka je vlada pisala svojim poklisarima na Porti i kod hercega Stjepana Vukčića Kosače o pitanjima njihovih trgovaca u Srebrenici i Zvorniku.¹⁸⁷ Kralj Stjepan Tomaš potčinio se najkasnije 1460. godine turskom sultanu, koji je od njega tražio u proljeće te godine prijelaz preko Save za Srijem i Slavoniju, što je naravno i dobio. Radi se, prije svega, o sjeveroistočnoj Bosni, u kojoj su Srebrenica, Zvornik i Usora, koje su dvije godine poslije pale pod osmansku vlast. Pred samu smrt kralja Tomaša pod osmansku vlast pao je i Teočak, iz kojeg je bosanski kralj prenio zemne ostatke svetog Luke u Jajce. Dolazak Osmanlija u Srebrenicu zatekao je mnoge Dubrovčane koji su pali u njihovo ropstvo, pa su se morali otkupljivati. U tim njihovim oslobađanjima velika se zasluga pripisuje Dubrovčaninu Jakovu Radulinoviću, kome je dubrovačka vlada morala nadoknaditi plaćanje tih oslobađanja. Dubrovačko Vijeće umoljenih naložilo je svojim sugrađanima u Srebrenici 3. srpnja 1462. godine da moraju isplatiti pozajmice koje su uzeli od Jakova Radulinovića. Jakov Radulinović nije uspio podmiriti sva svoja

¹⁸³ Jireček, *Spomenici srpski*, Spomenik XI, str. 57.; Usporedi: Vukanović, *Srebrenica u srednjem veku*, str. 74.

¹⁸⁴ Vukanović, *Srebrenica u srednjem veku*, str. 75.

¹⁸⁵ V. Makušev, *Istoriski spomenici Južnih Slovena i okolnih naroda*, knj. II, Beograd, 1882., str. 204–205.

¹⁸⁶ Vukanović, *Srebrenica u srednjem veku*, str. 75.

¹⁸⁷ Gelcich – Thallóczy, *Dipl. Rag.*, str. 620–622; *Cons. Rog.* vol. XV, fol. 219, 17. IV. 1458.

potraživanja.¹⁸⁸ U Srebrenicu je došao Turčin Kasum kao namjesnik osmanskih vlasti, koji je zatočio neke Dubrovčane i oteo im imanja.¹⁸⁹ Turska se vlast u Srebrenici dugo zadržala. Iako je ugarski kralj Matijaš Korvin u Jajcu 14. prosinca 1463. godine izdao povelju Dabiživu Latinici, Dubrovčaninu koji je s obitelji živio u Srebrenici i otuda bio protjeran, kojom se određuje da njegovi nasljednici mogu baštiniti njegova imanja u tom gradu,¹⁹⁰ ali taj akt nije imao pravosnažnost jer su u Srebrenici vlast imali Osmanlije.

U Srebrenici su bili turski emini Murat, Dogan, Musa i Balaban¹⁹¹, što potvrđuje činjenicu da je Srebrenica konačno pala pod tursku vlast, zajedno sa Zvornikom i Teočakom. Ugarski kralj Matijaš Korvin te je godine pokušao organizirati vojni pohod kako bi povratio i Srebrenicu i Zvornik. Turski namjesnik u Bosni Muhamed-paša pokušao je stati na put ugarskom prodiranju uz Drinu prema Srebrenici, no Osmanlije su u Zvorniku napravile veliku utvrdu koja je za Ugre bila nepremostiva. Ugarsku je vojsku predvodio Ivan Zapolja, a u samom pohodu dolinom Drine sudjelovao je i ugarski kralj Matijaš Korvin. Ugarska vojska pod vodstvom Ivana Zapolje uspjela je doprijeti do Srebrenice, koju su pritom opljačkali. Gotovo čitavu srebreničku oblast zaposjela je ugarska vojska.¹⁹² U čitavoj Bosni, pa tako i u Srebrenici i Zvorniku, ugarska je vlast uvela gubernatore, no za kratko jer je već 1465. godine stvorena Srebrenička banovina.

Srebrenica nije mogla zadugo ostati u rukama Ugra. Osmanlije su se s posebnom pozornošću zanimali za tako bogat rudarski i trgovački kraj. U proljeće 1468. godine tamo je ponovno uspostavljena turska prevlast. Turski sultan Mehmed II. 6. svibnja te godine izvijestio je dubrovačku vladu da je sultanov emin Sule u zakup predao rudnik i hasove u Srebrenici Dubrovčaninu Paskoju Romedu, koji je turskim vlastima za tu zakupninu ostao dužan 3000 dukata.¹⁹³

Turske vlasti nisu odmah nakon zaposjedanja Srebrenice i Zvornika izvršile korjenite reforme u upravi tih dvaju gradova. Još te 1463. godine u Srebrenici su ostavili na položaju kneza Dubrovčanina Živka Sirčevića.¹⁹⁴ Turci su doista ovladali, ne samo Srebrenicom, već i Zvornikom, o čemu nam govori i podatak iz najstarijeg očuvanog popisa Smederevskog

¹⁸⁸ Div. Not. vol. LXI, fol. 163^v, 23. VI. 1469.

¹⁸⁹ Cons. Rog. vol. XVII, fol. 106, 3. VII. 1462.

¹⁹⁰ Gelcich – Thallóczy, Dipl. Rag., str. 620–622.

¹⁹¹ Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 75.

¹⁹² Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 75–76.

¹⁹³ Č. Truhelka, Tursko-slovjanski spomenici dubrovačke arhive, Glasnik Zemaljskog muzeja, br. XXIII, Sarajevo, 1911., str. 28.; Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 76.

¹⁹⁴ Cons. Rog. vol. XVII, fol. 201, 4. IV. 1463. „prima pars de scribendo mercatoribus in Srebreniza et Ziuano Sirzeuich, ibidem comiti, precipiendo peremptorie, quod omnino satisfaciant infra dies XV Jacobo de Radullino pro argento quod ipse Jacobus ippis mutuavit in eorum neccissiate quando se liberaverunt ad adventum Casson Turchi“; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 87., nap. 11

sandžakata, koji datira iz 15. stoljeća, poslije 1467. godine, u kojem se spominje i kadiluk Srebrenica s nahijom Šubin. Srebrenički kadija obnašao je vlast i nad Zvornikom.¹⁹⁵

Padom Despotovine 1459. godine, a potom i Bosne 1463. godine, nije bila zapečaćena i sudbina Srebrenice i Zvornika. Ugarski kralj Matijaš Korvin nije mogao prihvatiti činjenicu da granica s Osmanlijama bude na rijeci Savi te je odmah nakon pada Bosne poduzeo vojne korake kako bi povratio područje uz Drinu pri njezinu ušću. Uspio je Osmanlijama preoteti gotovo čitavu sjevernu Bosnu. U tim vojnim akcijama protiv Turaka pomagao mu je i herceg Stjepan Vukčić, koji je poslao svojega sina Vlatka na osvajanje Srebrenice. Vlatko je s vojskom prodro prema Drini u oblast Kovačevića (Dinjičića) do same Srebrenice i pritom zauzeo tri grada.¹⁹⁶ Očekivalo se da će i Srebrenica biti oslobođena od Osmanlija. Očekivali su to i sami Dubrovčani u Srebrenici te su odmah htjeli osigurati svoja prijašnja prava. Jedan od takvih bio je i Matko Dobruška Latinica, unuk Dabiživa Latinice te Bartol Gabrijelović, nasljednik jednog dijela posjeda Stipašinovića u Srebrenici, koji su međusobno sklopili sporazum. Taj je sporazum trebao potvrditi ugarski kralj Matijaš Korvin. Kako smo već prije istaknuli, Matijaš Korvin učinio je to u Jajcu 14. prosinca 1463. godine. Dabiživinim unucima Matku, Nikoli i Petru ugarski je kralj dao nasljedna dobra u Srebrenici i okolici.¹⁹⁷

Tijekom 1464. godine vođene su borbe u dolini rijeke Drine oko Zvornika, gdje je s vojskom logorovao ugarski kralj. Jedan odred te vojske opljačkao je i Srebrenicu.¹⁹⁸ Još je jednom 1471. godine Srebrenica stradala, ovoga puta od srpskog despota Vuka Grgurevića, poznatijeg kao Zmaj Ognjeni Vuk.¹⁹⁹ Takvih primjera prepada na Srebrenicu bilo je i nešto poslije od strane ugarske vojske, primjerice 1476. godine, no ona je ostala i dalje u rukama Osmanlija.²⁰⁰ Konačan pad Srebrenice pod osmansku vlast značio je i kraj njezina stalnog uspona koji je započeo još u drugoj polovici 14. stoljeća, a nastavio se i u prvoj polovici 15. stoljeća. Osmanska prevlast u tom nekada razvijenom rudarskom i trgovačkom središtu značila je i njegovu stagnaciju i opadanje, pa od nekada razvijenog rudnika i trga Srebrenica postaje turska kasaba. Za razliku od Srebrenice, Zvornik postaje upravno središte te oblasti, no i njegova gospodarska uloga kao važnog trgovačkog središta počela se smanjivati.

¹⁹⁵ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 87.

¹⁹⁶ Ljubić, Listine, br. X, str. 282.; Usporedi: Za istoriju rudarstva I, str. 87.

¹⁹⁷ Div. Not. vol. XLVII. fol. 104, 22. XI. 1463.; Gelcich – Thallóczy, Dipl. Rag., str. 620.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 87.

¹⁹⁸ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 88.

¹⁹⁹ Lam. de foris vol. XLII, fol. 212^v, 22. I. 1471.; Usporedi, Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 88.

²⁰⁰ Vukanović, Srebrenica u srednjem veku, str. 76.

3. GOSPODARSKE PRILIKE

3.1. Razvoj rudarstva i uključenost Dubrovčana u 15. stoljeću

Vrlo poznata i razvijena rudarska oblast bila je srednje Podrinje. Tamo se nalaze brojni tragovi rudarske djelatnosti još iz rimskog doba, stare rudarske jame, troske kao ostatci iskopane rude i starih jama. Na tragove rudarske djelatnosti u toj oblasti upućuju i nazivi brojnih toponima usko povezani s rudarskom terminologijom (Svrdlovac, Rupnovac).²⁰¹ Podrinjska rudarska oblast koja se počela iskorištavati znatno prije nego što se obično smatra, svoj puni razvoj i zamah doživjela je tijekom 15. stoljeća. Rudarska proizvodnja i aktivnost u bosanskom dijelu srednjeg Podrinja imala je svoje posebno značenje u Srebrenici. Prve podatke o pojavi i razvoju rudarstva u Bosni nalazimo u pisanim tragovima bosanskog bana Stjepana II. Kotromanića. U toj djelatnosti posebno mjesto pripada Srebrenici, koja se, kao što smo to vidjeli, spominje od sredine 14. stoljeća, pod kraj vladavine bana Stjepana II. Za vrijeme vladavine Tvrtka I. Kotromanića postiže znatan uspon i razvoj. Raste i broj domaćih ljudi uključenih u tu djelatnost. Oni ugledniji i poznatiji postali su i dubrovački građani.

Srebrenica s okolicom, bilo da je riječ o lijevoj ili desnoj strani rijeke Drine, obiluje bogatim nalazištima rude srebra, olova i zlata. Ona je bila središte oblasti u kojoj se dobivala ruda. Uz nju je nekoliko manjih naselja povezano s rudarstvom: Čagalj, Grabovica, Kučlat, Likodra i Sase. Naselje Sase naziv je dobilo po njemačkim rudarima koji su došli u Bosnu. I danas postoji naselje s tim nazivom nedaleko od Srebrenice. O Sasima u 15. stoljeću često se govori u dubrovačkim arhivskim izvorima. Nedaleko od Srebrenice i naselje je Pećišta, također mjesto rudarske djelatnosti.²⁰² U tim brojnim mjestima, pored materijalnih ostataka na terenu i naziva samih lokaliteta, izvori Državnog arhiva u Dubrovniku izrijeком spominju rudarske jame – okna („rupe“, fosse ili fovee).²⁰³ Jame su dijeljene na dijelove, latinski *na pars*, odnosno *parte*, i to na četiri, a ponekad i na šest dijelova. U dubrovačkim izvorima navodi se kako jedan Dubrovčanin spominje deset dijelova jame u Mirojevu potoku u Srebrenici.²⁰⁴ Rudarske jame dobivale su naziv po lokalnim toponimima ili prema pojedinim vlasnicima, primjerice jama Susjeda.

U proizvodnji rudarskih sirovina pored domaćih ljudi bili su angažirani i stranci, ponajviše Sasi i Dubrovčani, svatko na svoj način. Sasi su spomenuti na početku te djelatnosti u

²⁰¹ D. Kovačević-Kojić, Privredni razvoj srednjovjekovne bosanske države, u: Prilozi za istoriju BiH I, Društvo i privreda srednjovjekovne bosanske države, ANU BiH, Posebna izdanja, knj. LXXIX, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 17, Sarajevo, 1987., str. 85–190, str. 144.

²⁰² Gelcich – Thallóczy, Dipl. Rag., str. 621; Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 33.

²⁰³ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 28.

²⁰⁴ Test. Not. vol. XII, fol. 155, 8. X. 1436.; S. Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 4.

Srebrenici. Uspomena na njihovu prisutnost sačuvana je u nazivima mjesta. Tako postoje Sasi kod Srebrenice, selo Sasi kod Višegrada. Sasi su u srebreničkim rudnicima bili angažirani u rudarskoj proizvodnji koju su unapređivali svojim znanjem i iskustvom. Njihove relativno visoke zarade omogućavale su im da s vremenom postanu i vlasnici rudarskih jama. Kako su bili malobrojni, s vremenom su iščeznuli, bilo stapanjem s domaćim ljudima ili odlaskom, a njihovu ulogu postupno, a naročito tijekom prve polovine 15. stoljeća preuzimaju domaći ljudi i Dubrovčani poduzetnici.²⁰⁵

Sudjelovanje Dubrovčana u rudarstvu Srebrenice i okolnih rudnika bilo je višestrano. Kako su financijski bili moćni, Dubrovčani su kupovali dijelove pojedinih rudnika koji su inače bili u vlasništvu bosanskih kraljeva ili srpskih despota. Običaj je u 15. stoljeću bio takav da vlasnik rudarskih jama ima obvezu neprekidno održavati svoje rudarske objekte u procesu proizvodnje, a u protivnom bi izgubio pravo na njih. O vlasništvu Dubrovčana nad rudarskim jamama i topioničarskim objektima sačuvalo se najviše podataka u oporukama Dubrovčana koje su ostavili u Dubrovniku ili u Srebrenici. Do vlasništva nad jamama Dubrovčani su dolazili i jamčevinama koje su bile zalozi za neisplaćene dugove,²⁰⁶ ali i zakupljivanjem, pa time i stjecanjem regalnih vladarskih prava.

Uključivanje Dubrovčana u rudarstvo Srebrenice i njezinih okolnih rudnika imalo je i druge složenije oblike, pri čemu se ističe njihova poduzetnička uloga. Kako bi osigurali što veće zarade i što veću proizvodnju metala, oni su za svoj račun i vlastitim sredstvima organizirali i financirali rudarsku proizvodnju. Koristili su tuđu radnu snagu na tri načina. Prvi je način uzimanje radnika koje su isplaćivali prema radnom vremenu, a zatim i po uratku (količini rada). Najsloženiji je bio treći način koji se u pravnim spomenicima naziva „lemšat“: vlasnik je svoju jamu ili okno, ili svaki pojedinačni dio, ustupao jednom rudaru ili nekolicini njih koji su vadili rudu s pogodbom da dio iskopane rude zadrže za sebe, a dio ustupe vlasniku dijelova rudnika.²⁰⁷ To je, bez sumnje, stvaralo nove i složenije odnose između Dubrovčana i domaćih ljudi (rudara).

Dubrovački izvori iz 15. stoljeća navode razne djelatnosti vezane uz rudarstvo i rudarsku proizvodnju pa se tako spominju urburari, hutmani, plakali. Proizvodnju u rudniku vodili su udruženi vlasnici dijelova koji su se nazivali „gvarci“.²⁰⁸ To je, ustvari, bila neka vrsta rudarske družine koja se udruživala da zajedničkim sredstvima kopaju i obrađuju iskopanu rudu. U Srebrenici su se oni nazivali „rupnici“ ili „srebrodjelci“, a latinski i talijanski nazivani su „laboratores fossarum“ ili „lavoranti“.²⁰⁹ Poznat je Dobrilo lavorante, koji se u više navrata

²⁰⁵ Kovačević-Kojić, Privredni razvoj srednjovjekovne bosanske države, str. 115.

²⁰⁶ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 17.

²⁰⁷ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 9.

²⁰⁸ Kovačević-Kojić, Privredni razvoj srednjovjekovne bosanske države, str. 147.

²⁰⁹ V. Skarić, Staro rudarsko pravo, str. 47.

zadužio kod jednog dubrovačkog trgovca u Srebrenici.²¹⁰ Istaknutiji domaći ljudi koji su bili uključeni u rudarsku proizvodnju bili su primani i za dubrovačke građane. Slučaj je to s urburarom Mikatom i njegovim dvama sinovima Jurekom i Nikolom.²¹¹ Mikat je radio u srebreničkom rudniku. Spominju se i dva brata Sasinovića, očigledno pripadnici saskog naroda, koji su se poslije preselili u Dubrovnik, a svoje su rudarske jame prodali dvojici Dubrovčana zajedno s alatom i priborom za kopanje rude.²¹²

Topioničari valturci u Srebrenici su ulagali novac u kupnju rude, a onda nastavili proces daljnje obrade topljenjem rude. Kako se čini, ondje je bila izvršena podjela rada prema kojoj su valturci obavljali topljenje rude. Valturci su s trgovcima razmjenjivali srebro za novac ili drugu robu, ili su bili dužnici trgovaca.²¹³

O tome kako je izgledala čitava organizacija rada u srebreničkim rudnicima i topionicama i koje je sve stručno osoblje tamo radilo, može se pratiti kroz tadašnje rudarske zakone koji, nažalost, nisu sačuvani u originalu. Srebrenica je, kako se čini, zajedno s rudnikom Sase imala svoj poseban zakon o rudnicima. Taj su srebrenički zakon, kako se čini, preuzeli i Turci nakon što su zagospodarili tim srebreničkim rudnikom i samom Srebrenicom.²¹⁴

Osnovni rudarski objekti tijekom 15. stoljeća u Srebrenici koji su bili u rukama Dubrovčana bile su rudarske jame.²¹⁵ Pojedini dokumenti Državnog arhiva u Dubrovniku govore da su neki dubrovački građani imali u rudnicima čitavu jamu, pa čak i više njih, što nije bio čest slučaj. Daleko je veći broj Dubrovčana koji su u Srebrenici i njezinim okolnim rudnicima posjedovali samo dijelove pojedinih jama. Nažalost, ni rudarski zakon despota Stevana Lazarevića ni rudarsko zakonodavstvo osmanskog vremena ne predočuje kako se obavljala podjela rudarskih jama i na koliko su dijelova one bile podijeljene. Tek neki kasniji turski zakoni o rudarstvu koji sadrže i ankete osmanskih vlasti o običajima, pravu i režimu rada u rudnicima, pa tako i srebreničkom, na poseban način govore o tome kako su se neki rudnici dijelili na 64, odnosno na 66 dijelova.²¹⁶ Dubrovački izvori koji se odnose na prilike u Srebrenici i aktivnosti dubrovačkih građana osvjetljavaju terminologiju i otkrivaju kako se spomenuta podjela na 64

²¹⁰ Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica*, str. 29.

²¹¹ I. Mahnken, *Dubrovački patricijat u XIV. veku*, SANU, knj. 340, Odeljenje društvenih nauka, knj. 36, Beograd, 1960., knj. I, str. 95.

²¹² Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, str. 150; 151.

²¹³ Ćirković, *Dubrovčani kao preduzetnici*, str. 12.

²¹⁴ B. Đurđev, *Kada i kako su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo*, *Godišnjak Društva istoričara*, br. XX, Sarajevo, 1974., str. 41–63; Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 149.

²¹⁵ Cons. Rog. vol. III, fol. 296, 30. IV. 1426. „... scribendi domino despotho de Rassia ut libeat sibi reddi facere domos, fossas et res quas ipse iussit reddi et nondum redditae sunt et de scribendo nobilibus et mercatoribus nostris in Srebreniza et quod duo ex eis elligi debeant qui fuerint magis ydonei per eosmet et quod vadant cum dicta littera ad domino despothum pro restitutione predictorum.“ Test. Not. vol. XV, fol. 125. „Item volo dei mei possessioni tuti che son in Srebreniza, zoie fosse, chari, chase, volo che de tuto sia mia dona Radula la mita, se non se maridasse e l'altra mita a Bartoliza Gabrilouich e a mio fiol Iuan ...“ Ćirković, *Dubrovčani kao preduzetnici*, str. 2., nap. 7.

²¹⁶ Ćirković, *Dubrovčani kao preduzetnici*, str. 3.

dijela uvodi tek postupno i da to nije slučaj sa svim rudnicima, nego se radi o pojedinačnim slučajevima, pa tako i s onim u Srebrenici.

S. Ćirković navodi da podatci iz Državnog arhiva u Dubrovniku upozoravaju da su se jame dijelile na četiri dijela, ali ima podataka koji kazuju da postoji i više od četiri dijela jedne jame, ali ima i primjera podjele na „ahtale“, odnosno na osmine.²¹⁷ U Srebrenici je još prije turskog osvajanja bila raširena podjela na veći broj dijelova, pa tako u jednoj oporuci nalazimo spominjanje 17 dijelova jedne štolne.²¹⁸

Dokumenti koji govore o poslovanju Dubrovčana u srebreničkim rudnicima govore o još jednoj vrsti podjele rudarskih jama. U nekoliko oporuka dubrovačkih podanika spominje se da su Dubrovčani posjedovali određen broj „orti“ koji su se dijelili na tri dijela.²¹⁹ „Orat“ je, zapravo, izraz koji označava mjesto na kojem radi rudnik, gdje se obavlja iskop rude.²²⁰

Dubrovčani se u rudarsku proizvodnju uključuju zakupom rudnika ili jama tek nakon što je došao u fazu prave eksploatacije koja se naziva „šurf“. U šurfu, koji predstavlja rudno polje, vladali su posebni pravni propisi po kojima se rad nije smio prekidati duže od tri dana, ako je riječ o proizvodnji blizu površinskog kopa, odnosno šest tjedana ako se iskopani materijal (ruda) izvlačio vitlom.²²¹

Još jedna posebna vrsta rudarskih jama jest štolna. To je bila horizontalna galerija koja je, osim iskorištavanja rude, imala funkciju provjetravanja i odvodnjavanja rudnika, odnosno jama ispod kojih je prolazila voda. Štolna je bila podijeljena na veći broj dijelova. Izgradnja štolni trajala je duže vremena, zahtijevala je veća sredstva, ali je dugoročno donosila velike prihode.²²²

U najstarijoj srebreničkoj kanun-nami koja se odnosi na razdoblje poslije 1460. godine među stručnim osobljem u rudniku spomenuti su viši i niži urburari. Urburar je bio činovnik koji je davao koncesije za iskorištavanje rudnih polja, određivao njihovu veličinu, skupljao danak koji se zove urbura.²²³ Urburarima su bili podređeni hutmani, predstavnici rudara koji označavaju stručne osobe koje su rukovodile rudnikom.²²⁴ Hutmani se spominju u srebreničkim rudnicima.²²⁵ U srebreničkim rudnicima spominju se i plakaoničari, ljudi koji su vodom ispirali rudu od različitih primjesa. Plakaonica se zapravo zvala daska na kojoj se obavljao postupak ispiranja.²²⁶

²¹⁷ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetni, str. 4., nap. 13.

²¹⁸ Test. Not. vol. XIV, fol. 34^v (1445.)

²¹⁹ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 5.

²²⁰ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 5.

²²¹ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 5.

²²² Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 6.

²²³ V. Skarić, Staro rudarsko pravo, str. 18.

²²⁴ Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 151.

²²⁵ Test. Not. vol. XXIV, fol. 25^v, l. VII. 1479.; vol. XXX, fol. 112, 21. III. 1509.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 90.

²²⁶ Ref. vol. XXXIV, fol. 107, 20. I. 1414.; Usporedi: Skarić, Staro rudarsko pravo, str. 101.

Različita su mišljenja o tome što je sve ulazilo u djelokrug rada valturaka (topioničara). Najbliže je istini ono tumačenje da su valturci ulagali novac u kupnju rude, bilo da je ona istučena ili oprana, a onda se bavili njezinim topljenjem.²²⁷ Tako dobiveni srebrni metal zatim su prodavali. Bilo je slučajeva i krivotvorenja metala. O takvom jednom slučaju žali se dubrovačka vlada i piše svojim trgovcima o stradanju njihova građanina Nikole Bundića pa se traži od poklisara da interveniraju kod bosanskog kralja da protiv tog valturka (krivotvoritelja) provede postupak.²²⁸

Prema turskim izvorima, kako to ističe N. Beldiceanu, rudnik Srebrenica dijeli se na dvije vrste; prva je ona u kojoj posjednici u vlastitoj režiji obavljaju topljenje rude, a druga su vrsta razvijeniji rudnici gdje je izvršena podjela rada i u kojima topljenje rude obavljaju valturci.²²⁹ Prema podjeli rada, u srebreničkom su rudniku postojali i šmiočari, ljudi koji su punili rudarsku peć, a po potrebi ju popravljali ili ponovno izgrađivali.²³⁰ U Srebrenici je spomenut šmiočar Dimitrije Perović.²³¹

Topionice u rudniku nazivale su se „kolo“, prema njemačkom izrazu „Radwerk“. Naziv dolazi prema velikom kotaču koji je služio za pokretanje mijehova bez kojih se nije mogao zamisliti proces topljenja rude. U latinskim i talijanskim tekstovima oni nose naziv *carrum* ili *carro*, što bi u prijevodu značilo kotač ili kolo.²³² „Kolo“ ili „kotač“ u Srebrenici je bio smješten u naseljenom dijelu grada koji su zagađivali dimom i plinom, ugrožavajući tako zdravlje naseljenika. Zbog toga su Dubrovčani tražili od despota Đurađa Brankovića da se „kola“ izmjesti izvan grada, za što su dobili suglasnost srpskog despota, no njegovo naređenje, kako izgleda, nije bilo provedeno.²³³

Kao što je to bio slučaj s rudarskim jamama, tako su i „kola“ bila kolektivno korištena i podijeljena na dijelove, najčešće na polovine ili četvrtine.²³⁴ Podjela na veće dijelove nije bila potrebna. Prema dubrovačkim izvorima može se zaključiti da posjedovanje „kola“ nije bilo obvezno povezano, a ni nespojivo s iskorištavanjem rudarskih jama. Dobivanje, topljenje i pročišćavanje rude bili su posve odvojeni proizvodni i poslovni procesi. Sve su se aktivnosti morale prilagođavati uvjetima i konfiguraciji zemljišta. Okna su morala pratiti ležišta rude, a topionice su morale biti smještene pored rječica i potoka, zbog pranja rude koja se tako

²²⁷ Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, str. 155–156; Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 151.

²²⁸ Lett. di Lev. vol. XIII, fol. 83^v, 20. VI. 1442.

²²⁹ N. Beldiceanu, *Actes de Süleyman le Législateur concernant les mines de Srebrenica et Sase*, Südostforschungen, br. XXVI, München, 1967., str. 96.; 210–211. Usporedi: Kovačević, *Gradska naselja*, str. 151.

²³⁰ Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 152; V. Skarić, *Staro rudarsko pravo*, str. 83; 85; 107.

²³¹ Cons. Min. vol. I, fol. 79^v, 22. IV. 1416.; fol. 138, 25. V. 1417.; fol. 147^v, 27. VII. 1417.; fol. 159, 14. X. 1417.; vol. II, fol. 92^v, 14. XI. 1419.

²³² V. Skarić, *Staro rudarsko pravo*, str. 81; Ćirković, *Dubrovčani kao preduzetnici*, str. 6.

²³³ D. Kovačević-Kojić, *Gradski život u Srbiji i Bosni*, str. 219.

²³⁴ Ćirković, *Dubrovčani kao preduzetnici*, str. 6 – 7.

pripremala za topljenje i radi iskorištavanja vodene energije za pokretanje „kola“. Sve su te aktivnosti zahtijevale posebne vrste stručnosti, posebno za najvažnije dijelove posla. Zakupnici (financijeri) mogli su najprije poslovno objediniti kopanje i topljenje rude, s obzirom na to da su u svojem posjedu imali i rudarske i topioničarske objekte i rekvizite. Zakupnici, kao vlasnici rudničkih jama ili čitavog rudnika, bili su vlasnici i topionica pa nisu morali kupovati rudaču, a ni tražiti kupce za svoje proizvode i u velikoj mjeri ovisiti o cijeni koju oni nude.²³⁵

U rukama Dubrovčana u Srebrenici i drugim okolnim rudnicima (Zajača, Crnča, Krupanj i drugi) rudarski objekti bile su rudarske jame – „rupe“, i to čitave, pa čak i više njih, no to nije baš bio čest slučaj. Puno je više podataka u Državnom arhivu u Dubrovniku koji govore o vlasništvu nad dijelovima pojedinih jama. Dubrovčani su se kao vlasnici dijelova jama i udruživali te su zajednički eksploatirali rudarske jame. Takav primjer nalazimo u ugovoru sklopljenom između braće Kolina i Nike, sinova Dimka Veltrana (Veltranovića) te Vlahuše Latinice koji se obvezao da će otkupiti četiri parra de fosse u Srebrenici, koji se zove Susjeda u Crvenom potoku.²³⁶ Podatak potječe iz oporuke Dubrovčana koji su živjeli i radili u Srebrenici.

U dokumentima koji spominju imovinu Dubrovčana u Srebrenici i drugim susjednim rudnicima, uz jame i „kola“ spominju se i mlinovi. Nisu to mlinovi u klasičnom smislu riječi, već u sastavu rudarskih objekata. To se najbolje može objasniti dokumentom dubrovačkog trgovca u Srebrenici u kojem se spominje uz ostalo i: „... parte ale fosse e caro e molino senza caro zoe pausanich...“²³⁷ Iz dokumenta se vidi da mlin predstavlja sastavni dio „kola“. Po svemu sudeći, mlinom se podrazumijeva dio postrojenja koji je pokretala voda, a korišten je za pokretanje mjeheva, ali i za druge potrebe, primjerice za drobljenje rude.²³⁸ S obzirom na to da se u dubrovačkim dokumentima spominje mlin uz jame i „kola“, može se očekivati da je i to naprava (objekt) koja je služila u rudarstvu. I mlinovi su dijeljeni u suvlasništvu na polovine i četvrtine.²³⁹

Najveći dio podataka o rudarskim objektima i rekvizitima nalazi se u oporukama Dubrovčana koji su živjeli u Srebrenici i posjedovali neke od njih. Oni su zaviještali tu svoju imovinu te njome raspolagali kao svojim punim vlasništvom. Zakon o rudnicima koji je izdao despot Stevan Lazarević dijelove u rudnicima, cjelokupni inventar ili jamu na poseban način kvalificira kao baštinu. Jednako tako to se odnosi i na „kola“.²⁴⁰ Kao potpuni vlasnik objekta ili rekvizita baštinik određuje i spominje ovlaštenja nad njima. Primjer je to Dubrovčanina koji za

²³⁵ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 7.

²³⁶ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 17.

²³⁷ Test. Not. vol. XIII, fol. 10^v; Usporedi, Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 7, nap. 24.

²³⁸ Ćirković, Dubrovčani preduzetnici, str. 7.

²³⁹ Ćirković, Dubrovčani preduzetnici, str. 7.

²⁴⁰ M. Begović, Rudarska baština u Srbiji u XV. i XVI. veku, Glas SANU, br. CCLXXX, Odeljenje društvenih nauka, knj. 15, Beograd, 1971., 6–20; str. 55–63.

svoj dio mlina što ga je darovao crkvi u Crnči naglašava ta ovlaštenja: „Item lasso ala gexia de Zecniza ducato l0 che se debe vender la caxa mia in Zerniza e ala deta gexia quello me tocho in Uelicha Riecha che li o dato parte de mulin e che abia lo mietecho de sopra e che se deba vender le mie foxe in Zerniza meglo parera alli mei epitropi e chari chon metexi e chaxe per satistar questo mio testamento de sopra.“²⁴¹

Izraz „metehati“ pojavljuje se u srpskim spomenicima i ima značenje 'imati udio, imati prava kao suvlasnik, raspolagati'.²⁴²

Vlasnik rudarskih postrojenja imao je obvezu neprekidno održavati proces rada tih postrojenja, objekata ili njihovih dijelova. U suprotnom bi izgubio sva prava na njih. Oni bi bili ustupani drugom tko je bio spreman organizirati rad u njima. To je pravilo vrijedilo ne samo za Dubrovčane u Srebrenici, već se odnosilo na gotovo sva rudarska mjesta na Balkanu. O tim se pravima i obvezama izričito govori u zakonu o rudnicima despota Stevana Lazarevića, ali i u turskom rudarskom zakonodavstvu. Rokovi su bili različiti. U plitkoj jami koja je istražena, odnosno šurfu, iz kojeg se rudača izvlačila bez vitla („kola“), prekid rada nije smio biti duži od tri dana, a u jami u kojoj je bilo odmjereno rudno polje taj je prekid mogao trajati najviše šest tjedana, dok se vlasništvo nad „kolom“ koje nije radilo gubilo nakon godinu dana.²⁴³

Od svih pravila nisu bili izuzeti ni sami Dubrovčani u Srebrenici, iako se u dubrovačkim dokumentima nastalim daleko od Dubrovnika to rijetko spominje. Ipak, jedan poprilično zapleteni spor među samim Dubrovčanima u Srebrenici to može potvrditi. Naime, u sporu dvojice Dubrovčana Vlahuše Latinice i Paoka Stipašinovića sud je usvojio pravilo da bi poslije smrti vlasnika jame netko morao u njegovo ime organizirati proizvodnju u njegovim dijelovima, jer bi se ugasila prava na njih prema propisu Despotovine, odnosno prema pravilima rudnika. O tome i drugim vidovima proizvodnje i zaduženja govori oporuka Dubrovčanina Vlahuše (Vlakuše) Latiničića zvanog Latinica, koji je ostavio duboke korijene u životu i poslovanju u Srebrenici. Bio je zakupnik rudnika, što se razabire iz oporuke. Vlahuša je naveo da mu Dubrovčanin Paoko Stipašinović duguje polovicu svih prihoda od rudnika, topionica, sela, kuća i mlinova u Srebrenici i njezinoj okolini te da je na ime polovine dobio samo manji dio u razdoblju kad je despot Đurađ ovladao Srebrenicom, tako da su svi prihodi ostali u rukama Paoka Stipašinovića. Kad su se stanovnici Srebrenice pobunili protiv despota i njegove prevlasti u tom gradu, Vlahuša Latinica išao je Đurađu uz Paokov pristanak. Paoko je znao da je Vlahuši Latinici dužan 2000 dukata, što se razabire iz kraljeve knjige i svjedočenja. Ukoliko Paoko ne bude izvršio tu naznaku iz Vlahušine oporuke, tih 2000 dukata prepušta bosanskom kralju

²⁴¹ Test. Not. vol. XVIII, fol. 99, 4. VII. 1464. Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 73, nap. 20.

²⁴² Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 8.

²⁴³ N. Radojčić, Zakon o rudnicima despota Stevana Lazarevića, SANU, Beograd, 1962., str. 38, član 2.

Stjepanu Tomašu pa Vlahuša moli bosanskog kralja da nikako ne oprostí taj dug Paoku Stipašinoviću.²⁴⁴ Vlahuša u oporuci ističe: „... Et se dito Polo contradichera come contradixe, come oldo de certe persone, io Biaxio per mia honesta voglio che XII borgesani trovano se domando la verita de Polo, la mita de utile, per che Polo paunai com intrada de fosse che avemo in Pusta Srebreniza, Polo pavonai cum intrade de molini fraterni, Polo pauno cum grani et vini de nostre intrade de le ville. Quelli XII boni homini de borgo de Srebreniza sovra sua discretion troverano se io domando de Polo iniquamente, de che Dio guardi, salvo lasso dicto Polo vero debitor ducati II.^{M^c}“²⁴⁵ Izraz *paunati* u svezi je s financiranjem, što nas upućuje na zaključak da su članovi obitelji Latinica bili financijeri kao vlasnici jama i „kola“.²⁴⁶

U dubrovačkim izvorima ne nalazimo ni jedan primjer koji govori da su sami Dubrovčani bili uključeni u rad, odnosno u proces proizvodnje, jer se ne bi moglo ni zamisliti da se neki dubrovački vlastelin ili neki dobro situirani trgovac kakav je bio i sam Paoko Stipašinović uključi u takve fizičke poslove. Dubrovčani su uglavnom organizirali proizvodnju, iako su ponekad bili prilično udaljeni od samih rudnika i mjesta radova, što je bio rjeđi slučaj. Uglavnom su Dubrovčani koji su se u većoj mjeri bili posvetili organiziranju rudarske proizvodnje nalazili bliže rudniku i topionici, odnosno blizu vlastite imovine. Iz toga bi se dalo zaključiti da poznatiji i izrazitiji poduzetnici u rudarstvu i rudarskoj proizvodnji nisu u isto vrijeme bili i poznatiji trgovci, kao što i poznatiji trgovci nisu bili poznatiji poduzetnici.²⁴⁷ Primjer je to već spomenutih Latinica, čiji je predstavnik Dabiživ, otac spomenutog Vlahuše, u kovnici novca promijenio dvije litre i tri askade srebra, iako su članovi te obitelji bili poznati kao vlasnici srebreničkih rudnika i proizvođači. Na drugoj strani nalazimo poznatu dubrovačku trgovačku obitelj Kabužića, čija sačuvana poslovna knjiga svjedoči o velikom izvozu i trgovini srebra. Njezini se članovi ne pojavljuju kao poduzetnici ili vlasnici rudnika.²⁴⁸

Pojedini Dubrovčani u Srebrenici odlazili su do jama radi svojih poslova, što se otkriva sasvim uzgredno iz izvornih dokumenata. Dubrovčanin Ivan Paskušina pri jednom je saslušanju izjavio: „... uno zorno io non siando in casa ma alle fosse alli miei fatti tornando dalle fosse trovai lo dicto Piero grieve de infermita...“²⁴⁹ Bilo je slučajeva da su neki Dubrovčani bili vlasnici rudničkih dijelova (jama ili „kola“) i u Srebrenici i u Novom Brdu, što potvrđuje činjenicu da nisu mogli istovremeno vršiti kontrolu i nadgledati radove u obama mjestima.²⁵⁰

²⁴⁴ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 8., nap. 31

²⁴⁵ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 8., nap. 31.

²⁴⁶ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 8

²⁴⁷ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 9.

²⁴⁸ M. Dinić, Dubrovačka kovnica u 1422. godini, Istorijski glasnik, br. 1-2, Beograd, 1976., str. 81–98, str. 86.; D. Kovačević, Trgovačka knjiga Nikole i Luke Kabužića, Istorijski pregled, br. I (1954.), str. 46–49.

²⁴⁹ Test. Not. vol. XI, fol. 183.

²⁵⁰ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 9.

Dubrovčani su svojim sredstvima i za svoj račun organizirali proizvodnju u rudnicima, plaćenom radnom snagom unajmljenih ljudi. Nisu bili rijetki slučajevi da su Dubrovčani u svojim jamama, topionicama ili mlinovima ostavljali svoje zastupnike uz punomoć da vode poslove u ime vlasnika jame ili topionice. Predviđao je to i zakon o rudnicima despota Stevana Lazarevića.²⁵¹

Kao što je navedeno, u rudnicima Srebrenice i okolnim rudnicima Crnče, Zajače, Sasa i Krupnja postojala su tri načina organiziranja rada rudnika tuđom radnom snagom. Prvi je način uzimanje radnika (rupnika, foxera, lavorenta) koji su bili isplaćivani prema utrošenom radnom vremenu. Drugi je način unajmljivanje radnika s pogodbom o plaćanju po količini rada, najčešće prema dužini iskopa šahta, odnosno količine rude. To je bio takozvani „ucjen“, odnosno ugovor o izvršenom djelu, kako to ističe M. Begović.²⁵² Najsloženiji je treći način koji se u pravnim aktima nazivao „lemšat“, što dolazi od njemačke riječi *Lehenschaft*. U tom je slučaju vlasnik sve svoje dijelove ili svaki dio pojedinačno davao jednom radniku ili više njih, koji su se zvali „lenhovari“, što opet dolazi od njemačke riječi *Lehenhäuer*. Takav je način predviđao da radnici kopaju rudu, dio iskopane rude zadrže za sebe, a dio daju vlasniku jame, „kola“ ili čitavog rudnika.²⁵³ Lenhovari su bili više izloženi riziku u dobiti koja je ovisila ne samo o količini, već i o samoj kvaliteti rude.

Paunanje se obavljalo najčešće sredstvima zajedničke jame, što pokazuje i primjer Paoka Stipašinića u Srebrenici. On je, naime, paunao sredstvima mlinova koji su pripadali braći Latinica, a paunao je i žitom i vinom iz prihoda njihovih sela.²⁵⁴ To je pokazatelj izvora prihoda koji su se investirali u rudarsku proizvodnju. Prihodi od žita i vina potvrda su činjenice da su se neki troškovi i ljudi koji su radili namirivali u naturi. Neki turski izvori koji se odnose na zakone o rudnicima govore da je najveći trošak u drugoj polovici 15. stoljeća bila plaća za rad na iskopavanju i topljenju rude.²⁵⁵

Ostaje otvoreno pitanje značenja izraza *paunanje*. Riječ ima njemački korijen i značenje od glagola „bauen“, što znači graditi, kopati, a samim time i dobivanje rude. Kod nas je više imao značenje organiziranja proizvodnje ili još određenije financiranja rudarske proizvodnje.²⁵⁶

Financiranje proizvodnje i kopanje srebra u Srebrenici bio je svojevrstan rizik za zakupnika (vlasnika) rudnika, jame ili „kola“. Bilo je pitanje hoće li se rudnik, jama ili „kolo“ isplatiti. To je primjer Dubrovčanina Junija Sorkočevića koji u svojoj oporuci iz 1409. godine

²⁵¹ Radojčić, Zakon o rudnicima, str. 47–48, član 38.

²⁵² M. Begović, Tragovi našeg srednjovekovnog prava u turskim spomenicima, Istorijski časopis, br. 3, Beograd, 1951. - 1952., str. 67 – 84., str. 74–76.; Begović, Rudarska baština, str. 26–29.

²⁵³ M. Begović, Rudarska baština, str. 33–36.

²⁵⁴ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 10.

²⁵⁵ N. Beldicenu, Les actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque nationale a Paris II, Réglements miniers 1390. – 1512., Paris – La Haye, 1964., str. 121–122.

²⁵⁶ Ćirković, Dubrovčani preduzetnici, str. 8.

ističe kako su ga dijelovi rudnika stajali mnogo novca, no on se nada da će njegovi sinovi imati koristi od rudnika. Na drugom mjestu u oporuci Sorkočević predviđa za svojeg nezakonitog sina Juraja dvije mogućnosti: prva je da u svojim dijelovima u kojima je paunao uz očevu pomoć uopće ne dobije rudu pa da se vrati u Dubrovnik, gdje bi se nastavio baviti trgovinom, a druga je mogućnost dobivanje rude i ostanak u Srebrenici ili Despotovini.²⁵⁷

Neizvjesnost je postojala i kod zavještanja pojedinim crkvama i samostanima, najčešće desetine prihoda ukoliko se naiđe na rudu u probnim iskopavanjima.²⁵⁸ Primjer je to s Dubrovčaninom u Srebrenici Stjepkom Srgulovićem koji je sastavio oporuku 1434. godine.²⁵⁹ Ta zaviještanja na neki način potvrđuju činjenicu da je ruda redovito pristizala. Dubrovčanin Dabiživ Latinica zaviještao je da se crkvi svete Marije u Srebrenici svakog tjedna daje jedan „kablíč“ najbolje rude koja se kopala u njegovim jamama.²⁶⁰

Taj dokument, kao i neki drugi izvorni dokumenti, upućuju na zaključak da su neki rudnici i ruda dobivena iz njih bili vlasništvo dubrovačkih građana.²⁶¹

O tome što je dalje bilo s iskopanom rudom, nema mnogo podataka. Jedni su ju prodavali i tako završavali svoje poslovanje uz manju ili veću dobit.²⁶² Neki su svoju rudu topili u vlastitim topionicama, ulažući na taj način dalje sredstva u pripremanje, topljenje i prečišćavanje rude. Vidimo to iz dokumenta koji se odnosi na inventar Paoka Stipašinovića u kojem su notirane različite vrste rude kod njegova „kola“.²⁶³ Jedino što dokumenti ne spominju jest pitanje je li bilo nekih oblika udruživanja vlasnika rude i vlasnika topionice kad je riječ o zajedničkom ulaganju. Općenito govoreći, o odnosima u topioničarstvu malo toga znamo.

Uloga poduzetnika morala je biti značajna i u oblasti topioničarstva predosmanskog vremena. Vlasnik topionice „kola“ mogao je uzeti u službu stručnog čovjeka topioničara, takozvanog „valturka“, kao što je uzeo obrtnika zlatara da za njega i njegov račun obavlja prečišćavanje srebra.²⁶⁴

²⁵⁷ Ćirković, Dubrovčani preduzetnici, str. 11.

²⁵⁸ Test. Not. vol. IX, fol. 132, „... et la quarta parte voglo che vui epitropi toglati et dati per lanima mia per aor de Dio ...“

²⁵⁹ Test. Not. vol. XII fol. 92 (1434.)

²⁶⁰ Test. Not. vol. XII, fol. 24^v, „... Item voglio et ordeno che se dia ogni settimana a sancta Maria un cablich de meior ruda che se traga dele mie fosse per lanima mia e de mia moier Dobrila per messe.; S. Ćirković, Mere u srednjovekovnom rudarstvu Srbije i Bosne, Zbornik Historijskog zavoda JAZU, br. 8 (1977.), str. 133–141., str. 134.

²⁶¹ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 12., nap. 47.

²⁶² Test. Not. vol. IX, fol. 71.

²⁶³ Iz navedenog je popisa vidljivo da je Paoko Stipašinović imao prilično puno rudarskog alata i pribora. Među ostalim, navodi se: „udri 6 del charo; ancora che trovasemoin li chari della vena zoe chix e de drob e de togleni (?) e chochene (?) de charro alla vena; chagne 18 del fero; chilauze 12 del fero; slegli 8 del fero; manica una del fero; de blixniza peze 20 del fero; de stipsa sacho uno; de argento della gimitera onze 4 dargento. Svoje posjede u Srebrenici: fosse, chari, chase zavještao je Paoko, jednu polovicu ženi Raduli, i to ukoliko se ne preuda, a drugu polovicu Bartolici Gabrilović i sinu svom Ivanu.“ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 99.

²⁶⁴ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 12.

U najvećem broju slučajeva u Srebrenici su valturci prikazani kao topioničari koji su rudu topili u svojim topionicama i s dobivenom rudom postali partneri trgovaca s kojima su razmjenjivali srebro za novac ili robu. Neki su od dubrovačkih trgovaca u tom poslovanju osjetili grižnju savjesti, pa bi u trenutku sastavljanja oporuke određen iznos novca darovali valturcima, bilo da je riječ o pojedincu ili većem broju valturaka, i to sve zbog onoga što im je nezakonito ili nepravedno oduzeto.²⁶⁵ U takvim pojavama spominje se izraz „valturština“, no nemamo spoznaja o tome što to znači.²⁶⁶

Bilo je slučajeva dubrovačkih trgovaca koji su se zbog kršćanske savjesti ili nedoumice preispitivali jesu li moralno postupili kad su robu davali po višim cijenama na kredit, a ne za gotovinu, pri čemu je izrijeком spomenuta trgovina s valturcima. Kako se iz izvornih podataka može razabrati, valturci su s trgovcima najčešće stupali u odnose kupaca i prodavača.²⁶⁷

O velikim prihodima u rudarstvu svjedoči i spomenut primjer dvojice Dubrovčana koji su boravili u Srebrenici i bavili se rudarstvom. Riječ je o Vlahuši Latinici i Paoku Stipašiniću. Iz oporuke Vlahuše Latinice vidi se da je Paoko ostao dužan 2000 dukata na ime polovice prihoda od jama, topionica i mlinova u Srebrenici. Od navedene polovice određen iznos novca primio je Vlahuša Latinica kad je despot zavladao Srebrenicom, dok je veći dio zarade ostao u Paokovim rukama. Nažalost, u oporuci se ništa ne navodi za koje je vrijeme ostvaren taj prihod od 4000 dukata, niti se navodi koliko je objekata (jama, topionica, „kola“ i drugih rekvizita) donijelo prihod navedenog iznosa.²⁶⁸ Ako bismo željeli bar približno utvrditi vrijeme za koje je ostvaren navedeni prihod, moramo se poslužiti kronologijom vladanja srpskih despota u Srebrenici.

Despot Đurađ Srebrenicu je uzeo nakon 16. rujna 1448. godine i ponovno je izgubio u veljači 1449. godine, a Vlahušina je oporuka pisana 19. kolovoza 1450. godine. U trenutku kad je Latinica pisao oporuku, Srebrenica je bila pod vlašću bosanskog kralja Stjepana Tomaša. Ispada da su navedeni prihodi od 4000 dukata ostvareni za nešto više od dvije godine, s obzirom na to da se iz samog teksta oporuke razabire da Vlahuša nije dobio cijelu svoju polovicu, već nešto malo, i to u jesen 1448. godine.²⁶⁹

Malobrojni dubrovački podatci o cijenama dijelova pojedinih jama i o visini dubrovačkih ulaganja u rudarstvo Srebrenice donekle će popraviti sliku stanja Susjede u Crvenom potoku u Srebrenici. Četiri dijela te jame vrijedila su 35 dukata. Usporedbe radi, u Rudniku (u Srbiji) jedna četvrtina jame iznosila je 4 litre srebra, što iznosi oko 30 dukata.²⁷⁰ Pod sam kraj

²⁶⁵ Test. Not. vol. XI, fol. 234^v, vol. XIV, fol. 151; vol. XXIV, fol. 25^v; Usporedi: Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 12, nap. 51.

²⁶⁶ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 78–79.

²⁶⁷ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 13.

²⁶⁸ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 13.

²⁶⁹ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetni, str. 13, nap. 55.

²⁷⁰ Jireček, Spomenici srpski, Spomenik XI, str. 72–73.

postojanja Despotovine i njezina pada pod Osmanlije u obližnjem rudniku Cer i njegovu bazenu čak su čitave tri jame vrijedile svega 55 dukata.²⁷¹

Uoči samog pada Despotovine pod osmansku vlast 1458. godine dubrovačka je vlada zabranila slanje robe i novca u Srbiju. Samo u iznimnim slučajevima vlada je izdavala odobrenje, a razlozi su morali biti opravdani. Tako je vlada 21. i 23. siječnja 1458. godine donijela odluku da se njihovom vlastelinu Sigismundu Đurđeviću odobri slanje 500 dukata u Srebrenicu: „pro labore iis fossarum suarum“.²⁷² Bilo je još takvih primjera kod Juraja Gučetića, kome se odobrava slanje novca u Srebrenicu pod istim uvjetima, i to iznos od 450 dukata. Svaki od njih morao je položiti zakletvu da neće uputiti veći iznos nego što mu je Vijeće umoljenih odobrilo.²⁷³

Postojale su osjetne razlike u visini ulaganja u srebreničke rudnike pa je u svezi s tim i dobit morala biti različita. Odras tih ulaganja bila je moć i gospodarska snaga pojedinih Dubrovčana koji su bili zaokupljeni tom vrstom posla i aktivnosti. Tako je Juraj Gučetić bio, po svemu sudeći, i vlasnik topionica ili dijelova topionica pa je otkupljivao rudu koju je prerađivao u svojim topionicama.²⁷⁴

Dobro isprobanu praksu udruživanja koja je vladala u trgovini provodili su Dubrovčani i u rudarskoj proizvodnji. Ulazili su u specifične odnose, bilo sa svojim sugrađanima Dubrovčanima u Srebrenici, bilo s domaćim ljudima i lokalnim vlastima. Pokazuje to primjer pisma iz 1415. godine u kojem se opisuje spor nastao zbog zapljene imovine jednog Dubrovčanina. U pismu je opisan njegov odnos sa sugrađaninom (Dubrovčaninom) u Srebrenici.²⁷⁵

Naime, Dubrovčani Stjepko Pavlović i Živko Ligatić u Srebrenici imali su zajedno dva i pol „kola“ i dvije i pol vodenice, dvije drvene kuće i dijelove jama, što znači da je jedna polovica bila vlasništvo Stjepka Pavlovića, a druga polovica Živka Ligatića.²⁷⁶ Iz navedenog je podatka jasno vidljivo da su i dijelovi jama i „kola“ (topionice) korišteni kao zajedničko vlasništvo koje im je donosilo dobit dijeljenu na pola.

U takva društva i partnerstva ulazili su i trgovci pa čak i svećenici koji su davali novac za ulaganje u rudnik (jame, „kola“), ali nisu bili izravno uključeni u proces proizvodnje, što zbog zauzetosti na drugim stranama, što iz neprijatnosti, kakav je bio slučaj sa svećenicima. Razmjerno svojim ulaganjima novca u kupnju jama ili „kola“, oni su dijelili dobit. O takvoj vrsti

²⁷¹ Jame su zajednički kupili braća Crijevići: Jakša i Nikola u zajednici s Damjanom Đorđićem, koji je dugo bio u službi despota Đurađa Brankovića. Div. Not. vol. XLI, fol. 178; fol. 182^v; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 72.

²⁷² Ćirković, Dubrovčani preduzetnici, str. 16.

²⁷³ Cons. Rog. vol. XV, fol. 191; 191^v, 21. i 23. I. 1458.; Usporedi: Ćirković, Dubrovčani preduzetnici, str. 16

²⁷⁴ Ćirković, Dubrovčani preduzetnici, str. 16.

²⁷⁵ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 16

²⁷⁶ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 16.

udruživanja podatke nam daje ugovor sklopljen između Vlahuše Latinice Dubrovčanina, poznatog poduzetnika u srebreničkom rudarstvu, s trgovcima Kolinom i Nikom Veltranom (Veltranović). Potonji su uložili novac, a Latinica je trebao otkupiti četiri dijela jame Susjeda u Crvenom potoku u samoj Srebrenici, od nasljednika također Dubrovčanina Ivana Pikovića, trgovca podrijetlom iz Bara.²⁷⁷ Cijenu koja ne bi smjela prijeći 35 dukata navedena braća trebala su vratiti u roku do tri godine. Vlahuša Latinica obvezao se da će o svojem trošku i riziku „paunati“ te dijelove jame dok ne dođe do vitla (hašpla) jame koja se nalazila iznad spomenute jame „Susjeda“. Planirano je da se upotrijebi uređaj za izvlačenje rude iz druge jame. Tek nakon što započne proizvodnja ruda, Vlahuša Latinica izvršit će specifikaciju svih troškova, a onda će dobit podijeliti na jednake dijelove.²⁷⁸

Ugovor između dviju strana napisan je 26. ožujka 1440. godine i registriran kod dubrovačkog notara.²⁷⁹

Iz navedenog je primjera uočljivo da su osim izravno uključenih proizvođača rude u procesu sudjelovali i financijeri, uglavnom dubrovački trgovci ili čak i crkvene osobe. Pokazatelj je to koliki je bio interes za rudarske poslove koji su bili privlačni za ulagače i vlasnike jama i „kola“ zbog dobiti koja nije bila za podcjenjivanje, unatoč određenim rizicima.

U izvorima dubrovačke provenijencije nailazimo na podatke koji govore da su dijelovi, pa i čitave jame i topionice dospijevale u vlasništvo Dubrovčana, i to kao zalozi za neisplaćene dugove. Međusobno, ali i u odnosima s domaćim ljudima, Dubrovčani su davali pozajmice uz zalog (jamstvo) rudarskih jama ili topionica. Kreditiranje uz davanje zalogu imalo je specifičan vid u svezi s organiziranjem rudarske proizvodnje i pravima vlasnika rudnika i radnika. Takvi se zaključci mogu izvući usporedbom sa slučajem novobrdskih rudnika u Srbiji iz vremena despota

²⁷⁷ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 17.; Ivan Piković još se nalazi i pod imenom Žan (Ivan) Pikiko pa će se u disertaciji koristiti oba oblika imena.

²⁷⁸ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 17

²⁷⁹ Div. Canc. vol. XXIV, fol. 42–42^v, 26. III. 1440. „... Io Collino et Nicho fradelli et fioli de Dimcho Vetrano venemo ad acordio com Biasio Latiniza per parra 4 de fosse in Srebreniza che avemo chiamata Susieda in Zrigleni potoch li quali ditti para 4 oghe de presente stano per le mandelli fioli Zagn de Pigcho, le qual para 4 io Biasio debio scomprare delli detti fioli de Zagn de Pigcho de mey propri denari del deto Biasio della montanzia de ducati 35 over se fosse mancho. Et io sopradetto Colino et Nicho ne obligheмо noy et nostri beni dare et pagare al deto Biasio ducati 35 doro et tanto quanto se sera mancho scomprati al termino de anni tre proximi che die venir, renuntiando. Et io sopradetto Biasio prometto che sia tenuto a paunar sopra li detti parra 4 alle spexe mie fin a caspli in le quale romaxe ruda della fossa che ex sopra detta Suxieda et in quella quando agiongeremo in ruda in detti caspli et trovandosse ruda in prima io sopradetto Biasio che debbo trare la spesa quella fatta in paunar per detti para IIII. Et quello che se avanzasse drie le spexe che debbo aver io Biasio la mitade et altre mitade 10 detto Collino et Nicho. Anchora io Collino et Nico prometto al detto Biasio se per chaso vegnesse algun sforzo del signor over dello hoste et fosse tolte o per qualunche modo esser tolte le ditte para quatro, che io 10 ditto Biasio che fesse la spesa alle soprascritte parra quatro sia in mio danno non abiando nessuno regresse io ditto Collino o Nico de danno dela spesa. Anchora io Collino et Nicho promettemo al detto Biasio se per casso per mazor parte de guarzi fosse cassada sopradetta fossa et non se lavorasse, che detto Biasio non sia tenuto. Ma se per caso per qualunche modo vegnesse al detto Biasio soprascritti para quatro che sia io Biasio soprascitto tegnuto a render secondo contiene de sopra 10 ditto patto per la mitade ...“ Usporedi: Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 3., nap. 8.

Stevana Lazarevića.²⁸⁰ Dobivanjem Srebrenice despot Stevan Lazarević potvrdio je zakone o rudniku Novog Brda i za srebreničke rudnike. I despot Stevan i despot Đurađ Branković, koji je također potvrdio kodifikaciju „Zakona Novog Brda“ i za Srebrenicu, nametali su poreze koji su vladali u Novom Brdu, nekad i teže nego što su to bili novobrdski. Zbog svega toga nailazili su na velik otpor Dubrovnik, odnosno Dubrovčana u Srebrenici koji su tamo boravili i radili u velikom broju. Dubrovčani su zahtijevali da se bar ujednače obveze s onima po Zakonu o Novom Brdu.

Srebrenica je za vladavine despota Stevana imala svoj zakon. On se spominje 1424. godine kada su Dubrovčani pozvali despota Stevana: „alo saxon zoe alo rason de Srebrenica“.²⁸¹

Dubrovčani su se 1445. godine pozivali na „srebrenički zakon“ kod despota Đurađa Brankovića, koji su imali još iz vremena despota Stevana, a i u vrijeme despota Đurađa kad je taj grad od Stevana Lazarevića preuzeo na upravu. Zakon koji se spominje iz vremena despota Stevana, a riječ je o „Zakonu za rudnike Srebrenice i Sasa“, nalazi se i u defterima Zvorničkog sandžakata, i to onog iz 1458. godine, koji je ustvari stari preuzeti zakon.²⁸²

Srebrenica je imala poseban rudarski zakon, kako smo to već istaknuli, koji su prihvatili i Turci. Podjela rada u srebreničkim rudnicima nije bila na istoj razini kao u Novom Brdu, ni u vrijeme Despotovine, ni u vrijeme osmanske prevlasti. Osjetna razlika između gvaraka i vatroga u Srebrenici nije bila tako izražena kao u Novom Brdu.²⁸³

Rudarsko pravo, kao i u drugim oblastima pravnih normi i uredaba, pravilo je razliku između šurfa (neistraženog kopa), istražene jame i jame koja je već davala rudu. Kod šurfa bi vlasnik izgubio dijelove rudnika ili jame ako najkasnije do četvrtka u podne ne bi isplatio dio žamkošta koji je prispio za plaćanje za prošlu nedjelju. Kad je riječ o jamama koje su već imale rudu, dijelovi nisu mogli biti založeni „na izgubljenje“. Dijelovi jame ostajali su založeni sve dok se nastali spor oko visine žamkošta ne riješi. Nadalje, gvarak se nije mogao u ljutnji i afektu odreći svojeg dijela zbog osobnog nezadovoljstva. Posjednik dijela jame koja je već davala rudu morao je isplatiti presuđeni žamkošt, bez obzira što dalje nije želio paunati. Odustajanje je morao javno oglasiti i upisati kod urburara.²⁸⁴ Takav oblik zaštite potpuno je razumljiv jer velik broj primjera i nagađanja u rudarstvu govori da su financijski jači gvarci kod unosne jame vještački podizali troškove i na taj način istiskivali slabije gvarke i onda preuzimali njihove dijelove u

²⁸⁰ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 17

²⁸¹ Jireček, Spomenici srpski, Spomenik XI, str. 75.

²⁸² Đurđev, B., Filipović, N., Kanuni i kanun-name za bosanski, hercegovački, zvornički, kliški, crnogorski i skadarski Sandžak, Orijentalni institut u Sarajevu, serija I, Sarajevo, 1957., str. 93–95; 112; 113–116, 121.; Usporedi: B. Đurđev, Da li je poznati rudarski zakon despota Stefana važio i za Srebrenicu, Radovi sa simpozija „Rudarstvo i metalurgija BiH, od prahistorije do početka XX vijeka, Izdanje Muzeja grada Zenice, knj. VIII, Zenica, 1978., str. 211–217, str. 213.

²⁸³ Đurđev, Da li je poznati rudarski zakon despota Stefana važio i za Srebrenicu, str. 216.

²⁸⁴ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 17

rudnicima. Kako se čini, gvarak je bio manje zaštićen u usporedbi s dijelom žamkošta koji je išao na plaće radnicima u rudniku. Jedan od članaka zakona o rudnicima Srebrenice predviđao je da rudari, ukoliko im se ne bi isplatila plaća u nedjelju do podneva, u zalog mogu uzeti baštinu, to jest dijelove onoga koji nije isplatio, i onda ako ih ne bi najkasnije do srijede navečer isplatio, izgubio bi svoje dijelove.²⁸⁵

Sudjelovanje Dubrovčana u gvarcima dovodilo ih je u sporove s drugim gvarcima, bilo sugrađanima ili domaćim ljudima, prije svega oko polaganja prava na pojedine jame, „kola“, topionice i granice polja.²⁸⁶ Parnica oko dijelova rudnika i prava na njih bilo je, bez sumnje, mnogo više. Vijesti o tim sporovima u Srebrenici i drugim rudnicima samo su iznimno dospijevale u Dubrovnik, s obzirom na to da rudarski sporovi nisu bili u nadležnosti autonomnih dubrovačkih sudova.

Kao što je spomenuto, za vrijeme osmanske prevlasti nad Srebrenicom u srebreničkoj kanun-nami nakon 1460. godine među djelatnicima u rudnicima nalazili su se i urburari. Jedan od njih bio je i Mikat koji je radio kao urburar u Srebrenici.²⁸⁷ Naime, urburari su bili namještenici vladara, odnosno nositelji regalnih (vladarskih) prava, dok su hutmani bili svrstavani u red poduzetnika koji su usmjeravali rudarske poslove i brinuli se o interesima samih rudara.²⁸⁸ Osim njih u Srebrenici je radio šafar Dragoš, koji je bio namještenik Dabiživa Latinice, specijaliziranog za rad u jami, a bilo je i onih koji su se specijalizirali za topionice.²⁸⁹

Podjela prihoda, kako se čini, obavljala se na kraju tjedna, što se vidi i iz dokumenta u kojem se spominje Dabiživ Latinica, koji određuje da se svake nedjelje dodijeli jedan kablič najbolje rude crkvi sv. Marije u Srebrenici.²⁹⁰

Valturci, topioničari bili su najvažniji u procesu topljenja rude (u topioničarstvu). Pod tim su nazivom obuhvaćeni i stručni topioničari koji su bili izravno upućeni u proizvodnju srebra, a ujedno su bili i vlasnici topionica ili pak njihovih dijelova. Oni su kupovali istučenu i opranu rudu, a onda su je sami topili i tako topljenu prodavali.²⁹¹ Moglo bi se za njih reći da su najčešće partneri trgovaca koji su s njima razmjenjivali srebro za novac ili neku robu s kojom su Dubrovčani snabdijevali Srebrenicu: sol, tkanine, mrčarije i drugo, a mogli su biti i dužnici samih trgovaca. Despot Stevan 1417. godine donio je uredbu po kojoj se valturcima

²⁸⁵ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 18.; Radojčić, Zakon o rudnicima, str. 50–51.

²⁸⁶ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 18

²⁸⁷ A. Handžić, Rudnici u Bosni u drugoj polovini XV. stoljeća, Prilozi za orijentalnu filologiju, br. XXVI, Sarajevo, 1978., str. 7–42, str. 28. Mikat i njegova dva sina Jurek i Nikola primljeni su za dubrovačke građane. Mikat je radio u Srebrenici. Mahnken, Dubrovački patricijat u XIV. veku, Beograd, 1960., str. 95.

²⁸⁸ S. Ćirković – D. Kovačević-Kojić – R. Ćuk, Staro srpsko rudarstvo, Prometej, Beograd – Novi Sad, 2002., str. 60; Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 30.

²⁸⁹ Cons. Min. vol. IV, fol. 146, 4. III. 1428.; Ćirković – Kovačević – Ćuk, Staro srpsko rudarstvo, str. 59.

²⁹⁰ Test. Not. vol. XII, fol. 24^v, Vidi napomenu 260.

²⁹¹ Kovačević, Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, str. 155; 156; Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 11; 19.

topioničarima zabranjuje da srebro mogu izravno prodavati trgovcima, već ga moraju predavati u državnu kovnicu. Tu je odluku potvrdio i bosanski kralj Stjepan Tomaš 1446. godine.²⁹²

Valturci topioničari bili su okruženi drugim pomoćnim radnicima, kakvi su bili šafari. Isto tako, u procesu topljenja rude značajnu su ulogu imali šmiočari koji su punili peć ili je po potrebi i popravljali.²⁹³ Važno mjesto u preradi rude pripadalo je i afinarima, osobama koje su se bavile prečišćavanjem srebra. Ta je vrsta posla spomenuta u Srebrenici 1421. godine.²⁹⁴ Ostaje nepoznanica je li afinar radio u kovnici novca ili je to obavljao za svoje potrebe.²⁹⁵

U tako složenim rudarskim poslovima sudjelovali su domaći ljudi i stranci. Dubrovčani, kako se čini, nisu nikada silazili u jame i osobno sudjelovali u samom procesu proizvodnje. Kako su financijski bili moćni, oni su postali vlasnici jedne ili više jama, ili njihovih pojedinih dijelova.²⁹⁶ Može se reći da su se osnovni rudarski objekti nalazili u rukama Dubrovčana, bilo da su živjeli u Srebrenici ili Dubrovniku. Spomenut ćemo samo primjer Stjepana Pavlovića i Živka Ligatića, koji su u Srebrenici imali dvojica „kola“, dvije vodenice i dijelove jama – sve po pola. Takvih primjera udruženog posjedovanja jama i topionica u objavljenim dokumentima ima više.²⁹⁷

Skupnu ili udruženu proizvodnju vodili su vlasnici dijelova koji su se zvali gvarci. Sudjelovali su u troškovima rudara, a jednako su tako razmjerno dobiti istu dijelili. Bilo je Dubrovčana koji su posjedovali i više jama na različitim mjestima. Tako je primjerice Vlahuša Latinica posjedovao četiri dijela jame „Susjeda“ u Crvenom potoku u Srebrenici, a isto tako je s partnerom Paokom Stipašinovićem imao dijelove jama u Pustoj Srebrenici.²⁹⁸

Zahvaljujući mogućnosti bavljenja rudarstvom, a s tim u svezi i trgovinom, Srebrenica je postala jedna od najvećih dubrovačkih kolonija na Balkanu. Jačina dubrovačke kolonije bila je u razmjeru s razvijenošću rudnika, pa s obzirom na tu činjenicu možemo zaključiti da je Srebrenica bila i jedan od najrazvijenijih rudnika na tom području. Taj rudnik, kao i drugi u Bosni tijekom 15. stoljeća, bili su u stalnom usponu. Tridesetih godina 15. stoljeća zapaža se novi polet u gospodarskom životu Srebrenice, što je utjecalo na veći priljev Dubrovčana. Među njima je bio i veći broj onih koji su prešli iz Zvornika u Srebrenicu.

Unatoč tvrdnji da je tridesetih godina 15. stoljeća u Srebrenici porasla proizvodnja srebra, rijetki su izvorni podatci koji govore o obujmu proizvodnje ne samo u Srebrenici, već i drugim

²⁹² Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 64; 65; 77; 78. Ćirković, *Dubrovčani kao preduzetnici*, str. 19.

²⁹³ Kovačević, *Gradska naselja*, str. 152; V. Skarić, *Staro rudarsko pravo*, str. 83; 85; 107.

²⁹⁴ I. Voje, *Argentum de glama*, *Istorijski časopis*, br. XVI. – XVII. (1966. – 1967.), Beograd, 1970., str. 15 – 43, str. 34.

²⁹⁵ Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica*, str. 32.

²⁹⁶ Ćirković, *Dubrovčani kao preduzetnici*, str. 9.

²⁹⁷ Ćirković, *Dubrovčani kao preduzetnici*, str. 4., 16.; Stojanović, *Povelje i pisma I/1*, str. 218.

²⁹⁸ Ćirković – Kovačević – Ćuk, *Staro srpsko rudarstvo*, str. 85; Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica*, str. 33.

rudarskim centrima. Procjene se mogu praviti samo na osnovi količine izvoza srebra iz Srebrenice. Tako se u dubrovačkim izvornim dokumentima 1435. godine spominje pljačka jedne dubrovačke karavane koja je prenosila srebro iz Srebrenice. Tom se prilikom ističe da je oštećeno trideset i tri trgovca, uglavnom članova lokalne dubrovačke kolonije. Od navedenog broja njih jedanaest imalo je srebra u vrijednosti preko 400 dukata, što je bila protuvrijednost od 20 kg srebra. Sveukupno je u toj karavani bilo oko 530 kg srebra, što je vrijedilo oko 10.000 dukata. Ako se uzme u obzir pretpostavka da je takvih karavana tijekom godine iz Srebrenice u Dubrovnik stizalo više od desetak,²⁹⁹ ostaje otvoreno pitanje kolika je bila godišnja proizvodnja srebra u Srebrenici i tamošnjim rudnicima. Za procjenu godišnje proizvodnje donekle mogu poslužiti podatci o vladarskim prihodima od izdavanja carine. Tako je za 1417. godinu zakup carine iznosio 3000 litara srebra, što bi odgovaralo količini od 1033 kg srebra.³⁰⁰

Različita su nagađanja oko godišnje proizvodnje srebra u srebreničkim rudnicima. Procjene idu od skromne dvije i pol tone do pet ili šest tona,³⁰¹ dakle procjenjuje se da se radi o najmanje šest tona u vrijeme kad je Srebrenica bila na vrhuncu razvoja.³⁰² Prema najnovijim istraživanjima proizvodnja svih plemenitih metala u Srbiji i Bosni prelazila je i 30 tona godišnje u najrazvijenijim desetljećima 15. stoljeća.³⁰³

Dubrovčani su ulagali velike iznose novca za nabavu srebra u Srebrenici. Pojedini dubrovački nobili koji su živjeli i djelovali u Srebrenici pokušali su uspostaviti monopol na izvoz srebra želeći njegovu proizvodnju staviti pod svoju kontrolu. Tako primjerice Jakov Marina Crijevića traži od svojih sugrađana da se srebro dobiveno u Zajači mora predati njemu. U slučaju da neki valturk preda srebro neposredno trgovcu, Jakov Crijević bi ga oduzeo.³⁰⁴ Dubrovačka ga je vlada zbog toga oštro ukorila prijeteći mu novčanom kaznom od 1000 dukata ukoliko ne povuče zabranu, ograničenje i osobnu kontrolu prometa srebrom. Dubrovački vlastelin Jakov Crijević zajedno s bratom Nikolom posjedovao je u Crnči nedaleko od Srebrenice „kola“ i rudne žice, a s dubrovačkim vlastelinom Damjanom Đorđićem posjedovao je tri jame u Ceru: Reponić, Višetina i Presad, čija je ukupna vrijednost iznosila 55 dukata.³⁰⁵ Konačno, nakon što je

²⁹⁹ J. Tadić, *Privreda Dubrovnika i srpske zemlje u prvoj polovini XV. veka*, Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu, X - 1 (1968.), str. 519-539., str. 527; 534. Pojedini trgovci iz karavane imali su dosta visoke svote novca uloženog u robu. Tako, primjerice: Pasqual Sorkočević 1875 dukata, Dobruško Latinica 943 dukata, Nikola Bratosalić 583 dukata, Lovro Gučetić 425 dukata, Žarko Nalješković 40 dukata. Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica*, str. 36, nap. 47.

³⁰⁰ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 64; 65.

³⁰¹ S. Ćirković, *The production of Gold, Silver and Copper in the Central Parts of the Balkans from the 13th to the 16th Century*, Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte, Stuttgart, 1979., str. 41 – 69., str. 51–52.

³⁰² Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica*, str. 38.

³⁰³ D. Kovačević-Kojić, *Les métaux précieux de Serbie et de Bosnie: estimation de la production (XIVe – XVe siècle)*, Der Tiroler Bergbau und die Depression der europäischen Montanwirtschaft in 14. und 15. Jahrhundert: Acten der internationalen bergbaugeschichtlichen Tagung Steinhaus, Bozen/Bolzano, 2004., str. 87–93., str. 91.; Usporedi: Ćirković – Kovačević – Ćuk, *Staro srpsko rudarstvo*, str. 117–118.

³⁰⁴ Lett. di Lev. vol. XII, fol. 209, 27. VII. 1446.

³⁰⁵ Div. Not. vol. XLI, fol. 178, 16. VIII. 1457.; fol. 182^v, 9. IX. 1457.

Srebrenica pala pod osmansku vlast, prestao je daljnji uspon Srebrenice pa samim time i dominacija Dubrovčana u njezinu rudarstvu. Sliku o gospodarskom stanju Srebrenice možda najbolje može dočarati pismo sultana Mehmeda II. datirano 1468. godine. U njemu je spomenut Dubrovčanin Paskoje Čeljubinović koji je zakupio Srebrenicu, Crnču, Zajaču i Krupanj za sedam tisuća dukata.³⁰⁶ Navedeni iznos najbolje govori koliko je srebreničko rudarstvo bilo srozano. Usporedbe radi, tri važna rudarska mjesta, Srebrenica, Crnča i Zajača, daju se u zakup za toliki iznos novca za koji se samo desetljeće prije mogla kupiti (zakupiti) jedna četvrtina dobiti Srebrenice. Dolaskom Turaka Srebrenica više nije mogla biti ono što je bila u prvoj polovini 15. stoljeća. Opadanjem gospodarske moći tog rudarskog središta smanjio se i broj Dubrovčana kojima je ona bila najveća kolonija na Balkanu. Nema tamo više ni onih Dubrovčana koji su se isticali svojim razgranatim poslovima u rudarstvu, obrtu i trgovini, kao što su Latinice (Latiničići), Stipašinovići, Crijevići i drugi. Za Latinice se može reći da jedva imaju neke poslovne veze sa Srebrenicom, baš kao i za Paokova sina kojega samo jednom nalazimo u Srebrenici nakon dolaska Turaka. Neki od njih prešli su u Zvornik koji sve više preuzima ulogu i upravnog i gospodarskog središta Podrinja. Slučaj je to Blaža Petra Latinice (Latiničića) i Ivana Paoka Stipašinovića koji postaju stanovnicima Zvornika.³⁰⁷

U prvim dvama desetljećima osmanske prevlasti u Srebrenici i Zvorniku naći će se samo pokoja vijest o baštinama Dubrovčana u Srebrenici, prije svega o rudarskim jamama, topionicama i mlinovima.³⁰⁸ Sve su manje Dubrovčani bili i zakupci tamošnje carine. Jedan od rijetkih bio je Radoje Radaković, 1476. godine.³⁰⁹ Srebro se iz Srebrenice i dalje izvozilo u Dubrovnik. Tako nalazimo 1462. godine Đurena Petičevića koji od Dubrovčanina Orsata Zamanjića uzima 210 dukata s kojima je trebao kupiti srebro u Srebrenici.³¹⁰ Dvije godine poslije (1464.) Radivoju Vukašiniću njegov partner šalje 53 litre finog srebra.³¹¹ Dubrovački vlastelin Marin Gučetić daje pozamašan iznos dukata ulažući ih u kupnju srebra u Srebrenici. Radoju Radakoviću zvanom Kučetić dao je 500 dukata, Nikoli Miladinoviću 350, nešto poslije još 250 i 400 dukata, a potom još 300 i 700, Nikoli Milutinoviću i Radihni Tvrtkoviću 500 i još jednom je spomenutom Kučetiću dao 910 dukata.³¹² Još jedan dubrovački vlastelin ulaže dukate u kupnju srebra iz Srebrenice. Riječ je o Jeronimu Gradiću koji je u te poslove uložio 650

³⁰⁶ I. Božić, Dubrovnik i Turska, str. 317.

³⁰⁷ Div. Canc. vol. LXXXV, fol. 141, 6. VI. 1487. DAD: Procurae de Notariae vol. XIII, fol. 5, 14. I. 1513; Div. Not. vol. LXXXI, fol. 11, 29. X. 1501. „... Johannes quondam Pauchi Stipassinovich de Ragusio hatibator Srebrenize.“

³⁰⁸ M. Popović-Radenković, O trgovačkim odnosima Dubrovnika sa Bosnom i Hercegovinom (1480. – 1500.), Istorijski glasnik, 1 - 4, 1952., str. 3-20., str. 9.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 90.

³⁰⁹ Cons. Rog. vol. XXII, fol. 301^v, 6. IV. 1476. Knež i Malo vijeće da ispituju: super facto Radoe Radacovich ad cognoscendum si fuit particeps in dohanis de Srebreniza quas tenuit eius frater Radiz.

³¹⁰ Deb. Not. vol. XXXV, fol. 5^v, 7. V. 1462.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 90.

³¹¹ Lam. de foris vol. XXXVI, fol. 52, 13. XI. 1464.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 90.

³¹² Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 90.

dukata.³¹³ Takvi primjeri kupnje srebra nešto kasnije sve su rjeđi. Cijena srebra skočila je zahvaljujući smanjenoj proizvodnji. Tako je, primjerice, spomenuti Gučetić mogao za uloženi novac dobiti 500 litara srebra, a navedeni Jeronim Gradić svega 80 litara.³¹⁴

U trgovinu srebrom sada se sve više uključuju domaći ljudi koji taj plemeniti metal prodaju Dubrovčanima, ali u znatno manjim količinama s obzirom na to da su osmanske vlasti ograničavale slobodu trgovanja tim metalom. Neki od domaćih ljudi koji su prodavali Dubrovčanima srebro morali su se preseliti u Dubrovnik, neki na duže, a neki na kraće vrijeme. Među takvima je i franjevac Juraj Dragišić koji je pod kraj 15. stoljeća u Dubrovniku proveo oko tri godine. Velik broj domaćih ljudi prešao je na islam i time stekao određene privilegije, pa i one o slobodi trgovine srebrom s Dubrovčanima. Kao jedan od takvih spominje se Šenderus Achmatić: „de Srebrenica Turchus“.³¹⁵

Od Dubrovčana u Srebrenici koji su bili baštinici rudnika i rudarskih jama, „kola“, mlinova i topionica vrijedi spomenuti Latinice koji su imali značajnu ulogu u toj gospodarskoj grani. Članove te obitelji u Srebrenici nalazimo već s kraja 14. stoljeća, od kada se javlja Dabiživ Dobretinić Latinica (Latiničić).³¹⁶ I njegovi sinovi Bartol (Martol) i Mato posluju u Srebrenici. Nešto manje to čine druga dva Dabiživova sina Dobruško i Vlahuša (Blaž).³¹⁷ Iz oporuke sastavljene 1438. godine može se točno utvrditi što su posjedovali u Srebrenici. Spominju se dvije kuće s okućnicom, dva i pol mlina, vrt ispod Čaglja, jedan teren i kuće na njemu u Crvenoj rijeci.³¹⁸

3.2. Dubrovčani obrtnici

Gospodarski razvoj i jačanje privredne moći Srebrenice uvjetovao je i veći priljev stanovništva u tom rudarskom gradu tijekom 15. stoljeća. Među njima je bio i velik broj Dubrovčana koji su tamo pohrlili radi velike zarade, kao obrtnici koji su iz Dubrovnika došli u Srebrenicu nastaviti obrtničke djelatnosti. Proizvodi domaće radinosti i seoskih obrtnika nisu mogli zadovoljiti potrebe stanovništva Srebrenice. Prisustvo većeg broja dubrovačkih, a i domaćih plemića iziskivalo je i određene novine u obrtničkom zanimanju. Posebno kad je bila riječ o odijevanju, ukrašavanju i svakodnevnim potrebama. Zbog svega toga su se sve više na raznim stranama nabavljali različiti predmeti obrtničke proizvodnje, u velikoj mjeri i u samom Dubrovniku. Nije onda ni čudno da su se iz Dubrovnika brojni obrtnici različitih zanimanja

³¹³ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 90.

³¹⁴ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 91.

³¹⁵ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 92.

³¹⁶ Ref. vol. XXXI, fol. 40; fol. 47^v; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 97.

³¹⁷ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 97

³¹⁸ Test. Not. vol. IX, fol. 59.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 97 .

preselili u Srebrenicu, najprije pojedinačno, a onda postupno s razvojem te djelatnosti to su činile i čitave obitelji od kojih su neke ostale tamo duže, a neke kraće vrijeme.

Razvoj rudarstva u Srebrenici i trgovine u obližnjem Zvorniku sve je više privlačio Dubrovčane u ovim dvama bosanskim gradskim naseljima. Priljev Dubrovčana u Srebrenicu i Zvornik vidno je porastao u prvoj polovini 15. stoljeća. U Srebrenici su to zlatari, s obzirom na rudno bogatstvo srebrom i zlatom, a u Zvorniku podstrigači sukna. Prema Desanki Kovačević-Kojić u razdoblju od 1413. do 1459. godine u Srebrenici je bilo 66 zlatara od ukupno 166 obrtnika.³¹⁹ Priljev dubrovačkih obrtnika u stalnom je porastu, a posebno intenzivan postaje od dvadesetih do kraja pedesetih godina 15. stoljeća. Brojne obrtnike u Srebrenicu i Zvornik pozivali su i bosanski kraljevi i srpski despoti. Neke od obrtnika pozivali su i bosanski franjevci. To su uglavnom slikari koji su po crkvama trebali oslikati sakralne motive (freske), ikone. Povećao se i broj obrtnika iz Dubrovnika koji u Srebrenicu i Zvornik ne dolaze zbog nekog ugovorenog posla. Bilo ih je sve više onih koji su onamo dolazili privučeni gospodarskim razvojem, prije svega rudarstva i trgovine, pa se javila sve veća potreba i za obrtničkim proizvodima. Karakter njihova boravka ondje iz temelja se izmijenio. Oni nisu više samo prolaznici već namještenici koji se i duže vrijeme tamo zadržavaju. Iz tih su dvaju gradova oni razgranali svoje poslove po gotovo čitavoj Bosni i Despotovini. Tako brojne srebreničke zlatare možemo naći i u drugim bosanskim rudarskim i trgovačkim centrima kao što su Fojnica, Kreševo, Visoko, Deževica, Sutjeska i druga mjesta. Velik broj Dubrovčana obrtnika u Srebrenici i Zvorniku boravi dulje vrijeme kao članovi dubrovačke kolonije koje su se oblikovale u ovim dvama rudnicima i trgovima u Bosni.

D. Kovačević-Kojić navodi da su u Srebrenici po brojnosti odmah iza zlatara bili krojači Dubrovčani, njih oko 44, potom 21 podstrigač sukna, 14 mesara, 10 krznara – kožuhara, nešto manje obućara (4), dva svjećara, po jedan klobučar, sabljar, brodar i tkač, zatim četiri brijača, četiri liječnika, tri računovođe, dva glumca i svirača, dva nosača, kao i predstavnici drugih obrtničkih djelatnosti.³²⁰

Za razliku od Srebrenice, u Zvorniku je bilo najviše obrtnika koji su se bavili podstrigavanjem sukna (podstrigači), a onda i krojača, kao i petorica dubrovačkih zlatara.³²¹ U Zvorniku se još nalazila dvojica mesara te po jedan kožuhar i obućar.³²² Neki su od njih bili vrlo

³¹⁹ Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 203. Podatci koje iznosi autorica nisu pouzdani. Broj obrtnika bio je veći od onog što autorica navodi.

³²⁰ D. Kovačević, *Dubrovnici zanatlije u srednjovjekovnoj Srebrenici*, *Godišnjak Društva istoričara BiH*, br. XV, Sarajevo, 1966., str. 25–45, 27–37.

³²¹ D. Kovačević-Kojić, *Zvornik (Zvonik) u srednjem vijeku*, *Godišnjak Društva istoričara BiH*, br. XVI, Sarajevo, 1965., str. 19–35, str. 29/30.

³²² Cons. Min. vol. III, fol. 26^v, 15. XI. 1422.; vol. IV, fol. 160, 9. V. 1428. Radi se o mesaru Božidaru, kožuhar je Milašin. Cons. Min. vol. IV, fol. 162, 17. V. 1428.; obućar je Radašin Siličić, Cons. Min. vol. III, fol. 26^v, 15. XI. 1422.; Usporedi: Kovačević-Kojić, *Zvornik*, str. 30.

ugledni pa su bili imenovani sudcima, uz konzula najuglednijim ljudima u gradu. U Zvorniku je spomenut i jedan brodar.³²³ Po svemu sudeći njegova je zadaća bila i održavanje plovila za prijelaz preko Drine na desnu obalu.

Zlatara je bilo najviše u Srebrenici s obzirom na intenzitet rudarske proizvodnje i dobivanje srebra i zlata u srebreničkim rudnicima. Oni se ujedno i najduže zadržavaju u Srebrenici i Zvorniku. Poslije zlatara najbrojniji su cimatori (suknari, podstrigači sukna). Prisustvo dubrovačkih obrtnika imalo je, bez sumnje, velik utjecaj na sredinu u kojoj su boravili. Činjenica je da se svi ti zlatari nisu bavili samo obrtničkim poslom, već su bili i trgovci zlatarskim proizvodima. Obrtom zlatara bavili su se oni Dubrovčani koji su duže boravili u Srebrenici i Zvorniku ili su dolazili prema odredbama ugovora koje su sklapali s vlastima. Obrtnici su iz Dubrovnika sa sobom donosili alat za rad. Slučaj je to sa suknarom Marojem Mirkovićem koji prema ugovoru treba nositi sa sobom „forfex ad cimandum et unam ballistam a pedibus fulcitam“³²⁴ (škare, bacač i oslonac). Zanimljiva je činjenica da je najveći priljev gotovo svih obrtnika bio sredinom četvrtog desetljeća 15. stoljeća. Prema D. Kovačević-Kojić 1434. godine u Srebrenici je boravilo 15 zlatara, 10 krojača, pet podstrigača sukna, dva mesara, tri kožuhara te po jedan obuçar i svjećar, a dvije godine poslije (1436.) tamo boravi 12 zlatara, osam krojača, jedan podstrigač sukna, dva kožuhara, a niti jedan mesar, obuçar i svjećar. Prijašnjih godina, počevši od 1413. godine, od kada su zabilježeni u odlukama Malog vijeća ili u Diversa Cancellariae, pa do pred pad pod Osmanlije 1459. godine, taj je broj znatno manji – po jedan do najviše osam zlatara, dva do najviše osam krojača, jedan do najviše četiri podstrigača sukna, jedan do tri mesara i kožuhara te najviše jedan ili nijedan obuçar, klobučar, svjećar. Rijetki su bili sabljari. Svega je jedan bio spomenut 1447. godine. Osim njih 1435. godine bio je spomenut tkač te dva klobučara, jedan 1448., a drugi 1453. godine.³²⁵

Broj Dubrovčana obrtnika u Srebrenici postupno je rastao. Od 1413. godine kada se počinju javljati podatci o njihovom prisustvu u Srebrenici bila su samo dva zlatara i nijedan drugi obrtnik. Već sljedeće godine uz zlatare, kojih je bilo trojica, pojavila su se i dva krojača i dva podstrigača sukna. Tijekom 1415. godine zbog velikih previranja u Bosni i pojave Osmanlija broj obrtnika se smanjio, tako da se te godine nalazio po jedan zlatar, krojač, podstrigač sukna, mesar i obuçar. Nije bolje stanje bilo ni sljedeće 1416. godine kada je u Srebrenici boravilo samo dva krojača i jedan mesar. Slična je situacija i 1417. godine kad osim dva zlatara tamo nema nijednog drugog obrtnika Dubrovčana. Kad se situacija u Bosni počela smirivati, obrtnici iz Dubrovnika počeli su se vraćati u Srebrenicu pa tako 1419. godine tamo boravi šest zlatara,

³²³ Bio je to Pribislav. Cons. Min. vol. V, fol 5^v, 3. I. 1430.

³²⁴ Div. Canc. vol. XXX, fol. 109, 8. V. 1392.

³²⁵ Kovačević, Dubrovčani zanatlije, str. 40. (tablica)

jedan krojač, dva podstrigača sukna i ni jedan obrtnik druge struke. Taj je broj još drastičniji sljedeće 1420. godine kada u Srebrenici borave tri zlatara, dva krojača i jedan kožuhar podrijetlom iz Dubrovnika.³²⁶ Ne isključuje se mogućnost da je nekih obrtnika bilo domaćeg podrijetla, koji nisu zabilježeni u dubrovačkim arhivskim knjigama.

Prilike se vidno popravljaju 1421. godine kada u Srebrenici borave četiri zlatara, dva krojača i tri podstrigača sukna. Približno je ista slika i sljedeće 1422. godine (šest zlatara, jedan mesar i dva kožuhara). Stanje se popravilo bar kad je riječ o povećanju broja obrtničkih zanimanja tijekom 1423. godine. Tada su u Srebrenici boravila tri zlatara, jedan krojač, dva podstrigača sukna, dva kožuhara i jedan obućara. Naredne 1424. godine spominje se u Srebrenici pet zlatara, tri krojača, jedan podstrigač sukna, jedan mesar i jedan kožuhar. Te je godine u Srebrenici bilo ukupno 11 dubrovačkih obrtnika. I sljedeće je godine slika otprilike ista: pet zlatara, dva krojača, dva podstrigača sukna, jedan mesar, što je ukupno 10 Dubrovčana obrtnika. Broj se zlatara 1426. godine povećava, ali se smanjuju druga obrtnička zanimanja pa se tako u Srebrenici te godine mogu sresti još dva krojača, dva podstrigača sukna i jedan obućar – ukupno 12 obrtnika. Broj obrtnika Dubrovčana u vidnom je opadanju sljedeće 1427. godine. Bilo je dva zlatara, tri krojača i jedan podstrigač sukna, da bi se u 1428. godini taj broj još više smanjio. Tada nema ni jednog zlatara, samo je jedan krojač i jedan mesar. Što je razlog takvom stanju, nije dovoljno jasno. Čini se da je na to utjecao odnos Dubrovačke Republike i Despotovine u kojoj je došlo do promjene na položaju despota. Umjesto Stevana Lazarevića koji je umro došao je Đurađ Branković. Dubrovčani se u Srebrenicu ponovno vraćaju u nešto većem broju nakon izgladivanja odnosa despota Đurađa i Dubrovčana. Tijekom 1429. godine u Srebrenici borave dva zlatara, četiri krojača, tri podstrigača sukna, tri mesara i jedan kožuhar. Već sljedeće 1430. godine, kada je bosanski vojvoda Radoslav Pavlović započeo rat protiv Dubrovčana (prvi Konavoski rat 1430. – 1433.), broj Dubrovčana u Srebrenici ponovno je vidno opao. U godini početka rata tamo se nalazi samo jedan zlatar.³²⁷

Iako je rat trajao i naredne 1431. godine, Dubrovčani se ponovno vraćaju u Srebrenicu gdje obnavljaju veći broj obrtničkih djelatnosti. Te godine spominju se dva zlatara, čak osam krojača, četiri podstrigača sukna, tri mesara, tri kožuhara i jedan obućar, ukupno njih 21, što je najveći broj od 1413. godine od kada postoje podatci o njima. Otada se broj Dubrovčana iz godine u godinu stalno povećava pa se tako 1432. godine nalazilo u Srebrenici 24 obrtnika, od kojih je osam zlatara, osam krojača, tri podstrigača sukna, četiri mesara, jedan kožuhar. Kad su Osmanlije 1433. godine ponovno došle u Bosnu, taj se broj opet smanjio pa se te godine u tom bosanskom rudarskom gradu nalazilo 14 obrtnika, od toga pet zlatara, šest krojača, zatim dva

³²⁶ Kovačević, Dubrovčani zanatlije, str. 40. (tablica)

³²⁷ Kovačević, Dubrovčani zanatlije, str. 40. (tablica)

mesara i jedan kožuhar. I onda započinje njihov intenzivniji priljev u Srebrenicu 1434. godine, kada ih je ukupno bilo 37. Nešto je manji broj 1435. godine kada je bilo osam zlatara, 10 krojača, četiri podstrigača sukna, jedan kožuhar, jedan obuçar i jedan svjećar, koji se prvi put javlja u Srebrenici. Te je godine u Srebrenici bilo ukupno 25 dubrovačkih obrtnika. Broj se zlatara i naredne godine (1436.) povećao na 12, ali su se ostali smanjili pa je tako ukupan broj obrtnika bio 23. Osjetni pad broja ukupnog, a i pojedinih vrsta obrta primijećen je 1437. godine. Dubrovčana različitih obrtničkih zanimanja ukupno je bilo 12, od čega šest zlatara, dva krojača, jedan mesar, dva kožuhara i jedan svjećar.³²⁸

Stanje se popravilo 1438. godine, ali samo u pogledu broja zlatara kojih je bilo 12, tri krojača, jedan podstrigač sukna i jedan kožuhar. Od te godine pa nadalje prilike su se pogoršale. Ukupan broj dubrovačkih obrtnika u Srebrenici 1439. godine iznosio je 10 (samo pet zlatara i pet krojača). Godine 1440. taj se broj još više smanjio i iznosio je svega šest (četiri zlatara, jedan krojač i jedan mesar). I naredne 1441. godine ostao je isti broj – njih šest (ovoga puta četiri zlatara i dva krojača). Početkom petog desetljeća 15. stoljeća taj je broj u stalnom opadanju. Tako su 1442. godine u Srebrenici svega tri obrtnika i to zlatara, a sljedeće godine (1443.) ta se brojka svela na samo jednog dubrovačkog obrtnika, i to zlatara. I narednih godina (od 1444. do 1459. godine) broj je oscilirao. Godine 1444. bilo je ukupno četiri obrtnika (tri zlatara i jedan krojač), 1445. godine samo četiri zlatara, 1446. bilo je četiri zlatara i jedan krojač, 1447. godine stanje se malo popravilo pa te godine u Srebrenici boravi ukupno sedam obrtnika, od čega četiri zlatara, jedan krojač, jedan podstrigač sukna i jedan sabljar. Godine 1448. broj se opet nešto smanjio pa ih je bilo svega četiri: dva zlatara, jedan krojač i jedan klobučar, a onda se od 1450. do 1459. godine brojka vrti od jedan do tri. Po godinama to izgleda ovako: 1450. godine samo jedan zlatar; 1451. godine također samo jedan zlatar; 1452. godine samo jedan podstrigač sukna, a zlatara čak ni nema, kao ni 1454. i 1458. godine.³²⁹

Broj Dubrovčana obrtnika u Srebrenici mijenjao se iz godine u godinu, uz osjetan rast samo sredinom četvrtog desetljeća 15. stoljeća. Njihov je broj u velikoj mjeri bio ovisan o prilikama u Bosni i Despotovini, bolje rečeno na Balkanu.

Iz odluka Malog vijeća može se predočiti slika nazočnosti dubrovačkih obrtnika u Srebrenici, ali ona nije posve pouzdana. Razloge smanjenja broja Dubrovčana obrtnika u tom gradu treba tražiti, prije svega, u unutarnjim sukobima i previranjima u Bosni, pa i u samoj Srebrenici. Naglo opadanje broja Dubrovčana primjetno je nakon 1450. godine, i to ne samo u Srebrenici, već i u drugim njihovim kolonijama na Balkanu. Bilo je to u skladu s općim povlačenjem Dubrovčana iz čitavog zaleđa zbog prisustva Turaka i promjena koje su oni sa

³²⁸ Kovačević, Dubrovčani zanatlije, str. 40. (tablica)

³²⁹ Kovačević, Dubrovčani zanatlije, str. 40. (tablica)

sobom donijeli, a na koje su se Dubrovčani teško mogli naviknuti. Upravo tih godina (poslije 1450.) oni sve više učvršćuju svoju vlast, kako u Despotovini, tako i u Bosni.

Od obrtnika Dubrovčana u Srebrenici su najduže boravili zlatari, kojih je bio i najveći broj. Ni drugi obrtnici nisu u tom pogledu puno zaostajali. Primjerice, podstrigač sukna Dubrovčanin Radivoj boravi u Srebrenici čak 29 godina. U odlukama Malog vijeća nalazimo ga od 1423. do 1452. godine konstantno.³³⁰

Bilo ih je u Srebrenici znatan broj s kraćim i dužim boravkom u tom gradu. Nažalost, u arhivskim dokumentima za veliki broj njih navodi se samo ime, i to u različitim oblicima pa se ima dojam da se radi o više njih. Tako se, primjerice, spominje Radivoj, Radoje, Radonja, Radosav, Radovac, Radivoje, a samo je za Radivoja navedeno prezime Rajković.³³¹ Ostaje otvoreno pitanje je li taj podstrigač sukna u Srebrenici boravio čitavo desetljeće, od 1421. do 1431. godine, ili je bio kratko vrijeme, samo navedene dvije godine (1421. i 1431.) u kojima se spominje. Za neke podstrigače sukna pouzdano se može reći da su boravili duže vremena. Jedan je od takvih i Radivoj koji je ondje boravio od 1423. do 1452. godine.³³² Neki se spominju u samo jednoj godini, primjerice Andrija,³³³ Milaš,³³⁴ Bogdan,³³⁵ Radoje,³³⁶ Simko,³³⁷ Živko,³³⁸ Tomko,³³⁹ Radovac Tasojević,³⁴⁰ Radonja Novaković,³⁴¹ Pribislav Butković,³⁴² Milut³⁴³ i drugi. U Srebrenici se mogu naći i braća koja se bave istim obrtom, a to su podstrigači sukna. Radi se o Bogdanu i Bogosavu te Radovcu i Radosavu.³⁴⁴ Radovac i Radosav spominju se 1427., 1429. i 1434. godine i to više puta u posljednjim dvjema godinama.³⁴⁵ Nešto je duže u Srebrenici boravio Nikola Ranjena. On se pojavljuje prvi put 1414. godine i onda posljednji put 1423. godine.³⁴⁶ Sličan je slučaj i s Ostojom Diminkovićem koji se prvi put pojavljuje 1415., a potom

³³⁰ Cons. Min. vol. III, fol. 83^v, 10. VII. 1423.; fol. 89, 22. IX. 1423.; fol. 182, 19. XII. 1424.; fol. 202^v, 24. II. 1435.; fol. 238, 9. VII. 1425.; fol. 261^v, 25. X. 1425.; fol. 267^v, 30. XI. 1425.; fol. 295^v, 19. III. 1426.; vol. IV, fol. 6, 7. V. 1426.; vol. V, fol. 92, 21. I. 1431.; fol. 145, 18. IX. 1431.; fol. 151, 18. X. 1431.; fol. 196^v, 21. V. 1432.; fol. 198, 27. V. 1432.; vol. VI, fol. 113^v, 1. III. 1434.; fol. 117, 15. III. 1434.; fol. 141, 15. VI. 1434.; fol. 266^v, 25. VII. 1435.; vol. VII, fol. 104^v, 28. XI. 1436.; vol. XIII, fol. 63, 7. V. 1452.

³³¹ Cons. Min. vol. II, fol. 177^v, 18. II. 1421.; vol. V, fol. 133, 31. VII. 1431.; fol. 138^v, 17. III. 1431.; fol. 148^v, 6. X. 1451.

³³² Vidi napomenu 330.

³³³ Ref. vol. XXXIV, fol. 119, 3. V. 1414.

³³⁴ Cons. Min. vol. V, fol. 136, 9. VIII. 1431.

³³⁵ Cons. Min. vol. II, fol. 70^v, 20. VI. 1419.

³³⁶ Cons. Min. vol. V, fol. 148^v, 7. X. 1431.

³³⁷ Cons. Min. vol. II, fol. 17, 18. X. 1418.

³³⁸ Cons. Min. vol. II, fol. 65^v, 30. V. 1419.

³³⁹ Cons. Min. vol. VI, fol. 172^v, 28. IX. 1434.

³⁴⁰ Cons. Min. vol. IV, fol. 240^v, 12. V. 1429.

³⁴¹ Cons. Min. vol. XI, fol. 118^v, 14. VIII. 1447.

³⁴² Cons. Min. vol. IV, fol. 240^v, 12. V. 1429.

³⁴³ Cons. Min. vol. VII, fol. 240, 29. VII. 1438.

³⁴⁴ Cons. Min. vol. II, fol. 70^v, 20. VI. 1419.; vol. IV, fol. 276, 4. XI. 1429.; fol. 277^v, 11. XI. 1429.; vol. V, fol. 59^v, 7. IX. 1430.

³⁴⁵ Cons. Min. vol. IV, fol. 75^v, 6. III. 1427.; fol. 240^v, 12. V. 1429.; fol. 276, 4. XI. 1429.; fol. 227^v, 11. XI. 1429.; vol. VI, fol. 113^v, 1. III. 1434.; fol. 143, 21. VI. 1434.

³⁴⁶ Cons. Min. vol. II, fol. 218^v, 5. X. 1421.

1425. godine.³⁴⁷ Ostaje nejasno je li on u Srebrenici boravio čitavo desetljeće ili samo te dvije godine kada se spominje u povijesnim izvorima. Sličan je slučaj i s Radivojem Rajkovićem.³⁴⁸

Velik broj podstrigača sukna u Srebrenici nije bio slučajan. Boravak Dubrovčana u velikom broju nosio je sa sobom navike, običaje, tradiciju odijevanja, a to nije mogla zadovoljiti domaća radinost. Tkalačka radinost Srebrenice kojom se bave domaći ljudi nije mogla podmiriti sve veće i složenije potrebe gradskog stanovništva, posebno Dubrovčana kojih je u prvoj polovici 15. stoljeća bio impresivan broj. I uvoz različitih tkanina bio je u sve većem porastu. I u Srebrenici i Zvorniku prodavao se tekstil raznih vrsta, boja i kvalitete, počevši od grubog platna raše (bijela i crna), preko platna, zlatotkanog brokata, svile do lanene tkanine.³⁴⁹ U kolikoj je mjeri porasla potražnja tkanina u Srebrenici donekle može potvrditi i podatak iz ugovora o poslovnom udruživanju koji je sklopljen u Dubrovniku. Sklopila su ga braća Tomko i Živko Radosalić u srpnju 1433. godine, kada je registriran u dubrovačkoj Kancelariji. Prema ugovoru Tomko će izrađivati tkanine u Dubrovniku, a Živko će ih prodavati u Srebrenici. U posao je Tomko uložio 443 dukata, a Živko 440. Unajmili su kuću u kojoj će izrađivati platno, uz najamninu od 35 perpera, a ukoliko bude potrebe, unajmit će i skladište. Živko je uzeo od brata Tomka 102 dukata, koje će mu vratiti iz Srebrenice pri prvoj zaradi.³⁵⁰

Podstrigači sukna koji su u Srebrenici boravili duže otvarali su svoj obrt i izrađivali platno. Najčešće je ono pravljeno od vune i to je bila proizvodnja na višoj razini. U procesu izrade takvog platna bile su potrebne radionice, sirovina i radna snaga (posluga), a samu tehniku proizvodnje obavljali su Dubrovčani,iskusni majstori. Stečena iskustva u dubrovačkim radionicama bila su dragocjena. U radionicama se obavljalo pranje, češljanje, grebenanje i pređenje vune, potom navijanje, tkanje, bojenje, valjanje i na kraju podstrizanje sukna. Sukno je prolazilo kroz sve te faze, a posljednja se obavljala u samoj Srebrenici. U Dubrovniku su izrađivana sukna iste kvalitete, širine i dužine kao u Veneciji. Najviše se izrađivalo sukno širine 50, a proizvodilo se i ono od 60 i 65 dubrovačkih lakata. Širina je određivana pri snovanju, a jednako tako i dužina te način tkanja. Bilo je strogo propisano da sukno mora biti osnovano s dužinom od 70, a najmanje 69 lakata, uz predviđene kazne za prekršitelje u iznosu od jednog perpera. Razlika među suknama od 50, 60, 65 i 70 lakata nije se svodila samo na razliku u širini, već i u debljini niti.³⁵¹ Postojale su dvije vrste tkanja, jedno tkano „ad planam ex pellucio finiori“

³⁴⁷ Cons. Min. vol. I, fol. 35^v, 16. VII. 1415.; vol. III, fol. 250^v, 22. VIII. 1425.

³⁴⁸ Cons. Min. vol. II, fol. 177^v, 18. II. 1421.; vol. V, fol. 133, 31. VII. 1431.; fol. 138^v, 17. III. 1431.; fol. 148^v, 6. X. 1431.

³⁴⁹ Kovačević-Kojić, Privredni razvoj srednjovjekovne bosanske države, str. 154–155.

³⁵⁰ Div. Canc. vol. XLVIII, fol. 190^v, 19. VIII. 1434.; Usporedi: Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 47–48.

³⁵¹ D. Dinić-Knežević, Prilog upoznavanju tehnike proizvodnje vunjenih tkanina u Dubrovniku u prvoj polovini XV. veka, Anali Zavoda za povijesne znanosti, JAZU u Dubrovniku, svezak XIX – XX, Dubrovnik, 1982., str. 1–6, str. 2.

i drugo samo „ad planam“.³⁵² Način tkanja utjecao je na cijenu sukna, a moralo je biti i razlike u cijeni ovisno o težini. Sukno od 50 težilo je 72 libre, od 60 lakata 77 libara, od 65 80 libara.³⁵³ Nakon čišćenja sukno od 50 moralo je težiti 49 libara, od 60 moralo je težiti 53 libre, a od 70 je moralo težiti 54 libre. Takve su težine bila finija i tanja sukna, koja su se proizvodila savršenijom tehnikom.³⁵⁴

Najveći proizvođač sukna u Dubrovniku bio je Petar Pantela.³⁵⁵ Bilo je u Srebrenici i tkalaca koji su proizvodili platno u svojim radionicama. Jedan od takvih bio je Radoslav, koji se spominje 1435. godine u Srebrenici.³⁵⁶ To je jedini slučaj spominjanja te vrste obrtnika u Srebrenici za čitavu prvu polovinu 15. stoljeća. Sasvim je sigurno da on svojom proizvodnjom nije mogao podmiriti sve potrebe u Srebrenici. Platno se dovozilo u Srebrenicu iz Dubrovnika i u balama te su ga tamo podstrigači krojili i mjerili.

Ukorak s brojem podstrigača sukna razvijao se u Srebrenici i krojački obrt. Ta je vrsta obrta bila razvijena i među domaćim stanovništvom. U toj vrsti obrta u izvorima se često spominju u oporukama škare, no nije riječ o krojaču, već o proizvođaču ili trgovcu škarama. U Zvorniku se ističe primjer koji spominje ukupno 72 škare koje su, po svemu sudeći, bile namijenjene prodaji. Kod istog Dubrovčanina nađeno je i šest komada brijačkih (berberskih) škara: „forficis VI da barbero“.³⁵⁷ Kako se iz izvora može naslutiti, škare su osim podstrigača sukna koristili i frizeri (berberi).

Prisustvo krojača podrijetlom iz Dubrovnika u Srebrenici je bilo prilično veliko u prvoj polovini 15. stoljeća. Od 1414. godine, kad se u odlukama Malog vijeća prvi put javljaju do 1459. godine, bilo ih je preko 50, od čega i jedna žena, Božica.³⁵⁸ Ona je kao krojački obrtnik u Srebrenici djelovala od 1423. do 1439. godine. Među najranijim krojačima koji se u Srebrenici pojavljuju bio je izvjesni Andrej. Spomenut je 1414., a posljednji put 1416. godine, što upućuje na zaključak da se tamo zadržao kratko vrijeme, najduže dvije godine.³⁵⁹

³⁵² Dinić-Knežević, Prilog upoznavanju tehnike proizvodnje vunениh tkanina, str. 4.

³⁵³ Dinić-Knežević, Prilog upoznavanju tehnike proizvodnje vunениh tkanina, str. 5.

³⁵⁴ Dinić-Knežević, Prilog upoznavanju tehnike proizvodnje vunениh tkanina, str. 5.

³⁵⁵ O njemu više kod: D. Dinić-Knežević, Petar Pantela – trgovac i suknar u Dubrovniku, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, knj. XIII/1, Novi Sad, 1970., str. 87–144.

³⁵⁶ Kovačević, Dubrovčani zanatlije, str. 36, nap. 180., Cons. Min. vol. VI, fol. 210^v, 26. I. 1435.

³⁵⁷ Lett. di Lev. vol. IX, fol. 30, 23. III. 1424.

³⁵⁸ Cons. Min. vol. III, fol. 45, 5. II. 1423.; vol. VIII, fol. 59^v, 27. V. 1439.

³⁵⁹ Ref. vol. XXXIV, fol. 118^v, 23. IV. 1414.; fol. 134, 8. VIII. 1415.; Cons. Min. vol. I, fol. 101, 21. XII. 1416.

Među krojačima s najdužim boravkom u Srebrenici bio je krojač Boško. On se prvi put u izvorima spominje 1431. godine i od tada gotovo neprekidno do 1449. godine.³⁶⁰ S dužim boravkom i radom u Srebrenici bili su još neki krojači: Bisan (Biesan) koji je ondje boravio od 1424. do 1436. godine. Nije nam poznato je li to bilo neprekidno, s obzirom na to da se u dokumentima spominje tijekom 1425., pa tek 1434. godine i onda naredne tri godine do 1436.³⁶¹ U dokumentima se pod tim imenom spominje još jedan krojač Bisan Ostojić, koji se pojavljuje 1431. godine³⁶² i nije isključeno da se radi o istom krojaču.

S kraćim boravkom u Srebrenici spomenuto je nekoliko dubrovačkih krojača. Među ostalima to su Bogdan Prohas, Bogoslav, Boljesav Milatković, Boško Bogčinović, Brajan Zoranović.³⁶³ Dvije su godine u Srebrenici boravili krojači Cvjetko zvani Pakao, Ivko, Mihajlo, Radoja, Radosav Radetić, Radovan, Vuk, Radonja.³⁶⁴ U Srebrenici je bilo Dubrovčana, braće krojača, koji su tamo zajednički poslovali. Radi se o Radosavu i Radovcu.³⁶⁵ Srebrenički krojači dubrovačkog podrijetla međusobno su se udruživali u socie ili partnerstva. Primjer je to s Paokom Brajkovićem, partnerom Jurka krojača.³⁶⁶ I braća su se međusobno udruživala i djelovala kao partneri u krojačkom obrtu. Primjer je to kod Radosava, brata Pribisava krojača,³⁶⁷ ili već spomenuti Radosav, brat Radovca. Teško se može točno utvrditi broj krojača na osnovi izvornih dokumenata iz odluka Malog vijeća jer se neki od njih spominju samo imenom, a rjeđe i prezimenom, a može se naslutiti da je riječ o jednoj te istoj osobi: Radovan, Radovan Novaković,³⁶⁸ ili Radonja i onda Radonja Žihrović.³⁶⁹ Za neke od navedenih pouzdano znamo da se radilo o krojačima jer se to u izvorima naglašava. Navest ćemo nekoliko takvih primjera:

³⁶⁰ Cons. Min. vol. V, fol. 145^v, 18. IX. 1431.; vol. VI, fol. 6, 19. XII. 1432., fol. 132^v, 7. V. 1434.; fol. 153, 20. VII. 1434.; fol. 187^v, 16. X. 1434.; fol. 189, 23. XI. 1434.; fol. 196, 29. XII. 1435.; fol. 259^v, 28. VI. 1435.; fol. 269^v, 5. VIII. 1435.; fol. 274^v, 23. VIII. 1435.; fol. 285^v, 17. X. 1435.; vol. VII, fol. 4, 28. XII. 1436. (1435.), fol. 28^v, 28. II. 1436., fol. 90, 28. IX. 1436.; fol. 101^v, 16. XI. 1436.; fol. 116^v, 8. I. 1437.; fol. 132^v, 18. III. 1437.; fol. 227, 17. VI. 1438.; vol. VIII, fol. 88, 12. IX. 1439.; fol. 146^v, 8. IV. 1440.; fol. 172, 27. VI. 1440.; fol. 184^v, 29. IX. 1440.; fol. 257^v, 3. VI. 1441.; vol. 10, fol. 76^v, 6. XI. 1442.; vol. XI, fol. 49, 29. X. 1446.; fol. 164^v, 16. I. 1448.; vol. XII, fol. 90, 1. VII. 1449., vol. VI, fol. 254, 10. VI. 1435.

³⁶¹ Cons. Min. vol. III, fol. 178, 29. XI. 1424.; fol. 261^v, 25. X. 1425.; vol. VI, fol. 113^v, 1. III. 1434.; fol. 143, 21. VI. 1434.; fol. 238^v, 28. III. 1435.; fol. 250^v, 28. V. 1435.; vol. VII, fol. 4, 28. XII. 1436. (1435.); fol. 90, 28. IX. 1436.; fol. 98, 6. XI. 1436.; fol. 104, 27. XI. 1436.

³⁶² Cons. Min. vol. V, fol. 119, 6. VI. 1431.

³⁶³ Cons. Min. vol. II, fol. 165^v, 29. XII. 1421. (1420.), vol. IV, fol. 75^v, 6. III. 1427.; vol. VI, fol. 254, 10. VI. 1435.; vol. III, fol. 216, 17. IV. 1425.; vol. VI, fol. 132, 5. V. 1434.; vol. II, fol. 6^v, 13. VIII. 1418.; fol. 11, 11. IX. 1418.; fol. 11^v, 11. IX. 1418.

³⁶⁴ Cons. Min. vol. III, fol. 133, 24. III. 1424.; fol. 134, 28. III. 1424.; vol. IV, fol. 37^v, 26. IX. 1426.; fol. 70^v, 10. II. 1427.; fol. 240^v, 10. V. 1429.; fol. 176, 17. VII. 1428.; fol. 240^v, 10. V. 1429.; vol. V, fol. 175, 22. I. 1432.; vol. VI, fol. 45^v, 24. V. 1433.; vol. V, fol. 182, 1. III. 1432.; vol. VI, fol. 80, 3. XI. 1433.

³⁶⁵ Cons. Min. vol. IV, fol. 240^v, 10. V. 1429.; vol. V, fol. 196^v, 21. V. 1432.; vol. VI, fol. 123, 7. IV. 1434.; fol. 172^v, 26. IX. 1434.

³⁶⁶ Cons. Min. vol. VI, fol. 69^v, 23. IX. 1433.

³⁶⁷ Cons. Min. vol. XII, fol. 109, 16. IX. 1449.

³⁶⁸ Cons. Min. vol. VI, fol. 190, 26. XI. 1434.

³⁶⁹ Cons. Min. vol. XII, fol. 109, 16. IX. 1449.; vol. V, fol. 182, 1. III. 1432.; vol. VI, fol. 80, 3. XI. 1433.

Pribisav krojač, Mileta krojač, Radosav krojač, Jurko krojač, Paoko Brajković krojač, Radoje krojač i drugi.³⁷⁰

U Srebrenici je bilo Dubrovčana koji su se bavili i krojačkim obrtom, a u isto su vrijeme bili i podstrigači sukna. Slučaj je to sa spomenutim krojačem Andrejom, koji se u tom gradu spominje 1414. godine.³⁷¹ S obzirom na to da se veći broj podstrigača sukna, kao i krojača, spominje samo imenom, teško je utvrditi njihov identitet i činjenicu je li riječ o istoj osobi. Još je primjera navođenja samo imena podstrigača sukna: Milaš, Milut, Bogdan, brat Bogoslavov, Nikola Radivoje, Radoje, Radonja, Radosav, Simko, Tomko, Živko i drugi.³⁷² Mnogo je istih imena, ne samo u krojačkom obrtu i obrtu podstrigača sukna, već i u drugim obrtničkim djelatnostima. Na sličan slučaj nailazimo i u mesarskom obrtu, kod zlatara, kožuhara krznara, pa i onih manje zastupljenih obrta u Srebrenici tijekom prve polovice 15. stoljeća.

Najzastupljeniji obrt Dubrovčana u Srebrenici bilo je, bez sumnje, zlatarstvo. Nije ni čudo ako se ima na umu da je Srebrenica velik rudnik srebra. Izvorni podatci kazuju da je zlatara bilo preko 90. I kod njih je slučaj da su neki u Srebrenici boravili duže, a neki kraće vrijeme. I ne samo to, jedan je dio njih, kako se čini, bio u stalnom pokretu mijenjajući mjesto boravka – od Srebrenice do Visokog i Fojnice, ili do srbijanskih rudnika Novo Brdo, Trepča, Krupanj i drugih. Vrlo mali dio njih u izvorima je naveden imenom i prezimenom pa ih je lakše identificirati. Naime, mnogo je veći broj onih koji se spominju samo imenom, a takvih dvostrukosti, pa i trostrukosti imena bilo je više u povijesnim izvorima. Spomenut ćemo samo one čiji je identitet lakše utvrditi jer postoji u izvorima i ime i prezime: Antoje Hranisaljić, Andruško Stipković, Benko Bradić, Božić Radosalić, Boljesav Pribisaljić, Dimitrije Pripković, Dobrun Milošević, Dominče Vlatković, Đurađ Radosalić, Đurađ Razoksančić, Lukša Petrović, Maroje Mirković, Mikoje Zločić, Miljevac Marojević, Milan Bogčinović, Milan Bogojević, Nikola Radaković, Nikola Radičević, Nikša Stibera, Petko Pribojević, Radašin Čopavić, Radašin Sisojević, Radelja Kardelja, Radivoj Mljeković, Stjepan Marinović, Stjepan Pivac, Stjepan Stojisaljić i drugi.³⁷³

³⁷⁰ Cons. Min. vol. VI, fol. 239, 28. III. 1435.; vol. IV, fol. 70^v, 10. II. 1427.; fol. 240^v, 10. V. 1429.; fol. 70^v, 6. III. 1427.; fol. 70^v, 10. III. 1427.; vol. VI, fol. 69^v, 23. IX. 1433.

³⁷¹ Ref. vol. XXXIV, fol. 118^v, 23. IV. 1414.; fol. 134, 8. VIII. 1414.; fol. 119, 3. V. 1414. Cons. Min. vol. I, fol. 101, 21. XII. 1416.

³⁷² Ref. vol. XXXIV, fol. 119, 3. V. 1414.; fol. 134^v, 8. VIII. 1414.; Cons. Min. vol. II, fol. 17, 18. X. 1418.; fol. 65^v, 30. V. 1419.; fol. 216^v, 20. IX. 1421.; vol. III, fol. 83^v, 10. VII. 1423.; fol. 89, 22. IX. 1423.; fol. 182, 19. XII. 1424.; fol. 202^v, 24. II. 1425.; fol. 238, 9. VII. 1425.; fol. 261^v, 25. X. 1425.; fol. 267^v, 30. XI. 1425.; fol. 295^v, 19. III. 1426.; fol. 292^v, 7. III. 1426.; vol. IV, fol. 6, 7. V. 1426., vol. V, fol. 92, 21. I. 1431.; fol. 145, 18. IX. 1431., fol. 151, 18. X. 1431.; fol. 196^v, 21. V. 1432.; fol. 198, 27. V. 1432.; vol. VI, fol. 113^v, 1. III. 1434.; fol. 117, 15. III. 1434.; fol. 141, 15. VI. 1434.; fol. 172^v, 28. IX. 1434.; fol. 266^v, 25. VII. 1435.; vol. VII, fol. 104^v, 28. XI. 1436.; vol. XIII, fol. 63, 7. V. 1452.

³⁷³ Cons. Min. vol. X, fol. 131, 24. V. 1445.; vol. XI, fol. 4^v, 10. VI. 1446.; vol. VI, fol. 189, 23. XI. 1434.; fol. 143, 21. VI. 1434.; fol. 189, 23. XI. 1434.; vol. XIII, fol. 16^v, 31. X. 1431.; vol. II, fol. 83^v, 17. IX. 1419.; vol. 11, 10. IX. 1418.; fol. 142^v, 25. I. 1421.; fol. 173, 28. I. 1421.; fol. 94, 24. XI. 1419.; fol. 185^v, 1. IV. 1421.; vol. V, fol. 206^v, 8. VII. 1432.; vol. VI, fol. 187, 16. XI. 1434.; fol. 210^v, 26. I. 1435.; vol. VII, fol. 34, 15. V. 1436.

U Srebrenici se spominju i braća koja se bave istim obrtom, zlatarstvom. Primjer je to Antoja i Zupana Kranisaljica, sinova Kranislava kamenara.³⁷⁴ Iz primjera dvojice braće Kranisaljica vidno je da oni nisu nastavili obrt svojega oca, već su se okrenuli na mnogo unosniji i konjunkturniji obrt. Postoji još nekoliko primjera braće zlatara u Srebrenici koji rade udruženi. Primjer je to s Lukšom i Bencem, braćom zlatarima iz obitelji Bradić. U zajednici su poslovali 1419. godine.³⁷⁵ Kod Dubrovčana u Zvorniku bilo je slučajeva kada se zlatarski obrt prenosi s oca na sina. To je slučaj s poznatim srebreničkim zlatarom Milovcem kojega u tom obrtu nasljeđuje njegov sin Stjepan,³⁷⁶ a drugi je primjer zlatar Stjepan, nasljednik zlatara Petka.³⁷⁷ Ima slučajeva gdje sin ne nasljeđuje oca u istoj vrsti obrta. Primjerice, zlatar Mikoč sin je krojača Vuka.³⁷⁸ Zlatarski je obrt najčešće bilo zanimanje više članova i potomaka jedne dubrovačke obitelji. Kao što je već spomenuto, i braća su se zajednički bavila tom vrstom obrta, kakav je slučaj sa zlatarima Vučihnom i Jurajem.³⁷⁹

Među najranije spomenutim dubrovačkim zlatarima u Srebrenici svakako su Andruško i Tomko, koji su, prema prvim poznatim podacima, započeli zlatarski obrt 1415. godine. Dugi niz godina u Srebrenici se zadržala poznata dubrovačka zlatarska obitelj Pivac, čiji se vrijedni članovi mogu sresti ne samo u Srebrenici, već i diljem Bosne i Despotovine. Članovi te dubrovačke obrtničke obitelji u Srebrenici su boravili od 1440. do 1457. godine.³⁸⁰ Svoj relativno dug boravak u Srebrenici bilježi i zlatar Živko, koji tamo radi i boravi od 1429. do 1459. godine, s manjim prekidima.³⁸¹

Relativno dug boravak u Srebrenici ima i zlatar Dobrun Milošević koji se javlja 1418. godine i boravi do 1435. godine.³⁸² Često ime zlatara dubrovačkog podrijetla u Srebrenici koji nisu bili rodbinski povezani jest Milovac (Miljevac). Radi se o Milovcu Orezi, Milovcu Marojeviću te Milovcu zvanom Đurač koji su djelovali u trećem desetljeću 15. stoljeća. Brojni su srebrenički zlatari bili u partnerstvu, bilo da je riječ o braći ili o običnim partnerima. Spomenut ćemo samo neke: Milovac i Andruško Oreza, Vučihna i njegov brat Juraj, Andruško i

³⁷⁴ Cons. Min. vol. III, fol. 291, 28. II. 1426.; vol. VII, fol. 76, 2. VIII. 1436.; vol. III, fol. 138^v, 13. IV. 1424; fol. 169^v, 21. X. 1424.

³⁷⁵ Cons. Min. vol. II, fol. 94, 22. XI. 1419.

³⁷⁶ Cons. Min. vol. V, fol. 95, 14. II. 1431.

³⁷⁷ Cons. Min. vol. VIII, fol. 141, 18. III. 1440.

³⁷⁸ Cons. Min. vol. X, fol. 213^v, 20. XI. 1445.; fol. 131, 9. II. 1445.; vol. XI, fol. 134^v, 14. X. 1447.; vol. VII, fol. 259^v, VIII. 1438.

³⁷⁹ Cons. Min. vol. XI, fol. 47, 13. X. 1446.

³⁸⁰ Cons. Min. vol. VIII, fol. 141, 18. III. 1440.; vol. X, fol. 199, 18. I. 1446.; vol. XI, fol. 128, 16. IX. 1447.; fol. 158^v, 16. VIII. 1457.

³⁸¹ Cons. Min. vol. IV, fol. 240^v, 12. V. 1429.; vol. VI, fol. 165, 17. VIII. 1434.; vol. VII, fol. 29, 29. II. 1436.; fol. 73^v, 23. VII. 1436.; vol. VII, fol. 146, 3. IV. 1437.; vol. VII, fol. 228, 18. VI. 1438.

³⁸² Cons. Min. vol. II, fol. 29, 19. XII. 1418.; fol. 48^v, 4. III. 1419.; fol. 69, 16. VI. 1419.; fol. 87, 6. X. 1419.; vol. II, fol. 141, 21. V. 1420.; fol. 152, 17. X. 1420.; fol. 173, 28. I. 1421.; vol. VI, fol. 238, 28. III. 1435.; vol. V, fol. 34, 12. IX. 1432.

Tomko, Petar i Ivan u Zajači i drugi.³⁸³ Bilo je među zlatarima i partnera koji nisu bili rodno povezani. Tako, primjerice, Juraj Ivanović surađuje s Bencem, a Boljeslav Pasalić s Boljeslavom Pribisalićem.³⁸⁴

U Srebrenici nalazimo dubrovačke zlatare koji su imali svoje radionice u kojima su držali poslugu ili priučenike koji također postaju zlatari. Slučaj je to s Nikom, slugom Stjepana zlatara.³⁸⁵ Po svemu sudeći, riječ je o zlataru Stjepanu Pivcu koji je od četrdesetih godina 15. stoljeća živio i radio u Srebrenici.³⁸⁶

Tako velik broj zlatara u Srebrenici i bližoj okolini (Crnči, Zajači i Zvorniku) bez sumnje je rezultat srebreničkog rudarstva, prije svega kopanja srebra i nešto zlata u tamošnjim rudnicima. Dubrovački arhivski izvori spominju ih preko 90, iako nisu svi morali biti Dubrovčani. Sasvim je sigurno da je jedan dio njih bio i domaćeg podrijetla, a obrt su izučili ili u Dubrovniku ili u nekom od bosanskih i srpskih rudarsko-obrtničkih centara. Međusobno su bili dobro povezani radom, bilo kao partneri ili trgovci. Već smo istaknuli da je srebrenički zlatar Benac održavao poslovne veze i sa srednjobosanskim rudarsko-trgovačkim centrima Fojnica, Kreševo, Visoko ili sa srbijanskim rudnicima Novo Brdo, Krupanj, Janjevo i drugim.

Velik broj zlatara u Srebrenici i bližoj okolini u Zajači, Crnči, Sasimi i Zvorniku jasno govori da je zlatarstvo bilo razvijeno kao umjetnički obrt. Djelatnost im se sve više širila, s obzirom na rudnike i cestovni pravac koji je povezivao Bosnu s Despotovinom i Ugarskom. Kako je njihov broj stalno rastao, mogli su se povezivati i udruživati u obrtna bratstva. Potvrđuju to primjeri navođenja partnerstva među braćom i srodnim obrtnicima.

Zlatari su uglavnom pravili predmete od srebra i zlata za državne ustanove, crkve, za domaće i strane naručitelje rukotvorina, a najčešće je to bio nakit, pribor za jelo, posuđe za umivanje, crkveni liturgijski predmeti.³⁸⁷ Srebrenički i zvornički zlatari, kao i oni u obližnjim rudarskim mjestima Crnči, Zajači, Ljuboviji i Sasima, radili su poput onih u Dubrovniku, od kuda su donijeli stilove izrade: romanički, renesansni i barokni, a ponajviše su njegovali gotički stil. Kako je dubrovačka vlada u samom gradu strogo određivala posebnu smjesu srebra za izradu predmeta koja je bila garantirana državnim žigom, u Srebrenici su tamošnji zlatari imali veću slobodu, pa na taj način i mogućnosti veće zarade upotrebljavajući manje primjese zlata ili srebra kod izrađevina. Ipak, kvaliteta izrade i vrsnoća građe doprinijela je većoj prodaji zlatnih i

³⁸³ Cons. Min. vol. VIII, fol. 224, 7. I. 1441.; vol. XI, fol. 47, 13. X. 1446.; vol I, fol. 18^v, 3. IV. 1415.; vol. X, 28. XII. 1446. (1445)

³⁸⁴ Cons. Min. vol. III, fol. 23, 30. X. 1422.; vol. VI, fol. 282, 27. IX. 1435.; vol. III, fol. 252^v, 31. VIII. 1425.; fol. 223, 29. XI. 1426. (1425.); vol. IV, fol. 97, 23. VI. 1427.; fol. 265^v, 26. IX. 1429.; vol. VII, fol. 34, 14. III. 1436.; fol. 39, 3. IV. 1436.; vol. VI, fol. 87^v, 24. XI. 1433.; fol. 112^v, 23. II. 1434.

³⁸⁵ Cons. Min. vol. XI, fol. 168, 27. I. 1448.

³⁸⁶ Kovačević-Kojić, Dubrovčani zanatlije, str. 30.

³⁸⁷ C. Fisković, Dubrovački zlatari od XIII. do XVII. stoljeća, Starohrvatska prosvjeta, III/2, Zagreb, 1949., str. 143–249., str. 183.

srebrnih rukotvorina, ne samo u Srebrenici, već i u bližoj pa i daljoj okolici. Dubrovački su zlatari razvili svoj obrt pod utjecajem bizantskih zlatara, s obzirom na to da je Dubrovnik bio pod njegovim utjecajem sve do početka 13. stoljeća.³⁸⁸ Među dubrovačkim zlatarima u Srebrenici i Zvorniku te okolnim mjestima Crnči, Sasimi, Ljuboviji, Krupnju i Zajači nalazimo i ponekog stranca i domaćeg obrtnika.

Glavni preduvjet razvoja zlatarskog obrta u Srebrenici i okolnim mjestima, pa tako i u Zvorniku, bilo je obilje materijala, posebno srebra koje se kopalo i u kojem su Dubrovčani imali dosta uloženog imetka. Bili su zakupnici rudarskih okna, topionica, ali i trgovci srebrom koji su imali brojne povlastice u tim poslovima, bilo da je riječ o kopanju rude, njezinoj preradi ili izradi zlatarskih i srebrnih predmeta. Povlastice im je u velikoj mjeri osigurala dubrovačka vlada kod bosanskih kraljeva i srpskih despota, pa i osmanskih vlasti.

U Srebrenici su se okupljali zlatari u nešto većem broju jer se tamo kovao i novac, pa su nalazili posao i u državnim kovnicama, gdje su radili pod nadzorom kraljeva ili despotova namjesnika, vojvode ili samog vladara.

Od srebrnih predmeta izrađivanih u srebreničkim zlatarskim radionicama u povijesnim se izvorima najčešće spominju pojasevi, tipičan proizvod bosanskog zlatarstva.³⁸⁹ Oni su u sebi sadržavali veću količinu srebra zbog čega su ih često davali u zalog pri uzimanju novca na zajam. Vidimo to iz napisanih oporuka pojedinih Dubrovčana koji su živjeli i djelovali u Srebrenici i Zvorniku. Kao primjer navodimo zlatara Petka Pribojevića, za kojeg se u oporuci navodi da je imao zlatarsku radnju, uz to je bio vlasnik rudarskih okna i topionica, a davao je novac na zajam uz visoke kamate.³⁹⁰ Ne samo da se bave zlatarskim obrtom, već i trgovinom, kakav je slučaj s Dubrovčaninom Petrom Radojem koji osniva društvo s drugim partnerima i trgovcima kako bi zajednički trgovali po Despotovini i Bosni.³⁹¹

Veći broj zlatara u Srebrenici i Zvorniku svjedoči o tome da su ondje njihove izrađevine imale ne samo komercijalnu, već i umjetničku vrijednost. Tijekom 15. stoljeća jačanjem trgovine i naglim bogaćenjem kako plemića, tako i građana, sve je više cvao zlatarski obrt. Zlatni se nakit u raskošno doba renesanse sve više upotrebljava, isto kao i kućni srebrni pribor za jelo u uglednijim plemićkim obiteljima. Zlatari su pritom sve više zarađivali, bilo kao proizvođači (obrtnici) ili kao trgovci, osobito kad se zna da nisu državi plaćali nikakav porez. Kako im se broj sve više uvećavao, oni poput ostalih obrtnika stvaraju svoja udruženja, obrtne bratovštine zlatara. Takvo je bratstvo u Dubrovniku osnovano 1306. godine i već je tada imalo svoja propisana pravila, statut i matrikulu. Bratovština predviđa, među ostalim, međusobnu pomoć

³⁸⁸ Fisković, *Dubrovački zlatari*, str. 150–151.

³⁸⁹ Kovačević-Kojić, *Privredni razvoj srednjovjekovne bosanske države*, str. 135.

³⁹⁰ Test. Not. vol. XII, fol. 154–154^v, 26. XI. 1436.

³⁹¹ Div. Canc. vol. XXXV, fol. 21, 7. IX. 1403.; vol. XLIX, fol. 78, 30. VI. 1435

među članovima, kao i ćudoredan život i izvršavanje vjerskih dužnosti.³⁹² Bratovština zlatara ujedinila se s bratovštinom u kojoj su bili okupljeni obrtnici koji su zlato tanjili i stvarali pločice. To su najčešće bili službenici državne kovnice, a zvali su se batiauri: *operarii laborantes artem batiaurum*.³⁹³

Batiauri su se bavili kovanjem zlata u tanke pločice koje su služile za izradu filigranskih izrađevina koje su zlatari najviše izvozili na Istok, gdje su bile na visokoj cijeni. S obzirom na to da su često dolazili u sukob sa zlatarima, bili su odvojeni od zlatarske bratovštine kao zaseban obrt. I oni su imali svoje propise koje je donijelo Veliko vijeće. Radi potrebe za takvom vrstom obrtnika, propisi su predviđali da svaki istanjivač zlata mora držati jednog šegрта.³⁹⁴

Članovi bratovština sastajali su se na zajedničkim sastancima, crkvenim obredima i gozbama pri različitim svečanostima. Posebno su na blagdan svetog Vlaha, koji su jednako štovali i Dubrovčani u Srebrenici i u Zvorniku, u procesijama nosili svoj barjak.³⁹⁵ Bilo je zlatara koji su se učlanjivali u bratovštine drugog obrta.

Na čelu bratovštine zlatara bio je pročelnik biran na godinu dana. On je upravljao bratovštinom i cjelokupnom njezinom imovinom, vodio je novčarske poslove prihoda, darova i globa, a račune je prikazivao članovima bratovštine. Članovi su se okupljali na sastancima na kojima su raspravljali o zajedničkim poslovima bratovštine i svi su bili dužni prisustvovati. Svi prekršaji, uvrede i neopravdani izostanci kažnjavani su novčanim kaznama. Pročelniku je u vođenju poslova pomagao jedan sudac ili više njih. Bolesnima i siromašnima pomagali su iz imovine bratovštine ili milostinjom koju su skupljali među članovima. Bolesnog su člana njegovali, a umrlog bi svi članovi bratovštine pratili na vječni počinak.³⁹⁶

Bratovština zlatara imala je svoja imanja koja su stečena ostavštinama, o čemu svjedoče brojne oporuke napravljene u Srebrenici, a notirane u Dubrovačkoj kancelariji. Bratovština je svoje nekretnine (zemlju i kuće) unajmljivala. C. Fisković navodi da su zlatari u Dubrovniku imali radionice u jednoj ulici koja se nalazila uz državnu kovnicu novca.³⁹⁷ Vlasti su neprestano bdjele nad radom zlatara i istanjivača zlata. Prisiljavale su zlatare da prijave koliko su srebra prodali u svojim dućanima. Onaj koji bi prekršio pravila, morao je platiti novčanu globu, a prijetila mu je i opasnost od zatvaranja radionice.³⁹⁸

Kako bi zabranile krivotvorine u srebru, vlasti su u srebrninu utiskivale pečat koji je bio jamstvo za kakvoću izrađevina. Budući da je i u tom poslu bilo krivotvorenja, vlada je u

³⁹² Fisković, Dubrovački zlatari, str. 154.

³⁹³ Fisković, Dubrovački zlatari, str. 155.

³⁹⁴ D. Roller, Dubrovački zanati u 15. i 16. stoljeću, Građa za gospodarsku povijest Hrvatske, knj. 2, JAZU, Zagreb, 1951., str. 114.

³⁹⁵ Fisković, Dubrovački zlatari, str. 155.

³⁹⁶ Fisković, Dubrovački zlatari, str. 155.

³⁹⁷ Fisković, Dubrovački zlatari, str. 155.

³⁹⁸ Fisković, Dubrovački zlatari, str. 156–157.

Dubrovniku donijela propise o fizičkim kaznama za prekršitelje, primjerice odsijecanje ruke i oduzimanje krivotvorenih pečaćenja. Vlasti su određivale i cijenu pozlaćene srebrnine, pa se tako jedna unča pozlaćene srebrnine nije smjela prodati za manje od dvadeset i dva groša. Od kazne koju bi prekršitelji platili polovica je išla državi, a polovica onome tko bi prekršitelja prijavio.³⁹⁹

Konzul u Srebrenici zastupao je zlatare kod državnih vlasti, najčešće je to neki od dubrovačkih plemića u kojeg je povjerenje imala tamošnja vlast, a i vlasti u Dubrovniku.

Srebrenički zlatari primali su svoje šegrte kojima je status bio ugovorom zajamčen. Bratovština zlatara tražila je da se primljeni šegrti zaštite od iskorištavanja. Majstor se ugovorom obvezao da će šegrtu poučavati u tom zanatu, da će ga odijevati, hraniti, osigurati mu stan i njegovati u slučaju bolesti, a na kraju pri dovršetku šegrtovanja majstor se obvezuje da će mu kupiti novo odijelo i darovati alat da može samostalno raditi. Među šegrtima je bilo ponajviše domaćih ljudi, ali i samih Dubrovčana koji su s majstorom došli iz Dubrovnika. Šegrt se ugovorom obvezao da će majstora slušati i pomagati mu u poslu. Često uzimanje šegrtu govori o velikoj zaposlenosti zlatara. Obilje posla i hitnost u izvršenju postavljenih rokova narudžaba zahtijevali su da se zlatari međusobno udružuju i zajednički pomažu. Već smo spomenuli primjere udruživanja, bilo bliskih rođaka ili istovrsnih obrtnika. Udruživanje pojedinih zlatara u Srebrenici vuče korijene još iz Dubrovnika. Tako u Dubrovniku nalazimo udružene Kranislava Đivojevića i Paška Vukojevića čije potomke kao članove udruženja nalazimo i u Srebrenici. Drugi je primjer udruženje Jakše Klapčića i Vlatka Kranisalića.⁴⁰⁰

Udruženi zlatari, a bilo ih je najmanje dva, imali su podjelu posla. Zlatari su izrađivali gotove izradevine, a njima su materijal pripremali batiauri. Ovaj potonji izrađivao je zlatne listiće i za svaki je dobivao pet i pol dukata. Batiauri su u svoje poslove uključivali i žene koje su im sukale zlatne i srebrne niti.

Jedan dio Dubrovčana zlatara došao je u Srebrenicu na određeni rok, najčešće godinu dana. Tako je Petko Pribojević krajem 1434. godine uzeo Antuna Marojevića i njegova šegrtu koji su trebali raditi u Petkovu dućanu uz zajedničku dobit.⁴⁰¹ Petko je u Srebrenici boravio i godinu dana prije (1433.), a svoj je boravak produžio do 1436. godine.⁴⁰² Kako se čini, on nije bio samo zlatar, već i trgovac pa je baš zbog trgovačkih poslova često izbivao iz Srebrenice, a za to vrijeme zamjenjivali su ga partneri ili njegovi pomoćnici, kakav je bio i Antun Marojević.⁴⁰³

³⁹⁹ Fisković, *Dubrovački zlatari*, str. 159.

⁴⁰⁰ Fisković, *Dubrovački zlatari*, str. 167.

⁴⁰¹ Div. Not. vol. XIX, fol. 145^v (1434.)

⁴⁰² Cons. Min. vol. VI, fol. 291, 19. XI. 1435.; fol. 166, 1. IX. 1434.; fol. 163, 17. VIII. 1434.; fol. 33, 30. III. 1433.; fol. 86, 20. V. 1433.; fol. 149, 10. VII. 1434., vol. VII, fol. 29, 29. II. 1436.; fol. 98, 6. X. 1436.; vol. VI, fol. 188^v, 19. XI. 1434.

⁴⁰³ Cons. Min. vol. VI, fol. 33, 30. III. 1433.

Sam Antun Marojević, iako je došao na godinu dana, zadržao se nešto duže. Njegovu aktivnost u Srebrenici kao samostalnog zlatara, a ne pomoćnika možemo pratiti i tijekom 1436. godine, kada je aktivnost bila vrlo dinamična.⁴⁰⁴ Svog pomoćnika Niku iz Dubrovnika doveo je i zlatar Stjepan koji djeluje u Srebrenici 1448. godine, a zlatarski obrt, radionicu i dućan naslijedio je od svojega oca, već spomenutog Petka Pribojevića,⁴⁰⁵ što se vidi iz njegove oporuke.⁴⁰⁶

Veći je broj Dubrovčana zlatara koji u Srebrenici borave kraće vrijeme (godinu dana), što upućuje na zaključak da su došli po ugovoru obaviti neke poslove i onda su se vratili u Dubrovnik. Takav je slučaj s Jakšom Zecom, Marojem Mirkovićem, Patrom Grivicom, Miljenom, Jurjem Patiem, Ivanom Andruškom, Ostojom Gerličićem, Nikolom Radikijevićem, Zupanom Kranisalićem, Milovcem Marojevićem, Markom Miloševićem, Lukšom Petrovićem, Ratkom Miškovićem, Radivojem Miljkovićem, Milotom, Milanom Bogčićem, Dmitrom, Draitom, Božičkom Radosalićem, Radojem, Andrijom, Radašinom i brojnim drugima.⁴⁰⁷

Navedeni zlatari dubrovačkog podrijetla nisu bili plemenita roda već pučani, kao uostalom i ostali obrtnici u Srebrenici i Zvorniku. Jedino među njima treba spomenuti Niku Saraka 1336. godine.⁴⁰⁸ Sarake su značajni jer je nekoliko njihovih članova bilo u Srebrenici, gdje su obavljali i konzulsku službu i bili sudci.

Iako nisu bili plemićkog roda, neki od uglednih i utjecajnih zlatara dobili su pravo da imaju svoj grb koji su smjeli urezati i na nadgrobnu ploču. Slučaj je to sa Ljubišom Ivanovićem,⁴⁰⁹ za kojega nismo sigurni je li u srodstvu s još jednim zlatarom pod tim prezimenom, Jurajem Ivanovićem.⁴¹⁰

Malo nam je poznat alat (pribor) zlatarskog obrta. Spomenuti su neki njegovi dijelovi u oporukama, kao čekić, tezulje, kalupi, nožice, pencar, bulari, komoštre i drugo. Poseban je bio alat za obradu srebra i izradu srebrnih izrađevina. U srebrni alat pripadaju, među ostalim, olovni kalupi, kalupi zvani ploče, mali nakovnji, mali čekići, nožice i tezulje.⁴¹¹

Rad dubrovačkih zlatara u Srebrenici bio je raznolik. Radili su najviše preko narudžaba države, crkve i privatnih osoba te prema njima kovali različite predmete. Za državnu vlast, tj. za bosanskog kralja ili srpskog despota, pa i za Portu, najviše su kovali novac i stolni pribor koji se upotrebljavao na kraljevu, despotovu ili sultanovu dvoru. Za crkvu su izrađivali moćnike i

⁴⁰⁴ Cons. Min. vol. VII, fol. 50, 21. IV. 1436.; fol. 73^v, 23. VII. 1436.; fol. 89^v, 26. IX. 1436.

⁴⁰⁵ Cons. Min. vol. XI, fol. 168, 27. I. 1448.; vol. VIII, fol. 141, 18. III. 1440.

⁴⁰⁶ Test. Not. vol. XII, fol. 154 (1436.)

⁴⁰⁷ Cons. Min. vol. II, fol. 172^v, 25. I. 1421.; vol. I, fol. 138, 25. IV. 1417.; vol. III, fol. 150^v, 20. VI. 1424.; vol. II, fol. 203^v, 14. VII. 1421.; fol. 283, 14. III. 1421.; vol. VI, fol. 45^v, 24. V. 1433.; fol. 189, 23. XI. 1434.; fol. 234, 12. III. 1435.; fol. 259^v, VI. 1435.; vol. VII, fol. 233, VI. 1438.; fol. 259^v, VIII. 1439.; vol. V, fol. 221, 17. X. 1432.; fol. 181, 7. III. 1432.; fol. 138^v, 10. VIII. 1431.; vol. XI, fol. 75^v, 22. IV. 1449.; vol. XIII, fol. 16^v, 30. IX. 1451.

⁴⁰⁸ Fisković, Dubrovački zlatari, str. 181.

⁴⁰⁹ Fisković, Dubrovački zlatari, str. 181.

⁴¹⁰ Cons. Min. vol. I, fol. 138, 25. V. 1417.

⁴¹¹ Fisković, Dubrovački zlatari, str. 182.

liturgijski pribor, dok su po privatnim narudžbama najviše izrađivali nakit, oružje, stolni pribor, posude za umivanje, razne ukrase za odjeću (dugmad), privjeske, zavjetne pločice i drugo. Jedan broj dubrovačkih zlatara u Srebrenici bili su kalupari u kovnici novca. Oni su rezali kalupe za razne veličine novca u državnoj kovnici.⁴¹² U kovnici su zlatari kovali novac i čistili srebro. Iz pojedinih je oporuka dubrovačkih zlatara razvidno da su izrađivali kopče za žene, prstenje te male i velike pojaseve koje su prodavali u vlastitim dućanima.

Srebrenički su se zlatari morali prilagođavati domaćim potrebama i uvjetima rada. Tako se u izvorima spominju zlatari koji su iskovali naušnice slavenskog tipa, koje su, po svemu sudeći, pripadale narodnoj nošnji i bile su okrugle.⁴¹³ Izrađivali su i srebrnu dugmad, kolajne, napršnjake, nožice i drugo. Posebno su značajni bosanski pojasi okićeni srebrom, u izvorima nazvani slavenski srebrni pojasi.⁴¹⁴ Unutar pojasa nosilo se oružje okićeno srebrom, najčešće filigranom, koje su izrađivali zlatari. Zlatari su ponekad izrađivali i municiju.⁴¹⁵

Ipak, najviše su izrađivali posude od srebra koje se upotrebljavalo za jelo i piće, posebno u plemićkim kućama i na dvorovima uglednijih bosanskih, srpskih ili osmanskih feudalaca. Izrađivali su krčage i šalice za piće, posude za umivanje, tanjure i plitice za jelo, poslužavnike, žlice, viljuške i noževe, što se sve nabraja u oporukama.⁴¹⁶ Dubrovački su zlatari kovali razno posude i stolni pribor lijepog oblika s reljefima, drškama i nožicama. Za svoje su radove najčešće sami pravili nacрте.

Zlatari su radili i za potrebe crkava u Srebrenici, Zvorniku, Čaglju, Zajači, Crnči i drugim okolnim mjestima. Izrađivali su kaleže i ukrašavali pozlatom oltara. Jedan od poznatijih zlatara Dubrovčana koji su radili na tim predmetima bio je Stjepan Marinović, sredinom 15. stoljeća.⁴¹⁷ Bio je veoma tražen i priznat i u samom Dubrovniku. Vlada je s njim sklopila ugovor 1457. godine da izradi pozlaćenu palu za glavni oltar stolne crkve.⁴¹⁸

Dolazak većeg broja zlatara u Srebrenicu i okolna rudarska mjesta Čagalj, Crnču, Sase, Krupanj i druga, kao i dovođenje pomoćnika (šegrt) svjedoči da su uz navedena mjesta pored rudara radili i zlatari. Potvrda je to činjenice da se u tim mjestima vadilo i zlato i srebro. Velik broj zlatara u spomenutim mjestima, a posebno u Srebrenici i nešto manje u Zvorniku, nije uključivao samo Dubrovčane. Bilo ih je i iz drugih primorskih gradova (Bara, Kotora), a bio je i određen broj domaćih majstora zlatarstva. Navođenje samo imena zlatara ne daje jamstvo da bi se moglo utvrditi njihovo podrijetlo. Nadalje, navedeni primjeri zlatara koji su imali pomoćnike

⁴¹² M. Rešetar, *Dubrovačka numizmatika*, knj. I, Srijemski Karlovci, 1924., str. 207.

⁴¹³ K. Jireček, *Beiträge zur ragusanische Literaturgeschichte*, *Archiv für Slavische Philologie*, vol. XXI, sv. 3–4, Berlin, 1899., str. 162 (89)

⁴¹⁴ G. Čremošnik, *Kancelarijski i notarski spisi 1278. – 1301.*, Beograd, 1932., str. 155 (46)

⁴¹⁵ Fisković, *Dubrovački zlatari*, str. 186.

⁴¹⁶ Fisković, *Dubrovački zlatari*, str. 188.

⁴¹⁷ Cons. Min. vol. XII, fol. 158, 9. V. 1450.; vol. XIII, fol. 110, 14. II. 1453.

⁴¹⁸ Fisković, *Dubrovački zlatari*, str. 202.

navodi na zaključak da su to baš bili domaći ljudi, koji su se osim drugih poslova kod dubrovačkih zlatara učili i tom zanatu.

Kao što je spomenuto, ta se vrsta obrta u velikom broju primjera prenosila s oca na sina, pa tako u Srebrenici nalazimo Stjepana, sina Milovca,⁴¹⁹ ili braću zlatare Vučihnu i njegova brata Juraja, Milovca i Andruška Orezu, Lukšu i brata Vukosava i druge.⁴²⁰ Neki od njih djelovali su i u Zvorniku. To je slučaj s Lukšinim bratom Bencem, koji se 1425. godine javlja u Zvorniku,⁴²¹ a iste je godine spomenut kao srebrenički zlatar.⁴²² Kako se čini, on je bio više u pokretu od brata Lukše, koji je bio više vezan samo za Srebrenicu. Vjerujemo da je Benac bio više uključen u trgovinu, što je bilo svojstveno i nekim drugim srebrenički zlatarima. Tako je primjerice Petko Pribojević imao u Srebrenici svoj zlatarski dućan, bio je vlasnik rudarskih okana, a uz sve to bavio se kreditnom trgovinom dajući novac na zajam.⁴²³ Neki od srebreničkih zlatara odlazili su u Srbiju i srednju Bosnu. Takav je slučaj s Bencem kojega nalazimo kao zlatara i u Visokom, a isti je slučaj i s Antojem Kranisaljićem i Andruškom Stipkovićem, dok se Stjepan Stojsalić nalazio i u Foči.⁴²⁴

Pojedini su se zlatari bavili trgovinom posve drugih proizvoda. Tako je primjerice zlatar Petko Pribojević u svom dućanu držao žito.⁴²⁵ U tim različitim poslovima nije čudo da su se međusobno udruživali, ne samo zlatari, već i oni s drugim vrstama obrta, primjerice s krojačima ili s trgovcima. Udruživanje je, kako se čini, bilo uobičajeno u to vrijeme kao koristan i omiljen oblik djelovanja dubrovačkih obrtnika u Srebrenici i Zvorniku. Tako nalazimo primjer krojača Radoja i Milata 1427. i 1429. godine, ili Jurka i Paoka Brajkovića 1433. godine.⁴²⁶ Zahvaljujući zlatarskom obrtu i trgovini, neki su dubrovački zlatari u Srebrenici stekli i velik kapital i ugled pa su bili birani i za sudce. To je slučaj sa Stjepanom Stojsalićem koji se kao sudac spominje 1449. godine.⁴²⁷ Bogati i ugledni zlatari te drugi obrtnici vodili su glavnu riječ u životu kolonije.

Uz veliko okupljanje zlatara u Srebrenici vidljivo je također veliko prisustvo krojača i podstrigača sukna. I ovdje se njegovala tradicija da otac prenosi iskustva na sinove, pa tako u Srebrenici nalazimo nekoliko braće koji se bave krojačkim obrtom. Primjerice, braća Pribisav i

⁴¹⁹ Cons. Min. vol. V, fol. 95, 14. II. 1431.

⁴²⁰ Cons. Min. vol. XI, fol. 47, 13. X. 1446.; vol. VIII, fol. 224, 7. I. 1441.; vol. V, fol. 139^v, 20. VIII. 1431.

⁴²¹ Cons. Min. vol. III, fol. 267^v, 30. XI.; fol. 238, 9. VII. 1425.

⁴²² Cons. Min. vol. III, fol. 238, 9. VII. 1425.

⁴²³ Test. Not. vol. XII, fol. 154–154^v, 26. XI. 1436.

⁴²⁴ Kovačević, Dubrovčani zanatlije, str. 42.

⁴²⁵ Kovačević, Dubrovčani zanatlije, str. 42.

⁴²⁶ Cons. Min. vol. IV, fol. 67^v, 11. II. 1427.; fol. 240^v, 10. V. 1429.; vol. VI, fol. 69^v, 22. IX. 1433.

⁴²⁷ Cons. Min. vol. XII, fol. 96, 28. VII.

Radosav, Radosav i Radovac i drugi.⁴²⁸ Takvih primjera bilo je i u Zvorniku, na primjer Luka i Matej.⁴²⁹

Krojači u Srebrenici i Zvorniku potpuno su se prilagodili sredini u kojoj su djelovali, čak su često upotrebljavali domaći izraz *šnajder*, a spominju se Radovan, Pribisav i drugi.⁴³⁰ Krojači su se međusobno udruživali u partnerstva što je slučaj s krojačem Vukom i njegovim partnerom Ratkom.⁴³¹

Najveći broj krojača dubrovačkog podrijetla boravio je u Srebrenici kraće vrijeme. U najvećem broju slučajeva bilo je to samo godinu dana, koliko se u dubrovačkim izvorima spominju. Navest ćemo takve primjere: Ivanko, Božino, Boljeslav, Jurko, Brajan Zoranović, Bogosav, Radisav, Radoje zvani Baba, Radonja Žiković i drugi.⁴³² Među krojačima se spominje i jedna žena koja se bavi tim obrtom u Srebrenici.⁴³³ S obzirom na to da se u izvorima spominje 1423. i 1439. godine, ostaje nepoznato je li ona tamo boravila u tom vremenskom razdoblju ili samo tijekom navedene dvije godine.

S najdužim boravkom u Srebrenici od dubrovačkih krojača spomenut je Boško, za koga nismo sigurni je li riječ o istoj osobi koja se navodi kao Boško Bogčinović. Njegov boravak u Srebrenici traje od 1431. do 1449. godine, dakle blizu dva desetljeća.⁴³⁴ S nešto kraćim boravkom javlja se krojač Bisan (Biesan), od 1424. do 1436. godine, ali ga ne nalazimo u dokumentima od 1425. do 1434. godine.⁴³⁵ Sličan je slučaj i s krojačem Cvjetkom, kojega u Srebrenici nalazimo prvi put 1426., a posljednji se put tamo spominje 1439. godine, opet s prekidima 1426. – 1431., pa od 1431. do 1435. i od 1436. do 1439. godine.⁴³⁶ U Srebrenici nalazimo još dvojicu krojača s tim imenom, jedan je Cvjetko Brajković, a drugi Cvjetko zvani Pakao. Prvi se spominje samo 1434. godine, a drugi 1424. i 1426. godine.⁴³⁷

Iako ih je bilo relativno mnogo u Srebrenici, pa i Zvorniku, krojači su se međusobno udruživali u partnerstva, kako bi lakše poslovali i izbjegli veliku konkurenciju. Nisu se udruživali samo krojači, već su to činili pojedini krojači s podstrigačima sukna (cimatorima).

⁴²⁸ Cons. Min. vol. VI, fol. 239, 28. III. 1435.; vol. V, fol. 137^v, 16. VIII. 1431.; fol. 210^v, 21. V. 1432.; vol. VI, fol. 163, 17. VIII. 1434.; vol. IV, fol. 240^v, 10. V. 1429.; vol. V, fol. 196^v, 21. V. 1432.; vol. VI, fol. 123, 7. IV, 1434.; fol. 172^v, 26. IX. 1434.

⁴²⁹ Cons. Min. vol. III, fol. 91, 1. IX. 1423.

⁴³⁰ Cons. Min. vol. VI, fol. 80, 3. XI. 1433.; fol. 150^v, 12. VII. 1434.

⁴³¹ Cons. Min. vol. II, fol. 134^v, 3. VI. 1420.

⁴³² Cons. Min. vol. II, fol. 6^v, 13. VIII. 1418.; vol. III, fol. 216, 17. IV. 1425.; vol. V, fol. 9^v, 17. I. 1430.; vol. VI, fol. 6, 19. XII. 1432.; fol. 15, 7. I. 1433.; fol. 70^v, 23. IX. 1432.; vol. VIII, fol. 17 (1439.); vol. XI, fol. 118, 14. VIII. 1447.; vol. XII, fol. 109, 16. IX. 1449.

⁴³³ Cons. Min. vol. III, fol. 45, 5. II. 1423.; vol. VIII., fol. 59^v, 27. V. 1439.

⁴³⁴ Kovačević, Dubrovčani zanatlije, str. 31, nap. 85.

⁴³⁵ Cons. Min. vol. III, fol. 178, 29. XI. 1424.; fol. 261^v, 25. X. 1425.; vol. VI, fol. 113^v, 1. III. 1434.; fol. 143, 21. VI. 1434.; fol. 238^v, 28. III. 1435.; fol. 250^v, 28. V. 1435.; vol. VII., fol. 4, 28. XII. 1436. (1435.); fol. 90, 28. IX. 1436.; fol. 98, 6. XI. 1436.; fol. 104, 27. XI. 1436.

⁴³⁶ Cons. Min. vol. IV, fol. 37^v, 26. IX. 1426.; vol. VIII, fol. 109^v, 15. XII. 1439., vol. V, fol. 160, 6. XII. 1431.

⁴³⁷ Cons. Min. vol. III, fol. 133, 24. III. 1424.; fol. 134, 28. III. 1424.; vol. IV, fol. 37^v, 26. IX. 1426.; vol. VI, fol. 132, 5. V. 1434.

Osim jednog broja braće krojača koji su ulazili u partnerstva, bilo ih je i onih koji nisu bili u srodstvu, kao što je Radoje, partner Milata krojača ili Jurko, partner Paoka Brajkovića.⁴³⁸ I krojači su imali svoju bratovštinu prema uzoru na onu u Dubrovniku. Najčešće su u tu zajedničku bratovštinu ulazili krojači i podstrigači sukna. Bratovština je imala svojega zaštitnika, apostola sv. Tomu, kao i svoja pravila nazvana matrikula. Na čelu bratovštine bio je gastald biran na godinu dana. On je birao dvojicu sudaca i dva dekana. Ukoliko bi netko bio izabran za gastalda pa odbio tu dužnost, morao je platiti globu u iznosu od pet perpera, koji su išli u općinsku kasu. I nakon što bi platio kaznu, na kraju je morao obavljati tu dužnost. Sudci koji su bili izabrani pa odbili vršiti tu funkciju, plaćali su kaznu u iznosu od tri perpera, također u korist općinske kase, a dekani su plaćali kaznu od jednog perpera.⁴³⁹ Na kraju su opet svi morali obavljati povjerenu im dužnost. Po isteku jednogodišnjeg mandata bivši bi gastald predlagao novoga, a taj je na skupštini bio biran tajnim glasovanjem. I novi gastald, kao i sudci i dekani, morali su položiti zakletvu uz izjavu da će vjerno i ispravno obavljati svoju dužnost u bratovštini. Svaki je mjesec gastald morao sazivati skupštinu na kojoj su morali obvezno prisustvovati svi članovi uz prijetnju kazne od šest denara ukoliko se ne opravda izostanak.

S obzirom na to da su u bratovštini bili i podstrigači sukna, među njima je često dolazilo do svađe pa su propisi bratovštine trebali spriječiti te mučne i netrpeljive odnose. Morala je intervenirati i dubrovačka vlada, koja je donijela nove propise po kojima se gastald birao naizmjenice na jednu godinu iz redova cimatora i krojača, ili kad je gastald krojač, dvojica sudaca bili su iz redova cimatora, i obrnuto. Tako su pokušali u bratovštinu unijeti mir, jednakost i pravdu. Ona strana koja se ne bi pokorila tim uredbama bila je kažnjena s 50 perpera. S obzirom na to da se razdor nije mogao prevladati, vlada ih je odlučila razdvojiti.

Bratovština je propisivala i primanje šegrta, kao i međusobni odnos majstora krojača ili cimatora i pomoćnika. Krojač ili cimator koji bi htio primiti šegrta smio ga je držati na probi najduže 15 dana, nakon čega je morao u kancelariji (notarijatu) sklopiti ugovor o međusobnim pravima i obvezama. Sklopljeni ugovor nije smio biti kraći od šest godina, ali je mandat mogao trajati i više. Svaki krojač ili cimator koji ne bi postupio po takvim odredbama bio bi kažnjen novčanom kaznom u iznosu od 25 perpera, od čega polovica odlazi u općinsku kasu. Nakon što bi ugovor bio potpisan, majstor je morao šegrta predstaviti gastaldu i oficijalima bratovštine.⁴⁴⁰ Ukoliko bi šegrt napustio majstora prije isteka roka od šest godina, nije ga mogao primiti ni jedan drugi majstor.

⁴³⁸ Cons. Min. vol. Iv, fol. 67v, 11. II. 1427.; fol. 240^v, 10. V. 1429.; vol VI, fol. 70^v, 23. IX. 1433.

⁴³⁹ Roller, Dubrovački zanati, str. 71.

⁴⁴⁰ Roller, Dubrovački zanati, str. 75.

U cilju stvaranja unutarnjeg mira među članovima bratovštine, posebno na relaciji krojači – cimatori, odlučeno je da i sudci budu birani, a ne da ih predlaže gastald. Glasovanje se obavljalo kuglicama ili ždrijebanjem (iz šešira). U bratovštini krojača i cimatora uvodi se još jedna nova institucija: „procurator over advochati“, također biran tajnim glasovanjem. Oni su uglavnom vodili brigu o imovini bratovštine. Imali su pravo u svako doba pregledati račune bratovštine i gastalda. Ukoliko bi neki gastald odbio dati na uvid račune ili ukoliko bi se ustanovio manjak, prokuratorima je bilo zabranjeno narednih deset godina obavljati bilo koju funkciju u bratovštini.

Među samim krojačima unutar bratovštine zavladała je velika netrpeljivost zbog osobnih interesa koji su bili iznad zajedničkih u bratovštini. Gastaldi su često koristili položaj za osobne interese. Kršili su odredbe ugovora o šestogodišnjem roku šegrtovanja pa su ga svodili na tri ili četiri godine. Osim što je bila mješovita po obrtničkoj strukturi (krojači i cimatori), bratovština je bila podijeljena na cehovski i crkveni utjecaj. Tijekom 15. stoljeća, kada se taj obrt najviše raširio, prevladavao je cehovski utjecaj.

Podstrigači sukna obrtnici su koji su sudjelovali u završnim operacijama proizvodnje sukna. Prije prodaje sukno je dolazilo cimatorima koji su škarama podrezivali sve niti koje su izvirivale iz sukna. Oni su davali zadnji oblik svakom pojedinačnom komadu sukna koje mora biti određene dužine, širine i težine. Sukno su slagali u bale kako bi se lakše transportiralo. Podrezivali su domaće grubo bosansko sukno, rašu, kao i uvozno. Zato su se često udruživali s krojačima u partnerstva i to najčešće na četiri godine. Podstrigača sukna bilo je poprilično u Srebrenici i Zvorniku. Jedan od poznatijih u Srebrenici bio je Radivoje Rajković.⁴⁴¹

Među uglednije i poznatije podstrigače sukna u Srebrenici ubraja se i Radivoj koji tamo boravi i radi od 1423. do čak 1452. godine.⁴⁴² I kod ovog obrta nalazimo braću s istim zanimanjem. Jedan od primjera je podstrigač sukna Radovac, Radosavov brat.⁴⁴³ Bilo je i onih koji rade i druge poslove na izradi platna, primjerice bojenju. Tako je u Srebrenici spomenut izvjesni Radivoje, i kao podstrigač sukna i kao bojitelj, koji relativno dugo vremena živi i radi

⁴⁴¹ Cons. Min. vol. V, fol. 133, 31. VII. 1431.; fol. 138^v, 17. III. 1431.; fol. 140^v, 26. VIII. 1431.; fol. 145, 18. IX. 1431.; fol. 148^v, 6. X. 1431.; fol. 151, 10. X. 1431.; vol. II, fol. 161, 26. XI. 1420.; fol. 177^v, 18. II. 1421., vol. XIII, fol. 112, 23. II. 1453.

⁴⁴² Cons. Min. vol. III, fol. 83^v, 11. VIII. 1423.; fol. 89, 22. IX. 1423.; fol. 182, 19. XII. 1424.; fol. 202^v, 24. II. 1435.; fol. 238, 9. VII. 1425.; fol. 261^v, 25. X. 1425.; fol. 267^v, 30. XI. 1425.; fol. 295^v, 19. III. 1426.; vol. IV, fol. 6, 7. V. 1426.; vol. V, fol. 92, 21. I. 1431.; fol. 145, 18. IX. 1431.; fol. 151, 18. X. 1431.; fol. 196^v, 21. V. 1432.; fol. 198, 27. V. 1432.; vol. VI, fol. 113^v, 1. III. 1434.; fol. 117, 15. III. 1434.; fol. 141, 15. VI. 1434.; fol. 266^v, 25. VII. 1435.; vol. VII, fol. 104^v, 28. XI. 1436.; vol. XIII, fol. 63, 7. V. 1452.

⁴⁴³ Cons. Min. vol. IV, fol. 75^v, 6. III. 1427.; fol. 240^v, 12. V. 1429.; fol. 276, 4. XI. 1429.; fol. 227^v, 11. XI. 1429.; vol. VI, fol. 113^v, 1. III. 1434.; fol. 143, 21. VI. 1434.

tamo, od 1431. do 1452. godine.⁴⁴⁴ Među najstarije podstrigače sukna u Srebrenici ubrajaju se Ostoja Diminković i Ostoja Dundinić. Spominje ih se 1415. godine.⁴⁴⁵

U Srebrenici se spominju i partnerstva među podstrigačima sukna, kakav je slučaj s Bogdanom, koji radi kod Radića Bogdanovića i Bogoslava Milatovića 1418. godine.⁴⁴⁶ Velik je broj i podstrigača sukna koji u Srebrenici ili Zvorniku borave kraće vrijeme, svega jednu godinu, i to, po svemu sudeći, po ugovoru za obavljanje posla. Navest ćemo samo neke od njih: Vuko, Andrija, Miluš, Boljesav, Trivko, Dragaš, Andor, Rusko, Miloš, Radojica Tasojević, Radonja Novaković, Simko, Tomko, Živko, Pribisav Butković, Andrej, Bogdan i njegov brat Bogosav.⁴⁴⁷ Jedan se broj podstrigača sukna zadržao duže.

U toj vrsti obrta također nalazimo braću partnere podstrigače sukna. Riječ je o braći Radovcu i Radisavu.⁴⁴⁸ Tijekom 15. stoljeća u Srebrenici i Zvorniku bilo je preko 30 podstrigača sukna i kad im se pribroje i krojači, onda je ta brojka išla i preko 80 suknarskih obrtnika.

Četvrti po brojnosti bili su u Srebrenici mesarski obrtnici. Prema izvornim podacima bilo ih je 16, s dužim i kraćim boravkom u tom rudarskom gradu. Meso se prodavalo u mesnicama, a obrađivalo u klaonicama. U Srebrenici je spomenuta jedna klaonica kao mesarska radionica.⁴⁴⁹ Vlasti su određivale cijene mesa i vodile strogi nadzor nad njegovom prodajom. I mesari su imali svoju bratovštinu s obzirom na veći broj mesara u gradu. U Srebrenici je bila uobičajena praksa prodaje mesa i na tezgama. Među istaknutijim mesarima u Srebrenici i Zvorniku spominje se Milovac, koji tamo radi nešto duže u usporedbi s drugim mesarima dubrovačkog podrijetla. U izvorima ga nalazimo u razdoblju od 1428. do 1434. godine.⁴⁵⁰ Ostali mesari dubrovačkog podrijetla borave u Srebrenici kraće vrijeme, najčešće jednu godinu, a samo manji broj dvije ili tri godine. Tako, primjerice, izvjesni Božić boravi tamo samo jednu godinu, 1415.⁴⁵¹

Dubrovački izvori mesare nazivaju različitim izrazima: becharius, becarius, macelator, beccarius, mesar, messar. Nešto duži boravak u Srebrenici imao je mesar Vlatko koji je tamo boravio četiri godine (1429. – 1433.).⁴⁵² Vlatko Radošević boravi kao mesar u Srebrenici tri

⁴⁴⁴ Cons. Min. vol. V, fol. 92, 21. I. 1431.; vol. XIII, fol. 7, V. 1452.

⁴⁴⁵ Cons. Min. vol. I, fol. 35^v, 16. VII.

⁴⁴⁶ Cons. Min. vol. II, fol. 24., 22. XI. 1418.

⁴⁴⁷ Cons. Min. vol. II, fol. 148^v, 26. IX. 1420.; Ref. vol. XXXIV, fol. 119, IV. 1414.; Cons. Min. vol. V, fol. 138^v, 10. VIII. 1431.; vol. II, fol. 157, 9. XI. 1420.; vol. VI, fol. 172^v, 28. IX. 1434.; vol. IV, fol. 170, 19. VI. 1428.; vol. VI, fol. 113^v, 1. III. 1434.; vol. IV, fol. 170^v, 21. VI. 1428.; fol. 263^v, 30. VIII. 1429.; fol. 239, 12. V. 1429.; vol. XI, fol. 118, 14. VIII. 1447.; vol. II, fol. 17, 18. X. 1418.; vol. VI, fol. 172^v, 28. IX. 1434.; vol. II, fol. 65^v, 30. V. 1419.; fol. 19^v, 31. X. 1418.; vol. IV, fol. 239, 12. V. 1429.; Ref. vol. XXXIV, fol. 119, 3. V. 1414.; Cons. Min. vol. II, fol. 70^v, 20. VI. 1419.

⁴⁴⁸ Cons. Min. vol. V, fol. 210^v, 21. V. 1432.

⁴⁴⁹ Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 272.

⁴⁵⁰ Cons. Min. vol. IV, fol. IV, fol. 176^v, 17. VII. 1428.; fol. 226^v, 28. II. 1429.; fol. 240^v, 10. V. 1428.; vol. V, fol. 92, 21. I. 1421.; fol. 118^v, 5. VI. 1431.; vol. VI, fol. 103^v, 23. I. 1434.; fol. 137^v, 16. VIII. 1431.

⁴⁵¹ Cons. Min. vol. I, fol. 11^v, 18. II.

⁴⁵² Cons. Min. vol. IV, fol. 255, 17. VII. 1429.; vol. V, fol. 160^v, 6. XII. 1431.; fol. 191^v, 28. IV. 1432.; fol. 198, 27. V. 1432.; vol. VI.; fol. 20, 27. I. 1433.; fol. 80, 3. XI. 1433.

godine (1431. – 1433.).⁴⁵³ Mesar Radoje u dubrovačkim se izvorima spominje samo dva puta, 1434. i 1437. godine, pa ostaje nejasno je li tamo boravio neprekidno ili se pojavljuje dva puta.⁴⁵⁴ Najveći ih se broj spominje samo tijekom jedne godine. Takav je slučaj sa Đurasom, Miovcem, Mioltošom, Radonjom, Žulom, Radovcem Zencem, Ratkom i drugima.⁴⁵⁵ Među nabrojanima bilo je i onih koji su više puta spomenuti tijekom jedne godine. Slučaj je to s mesarom po imenu Radovac Zenac.⁴⁵⁶

Manje zastupljeni obrti u Srebrenici i Zvorniku bili su krznari, brijači, mačari, nadgrobni spomeničari, kopljari, kožari, obučari, svjećari, čizmari, mlinari, žitari, suknari, slastičari, iglari, brodari, opančari, dućandžije, liječnici, plesači i glumci.

Relativno je velik broj bio krznarskih obrtnika (kožuhara). Razloge tako velikom broju krznara treba tražiti, prije svega, u bogatstvu krzna od vukova, medvjeda, lisica, kuna, kao i ovčje i kozje kože. Kupovalo se sve to u sirovom stanju pa prerađivalo kod kožara, kojih je također bio jedan broj u Srebrenici i Zvorniku. Od krzna su se pravili kožusi, po čemu su i obrtnici dobili naziv kožuhari. Kožara je u Srebrenici bilo četiri, a bavili su se štavljenjem i obradom kože i krzna, kao prerađevine za daljnju obradu i izradu konačnih proizvoda, među koje spadaju i krzna i kožusi. Među dubrovačkim kožarima spominju se u Srebrenici Vuk, Stojko, Radovan i Radak Pasqual.⁴⁵⁷ Svaki od navedenih kožara zadržao se u Srebrenici samo jednu godinu, a možda ni toliko, ukoliko su odlazili prema ugovoru za obavljeni posao. U izvorima prvi put na njih nailazimo 1419., a zadnji put 1432. godine. Vjerujemo da je i među domaćim ljudima bilo obrtnika te vrste pa nije bilo potrebe za većim dolaskom i boravkom Dubrovčana u tim gradovima (Srebrenici i Zvorniku).

Za razliku od kožara, krznara je bilo nešto više. Samo u Srebrenici spominje se njih 15. I među krznarima nalazimo braću partnere, kakav je slučaj s Bjelojem i Jurajem Gakovićem.⁴⁵⁸ Bilo ih je i onih koji su obavljali taj obrt i u Srebrenici i u Zvorniku, kakav je slučaj s krznarom Milašinom.⁴⁵⁹ Jedan od krznara s najdužim stažom u Srebrenici bio je Radonja koji tamo boravi i radi od 1433. do 1448. godine.⁴⁶⁰ S nešto dužim boravkom u Srebrenici bio je i Bjeloje Gaković, koji je, kako smo već spomenuli, bio u partnerstvu s bratom Jurjem jednu godinu – 1431.⁴⁶¹

⁴⁵³ Cons. Min. vol. V, fol. 156^v, 19. X. 1431.; fol. 171^v, 7. I. 1432.; vol. VI, fol. 69^v, 26. IX. 1433.

⁴⁵⁴ Cons. Min. vol. VI, fol. 189, 23. XI. 1434.; vol. VII, fol. 120^v, 28. I. 1437.

⁴⁵⁵ Cons. Min. vol. V, fol. 193^v, 3. V. 1432.; fol. 221^v, 17. X. 1432.; vol. I, fol. 67, 17. II. 1416.; vol. IV, fol. 266^v, 27. IX. 1429.; vol. VIII., fol. 141, 18. III. 1440.; vol. III, fol. 198, 6. II. 1425.

⁴⁵⁶ Cons. Min. vol. V, fol. 197^v, 9. V. 1432.; fol. 211^v, 26. V. 1432.

⁴⁵⁷ Cons. Min. vol. II, fol. 70^v, 20. VI. 1419.; vol. III, fol. 77^v, 10. VII. 1423.; fol. 104, 4. XII. 1423.; vol. V, fol. 210^v, 21. V. 1432.

⁴⁵⁸ Cons. Min. vol. V, fol. 103, 21. III. 1431.

⁴⁵⁹ Cons. Min. vol. IV, fol. 162, 17. V. 1428.

⁴⁶⁰ Cons. Min. vol. VI, fol. 76^v, 26. X. 1433.; fol. 166, 1. IX. 1434.; fol. 169^v, 19. IX. 1434.; fol. 172^v, 28. IX. 1434.; vol. VII, fol. 64, 12. VI. 1436.; fol. 175, 29. XI. 1437.; fol. 199^v, 15. II. 1438.; vol. XI, fol. 161, 3. I. 1448.

⁴⁶¹ Cons. Min. vol. V, fol. 103, 21. III. 1431.; vol. VI, fol. 189, 23. XI. 1434.; vol. VII., fol. 91, 3. X. 1436.; fol. 120^v, 28. I. 1437., vol. VI, fol. 210, 28. I. 1435.

Najveći broj dubrovačkih krznara u Srebrenici i Zvorniku zadržava se jednu ili eventualno dvije godine i onda se vraća u Dubrovnik. Primjer je to s Milutinom Miloševićem, Parojem Peliočićem (Krnarićem), Radonjom Kasumelom, Radojem Radovčićem, krznarom Mirkom, Miladinom Mihatovićem, Radovanom, Stojkom, Bilojem i Velojem.⁴⁶²

Krznari u Srebrenici i Zvorniku također su imali svoju bratovštinu koja je u Dubrovniku osnovana 1424. godine odlukom Malog vijeća. Oni su također birali svojega gastalda istim načinom i principima kako su ga birali zlatari i obučari.⁴⁶³ Krznari su također imali svoje šegrote. Trajanje izučavanja toga obrta iznosilo je također šest godina. Šegrt je stanovao, hranio se i odijevao o majstorovu trošku. Po završetku zanata šegrt je od majstora dobivao alat za daljnje obavljanje tog obrta. Majstori krznari obavljali su posao najčešće prema narudžbi uz definirani rok obavljenog posla. Rok se šegrtovanja sredinom 15. stoljeća smanjuje na četiri godine, što je potvrda napredovanja i bržeg razvitka tog obrta. Bratovština krznara imala je svog zaštitnika u svetom križu: „fraternitatis Sancti Crucis pelizariorum“. Odredbe bratovštine o izboru i mandatu gastalda bile su slične onima kod zlatara. Bratovština je pokušala provesti kontrolu nad kupnjom i nabavom kože i spriječiti konkurenciju među kožuharima (krznarima) koja bi nastala samostalnom kupnjom koža od kožara.

Uz kožarski i krznarski obrt u Srebrenici i Zvorniku usko su bili vezani još neki manje zastupljeni obrti kod Dubrovčana. Riječ je o obučarima, pojasarima, čizmarima, opančarima, rukavičarima, obrtnicima za konjsku opremu (hamarima, uzdarima, sedlarima i drugim). Obučara je u Srebrenici i susjednim mjestima bilo samo nekoliko. Navest ćemo ih: Milutin, Andrej, Bogiša, Radivoj, Radovan Novaković te Lukša, koji se spominje u Sasima kod Srebrenice.⁴⁶⁴ Najduži boravak u Srebrenici imao je obučar Milutin – 19 godina, zatim Bogiša, znatno manje – svega tri godine, dok su ostali svoj boravak u tom gradu sveli na jednu godinu.⁴⁶⁵ Spomenuti Milutin bio je i opančar.⁴⁶⁶ Nije poznato je li to neki poseban obrt ili je on u sklopu obučarskog obrta s naznakom da obučari prave i cipele i opanke i čizme. Izgleda da su čizmari bili posebna vrsta kožarskog obrta. U Srebrenici i Zvorniku nailazimo samo na jednog takvog obrtnika. Radi se o čizmaru Radašinu Siličiću koji u Zvorniku boravi samo 1422. godine,⁴⁶⁷ što

⁴⁶² Cons. Min. vol. VI, fol. 187^v, 16. XI. 1434.; fol. 70^v, 26. IX. 1433.; fol. 119^v, 20. III. 1434.; vol. V, fol. 135^v, 8. VIII. 1431.; vol. I, fol. 200, 19. IV. 1418.; vol. III., fol. 29^v, 1. XII. 1422.; fol. 104, 4. XII. 1423.; vol. III, fol. 77^v, 10. VII. 1423.; vol. VI, fol. 189, 23. XI. 1434.; vol. V, fol. 171, 7. I. 1432.

⁴⁶³ Roller, Dubrovački zanati, str. 150.

⁴⁶⁴ Cons. Min. vol. XI, fol. 203^v, 19. VI. 1448.; vol. XIII, fol. 115, 8. II. 1453.; fol. 117, 11. IV. 1453.; vol. I, fol. 11^v, 18. II. 1415.; vol. III, fol. 105^v, 16. XII. 1423.; vol. IV, fol. 17^v, 24. VI. 1426.; vol. VI, fol. 109^v, 17. II. 1434.; vol. V, fol. 140, 21. VIII. 1431.; vol. XII, fol. 120, 3. XI. 1449.

⁴⁶⁵ Vidi prethodnu napomenu.

⁴⁶⁶ Cons. Min. vol. XIII, fol. 117, 12. IV. 1453.; vol. XI, fol. 208^v, 19. VI. 1448.; vol. XIII, fol. 116^v, 8. IV. 1453.; fol. 17, 11. IV. 1453.; fol. 117, 12. V. 1453.

⁴⁶⁷ Cons. Min. vol. III, fol. 26^v, 15. XI.

bi upućivalo na zaključak da je došao obaviti samo neke poslove oko izrade čizama pa se onda vratio u Dubrovnik.

Iako se može očekivati da od kožarskih obrta u ovim dvama gradovima budu čak u većoj mjeri zastupljeni sedlari, s obzirom na to da se roba prenosila karavanama (natovarenim konjima ili magarcima), u dubrovačkim izvornim podacima nismo naišli ni na jednog takvog obrtnika, što ne znači da ih nije bilo. Vjerujemo da su se tim obrtom bavili domaći ljudi koji nisu zabilježeni u Državnom arhivu u Dubrovniku. Trgovci koji često putuju s robom iz Srebrenice i Zvornika u Dubrovnik ili Srbiju i Bosnu imali su potrebe za izrađevinama sedlarskih obrtnika. Valja ipak zaključiti da su i sedlari i pojasari, majstori za bisage, vrećari i novčari (obrtnici koji su izrađivali lisnice – novčanike) i rukavičari bili rijetka obrtnička zanimanja u Srebrenici i Zvorniku, a moglo ih je biti po jedan ili najviše dvojica. Oni su proizvodili samo za domaće potrebe.

Nešto zastupljeniji obrt u Srebrenici i Zvorniku bio je brijački. Samo u Srebrenici nalazimo šest brijača dubrovačkog podrijetla, a sigurni smo da je bilo i domaćih obrtnika te struke. Najveći broj dubrovačkih brijača grupirao se u Srebrenici u četvrtom desetljeću 15. stoljeća. Najduže je u Srebrenici boravio Nikola zvani Brico, koji tamo živi i radi od 1434. do 1453. godine, ne zna se je li to bilo neprekidno ili s prekidima. On se prvi put javlja 1434. godine.⁴⁶⁸

Još jednog Dubrovčanina Nikolu, ali Vukašinovića nalazimo u Srebrenici kao brijača 1453. godine.⁴⁶⁹ Dubrovčanin Radivoje obavlja tu vrstu obrta tijekom 1434., 1435. i 1436. godine.⁴⁷⁰ Najzad treba spomenuti još dvojicu Dubrovčana u Srebrenici: Radovana i Vlatka koji tamo borave samo kratko, svega jednu godinu.⁴⁷¹

Brijači su obavljali samo usluge, iako su ubrajani u obrtnike. Bavili su se brijanjem i šišanjem, no obavljali su i različite liječničke usluge. Njih su u Dubrovniku nazivali još i kirurzima. Bavili su se liječenjem rana i puštanjem krvi. Čak su se bavili i obdukcijom leševa radi utvrđivanja uzroka smrti.⁴⁷² Zbog tih poslova često su ih uzimali u državnu službu.

Brijači su također imali svoju bratovštinu. Članovi bratovštine bili su dužni svake nedjelje gastaldu donijeti jedan dio svojeg priloga. Šegrti koje su majstori držali na izučavanju tog zanata po okončanju šegrtovanja bili su dužni platiti bratovštini jedan dukat. Majstori su morali sklapati pisane ugovore sa šegrtima. Šegrti su morali obavljati sve kućne poslove kod majstora pa su tako radili i na polju ukoliko je majstor posjedovao zemlju. Ugovor s majstorom i

⁴⁶⁸ Cons. Min. vol. VI, fol. 166^v, 4. IX. 1434.; fol. 255, 14. VI. 1435.; vol. VII, fol. 89^v, 26. IX. 1436.; fol. 104, 29. XI. 1436.; vol. XIII, fol. 110^v, 15. II. 1453.; fol. 117, 12. IV. 1453.; fol. 121, 23. IV. 1453.

⁴⁶⁹ Cons. Min. vol. XIII, fol. 117, 12. IV. 1453.

⁴⁷⁰ Cons. Min. vol. VI, fol. 123, 7. IV. 1434.; fol. 273, 24. VI. 1435.; vol. VII, fol. 73^v, 23. VII. 1436.

⁴⁷¹ Cons. Min. vol. 129, 29. IV. 1434.; vol. V, fol. 191^v, 28. IV. 1432.

⁴⁷² R. Jeremić – J. Tadić, Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika, knj. II, Beograd, 1939., str. 130.

ovdje je sklapan na šest godina, ali je bilo slučajeva da dječake od 10 godina uzimaju i na vrijeme do 13 godina. Majstor je šegrtu odijevao, hranio i osiguravao mu stan. Bilo je slučajeva da su šegrti čak plaćali majstoru izučavanje zanata. To se, prije svega, odnosi na kirurge brijače. Takvi se šegrti moraju sami odijevati, hraniti i plaćati stan.

Troškovi izdržavanja radnje bili su relativno visoki, iznosili su za najam radnje i do 1,5 dukat na mjesec. Uz to, bratovština je tražila za svakog pomoćnika jedan dukat kad postane majstor. Zbog toga su pojedini brijači radije išli u pomoćnike pa tako primali plaću od majstora. Majstori brijači uzimali su izučene pomoćnike.

Uz bok brijačima su i liječnici, koji bi se mogli podijeliti na prave liječnike (stručne), poluliječnike, kirurge i vidare. Pravi su liječnici bili ne samo Dubrovčani već i oni iz Ferrare, kakav je slučaj s Jacobom Jeronimom.⁴⁷³ U Srebrenici su djelovali i narodni vidari koji su sasvim sigurno davali nestručne savjete, za razliku od onih pravih koji su, kao učeniji, mogli bolesnicima ukazati stručnu liječničku pomoć. Dubrovački liječnici koji su pozivani na dvor, bilo despota ili bosanskih kraljeva, pružali su medicinsku pomoć i stanovnicima Srebrenice i Zvornika, i to ne samo vidari, već i stručni liječnici. Godinama su u Srebrenici živjeli Stojko (1419. – 1436.), Marko Veoković (1461.), Marko, Pribisav, Bartol, Juraj i Jacobo Jeronim iz Ferrare, koji je tamo boravio kao dubrovački plaćenik. Najveći broj liječnika boravio je u Srebrenici i Zvorniku kraće vrijeme, svega godinu dana, osim Jacoba iz Ferrare, koji u Srebrenici, Zvorniku i okolnim mjestima (Crnča, Zajača, Bohorina, Sasi) boravi duže razdoblje.⁴⁷⁴ Osim njega, u Srebrenici je duže boravio i liječnik Stojko.⁴⁷⁵ I liječnik Marko također boravi u Srebrenici duže vrijeme.⁴⁷⁶ Liječnika Bartola tamo nalazimo 1456. godine, Juraja 1421., a Marka Veokovića 1461. godine.⁴⁷⁷

Najveći broj navedenih liječnika bio je samouk ili su to bili ranari, majstori za puštanje krvi. Jedinu pravni liječnik „magister medicus phisicus“ bio je liječnik za unutarnje bolesti, a postojali su i „magister medicus chirurgus“, liječnici za vanjske bolesti, a sitnijim takvim bolestima i kirurškim zahvatima bavili su se i brijači. Neki od liječnika bili su plaćeni prema svojim sposobnostima i plaće su im bile dosta visoke. Jedan je od takvih Jacobo Jeronim iz Ferrare kojeg je plaćala dubrovačka vlada i ona ga je slala po traženju i potrebi u Srebrenicu,

⁴⁷³ Cons. Min. vol. X, fol. 74, 3. VI. 1444.; fol. 70, 1. XI. 1444.; fol. 124^v, 19. I. 1445.; fol. 197^v, 29. VI. 1445.; vol. XIII., fol. 23^v, 23. X. 1451.

⁴⁷⁴ U Srebrenici boravi 1443., 1444., 1445. i 1451. godine. Cons. Min, vol, IX, fol. 179, 28. V. 1443.; vol. X, fol. 48, 3. VI, 1444.; fol. 70, 4. XI. 1444.; fol. 124^v, 19. I. 1445.; vol. XIII, fol. 23^v, 23. X. 1451.

⁴⁷⁵ Cons. Min. vol. II, fol. 65^v, 30. V. 1419.; vol. III, fol. 84^v, 16. VIII. 1423.; fol. 112, 5. I. 1424.; fol. 214, 14. IV. 1425.; vol. IV, fol. 270^v, 14. X. 1429.; vol. VI, fol. 278^v, 10. IX. 1435.; vol. VII, fol. 53, 10. V. 1436. Za Stojka se 1420. godine navodi da je poluliječnik. Cons. Min, vol II, fol. 134^v, 3. VI. 1420.

⁴⁷⁶ Cons. Min. vol. XII, fol. 96, 28. VII. 1449.; vol. XIV, fol. 175^v, 18. II. 1457.; fol. 202, 8. III. 1458.; vol. XV, fol. 27^v, 9. VI. 1459.; fol. 91, 24. III. 1460.; fol. 104, 4. VI. 1460.; fol. 129, 10. X. 1460.; fol. 132^v, 22. X. 1460., fol. 232, 15. II. 1462.

⁴⁷⁷ Cons. Min. vol. XIV., fol. 178^v, 24. IV.; vol. II, fol. 220^v, 17. X.; vol XV, fol. 207^v, 9. X.

Zvornik i druga okolna mjesta gdje su Dubrovčani boravili (Zajača, Crnča, Bohorina, Sase i druga).

Plaće kirurga bile su 60 perpera, liječnika kirurga i do 1200 perpera. Osim tih službenih liječnika bilo je i privatnih koji su morali dobiti dozvolu za obavljanje prakse.

Uz postojanje i djelovanje liječnika u Srebrenici i Zvorniku te okolnim mjestima, gdje je Dubrovčana bilo na kraćem i dužem boravku, smatramo da su morale postojati i ljekarne u kojima su se mogli kupiti lijekovi koje bi liječnik propisao. Uz liječnike se spominju i vidari koji su svoje lijekove prodavali i na tržnicama. Oni su na licu mjesta kupcima objašnjavali i upućivali ih na korištenje ljekovitih trava i njihovih sastojaka u liječenju raznih bolesti. Neki od vidara ili travara sasvim su sigurno imali i svoje dućane u kojima su bile izložene ljekovite trave i razni ljekoviti sastojci. Vidari (travari) najčešće su bili domaći ljudi, ali ih je bilo i među Dubrovčanima Srebrenice i Zvornika.

U znatno manjem broju bili su u Srebrenici i Zvorniku zastupljeni sljedeći obrti: mačari, kopljari, nadgrobni spomeničari, svjećari, mlinari, dućandžije, vračari, žitari. Njih tamo nalazimo po jednog i pojavljuju se rijetko, svega jednom. Poznati je Vidosav mačar (1447.), kopljar Radonja (1448.), nadgrobni spomeničar Obrad Vidnić (1431.) svjećar Radojica (1437.), mlinar Vlatko Rutošević (1433.), dućandžija Vukosav i njegov brat Radosav (1435.), vračar Lukša (1432.) i žitar Radosav (1433.).⁴⁷⁸

Među rijetke struke koje obavljaju usluge bili su vratari, čuvari, brodari, plesači, svirači i igrači, carinici, slastičari, a manje poznate usluge pružali su toljagari i drugi. Od vratarata se spominje Bogavac (1431.), čuvar Bogiša (1423. i 1426.), glumci Radivoje Grubačević i Radomir te plesačica Stojisava.⁴⁷⁹ Među obrtnike se mogu ubrojiti i brodari kojih je bilo u Srebrenici i posebno u Zvorniku gdje je bio glavni prijelaz rijeke Drine iz Bosne u Srbiju. Među brodarima s najdužim stažom bili su Pribislav, Brajko i nešto manje Đurađ, koji je radio u partnerstvu s Brajkom, te brodar Radovan.⁴⁸⁰ Spomenuti Pribisav tim se poslom bavio gotovo čitavo desetljeće, od 1430. do 1440. godine.⁴⁸¹

⁴⁷⁸ Cons. Min. vol. XI, fol. 91, 24. IV.; fol. 161, 3. I.; vol. V, fol. 131^v; vol. VII, fol. 146; vol. VI, fol. 70^v; fol. 283^v; vol. V, fol. 131^v; vol. VI, fol. 87^v

⁴⁷⁹ Cons. Min. vol. V, fol. 116; vol. III, fol. 270; vol. IV, fol. 17^v; vol. V, fol. 205, 27. IV. 1432.; fol. 197, 3. I. 1433.; vol. VI, fol. 278^v, 10. IX. 1435.; fol. 172^v, 28. IX. 1434.; fol. 186^v, 15. XI. 1434.; fol. 232^v, 3. VII. 1435.; fol. 243^v, 9. IV. 1435.; vol. V, fol. 206, 8. VII. 1432.; vol. VI, fol. 87^v, 24. XI. 1433.; fol. 165, 26. VIII. 1434.

⁴⁸⁰ Cons. Min. vol. V, fol. 5^v, 4. I. 1430.; vol. VI, fol. 180, 1. XI. 1434.; fol. 186^v, 15. XI. 1434.; fol. 189, 23. XI. 1434.; fol. 196^v, 31. XII. 1435. (1434.); fol. 200^v, 8. I. 1435.; fol. 210, 28. I. 1435.; vol. VII, fol. 2, 23. XI. 1435; vol. VI, fol. 112^v, 23. VI. 1434.; fol. 145^v, 29. VI. 1434.; vol. VIII, fol. 141, 18. III. 1440.; vol. VI, fol. 15, 7. I. 1433.; fol. 139^v, 5. VI. 1434.; fol. 145^v, 29. VI. 1434.; vol. VIII, fol. 37, 9. III. 1439.; fol. 61^v, 27. V. 1439.; vol. VIII, fol. 80, 22. VII. 1439.; fol. 236, 11. II. 1441.

⁴⁸¹ Cons. Min. vol. V, fol. 5^v, 4. I. 1430. (on je brodar u Zvorniku, gdje je započeo svoju djelatnost, a onda je prešao u Srebrenicu, do 1440. godine). Cons. Min. vol. VIII, fol. 141, 18. III. 1440. Najviše se javlja 1434. godine, Cons. Min. vol. VI, fol. 180, 1. XI. 1434.; fol. 186^v, 15. XI. 1434.; fol. 189, 23. XI. 1434.; fol. 196^v, 31. XII. 1435. (1434.); fol. 200^v, 8. I. 1435.; fol. 112^v, 23. II. 1434.; fol. 145^v, 29. VI. 1434.; fol. 210, 28. I. 1435.; vol. VII.; fol. 2, 23. XI. 1435.

I brodari su ulazili u partnerstva i zajednički radili na skelskom prijevozu putnika. Primjer je to s Brajkom i Đurađem u Srebrenici.⁴⁸² Pojedini su brodari te prijevoznike usluge obavljali i u Zvorniku i u Srebrenici. Slučaj je to s Pribisavom koji je brodarsku djelatnost započeo u Zvorniku, a nastavio u Srebrenici.⁴⁸³

Ostaje nepoznato jesu li su oni bili u službi vlasti kao plaćenici ili su te brodarsko-uslužne poslove obavljali u vlastitoj režiji. Svi navedeni brodari javljaju se u dubrovačkim arhivskim knjigama i u sporovima su bili podložni dubrovačkom sudu. Čini se da su se bavili i drugim poslovima, kreditno-trgovinskim, zbog čega su bili pozivani na rasprave kod konzula i sudaca u Srebrenici i Zvorniku.

I carinici se mogu svrstati u uslužne djelatnosti, a manje u neku vrstu obrta. Pogotovo oni koji su bili u službi vlasnika carine, bilo da se radilo o vladarima (despotima ili kraljevima, pa i Porti), ili je riječ o zakupcima carine kod kojih su pojedini carinici bili namještenici i radili za plaću. I ta kategorija društva bila je tražena i cijenjena, a uz sve imali su povjerenje vlasnika carine. U Srebrenici i Zvorniku spomenuto je nekoliko carinika, njih četiri, no sigurni smo da ih je bilo mnogo više. Među takve treba ubrojiti Pribetu, Ratka, Milana i Dragišu. Jedan od njih, carinik Milan, obavljao je carinske poslove u Bohorini 1455. godine,⁴⁸⁴ što nam jasno potvrđuje činjenicu da je i tamo postojala carina s obzirom na postojanje rudnika srebra. Carinici su na tom položaju obično bili godinu dana. Spomenuti su samo jednom u tijeku jedne godine: carinik Pribeta 1421. godine, Ratko 1435., Dragiša 1446. i već spomenuti Milan 1455. godine.⁴⁸⁵ Dragiša je carinsku službu obavljao u Crnči nedaleko od Srebrenice, što također upućuje na zaključak da je i u tom malom mjestu postojala carina zbog rudnika srebra koji je u Crnči postojao i djelovao. Njihova nadležnost uopće nam nije poznata. Vjerujemo da su bili namještenici zakupnika rudnika (jama) za koje su obavljali carinsku službu uz redovitu plaću. Uostalom, carinski su poslovi svugdje bili jednaki, bilo da je riječ o državnim carinama ili carinama oblasnih gospodara koji su ih davali u zakup. Obavljali su kontrolu nad izvozom rude i drugih roba u određenom mjestu.

U Srebrenici i Zvorniku nalazimo još dva, ne bismo mogli reći obrtnika, već ljudi od uslužnih djelatnosti. Radi se o poslužniku i skladištaru. Dok bismo mogli reći da je skladištar poznato zanimanje, teško je utvrditi što se podrazumijeva pod poslužnikom. Najprije će biti riječi o nosačima. U dubrovačkim arhivskim knjigama spominje se jedan skladištar, Radivoje, i jedan poslužnik, Pavao.⁴⁸⁶ Bilo je u Srebrenici još dva nosača, koji se spominju baš kao ta zanimanja.

⁴⁸² Cons. Min. vol. VIII, fol. 80, 22. VII. 1439.

⁴⁸³ Cons. Min. vol. V, fol. 5^v, 4. I. 1430.; vidi napomenu 481.

⁴⁸⁴ Cons. Min. vol. X, fol. 161, 12. V.

⁴⁸⁵ Cons. Min. vol. II, fol. 183, 14. III.; vol. VII, fol. 2, 23. XI.; vol. XI, fol. 55, 3. XI. 1446.

⁴⁸⁶ Cons. Min. vol. VII, fol. 104^v, 28. XI. 1436.; vol. X, fol. 98, 6. XI. 1444.

To su Brajko i Bogac. Brajko je te poslove obavljao nepuno desetljeće, od 1431. do 1439. godine, a Bogac samo godinu dana.⁴⁸⁷

Od obrtnika Dubrovčana koji su živjeli i radili u Srebrenici spominje se i jedan tkalac, Radosav.⁴⁸⁸ Tkalačka djelatnost bila je odvojena od djelatnosti predenja vune. Tkalac je obavljao sve radne operacije oko pripremanja vune: češljanje, grebenanje, predenje i na kraju tkanje. Riječ je o kućnoj radinosti jer se u kući obavljaju sve radne operacije, počevši od pripreme vune do tkanja platna, najčešće raše (grubo sukno). Trgovci su ponajviše iskorištavali tkalce. Tkanje im nije baš donosilo mnogo prihoda za život. Možda u tome i treba tražiti razloge tako malog broja tkalaca u Srebrenici i Zvorniku.

Na kraju spomenimo i zadnju uslužnu djelatnost koja je postojala u Srebrenici i Zvorniku, ali je bila zastupljena u nešto manjem broju. Riječ je o računovođama. Jedan od najpoznatijih svakako je Živko Brajković, koji je poslove te vrste obavljao nepuna dva desetljeća, od 1434. do 1452. godine.⁴⁸⁹ S nešto kraćim stažom bio je računovođa Ratko Brajković, koji službu obavlja od 1435. do 1444. godine⁴⁹⁰ i najzad, Ivan Brajković, koji se spominje 1447. godine.⁴⁹¹ S obzirom na velik obujam trgovine i kreditno-trgovinskih poslova njihova je usluga bila cijenjena. I sami su se uključivali u kreditno-trgovinske poslove zbog čega su dolazili na sud kod konzula i sudaca u Srebrenici i Zvorniku. Jedno od rijetkih obrtničkih zanimanja koje se spominje u Srebrenici bilo je slastičarstvo. Naveden je samo jedan slastičar, Dubrovčanin Lukač koji je spomenut u Srebrenici 1420. godine.⁴⁹²

U cjelokupnom prikazu obrtnika i uslužnih djelatnika u Srebrenici i Zvorniku uočljivo je da se rjeđe spominje njihovo prezime te ih nalazimo samo pod osobnim imenom. Inače je to karakteristika srednjeg vijeka, pogotovo kad se radilo o pučanima, što nije slučaj s dubrovačkim plemstvom. Ime pučana dugo je vremena predstavljalo glavnu oznaku za identifikaciju određene osobe u javnom životu. Kod pučana su sporo prodirala obiteljska imena, što nije slučaj s dubrovačkim plemstvom. Zato je i bilo teško utvrditi brojno stanje pojedinih obrtnika s obzirom na to da se nailazi na dva pa i više istih imena, tako da nismo sigurni radi li se o istoj osobi. Takav je primjer zlatara Miljevca Marojevića, koji se razlikuje od zlatara Miljevca koji je u

⁴⁸⁷ Cons. Min. vol. V, fol. 145, 18. IX. 1431.; fol. 151, 18. IX. 1431.; fol. 156^v, 19. XI. 1431.; fol. 224, 17. X. 1432.; vol. VI, fol. 139^v, 5. VI. 1434.; fol. 145^v, 29. V. 1434.; fol. 169, 15. IX. 1434.; vol. VII, fol. 104^v, 28. XI. 1436.; fol. 181, 31. XII. 1434. (1433.); vol. VIII, fol. 37, 9. III. 1439.; fol. 59, 23. V. 1439.; fol. 79^v, 28. VII. 1439.; vol. V, fol. 116, 26. V. 1431.

⁴⁸⁸ Cons. Min. vol. VI, fol. 210^v, 26. I. 1435.

⁴⁸⁹ Cons. Min. vol. VI, fol. 117, 15. III. 1434.; fol. 232, 2. III. 1435.; fol. 238^v, 28. III. 1435.; fol. 272, 16. VIII. 1435.; vol. VII, fol. 13, 11. I. 1436.; fol. 35^v, 21. III. 1436.; fol. 162, 19. X. 1437.; vol. VIII, fol. 84, 19. VIII. 1439.; vol. IX, fol. 177, 23. V. 1443.; vol. X, fol. 32, 27. IV. 1444.; fol. 85^v, 3. XII. 1444.; vol. XI, fol. 10^v, 21. VI. 1446, fol. 118^v, 14. VIII. 1447.; vol. XII, fol. 109, 16. IX. 1449.; fol. 90, 1. VII. 1449.; fol. 109, 15. IX. 1449.; vol. XIII, fol. 94, 16. XI. 1452.

⁴⁹⁰ Cons. Min. vol. VI, fol. 288^v, 2. XI. 1435.; vol. X, fol. 41, 26. V. 1444.

⁴⁹¹ Cons. Min. vol. XI, fol. 84^v, 21. III. 1447.

⁴⁹² Cons. Min. vol. II, fol. 145^v, 9. XI. 1420.

Srebrenici živio i djelovao mnogo duže od Miljevca Marojevića. S obzirom na to da je navedeni Miljevac bio dobro poznati zlatar u Srebrenici, za njega vjerojatno i nije bilo potrebno navoditi obiteljsko ime (prezime). U radu su uvršteni samo oni obrtnici koji su zabilježeni u sudskim sporovima, a sigurni smo da je bilo podosta i onih koji nisu zabilježeni zbog parničenja. Prema tome, stvarni broj dubrovačkih obrtnika u Srebrenici bio je mnogo veći od ovoga kojeg smo prikazali u svim obrtničkim strukama.⁴⁹³ Uskraćenost detaljnijih podataka o djelatnosti dubrovačkih obrtnika u Srebrenici, pa i u Zvorniku, onemogućuje nam analizu njihova rada, međusobnih odnosa, položaja, zarade i statusa. Kako smo već istaknuli, podatci dobiveni iz Malog vijeća sadrže uglavnom samo imena, a ostale serije Državnog arhiva u Dubrovniku daju još poneki kraći podatak koji ne može pomoći u razrješenju mnogih navedenih pitanja.⁴⁹⁴

Dio dubrovačkih obrtnika koji žive i djeluju u Srebrenici i Zvorniku nalazimo i u drugim mjestima Srbije i Bosne. To se, prije svega, odnosi na zlatare i podstrigače sukna. Odlazili su radi zarade i proširenja svojih obrtničkih, ali i trgovačkih poslova. I Srebrenica i Zvornik pružali su velike mogućnosti za zaradom i bogaćenjem, što potvrđuju primjeri ostavljenih oporuka. Jedan je od takvih primjera Petko Pribojević ili članovi obitelji Latinica (Latiničić).

Obrtnici u Srebrenici i Zvorniku podrijetlom iz Dubrovnika živjeli su na isti način kao i svi drugi članovi tih dubrovačkih kolonija. Često su jedan drugome bili izvršitelji oporuke. Veliko prisustvo dubrovačkih obrtnika u Srebrenici i Zvorniku tijekom prve polovine 15. stoljeća imalo je veliko značenje i utjecaj na sredinu u kojoj su živjeli i djelovali. Iako jedan broj njih nije morao raditi na svojem obrtu, ipak su se njime zanimali i bavili. Od posebnog je značenja onaj dio obrtnika koji tamo duže vremena boravi i radi.

Sa sobom su najčešće donosili svoj alat i dubrovačke metode rada, ali i stil pri izradi predmeta.

Na različite su načine dubrovački obrtnici doprinijeli razvoju u Srebrenici i Zvorniku, pa i manjim okolnim mjestima, kakva su Crnča, Bohorina, Sasi, Zajača, Krupanj i druga. Sve su to pokazatelji da je Srebrenica bila ne samo rudarski, već i obrtnički razvijeni centar. To još više dolazi do izražaja ako se uspoređuje s drugim srednjobosanskim rudarskim centrima.

Ne tvrdimo da smo ovime dali cjelovitu i potpunu sliku obrtništva Srebrenice i Zvornika, osobito kad se zna da se od domaćih povijesnih izvora nije ništa sačuvalo. Samo prisustvo tako velikog broja Dubrovčana liječnika, računovođa, glumaca, plesača, svirača, dovoljno govori da je Srebrenica, pa i Zvornik u nešto manjoj mjeri vrlo razvijeno gradsko naselje, koje je svojim mogućnostima i bogatstvima Dubrovčanima pružalo prilike ne samo za velikom zaradom, već i za lagodnijim i komotnijim životom, sličnom onome u Dubrovniku.

⁴⁹³ Kovačević, Dubrovčani zanatlije, str. 38.

⁴⁹⁴ Kovačević, Dubrovčani zanatlije, str. 38

Vrste obrtnika u Srebrenici i njihov popis:

Zlatari:	Godina:
1. Andrea	1435.
2. Andrija	1435.
3. Andruško i Tomko	1415.
4. Andruško Kralj	1437.; 1438.
5. Andruško Stefanija	1437.; 1438.
6. Andruško Oreza	1441.
7. Andruško Stipković	1435.
8. Andruško	1414.; 1432.; 1436.; 1437.; 1438.; 1439.; 1440.; 1441.
9. Andruško Keso	1437.; 1438.; 1441.
10. Antoje	1436.
11. Antoje Kranisalić	1426.; 1436.
12. Benac, brat Lukše zlatara	1418.; 1419.; 1420.; 1421.; 1422.; 1425.; 1426.
13. Benedikt	1419.
14. Bogčić	1424.
15. Boljeslav Pasalić	1423.; 1433.; 1434.; 1436.
16. Boljeslav Pribisalić	1425.; 1426.; 1427.; 1429.
17. Bonača	1419.
18. Božičko Radosalić	1434.
19. Božić	1434.; 1436.
20. Dabiživ	1426.; 1434.
21. Dobrun Milošević	1419.; 1420.; 1421.; 1426.; 1435.
22. Dominče	1432.; 1433.; 1435.
23. Dimitrije Pripković	1421.
24. Dmitar	1421.
25. Dobrun	1419.; 1420.; 1426.; 1433.
26. Dominko Vlatković	1432.; 1433.
27. Drait	1421.
28. Džore	1419.
29. Đurađ	1445.
30. Đurađ Razoksančić	1445.
31. Đuraš Radosalić	1446.

32.	Đurica	1433.
33.	Ivan Andruško	1432.
34.	Jakša Zec	1449.
35.	Juraj Ivanović	1418.; 1422.
36.	Juraj Patiem	1432.
37.	Juraj Radosalić	1445.; 1446.
38.	Lukša, brat Benca	1418.; 1420.; 1422.; 1432.; 1434.; 1436.
39.	Lukša i Benko Bradić	1419.
40.	Lukša Petrović	1434.
41.	Marko Milošević	1421.
42.	Maroje Mirković	1451.
43.	Mihael, sin Vuka	1442.
44.	Mikoč, sin Vuka krojača	1445.; 1447.
45.	Mihkoje Zločić	1419.
46.	Milan	1422.; 1423.; 1424.; 1425.; 1426.
47.	Milan Bogčić	1424.
48.	Milan Bogojević	1425.
49.	Milovac Oreza	1441.
50.	Milovac, zvani Đurač	1431.; 1433.; 1434.; 1436.
51.	Milovac Marojević	1434.
52.	Miladin	1426.
53.	Milota	1417.
54.	Miljevac	1422.; 1423.; 1424.; 1425.; 1426.; 1431.; 1432.; 1433.; 1434.; 1435.; 1436.; 1437.; 1438.; 1439.; 1441.
55.	Niko, sluga Stjepana zlatara	1448.
56.	Nikola Radikijević	1438.
57.	Nikola Radaković	1432.
58.	Nikša	1431.; 1432.; 1439.
59.	Nikša Stibera	1432.
60.	Patro Grivica	1434.
61.	Perum	1438.
62.	Petar	1435.; 1436.; 1437.; 1438.; 1439.; 1442.; 1445.; 1446. (u Zajači)
63.	Ostoja Gerličić	1431.

64.	Petko	1433.; 1434.; 1436.
65.	Petko Pribojević	1433.; 1434.; 1435.; 1436.
66.	Petić Ratka Hraševića	1434.
67.	Radašin	1438.
68.	Radašin Sisojević	1435.; 1436.
69.	Radoje	1435.
70.	Radivoje Miljković	1455.
71.	Petar i Brajko Milovac	1436.; 1439.
72.	Radašin	1438.
73.	Radelja Kardelja	1434.
74.	Ratko	1414.; 1415.; 1434.
75.	Ratko Krasojević	1434.
76.	Ratko Mišković	1435.
77.	Romanelo	1420.; 1424.
78.	Rusen	1431. (1432.)
79.	Simko	1429.; 1434.; 1435.; 1436.; 1437.; 1438.
80.	Stanac	1448.
81.	Stjepan	1431.; 1434.; 1436.; 1438.; 1440.; 1444.; 1453.
82.	Stjepan (Stipan) Pivac	1440.; 1446.; 1447.; 1457.
83.	Stjepan, sin Milovca	1439.; 1431.
84.	Stjepan, nasljednik Petka	1440.
85.	Stjepan Marinović	1444.; 1450.
86.	Stjepan Stojšalić	1439.; 1449.
87.	Sunko i Jurica	1434.
88.	Tomko	1413.; 1414.; 1415.
89.	Vukić	1438.
90.	Vučihna i brat Juraj	1446.
91.	Zupan Kranisaljčić	1424.
92.	Živko	1429.; 1434.; 1436.; 1437.; 1438.; 1442.; 1453.; 1459.

Podstrigači sukna:

Godina:

1.	Andor	1434.
2.	Andrija	1414.; 1418.; 1419.

3.	Bartolica Dumko Ratković	1431.
4.	Bogdan	1418.; 1419.
5.	Boljeslav	1420.
6.	Dragaš	1428.
7.	Milaš	1429.; 1431.
8.	Miluš	1431.
9.	Milut Rosetić	1432.; 1435.
10.	Milut	1438.
11.	Nikola	1414.; 1421.; 1423.
12.	Nikola Ranjina	1421.
13.	Ostoja	1418.
14.	Ostoja Diminković	1415.; 1425.
15.	Ostoja Dundinić	1415.
16.	Pribisav Butković	1429.
17.	Radivoj	1423.; 1424.; 1425.; 1426.; 1429.; 1431.; 1432.; 1434.; 1435.; 1436.; 1452.; 1453.
18.	Radivoje Rajković	1421.; 1431.
19.	Radoje	1431.
20.	Radojica Tasojević	1429.
21.	Radoja Radišić	1425.
22.	Radosav	1426.; 1432.
23.	Radovac, brat Radosava	1427.; 1429.; 1432.; 1434.
24.	Radivoje, podstrigač sukna i bojitelj	1431.; 1452.
25.	Radonja	1434.; 1435.
26.	Radonja Novaković	1447.
27.	Radosav	1426.; 1432.
28.	Rusko	1428.
29.	Simko	1418.
30.	Tomas	1435.
31.	Tomko Radosalić	1434.; 1435.
32.	Trivko	1434.
33.	Vuko	1420.
34.	Živko	1418.; 1419.

Krojači:

1. Andrea
2. Biježa
3. Bisan (Biesan)
4. Bisan Ostojić
5. Bogdan Prohas
6. Bogosav
7. Boljeslav
8. Boljeslav Milatković
9. Bosan
10. Boško
11. Boško Bogčinović
12. Božica
13. Božino
14. Božičko
15. Brajan Zoranović
16. Cvjetko
17. Cvjetko Brajković
18. Cvjetko zvani Pakao
19. Dobrašin
20. Dobrašin zvani Bublja
21. Ivan
22. Ivanko
23. Ivko
24. Jurko
25. Luka i Matej u Zvorniku
26. Lukša
27. Mihael
28. Mihajlo
29. Milašin
30. Milat, socii (partner) Radoja
krojača
31. Paoko Brajković (partner Jurka)
32. Pribisav

Godina:

- 1414.; 1416.
- 1425.
- 1424.; 1425.; 1434.; 1435.; 1436.
- 1431.
- 1421.
- 1427.; 1430.
- 1417.; 1418.; 1420.; 1421.
- 1418.
- 1431.
- 1431.; 1432.; 1434.; 1435.; 1436.; 1437.; 1438.;
1439.; 1440.; 1441.; 1444.; 1446.; 1448.; 1449.
- 1435.
- 1423.; 1439.
- 1432.
- 1439.
- 1425.
- 1426.; 1431.; 1435.; 1436.; 1439.
- 1434.
- 1424.; 1426.
- 1432.; 1433.; 1436.
- 1433.; 1434.; 1436.; 1437.; 1439.; 1442.
- 1424.
- 1433.
- 1432.; 1433.
- 1433.
- 1423.
- 1414.
- 1429.
- 1428.; 1429.
- 1416.
- 1427.; 1429.
- 1433.
- 1434.; 1435.; 1436.; 1438.; 1453.

33.	Pribisav Božičković	1429.
34.	Pribisav i Radosav, braća	1435.
35.	Rađenko	1457.
36.	Radič	1431.
37.	Radisav	1439.
38.	Radiša	1439.
39.	Radohnja Ratković	1439.
40.	Radovan	1433.
41.	Radivoj	1426., 1434.; 1435.; 1436.; 1445.
42.	Radoje zvani Baba	1447.
43.	Radoje	1429.
44.	Radonja Žiković	1449.
45.	Radosav Radetić	1431.; 1435.
46.	Radosav, brat Radovca	1431.; 1432.; 1434.
47.	Radovac	1429.; 1432.; 1434.
48.	Radovan Novaković	1434.
49.	Radovan	1434.
50.	Ruško	1431.; 1432.
51.	Ruško Zlatičić	1435.; 1438.
52.	Stjepan Bubić	1433.
53.	Vlaho zvani Bublia	1436.
54.	Vuk	1419.; 1420.

Mesari:

1.	Božić	1415.
2.	Božidar	1422.
3.	Đuras	1432.
4.	Milovac	1428.; 1429.; 1431.; 1432.; 1434.
5.	Miovac	1432.
6.	Milut	1434.
7.	Mitoš	1416.
8.	Radin	1422.
9.	Radin Novaković	1424.
10.	Radoje	1434.; 1435.; 1437.
11.	Radonja	1429.

Godina:

12.	Radovac Zenac	1432.
13.	Ratko	1425.
14.	Vlatko	1429.; 1431.; 1433.
15.	Vlatko Rutošević	1431.; 1432.; 1433.
16.	Žule	1440.

Krznari:

1.	Biloje	1434.
2.	Bjeloje	1431.; 1434.; 1435.; 1436.; 1437.
3.	Juraj Gaković	1431.
4.	Miladin	1422.; 1424.
5.	Miladin Mihatović	1422.
6.	Milašin (i u Srebrenici i Zvorniku)	1428.
7.	Milutin Milošević	1434.
8.	Mirko	1418.; 1420.
9.	Paroje Peliočić	1433.
10.	Radašin	1429.; 1435.
11.	Radonja	1433.; 1434.; 1436.; 1437.; 1438.; 1448.
12.	Radonja Kasumelo	1434.
13.	Radonja Milojković	1431.
14.	Radovan	1423.
15.	Veloje	1432.

Godina:

Kožari:

1.	Radak Paskval	1432.
2.	Radovac	1423.
3.	Stojko (Stojak)	1423.
4.	Vuk	1419.

Godina:

Obučari:

1.	Andrej	1415.
2.	Bogiša	1423.; 1426.
3.	Lukša	1449.
4.	Milutin	1434.; 1448.; 1453.
5.	Radivoje	1434.

Godina:

6. Radovan Novaković 1431.

Opančar:

1. Milutin

Godina:

1453.

Čizmar:

1. Radašin Siličić (u Zvorniku)

Godina:

1422.

Svjećar:

1. Radoje

Godina:

1435.; 1437.; 1453.

2. Radojica

1437.

3. Radovac

1434.

Mačar:

1. Vidosav

Godina:

1447.

Kopljar:

1. Radonja

Godina:

1448.

Nadgrobní spomeničar:

1. Obrad Vidnić

Godina:

1431.

Iglar:

1. Jakov

Godina:

1453.

Vrač:

1. Lukša

Godina:

1432.

Vratar:

1. Bogavac

Godina:

1431.

Čuvar:

1. Bogiša

Godina:

1423.; 1426.

Dučandžija:

1. Vukosav i brat Radosav

Godina:

1435.

Slastičar:

1. Lukač

Godina:

1420.

Mlinar:

1. Vlatko Rutošević

Godina:

1433.

Žitar:

1. Radosav

Godina:

1433.

Tkalac:

1. Radosav

Godina:

1435.

Brodar:

1. Brajko
2. Đurađ
3. Pribisav
4. Radovan

Godina:

1433.; 1434.; 1439.
1439.
1430. (u Zvorniku); 1432.; 1433.; 1434.; 1435.;
1436.; 1437.; 1438.; 1440.
1441.

Poslužnik:

1. Pavao

Godina:

1444.

Skladištar:

1. Radivoje

Godina:

1436.

Carinik:

1. Dragiša, carinik u Crnči
2. Milan Ker, carinik u Bohorini
3. Pribeta
4. Ratko

Godina:

1446.
1455.
1421.
1435.

Brijači:

1.	Nikola	1434.; 1435.; 1436.; 1453.
3.	Nikola Vukašinović	1453.
4.	Radivoje	1434.; 1435.; 1436.
5.	Radovan	1432.
6.	Vlatko	1434.

Godina:**Liječnici:**

1.	Bartol	1456.
2.	Jacobo Jeronim iz Ferrare	1443.; 1444.; 1445.; 1451.
3.	Juraj	1421.
4.	Marko	1449.; 1457.; 1458.; 1459.; 1460.; 1461.; 1462.
5.	Marko Veoković	1461.
6.	Pribisav	1434.
7.	Stojko	1419.; 1420.; 1423.; 1424.; 1425.; 1429.; 1435.; 1436.

Godina:**Računovode:**

1.	Ivan Brajković	1447.
2.	Ratko Brajković	1435.; 1444.
3.	Živko Brajković	1434.; 1435.; 1436.; 1437.; 1439.; 1443.; 1444.; 1446.; 1447.; 1449.; 1452.

Godina:**Glumci, plesači i svirači:**

1.	Radivoje Grubačević	1431.; 1432.; 1433.; 1434.; 1435.
2.	Radmio	1432.
3.	Radomir, glumac	1432.
4.	Radak (brat Radomira, glumca)	1432.
5.	Stojisava	1433.; 1434.

Godina:**Paparac:**

1.	Bogoje Milaš	1420.

Godina:

Nosač:

1. Brajko
2. Bogac

Godina:

1431.; 1432.; 1434.; 1436.; 1438.; 1439.
1431.⁴⁹⁵

Postojalo je u Srebrenici i vrlo zanimljivo zanimanje, koje je, po svemu sudeći, bilo vezano uz kavane i druge ugostiteljske usluge. Riječ je o nasilniku, po svoj prilici istjerivaču i čuvaru reda u ugostiteljskim objektima. Spomenut je u tom zanimanju Ostoja, 1422. godine.⁴⁹⁶ Tu je još jedno zagonetno zanimanje – paparac. Bio je to u Srebrenici Bogoje Milaš, 1420. godine.⁴⁹⁷ Također nam je nepoznato i zanimanje toljagara, koje se spominje u Srebrenici, a obavljao ga je Radosav Kijača 1426. godine.⁴⁹⁸

3.3. Dubrovčani trgovci

Usporedno s razvojem rudarstva u srednjem se Podrinju razvija i trgovina, u kojoj glavnu ulogu imaju nastanjeni Dubrovčani koji povremeno odlaze u Srebrenicu, Zvornik i okolna mjesta gdje se obavljala razmjena dobara. Razvoju i jačanju vanjske trgovine doprinijelo je vađenje srebra i olova u srednjem Podrinju: u Srebrenici, Sasima, Zajači, Crnči, Bohorini i rudnicima u Despotovini. Kad je riječ o srebru, najčešće se spominje pliko i fino srebro. Najveći dio srebra iz rudnika srednjeg Podrinja (Srebrenica i okolni manji rudnici) izvezio se u Dubrovnik, ali i prekomorske gradove, prije svih u Veneciju, Toskanu, Pezaro, pa i u južnu Italiju, u Siciliju, naravno posredstvom Dubrovčana. Otuda i nalazimo u Srebrenici, Zvorniku i okolnim mjestima najviše Dubrovčana nastanjenih u njihovim kolonijama. Glavno im je zanimanje trgovina i u nju su uključeni gotovo svi dubrovački slojevi društva, počevši od vlastele, preko pučana do famula (slugu). Bili su privučeni velikim mogućnostima poslova pa su se gotovo svakog dana sve više doseljavali u kolonije Srebrenice i Zvornika. Njihovo veliko prisustvo u tima dvama bosanskim gradovima potvrđuje činjenicu da su ta dva grada postala njihovim najjačim kolonijama na Balkanu.

Nisu Dubrovčani svoju trgovinsku djelatnost ograničavali samo na ta dva grada, već i na okolna mjesta i trgove kao što su Zajača, Crnča, Bohorina, Sasi, Krupanj, Rudnik i druga. Neki su Dubrovčani povremeno odlazili u Zvornik radi trgovinskih poslova. Bilo je među njima i takvih koji se javljaju istodobno i u Srebrenici i u Zvorniku.⁴⁹⁹ Zvornik je uglavnom trgovinsko

⁴⁹⁵ Podatci preuzeti iz: Cons. Min. vol. I - XV

⁴⁹⁶ Cons. Min. vol. III, fol. 26^v, 15. XI. 1422.

⁴⁹⁷ Cons. Min. vol. II, fol. 141, 9. IX. 1420.

⁴⁹⁸ Cons. Min. vol. IV, fol. 11^v, 31. V.

⁴⁹⁹ Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 26.

mjesto, a Srebrenica i rudnik i trg. O postojanju takvih slučajeva istodobnog boravka i u Srebrenici i u Zvorniku svjedoči slučaj dubrovačke vlade koja je po kuriru u Srebrenicu poslala pismo trojici svojih građana, no kurir je našao u Srebrenici samo jednog, dok su se ostala dvojica zbog poslova nalazila u Zvorniku.⁵⁰⁰ O postojanju tako velikog broj Dubrovčana istodobno u Srebrenici i Zvorniku ponajviše mogu posvjedočiti podatci o imenovanju sudaca, pri čemu se naglašava da postoji mogućnost da se određena strana osim u Srebrenici možda nalazi i u Zvorniku i obrnuto. Dubrovački su se trgovci najviše kretali na relaciji Srebrenica – Zvornik. Srebrenica je važan rudnik srebra i olova, a Zvornik je ležao na važnom cestovnom raskrižju putova koji su vodili za Ugarsku, Srbiju, Slavoniju i Srijem (u Ilok).⁵⁰¹

Najranije vijesti o Dubrovčanima u Zvorniku datiraju iz 1412. godine. Njihov priljev i koncentracija u tom gradu postaju brojniji u trećem desetljeću 15. stoljeća, s posebnim naglaskom na 1425., 1426., 1427. i 1428. godinu. U posljednjoj spomenutoj godini bilo ih je čak 238 s kraćim i dužim zadržavanjem u tom gradu. Poslije 1412. godine dubrovačka vlada redovito tamo imenuje konzule i dvojicu sudaca. U knjigama Državnog arhiva u Dubrovniku u seriji *Acta Consilii Minoris* može se pratiti kretanje Dubrovčana u Zvorniku.⁵⁰² Neki su od njih i život skončali u Zvorniku i tamo napravili oporuku, što je slučaj s Dubrovčaninom Petrojem Ilićem, koji je umro u Pod-Zvorniku.⁵⁰³

Broj Dubrovčana trgovaca u Zvorniku tridesetih godina 15. stoljeća sve se više smanjuje. Poslije 1447. godine tamo se više ne može naći ni konzula ni sudaca.⁵⁰⁴ Oni se ponovno javljaju 1455. godine, no to je posljedica događanja u Despotovini zbog prisustva Osmanlija pa se Dubrovčani otuda sve više povlače u Zvornik i Srebrenicu.⁵⁰⁵

Mnogi Dubrovčani iz Srebrenice i Zvornika boravili su i u spomenutim susjednim rudarskim mjestima preko Drine: Crnči, Zajači, Bohorini, Krupnju i drugima. Od vremena kada je srednje Podrinje postalo jedno od najaktivnijih gospodarskih oblasti, razvila se mreža prometnih putova koji su vodili u Srebrenicu i Zvornik, ili su iz njih vodili dalje na sjever i istok. Bez sumnje, najvažniji su oni putovi koji su povezivali ta dva grada s Dubrovnikom. Srebrenica se u dubrovačkim izvorima gotovo nikada ne spominje kao krajnji cilj karavana kroz ugovore s vlasnicima karavana sklopljenih u Dubrovniku. Do Srebrenice i Zvornika najčešće se išlo u etapama s unajmljivanjem novih karavana u mjestima gdje su se trgovci zadržavali. Tako,

⁵⁰⁰ Lett. di Lev. vol. VI, fol. 54.

⁵⁰¹ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 36.

⁵⁰² Cons. Min. vol. I (1415. – 1418.); vol. II (1418. – 1422.); vol. III (1422. – 1426.); vol. IV (1426. – 1429.); vol. V (1430. – 1432.); vol. VI (1432. – 1435.); vol. VII (1435. – 1438.); vol. VIII (1438. – 1441.); vol. IX (1441. – 1443.); vol. X (1444. – 1446.); vol. XI (1446. – 1448.); vol. XII (1448. – 1451.); vol. XIII (1451. – 1455.); vol. XIV (1455. – 1459.); vol. XV (1459. – 1462.)

⁵⁰³ Test. Not. vol. XI, fol. 150, 28. XI. 1426.; Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 18.

⁵⁰⁴ Cons. Min. vol. XI, fo. 138^v, 3. XI.; Kovačević-Kojić, *Zvornik*, str. 21., nap. 12.

⁵⁰⁵ Cons. Min. vol. XIV, fol. 46, 13. IX.; Kovačević-Kojić, *Zvornik*, str. 21., nap. 12.

primjerice, karavana koja je išla do Srebrenice išla je samo do Višegrada, gdje su dubrovački trgovci morali unajmiti novu karavanu s kojom bi došli na odredište.⁵⁰⁶ Dubrovački su trgovci zajedno s karavanama koristili put od Dubrovnika preko Čemerna, dolinom rijeke Sutjeske, na gornju Drinu, pa njezinom dolinom dalje prema Srebrenici. Tim su putem išle i u obrnutom smjeru prema Dubrovniku.⁵⁰⁷

Od Dubrovnika u Srebrenicu vodio je još jedan put, onaj preko Vrapča do Konjica, gdje se odvajao krak za Srebrenicu. Vlasi koji su bili u karavanama dobro su poznavali te putove. Jedan je Vlah tako unajmio konje: „mercatoribus euntibus in Srebrenizam“ 1425. godine.⁵⁰⁸ Iz Konjica se dalje išlo preko Glasinca u kojem je bila jedna od važnih karavanskih stanica za odmor pa je zbog toga u tom mjestu i postavljena carina. Iz Glasinca se dalje lakše prelazilo u srednje Podrinje. Tako se spominje da je za jednu karavanu kojoj je odredište bio Pod-Zvornik privremena stanica i odmorište bilo u Glasincu 1428. godine.⁵⁰⁹

Nisu dubrovački trgovci koristili najkraći put za Srebrenicu ili Zvornik. Bilo je i takvih koji su išli obilaznim putovima. Kazuje to već spomenuti primjer Dubrovčanina trgovca Grgura Grubačevića, koji je iz Dubrovnika pošao 1. prosinca 1445. godine s jednom karavanom natovarenom tkaninom. Nakon tri dana bio je u Bileći i tamo susreo drugog dubrovačkog trgovca Božina Pribojevića, koji je također imao karavanu natovarenu tkaninom. Iz Bileće je Grgur pošao u pravcu Cernice, potom za Gacko, gdje se ponovno susreo sa spomenutim Božinom, koji se nešto zadržao u tamošnjem selu Mulji. Krenuli su zajedno i stigli pod Čemerno, gdje su odsjeli kod krčmarice Boljke. Nakon odmora nastavili su do Foče i Goražda. Tamo su na Božić unajmili konje i s karavanom stigli u Žljebove. Tu su ponovno promijenili konje i s novom karavanom prešli planinu Ranen i stigli u Borač, gdje su se odmarali u kući nekog popa. Iz Borača se sluga Benka Bratosalića uputio s trima tovarima tkanine u Srebrenicu, dok je druga karavana pošla u pravcu Perina na Drinjači i otuda produžila za Zvornik.⁵¹⁰

Srebrenica i Zvornik, tj. srednje Podrinje, nisu bili oblast u kojoj su putovi koji su do njega vodili bili i krajnje odredište. Oni su bili važno raskrižje na kojem su putovi vezali jug sa sjeverom i istok sa zapadom. Zvornik je imao važan položaj iz kojeg se kontrolirao ne samo put koji je vodio dolinom rijeke Drine, već i onaj iz oblasti Spreče koji je vodio u oblast Kolubare. Tamo, u srednjem Podrinju, točnije u Zvorniku i Srebrenici, spominju se prijelazi preko Drine i

⁵⁰⁶ Dinić, Srpske zemlje u srednjem veku, str. 121.

⁵⁰⁷ „... caravana vemente de Srebreniza ... in loco vocato Sutscha in castro vocato Vratar...“, Div. Canc. vol. 49, fol. 48^v, 23. V. 1435. Ili drugi pravac: „... ipse venera tin Gorasde pergens de Srebreniza ...“, DAD: Lam. de foris vol. XXII, fol. 286^v – 287, 3. XI. 1449.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 37.

⁵⁰⁸ Div. Canc. vol. 43, fol. 143^v, 24. V.

⁵⁰⁹ K. Jireček, Glasinac u srednjem vijeku, Glasnik Zemaljskog muzeja, sv. II, god. IV, Sarajevo, 1892., str. 99–101, str. 100.

⁵¹⁰ Div. Not. vol. XXXIX, fol. 196^v, 6. II. 1446.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva, knj., I, str. 37.

mjesta gdje se naplaćivala prijelazna carina. Postojao je i prijelaz kod Crnče nedaleko od Srebrenice, današnji Bratunac koji je smješten sjeveroistočno od Srebrenice.⁵¹¹

Dubrovačka trgovina u srednjem Podrinju (Srebrenici i Zvorniku), kao uostalom i na cijelom Balkanu, bila je u osnovi karavanska, naročito u planinskim dijelovima. Nedostatak putova u tom dijelu jugoistočne Europe prisiljavao je prenošenje robe karavanama preko planinskih staza. Dubrovačka kopnena trgovina sa zaleđem mogla je biti samo i jedino karavanska. Vlasi koji su najčešće bili prijenosnici robe nisu išli u transportiranje robe cijelom Srbiji ili Bosni. Najčešće su im granice do kojih su dopirali bile dolina rijeke Lim, gornja Drina do Višegrada, a u Bosni područje oko Borača, Vrhbosne, Visokog i Olova. Dalje se roba pretovarala u nove karavane. Samo je jedna manja karavana išla izravno iz Dubrovnika u Zvornik.⁵¹² Trgovci s robom mijenjali su karavane najčešće u Glasincu, čije se stanovništvo najviše bavilo kiridžijstvom. I Srebrenica i Zvornik bili su izvan domašaja Vlaha, koji su u Dubrovniku sklapali ugovore o prijenosu robe.

Karavane su najčešće, kako smo već rekli, u Glasincu, ali i u Višegradu, Rogatici i Borču predavale robu drugim karavanama. Slučaj je to s Vlasima: Dubravcem Milićevićem i Raškom Krebeljanovićem, koji su se pogađali s nekim dubrovačkim trgovcima da „pro eorum caravana, que nunc est itura in Srebrenizam“, da prenesu 35 tovara od Dubrovnika do Višegrada.⁵¹³ Ponekad je ugovorom predviđeno da kramar (vođa karavane) mora pričekati u određenom mjestu dok trgovac ne bi unajmio nove Vlahe koji će robu dalje odnijeti na odredište.⁵¹⁴

Jedna od karavanskih stanica na putu za Srebrenicu i Zvornik bilo je i Ljubskovo.⁵¹⁵ Nije nam poznata ubikacija tog mjesta, no jedan podatak mogao bi ga bar približno ubicirati. Jedna karavana s robom iz Dubrovnika trebala je ići „recto tramite usque in Glubscovo in contrata Dragisini“. ⁵¹⁶ Očigledno je riječ o naselju u oblasti koja pripada županu Dragiši Dinjičiću. Treba ga tražiti u srednjem Podrinju s bosanske strane, gdje se nalazila plemenita baština Dinjičića.

Mreža karavanskih putova koja je išla iz Dubrovnika za istočnu Bosnu bila je prilično razgranata. Tako su za Olovo vodila dva puta, jedan preko Konjica ili preko Zagorja, a onda otuda dalje za Srebrenicu i Zvornik. U Zvornik su putovi stizali i preko Glasinca, a vjerojatno i u samu Srebrenicu. Srebrenica je, kako smo prije istaknuli, bila povezana s Dubrovnikom i preko Podrinja i Čemerna, što potvrđuje slučaj opljačkane karavane iz 1435. godine. Kastelan

⁵¹¹ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 38.

⁵¹² Div. Canc. vol. 45, fol. 61, 15. IX. 1428.

⁵¹³ Div. Canc. vol. 43, fol. 143 (1439.); Div. Not. vol. XVIII, fol. 114^v, 19. X. 1433.

⁵¹⁴ Div. Canc. vol. 48, fol. 340^v, 10. III. 1435.

⁵¹⁵ Div. Canc. vol. 40, fol. 218^v, 2. IX. 1415.

⁵¹⁶ Civ. Canc. vol. 39, fol. 122, 22.VIII.1412.

Vladislav Mrđenović opljačkao je karavanu koja je dolazila iz Srebrenice. Dogodilo se to „in loco vocato Sothescha in castro vocato Vrtar.“⁵¹⁷

Sveukupna dubrovačka trgovina sa Srebrenicom i Zvornikom, kao i drugim trgovinskim centrima i rudarskim mjestima, bila je pod budnim okom dubrovačke vlade. Pa i same karavane nisu bile iznimka. Posebno je to bilo izraženo u prvoj polovici 15. stoljeća, kada su i Bosna i Despotovina prolazile kroz burno razdoblje ratnih događanja, a Bosna još i kroz vrijeme građanskog rata uz učestalu prisutnost Osmanlija. Uz sve to bili su i loši odnosi Dubrovnik sa susjedima u zaleđu, bilo s Bosnom ili Despotovinom. U Bosni za vrijeme građanskog rata, kada je gotovo potpuno iščezla kontrola centralne vlasti u srednjem Podrinju, a ona prešla na pojedine velikaše, dubrovačka je vlada često morala intervenirati kod njih da bi zaštitila svoje trgovce. Činila je to i kod samih vladara, bilo da je riječ o bosanskim kraljevima dok su držali Srebrenicu i Zvornik, bilo kod despota koji su poslije zavladali tim važnim rudarskim i trgovačkim mjestima u Bosni.

Sklapajući ugovore s Vlasima koji su prenosili robu dubrovačkih trgovaca, vlada je postavljala zapovjednike karavana koji su bili odgovorni za sve propuste i stradanja. I dok su ti zapovjednici karavana u 14. stoljeću uglavnom bili iz redova dubrovačke vlastele, u prvoj polovici 15. stoljeća, kada je trgovina bila znatno obimnija i raširenija, zapovjednici su bili i istaknuti vlaški knezovi.

Zapovjednik karavane (kapetan) nosio bi sa sobom obrasce povelja i privilegija koje su Dubrovčani dobivali od kralja, despota ili oblasnih gospodara. Osim kapetana koji je bio predstavnik Dubrovčana u karavani, postojao je i starješina karavane, primićur ili kramar. M. Dinić navodi da je kramar bio duša karavane.⁵¹⁸ On je sklapao ugovore s trgovcima i u potpunosti je odgovarao za njihovo izvršenje. Kramar je organizirao karavanu i vodio ju do odredišta. Članovi karavane, ponosnici njegovi su ljudi koji kontaktiraju s trgovcima samo posredstvom kramara. Najpoznatiji su kramari Klapac Stanković, Herak Milošević i Dubravac Milićević. I kramari i ponosnici uglavnom su bili Vlasi iz dubrovačkog zaleđa (Hercegovine i Crne Gore).⁵¹⁹

Naknada za prijenos robe isplaćivana je u novcu, najčešće po tovaru. Na cijenu prijenosa robe, pored ostalog, utjecalo je i godišnje doba. Zimi je ona nešto veća u usporedbi s ljetom. Primjerice naknada za tovar dopremljen u Zvornik ili do Žljebova iznosila je 5,5 perpera.⁵²⁰ Bilo je slučajeva plaćanja prijenosa robe i u samoj robi. Slučaj je to sa soli koju su vlasnici karavana Vlasi potrebovali i njome naplaćivali sluge. Bio je običaj da se polovina usluge kramarima isplati

⁵¹⁷ Div. Canc. vol. 49, fol. 48^v, 23. III. 1435.

⁵¹⁸ Dinić, Srpske zemlje u srednjem veku, str. 320.

⁵¹⁹ Dinić, Srpske zemlje u srednjem veku, str. 320.

⁵²⁰ Dinić, Srpske zemlje u srednjem veku, str. 322.

unaprijed, a ostatak po izvršenom poslu, pri istovaru robe na odredištu. Trgovci su u pojedinim slučajevima pored ugovorene nagrade po tovaru obećavali po jedan groš napojnice (*pro consuetudine*) koja je još nazivana i *primićurina*.⁵²¹

Prema sklopljenom je ugovoru obveza kramara bila da u utvrđenom roku dovede određen broj konja, zdravih i sposobnih da nose toware, a trgovac bi spremio robu za sve unajmljene konje.⁵²² Dubrovački trgovci nisu voljeli zadržavanje karavana na putu ukoliko to nije bila njihova potreba. Tražili su od karavana da idu najkraćim putem bez prekida. Rijetko je koji kramar pristajao da nastala šteta od strane bosanskih velikaša ili razbojnika pada na njegov teret. Jedino je kramar Hlapac Stanković jamčio trgovcima sigurnost pri prolazu kroz zemlje Pavlovića i Kosača.⁵²³ Češći su bili slučajevi da kramari dubrovačkim trgovcima plate polovicu opljačkane robe.⁵²⁴

Roba se do Srebrenice i Zvornika prenosila isključivo na teglećoj stoci: konjima, mazgama i magarcima, ali se nigdje u dokumentima ne spominju kola koja se kroz vrleti Bosne nisu mogla upotrijebiti. Karavane su se još nazivale turme, a sama riječ *caravana* arapskog je podrijetla. Ponosnici (*gonioci*) uglavnom su bili Vlasi iz planinskih stočarskih naselja, podanici vlastele, kralja ili crkveni. U karavani je bilo i do tristo konja, uz koje je išla i oružana pratnja koja je čuvala tovar od razbojnika. Karavana je na putu konačila pod šatorima ili kod krčmara. Putovanje karavana od Dubrovnika do odredišta, ovisno kojega, trajalo je po nekoliko dana. Tako se do Srebrenice putovalo sedam do osam dana, a do Zvornika deset. Zimi je to trajalo dvostruko duže.⁵²⁵

Za karavane su najopasniji bili Osmanlije. S bosanskom vlastelom i njihovim ljudima Dubrovčani su lakše izlazili na kraj. Iznenadne provale Osmanlija bile su pravi strah i trepet za trgovce i Vlahe. Ni jedan kramar nije želio pristati nadoknaditi štetu nastalu turskom pljačkom i presretanjem karavana. A i sami su se Vlasi pred turskom opasnošću jednostavno raspršili ostavljajući turmu na milost i nemilost turskih pljačkaša.⁵²⁶

Ugovorima s kramarima predviđeno je da oni ne smiju primati robu trgovaca koji nisu uneseni u ugovor, a posebno nisu smjeli uzimati pokvarenu robu koja bi mogla oštetiti drugu robu. Primjerice, jednoj je karavani bilo zabranjeno nositi usoljenu ribu zajedno s tkaninama.⁵²⁷ U karavani je svakog konja pratio po jedan čovjek. Sami trgovci zahtijevali su veću pratnju,

⁵²¹ Div. Canc. vol. 36, fol. 57, 25. VI. 1406.; vol. 34, fol. 131, 5. VI. 1402.

⁵²² Dinić, Srpske zemlje u srednjem veku, str. 323.

⁵²³ Div. Canc. vol. 42, fol. 270^v, 10. V. 1424.; vol. 43, fol. 27^v, 21. IX. 1421.; vol. 53, fol. 214^v, 19. VIII. 1439.

Uspredi: Dinić, Srpske zemlje u srednjem veku, str. 325.

⁵²⁴ Div. Not. vol. 20, fol. 50, 26. VII. 1435.; Usporedi: Dinić, Srpske zemlje u srednjem veku, str. 325.

⁵²⁵ Jireček, Trgovački drumovi i rudnici, str. 95 – 96.

⁵²⁶ Dinić, Srpske zemlje u srednjem veku, str. 325.

⁵²⁷ Div. Canc. vol. 48, fol. 57^v, 9. II. 1434.; Usporedi: Dinić, Srpske zemlje u srednjem veku, str. 326.

ponajviše zbog nesigurnosti puta, a još više zbog velike vrijednosti robe. Primićur koji je sklapao ugovor morao je ići zajedno s karavanom do odredišta.

Ugovori sklapani između trgovaca i Vlaha sadržavali su i određene sankcije za slučaj da se neka od ugovornih strana nije držala preuzetih obveza. Najčešće je to bila novčana kazna, kako za trgovce, tako i za kramare.⁵²⁸ Sporovi nastali između dubrovačkih trgovaca i Vlaha rješavani su pred dubrovačkim sudom. Kako nam izvorni podatci svjedoče, sporova je bilo malo. Trgovci su imali dosta povjerenja u kramare koji su držali pod kontrolom svoje ponosnike. Vodili su dosta računa i o svojoj reputaciji. Primićuri su pristajali da ih trgovci mogu izvesti i pred tuđi sud.⁵²⁹ Tako ugovor koji spominje Heraka Miloševića navodi da je on mogao biti zatvoren ne samo u Dubrovniku, već i u zemlji Kosača, Pavlovića u Srebrenici i u Novom Brdu, gotovo svuda u Bosni i Despotovini.⁵³⁰

Posebno velika briga za svaku karavanu s robom bili su carina i dadžbine koje su se plaćale za prijelaz preko rijeke. Česte su bile zloporabe i uzimanje više nego je propisano, a naplaćivana je i tamo gdje je prije nije bilo. Carine i skelarine išle su na teret trgovaca, ali je bilo i određenih odstupanja od takvih pravila. Nepredviđene carine trgovci su prebacivali na kramare.

Karavane koje su u Dubrovnik dolazile iz Srebrenice i Zvornika, kao i iz drugih mjesta Bosne i Despotovine, bile su prosječno nešto veće od onih koje su polazile iz Dubrovnika. Nije ni čudo ako se zna da su karavane iz Srebrenice i Zvornika prenosile srebro, olovo, crvac i drugu robu koja je prilično teška, pa su i karavane natovarene tom robom sasvim sigurno bile veće. Neke su brojale i po osamdeset do sto tovara, pa čak i do 200, ovisno o udaljenosti, vrsti tereta i drugim okolnostima (opasnosti razbojništava).

Iz Dubrovnika u Srebrenicu i Zvornik i obrnuto, karavanska trgovina nije prestajala cijele godine. Najintenzivnija je bila, što se iz ugovora može zaključiti, u jesen tijekom rujna, listopada i studenog. Već u prosincu je broj sklopljenih ugovora bio u opadanju, još bi se više smanjio u siječnju i veljači, i to su bili najslabiji mjeseci u godini po intenzitetu odlazaka karavana u ta dva gradska naselja u Bosni. Karavane iz Dubrovnika za Srebrenicu i Zvornik najčešće su bile natovarene tkaninama. Jedan tovar te robe sastojao se od dviju bala ili šest panni.⁵³¹ Vrijednost jednog tovara procjenjuje se na 200, pa i više dukata.⁵³² Najčešća roba koja je iz Dubrovnika išla

⁵²⁸ Dinić, *Srpske zemlje u srednjem veku*, str. 326.

⁵²⁹ Dinić, *Srpske zemlje u srednjem veku*, str. 327.

⁵³⁰ „... pro quibus omnibus et signulis idem Cherach voluit posse cogi, compeli et convenire ex carcerari realiter et personaliter Ragusii et eius districtu et coram domino Sandaglio et voy voda Radossavo, Srebrenize et per totam Bosnam, in Novaberda et per totam Sclavoniam, sine aliqua exceptione iuris vel facti., Div. Canc. vol. 42. fol. 182, 15. IX. 1423.; Usporedi: Dinić, *Srpske zemlje u srednjem veku*, str. 327., nap. 100.

⁵³¹ Dinić, *Srpske zemlje u srednjem veku*, str. 330.

⁵³² Div. Not. vol. 20, fol. 43^v; fol. 44; Usporedi: Dinić, *Srpske zemlje u srednjem veku*, str. 330.

u Srebrenicu i Zvornik uz tkanine bila je sol. Prenošena je najviše u vrećama. Težina soli iskazivana je u mjericama pa su tri mjerice išle u jedan tovar.⁵³³

Srebrenica se do početka 15. stoljeća mirno i ubrzano razvijala zahvaljujući rudnicima, ali i sređenim odnosima u Bosni. Onog trenutka kad je Bosna ušla u fazu unutarnjih sukoba (građanskog rata) uz sve jače miješanje najprije Ugarske, a potom i Osmanlija, koji će uzrokovati pad Srebrenice i Zvornika najprije pod vlast srpskih despota, a u drugoj polovici 15. stoljeća pod osmanlijsku vlast, osjetila se stagnacija razvoja tih dvaju rudarsko-trgovinskih centara u Bosni. Promjenom na bosanskom prijestolju do koje je došlo 1404. godine, zbacivanjem Stjepana Ostoje i dovođenjem Tvrtka II. Tvrtkovića na položaj kralja, nastupili su veliki neredi i previranja u Bosni. Zavladała je velika nesigurnost i na području Srebrenice i njezine okolice. Srebrenicu je zaposjeo vojvoda Hrvoje Vukčić, koji je inače bio najveći neprijatelj ugarskog kralja Sigismunda. Najkasnije u proljeće 1405. godine on je zagospodario Srebrenicom. Držao je i Kučlat i tako izbio na samu obalu Drine. Tamo je podigao i dva manja grada: Brodar i Susjed. Dubrovčanin Dabiživ Latinica koji mu je bio odan i služio mu bio je nagrađen raznim povlasticama i posjedima u okolini Srebrenice.⁵³⁴ Dubrovčanima je podario povelju kojom je regulirao odnose s njima, pored ostalog i u Srebrenici. Izmirenjem s ugarskim kraljem Sigismundom 1410. godine vojvoda Hrvoje predao mu je Srebrenicu, zajedno s Kučlatom, Brodarom i Susjedom.⁵³⁵

Srebrenica je pod ugarskom prevlašću Dubrovčanima donijela velike poteškoće u normalnom odvijanju trgovine. Uvedene su novine u carini, zbog čega su se Dubrovčani žalili Sigismundu. Posebno su se žalili na kraljeva carinika Danijela, koji je u Srebrenici počeo uvoditi novine. Osim što su pisali ugarskom kralju, obraćali su se i samom cariniku Danijelu. Žalili su se kako je radio: „contra antiquas consuetudines“, koje su poštovali i bosanski vladari u Srebrenici i okolnim mjestima. Dubrovčani su kod kralja Sigismunda isticali da su njihovi trgovci i prije dolazili u Srebrenicu slobodni od svih davanja (dadžbina) i carina. Dubrovačko vijeće umoljenih donijelo je odluku da se njihovim trgovcima u Srebrenici pošalju kopije prijašnjih izdanih privilegija bosanskih vladara i oblasnih gospodara.⁵³⁶

Godine 1411. uslijedila je još veća nevolja za Dubrovčane, kada su njihovi trgovci stradali u tom gradu. Vijeće umoljenih 16. je travnja te godine donijelo odluku da se uputi pismo vojvodi Sandalju o štetama i pljačkama učinjenim njihovim građanima tamo.⁵³⁷ Rezultat je toga bio da je Srebrenica bila opljačkana i spaljena, zbog čega su se Dubrovčani žalili ugarskom

⁵³³ „... 30 salmas salis que sunt modia 72 cum dimidio.“ Div. Canc. vol. 40, fol. 151.; Usporedi: Dinić, Srpske zemlje u srednjem veku, str. 330.

⁵³⁴ Gelcich – Thallóczy, Dipl. Rag., str. 620.

⁵³⁵ Gelcich – Thallóczy, Dipl. Rag., str. 195.

⁵³⁶ Ref. vol. 33, fol. 179^v, 4. IV. 1411.

⁵³⁷ Stojanović, Povelje i pisma I/1, str. 280.

kralju. Njihovi su ljudi (trgovci) u Srebrenici branili grad. Pritom su dvojica poginula, a nekoliko ih je odvedeno u ropstvo. Imanja su im oduzeta, kao i roba koju su posjedovali. Dubrovčani su molili ugarskog kralja da posreduje u njihovu oslobođanju i da ih preporuči tamošnjem kapetanu i oficijalima.⁵³⁸

Naročito su dubrovački trgovci u Srebrenici imali poteškoća za vrijeme rata kralja Ostoje s Dubrovčanima. U vrijeme pregovora o miru 1404. godine dubrovački poklisari iznosili su činjenice o stradanju njihovih trgovaca u Srebrenici i drugim mjestima (Drijevim, Pod-Visokom): „aggravati in molte cose et agrevamenti novi et non debiti“.⁵³⁹

Posebno teška godina za Dubrovčane u Srebrenici bila je 1411., kada su na nju navalili Bosanci, protivnici ugarskog kralja Sigismunda. Kako se čini, u taj je napad bio umiješan i vojvoda Sandalj Hranić, čiji su ljudi spalili podgrađe, no nisu uspjeli zauzeti tvrđavu Srebrenik kraj Srebrenice, u koju su se sklonili dubrovački trgovci sa svojom imovinom. Baš zbog toga se Dubrovčani i obraćaju vojvodi Sandalju, a kako nisu imali puno sreće s vojvodom, tek nakon gotovo mjesec dana obratili su se ugarskom kralju Sigismundu moleći ga da njihove trgovce preporuči tamošnjim vlastima. Koliko im je Sigismund mogao pomoći, može se nagađati jer već u svibnju 1411. godine prestaju vijesti o ugarskoj prevlasti u Srebrenici. Ona je prešla pod vlast srpskog despota Stevana Lazarevića, a samim tim činom odigrao se važan preokret u čitavoj njezinoj srednjovjekovnoj povijesti. Dubrovački trgovci i obrtnici ponovno su mogli nesmetano ići u taj grad.

Godine 1413. dvojica dubrovačkih kamenara obvezala su se u Dubrovniku da će ići u Srebrenicu „ad partes Sclavonie (Srbije) ad locum Srebreniza“ i tamo završiti zidanje jedne crkve. Radi se o Ivanu Petroviću i Božidaru Bogdanoviću. Ivanova je plaća za taj rad iznosila 20 perpera, a Božidarova 14.⁵⁴⁰

Novom gospodaru Srebrenice despotu Stevanu Lazareviću bilo je jasno da je prisutnost dubrovačkih trgovaca u Srebrenici, pa i čitavoj Despotovini, nužno i korisno. Isto tako, bilo mu je jasno da zbog vlastitih interesa i interesa domaćih trgovaca i zakupaca rudnika i carina ne smije dopustiti da se Dubrovčani u gradu i zemlji ponašaju kao da su gazde i da izvlače prevelike profite i zarade.

Položaj dubrovačkih trgovaca poslije 1413. godine vidno se pogoršao. Despot je izdao naredbe o naplati carina i drugih dadžbina i od samih Dubrovčana koji su prije bili oslobođeni bilo kakvih davanja. Dubrovčani su već 1414. godine upućivali žalbe i pritužbe da je na Dubrovčane i njihovu imovinu u Srebrenici udarena „dohana over colta“.⁵⁴¹ Zbog toga su se

⁵³⁸ Gelcich – Thallóczy, Dipl. Rag., str. 200.

⁵³⁹ Pucić, Spomenici srpski I, Beograd, 1858., Primedbe, str. VI.

⁵⁴⁰ Div. Canc. vol. 39, fol. 257, 15. V.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 57., nap. 50.

⁵⁴¹ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 62.

Dubrovčani morali sklanjati s imovinom. S obzirom na to da je despot u Srebrenici osnovao i kovnicu novca, despot je naložio da njegovi valturci ne smiju primati drugi novac osim srpskog.⁵⁴² Pokušao je Dubrovčanima spriječiti ili bar ograničiti izvoz srebra, obrazlažući to vlastitim potrebama. Uzaludno su se Dubrovčani opirali tim mjerama pojedinačno i na svoju ruku u Srebrenici te poticali svoju vladu za intervencijama na despotovu dvoru. Despot Stevan nije imao milosti prema dubrovačkim trgovcima u Srebrenici, već ih je zatvarao, a njihovu imovinu plijenio i tjerao ih na poštivanje njegovih naredaba.⁵⁴³ Protiv pojedinaca je sam određivao porotnike s dubrovačke strane. Odredio je da se na sudu više vodi računa o zakletvi Srba nego Dubrovčana, što je nagnalo dubrovačku vladu da izjavi kako takvi uvjeti čine trgovinu nemogućom.⁵⁴⁴ Despot je, kako se čini, bio nepopustljiv što potvrđuje i izjava Dubrovčana nakon njegove smrti koja kaže da je bio nepopustljivo strog i žestok.⁵⁴⁵ Takve despotove mjere podržavali su i poticali pojedini Dubrovčani koji su bili u njegovoj službi, čineći to radi osobnih interesa. Jednom se istragom u Dubrovniku saznalo da je među Dubrovčanima bilo špijuna koji su obavještavali despota čak i o tijeku rasprava u dubrovačkim vijećima.⁵⁴⁶

Takvu je politiku nastavio i njegov nasljednik despot Đurađ Branković, na što ga je obvezivao i sabor u Srebrenici 1426. godine.⁵⁴⁷ Nije pomogla ni iskazana hrabrost i odlučnost Dubrovčana da brane Srebrenicu od bosanske vojske predvođene kraljem Tvrtkom II. Tvrtkovićem 1425. godine. Prilikom napada bosanske vojske Dubrovčani su se još jednom povukli u tvrđavu 10. listopada te godine. To su učinili i trgovci i plemići, što je izazvalo prijetnje Tvrtka II. Tvrtkovića. Bosanski je kralj u Dubrovnik uputio prijeteće pismo optužujući dubrovačke trgovce i plemiće da su mu nanijeli veliku štetu koja se procjenjuje na 10.000 dukata.⁵⁴⁸ Vlada je branila svoje trgovce opravdavajući njihov postupak jer su se jedino tako mogli spasiti i sačuvati svoju imovinu. Šteta koja im je nanesena procijenjena je na čak 50.000 dukata.⁵⁴⁹

Despot Stevan Lazarević imao je u Srebrenici svojega vlastelina Vladislava koji je trebao upravljati gradom. On je preko mjere ugnjetavao Dubrovčane i provodio tiraniju, što je izazvalo pobunu u kojoj je taj despotov namjesnik bio ubijen. Da bi osvetio njegovu smrt, despot Stevan s velikom je vojskom došao u Srebrenicu 1420. godine želeći pohvatati ubojice i njihove pomagače, koje je izvrgnuo raznim mučenjima. Jednom broju Dubrovčana oduzeo je svu

⁵⁴² Jorga, *Notes et extraits II*, str. 159.

⁵⁴³ Stojanović, *Povelje i pisma I/1*, str. 216–224; 226–227; 229; Jorga, *Notes et extraits II*, str. 154; 159; 1567; 181; 201; 202; 216.

⁵⁴⁴ Jorga, *Notes et extraits II*, str. 225.

⁵⁴⁵ Gelcich – Thallóczy, *Dipl. Rag.*, str. 324.

⁵⁴⁶ Jorga, *Notes et extraits II*, str. 166–168.

⁵⁴⁷ N. Radojčić, *Srpski državni sabor u srednjem veku*, SKA, Beograd, 1940., str. 175–178.

⁵⁴⁸ Vukanović, *Srebrenica u srednjem veku*, str. 64.

⁵⁴⁹ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 59.

imovinu, nekima je iskopao jedno oko, a drugim odsjekao ruku. Dubrovačka je vlada poslala na despotov dvor svojega poklisara Paskoja Rastića, koji je bio u prijateljskim odnosima sa Stevanovim nećakom Đurađem Brankovićem. Ni ta činjenica nije puno pomogla Dubrovčanima jer je despot Stevan bio neumoljiv i nepopustljiv. Zbog takvog arogantnog i surovog ponašanja prema njihovim građanima u Srebrenici presudio mu je Božji sud – umro je od srčane kapi 1427. godine. Novi despot Đurađ po dolasku na položaj oslobodio je sve zatvorene Dubrovčane u Srebrenici.⁵⁵⁰

Osornom ponašanju despota Stevana prema dubrovačkim trgovcima i plemićima u Srebrenici doskočila je njihova vlada tako što je 13. lipnja 1427. godine naredila svojim carinicima u Srebrenici da ne carine robu njihovim trgovcima koji idu u Srebrenicu, pa i u Srbiju.⁵⁵¹

O velikim previranjima u Srebrenici i pobuni Dubrovčana svjedoči i oporuka Blaža Latinice, jednog od najuglednijih i najaktivnijih Dubrovčana u Srebrenici. Prema njegovim izjavama pobunu su izazvali rudari (srebrodjelci) koje je despotov namjesnik Vladislav, koji je nadzirao rad u rudnicima, ugnjetavao zbog čega su ga rudari i ubili. U svojim prosvjedima kod despota dubrovačka je vlada isticala da su njihovi trgovci i plemići nevini stradali i da nisu imali nikakva udjela u Vladislavovu ubojstvu. Latinica u svojoj oporuci na kraju ističe da je pobuna zahvatila cijelo mjesto. Dubrovački su trgovci u Srebrenici dobro znali da je despot vrlo oštar i odlučan, čak surov te su se zbog toga bojali otvoreno stati na stranu pobunjenika. Iskustvo im je govorilo da su još od napada Bosanaca na Srebrenicu 1425. godine odnosi despota i Dubrovčana stalno zategnuti. Njihovim trgovcima zaplijenjena imovina (uzete kuće, rudnici, carina i drugo) nije bila vraćena ni krajem travnja 1426. godine, unatoč despotovim naređenjima. Dubrovačko vijeće umoljenih donijelo je odluku da se piše njihovim trgovcima u Srebrenici da sami međusobno odaberu dvojicu koji će ići despotu i pokušati s njim te stvari urediti.⁵⁵²

Rigorozne mjere koje je uvodio despot Stevan stvarale su veliku nesigurnost kod dubrovačkih trgovaca i plemića u njihovoj koloniji u Srebrenici. Valturci, despotovi službenici, morali su provoditi mjere i odredbe koje je sam despot propisivao. Zato su se učestalo ispričavali Dubrovčanima da im ne mogu izaći u susret zbog oštih kazni. Zato Dubrovčanima i nije ostalo ništa drugo nego da potraže pomoć i zaštitu svoje vlade. Žalili su se da im kod prodaje žita, vina, mesa, soli i ostale robe despot za to ne želi uzimati novac već srebro, a za despotov novac nisu mogli naći srebro. Naime, purgari su ih prisiljavali da uzimaju groševe iz domaće kovnice novca, prijeteci im da ne mogu odbiti despotov novac. Trgovci za te groševe nisu mogli kupiti srebro jer

⁵⁵⁰ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 59–60.

⁵⁵¹ Cons. Rog. Vol. IV, fol. 27.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 60.

⁵⁵² Cons. Rog. Vol. IV, fol. 296^v, 30. IV.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 61.

su ih u tome priječili carinici te je krajnja posljedica bila nemogućnost njihovih trgovaca plaćanje u Dubrovniku.⁵⁵³

Dubrovački trgovci svojoj su se vladi uvelike žalili i na despotove carinike, a to su uglavnom bili dubrovački građani. Uveli su nove carine za Dubrovčane u Kostirevu kod Zvornika koje prije nisu postojale. Međutim, tu nije bilo riječi o novoj carini, već o praksi da su carinici uzimali u postojećoj carini više nego što je bilo uobičajeno.⁵⁵⁴ Vlada je naredila svojim građanima, prvenstveno Marinu Gučetiću, jednom od zakupnika carine u Kostirevu kod Zvornika, da istu vrate u prijašnje stanje i da najkasnije za petnaest dana dođu u Dubrovnik pod prijetnjom kazne u iznosu od 1000 dukata.⁵⁵⁵

Optužbe na račun carinika u Srebrenici i Zvorniku, kao i okolnim mjestima, bile su vrlo teške, a djelovanje Dubrovčana (trgovaca i zakupnika rudnika i topionica) jako otežano. Kako bi pomogla svojim trgovcima u Srebrenici i Zvorniku, vlada je žurno reagirala tako što je Marinu Gučetiću i ostalim Dubrovčanima koji su bili uključeni u sve te neregularne radnje zaprijetila oštrim kaznama. Dubrovčani carinici u Srebrenici kod svoje su se vlade pravdali oko carina i kovnice novca da oni tamo nisu ništa novo uveli i da nisu naškodili dubrovačkim trgovcima u Srebrenici i Zvorniku uvođenjem prolazne carine u Kostirevu. Pred valturcima su izjavili da je svakome dopušteno i slobodno uzimati despotov novac (dinare). Objašnjavali su da je tamo običaj i praksa kakva je bila i prije, što mogu potvrditi stariji ljudi koji to pamte. Izrazili su spremnost da vrate sve oduzeto. Predočavali su svojoj vladi da ta carina donosi godišnje samo nekoliko litara srebra i zbog tako male vrijednosti oni ne bi kršili pravila i činili nedopuštene stvari.

Kada je riječ o novim carinama koje je sam despot uveo, carinici nisu imali nikakvu odgovornost za njihovo uvođenje. Carinici su zamolili svoju vladu da im izmijeni rok od petnaest dana, koji je naprosto nemoguće ispoštovati jer je prekratak, pogotovo što oni ne smiju ići preko Bosne. Osim toga, molili su svoju vladu da im dopusti da najprije pođu despotu, a potom da idu u Dubrovnik.⁵⁵⁶

Trgovci su učestalo slali izvješća u Dubrovnik i tako obavještavali vladu o ponašanju carinika u Srebrenici i Zvorniku. U jednom su trenutku dubrovački trgovci odbili plaćati novu carinu i o tome izvijestili svoju vladu tražeći odgovor jesu li dobro postupili kad ih je ta nevolja zadesila.⁵⁵⁷ Na svoje carinike u Srebrenici dubrovačka je vlada mogla malo utjecati. Zbog čestih intervencija moralo je doći do spora, pa čak i sukoba između Dubrovnika i Despotovine. Na

⁵⁵³ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 66.

⁵⁵⁴ Lett. di Lev. vol. VI, fol. 39; Usporedi: Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 66.

⁵⁵⁵ Lett. di Lev. vol. VI, fol. 40^v; Usporedi: Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 66.

⁵⁵⁶ Lett. di Lev. vol. VI, fol. 40^v; Usporedi: Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 66.

⁵⁵⁷ Lett. di Lev. vol. VI, fol. 41; Usporedi: Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 67.

kraju je Dubrovnik pribjegao represivnim mjerama. Vlada je donijela odluku da carinici u velikoj carini u Srebrenici zabrane svim njihovim trgovcima dolazak u Srebrenicu sve dok se ne ukine novopostavljena carina. Trgovcima je vlada zapovjedila da o tome obavijeste njihove trgovce u drugim mjestima. Tko bi prekršio tu zabranu, bio bi sankcioniran s 500 perpera.⁵⁵⁸ Uslijedile su protumjere za koje su Dubrovčani opet optuživali njihove carinike. Jedna od protumjera bilo je postavljanje kapidžije da čuvaju prijelaz u Srebrenici da ne bi koji Dubrovčanin ili bilo tko drugi prešao na drugom mjestu. Svatko tko bi bio uhvaćen u prekršaju, bio bi kažnjen oduzimanjem robe.⁵⁵⁹ Bio je to oštar odgovor domaćih vlasti u Srebrenici na dubrovačke mjere kojima se zabranjuje odlazak s robom u taj grad. Da su prijelaz u Srebrenici odredili sami dubrovački carinici, potvrdio je i novopostavljeni kapidžija, koji je to objelodanio na samom trgu iznoseći podatak da to radi za plaću od 150 aspri, kao njihov namještenik. Optuživao je dubrovačke carinike da mu nisu isplatili obećanu plaću. Jedan od zakupnika srebreničke carine Benko Gundulić doista je potvrdio da je on postavio tog kapidžiju koji je trebao čuvati srebrenički prijelaz. Ostali su se carinici pravdali da oni nisu postavili kapidžiju i da ga nisu platili, već da ga je postavio sam despot i da je plaću dobivao iz despotove carine. Toga što ih je obavijestio na trgu, otjerali su zbog krađe.⁵⁶⁰

Na kraju je dubrovačka vlada odredila trojicu svojih poklisara koji žive u Srebrenici da u tajnosti bez znanja carinika provedu istragu i onda da izvješće podnesu vladi. U tu su komisiju ušli Mihajlo Sorkočević, Ivan Gučetić i Blaž Bobaljević, sva trojica u Srebrenici. Njihov je izvještaj više teretio njihove trgovce nego carinike. O kapidžijama u tom izvješću nije bilo ništa sporno. Despotov vlastelin Radin i vojvoda Bogdan pročitali su stanovnicima kolonije odluku o novoj carini u Kostirevu, koja je svedena na staru mjeru. Vratili su svima kojima su više uzeli. S obzirom na to da su od trgovaca uzeti zalozi koji su se nalazili kod spomenutog Radina, oni nisu bili vraćeni.⁵⁶¹

Dubrovački poklisari poslani kod despota nisu naišli na razumijevanje, što se vidi iz odluka Vijeća umoljenih jer su pregovori dosta zapinjali.⁵⁶²

Osim novinama u pogledu carina Dubrovčani u Srebrenici i Zvorniku bili su opterećeni i plaćanjem regala (poreza), koji su se uz to još i umnožili pa tako postali sve teži. Zaveden je porez colta (porez na posjede) koji je, iako nije bio redovit, ipak predstavljao opterećenje za Dubrovčane. Despot je od njih tražio da plaćaju po jedan dukat, a to je i Vijeće umoljenih moralo

⁵⁵⁸ Cons. Rog. vol. I. fol. 79^v, 11. IX. 1417.; Lett. di Lev. vol. VI, fol. 42^v.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 67.

⁵⁵⁹ Lett. di Lev. vol. VI, fol. 42^v, 18. VIII. 1417.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 68.

⁵⁶⁰ Lett. di Lev. vol. VI, fol. 42^v, 18. VIII. 1417.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 68.

⁵⁶¹ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 68.

⁵⁶² Jorga, Notes et extraits II, str. 160.

prihvatiti kako bi izbjegli nove sukobe s despotom Stevanom Lazarevićem.⁵⁶³ Kako se čini, htjeli to ili ne, Dubrovčani su se morali postupno prilagođavati sve većim zahtjevima srpskog despota. Bilo je tu i sporova koje je despot oštro sankcionirao. Tako je početkom 1422. godine stigla vijest u Dubrovnik da su neki Dubrovčani u Srebrenici (trgovci) bili svezani. Radilo se o trojici članova obitelji Gučetić: Živanu, Maraju i Gočku. Taj je spor potrajao gotovo tri mjeseca, da bi konačno despot donio odluku o njihovu oslobođanju.⁵⁶⁴

U travnju 1426. godine dubrovačka je vlada pisala despotu Stevanu u vezi s otetim kućama, rudarskim jamama i drugi stvarima koje je naredio da se vrate vlasnicima jer to još nije bilo učinjeno. Svojim trgovcima u Srebrenici vlada je naložila da među sobom izaberu dvojicu koji bi trebali poći despotu u pokušaju vraćanja navedenih stvari i imovine.⁵⁶⁵

Pritužbe na uvođenje novina u pogledu carina stizale su i iz obližnje Crnče i drugih rudarskih mjesta u kojima su Dubrovčani boravili i djelovali. Pritužbe su se odnosile na sugrađanina Žunja Čeljubinovića, koji je u Zajači uvodio novine. Kako je on bio i knez u Zajači, nije jasno jesu li se novine koje je uvodio odnosile na carine ili neke poreze. I novi zakupnik carine u Zajači, također Dubrovčanin Jakov Crijević, bio je optužen kod dubrovačke vlade da svo srebro koje se dobivalo u rudniku Zajača mora proći kroz njegove ruke. Ukoliko bi neki od valturaka dao srebro izravno nekom dubrovačkom trgovcu ili bilo komu drugome, Jakov Crijević bi ga oduzeo.⁵⁶⁶ Taj je Dubrovčanin zakupio carinu u Zajači, zajedno sa svojim sugrađaninom Žunjem Čeljubinovićem, pa su novine koje uvode zapravo bila njihova ideja, a štetile su drugim sugrađanima. Na pritužbe svojih trgovaca vlada je oštro ukorila svoje građane, zakupnike carine Jakova Crijevića i Žunja Čeljubinovića. Čak je zaprijetila kaznom od 1000 dukata ako se nepravilnosti ne uklone. Jakova Crijevića optuživao je i trgovac Juraj Vitković, koji je došao u Zajaču s pet tovara vina i za njega Crijeviću platio carinu. Sluga Jakova Crijevića prilikom skidanja tovara prosuo je jedan mijeh do polovine. Crijević se pravdao da je to bio sluga Juraja Vitkovića. U tom sporu tužitelj je naveo svjedoke, gotovo svu dubrovačku vlastelu i trgovce: tuti li zentilhomeni et mercadanti de Xaiza.⁵⁶⁷ Na Jakova Crijevića požalio se i vlastelin Ivan Gučetić da ga je izgonio iz njegove kuće, a napao je i zlatara Petra na tržnici.⁵⁶⁸

Dubrovački vlastelin Jakov Crijević bio je vrlo ugledan i bogat građanin Zajače i Srebrenice. Zajedno s bratom Nikolom posjedovao je u Zajači kuće, rudarske jame i rudne žice.

⁵⁶³ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 70.

⁵⁶⁴ Stojanović, *Povelje i pisma I/1*, str. 226; 228; 229. Cons. Rog. vol. III, fol. 66, 5. I. 1422.

⁵⁶⁵ Cons. Rog. vol. III, fol. 296^v, 30. IV. 1426.; Usporedi: Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 70.

⁵⁶⁶ Lett. di Lev. vol. XIII, fol. 209, 27. VII. 1446.; Usporedi: Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 72.

⁵⁶⁷ Lam. de foris, vol. 20, fol. 164, 27. VII. 1446.; Usporedi: Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 72.

⁵⁶⁸ Lam. de foris, vol. 20, fol. 163, 27. VII. 1446.; Usporedi: Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 72.

U suvlasništvu s još jednim sugrađaninom Damjanom Đorđićem, braća Crijevići posjedovala su tri rudarske jame u Ceru: Reponić, Všetina i Presad, ukupne vrijednosti 55 dukata.⁵⁶⁹

Dubrovačka je vlada uveliko vodila brigu o svojim građanima u Srebrenici i Zvorniku, kao uostalom i u svim drugim mjestima Bosne i Despotovine. Pokušala im je osigurati normalnu komunikaciju, naročito u vrijeme ratnih sukoba u Bosni i šire. Tako je u vrijeme zategnutih odnosa između Bosne i Despotovine 1431. godine, kada se vodio i konavoski rat, vlada preko svojih poklisara molila bosanskog kralja Tvrtka II. Tvrtkovića da njihovim trgovcima osigura slobodan prolaz preko njegovih teritorija za odlazak u Srebrenicu.⁵⁷⁰ Kada je u travnju 1432. godine izbio oružani rat između kralja Tvrtka II. i despota Đurađa, bosanski se kralj našao u Glavičici blizu Zvornika. I jedan i drugi nanosili su štetu i samim dubrovačkim trgovcima i vlasteli koji su živjeli i radili u Srebrenici i Zvorniku. Konačni ishod tog rata bio je gubitak Zvornika i Teočaka, koji su prešli u ruke srpskog despota Đurađa Brankovića.

Prvi pad Despotovine 1439. godine uvelike je otežao položaj i samog Zvornika i Srebrenice. Srebrenicu su zauzeli Osmanlije, no nije točno poznato kada. Brineći se za sudbinu svojih trgovaca u Srebrenici i Zvorniku, dubrovačka je vlada odlukom Vijeća umoljenih pisala svojim trgovcima. Potvrda je to tvrdnje da je na području Srebrenice i Zvornika zavládala velika nesigurnost. Potvrđuje to i podatak koji govori o napadu na dubrovačkog kurira koji je sa sobom nosio pisma dubrovačke vlade. Napala su ga dvojica Dubrovčana u podgrađu Srebrenice.⁵⁷¹

Poteškoće su nastale i s turskim vlastima zbog čega je dubrovačka vlada raspravljala o zabrani odlaska trgovaca u Srebrenicu 1440. godine, no takvu je odluku ipak odgodila. Pisalo se njihovim trgovcima u Srebrenici u lipnju 1440. godine o novinama uvedenim u gradu, a početkom srpnja Dubrovčani su poslali pismo Turčinu koji je upravljao Srebrenicom.⁵⁷² Po svemu sudeći, radi se o novim carinama koje su Osmanlije uvodile u tim dvama gradovima. Vlada u Dubrovniku ostala je nezadovoljna što su se neki njezini građani upuštali u zakup carina i onda u njima uvodili nepravilnosti. Zbog toga je pisala ne samo njihovim carinicima, već i samim trgovcima dajući im savjete i upute, ali i prijekore zakupnicima carina.⁵⁷³ Pritužbe na dubrovačke trgovce u Srebrenici slao je dubrovačkoj vladi i bosanski kralj Tvrtko II. Tvrtković u ljeto 1440. godine. Povodom tih njegovih prigovora uzvraća mu dubrovačka vlada svojim pismom koje šalje ne samo njemu, već i svojim trgovcima u Srebrenici.⁵⁷⁴

⁵⁶⁹ Div. Not. vol. 41, fol. 178, 16. VIII. 1457.; fol. 182^v, 9. IX. 1457.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 72.

⁵⁷⁰ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 74.

⁵⁷¹ Cons. Rog. vol. VII, fol. 91^v, 7. X. 1439.; Lam. de foris, vol. XIII, fol. 74, 22. X. 1439.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 74.

⁵⁷² Cons. Rog. vol. VII, fol. 150, 21. IV. 1440.; fol. 172^v, VI. 1440.; fol. 175, 6. VII. 1440.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 74.

⁵⁷³ Cons. Rog. vol. VII, fol. 182^v, 8. VIII. 1440.; fol. 183^v, 9. VIII. 1440.; fol. 184, 10. VIII. 1440.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 75.

⁵⁷⁴ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 75.

Dubrovačka je vlada uputila svoje poslanike na Portu kod sultana da ga pokušaju zamoliti da ukine novi uvedeni režim u Srebrenici. Jednako tako poslali su i cariniku Turčinu Pintininu uljudno pismo, moleći ga da odustane od novina i da poštuje povlastice koje im je dao sultan, aludirajući na ugovor koji su sklopili 1430. godine.⁵⁷⁵ Na kraju je vlada naredila da nitko bez posebnog odobrenja ne smije nositi srebro u Srebrenicu, kao ni novac ni bilo kakvu robu. Pisali su svojim trgovcima da im je zabranjeno nositi robu iz ostalih mjesta u Srebrenicu.⁵⁷⁶ Time su željeli natjerati Osmanlije na popuštanje, no nije nam poznato jesu li u tim nakanama imali uspjeha. Vlada je od svojih sugrađana u Srebrenici tražila informacije tko sudjeluje u zakupu carina.⁵⁷⁷ Njihovim građanima, zakupnicima carina, sugerirano je da se u tim turbulentnim vremenima suzdrže od bavljenja takvim poslovima.

U zakupu carine u Srebrenici bila su uključena četvorica Dubrovčana: Živko Brajković, Paskoje i Đanelo Marotić te Benko Bratosalić. Zajedno s Turčinom Pintininom pošli su na Portu i tamo zakupili carinu. Vlada im je zaprijetila oštrom kaznom od 1000 dukata ukoliko i dalje budu sudjelovali u naplaćivanju carine. Naime, u Dubrovniku se znalo da su neki njihovi trgovci od sultana Murata II. dobili srebreničku carinu u zakup i da su uveli neke nove tarife odstupajući od ranijih načela. Od sultana su pokušali osigurati potvrdu starih privilegija.⁵⁷⁸ Novi zakupci carine u Srebrenici postali su Marin Gučetić i Paoko Stipašinović. Oni su držali jednu trećinu carine, a preostale dvije trećine držao je Turčin Pintinin.⁵⁷⁹

Od brojnih Dubrovčana koji su živjeli u srebreničkoj koloniji najupečatljivija osoba bio je Paoko Stipašinović, podrijetlom iz ugledne obitelji, o čemu svjedoči pismo dubrovačke vlade upućeno Paoku. U njemu se ističe kako su „svi vaši preci, a najviše vaš otac uvijek bio revnosta branitelj časti naše Sinjorije i dobara svoje domovine. Nadamo se da ćeš i ti ići tragom svoje loze.“⁵⁸⁰ S obzirom na to da je bio u dobrim odnosima s bosanskim kraljem, mole ga da se založi kod njega da se održe stare povlastice njihovih trgovaca. „Ako u tim nakanama uspijete, a vjerujemo da to hoćete znajući da ste doista takav prema časti naše Sinjorije i dobru svoje domovine, kakvi su bili vaši pretci, naša Sinjorija će se sjećati vašeg držanja.“⁵⁸¹

Paoko Stipašinović često je u Srebrenici i Zvorniku te u okolnim mjestima bio biran za sudca, a bio je čak i na položaju konzula, što je rijetkost za jednog pučanina.⁵⁸²

Paoko Stipašinović boravio je u Srebrenici od 1434. do 1454. godine. Njegova bliskost s bosanskim kraljem Stjepanom Tomašem uvelike mu je pomogla da dođe i na položaj

⁵⁷⁵ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 75.

⁵⁷⁶ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 75.

⁵⁷⁷ Cons. Rog. vol. VII, fol. 204, 2. XII. 1440.; fol. 208, 5. XII. 1440.

⁵⁷⁸ Lett. di Lev. vol. XII, fol. 193, 10. VII. 1440.

⁵⁷⁹ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 75.

⁵⁸⁰ Lett. di Lev. vol. XIII. fol. 214, 24. VIII. 1446.; Usporedi: Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 98.

⁵⁸¹ Lett. di Lev. vol. XIII. fol. 214, 24. VIII. 1446.; Usporedi: Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 98.

⁵⁸² Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 98.

srebreničkog kneza 1441. i 1447. godine.⁵⁸³ Ta prijateljska veza s kraljem Stjepanom Tomašem na kraju je pukla. U proljeće 1453. godine moralo se Vijeće umoljenih u Dubrovniku izravno umiješati u njihov međusobni spor. Vijeće je izglasalo da je Paoko Stipašinić imao zajedničkih poslova u srebreničkoj carini s kraljem Stjepanom Tomašem i da zbog spora treba dati jamstvo da će do sredine srpnja razriješiti sve nesuglasice s bosanskim kraljem. Ukoliko ga jamci ne budu mogli prvesti kralju, platit će onoliko koliko dosudi kralj.⁵⁸⁴

Do susreta kralja i Paoka Stipašinića očigledno nije došlo jer mu je bosanski kralj toliko zamjerio, da mu ni mrtvom nije želio oprostiti. Naslućujemo to iz kraljeva pisma kojim daje potpunu slobodu trgovine po Bosni, izuzimajući jedino kuću Paoka Stipašinića.⁵⁸⁵ Da je doista bio velik dužnik bosanskog kralja, daje se naslutiti iz njegove oporuke u kojoj traži da se njemu da 83 litre srebra kao dug.⁵⁸⁶

Paoko Stipašinić bio je zakupnik srebreničke carine kada je taj grad ponovno dospio u ruke srpskog despota Đurađa Brankovića. U velikom broju slučajeva carinici su bili Dubrovčani pa je zbog toga dubrovačka vlada često s njima imala posla i prijepora. Za vrijeme ugarske prevlasti nad Srebrenicom carinik je bio Danijel.⁵⁸⁷

Najveći broj Dubrovčana carinika zakupnika u Srebrenici bio je u doba despota Stevana i despota Đurađa. Spomenut ćemo samo neke: Marin Gradić 1414. godine, potom u zajednici s Benkom Gundulićem i Jakšom Vodopijom 1417. godine. Njima se pridružio i Blaž Bobaljević 1418. godine, potom Benko Gundulić 1422. godine, a dvije godine poslije braća Ivan i Nikola Saraka. Za vrijeme despota Đurađa zakupci carinici u Srebrenici bili su Marin Gučetić i Paoko Stipašinić, 1437. godine. Paoko je bio carinik i 1454. godine, a nešto ranije (1445.) carinik je bio Matko Cidilović, dok je 1447. godine tu službu obavljao Gunko računovođa.⁵⁸⁸ U velikom broju slučajeva carinici se u dokumentima ne imenuju, ali se može naslutiti da su Dubrovčani.

Carina se najčešće davala u zakup kako bi se vladari ili oblasni gospodari koji su bili vlasnici carina oslobodili organizacije čitave carinske službe, a osim toga vlasniku je zajamčen određen iznos u vidu zakupa.⁵⁸⁹ Koliko je on iznosio mogu posvjedočiti primjeri s kraja 14. stoljeća kada ni trgovina ni proizvodnja srebra nisu bile u punom zamahu. Dragoje Gučetić, koji je zakupio srebreničku carinu, zajedno sa svojim bratom i Novakom Maćedolom i njegovim

⁵⁸³ Lam. de foris, vol. XV, fol. 83.; Pucić, Spomenici srpski, Spomenik XI, str. 86.

⁵⁸⁴ Cons. Rog. vol. XIII, fol. 198, 28. V. 1453.

⁵⁸⁵ Stojanović, Povelje i pisma I/2, str. 121.

⁵⁸⁶ Test. Not. vol. XV, fol. 125, 23. XII. 1454.

⁵⁸⁷ Lett. di Lev. vol. VII, fol. 4^v (1411.)

⁵⁸⁸ Lett. di Lev. vol. VII, fol. 12; vol. VI, fol. 34^v, fol. 39^v; Cons. Rog. vol. II, fol. 1; Stojanović, Povelje i pisma I/1, str. 230; Pucić, Spomenici srpski, Spomenik XI, str. 75; Cons. Rog. vol. VI, fol. 112^v; Test. Not. vol. XV, fol. 179, Lam. de foris vol. 20, fol. 32^v; vol. 21, fol. 42.

⁵⁸⁹ M. Ivanović, Prilozi za istoriju carine u srednjovekovnim srpskim državama, Spomenik SKA 97, Odeljenje društvenih nauka, knj. 76, beograd, 1948., str. 17.

bratom, platili su bosanskom kralju Tvrtku I. Kotromaniću 1389. godine 425 litara finog srebra. Carinu su zakupili na dvije godine.⁵⁹⁰ Nesumnjivo je visina zakupa ovisila o vrijednosti rudnika i trga čija je carina također uzimana pod zakup. Koliko god da je bila visoka cijena zakupa carine, taj je posao bio vrlo unosan i rentabilan, osobito kad se zna da su zakupci bili i trgovci.

Rok na koji se carina uzimala u zakup određivan je posebno za svaki pojedini slučaj. Trajao je najčešće jednu, dvije pa i tri godine, a ponekad i duže. Tako je Dubrovčanin Žore Bogšić bio zakupnik svih bosanskih carina, pa tako i one u Srebrenici niz godina za vrijeme vladavine kralja Tvrtka I. Kotromanića, kralja Stjepana Dabiše i kraljice Jelene Grube.⁵⁹¹ Zakup je ugovaran najmanje na jednu godinu, kako to ističe M. Ivanović.⁵⁹²

Po isteku zakupničkog roka vlasnik carine izdaje zakupcu razrješnicu kojom se potvrđuje da je zakupnik izmirio sve svoje obveze i dugove.⁵⁹³ Nije se moglo dogoditi da zakupac ne izmiri sve svoje obveze jer bi ga vlasnik, bilo kralj, oblasni gospodar ili despot, mogao i zatvoriti. Na kraju je morao podmiriti sve svoje obveze, kako to potvrđuje primjer Dubrovčanina Paoka Stipašinovića koji je oporukom odredio da se izmiri dug prema bosanskom kralju Stjepanu Tomašu.⁵⁹⁴ Postojao je i jamac zakupca koji je jamčio izmirenje svih obveza i privođenje zakupca kod vlasnika carine. Zakupnina se nije morala isplatiti u jednom obroku, već se plaćala i u više dijelova.

Dubrovčani nisu bili samo zakupci carina, već i trgovci pa su položaj carinika često koristili za vlastita poslovanja, baveći se i raznim malverzacijama. Nisu bile rijetke zlouporabe carinika, koje su često išle na štetu i samih Dubrovčana. Prilikom takvih malverzacija morala je intervenirati dubrovačka vlada. Pozivala je prijestupnike na odgovornost s obzirom na to da je predstavljala sve njezine trgovce.⁵⁹⁵

Sama organizacija carine bila je specifična u usporedbi s današnjim naplatama carina. Naplaćivala se na trgu na kojem je donesena samo prodana roba. S neprodanom robom vlasnik (trgovac) mogao je putovati dalje od jednog do drugog trga. Carinski su se poslovi obavljali u posebnoj zgradi koja je sagrađena za te potrebe. Carine su padale na teret trgovca.⁵⁹⁶

Osim uvoznih i izvoznih carina postojala je i provozna carina kojom se naplaćivala carina na provoz robe kojom se trgovalo. One su najčešće bile postavljene od strane krupnih bosanskih

⁵⁹⁰ D. Kovačević, *Razvoj i organizacija carina u srednjovjekovnoj Bosni*, Godišnjak Istoriskog društva BiH, godina VI., Sarajevo, 1954., str. 229–248, str. 236., nap. 41.

⁵⁹¹ Kovačević, *Razvoj i organizacija carina*, str. 236.

⁵⁹² Ivanović, *Prilozi za istoriju carina*, str. 18.

⁵⁹³ Kovačević, *Razvoj i organizacija carina*, str. 237.

⁵⁹⁴ Test. Not. vol. XV, fol. 125, 23. XII. 1454.

⁵⁹⁵ Kovačević, *Razvoj i organizacija carina*, str. 237.

⁵⁹⁶ Kovačević, *Razvoj i organizacija carina*, str. 241.

feudalaca.⁵⁹⁷ Dubrovčani su prosvjedovali zbog toga, ali bez uspjeha jer je ostala na snazi čak carina i za prolaz robe koja je išla u Srebrenicu i Zvornik.

Carinska stopa i način na koji se određivala uzimala je u obzir i vrijednost i težinu, pa i kakvoću robe koja se carinila. Propisivao ju je gospodar jednostranom odlukom, ali je bilo i pregovaranja i ugovaranja za pojedine vrste robe. Stope su se razlikovale na uvozne, izvozne i provozne. Izvozne su, kako se čini, bile uvijek niže od uvoznih. Tako je za izvoz pojedinih vrsta robe ustanovljena posebna carinska stopa. Za pamuk je bila jedan perper od robe vrijedne 100 perpera, za porket jedan groš od komada tkanine, a za jedno odijelo 15 folara. Za izvoz obrađenih koža plaćao se jedan groš po komadu.⁵⁹⁸

Carina se naplaćivala čak i na robu koja je kupljena drugdje i donesena u Srebrenicu. Primjer je to s Marinom Dužićem koji je sukno kupio u Visokom i donio ga u Srebrenicu. Srebrenički carinici tu su mu robu oduzeli iako ju je kupio od svojih sugrađana Dubrovčana. On se na to žalio pojašnjavajući carinicima da se nikada nije plaćala carina na tkanine koje se kupuju u Bosni i nose u Srebrenicu.⁵⁹⁹ Kako je Srebrenica bila pod vlašću srpskog despota, sva ta prosvjedovanja nisu pomogla jer je u Despotovini vladao posve drugačiji carinski sustav.

Visina carinske stope u Bosni, kako se čini, iznosila je jednu desetinu vrijednosti robe.⁶⁰⁰ Carina se inače podmirivala određenom količinom robe, a ne novcem pa se tako carina na srebro plaćala samim srebrom.⁶⁰¹ Samo se provozna carina naplaćivala u novcu i najčešće je iznosila šest groša po jednom tovaru, ali je bilo slučajeva da su dubrovačke trgovce prisiljavali da plate i po jedan dukat od tovara, što je bilo protiv svih običaja.⁶⁰²

Kad govorimo o carinama u 15. stoljeću, vrijedi istaknuti i novinu koju su u Bosni uveli bosanski kraljevi Tvrtko II. Tvrtković i Stjepan Tomaš. Riječ je o takozvanom bolanju srebra. To je pečačenje kupljenog srebra, čime se vodila stroža kontrola izvoza tog plemenitog metala traženog ne samo u Dubrovniku, već i u zapadnoj Europi. Na svaki komad kupljenog ili prodanog srebra udaran je pečat kako bi se izbjeglo krijumčarenje tim plemenitim metalom.⁶⁰³

S obzirom na to da je jedan od najvažnijih izvoznih proizvoda iz Srebrenice i Zvornika bilo srebro, ono je privlačilo najveći broj dubrovačkih trgovaca u navedenim dvama gradovima. Dubrovačka je Republika posvećivala punu pažnju toj vrsti trgovine. Nije to ni čudo kad se zna da su Dubrovnik i njegova vlast pri uvozu srebra uzimali desetinu u robi (u srebru). Dubrovčani su bili zainteresirani da se bolanjem ne ograničuje trgovina srebrom. Zbog toga je pokušala

⁵⁹⁷ Kovačević, Razvoj i organizacija carina, str. 242.

⁵⁹⁸ Ivanović, Prilozi za istoriju carina, str. 21.

⁵⁹⁹ D. Kovačević, Razvoj i organizacija carina, str. 244.

⁶⁰⁰ Kovačević, Razvoj i organizacija carina, str. 244.

⁶⁰¹ Lam. de foris, vol. XIX, fol. 120, l. VII. 1445.

⁶⁰² Cons. Rog. vol. V, fol. 119, l. XII. 1432.; fol. 120, 23. XII. 1432.; Lett. di Lev. vol. XI, fol. 123^v, fol. 124, 2. XII. 1432.

⁶⁰³ Lam. de foris, vol. 30, fol. 260, 30. IX. 1457.

utjecati na bosanske kraljeve da ukinu tu mjeru. Zahtijevali su da se pregled trgovine tom vrstom robe obavlja na samom trgu. Prosvjedovali su zbog bolanja provoznog srebra koje je išlo iz Ugarske ili drugih zemalja.

Dubrovački su trgovci najviše trgovali glamskim srebrom koje su nabavljali ponajviše iz Novog Brda, a nešto manje srebrom iz Srebrenice. Glamsko srebro sadržavalo je nešto veće količine zlata u usporedbi s onim iz srebreničkih rudnika. Ta se vrsta srebra najčešće spominje u knjigama zaduženja (*Debita Notariae*), naročito u razdoblju između 1433. i 1447. godine. Cijena tog srebra zbog većih je primjesa zlata bila nešto veća u usporedbi sa srebreničkim srebrom. Prvi se put u Debitama pojavljuje *argentum de glama* 1433. godine u jednoj coleganciji,⁶⁰⁴ a prva zadužnica u kojoj se spominje ta vrsta srebra registrirana je 1439. godine.⁶⁰⁵

Trgovanje glamskim srebrom tridesetih i četrdesetih godina 15. stoljeća izazivalo je veliko zanimanje trgovaca u Srebrenici i Novom Brdu, ali i u samom Dubrovniku. To je uvjetovano, prije svega, političkim prilikama na Balkanu u navedenom razdoblju. Povoljne su bile prilike za maksimalnom zaradom, naročito poslije promjene na despotskoj stolici, dolaskom Đurađa Brankovića na taj položaj, do prvog pada Despotovine 1439. godine. I u vrijeme uspostave osmanske prevlasti u Dubrovniku osnivana su trgovačka društva za trgovanje sa Srebrenicom, Zvornikom, Novim Brdom i drugim rudarskim i trgovačkim centrima u sastavu Despotovine. Čim su Dubrovčani dobili povelju od turskog sultana o slobodi trgovine po njegovu carstvu 1442. godine, oživjela je trgovina sa Srebrenicom i Zvornikom, kao i drugim centrima. U Dubrovniku se počelo s osnivanjem novih trgovačkih društava za trgovanje sa Srebrenicom.⁶⁰⁶ Pogoršanje uvjeta za trgovinu nastupilo je 1447. godine zbog nesigurnih prilika na čitavom Balkanu. Kreditori su postali osjetljiviji na te političke prilike i nerado su ulagali u trgovinu glamskim srebrom, pa i u srebro iz Srebrenice. Kreditori su u ugovorima postavljali određene uvjete vezane za glamsko srebro. Jedna litra tog srebra, prema ugovoru, trebala je sadržavati najmanje tri unče zlata (18 askađa), što bi značilo da je u jednoj litri bilo 25 % zlata ili jedna četvrtina.⁶⁰⁷ Taj postotak nije bio uvijek isti. Glamsko se srebro uglavnom mjerilo po dubrovačkim mjerama, što je u nekim kreditnim ugovorima izričito naglašeno.⁶⁰⁸

U zadužnicama je navedena i cijena glamskog srebra. Ona je varijabilna i kretala se od 25,5 dukata 25 i dvije trećine, pa i do 26 dukata.⁶⁰⁹ Usporedbe radi, navest ćemo cijene srebra iz Srbije. Tako se za jednu litru plaćao 21 perper, za srebro iz Srebrenice 18 perpera i 10 groša, a za

⁶⁰⁴ Deb. Not. vol. XVI, fol. 72–72^v, 20. VII.

⁶⁰⁵ Deb. Not. vol. XVI, fol. 107, 7. XII.

⁶⁰⁶ I. Božić, *Dubrovnik i Turska*, str. 91; 92; 95.

⁶⁰⁷ I. Voje, *Argentum de glama*, str. 23.

⁶⁰⁸ Deb. Not. vol. 20, fol. 8, 27. V. 1440.; fol. 18, 7. VI. 1440.; fol. 54, 7. VIII. 1440.

⁶⁰⁹ Voje, *Argentum de glama*, str. 25.

srebro iz Bosne 18 perpera i šest groša.⁶¹⁰ Ta razlika sasvim jasno govori da je srebro iz Srbije bilo kvalitetnije, s više primjesa zlata u usporedbi s bosanskim srebrom. Isto je tako vidljivo da je srebreničko srebro bilo bolje od srebra iz ostalih bosanskih rudnika. Bosansko je srebro zapravo pliko srebro, u usporedbi s onim iz Novog Brda i Janjeva, koje je glamsko. Naime, i u trgovačkoj knjizi braće Kabužić također se spominje pliko srebro. Tamo se jasno među narudžbama definira „argento de Srebrenize“ i „argento plichio de Bosna“.⁶¹¹ Na osnovu toga također može se zaključiti da pliko srebro nije moglo biti ono iz Srebrenice, nego iz ostalih rudnika u Bosni.

Fino srebro ulagano je u trgovačka društva i trebalo se prodati u Srbiji, a za primljeni novac onda kupiti glamsko srebro ili neku drugu trgovačku robu. Srebrenički trgovci, braća Zamanjići, uložili su 65 litara finog srebra, koje je vrijedilo 465 dukata (jedna litra vrijedi 7,10 dukata). S tim će srebrom član kolegancije Nikola ići „ad partes Sclavonie“.⁶¹² Braća Zamanjići isti su dan sklopili ugovor s Radojem Ratkovićem pod istim uvjetima. Braća Zamanjići uložili su 30 litara „argenti fini“.⁶¹³

Bilo je u Srebrenici još Dubrovčana koji su trgovali glamskim srebrom. Maroje Miladinović i Novak Bogojević stupili su u trgovačko društvo s Marojem Mirkovićem, uloživši svaki po 50 litara finog srebra koje će prodati u Sclavoniji i za dobiveni novac kupiti drugu robu koja im najviše odgovara.⁶¹⁴ Radi prenošenja srebra iz Srebrenice u Srbiju sklapani su posebni ugovori. Dubrovčanin Marin Cidilović iz Srebrenice primio je od Jakova Gundulića 60 litara „argenti albi fini“ da ih prenese „ad partes provincie Sclavonie“ i da ga tamo proda što skuplje. Ukoliko uspije dobiti za jednu libru više od sedam dukata i šest groša, dobiveni će višak dijeliti na pola.⁶¹⁵

Glamsko se srebro najviše izvozilo u Dubrovnik, gdje se prečišćavalo i iz njega odvajalo zlato koje se upotrebljavalo u dubrovačkoj kovnici novca. No, bilo je izvoza gdje su pojedini dubrovački trgovci ostvarivali neobično visoke dobiti od 250 %, kupujući od Srba glamsko srebro koje su prečišćavali i prodavali u Mletke.⁶¹⁶

Među najvećim su ulagačima u trgovačka društva braća Zamanjići: Mihajlo, Blaž i Orsat. Oni su u samo pet godina (od 1440. do 1445.) sklopili sedam trgovačkih društava u namjeri da

⁶¹⁰ D. Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, str. 168.

⁶¹¹ Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, str. 167.

⁶¹² „... et ibidem dictum argentum vendere et finire seu vendi facere pro illo precio quo melius et utilius videbitur pro presenti nostra societate et retractum ipsius investire in argentum de glama aut aliis mercantiis de quibus michi utilius et melius videbitur pro presenti nostra societate et cum ipsis venire ad hanc civitatem Ragusii.“ *Deb. Not. vol. 20, fol. 62, 27. VIII. 1440.*

⁶¹³ *Deb. Not. vol. 20, fol. 62^v, 27. VIII. 1440.*

⁶¹⁴ *Deb. Not. vol. 20, fol. 22^v, 9. VI. 1440.*

⁶¹⁵ *Div. Not. vol. XXIV, fol. 131, 17. VIII. 1440.*

⁶¹⁶ Č. Mijatović, *Studije za istoriju srpske trgovine XIII. i XIV. veka*, Glasnik Srpskog učenog društva, br. 36, Beograd, 1872., str. 245.

njihovi partneri ulože novac u kupnju glamskog srebra.⁶¹⁷ U te su transakcije uložili ne samo novac, već i fino srebro iz srebreničkih rudnika. Ukupan iznos uloženog kapitala iznosi 3617 dukata i 95 litara finog srebra. Za taj su kapital planirali dobiti 164 litre glamskog srebra.⁶¹⁸ Najveći njihovi nabavljači glamskog srebra bili su također Dubrovčani iz Srebrenice Andruško Nikolić i Radonja Ratković.

U trgovačka društva stupaju međusobno i sami dubrovački plemići u Srebrenici. Braća Zamanjići sklapaju ugovor s Junijem Gundulićem, po kojem svaka strana ulaže po 1300 dukata, što je ukupni kapital od 2600 dukata. Po ugovoru se Junije kao traktator obvezao da će trgovati srebrom i drugom robom u Srebrenici i Sclavoniji (Srbiji).⁶¹⁹ Partneri su sklopili još jedan ugovor pod istim uvjetima, ali ovoga je puta uloženi iznos novca bio nešto veći. Braća Zamanjići uložili su 2344 dukata i 20 groša, dok je Junije Gundulić uložio 1396 dukata, tako da je ukupan iznos uloženog novca iznosio 3740 dukata i 20 groša. Traktator je ponovno bio Junije, koji je išao u Srebrenicu i Srbiju, gdje je kupio glamsko srebro, što se naslućuje iz sadržaja ugovora o likvidaciji kolegancije. Likvidacija se nije odnosila na 43 litre i 10 unči srebra te 54 dukata i 100 litara srebra koje se nalaze u rukama vojvode Stjepana Vukčića. Svaka od ugovornih strana sudjeluje s polovicom u dobiti.⁶²⁰

Zanimljiv podatak iz tog ugovora spominje ustanovu „banca cancelarie“. Naime, pri likvidaciji kolegancije do koje je došlo 20. travnja 1448. godine kaže se da se to ne odnosi na 43 litre i 10 unči srebra te 54 dukata koja: „existentibus sequestratis et depositatis in banco cancelarie mandato domini“.⁶²¹ Navedeni podatak upućuje na zaključak da je vlada u Dubrovniku uzimala jedan dio srebra što su trgovci donosili u grad za potrebe kovnice. Radilo se o desetom dijelu dovezenog srebra. Spominjanje vojvode Stjepana Vukčića u toj transakciji vezano je za represivnu mjeru koju je proveo nad njima oduzevši im dio srebra iz karavane koja je prelazila preko njegovih teritorija. Vojvoda je 1447. godine zadržao jednu trgovačku karavanu koja je išla sa srebrom iz Srebrenice i pritom želio naplatiti dug jednog drugog Dubrovčanina od nekih ni krivih ni dužnih posve drugih sugrađana. Vojvodin dužnik bio je Dubrovčanin Vlahuša Latinica koji je također živio i djelovao u Srebrenici. Vlahuša Latinica nije vojvodi isplatio 700 perpera za neku prijevoznu carinu koju je držao.⁶²² Vojvoda je Stjepan te 1447. godine zadržao još jednu dubrovačku karavanu koja je s robom dolazila iz Srebrenice.⁶²³ On je tim činom želio

⁶¹⁷ Deb. Not. vol. 20, fol. 62–62^v, vol. 21, fol. 101; fol. 111^v–112; fol. 177, vol. 22, fol. 106; fol. 157^v.

⁶¹⁸ Voje, *Argentum de glama*, str. 35.

⁶¹⁹ Div. Not. vol. XXXI, fol. 38^v, 29. III. 1446.

⁶²⁰ Deb. Not. vol. 23, fol. 53, 26. V. 1447.

⁶²¹ Deb. Not. vol. 23, fol. 53.

⁶²² Lett. di Lev. vol. XIII, fol. 241, 15. IX. 1447.; Usporedi: S. Ćirković, *Herceg Stefan Vukčić-Kosača i njegovo doba*, SANU, Posebna izdanja, knj. 376, Odeljenje društvenih nauka, knj. 48, Beograd, 1964., str. 98.

⁶²³ Lett. di Lev. vol. XIII, fol. 241, 15. IX. 1447.; Cons. Rog. vol. X, fol. 120; fol. 122, 26. VIII. 1447.; Usporedi: Ćirković, *Herceg Stefan*, str. 98.

zadržati svoja prava primjenjujući „priuzam“.⁶²⁴ S obzirom na to da je Vlahuša Latinica bio dužnik, vlada ga je ukorila pa se on našao čak u zatvoru, da bi na kraju morao podmiriti dugovanje prema vojvodi Stjepanu u studenom 1447. godine, kako bi potom vojvoda vratio dio uzetog srebra braći Zamanjićima i Juniju Gunduliću. Preostali dio uzetog vratio je nakon godinu dana natezanja.⁶²⁵ Takve mjere vojvode Stjepana umnogome su zaustavile trgovanje glamskim srebrom i njegovo donošenje u Dubrovnik.

Još su se neki Dubrovčani u Srebrenici bavili trgovinom glamskim srebrom. Jedan od njih je i Ivan Kotruljević, dubrovački plemić, koji se pojavljuje u trgovačkom društvu kao „socius stans“, s kapitalom od 500 dukata.⁶²⁶ U Srebrenici nalazimo nešto veći broj traktatora, i to mladih ljudi koji su uglavnom pučani koji rade s tuđim kapitalom, ali uz puno povjerenje kreditora. Zapaženiji među njima su Andruško Nikolić i Božičko Pavlović, partneri u jednom trgovačkom društvu, koji su bili u statusu dužnika u kreditnim ugovorima. Bili su obvezni isporučivati glamsko srebro i kao traktatori i kao dužnici. Andruško Nikolić u takvim je poslovima sudjelovao od 1440. do 1445. godine. Kao dužnik Paska Sorkočevića obvezao se na vraćanje duga isporukom 13 litara, 2 unče i 1 askađe glamskog srebra.⁶²⁷ Andruško Nikolić najčešće stupa u trgovačko društvo s braćom Zamanjići. Sklopio je s njima pet ugovora u kojima se precizira da će investirati kapital u kupnju glamskog srebra. On je jedan od onih koji nosi fino srebro iz Srebrenice, prodaje ga u Sclavoniji, a onda za dobiveni novac kupuje glamsko.

Među traktatorima u kolegancijama koji posluju s glamskim srebrom bio je i Nikola Maroja Ptičić koji je bio u partnerstvu s Paskojem Sorkočevićem. U trgovačko društvo prvi put stupa 1438. godine i drugi put 1440. godine.⁶²⁸ U razdoblju od 1427. do 1459. godine registrirano je oko 120 takvih društava, što za Srebrenicu, što za Sclavoniju (Srbiju). Trgovci su u tim ugovorima točno određivali mjesta u kojima će poslovati. Najčešće je to bila Srebrenica (više od 20 ugovora), bilo da je ona pod vlašću despota ili bosanskih kraljeva.⁶²⁹

U Srebrenici su u trgovačka društva ulazili i plemići i pučani. Od plemića se najčešće spominju članovi obitelji Gučetića, Gradića, Đurđevića, Gundulića, Bobaljevića, Zamanjića, Kabužića i Sorkočevića. Potonji su bili najaktivniji u tim poslovima kad je riječ o Srebrenici. Članovi navedenih plemićkih obitelji češće su financirali pučane u kreditnim poslovima u kupnji

⁶²⁴ Priuzam se odnosi na pravo naplaćivanja dugovanja jednog Dubrovčana od drugih Dubrovčana. Više o tome pogledati kod: Ćirković, Herceg Stefan, str. 98.

⁶²⁵ Lett. di Lev. vol. XIII, fol. 243^v, 13. X. 1447.; Cons. Rog. vol. X, fol. 120^v, fol. 137^v; fol. 188^v; Usporedi: Ćirković, Herceg Stefan, str. 98.

⁶²⁶ Deb. Not. vol. XVIII, fol. 100^v, 8. XI. 1438.

⁶²⁷ Deb. Not. vol. 20, fol. 18, 7. VI. 1440.

⁶²⁸ Deb. Not. vol. XVIII, fol. 117; vol. 20, fol. 19^v–20.

⁶²⁹ Div. Canc. vol. 48, fol. 190^v; Deb. Not. vol. XV, fol. 313; vol. XVIII, fol. 69; vol. 23, fol. 101^v; vol. 30, fol. 53^v, vol. 33, fol. 83^v; fol. 111^v; Div. Not. vol. XIX, fol. 145^v.

i prodaji finog i glamskog srebra. Broj pučana u trgovačkim društvima bio je nešto veći od onih u kojima su bili i predstavnici dubrovačkog plemstva.

Bosansko srebro, pa tako i ono iz Srebrenice, izvozilo se u komadima koji se u domaćim izvorima nazivaju peče koje su mogle biti velike i male. Ima podataka koji govore o tome da se pliko srebro izvozilo i u svežnjevima „in ligatio“. Težina svežnja, kao ni peče nije ujednačena, već je stalno varirala i iznosila je i do 79 litara.⁶³⁰ Bosansko se srebro mjerilo isključivo litrima, unčama i askadžima. U obzir je dolazila tanka mjera kojom su se mjerile finije i skuplje stvari, a debela se mjera upotrebljavala za jeftinije stvari.⁶³¹

Trgovačka su društva inače, pa tako i u Srebrenici, sklapana na određeno razdoblje, i to od jednog mjeseca pa čak do šest godina. Najčešća su bila ona sklopljena na kraće vrijeme, na dva do tri mjeseca. Velik je broj sklopljenih na šest mjeseci, a jednako tako i na dvije do tri godine, no najviše ih je bilo sklopljenih na jednu godinu. Takvih je otprilike jedna trećina svih ugovora. Rok društva nije uvijek trajao onoliko koliko je ugovor predviđao. Neka su prestajala i ranije, a bilo je i onih koja su potrajala i nešto duže.

U trgovačka društva partneri su unosili i robu, svoj trud i rad te najčešće novac iskazivan u dukatima i perperima. Visina kapitala koji su unosili kretala se od 50, 100, 200, 300 pa do 5000, čak i preko tog iznosa dukata. Najveći broj ugovora spominje iznos od 500 do 1000 dukata.⁶³² Po isteku trajanja društva članovi su dijelili dobit razmjerno uloženom kapitalu i radu, s time što je veću vrijednost imao kapital od rada. I eventualna šteta društva također se dijelila.

Trgovci su doneseno srebro prodavali u Dubrovniku za gotov novac. Cijena je iznosila 7 – 8 dukata za jednu libru finog, a za glamsko se plaćalo 25 – 26 dukata za jednu libru.⁶³³ Trgovci su srebro kupovali u Srebrenici i Novom Brdu (glamsko) nešto jeftinije, a skuplje su ga prodavali u Dubrovniku. Cijena se i u Srebrenici mijenjala ovisno o ponudi i potražnji. Nije onda čudo da se pojedini Dubrovčani koji ulažu svoj kapital u kupnju finog ili glamskog srebra svojim partnerima obraćaju savjetima da pokušaju srebro kupiti što jeftinije. Tako primjerice i Nikola Nalješković svojemu partneru nalaže da u Srebrenici kupuje srebro što jeftinije.⁶³⁴ Srebro je kupovala i dubrovačka vlada od svojih podanika. Slučaj je to sa Junijem Gradićem i Paskojem Sorkočevićem. Komuna je od spomenute dvojice svojih podanika kupila 106 libara, četiri unče i dvije askađe „argentum fini“.⁶³⁵

⁶³⁰ Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, str. 169–170.

⁶³¹ Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, str. 170.

⁶³² M. Spremić, *Dubrovačka trgovačka društva u Despotovini Đurđa Brankovića*, Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu, knj. XIII/1 (1976.), str. 85–102, str. 92.

⁶³³ Spremić, *Dubrovačka trgovačka društva*, str. 98.

⁶³⁴ Deb. Not. vol. XV, fol. 135–135^v (1431.)

⁶³⁵ Deb. Not. vol. 20, fol. 23^v–24; Usporedi: Voje, *Argentum de glama*, str. 27.

Dubrovački trgovac u Srebrenici Milovac Radosalić kupuje glamsko srebro u Srbiji (Novom Brdu) i prodaje ga sa svojim partnerom u Dubrovniku ili u Veneciji.⁶³⁶ Tako se kroz ta trgovačka društva u Dubrovnik slijevala velika količina srebra. Društva su i ustrojena najviše s ciljem da trguju tim plemenitim metalom. Čak 40 % društava trguje srebrom. Najveći broj trgovaca iz Dubrovnika išao je u rudarska mjesta ili je boravio u njima, kakav je slučaj i sa Srebrenicom i obližnjim rudarskim mjestima (Zajača, Crnča, Sasi, Bohorina, Krupanj i druga). Računa se da je u razdoblju između 1443. i 1447. godine u okviru trgovačkih društava i kreditnih ugovora za nabavu glamskog srebra stavljeno oko 26.800 dukata.⁶³⁷

S obzirom na to da je u Dubrovniku djelovala kovnica novca, trgovci srebrom bili su obvezni kovnici davati 6 % kupljenog ili preprodanog srebra.⁶³⁸ Od Dubrovčana koji su srebro nabavljali u Srebrenici i Novom Brdu te u nekim bosanskim rudnicima najčešće se spominju članovi obitelji Dobretinić Latinica, članovi obitelji Bunić, Kaboga (Kabužić), Zamanjić, Gradić, Lukarević, Pucić, Palmotić, Đurđević, Menčetić, Prodančić, Sorkočević, Vučinić, Crijević te od pučana Stipašinovići, Miletići, Radusinovići, Slavkovići i drugi.

Obitelj Dobretinić Latinica (Latiničić) podrijetlom iz Stona na Pelješcu najviše je trgovala po Bosni, a najveće joj je uporište bilo u Srebrenici. Dugi niz godina bili su zakupci rudarskih jama (fosse), a na potocima i rječicama ispirali su plemenite kovine – srebro i zlato. Najpoznatiji i ujedno rodonačelnik te poznate trgovačke obitelji bio je Dabiživ Dobretinić Latinica (Latiničić). I njegovi sinovi Vlahuša (Vlaho), Bartol (Martol), Mate i Dobruško bili su poznati trgovci u Srebrenici. Trgovac Dabiživ Latinica, vlasnik i zakupnik rudarskih jama i srebrne rude u Srebrenici, bio je vrlo imućan zahvaljujući prije svega trgovini srebrom. Biran je za dubrovačkog građanina prijemom u bratovštinu lazarina. Zahvaljujući trgovini, stekao je brojne nekretnine u Dubrovniku, na Pelješcu, u Srebrenici i okolnim mjestima.⁶³⁹ Trgovačku i drugu poslovnu aktivnost rodonačelnika obitelji Dobretinić Latinica moguće je pratiti od samog početka 15. stoljeća. Nalazimo ih u ulozi dužnika i jamca u kreditno-trgovinskim poslovima s uglednim dubrovačkim plemićkim obiteljima Gundulićima, Đorđićima, Lukarevićima i Bunićima te s još nekim obiteljima iz reda pučana. Potkraj siječnja 1401. godine zadužio se Dabiživ Latinica kod Milutina Pribojevića i Mikoja Butkovića na iznos od 297 dukata na rok vraćanja od tri mjeseca.⁶⁴⁰ Na nešto manji iznos (73,5 dukata) zadužio se 19. veljače te godine

⁶³⁶ Deb. Not. vol. XVIII, fol. 7 (1437.)

⁶³⁷ Voje, *Argentum de glama*, str. 40–41.

⁶³⁸ Dinić, *Dubrovačka kovnica*, str. 81.

⁶³⁹ M. Sivrić, *Rod Dobretinić – Latinica (Latiničić) trgovci i srebrenički knezovi, darovatelji franjevačkih samostana i crkava u Bosni, Bosna franciskana – časopis Franjevačke teologije*, Sarajevo, Godina XVII, br. 30, Sarajevo, 2009., str. 105–141, str. 115.

⁶⁴⁰ Deb. Not. vol. XII, fol. 14, 28. I. 1401.

kod ser Nikole Gundulića.⁶⁴¹ Bio je dužnik i kod ser Stjepana Lukarevića 19. veljače 1403. godine.⁶⁴² Početkom travnja te godine podigao je kod Luke Bunića iznos od 552 dukata.⁶⁴³

Dabiživ Latinica tijekom poslovanja ponekad nije poštovao obligacijske odnose pa je često znao sudjelovati u sporovima i sudskim parnicama. Nalazimo ga kao optuženika 27. veljače 1419. godine u sporu s Bogdanom Petrovićem.⁶⁴⁴ Dabiživ Latinica trgovao je zajedno sa svojim sinom Dobruškom koji mu je bio prokurator 13. prosinca 1427. godine.⁶⁴⁵ Poslovne je veze održavao s još jednim Dubrovčaninom u Srebrenici, Stjepanom Aleksijom zvanim Capsella.⁶⁴⁶

Već smo spomenuli da je Dabiživ Latinica bio član bratovštine lazarina. Osim toga, postao je i član antunina, kao i njegovi sinovi. U Dubrovniku su postojala dva tipa bratovština: svjetovne i duhovno-crkvene. Svjetovne su bile više strukovne udruge obrtnika i trgovaca i drugih srodnih zanimanja. Duhovne su pak djelovale pri crkvama i samostanima. Od svjetovnih bratovština poznate su dvije: antunini i lazarini. Ime su dobile po svojim zaštitnicima sv. Antunu i sv. Lazaru. Bratovštine su imale svoje statute (matrikole) po kojima se obavljao izbor članova. Dabiživ Latinica primljen je u antunine 1390. godine.⁶⁴⁷

Dabiživ Latinica bio je i kreditor, i to zlatom. U tom svojstvu nalazimo ga 1417. godine, kada je Pribisavu Pribojeviću pozajmio 14 libri zlata (E pera mor Pribisau di dar conte Dabixiu Latiniza libre XIII d' argento⁶⁴⁸). Imao je nekretnine u Srebrenici i bio je jedno vrijeme tamošnji knez.⁶⁴⁹ Dabiživ je u dubrovačkom Notarijatu ostavio oporuku u kojoj je dan precizan popis svih njegovih dobara koja su nekoliko godina nakon njegove smrti podijelili njegovi sinovi Dobruško, Bartol i Vlahuša. Podjelu je vodio najmlađi sin Vlahuša 30. kolovoza 1438. godine.⁶⁵⁰

Mnoga je dobra u Srebrenici Dabiživ stekao zahvaljujući prijateljskim vezama s bosanskim kraljem Tvrtkom II. Tvrtkovićem. Među dobrima spominju se: „Quali poderi sono prima casal Seline, casal Pečišta (Pechiscta casal Poredusse e casal Saciaspra, Campi, Monti, Miniere, e quattro case con li loro confine usi e pertinenze“⁶⁵¹). Najveći dio tih dobara držali su prije knezovi Srebrenice, također Dubrovčani Paoko Stipašinić i njegov rođak Vlahuša Dabižinić. Navedene posjede potvrdio im je i vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić, a u jednom

⁶⁴¹ Deb. Not. vol. XII, fol. 18^v.

⁶⁴² Deb. Not. vol. XII, fol. 123.

⁶⁴³ Deb. Not. vol. XII, fol. 127, 5.IV.1403.

⁶⁴⁴ Sivrić, Rod Dobretinić – Latinica, str. 126.

⁶⁴⁵ Sivrić, Rod Dobretinić – Latinica, str. 126.

⁶⁴⁶ Sivrić, Rod Dobretinić – Latinica, str. 126.

⁶⁴⁷ Sivrić, Rod Dobretinić – Latinica, str. 130 – 131.

⁶⁴⁸ Test. Not. vol. X, fol. 81^v, 6.III.

⁶⁴⁹ „Conte Dabixin me a date so casa in Srebreniza apresso sua grande per la mia fatiqua quelle agio stato con esso...“ Test. Not. vol. X, fol. 82, 6. III. 1417.

⁶⁵⁰ Test. Not. vol. XIII, fol. 101v–102v; Usporedi: Sivrić, Rod Dobretinić – Latinica, str. 132, nap. 126.

⁶⁵¹ Sivrić, Rod Dobretinić – Latinica, str. 132, nap. 128.

razdoblju im ih je uskratio kralj Stjepan Tomaš. Posjede su im potom potvrdili i ugarski kralj Sigismund te srpski despot Đurađ Branković, pri tome dajući privilegije Dabiživinim unucima Matku, sinu Dobruška Latinice, Martolovu sinu Nikoli i Vlahušinu sinu Petru. Na kraju im je te posjede potvrdio i ugarski kralj Matijaš Korvin poveljom izdanom u Jajcu 14. prosinca 1463. godine.⁶⁵² Titulu srebreničkog kneza nosili su Dabiživ, rodonačelnik, njegov najstariji sin Dobruško Latinica i njegov srednji sin Martol (Bartol) Latinica. Dabiživ Dobretinić Latinica bio je u dvama navratima knez Srebrenice, 1403. i 1417., njegov sin Dobruško tu je funkciju obavljao 1423. godine, dok je sin Martol (Bartol) bio knez Srebrenice 1423., 1427. i 1435. godine.⁶⁵³

U trgovini srebrom mnogo su više sudjelovali dubrovački plemići, među kojima su i Bunići. Spominje se Junije Bunić koji je srebro kupljeno u Srebrenici i drugim mjestima Bosne i Srbije prodavao u prekomorske zemlje. Spomenut je nekoliko puta u izvozu omanjih količina srebra iz Dubrovnika. Određenu količinu srebra predao je dubrovačkim vlastima. Prvi put jednu litru, 10 unča i jednu askađu, drugi put samo 11 unča, treći put jednu litru, dvije unče i tri askađe, četvrti put dvije litre, pet unča i pet askađa i još jednom dvije unče i 0,5 askađa, što ukupno iznosi četiri litre, 30 unči i 9,5 askađa, tj. 6 litara, 7 unča i 3,5 askađa i za to primio 139 perpera, dva groša i 7 parvula.⁶⁵⁴

Nešto aktivniji u tom poslu bio je drugi Bunić, Tomazio. Od njega su kovničari dobili ukupno 68 litara, 7 unča i 7 askađa, i za to je naplatio 1442 perpera, tri groša i 15 parvula.⁶⁵⁵ Članovi obitelji Kabužić u toj su vrsti trgovine bili nešto skromniji. Oni su kovnici predali ukupno 15 litara, 6 unča i tri askađe srebra i za to dobili 326 perpera, četiri groša i 15 parvula.⁶⁵⁶

Članovi obitelji Zamanjić bili su nešto aktivniji u trgovini srebrom. Oni su kovnici predali ukupno 75 litara, 11 unči i dvije askađe srebra, za što su dobili 1594 perpera i deset groša.⁶⁵⁷ Obimnije poslove s trgovinom srebra imala su dvojica članova dubrovačke plemićke obitelji Gradić. Junije Gradić bio je jedan od glavnih izvoznika srebra. Kovnici je isporučio 113 litara i jednu unču, a nešto manje Matko Gradić, 18 litara, šest unči i tri askađe. Juniju Gradiću bilo je isplaćeno 2385 perpera i deset groša, a Matku znatno manje – 389 perpera i četiri groša.⁶⁵⁸ Mnogo skromniji u tom poslu bili su Menčetići – Marin i Nikola; Palmotići (Džore), Roso Pucić, Pero Prodančić i Vlaho Sorkočević. Ovaj potonji izručio je kovnici 51 litru, devet unči i tri askađe, a njegov brat Luka Sorkočević prodao je kovnici 27 litara, tri unče i dvije askađe.

⁶⁵² Gelcich – Thallóczy, *Dipl. Rag.*, str. 620–621.

⁶⁵³ Test. Not. vol. IX, fol. 59, vol. X, fol. 81^v, Div. Canc. vol. 42, fol. 133, vol. 46, fol. 203^v, Jireček, *Istorija Srba II*, str. 370; Dinić, *Za istoriju rudarstva*, knj. I, str. 92–93.

⁶⁵⁴ Dinić, *Dubrovačka kovnica*, str. 83.

⁶⁵⁵ Dinić, *Dubrovačka kovnica*, str. 83.

⁶⁵⁶ Dinić, *Dubrovačka kovnica*, str. 83.

⁶⁵⁷ Dinić, *Dubrovačka kovnica*, str. 84.

⁶⁵⁸ Dinić, *Dubrovačka kovnica*, str. 84.

U Dubrovnik je iz Srebrenice i Novog Brda srebro donosio i Nikola Bartolomeo iz Prata, te liječnik Tomaso. Prvi je primio 642 perpera, šest groša i 15 parvula, a liječnik je isporučio kovnici 5 litara i jednu unču srebra i za to primio 106 perpera i devet groša.⁶⁵⁹

Velik broj dubrovačkih pučana koji su trgovali u Srebrenici bili su također snabdjevači dubrovačke kovnice srebrom. Spomenut ćemo Ratka Bogdanovića koji je isporučio 22 litre i pet unča srebra. Vlatko Bogdanović isporučio je tri litre, jednu unču i dvije askađe, Matko Brajković tri litre, pet unča, Nikola Burešić dvije litre, devet unča i četiri askađe, Antonije Butković 36 litara, četiri unče i pet askađa, Jakov Kotruljević četiri litre, četiri unče i tri askađe, Antoje Dobrosalić devet litara, jedanaest unča i tri askađe, Ivan, Nikša i Marin Nalješković 68 litara, 38 unči i 27,5 askađe, Ivan Tikojević osam litara, pet unča i jednu askađu, Nikša Tverdaković četiri litre, deset unča i 5 askađa. Radosav Turčinović, sin mnogo poznatijeg Cvjetka Turčinovića, bio je od pučana jedan od najjačih izvoznika srebra. U kovnicu je prodao 20 litara, deset unča i za to primio 647 perpera i četiri groša. Računa se da su trgovci iz reda pučana u kovnicu uložili ukupno 318 litara, dvije unče i dvije askađe i za to primili 6650 perpera, četiri groša i 14 parvula.⁶⁶⁰

Bez sumnje da je među trgovcima bio velik broj onih koji nisu išli u kovnicu, tako da podatci izneseni ne odražavaju pravu sliku trgovine srebrom od strane Dubrovčana u Srebrenici i Zvorniku. Velik je broj njih srebro kupovao i preprodavao u samoj Srebrenici ili Zvorniku bez kontrole dubrovačkih vlasti. Dakle, riječ je samo o onom srebru koje je došlo u Dubrovnik, a onda otuda odlazilo u druge zemlje. Samo u jednoj karavani koja je iz Srebrenice išla u Dubrovnik u ožujku 1435. godine bilo je 1615 libri srebra (1 libra = 327,9 grama) vrijednosti 9161 dukata. Od ukupno 33 vlasnika tog srebra bilo je 19 vlastele.⁶⁶¹ Dubrovački trgovci u Srebrenici i Zvorniku, kao i u drugim rudarskim mjestima Bosne i Despotovine, spremili su svake godine u Dubrovnik oko 25.000 kilograma srebra (25 tona), što je vrijednost od preko 500.000 dukata.⁶⁶² Dio srebra kupljen u Srebrenici i Zvorniku, kao i u drugim mjestima, ostajao je u Dubrovniku gdje se u tamošnjoj kovnici pretvarao u metalni novac ili u šipke. Jedan dio srebra Dubrovčani su pretvarali i u nakit, razno posuđe i ukrasne predmete.

U vrijeme dok su srpski despoti držali Srebrenicu i tamošnje rudnike srebra boravio je ondje velik broj Dubrovčana, naročito tridesetih i četrdesetih godina 15. stoljeća. Trošarina na proizvedeno srebro iznosila je 1389. godine 425 litara srebra (139 kg, što je vrijedno 3500 dukata), 1417. godine iznosila je 3100 litara, vrijednosti 22.000 dukata, a 1458. ona je iznosila

⁶⁵⁹ Dinić, Dubrovačka kovnica, str. 85.

⁶⁶⁰ Dinić, Dubrovačka kovnica, str. 86–87.

⁶⁶¹ Tadić, Privreda Dubrovnika, str. 527.

⁶⁶² Tadić, Privreda Dubrovnika, str. 531.

čak 30.000 dukata vrijednosti.⁶⁶³ U spomenutoj nesreći dubrovačke karavane iz 1435. godine bila su oštećena 33 vlasnika srebra, među njima je jedanaest trgovaca imalo srebra u vrijednosti od preko 400 dukata (oko 20 kg).⁶⁶⁴ Osim toga, među onima koji su imali manje količine srebra bilo je dosta bogatih i uglednih trgovaca iz Srebrenice. Ukupna vrijednost srebra u opljačkanoj karavani iznosila je oko 10.000 dukata. Sličnih karavana sa srebrom koje su iz Srebrenice išle u Dubrovnik bilo je više od desetak tijekom jedne godine. Ukupan prihod Srebrenice u srebru iznosio je 3100 litara finog srebra, što je 1016 kg, a to odgovara godišnjoj proizvodnji od 2,5 tona, što je nerealno. U vrijeme kad je proizvodnja bila najjača, mogla je iznositi 5 – 6 tona.⁶⁶⁵

Srebro (*argentum*) iz Srebrenice bilo je nešto jeftinije od finog glamskog srebra, ali kvalitetnije od plikog srebra iz Bosne koje je imalo najnižu cijenu. Nije posve jasno jesu li te razlike srebra iz Srbije, Srebrenice i Bosne proizlazile iz različitosti kvalitete rude ili iz različitog načina prerade, a nije isključeno da se odnosilo na oba čimbenika.⁶⁶⁶ U povijesnim izvorima srebro iz Srebrenice navodi se kao *argentum finum*, a samo iznimno i *argentum crude*, to jest fino i sirovo srebro. Tako se u jednoj opljačkanoj karavani koja je nosila 58 litara srebra iz Srebrenice navodi da je to 11 peča argenti crudi i 5 peča argenti fini.⁶⁶⁷ Takva vrsta srebreničkog srebra spominje se i u sudskom sporu za oko 13 litara i 10 unča argenti fini ad pondus de Srebreniza.⁶⁶⁸ Fino srebro iz Srebrenice spomenuto je u karavani koja je nosila 120 libara argenti fini ad pondus de Srebreniza.

Dubrovčani su na različite načine otpremali srebro iz Srebrenice u Dubrovnik. S obzirom na to da je to bila iznimno vrijedna roba, najradije su ga sami sa sobom otpremali. Ako su ga pak otpremali preko drugih ljudi, vreću sa srebrom najčešće su pečatili svojim pečatom, kakav je slučaj s Milovcem Bolehničem.⁶⁶⁹ Srebro se inače izvozilo u komadima, odnosno pečama, ligacijama, svežnjevima. Ljudi hercega Stjepana Vukčića napali su jednoga dubrovačkog trgovca koji je poslovaio u Srebrenici i prenosio srebro u svoj grad. Oduzeli su mu jedan svežanj sa šest peča srebra, a taj je svežanj težio 54 litre, sedam unča i tri askade ad pondus de Srebreniza.⁶⁷⁰ Težina srebreničkog srebra određivana je lokalnom mjerom koja je bila priznata i u samom Dubrovniku. Srebrenička mjera bila je u upotrebi i u Zvorniku.⁶⁷¹

⁶⁶³ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 88.

⁶⁶⁴ Tadić, Privreda Dubrovnika, str. 534.

⁶⁶⁵ S. Ćirković, Dubrovačka kovnica i proizvodnja srebra u Srbiji i Bosni, Istorijski glasnik br. 1 – 2, Beograd, 1976., str. 91–98, str. 94.

⁶⁶⁶ Kovačević, Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, str. 168.

⁶⁶⁷ Lam. de foris, vol. XVII, fol. 248, 14. V. 1444.

⁶⁶⁸ Div. Canc. vol. 73, fol. 114^v, 10. IV. 1467.

⁶⁶⁹ DAD: Mobilia 1a (1474.), fol. 25^v, a tergo, 26. I. 1474.; Mobilia 1b (1475.), fol. 55-a tergo, 17. II. 1474.

⁶⁷⁰ Lam. de foris, vol. 18, fol. 76^v, 10. II. 1444.

⁶⁷¹ Div. Canc. vol. 73, fol. 112, 12. I. 1467.

Najveće količine srebreničkog srebra preko Dubrovčana koji su tamo boravili i trgovali odlazile su u Dubrovnik, ali i preko Ugarske u Zapadnu Europu. Velik dio srebra upotrebljavao se i u domaćim obrtničkim radionicama i zlatarnama. Srebreničko srebro stizalo je u većim količinama i u južnu Italiju posredstvom dubrovačkih trgovaca u Srebrenici i Zvorniku. Spomenuto je jedno trgovačko društvo koje je sklopljeno s ciljem trgovine u Srebrenici i Apuliji.⁶⁷² Ipak, najveće količine srebreničkog srebra posredstvom dubrovačkih trgovaca otpremljene su u Veneciju. U tome su prednjačili braća Kabužić čija trgovačka knjiga svjedoči o velikom obujmu izvoza srebreničkog srebra u Veneciju.⁶⁷³ Braća Kabužić su iz Bosne i Srbije u razdoblju između 1426. i 1433. godine izvezli u današnjim mjerama 3480 kg srebra, čija vrijednost premašuje 100.000 dukata. U tim sveukupnim količinama nalazi se 565 kg glamskog srebra, čija je vrijednost oko 38.000 dukata, a postotak zlata u jednoj litri kretao se oko 25 %. Braća Kabužić za Veneciju su otpremili čak 88 % (3056 kg) srebra. Poslali su u Veneciju 6 kg čistog zlata, običnog i finog.⁶⁷⁴

Jedan od poznatijih trgovaca u Srebrenici bio je i Stjepan Kasela, koji svoje poslove obavlja s još jednim ili najviše dvojicom dubrovačkih trgovaca u Srebrenici. Kako bi uvećao svoj kapital, a smanjio rizik poslovanja, ulazio je u trgovačka društva sa svojim sugrađanima s dosta visokim ulaganjima novca i robe. Ti su se iznosi kretali i do nekoliko tisuća dukata. Njegovi su partneri uglavnom išli na put, a on bi ostajao u Dubrovniku. Njegov najbliži i najvažniji poslovni partner bio je Bojko Nenković. Godinama su njih dvojica poslovali zajedno od početka 15. stoljeća pa sve do Bojkove smrti 1437. godine. Dvadesetih godina 15. stoljeća Stjepan Kasela bio je u partnerstvu s Bojkom Nenkovićem i Simkom Glavićem, također Dubrovčaninom. Trgovali su uglavnom srebrom koje su nabavljali u Srebrenici i njezinoj okolici. Stjepan i Bojko spominju se kao članovi sudskih komisija u Srebrenici i okolnim mjestima. Spominju se ne samo kao članovi, već i kao ljudi uključeni u parničenja. Obojica borave u Podrinju, u Srebrenici i okolnim rudarskim mjestima. Stjepan je od 1419. do 1434. godine boravio u Srebrenici, a od 1426. do 1429. godine bio je i u Zvorniku. Njegov je partner Bojko boravio u Srebrenici od 1422. do 1435. godine, a u Zvorniku od 1422. do 1426. godine.⁶⁷⁵

Kupljeno srebro iz Srebrenice ta su dvojica Dubrovčana slala u Veneciju Luki Milanoviću koji je tamo duže boravio i bio posrednik mnogih Dubrovčana u trgovini. Kod njega se osim srebra Stjepana Kasele i Bojka Nenkovića nalazilo još i srebro te ostala roba i Simka Glavića. Nakon iznenadne smrti Luke Milanovića izvršitelji njegove oporuke morali su izmiriti sva potraživanja, među ostalim i navedenih dubrovačkih trgovaca iz Srebrenice. Samo u srebru

⁶⁷² Test. Not. vol. 21, fol. 107^v, 115^v, 9. V. 1474.

⁶⁷³ Kovačević-Kojić, *Les métaux précieux de Serbie*, str. 191.

⁶⁷⁴ Kovačević-Kojić, *Les métaux précieux de Serbie*, str. 203.

⁶⁷⁵ Kovačević-Kojić, *Zvornik*, str. 23.

ostavština je iznosila oko 200 kg. Lukini epitropi isplatili su od kraja svibnja 1429. do početka travnja naredne godine ukupno 9000 dukata. Od tog iznosa gotovo polovica se odnosila na srebro – 4326 dukata, a ostatak na drugu robu.⁶⁷⁶ Trojica partnera Stjepan Liješević (Kasela), Bojko Nenković i Simko Glavić u razdoblju od sredine 1429. do sredine 1430. godine primili su od Lukinih epitropa ukupan iznos od 1588 dukata i devet groša. Najveći dio navedenog iznosa (1262 dukata i 9 groša) isplaćen im je za isporučeno srebro.⁶⁷⁷

Bojko Nenković i Stjepan Kasela sklopili su partnerstvo pod kraj trećeg desetljeća 15. stoljeća i vrlo uspješno poslovali dugi niz godina. Postojanje tog partnerskog trgovačkog društva spominje Stjepan Kasela u svojoj oporuci sastavljenoj 22. studenog 1430. godine. To je društvo posjedovalo velika dobra: 2922 dukata, srebrninu, odjeću, kuću u Zvorniku i razno pokućstvo.⁶⁷⁸ Partneri su u trgovačkom društvu nastavili raditi i nakon te oporuke. Potvrđuje to ugovor sklopljen između Stjepana i Bojka 2. prosinca 1434. godine, u kojem se obojica pozivaju na ranije sklopljeno društvo. U ugovoru su naveli sva pokretna i nepokretna dobra. Spominju se i dužnici kojima su u razdoblju od lipnja 1431. do kraja rujna 1434. godine izdali 12 zadužnica. Potraživanja u srebru i novcu iznosila su 3330 dukata, preciznije: 2921 dukat, 17 groša i pet parvula (folara), 400 perpera i 35 libara srebra. Na sve to treba dodati još i srebrni pojas od 13 libara srebra koji se nalazio kao zalog kod Stjepana Kasele.⁶⁷⁹ Njihovi dužnici bili su mahom dubrovački trgovci: braća Bogavčić, Simko i Nikša, Ratko Pripković, Radosav Pribatović, Budisav Slavković, Nikša Radinović, Petko Utješinović i drugi. Slali su ih na razne strane pa i u Srebrenicu.⁶⁸⁰ Neki od njih proveli su duže ili kraće vrijeme u Srebrenici. Stjepan Kasela imao je u Srebrenici i svoje sluge koji su mu pomagali pri obavljanju poslova. Među takvima spominju se sluga Rajko 1422. godine, sluga Nikša Đuretić 1426. godine, sluga Petko 1429. godine, a u Srebrenici je boravio i njegov rođak Nikša Kaselić. I Bojko Nenković također je u Srebrenici imao svoje sluge, Stjepana, Radovana i Nikolu.⁶⁸¹

Dvojica dubrovačkih trgovaca, Stjepan i Bojko, sklopili su trgovačko društvo i s Dabiživom Latinicom koji je s više članova svoje obitelji boravio u Srebrenici i Zvorniku, gdje su poslovali zajedno ili odvojeno.⁶⁸² Među partnerima je došlo do spora koji se rješavao na sudu 19. rujna 1433. godine pred sudcem Benediktom Gundulićem. Spor je vođen između Stjepana Liješevića (Kasela) i Bojka Nenkovića s jedne strane, i Dabiživova sina Vlahuše Dobretinića

⁶⁷⁶ DAD: *Distributiones Testamentarum* vol. IX, fol. 59^v–61; Usporedi: R. Ćuk, *Porodica Kasela iz Rudnika*, Zbornik za istoriju BiH, br. I, SANU, Beograd, 1995., str. 99–111, str. 101. nap. 13; R. Ćuk, *Delatnost dubrovačkog trgovca Luke Milanovića dvadesetih godina XV. veka*, Istorijski časopis, br. 38, Beograd, 1991., str. 27.

⁶⁷⁷ *Distrib. Test.* vol. IX, fol. 60^v–61; Usporedi: Ćuk, *Delatnost Luke Milanovića*, str. 28–29.

⁶⁷⁸ *Test. Not.* vol. XIV, fol. 112^v–113.

⁶⁷⁹ Ćuk, *Porodica Kasela*, str. 102.

⁶⁸⁰ Ćuk, *Porodica Kasela*, str. 102.

⁶⁸¹ *Test. Not.* vol. XIV, fol. 112^v; fol. 119, vol. XII, fol. 175^v.

⁶⁸² *Test. Not.* vol. XIV, fol. 118^v.

Latinice s druge strane. Spor je nastao oko isplate 1000 dukata koje su Bojko i Stjepan dali Vlahuši Latinici 5. studenog 1429. godine u trgovačko društvo. Presuda je glasila na štetu Vlahuše Latinice koji je trebao isplatiti 700 dukata odmah, a 300 dukata kasnije, do kraja mjeseca rujna, i na kraju 200 dukata zarade (dobiti). Obje se strane zadužuju da izmire međusobna potraživanja u srebru i novcu. Vlahuša je ispoštovao odluku pa je 30. rujna 1433. godine isplatio Stjepanu Kaseli i Bojku Nenkoviću 1000 dukata i 5 libara srebra iz Srebrenice. Tom je prilikom Vlahuša Latinica primio od Stjepana i Bojka 23 dukata i 10 groša te 6 libara i 10 unča srebra.⁶⁸³ Dužnik Stjepana i Bojka bio je u Srebrenici još jedan Dubrovčanin – Stjepan Kabuković, kod kojeg je Vlahuša Latinica namirio svoja potraživanja od Kasele i Nenkovića.⁶⁸⁴

Glavni proizvod u trgovini spomenutih Dubrovčana u Srebrenici bilo je srebro koje su nabavljali u tamošnjem rudniku, a onda ga otpremali u Veneciju. Tamo su nabavljali drugu robu, najviše tkanine, koje su slali u Srebrenicu i Zvornik i druga trgovačka mjesta Srbije i Bosne. Kasela je imao trgovačke veze i s drugim dubrovačkim trgovcima u Srebrenici i Zvorniku. Bavio se posredničkom trgovinom između Srebrenice i Zvornika te drugih srpskih rudarskih i trgovačkih centara i Mediterana. Spominje se pored ostalih i Šimun Đorđić, čijim je nasljednicima Stjepan Kasela ostao dužan preko 1430 dukata. Dužnik je bio i Junija Gradića, zatim braće Kotruljevića i drugih.⁶⁸⁵ Bio je kreditor trgovcu srebrom Nikši Radosaliću u Srebrenici na iznos od 200 dukata.⁶⁸⁶ Njegov dužnik bio je i neki Vukosav, čije nam podrijetlo nije poznato.⁶⁸⁷

Trgovačko društvo u kojem su bili Stjepan i Bojko sa svojim je radom prestalo nakon Bojkove smrti, krajem ožujka 1437. godine. Bili su čvrsto vezani ne samo poslovima, već i osobnim prijateljstvom, o čemu svjedoče i njihove oporuke u kojima su jedan drugoga uzeli za epitropa. Stjepan je više boravio u Dubrovniku, ali je svoje poslovne veze i dalje održavao sa sugrađanima u Srebrenici i Zvorniku. Sredinom tridesetih godina 15. stoljeća svoju poslovnu aktivnost usmjerio je na kreditne poslove u suknarstvu, kupnji vune, proizvodnji i prodaji sukna. Sukno izrađeno u Dubrovniku i nabavljeno u Italiji slao je, pored ostalih trgovačkih centara, i u Srebrenicu i Zvornik.

U kreditno-trgovinskim poslovima taj se Dubrovčanin, kao i brojni drugi u Srebrenici i Zvorniku, pojavljuje i kao kreditor i kao dužnik. Sredstva je udruživao i s Petkom Utješinovićem, dubrovačkim trgovcem u Srebrenici. S Petkom su i prije poslovali i Stjepan i

⁶⁸³ Div. Not. vol. XVIII, fol. 90; Usporedi: Ćuk, Porodica Kasela, str. 103.

⁶⁸⁴ Ćuk, Porodica Kasela, str. 103., nap. 21.

⁶⁸⁵ Test. Not. vol. XIV, fol. 119^v; Deb. Not. vol. 20, fol. 13^v, 1. VI. 1440.

⁶⁸⁶ Test. Not. vol. XIV, fol. 112^v.

⁶⁸⁷ Vukosavu je posudio 164 dukata, do čega je vratio 90, a ostatak je trebao izmiriti u roku od pet godina ili da Stjepan Kasela da dvije srebrne posude. Test. Not. vol. XIV, fol. 112^v.

Bojko Nenković. Oni su od Petka potraživali 28. rujna 1434. godine 10 libara srebra.⁶⁸⁸ Spomenuti Petko Utješinović djelovao je u Srebrenici u razdoblju između 1430. i 1453. godine. Tamo je imao i svoju kuću.⁶⁸⁹ Iako se pouzdano ne zna čime su Petko, Bojko i Stjepan trgovali, može se pretpostaviti da je to bilo srebro jer su živjeli u Srebrenici. To se prije svega odnosi na Petka Utješinovića koji tamo živi i radi gotovo četvrt stoljeća. Početkom srpnja 1438. godine Stjepan Kasela i Petko Utješinović sklopili su trgovačko društvo uz rok trajanja od dvije godine. U društvo je Stjepan uložio 453 dukata, a Petko 500. Prema ugovoru Petko je trebao ići u Srbiju i Srebrenicu i tamo trgovati, a dobit i štete dijelili bi tako da Petko dobije jedan dio, a dva dijela idu Stjepanu.⁶⁹⁰

Nekoliko godina poslije spomenuti su dubrovački trgovci sklopili novo društvo. Sporazumjeli su se 12. svibnja 1445. godine da društvo traje dvije godine. Ovoga puta Stjepan je uložio 500 dukata, a Petko 900. Dobit i štete dogovorene su tako da Petko dobije dva dijela, a Stjepan jedan. Društvo je, kako izgleda, potrajalo znatno dulje. Ono je poništeno kratko vrijeme nakon Stjepanove smrti, 29. srpnja 1449. godine, a to su učinili epitropi i tutori nasljednika umrlog Stjepana Kasele.⁶⁹¹ Stjepan Kasela bio je povremeno u ulozi sudca arbitra, prokuratora, jamca i svjedoka.⁶⁹²

Svoj duži boravak u Srebrenici i Zvorniku Stjepan Kasela obilježio je i darovnicama tamošnjim crkvama. Veći iznos novca ostavio je crkvi svete Marije u Zvorniku i crkvi svete Marije u Srebrenici. Crkvi svete Marije u Zvorniku ostavio je 40 perpera za nabavu odjeće svećenicima, a crkvi svete Marije u Srebrenici također 40 perpera za nabavu ikone i 40 perpera za odjeću svećenicima.⁶⁹³ Određen iznos novca odredio je za slanje po jednog svećenika u hodočasnička mjesta: Jeruzalem, Rim, Galiciju i Bari.⁶⁹⁴ I njegovi sinovi Franko i Petar nastavili su poslovanje. Njihovi poslovni partneri bili su Stjepan Nenković i Božičko Radovčić, zvani Masibradić, koji su godinama boravili i djelovali u Podrinju, najviše u Srebrenici i Valjevu.⁶⁹⁵ I Stjepan Kasela poslovao je s nekima od navedenih Dubrovčana. Jedan od njih je i Božičko Radovčić, zvani Masibradić, s kojim je sklopio čak pet trgovačkih društava s ukupnim kapitalom vrijednim 7500 dukata.⁶⁹⁶

⁶⁸⁸ Div. Not. vol. XIX, fol. 151^v.

⁶⁸⁹ Lam. de foris, XXI, fol. 203, 10. X. 1447.

⁶⁹⁰ Deb. Not. vol. XVIII, fol. 65, 6. VII. 1438.

⁶⁹¹ Deb. Not. vol. XXII, fol. 107^v.

⁶⁹² Deb. Not. vol. XXI, fol. 30, 30. X. 1441.; vol. XXV, fol. 27^v, 30. VII. 1449.; vol. XXVI, fol. 128^v–129, 4. IV. 1451.; Div. Not. vol. XXX, fol. 171; vol. XXVI, fol. 19, vol. XVIII, fol. 90.

⁶⁹³ Test. Not. vol. XIV, fol. 111^v–112; fol. 118.

⁶⁹⁴ Test. Not. vol. XIV, fol. 113; fol. 119.

⁶⁹⁵ Ćuk, Porodica Kasela, str. 110.

⁶⁹⁶ Deb. Not. vol. XII, fol. 71; vol. XXV, fol. 152; vol. XXVI, fol. 148; Div. Not. vol. 39, fol. 44–44^v; Deb. Not. vol. 33 fol. 83^v.

Značajno mjesto u uveznoj trgovini Dubrovčana u Srebrenici i Zvorniku zauzimale su tkanine koje su Dubrovčani donosili iz Italije, a rađene su i u dubrovačkim radionicama. Njihov uvoz u Srebrenicu i Zvornik naročito je porastao u prvoj polovici 15. stoljeća, kada je znatno porasla kupovna moć i domaćeg stanovništva navedenih dvaju rudarsko-trgovačkih gradova. Ipak, najviše se trgovalo mletačkim tkaninama, a bilo je i finog firentinskog sukna kojim su ponajviše trgovali članovi obitelji Latinica, posebno Vlahuša Latinica, ugledni trgovac u Srebrenici.⁶⁹⁷ Dubrovački trgovci prodavali su tkaninu najčešće za gotov novac, ali su ju davali i na veresiju. Poznati dubrovački trgovac Stjepan Benešić, koji je dugi niz godina proveo u Srebrenici, u ostavljenoj oporuci traži od svojih dužnika koji su dugovali od 16 do 18 dukata za po jedno sukno, da im se naplati jedan ili pola dukata manje, a da se isto postupi i s dužnicima koji su notirani u njegovim knjigama: *libreto roso* i *libreto mayor*, koje su bile u Srebrenici. U pitanju je velik broj njegovih dužnika.⁶⁹⁸

O trgovini tkaninama u Srebrenici i Zvorniku saznajemo ponajviše iz tužbi koje su podnesene zbog pljačke. Tako je Dubrovčanin Marin Radosalić kao prokurator brata Luke tužio 21. kolovoza 1419. godine župana Dragišu Dinjičića i njegova brata, koji su mu u selu Milošević kod Srebrenice opljačkali jedan tovar sukna vrijednosti 15 litara srebra. Također, na putu za Srebrenicu 1432. godine opljačkana je karavana finog sukna i druga roba vlasništvo braće Luke i Pavla Sorkočevića.⁶⁹⁹ Tkanine su se u Srebrenici osim novcem plaćale i srebrom, a na taj je način tkaninu kupovao i sam srpski despot.⁷⁰⁰

I kod trgovine suknom u Srebrenici dubrovački su trgovci stvarali društva i ulazili u partnerske odnose. I u takva su društva ulagali velik kapital, čiji se iznosi penju od 500 pa do preko 5000 dukata.⁷⁰¹ Posebno je zanimljiv već spomenuti ugovor sklopljen između Tomka, podstrigača sukna i njegova brata Živka Radosalića, u kojem stoji da će Tomko izrađivati tkanine u Dubrovniku, a Živko će ih prodavati u Srebrenici. Tomko je u to društvo uložio 443 dukata, a Živko 440 dukata. Živko Radosalić posudio je od brata 102 dukata koja će mu spremiti kad dođe u Srebrenicu i od prve prodaje i zarade.⁷⁰²

Dubrovački trgovci bili su važan trgovački čimbenik i u domaćoj trgovini u samoj Srebrenici i Zvorniku. Jedan dio njih u tim je mjestima proveo deset, dvadeset pa i više godina, s čitavom obitelji pa su zbog toga bili dobro upućeni u potrebe domaćeg stanovništva. Dubrovčani su u tim mjestima držali svoje radnje (botege) s različitom vrstom robe, uključujući tu i robu

⁶⁹⁷ D. Dinić-Knežević, *Tkanine u privredi srednjovekovnog Dubrovnika*, SANU, Posebna izdanja, knj. 540, Odeljenje istorijskih nauka, knj. 8, Beograd, 1982., str. 260; 261; 266.

⁶⁹⁸ Test. Not. vol. XVII, fol. 146^v–149, 13. VIII. 1461.; Usporedi: Dinić-Knežević, *Tkanine*, str. 264.

⁶⁹⁹ Dinić-Knežević, *Tkanine*, str. 265–266.

⁷⁰⁰ Dinić-Knežević, *Tkanine*, str. 71; 260–261.

⁷⁰¹ Dinić-Knežević, *Tkanine*, str. 266; 261; 266.

⁷⁰² Div. Canc. Vol. 48, fol. 190^v, 19. VIII. 1434.; Usporedi: Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica*, str. 47., 48.

široke potrošnje. Neki su od njih tamošnjim rudarima prodavali čak i žito, meso, vino, želatinu i druge vrste robe za koju su uzimali srebro.⁷⁰³ Dubrovčanin Tomko Brzičić u svojoj je kući imao, osim srebra i olova kojim je trgovao, i žito te drugu robu.⁷⁰⁴ Čak su i neki zlatari Dubrovčani koji žive u Srebrenici u svojim radnjama imali žito koje su prodavali. Bilo je u Srebrenici i drugih dubrovačkih trgovaca koji su imali svoje radnje. D. Kovačević-Kojić navodi da je jedan od takvih Maroje Držić.⁷⁰⁵ U svojim botegama dubrovački su trgovci držali i ribu koju su dopremili iz Dubrovnika. Slučaj je to s Martolom Dabiživa Latinice, koji je u Srebrenicu poslao sedam buradi s ribom u želatinu i 23 kalamara u staklu.⁷⁰⁶ Dubrovčani su se na taj način brinuli o opskrbljenosti domaćeg tržišta u Srebrenici i Zvorniku, kao i drugim bosanskim i srpskim gradovima. Oni su obavljali trgovinu na malo s domaćim stanovništvom. Njima su prodavali svoju robu, a od njih su kupovali sirovine (vosak, meso, vunu, med i drugu robu).

Prisutnost i uključenost Dubrovčana u trgovinske poslove Srebrenice i Zvornika najbolje se očituje u knjigama zaduženja, posebno uključenost u kreditno-trgovinske poslove. U knjigama zaduženja nalaze se imena brojnih trgovaca iz Srebrenice i Zvornika u 15. stoljeću. Navode se i iznosi zaduženja trgovaca, bolje rečeno povjerenika i dužnika. Oni se kreću od skromnih desetak i više dukata do nekoliko tisuća. Dubrovčanin Radosav Bojnić zadužuje se na iznos od 133, Dobroslav Miljković na 217, Đurek Miljković na 227, Radiša Radovanović na čak 709 dukata, a Bjeljak Brajković zadužuje se na 1605 dukata.⁷⁰⁷ Neki su iz Srebrenice dolazili i u Dubrovnik gdje su se zaduživali s određenim iznosima novca. Tako Radoje Stančić uzima zajam kod Stjepka Brajakovića u iznosu od 88 dukata, Mikoje Ratković posuđuje od Marina de Bigija 43 dukata, Božičko Bogčić uzima zajam kod Stjepana Lukarevića u iznosu od 64 dukata i 18 groša, dok se zajedno zadužuju braća Putnik i Božičko Bogčić kod Marina Simonova na iznos od 212 dukata i 12 groša.⁷⁰⁸ Za najveći broj navedenih Dubrovčana u Srebrenici navodi se da su trgovci. I po načinu poslovanja i po obujmu poslova odgovarali su dubrovačkom pojmu trgovca.

Jedan broj zadužnica u kreditno-trgovinskim odnosima napravljen je u Srebrenici i Zvorniku, a onda registriran u dubrovačkom Notarijatu. Jedna od takvih je zadužnica sastavljena 29. kolovoza 1417. godine u Srebrenici. Dubrovačka vlada morala je intervenirati u tom predmetu izabравši trojicu svojih građana iz Srebrenice koji su trebali ispitati svjedoke upisane u zadužnici i onda izvješće poslati u Dubrovnik. U zadužnici je spomenut Maroje Miljević koji se

⁷⁰³ Lett. di Lev. vol. VI, fol. 39^v, 18. VIII. 1417.; fol. 41.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 66.

⁷⁰⁴ Test. Not. vol. IX, fol. 59^v, 9. I. 1404.

⁷⁰⁵ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 48.

⁷⁰⁶ Lam. de foris vol. XVI, fol. 187, 20. IV. 1443.

⁷⁰⁷ Deb. Not. vol. XII, fol. 37^v, 12. X. 1401.; fol. 148, 19. IX. 1403.; fol. 250^v, 8. VI. 1405.; fol. 279, 3. IX. 1405.; Div. Canc. vol. 45, fol. 127, 10. V. 1428.; Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 51.

⁷⁰⁸ Deb. Not. vol. X, fol. 118^v, 13. VI. 1391.; fol. 148^v, 6. VI. 1392.; vol. XI, fol. 114^v, 15. I. 1395.; fol. 173, 8. XII. 1395.

obvezao isplatiti preuzeto srebro od dvije litre i jednu unču do kraja rujna ili najkasnije do njegova povratka u Dubrovnik.⁷⁰⁹

U trgovini Srebrenice i Zvornika tijekom 15. stoljeća značajnu su ulogu imala trgovačka društva. Bit rada trgovačkog društva bio je u davanju trgovačke robe poslovnim partnerima na kredit. Za vrijeme postojanja trgovačkog društva partneri su vodili zasebne trgovačke knjige. U njih su unosili imena svojih dužnika kojima su robu davali na kredit. Svaki je dužnik dobivao kredit na osnovi notarske isprave ili „per conto di sua man“. Jedan je takav primjer vjerovnik Pasquala Maroti (Marotić), kojemu je dužnik „Radogna Zuzetich per carta in nome di Pasqual mandata in Srebreniza e registrata qui“.⁷¹⁰ Dvojici dubrovačkih trgovaca u Srebrenici Nikoli Miladinoviću i Radihni Tvrtkoviću kreditor u Srebrenici bio je Marin Gučetić na iznos od 88 dukata. Isti dan kad je registrirana zadužnica partneri su sklopili trgovačko društvo koje će poslovati u Srebrenici. Kreditor Marin Gučetić u društvo je uložio 500 dukata, a Nikola i Radihna će poći u Srebrenicu i navedeni iznos novca uložiti u kupnju srebra. Marin je od dužnika primio 49 libara i 11 unča srebra iz Srebrenice.⁷¹¹

Bilo je slučajeva da dužnici nisu mogli ili nisu htjeli dug izmiriti u utvrđenom roku. U tom su slučaju dvije strane sklapale novi ugovor. Posebno je to bilo naglašeno kod ugovora o zaduženju u novcu, a posebno za robu. U ugovoru se precizira vrsta robe koju je dužnik primio od vjerovnika na kredit. U ugovoru se navodi i novčana vrijednost te robe. Najčešće spominjana roba dana na kredit bilo je sukno, i to stranog podrijetla. Na drugoj strani dužnik je zajam podmirivao također robom. Bilo je slučajeva kada se dug podmirivao i prije roka. Tako dužnik Nikola Restić izjavljuje da će svoj dug prema vjerovniku Mateju Žurgoviću u iznosu od 200 dukata isplatiti: „tunc quando ipsi mercatores cum argento venali venient de Srebreniza Ragusium“.⁷¹² Riječ je o kreditoru koji je kreditirao dubrovačke trgovce u Srebrenici koji su se bavili trgovinom srebra pa je isplata njegova duga ovisila o dolasku svih trgovaca u Dubrovnik. U drugom slučaju kao razlog prijevremenog vraćanja duga ističe se: „quantum ante venirent de Srebreniza famuli dicti Georgii (taj je bio vjerovnik) vel famuli mei Johannis“ (ovaj je bio dužnik).⁷¹³ Bilo je slučajeva vraćanja duga i u samoj Srebrenici, što se bilježi u samoj priznanici.⁷¹⁴

Najviše se u Srebrenici kreditirala kupovina srebra, a u prodaji najviše sukno. Kao cilj putovanja dubrovačkih trgovaca u velikom se broju slučajeva navode Srebrenica i Zvornik. Kreditore daju novac trgovcima da idu u Srebrenicu i investiraju ga u nabavu srebra. Radi se o

⁷⁰⁹ Lett. di Lev. vol. VI, fol. 53^v, 16. XI. 1417.

⁷¹⁰ Div. Not. vol. 48, fol. 17^v–18^v, 9. VI. 1453.

⁷¹¹ Deb. Not. vol. 39, fol. 88^v, 21. II. 1471.

⁷¹² Div. Not. vol. 31, fol. 131, 5. X. 1445.

⁷¹³ Deb. Not. vol. 28, fol. 121, IX. 1453.

⁷¹⁴ Div. Not. vol. 53, fol. 2, 24. VIII. 1489.

različitim iznosima novca koji se ulaže u te poslove pod kraj 15. stoljeća, kada su i Srebrenica i Zvornik bili u rukama Osmanlija.⁷¹⁵ Na sličan se način kroz trgovačka društva odvijala i trgovina suknom. Živan Bratosalić isporučuje Jurju Petrojeviću u Srebrenici „duos pannos de LXX et ducatos decem in contatis“ da ih on preda kćerima pokojnog vjerovnika te da tako podmiri neke dugove napravljene u Srebrenici.⁷¹⁶

Jedan od značajnijih Dubrovčana u Srebrenici iz redova pučana, Paoko Stipašinić, boravio je u Srebrenici od 1434. pa sve do svoje smrti 1454. godine. Ostavio je oporuku iz koje se vidi veliko bogatstvo kojim je raspolagao u Srebrenici. Imao je više rudarskih jama i kola, kao i drugu imovinu vezanu za rudarstvo. Od svoje nepokretne imovine (fosse, chase, chari) polovicu je ostavio svojoj ženi Raduli, i to pod uvjetom da se ne preuda, a drugu polovicu imetka darovao je Bartolici Gabrilović i svojem sinu Ivanu. Ukoliko se žena Radula preuda, svu imovinu dijele sin i Bartolica. Nasljednicima jama u Srebrenici naložio je da od dobiti daju desetak crkvi svete Marije u Srebrenici.⁷¹⁷

U zajednici s Vlahušom Latinicom ostvario je velike prihode i dobiti od jama, topionica, sela, kuća i mlinova. Bio je poslovno aktivan ne samo u Srebrenici, već i u Zvorniku. Oporukom je ostavio crkvi svete Marije 15 dukata, što najbolje može posvjedočiti da je i prije održavao kontakte s tim mjestom.⁷¹⁸ Taj dubrovački trgovac, carinik i srebrenički knez imao je vlasništva i u rudnicima preko Drine, u Bohorini, Crnči i Zajači, gdje je imao i svoje slugu: u Bohorini se spominje Pribjen, a u ostalim mjestima slugu su mu bile Radac i Vladislav, kojima oporukom ostavlja određen iznos novca.⁷¹⁹

Paoko Stipašinić uveliko se bavio i kreditno-trgovinskim poslovima. U arhivskim dokumentima nalazimo ga i kao kreditora. Pozajmljivao je znatne iznose novca drugim dubrovačkim trgovcima u Srebrenici i Zvorniku. Petru Kovačeviću posudio je 84 dukata i za to uzeo kao zalog njegovu šubu. Od Stjepana Meržića kojem je dao na zajam 142 dukata kao zalog je uzeo pojas i dva prstena, dok je od Stjepana zlatara primio kao zalog njegovu kuću u Srebrenici za dug u vrijednosti od 64 dukata.⁷²⁰ Kao i svi drugi istaknutiji dubrovački trgovci imao je svoje posebne trgovačke knjige koje spominje u svojoj oporuci.

Bio je uključen u carinske poslove i s dubrovačkim plemićima. U zajednici s Marinom Gučetićem, poznatim dubrovačkim vlastelinom, Paoko Stipašinić držao je 1437. godine jednu trećinu srebreničke carine bez znanja i suglasnosti dubrovačke vlade koja se tih godina oštro

⁷¹⁵ Deb. Not. vol. 39, fol. 5^v; fol. 81^v; fol. 124^v; fol. 137 (1470.), vol. 53, fol. 64 (1490.); fol. 86 (1490.); vol. 54, fol. 122^v (1492.); vol. 55, fol. 73; fol. 74^v; fol. 79 (1493.)

⁷¹⁶ Div. Not. vol. 54, fol. 128, 16. VI. 1470.; I. Voje, Kreditna trgovina u srednjovjekovnom Dubrovniku, ANU BiH, Djela, knj. 49, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 29, Sarajevo, 1976., str. 317.

⁷¹⁷ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 99.

⁷¹⁸ Test. Not. vol. XV, fol. 125–125^v, 12. XI. 1454. (23. XII. 1454.)

⁷¹⁹ Test. Not. vol. XV, fol. 125^v–126.

⁷²⁰ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 86.

suprotstavljala novim nametima kroz carinu njezinim građanima u Srebrenici ili onima koji s robom idu tamo i u Zvornik. Kao carinik u Srebrenici došao je u žestok sukob sa svojim sugrađanima koji su ga tužili ne samo svojoj vladi, već i bosanskom vojvodi Petru Kovačeviću da nije vjeran despotu, već da radi za Osmanlije. Riječ je o novim carinama koje su uveli Osmanlije. Vlada u Dubrovniku nije bila zadovoljna činjenicom da su se u te mutne poslove uključili neki njezini građani. Vlada je o tome pisala i carinicima u Srebrenici i tamošnjim trgovcima.⁷²¹ I sam bosanski kralj Tvrtko II. Tvrtković žalio se te godine (1440.) na dubrovačke trgovce u Srebrenici, zbog čega je vlada odlučila pisati i njemu i njihovim tamošnjim trgovcima.⁷²² Kao što smo napomenuli, vlada je uputila svoje poklisare na Portu zajedno s komisijom koja će kod sultana osigurati da se novine oko carine u Srebrenici ukinu. Uputila je pismo i cariniku Pintininu da odustane od novina i da se pridržava povlastica koje im je dao sultan po ugovoru iz 1430. godine.⁷²³ Vlada je zabranila svojim trgovcima da idu u Srebrenicu i nose srebro, novac ili bilo koju robu. Pisali su svojim trgovcima u Srebrenici da je zabranjeno i iz ostalih mjesta donositi robu u Srebrenicu.⁷²⁴ Vlada je zahtijevala informacije tko su ti koji sudjeluju u zakupu carina. Određena su trojica koja će ispitati koji njihovi ljudi drže carinu.⁷²⁵

Cjelokupna je istraga pokazala da su četvorica Dubrovčana išla na Portu i tamo dobila u zakup srebreničku carinu. Riječ je o Živku Brajkoviću, braći Marota: Paskoju i Đanelu, te Benku Bratosaliću. Navedenim je zakupnicima dubrovačka vlada zabranila naplaćivanje carine pod prijetnjom kazne od 1000 dukata.⁷²⁶ Vlada je dobila obavijest da jednu trećinu srebreničke carine drže Marin J. Gučetić i Paoko Stipašinović, a Turčinu Pintininu ostale dvije trećine.⁷²⁷

Nakon što je Srebrenica pala u ruke bosanskog kralja Stjepana Tomaša, negdje sredinom svibnja 1444. godine, Dubrovčani pregovaraju s njim o ukidanju novina u pogledu carine i mole ga da se isprave nepravde učinjene njihovim trgovcima u Srebrenici.⁷²⁸ No, kada je Srebrenica ponovno dospjela u ruke srpskog despota Đurađa Brankovića, Paoko Stipašinović postaje zakupnik tamošnje carine despota Đurađa.⁷²⁹ S bosanskim kraljem Stjepanom Tomašem došao je u žestok sukob zbog nekog duga. Krajem svibnja 1453. godine morala je u tom sukobu intervenirati dubrovačka vlada. Vijeće umoljenih donijelo je odluku da Paoko Stipašinović mora dati jamstvo da će najkasnije do sredine srpnja otići osobno kralju da s njim riješi nesuglasice. Ukoliko ga jamci ne mogu prisiliti da ode kralju, Paoko će platiti onoliko koliko odredi sam kralj

⁷²¹ Cons. Rog. vol. VII, fol. 182^v, 8. VIII. 1440.; fol 183^v, 9. VIII. 1440.; fol. 184, 10. VIII. 1440.

⁷²² Cons. Rog. vol. VII, fol. 178, 20. VII. 1440.

⁷²³ Cons. Rog. vol. VII, fol. 203^v, 30. XI. 1440.

⁷²⁴ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 75.

⁷²⁵ Cons. Rog. vol. VII, fol. 204^v (1440.); fol. 208^v, 5. XII. 1440.

⁷²⁶ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 75.

⁷²⁷ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 75.

⁷²⁸ Lett. di Lev. vol. XIII, fol. 155, 4. VIII. 1444.; Jorga, *Notes et extraits II*, str. 406.

⁷²⁹ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 99.

Stjepan Tomaš.⁷³⁰ Naređeno mu je da s kraljem mora urediti sve odnose oko carine. Kralj nije mogao oprostiti Paoku Stipašiniću ni kada je 1456. godine izdao povelju Dubrovčanima da njihovi trgovci mogu slobodno trgovati po Bosni, izuzevši kuću Paoka Stipašinića.⁷³¹ Na kraju je Paoko ipak podmirio sva dugovanja kralju, što se da naslutiti iz sadržaja njegove oporuke u kojoj određuje da se Tomašu dodijele 83 litre srebra.⁷³²

Paoko Stipašinić kao ugledna i poznata osoba među Dubrovčanima bio je nekoliko puta biran za kneza Srebrenice, a biran je i za sudca u Srebrenici i Zvorniku.⁷³³ D. Kovačević-kojić navodi da je bio biran za sudca u Srebrenici čak 30 puta, a bio je i na položaju konzula, i to sedam puta,⁷³⁴ što je pošlo za rukom malom broju Dubrovčana koji nisu pripadali vlastelinskom rodu.

Paoko Stipašinić održavao je poslovne i trgovačke veze i s obitelji Latinica. Iz jedne presude jasno se vidi da je 4. prosinca 1451. godine u Srebrenici Vlahuša Latinica dužan isplatiti dug Paoku Stipašiniću u iznosu od 520 dukata. Kako mu Vlahuša nije u predviđenom roku isplatio tražena potraživanja, Paoko je 11. prosinca uputio zahtjev za oduzimanjem imovine Vlahuše Latinice u Srebrenici i okolini.⁷³⁵ U međuvremenu je Vlahuša Latinica umro, no to nije omelo Paoka da odustane od svojih interesa neposredno nakon smrti poslovnog partnera. Nešto poslije promijenio je stav pa je oporukom ostavio Dobrušku Latinici i sinovima Bartola (Martola) Latinice sve što je presudom dobio.⁷³⁶

U razmaku od svega tri godine umrla su obojica poslovnih partnera: Paoko Stipašinić i Vlahuša Latinica. Kroz svo vrijeme boravka u Srebrenici njihove se sudbine isprepleću u poslovima, sporovima, kao i međusobnim obvezama, o čemu najbolje mogu posvjedočiti njihove oporuke.

Gotovo svi dubrovački trgovci, a pogotovo oni jači, viđeniji i bogatiji, kao i trgovačka društva (kompanije) bilježili su u svoje trgovačke knjige imena dužnika i iznos njihovih dugovanja. Popisi dužnika mogu se naći i u oporukama Dubrovčana koji su živjeli i djelovali u Srebrenici i Zvorniku. Tako jedan od njih, Juraj Benković navodi desetoricu dužnika čija su relativno niska zaduženja iskazana u litrama.⁷³⁷ Drugi je primjer Lovre Sorkočevića u Srebrenici, koji u svojoj oporuci navodi dvadeset dužnika među kojima je većina domaći ljudi.⁷³⁸ Dužnike u Srebrenici karakteriziraju nešto veći iznosi novca kad je riječ o dubrovačkim ljudima. Tako se,

⁷³⁰ Cons. Rog. vol. XIII, fol. 198, 28. V. 1453.

⁷³¹ Stojanović, Povelje i pisma I/2, str. 121.

⁷³² Test. Not. vol. XV, fol. 125, 23. XII. 1454.

⁷³³ D. Kovačević-Kojić, Gradski život u Srbiji i Bosni, str. 407.

⁷³⁴ Kovačević-Kojić, Gradski život u Srbiji i Bosni, str. 407.

⁷³⁵ Div. Not. vol. 37, fol. 16–16^v, 11. XII. 1451.

⁷³⁶ Test. Not. vol. XV, fol. 125, 23. XII. 1454.

⁷³⁷ Test. Not. vol. XI, fol. 139^v–140^v, 8. II. 1424.

⁷³⁸ Test. Not. vol. XII, fol. 117–118, 28. XII. 1436. (1435.)

primjerice, Bjeljak Brajković obvezao notarskom kartom napravljenom 1. veljače 1408. godine vratiti dug Luki Buniću u iznosu od 221 dukata, 4 groša i 15 parvula.⁷³⁹ Jedno trgovačko društvo iznosi popis dužnika kompanije u Srebrenici 1447. godine.⁷⁴⁰ I dubrovački vlastelin Luka Sorkočević daje popis svojih dužnika i njihovih dugova u brojnim bosanskim naseljima, među kojima i u Srebrenici. Kod njega je upisan ukupno 141 dužnik iz same Srebrenice, među kojima je najveći broj Dubrovčana, ali je bilo i domaćih ljudi.⁷⁴¹ Tako je u Srebrenici u kreditnim poslovima s Dubrovčanima sudjelovalo 260 domaćih ljudi, prema evidenciji notarskih knjiga, premda je posve sigurno da je taj broj bio i mnogo veći, osobito kad se zna da oni iz susjednih mjesta Čaglja, Glavičice, Sasa i drugih rudarskih sela nisu uopće zabilježeni u notarskim knjigama, a zaduživali su se kod dubrovačkih trgovaca u Srebrenici.⁷⁴²

Prezaduženost kako domaćih ljudi, tako i samih dubrovačkih dužnika s vremenom je sve više rasla pa se često pribjegava sekvestraciji dobara. Sporovi koji su vođeni pred konzulom i sudcima u Srebrenici i Zvorniku pružaju nešto više podataka o toj mjeri. Dubrovački plemić Toma Bunić podnio je tužbu protiv braće Boljeković: Radosava i Milovca, zbog duga od 490 dukata. U međuvremenu je umro Radosav, a rok vraćanja istekao pa je dubrovačka vlada naredila svojem građaninu uglednom Budisavu Slavkoviću u Zvorniku da zaplijeni 47 litara srebra koje je kod njega deponirao dužnik Milovac Boljeković. Nakon što je Budisav Slavković naredbu vlade proveo u djelo, dobio je novi nalog da sekvestrirano srebro u nazočnosti dvojice svjedoka doznači Vlahi (Blažu) i Stjepanu Bobaljeviću u Srebrenicu.⁷⁴³ Budisav Slavković kao ugledni je stanovnik Zvornika u više navrata biran u sudske komisije pa su se tako pred njim sklapali kreditni ugovori i ostavljali zalozi, a nalazimo ga u Zvorniku u vremenu od 1420. do 1429. godine.⁷⁴⁴ Ukoliko konzul i sudci nisu mogli doći do dužnika, prisiljavali su jamce da ih dovedu. Učinili su to u Srebrenici sa Živkom Miletićem, jamcem Radašinu Kristijanoviću koji ga je morao izručiti kreditoru Ivku Radusinoviću. Jamac Živko morao je postupiti prema presudi konzula i sudaca u Srebrenici i dovesti u određenom roku dužnika Radašina Kristijanovića. Živko ga je nekoliko puta tražio u kući, ali ga nije našao. Na kraju je morao po nalogu konzula i sudaca oglasiti preko srebreničkog dobošara (telala). Tri puta ga je na taj način pozivao, jednom izjutra, drugi put u podne i treći put predvečer. Radašin nije nađen u Srebrenici. Živko Miletić postupio je prema zahtjevu sudaca u Srebrenici, a donesena je presuda kojom ga sudci oslobađaju svih obveza prema Ivku Radusinoviću: „int anto quanto fosse per raxon de Radasin

⁷³⁹ Div. Not. vol. XV, fol. 35^v–47^v, 20. XI. 1426.

⁷⁴⁰ Div. Not. vol. XV, fol. 35^v–47^v, 20. XI. 1426.

⁷⁴¹ Div. Not. vol. 26, fol. 167^v–170.

⁷⁴² Div. Not. vol. 20, fol. 51, 29. VII. 1435.; vol. 26, fol. 168, 7. I. 1442.; Test. Not. vol. XII, fol. 155^v, 26. XI. 1436.

⁷⁴³ Cons. Rog. vol. III, fol. 33, 18. V. 1420.

⁷⁴⁴ Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 25.

Cristianovich“.⁷⁴⁵ U zalog su davani najčešće razni srebrni predmeti, čaše, prstenovi, pojasevi, dugmad, a pokatkad i određeni komadi srebra pa i nekretnine. U oporuci Paoka Stipašinića spomenut je zalog Stjepana zlatara, i to kuća za dug od 62 dukata.⁷⁴⁶ Zaloge su dužnici obično davali u prisutnosti neke javne osobe. Sudbina tih zaloga bila je različita. Neki su vraćeni vlasnicima nakon podmirenja duga, a neki su ostali trajno u vlasništvu povjerioca.

Srebrenica i Zvornik bili su poznata tržišta za kupoprodaju ne samo robe, već i sirovina. Osim lokalne robe bilo je u njima i proizvoda iz bliže i dalje okoline, a oni su preko tih trgovaca i trgova odlazili u širu razmjenu robe. Primjerice, srebro se nije prodavalo samo u Srebrenici i okolnim manjim rudnicima, već i u Zvorniku. Dubrovčani su išli u Zvornik i tamo kupovali srebro kao da je to rudarsko mjesto.

I dok se dubrovačka vlastela uglavnom vezivala za rudnike kakav je i Srebrenica, u Zvorniku su najviše koncentrirani trgovci iz redova pučana, građanstva. U okolini Srebrenice i Zvornika oformio se čitav niz manjih trgovačkih centara. Trgovci iz Dubrovnika dolazili su tamo samo obaviti posao i odmah se vraćali. Kako je Srebrenica bila centar čitave oblasti, posve je sigurno da je njezina blizina Zvorniku bila od presudne važnosti za njegov razvoj i jačanje dubrovačke kolonije u njemu. Zvornik je bio u ovisnosti o Srebrenici. Boravak dubrovačkih trgovaca u Zvorniku i Srebrenici u većem broju dao je naglasak na neke obitelji pa se tako spominju Bobaljevići: Blaž, Dominik, Stjepan i Andrija; Crijević Nikola; Đorđić Lukša; Gučetići: Federik, Franko, Ivan, Marin, Gojko, Juraj, Matej, Francisko; Gundulići: Benedikt, Damjan, Ivan, Jakob, Paladin; Lukarević: Marin, Nikola; Restići: Nikola, Mihael, Šimun; Saraka: Nikola, Ivan; Sorkočevići: Dragoje, Luka, Mihael i Pasqual, a svi pripadaju plemićkom staležu. Veći dio njih boravio je u Srebrenici. Osim toga, u Srebrenici i Zvorniku bilo je i Dubrovčana građanskog podrijetla, kao što su Nikola Baziko, Martol Cuna, Radosav Gladnica, Bartol Latinica, Stjepan Logikus, Stjepko Marojević, Gojan Milin, Radonja Rudečević, Budisav Slavković, Marko Veličković, Radosav Vojhnić, Božidar Radosalić, Milut Pribisalić, Miljen Budečević, Radmil Radušinović zvan Buinić, Radovac Radovčić, Radut Trojanović, Mirko Hraničević, Marinko Milošević, Maroje Miljević, Novak Boljebratović, Obersa Trojanović, Radašin Pripković, Benko Bratosalić, Bačić Mišljenović, Kolin Veltrano, Obersa Rahnić, Radovac Hvaletić, Nikša Okruglić, Staniša de Cane, Tihorad Slavković. Neki od navedenih, bilo da je riječ o osobama iz redova plemića ili pučana, nalazili su se na položaju konzula u Zvorniku, dok ih je znatno veći broj obnašao ulogu sudca u Zvorniku ili Pod-Zvorniku, i to više puta i više godina.

⁷⁴⁵ Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 185.

⁷⁴⁶ Test. Not. vol. XV, fol. 125–126, 23. XII. 1454.; Usporedi: Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 185.

Velik broj Dubrovčana iz Zvornika poslije 1432. godine prelazi u Srebrenicu, no bilo ih je takvih koji su stalno živjeli i djelovali u Zvorniku. U Srebrenicu su odlazili samo povremeno radi obavljanja nekog posla i onda bi se ponovno vraćali u Zvornik ili Pod-Zvornik. Nisu rijetki ni oni koji se pojavljuju istodobno i u Srebrenici i u Zvorniku. Broj Dubrovčana u Zvorniku, bez sumnje, morao je biti kudikamo veći nego što smo iznijeli. To se, prije svega, odnosi na one Dubrovčane koji se nisu parničili u Zvorniku ili Srebrenici pa nisu ni zabilježeni u dubrovačkim notarskim knjigama. Računa se da je u Zvorniku u razdoblju između 1415. i 1432. godine bilo 640 Dubrovčana.⁷⁴⁷

Osnovno zanimanje Dubrovčana u Zvorniku bila je trgovina, bilo da je riječ o onoj lokalnoj trgovini ili pak o trgovini šireg prostora. Značajne su trgovačke veze Dubrovčana iz Zvornika i iz Srebrenice s drugim gospodarskim centrima u Srbiji i Bosni, pa i šire, kao i veze s Venecijom i drugim prekomorskim gradovima. Vrlo su bile intenzivne trgovačke veze zvorničkih Dubrovčana sa Srebrenicom i obrnuto. Čini se da nije bilo ni jednog Dubrovčanina koji je živio i djelovao u Zvorniku, a da nije išao poslom u Srebrenicu. Jednako tako, i brojni su dubrovački trgovci u Srebrenici povremeno išli u Zvornik. Kod imenovanja sudaca uzima se mogućnost da se zainteresirana strana možda nalazi, osim u Srebrenici, još i u Zvorniku⁷⁴⁸ ili obrnuto. Dubrovački su se trgovci tijekom 15. stoljeća najviše kretali na relaciji Srebrenica – Zvornik.

Dubrovački trgovci iz Zvornika odlazili su preko Drine u Krupanj i još dalje u Beograd, u Ilok, Prištinu i Rudnik. Jedan od takvih je Ivan (Dživo) Gundulić, sin Jakoba Gundulića, koji živi u Zvorniku od 1415. godine. U Zvorniku su bili nastanjeni Marin Lukarević, Marin Ivana Gundulića, Miho Sorkočević, Benedikt Gundulić.⁷⁴⁹ Marin Mihaela Lukarević, dubrovački trgovac koji je živio i djelovao u Zvorniku, posjedovao jer kuću i u Iloku, iz koje je dalje trgovao po Ugarskoj. Njegove mu sluge iz Iloka dobavljaju robu u Zvornik gdje je također posjedovao kuću.⁷⁵⁰ Iz Zvornika je robu dovozio i Radmil Radušinović zajedno s Marinom Lukarevićem.⁷⁵¹ Radmil Radušinović boravi u Zvorniku u vremenu između 1422. i 1432., dok je u Srebrenici bio puno duže.⁷⁵² Robu iz Iloka Radmil Radušinović nije želio primiti jer je bila nakvašena i potkradena pa se vodi spor oko toga u kojem kao svjedok sudjeluje Radovac Hvaletić, član

⁷⁴⁷ Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 22.

⁷⁴⁸ Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 27., nap. 34; 35.

⁷⁴⁹ U knjigama Acta Consilii Minoris

⁷⁵⁰ Div. Canc. vol. 42, fol. 162^v, 24. I. 1423.; fol. 163^v–164, 26. I. 1423.; Usporedi: Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 28., nap. 42, Lett. di Lev. vol. VIII, fol. 39^v, 11. I. 1422.

⁷⁵¹ Div. Canc. vol. 42, fol. 162^v, 24. I. 1423.; Usporedi: Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 28., nap. 45.

⁷⁵² Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 28, nap. 44.

dubrovačke kolonije u Zvorniku.⁷⁵³ Za te, kao i za druge dubrovačke trgovce u Zvorniku, taj je grad bio polazište u trgovini na širem području prema sjeveru, istoku i zapadu.

Većina dubrovačkih trgovaca u Zvorniku trgovala je pojedinačno, no bilo ih je i u trgovačkom društvu. Neki od istaknutijih trgovaca vodili su svoje vlastite knjige. U svojoj oporuci spominje ih Petar Ilić.⁷⁵⁴ O postojanju trgovačkih društava u Zvorniku svjedoče sudske komisije u kojima je navedeno ako je netko imao partnera, njegovo ime i eventualno prezime.⁷⁵⁵ I sama braća bili su partneri, kakav je slučaj s braćom Bobaljević: Vlahom (Blažom) i Stjepanom, koji su zajednički poslovali i bili kreditori i Dubrovčanima i domaćim ljudima. Drugi primjer su braća Boljeković: Radosav i Milovac, koji su imali poteškoća u poslovanju pa im je srebro bilo zaplijenjeno.⁷⁵⁶

Kao i u Srebrenici, srebro je i kod dubrovačkih trgovaca u Zvorniku imalo prioritet. Razloge tomu treba tražiti, prije svega, u blizini rudnika plemenitih metala. Jedan od trgovaca Dubrovčana, kome je srebro bilo prioritet u trgovini, bio je Petar Ilić koji u svojoj oporuci spominje veće količine srebra kojim je raspolagao.⁷⁵⁷

Izvoz srebra iz Zvornika u Dubrovnik izričito se spominje 1428. godine.⁷⁵⁸ Jedan broj dubrovačkih trgovaca iz Zvornika posuđivao je novac kod poznatog dubrovačkog plemića Tome Bunića, koji je najviše trgovao bosanskim olovom pa su njegovi dužnici dug podmirivali bosanskim olovom iz obližnjih rudnika Olovo i Srebrenica.⁷⁵⁹

Dubrovčani su u Zvornik dovozili, u prvom redu, tkanine, mrčarije i drugu robu. Samo u jednoj karavani koja je išla iz Dubrovnika u Zvornik bilo je prevezeno robe u tovarima na 15 konja.⁷⁶⁰ Tkanine dovezene u Zvornik dubrovački su trgovci ostavljali i u franjevačkom samostanu u Zvorniku, zbog čega su imali i nepritika. Izbio je i spor kada su franjevci crkve svete Marije odbili vratiti novac, tkanine i ostalu robu koju je kod njih ostavio Petar Ilić. Roba je pripadala Vlasi Buniću.⁷⁶¹ Što su sve uvozili iz Dubrovnika u Zvornik, najbolje će posvjedočiti pošiljka čiji je sadržaj imao razne vrste tkanina, viljuške, žlice, noževe, pojaseve, dugmad, opremu za konje, oružje, šafran, odjeću i drugo.⁷⁶² Nije sva ta roba ostajala u Zvorniku, nego je otuda otpremana i u Despotovinu. U vrijeme sukoba Dubrovčana s despotom Stevanom

⁷⁵³ Div. Canc. vol. 42, fol. 163^v–164, 26. I. 1423.; fol. 162^v, 24. I. 1423.; Usporedi: Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 28., nap. 47.

⁷⁵⁴ Lett. di Lev. vol. XI, fol. 150–150^v, 18. XI. 1426.

⁷⁵⁵ Cons. Min. vol. I – XV.

⁷⁵⁶ Lett. di Lev. vol. VIII, fol. 33, 18. V. 1420.; fol. 33^v, 8. IV. 1420.

⁷⁵⁷ Lett. di Lev. vol. 150–150^v, 18. XI. 1426.

⁷⁵⁸ Jireček, Trgovački putevi i rudnici, str. 264.

⁷⁵⁹ Test. Not. vol. XI, fol. 195, 2. III. 1429.; Lett. di Lev. vol. VIII, fol. 33, 18. V. 1420; fol. 33^v, 8. VI. 1420. Usporedi: Kovačević, Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, str. 54.

⁷⁶⁰ Div. Canc. vol. 45, fol. 61^v, 15. IX. 1428.

⁷⁶¹ Div. Canc. vol. 42, fol. 103^v, 29. I. 1423.; Div. Not. vol. XIV, fol. 15, 14. V. 1423.; Lett. di Lev. vol. VIII, fol. 53^v–54, 21. IV. 1423.; vol. IX, fol. 20, 31. X. 1423.; Cons. Rog. vol. III, fol. 88, 5. IX. 1423.; fol. 89^v, 24. IX. 1423.

⁷⁶² Lett. di Lev. vol. IX, fol. 30.

Lazarevićem u svezi s carinom u Srebrenici 1417. godine dubrovačka je vlada naredila svojim trgovcima da ne smiju izvoziti robu iz Zvornika za Srbiju. To se odnosilo, prije svega, na tkanine i drugu robu.⁷⁶³

Najveći dio trgovinskih poslova Dubrovčana u Zvorniku zasnivao se na kreditno-trgovinskim zaduženjima. Visina zaduženja najbolje može posvjedočiti visinu kapitala kojim Dubrovčani posluju. Jedan od poznatih dubrovačkih trgovaca i zakupaca Stjepan Bobaljević u svojoj oporuci ističe da je zajedno sa svojim bratom Blažom Bobaljevićem ostao dužan 660 dukata.⁷⁶⁴ Ili primjer Nikole Okruglića, također Dubrovčanina u Zvorniku, koji se zadužio na iznos od 480 dukata kod jednog Mlečanina.⁷⁶⁵ I Dubrovčanin Milut Pribisalić, koji je živio i u Srebrenici, u Zvorniku se zadužio na 467 dukata pa kako nije vratio dug kreditorima, radi podmirenja duga vjerovnicima bila su mu oduzeta dobra.⁷⁶⁶ Takvih je primjera sekvestracije dobara u Zvorniku bilo još. Radovac Hvaletić, Dubrovčanin koji je živio u Zvorniku, oduzeo je Marinu Lukareviću robu u vrijednosti od 21 libre srebra.⁷⁶⁷

U trgovini Zvornika osim trgovaca sudjeluju i obrtnici, bilo da trguju svojim izrađevinama ili raznom robom koju su nabavljali u samom Dubrovniku. Tu, prije svega, mislimo na tkanine, mrčarije, sol, ribu, začine i drugo. Dobar broj Dubrovčana u Zvorniku nabavljao je srebro i olovo koje su slali u Dubrovnik i druge prekomorske gradove. Među njima najviše je bilo podstrigača sukna od kojih se ističu: Radovac, Radovan, Andrej, Ostoja, Ostoja Dominković, Radić Okruglić, Radovan i drugi;⁷⁶⁸ zatim krojača: Blaž, Bogosav, Mihael, Vukašin, Vuk, Radoje i drugi;⁷⁶⁹ zlatara: Antoje Kranisalić, Benac, Mirko, Stjepan, Milan i drugi;⁷⁷⁰ mesara: Božidar, Milovac;⁷⁷¹ obućara i kožuhara: Radašin Siličić (obućar), Milašin (kožuhar).⁷⁷² Najveći je broj spomenutih obrtnika u Zvorniku svoju obrtničku djelatnost obavljao i u Srebrenici. Neki od njih bili su vrlo ugledni pa su čak birani i u sudske komisije iako nisu pripadali vlasteoskom staležu. I u Srebrenici i u Zvorniku svojom prisutnošću i djelatnošću ti su Dubrovčani imali velikog utjecaja na način života sredine u kojoj su boravili.

Trgovci i obrtnici iz redova dubrovačkih pučana, u usporedbi s vlastelom, znatno manje sudjeluju u radu konzula i sudaca u Zvorniku, kao i u Srebrenici. Među pučanima tu privilegiju u Zvorniku uživali su viđeniji trgovci i obrtnici, kao što su Mikoč Đurković, Radosav Gladnica,

⁷⁶³ Lett. di Lev. vol. VI, fol. 54^v–56, 5. XI. 1417.

⁷⁶⁴ Test. Not. vol. XI, fol. 195, 2. III. 1429.

⁷⁶⁵ Test. Not. vol. VIII, fol. 50, 29. IV. 1422.; fol. 50^v, 29. IV. 1422.; fol. 65, 2. VII. 1422.

⁷⁶⁶ Lett. di Lev. vol. IX, fol. 111^v, 27. IV. 1426.

⁷⁶⁷ Div. Canc. vol. 42, fol. 162, 24. VII. 1423.

⁷⁶⁸ Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 29, nap. 64, 65.

⁷⁶⁹ Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 66.

⁷⁷⁰ Kovačević-Kojić, Zvornik, 67.

⁷⁷¹ Kovačević-Kojić, Zvornik, 68.

⁷⁷² Kovačević-Kojić, Zvornik, 68

Nikša Okruglić (Vukojević), Kolin de Veltrano i Milut Pribisalić, koji je obnašao i titulu kneza u Zvorniku i Budisav Slavković. Budislav Slavković jedanput je bio u službi konzula u Pod-Zvorniku.⁷⁷³ Osim toga, bio je od povjerenja i dubrovačkoj vladi koja mu se često obraćala u rješavanju nekih spornih pitanja među njihovim građanima u Zvorniku. Čak je bio i izvršitelj jednog broja oporuka Dubrovčana koji su živjeli u Zvorniku i ondje napravili oporuke.⁷⁷⁴ Sličan je slučaj i s Milutom Pribisalićem, koji živi i djeluje u Zvorniku u razdoblju od 1416. do 1426. godine kada je bio biran za sudca i konzula, a bio je i knez u Zvorniku.⁷⁷⁵ U Zvorniku je živio i djelovao i njegov brat Pribisav Pribisalić koji je bio znatno manje poznat i bez nekih značajnijih položaja.⁷⁷⁶

3.4. Uključivanje domaćih ljudi u obrt i trgovinu

Gospodarski razvoj Srebrenice, a nešto kasnije i Zvornika krajem 14. i u prvoj polovici 15. stoljeća potaknuo je u dobroj mjeri i domaće stanovništvo da se uključi u taj proces, posebno u razvoj trgovine i obrta. U zadnjim desetljećima 14., i naročito u prvoj polovici 15. stoljeća domaći ljudi odlaze u Dubrovnik i ondje uzimaju zajmove u novcu ili robi potrebne za trgovinu. Zajmove uzimaju pod istim uvjetima kao i sami Dubrovčani. Iz knjiga zaduženja (Debita Notariae) uočljivo je da se radilo o znatno manjim iznosima novca, od nekoliko desetina perpera do nekoliko stotina dukata. To pokazuju primjeri nekih domaćih ljudi iz Srebrenice. Tako Pjerko zlatar, sin Mikoja, zajedno s Jakšom Peterkovićem iz Srebrenice, 1380. godine uzima zajam od 42 dukata; Dobrašin Dmitrović zadužuje se u Dubrovniku u dvama navratima s ukupnim iznosom od 200 dukata, također 1380. godine. Radiša Stančić zadužio se 1391. godine na 88 dukata; Mikoje Ratković zadužio se 1392. godine na 43 dukata; Božičko Bogčić na 64 dukata i 18 groša 1395. godine; braća Bogčić – Putnik i Božičko zadužili su se 1395. godine na iznos od 212 dukata i 12 groša, te brojni drugi primjeri s kraja 14. stoljeća.⁷⁷⁷

Mnogi od navedenih održavali su stalne trgovinske veze s Dubrovnikom i prilično se obogatili, tako da su stekli uvjete potrebne za primanje u dubrovačko građanstvo. Srebrenica je u zadnjem desetljeću 14. stoljeća dala veći broj dubrovačkih građana od bilo kojeg mjesta u unutrašnjosti jugoistočne Europe. Broj domaćih trgovaca stalno se povećavao od osamdesetih godina 14. stoljeća, kada i počinje jači razvoj srebreničkog rudarstva. Dobar broj domaćih

⁷⁷³ Cons. Min. vol. IV, fol. 22, 15. VII. 1426.

⁷⁷⁴ Lett. di Lev. vol. VIII, fol. 33, 18. V. 1420.; fol. 139, 13. XII. 1422.; Test. Not. vol. XI, fol. 150–150^v, 18. XI. 1426.

⁷⁷⁵ Cons. Min. vol. III, fol. 31, 10. X. 1422.; fol. 260^v, 26. X. 1425.; fol. 261^v, 26. X. 1425.

⁷⁷⁶ Cons. Min. vol. III, fol. 260^v, 26. X. 1425.

⁷⁷⁷ Deb. Not. vol. X, fol. 118^v; fol. 148^v; vol. XI, fol. 114^v; fol. 173; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 51.; Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 41.

trgovaca nastavlja svoju aktivnost i na početku 15. stoljeća, kada uzimaju znatno veće iznose novca na zajam. Primjer je to s Putnikom Bogčićem koji se zadužio na iznos od 215 dukata ili još bolji primjeri Mikoje Ratkovića koji uzima na zajam 459 dukata te Božička Bogčića koji uzima još i više – 961 dukat.⁷⁷⁸

Za najveći broj Srebreničana koji se zadužuju u Dubrovniku u zadužnicama se pored imena navodi da je trgovac. Bili su to ljudi koji su po obujmu poslova i po načinu poslovanja u cijelosti odgovarali dubrovačkom pojmu trgovca. Jedan dio njih dobio je status dubrovačkog građanina, što je karakteristika za bogate i uspješne domaće trgovce.

Pomanjkanje podataka iz knjiga zaduženja za razdoblje od 1406. do 1417. godine te od 1422. do 1425. godine ne daje nam pravu sliku uključenosti domaćih ljudi iz Srebrenice i Zvornika u kreditno-trgovinske poslove.⁷⁷⁹ I tijekom narednih nekoliko desetljeća u knjigama zaduženja zavedeno je samo jedno ime domaćeg čovjeka iz Srebrenice, i to 1448. godine.⁷⁸⁰ Rijetko su se mogli naći i u drugim serijama Državnog arhiva u Dubrovniku. S obzirom na to da su i Srebrenica i Zvornik bile kolonije s velikim brojem Dubrovčana koji su tamo bili nastanjeni, domaći su se ljudi na licu mjesta zaduživali i nisu morali ići u Dubrovnik. No, kako te knjige zaduženja napravljene u Srebrenici i Zvorniku nisu sačuvale, nismo u mogućnosti odrediti vrijednost neplaćene robe i vraćanje duga isporukom sirovina vjerovniku. Otuda i nije realna slika uključenosti domaćih ljudi Srebrenice i Zvornika za razdoblje od 1400. do 1463. godine, prema kojoj se Srebrenica u tim poslovima 1401. godine pojavljuje sa svega 36 dukata, naredne (1402.) godine sa 188 dukata, 1403. godine sa 172 dukata, 1404. godine sa 198 dukata, 1405. godine s 530 dukata i onda za Srebrenicu više ne postoji ni jedan podatak do 1448. godine, kada se spominje 200 dukata.⁷⁸¹

Sudjelovanje domaćih ljudi u kreditno-trgovinskim poslovima u mnogome je ovisilo o ekonomskim i političkim prilikama. Potražnja plemenitih metala uvjetovala je brojnost i dinamiku uključivanja domaćih ljudi Srebrenice i Zvornika u kreditno-trgovinske poslove.

Obujam poslova domaćih ljudi u kreditno-trgovinskim transakcijama bio je različit. Zaduzenja domaćih ljudi Srebrenice iznosila su 1246 dukata i 18 perpera za razdoblje od 1400. do 1463. godine, podijeljena na 11 dužnika.⁷⁸² Sigurni smo da su ukupan obujam poslova i njihova vrijednost kudikamo veći ako se uzmu podatci i drugih serija Državnog arhiva u Dubrovniku.⁷⁸³ Za razdoblje od 1401. do 1405. godine u knjigama zaduženja notirana su samo

⁷⁷⁸ Deb. Not. vol. XI, fol. 114^v, 16. I. 1395., vol. XII, fol. 183, 23. VII. 1404.; fol. 273, 3. IX. 1405.; Div. Canc. vol. 45, fol. 193^v–194, 9. III. 1429.

⁷⁷⁹ Za navedene godine izgubljene su arhivske knjige zaduženja.

⁷⁸⁰ Deb. Not. vol. XXIV, fol. 70^v, 7. X.

⁷⁸¹ Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 168–170. (tablica)

⁷⁸² Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 172. (tablica)

⁷⁸³ Zaduzenja se mogu naći i u Testamenta Notariae, Diversa Cancelariae, Diversa Notariae, Lamenta de foris.

petorica domaćih ljudi uključenih u kreditno-trgovinske poslove, a to su Radiša Radovanović, koji se u tom razdoblju zadužio na iznos od 390 dukata, Jurek Miljković 1402. i 1403. godine zadužio se na iznos od 227 dukata, Radosav Vojnić samo u 1403. godini registriran je kao dužnik na iznos od 133 dukata, Božičko Bogčić u dvije godine (1404. – 1405.) zadužio se na iznos od 179 dukata, a Dobrosav Miljković 1405. godine zadužio se na iznos od 117 dukata.⁷⁸⁴

Uočljivo je da, primjerice, za razvijeni Zvornik uopće nema podataka u knjigama zaduženja o zajmovima domaćih ljudi, a za Srebrenicu ih ima vrlo malo. Ako se ima na umu da su to mjesta u kojima su dubrovačke kolonije bile najbrojnije i najrazvijenije, može se zaključiti da su domaći ljudi pozajmljivali novac od Dubrovčana koji su tamo bili naseljeni duže ili kraće vrijeme. Domaći ljudi iz Srebrenice i Zvornika nisu morali ići u Dubrovnik posuđivati novac ili robu, već su to mogli učiniti u svojim mjestima. Takvi se dužnici spominju u brojnim oporukama Dubrovčana koji su živjeli i umrli u Srebrenici i Zvorniku. Primjer je to Dubrovčanina Juraja Benkovića koji u svojoj oporuci spominje desetoricu dužnika čija su relativno niska zaduženja iskazana u litrama.⁷⁸⁵

Velik broj domaćih dužnika može se naći i pri likvidaciji trgovačkih društava ili pak svođenju konačnih računa među samim partnerima koji su poslovali u Srebrenici i Zvorniku. Tamo su zabilježeni i njihovi dužnici. Tako su Živko Rugić i Dabiživ Dobretinić Latinica imali svoje dužnike u Srebrenici, među kojima je jedan dio domaćih ljudi, trgovaca ili obrtnika pa i slugu.⁷⁸⁶ Već spomenuti Bjeljak Brajković, domaći čovjek iz Srebrenice, obvezuje se notarskom karticom od 1. veljače 1408. godine vratiti dug Luki Buniću, zajedno s Marinom Cicerovićem, u iznosu od 221 dukata, četiri groša i 15 parvula.⁷⁸⁷ U oporuci Luke Sorkočevića prilikom sređivanja njegove ostavštine navedeni su dužnici iz Srebrenice, i to njih 141, među kojima je i jedan dio domaćih ljudi.⁷⁸⁸ U samoj Srebrenici bilo je uključeno oko 260 domaćih ljudi u kreditno-trgovinske poslove, a vjerujemo da je taj broj morao biti i veći.⁷⁸⁹ Među njima najveći je broj trgovaca, ali i drugih zanimanja kao što su obrtnici, rudari, pristavi, dijaci, čak i težaci. Ovog potonjeg spominje Luka Sorkočević u popisu svojih dužnika i dužnika njegovih partnera po imenu „Stipan thesach“, koji je dugovao određenu količinu srebra.⁷⁹⁰

Kreditno-trgovinski poslovi tijekom 15. stoljeća obavljani su na licu mjesta u Srebrenici i Zvorniku, gdje su napravljene i zadužnice koje će poslije biti registrirane u Dubrovniku. Pokazuje to primjer iz 1417. godine kada je u Dubrovniku zavedena zadužnica napravljena u

⁷⁸⁴ Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 175. (tablica)

⁷⁸⁵ Test. Not. vol. XI, fol. 139^v–140^v, 8. II. 1424.

⁷⁸⁶ Div. Not. vol. XIV, fol. 170, 23. IX. 1425.

⁷⁸⁷ Div. Not. vol. XV, fol. 35^v–47^v, 20. XI. 1426.; Usporedi: Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 181.

⁷⁸⁸ Div. Not. vol. XXVI, fol. 167^v–170, 11. III. 1448.

⁷⁸⁹ Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 181.

⁷⁹⁰ Div. Not. vol. XXVI, fol. 168, 7. I. 1442; Usporedi: Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 181.

Srebrenici. Vlada je odredila trojicu svojih građana (trgovaca) iz Srebrenice da ispituju svjedoke koji su zabilježeni u zadužnici i da ih o tome izvijeste. Zadužnica je teretila Maroja Miljevića da mora isplatiti dvije litre i jednu unču srebra, najkasnije do kraja rujna ili kad dođe u Dubrovnik.⁷⁹¹

Mnogo je veći broj privatnih poslovnih knjiga koje su u Srebrenici i Zvorniku vodili dubrovački trgovci i njihove kompanije, a koje daju pouzdaniju sliku aktivnosti domaćih ljudi. Jednu takvu navodi Stjepan Gučetić u svojoj oporuci u kojoj spominje „uno Quinterno signato A.“ pisan njegovom rukom i rukom njegove žene.⁷⁹² Istaknuti član dubrovačke kolonije u Srebrenici Stjepan Benešić u svojoj oporuci spominje dvije knjige u kojima su zabilježeni dužnici.⁷⁹³ I dobro poznati Vlahuša Latinica spominje dužnike u Srebrenici, naglašavajući da ima svoje knjige koje je osobno vodio.⁷⁹⁴ Takvih i sličnih primjera ima još. Neke od tih privatnih knjiga vodili su profesionalni knjigovođe u Srebrenici. Poznata su trojica knjigovođa: Ivan, Živko i Ratko Brajković.⁷⁹⁵

U kreditno-trgovinske poslove s vremenom se uključuje i stanovništvo obližnjih naselja, prije svega rudarskih: Čaglja, Glavičice, Sasa, Bohorine, Zajače, Crnče i drugih. Svi se oni u najvećem broju zadužuju kod dubrovačkih trgovaca.⁷⁹⁶ Jedan od takvih je i izvjesni Dobrostad iz sela Kazan iz okolice Srebrenice, koji se zadužio na jednu unču i pet askađa srebra.⁷⁹⁷ Dugovi domaćih ljudi, kako se vidi, izraženi su u novcu ili u srebru, što upućuje na zaključak da su se i oni u najvećem broju slučajeva bavili trgovinom srebra. Jedan broj zaduženja odnosio se na novac, što je slučaj i s Bisanom Ostojićem iz Srebrenice, koji je Dubrovčaninu Luki Buniću dugovao iznos od 65 dukata i devet groša.⁷⁹⁸ Dobar broj zaduženja u Srebrenici i Zvorniku napravljen je uz zaloge i bili su manjeg iznosa, što bi u današnjim ekonomskim prilikama bila neka vrsta potrošačkih kredita. Bilo je i takvih koji su pozajmljenim novcem dalje trgovali ulažući u kupnju robe koju su preprodavali. Odlazili su u Dubrovnik i tamo pozajmljeni novac ulagali u robu. Slučaj je to sa spomenutim Bisanom Ostojićem, trgovcem iz Srebrenice, koji je od dubrovačke vlade dobio dozvolu za koju su mu jamčili njegovi kreditori da može sa svojom robom, po svemu sudeći srebrom, slobodno doći Dubrovnik.⁷⁹⁹

⁷⁹¹ Lett. di Lev. vol. VI, fol. 53^v, 16.XI; Usporedi: Voje, Kreditna trgovina, str. 37.

⁷⁹² Test. Not. vol. XV, fol. 68–68^v, 29. IX. 1453.; Usporedi: Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 51.

⁷⁹³ Test. Not. vol. XVII, fol. 146^v–149, 13. VIII. 1461.

⁷⁹⁴ Test. Not. vol. XV, fol. 28, 19. VIII. 1450.

⁷⁹⁵ U knjigama Cons. Min.

⁷⁹⁶ Div. Not. vol. XX, fol. 51, 29. VII. 1435.; vol. XXVI, fol. 168, 7. I. 1442.; Test. Not. vol. XII, fol. 155^v, 26. XI. 1436.

⁷⁹⁷ Div. Not. vol. XX, fol. 51.

⁷⁹⁸ D. Kovačević-Kojić, O domaćim trgovcima u srednjovjekovnoj Srebrenici, Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine, knj. I, SANU, Beograd, 1995., str. 57–65, str. 60, nap. 23.

⁷⁹⁹ Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 184.

Kreditiranje domaćih trgovaca obavljano je uz zalog. Radi se o različitim predmetima od srebra ili komadima (šipkama) sirovog srebra, a bilo je i zalaganja nekretnina. Tako je Vlahuša Latinica duže vremena kao zalog držao srebrne predmete čiji je vlasnik bio Branko Zaničić, vlastelin despota Đurađa.⁸⁰⁰

Pri uzimanju zajmova domaći su trgovci često uzimali jamce, dubrovačke trgovce i plemiće. Dubrovčani su kao jamci domaćim trgovcima bili prisiljavani ispunjavati obveze prema kreditorima. Zalozi su se davali uz nazočnost javnih osoba koje su imale javnu funkciju (sudac, konzul, knjigovođe, pisari i drugi).

Domaći se živalj kroz kreditno-trgovinske poslove s Dubrovčanima s vremenom prezadužio pa su u Srebrenici i Zvorniku nastali brojni sporovi zbog neispunjenja obveza dužnika i njihovih jamaca prema vjerovnicima (kreditorima). Jamci Dubrovčani prisiljavali su domaće ljude da ispune svoje obveze prema kreditorima.

U Srebrenici, a po svemu sudeći i u Zvorniku, primjenjivali su se kreditni ugovori napravljeni u obliku kirografa. Pokazuje to primjer Đurena Petičevića, domaćeg trgovca iz Srebrenice koji je primio od Živana Bratosalića dvije tkanine i deset dukata u novcu, s preporukom da ih nosi u Srebrenicu i tamo preda Mariji i Cvijeti, sestrama i kćerkama pokojnog Gunjaka Hercejića iz Srebrenice. Đuren Petičević trebao je vratiti kirograf koji je napisao Antona Bratosalić koji se obvezao Mari i Cvijeti na dvije tkanine i deset dukata u gotovini. Vukosav Hercić iz Srebrenice, Marin muž i zastupnik njezine sestre Cvijete, na osnovu napisane zadužnice in linqua sclava, registrirane u dubrovačkoj kancelariji, izjavio je da su mu Anton i Živko, braća Bratosalići, izmirili sve dugove.⁸⁰¹ Domaći dužnik predavao je zalog kreditoru u nazočnosti dubrovačkog konzula u Srebrenici i Zvorniku.

Aktivnost domaćih trgovaca nije se ograničavala samo na Srebrenicu i Zvornik. I oni su, kao i dubrovački trgovci, putovali od trga do trga tražeći povoljnije uvjete za trgovinsku razmjenu. Stoga i nije začuđujuća pojava da se jedan te isti trgovac, bilo da je riječ o Dubrovčanima ili domaćim trgovcima, u isto vrijeme pojavljuje na dvama trgovima ili se preseljava iz manjeg u veći. Domaći su trgovci nastojali biti što bliže većem centru, kakav je Srebrenica, u kojem su se sa svih strana okupljali domaći trgovci.

Sudjelovanjem u vanjskoj trgovini domaći trgovci najviše trguju metalima pa kada je riječ o izvozu, trguje se srebrom ili olovom, a kada je riječ o uvozu, bili su usmjereni na određene proizvode kao što su sol i obrtnički proizvodi, primjerice tkanine. Može se reći da su se domaći trgovci bavili vanjskom i lokalnom trgovinom. Sitniji se domaći trgovci udružuju i zajednički zadužuju kod dubrovačkih kreditora. Uglavnom se radi o članovima istih obitelji,

⁸⁰⁰ Div. Canc. vol. LV, fol. 59, 29. I. 1441.

⁸⁰¹ Div. Not. vol. LIV, fol. 127^v–128, 16. VI. 1470.; Usporedi: Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 54.

braći ili ocu i sinovima. S vremenom, kad steknu određeni kapital i ovladaju vještinom trgovanja, započinjali su s većim poslovima. Nisu rijetki primjeri udruživanja i s Dubrovčanima, no kako su oni u društvo unosili manji kapital, domaći su trgovci najčešće bili „socius tractans“, čija je zadaća bila obavljanje poslova. Domaći trgovci bili su faktori, neka vrsta pomoćnih djelatnika koji su u gradu primali robu, a iz Srebrenice ili Zvornika otpremali sirovine, najčešće metale.⁸⁰² Uglavnom su kod Dubrovčana bili pomoćno osoblje (sluge).

Jedan broj Srebreničana ili Zvorničana, koji je vrlo brzo usvojio sustav trgovine i njezine tehnike koji je bio poznat u Dubrovniku, vrlo se brzo uzdigao i bio primljen za dubrovačke građane. Sve je više domaćih ljudi iz Srebrenice koji krajem 14. i početkom 15. stoljeća postaju dubrovački građani zahvaljujući, prije svega, svojoj trgovačkoj aktivnosti. Među takve se ubrajaju Nikola Dimitrović, Ivan Pribisalić, Bogdan Božičković i Veselin Bogdanović.⁸⁰³ Samo u posljednjem desetljeću 14. stoljeća Srebrenica je dala veći broj dubrovačkih građana nego bilo koje mjesto jugoistočne Europe. Postali su to Mikoje Ratković, Novak Vukojević i Hrnjko Hrvatović 1391. godine pa Božičko Bogčić 1395. godine, Božičko Bogojević 1396., Živko Ivanović, poznatiji Ligatica 1397., Putnik Bogčić 1397., Miloš Bokčić i Miltoš Radišić 1398. te Dobrosav Miljković 1398. godine.⁸⁰⁴ Tom popisu treba pridodati još Nikolu i Radivoja Doberkovića, kao i Stjepana Doberkovića, Juraja Gojsalića i Ratka Okruglića, njih ukupno 13 za razdoblje između 1391. do 1414. godine. Svi su oni bili birani u sudske komisije.⁸⁰⁵

Većina se njih spominje i u sudskim procesima, čime se potvrđuje činjenica da su stalno prisutni u Srebrenici. Bilo je slučajeva kad i više članova jedne obitelji postaju dubrovački građani. Primjer je to braće Doberković, čija tri člana dobivaju taj status. To su Stjepan, Radivoje i Nikola. Čak se i Radivojev sin Tvrdalj spominje u odlukama Malog vijeća, a to je u skladu s praksom da se dubrovačko građanstvo moglo naslijediti po muškoj liniji.⁸⁰⁶ Bilo je još članova Doberković u Srebrenici: Juraj, Pavao i Vlaho, no nije poznato jesu li u rodbinskoj vezi sa spomenutim Stjepanom, Nikolom i Radivojem. Članovi te obitelji (Doberković, Dobriković, Dobrković) u nekoliko generacija žive u Srebrenici, gdje posluju sa statusom dubrovačkih građana. Postigli su zavidan ugled zbog čega su u Srebrenici igrali važnu ulogu u životu grada. I sami Dubrovčani u Srebrenici žalili su se na neke članove obitelji Doberković. Riječ je o Stanoju i Nikoli Doberković koji su zajedno s vojvodom Bogdanom u Srebrenici uveli novine vezane uz carine.⁸⁰⁷ Gotovo svi članovi roda Doberković bili su uspješni domaći trgovci.

⁸⁰² Kovačević, *Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni*, str. 61.

⁸⁰³ Ref. vol. XXXIII, fol. 7, 24. I. 1412.; vol. XXXIV, fol. 46, 24. X. 1412.; fol. 66, 4. III. 1413.; fol. 79^v, 26. VI. 1413.; fol. 80, 29. VI. 1413.; fol. 82, 16. VII. 1413.; fol. 116^v, 4. IV. 1414.

⁸⁰⁴ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 50.

⁸⁰⁵ D. Kovačević-Kojić, *Gradski život u Srbiji i Bosni*, str. 420 (tablica)

⁸⁰⁶ Kovačević-Kojić, *Gradski život u Srbiji i Bosni*, str. 420.

⁸⁰⁷ Kovačević-Kojić, *Gradski život u Srbiji i Bosni*, str. 421.

Nešto više podataka o poslovanju članova obitelji Doberković saznajemo iz parnice koju su vodili srebrenički franjevci. Kod njih su u crnim bisagama Dominko Nikolin i Radivoj Doberković ostavili srebro. Radilo se o 38 litara srebra vrijednog oko 300 dukata. Franjevci su to srebro dugo čuvali u sakristiji u zaključanom sanduku ili škrinji. U međuvremenu su se promijenili starješina i osoblje samostana. Budući da nije bio sastavljen nikakav ugovor, Dominko nije imao poteškoća pri uzimanju srebra bez dogovora s potomcima Radivoja Doberkovića. Oni su potraživali svoj dio, tako da je spor došao pred mješoviti sud u Srebrenici.⁸⁰⁸ Iz predmeta tog spora uočljivo je da su se članovi domaće obitelji Doberkovića najviše bavili trgovinom srebra.

Među domaćim trgovcima u Srebrenici posebno mjesto i uloga pripada Živku Ivanoviću zvanom Ligatica, koji je dubrovačko građanstvo dobio 1397. godine.⁸⁰⁹ Njegova se aktivnost može pratiti dugi niz godina u Srebrenici, a ostavio je dosta podataka u gradu Dubrovniku. Najprije je pomogao dubrovačkim trgovcima u Srebrenici, od kojih je i stekao dragocjeno trgovačko iskustvo.

Na početku 15. stoljeća, točnije 1404. godine, dubrovački trgovac u Srebrenici Tomko Brzičić poslao je srebro Živku Ivanoviću Ligatici u Dubrovnik.⁸¹⁰ Pao je u nemilost despota Stevana Lazarevića, koji mu je 1414. godine zaplijenio imovinu, pa je njegov slučaj iznesen pred samog despota. Radilo se o zapljeni njegovih jama, kola, mlinova pa i same rude srebra te njegove kuće u Srebrenici. Ispostavilo se da je on bio u partnerstvu s Dubrovčanima koji su imali čak polovicu oduzete imovine. Riječ je o Stjepanu Pavloviću. Morala je intervenirati dubrovačka vlada kod despota Stevana za imovinu Živka Ivanovića Ligatice. Dioničar Stjepan Pavlović morao je dokazivati uvjerenjem svoju polovicu imanja. Proces se dosta prilično dugo vodio, sve do 1416. godine.⁸¹¹

Bilo je domaćih ljudi iz Srebrenice koji su dobivali dubrovačko građanstvo svojim boravkom u Dubrovniku. Jedan je od takvih Vidosav Divčić, mačar u Srebrenici, koji je, kako se čini, boravio u Dubrovniku na izučavanju tog zanata. U Srebrenicu odlazi 1430. godine sa svojim pomoćnikom Radonjom Brajkovićem.⁸¹² Ostao je u Srebrenici duže vrijeme kako bi tamo živio i bavio se obrtom.

Domaći ljudi u Srebrenici i Zvorniku imali su, kako se čini, poseban status kod plaćanja carine. Naslućujemo to iz podataka u svezi s naplatom novih carina koje je uveo despot Stevan

⁸⁰⁸ O tom sporu više kod: S. Ćirković, Jedna parnica srebreničkih franjevaca, *Godišnjak Društva istoričara BiH*, god. XL – XLI (1989. – 1990.), Sarajevo, 1990., str. 30–41.

⁸⁰⁹ Ref. fol. XXX, fol. 67^v, 25. VI.; Usporedi: Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 50.

⁸¹⁰ Test. Not. vol. IX, fol. 59^v, 9. I.

⁸¹¹ Div. Not. vol. XII, fol. 65^v, 22. XII. 1414.; Lett. di Lev. vol. VII, fol. 147–148, 22. XII. 1416.; Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 63–64.

⁸¹² Div. Not. vol. XVI, fol. 245, 12. VI.

Lazarević 1417. godine. On, pored Dubrovčana, spominje posebnu kategoriju stanovništva Srebrenice: „oni koji se nazivaju Dubrovčanima“.⁸¹³ Po svemu sudeći, radi se o domaćim ljudima koji su dobili status dubrovačkih građana. Na sličan primjer nailazimo i kod despota Đurađa Brankovića 1433. godine, kada on traži od dubrovačke vlade da pojasni koji su od njih Dubrovčani, a koji nisu, misleći pritom na Srebrenicu. Dubrovačka vlada šalje instrukcije svojim poklisarima na despotovu dvoru da ga podsjetite na dobivene stare slobode i privilegije te stare dobre običaje po kojima je svaki Dubrovčanin onaj „koji se Dubrovčaninom lično naziva,“ i koji je uvijek bio slobodan od svake radne obveze u njegovoj zemlji, osim onih koji tamo posjeduju nekretnine za koje su plaćali namete. Na neki je način tim potezom despot Đurađ, bez obzira na razloge, tražio neku vrstu popisa kako bi stekao bolji uvid u strukturu stanovništva Srebrenice.⁸¹⁴

U dubrovačkim arhivskim dokumentima može se često naići na izraz „oni koji sebe smatraju Dubrovčanima“. Pod time se smatraju uglavnom stranci koji su boravili u Dubrovniku i koji formalno nisu bili primljeni za dubrovačke građane, ali su svojim dužim boravkom tamo sebe smatrali Dubrovčanima. Ispunjavali su sve obveze kao ostali dubrovački podanici, plaćajući razne poreze i dadžbine.⁸¹⁵ Možemo slobodno reći da neka oštrija granica između Dubrovčana i novoprimljenih njihovih građana nije postojala. I u samoj Srebrenici nije bilo razlike među njima, uživali su podjednake privilegije i prava.

U Srebrenici, a i u drugim mjestima Bosne i Srbije bilo je pojedinaca koji su se predstavljali i kao domaći i kao Dubrovčani, kako im je više odgovaralo u određenoj situaciji. Najbolji je primjer za to Nikoje Minčetić koji je pri izbjegavanju poziva na sud izjavljivao ono što mu je u danom trenutku više odgovaralo i tako se izjašnjavao. Kada ga je kraljev protovestijar Ratko Dinjičić pozvao na sud, Nikoja se nije odazvao želeći odgovarati pred „coram Theotonicis“, a kad mu je Ratko Dinjičić htio dati latinske porotnike (to su Dubrovčani), Nikoja je zahtijevao da odgovara pred Sasima.⁸¹⁶

Nikoje Minčetić nije se deklarirao kao dubrovački građanin ni kada je jednom prilikom stavljena zabrana na dugove dubrovačkih trgovaca. Minčetić je tada ustvrdio da je Sas i kao takav je naplaćivao svoje dugove.⁸¹⁷ Na kraju je shvatio da je najbolje da ipak bude dubrovački građanin pa je to pokušao dokazati i sudskim putem.⁸¹⁸ Takvih je slučajeva bilo i u Pod-Zvorniku, i to najviše onda kada su se uvodile nove carine ili neke druge obveze.

⁸¹³ Lett. di Lev. vol. VI, fol. 36^v, 23. IX. 1417.

⁸¹⁴ Ćirković, Iz starog Dubrovnika: građani rođeni i građani stečeni, str. 21.

⁸¹⁵ J. Mijušković, Dodeljivanje dubrovačkog građanstva u srednjem veku, Glas SANU, knj. 246, Odeljenje društvenih nauka, knj. 9, Beograd, 1961., str. 89–127.

⁸¹⁶ Dinić, Za istoriju rudarstva, knj. I, str. 11.

⁸¹⁷ Dinić, Za istoriju rudarstva, knj. I, str. 11.

⁸¹⁸ Dinić, Za istoriju rudarstva, knj. I, str. 12.

Iza mnogih imena koja se navode u odlukama Malog vijeća kod imenovanja sudaca i sudskih komisija u sporovima Dubrovčana u Srebrenici i Zvorniku kriju se domaći ljudi. Dobro je poznato da ako je netko dubrovački građanin, to ne znači da je on i podrijetlom iz grada Dubrovnika. Samo kod patricijata nema dvojbe da su pravi Dubrovčani. Ukoliko se radi o pučanima, imena domaćih ljudi ne razlikuju se puno od Dubrovčana jer i kod jednih i kod drugih prevladavaju narodna imena. Kad je riječ o domaćim ljudima koji su imali status dubrovačkih građana, najčešće se navodi mjesto iz kojeg potječu. Iznimka je možda slučaj Radivoja Doberkovića. Za njega se izrijekom navodi da je „civis huius civitatis“, a to je značilo iz Srebrenice.⁸¹⁹ Još jedan takav primjer nalazimo u Srebrenici. Riječ je o presudi Ratka kovača, „habitatore et civem Srebrenize“.⁸²⁰ Njemu je sudio mješoviti sud na čelu s Bartolom Latinicom, a u sudu su porotnici purgari. S obzirom na to da se Ratko žalio na presudu, sudio mu je sud purgara bez Dubrovčana i poništio odluku mješovitog suda.⁸²¹

I dubrovački građani domaćeg podrijetla stalno nastanjeni u Srebrenici i Zvorniku imali su dvije vrste obveza. Stalno nastanjeni imali su obvezu vojne službe kao i svi drugi građani. Neki su se Dubrovčani žalili na to što su ih smatrali stanovnicima Srebrenice. Slučaj je to s Andrijom Restićem koji se žalio da nije stanovnik Srebrenice.⁸²² Tražilo se da se razlike prave između gostiju i trajno nastanjenih te onih koji posjeduju nekretnine u Srebrenici i Zvorniku.

Kod dodjeljivanja dubrovačkog građanstva dubrovačka je vlada tražila od novoprimljenih građana da se dosele u Dubrovnik, a u pojedinim slučajevima i da u gradu kupe nekretninu. Domaći ljudi iz Srebrenice i Zvornika pripadali su kategoriji vanjskih građana i oni imaju časti, obveze i sve pogodnosti kao drugi vanjski građani Dubrovnika. Primanje domaćih ljudi za dubrovačke građane u vidnom je opadanju nakon 1449. godine jer dubrovačka vlada stavlja dodatne zapreke kod primanja ljudi iz zaleđa, pa i iz udaljenijih bosanskih gradova.

U Srebrenici je bilo i sukoba dubrovačkih vlastelina s domaćim ljudima. Takav se slučaj dogodio između dubrovačkog plemića Dumka Bobaljevića i domaćeg trgovca Đurice Petrovića. Zavađenici su bili okruženi svojim pristalicama, svojim ljudima koji su također sudjelovali u žestokim međusobnim sukobima. Dok je dubrovački vlastelin bio okružen svojim slugama, po svemu sudeći također domaćim ljudima, trgovac Đurica Petrović uz sebe je imao svog rođaka Mikea i Mladena Gostimirovića, koji je bio sluga trgovca Đurice. Sve svoje okruženičke Đurica naziva svojom braćom. Došlo je do velikih uvreda pa i povreda na objema stranama zbog čega su se obje strane žalile srebreničkim vlastima. Đurica Petrović u svojoj se predstavi pisanoj bosanskim pismom (bosančicom) žalio da su ga napali i ugrozili mu život ljudi Dumka

⁸¹⁹ Ćirković, Jedna parnica srebreničkih franjevac, str. 31.

⁸²⁰ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 20.

⁸²¹ DAD: Lam. de intus, vol. III, fol. 161; fol. 298 (1437.)

⁸²² Ćirković, Iz starog Dubrovnika: građani rođeni i građani stečeni, str. 22, nap. 3.

Bobaljevića, spočitavajući mu da nije Dubrovčanin, ni on ni njegova braća.⁸²³ Vlastelin Dumko Bobaljević u svojoj predstavi pak izlaže da Mikac i Mladen nisu dubrovački građani. Htjeli su ih izvesti pred srpski sud, ali su oni tamo izjavili da su dubrovački građani. Traže od suda da utvrdi takve tvrdnje kako bi on mogao uzeti zaloge.⁸²⁴ Spor je na kraju završio na sudu u Dubrovniku, no nije poznato kako. O tome da je Đurica Petrović bio doista dubrovački građanin govori pismo dubrovačkog kneza iz 1407. godine.⁸²⁵

Broj je dubrovačkih građana primljenih u taj status iz redova domaćeg stanovništva Srebrenice oscilirao. U razdoblju između 1391. i 1414. godine, u rasponu od 23 godine, primljeno je 14 domaćih ljudi u redove dubrovačkih građana. Dvadesetak godina poslije (1434.) u Srebrenici je živjelo 484 Dubrovčana.⁸²⁶ Domaći stanovnici Srebrenice i Zvornika koji su se u poslovima vezali za Dubrovčane i sami su postajali „oni koji se Dubrovčanima nazivaju“.

Bilo je slučajeva u Srebrenici da su se domaći ljudi odricali dubrovačkog građanstva ili su ga nastojali prešutjeti. Slučaj je to s Radmilom Radušinovićem koji je trgovao po Podrinju, a živio u Srebrenici. Negirao je dubrovačko građanstvo kada su ga kreditori našli u Pod-Zvorniku 1423. godine tražeći da plati dugove. Izjavio je da je on podanik vojvode Vukašina Zlatonosovića, vojvode Bogdana i župana Dragiše Dinjičića.⁸²⁷ On je doista bio u tijesnim i prijateljskim odnosima s Dinjičićima. Kako bi prikrio svoj identitet, mijenjao je čak i prezime. Kada se požalio na jednog svojeg zemljaka kod Pavla Dinjičića, zabilježen je pod prezimenom Bonić.⁸²⁸ Mijenjajući podaništvo, on je na taj način mijenjao i svoj pravni položaj. Ipak nije prestao biti dubrovački građanin. U razdoblju između 1415. i 1448. godine često je izlazio pred konzula i sudce u Srebrenici gdje je živio i djelovao. Često je bio tužen zajedno sa svojim partnerima. Unatoč toj činjenici bio je biran u sudski kolegij u razdoblju između 1439. i 1448. godine, kada se smanjio broj parnice koje su njega teretile.⁸²⁹

U popisu dubrovačke kompanije u kojoj je sudjelovao i Luka Sorkočević zapisana su imena 141 dužnika, od čega samo jedan iz same Srebrenice.⁸³⁰ U Srebrenici je u kreditnim poslovima bilo uključeno oko 260 domaćih ljudi, no njihov je broj morao biti i veći. Samo u

⁸²³ Stojanović, Povelje i pisma I/2, str. 418.; Ćirković, Iz starog Dubrovnika: građani rođeni i građani stečeni, str. 25., 26.

⁸²⁴ Ćirković, Iz starog Dubrovnika: građani rođeni i građani stečeni, str. 26.

⁸²⁵ Stojanović, Povelje i pisma I/2, str. 435.

⁸²⁶ Kovačević-Kojić, Gradski život u Srbiji i Bosni, str. 425; Sredinom XV. stoljeća u inozemstvu je boravilo oko 500 Dubrovčana, što predstavlja 6 % ukupnog stanovništva; S. Krivošić, Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti, Zavod za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1990., str. 7; 51.

⁸²⁷ Lam. de foris, vol. V, fol. 134v, 20.II.; Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 231.

⁸²⁸ Ćirković, Iz starog Dubrovnika: Građani rođeni i građani stečeni, str. 35.

⁸²⁹ Ćirković, Iz starog Dubrovnika: Građani rođeni i građani stečeni, str. 35.

⁸³⁰ Div. Not. vol. XXVI, fol. 167^v–170, 11. III. 1443.

popisu Matije i Marina Gradića i Nikole Saraka u Srebrenici je bio 41 dužnik.⁸³¹ Nije samo riječ o trgovcima, već i rudarima, obrtnicima i drugim zanimanjima.

U ulozi kreditora nisu bili samo Dubrovčani, već i domaći ljudi. Bili su to viđeniji i bogatiji trgovci ili zakupci rudarskih jama i kola, no takvih je bilo doista malo, osim ako se izuzmu bosanska vlastela ili neka despotova vlastela.

Svi domaći ljudi nisu poslovali s podjednakim uspjehom. S vremenom je i među domaćim trgovcima dolazilo do sve većeg raslojavanja. Iz gornjeg imućnijeg domaćeg sloja potjecali su ljudi koji su još pod sam kraj 14. stoljeća postali dubrovački građani. Unatoč činjenici da se od početka 15. stoljeća podatci o dodjeli dubrovačkog građanstva za Srebreničane vidno smanjuju, ima naznaka da se u jednom broju imena brojnih Dubrovčana ustvari kriju domaći ljudi koji su, unatoč prijemu u dubrovačko građanstvo, ostali živjeti i raditi u Srebrenici i Zvorniku. Slučaj je to i sa Živkom Ligaticom koji je 1397. godine postao dubrovački građanin, a ostao je u Srebrenici.⁸³² Bilo je još takvih.

Trgovci domaćeg podrijetla iz Srebrenice i Zvornika dugo su se razvijali i usavršavali uz Dubrovčane. Možemo zaključiti da su domaći trgovci bili izvoznici (špediteri), a nikako lokalne dućandžije. I taj način poslovanja također su prihvatili od Dubrovčana. Zbog svojeg uspješnog poslovanja i pod osmanskom je vlašću u zadnjem desetljeću 15. stoljeća za dubrovačke građane primljeno jedanaest domaćih ljudi iz Srebrenice.⁸³³ Uglavnom su to bili obrtnici, vlasnici rudarskih jama i kola.

Domaći ljudi najviše su trgovali srebrom i olovom, o čemu svjedoči primjer Maroja Gundulića koji je isplatio dug svojeg pokojnog strica Benka Gundulića nasljedniku Tvrdisava Likodrića, koji je iznosio 13 litara i pet unči plikog srebra, po cijeni od 5 dukata za svaku litru. O tome su dubrovačkim sudcima u Srebrenici 1447. godine pisali knez Mikleuš Ivanić, knez Paoko Stipašinović i ostali srebrenički purgari. Opunomoćenik objema stranama bio je Marko Cidilović, a sin Tvrdisava Likodrića zvao se Todor Dobrašinović Daničić, domaći čovjek iz Srebrenice. U sporu su svjedočili Božidar Milinović, Stjepan Božičković, Stjepan Margušević, Andrija Krivošijić, Mikša Zuhović i Juraj Gučetić.⁸³⁴ Srebrom su trgovali i domaći ljudi iz Zvornika. Neki od tamošnjih ljudi pojavili su se i u Ugarskoj trgujući uz Dubrovčane srebrom iz Srebrenice, ali i iz drugih bosanskih rudarskih mjesta srednje Bosne.⁸³⁵ Neki od domaćih

⁸³¹ Div. Not. vol. XV, fol. 179–179^v, 27. II. 1428.

⁸³² Ref. vol. XXX, fol. 67^v, 25. VI.; Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 50.

⁸³³ D. Dinić-Knežević, *Migracije stanovništva iz južnoslovenskih zemalja u Dubrovnik tokom srednjeg veka*, Novi Sad, 1995., str. 178.

⁸³⁴ Jireček, *Spomenici srpski*, *Spomenik XI*, str. 87.

⁸³⁵ Kovačević-Kojić, *Zvornik*, str. 27–28.

trgovaca preselili su se u Dubrovnik, kakav je slučaj s Budisavom, koji u svojoj oporuci spominje i sinove Lorenca i Radivoja.⁸³⁶

Domaći trgovci iz Srebrenice mogli su se naći i u udaljenijim mjestima Srbije, gdje su bili u ulozi ne samo trgovaca, već i svjedoka na sudu. Tako jedan Srebreničanin svjedoči u krađi svile u Novom Pazaru, koju je počinio čovjek dubrovačkog plemića Nikole Gučetića.⁸³⁷

Nakon pada Srebrenice i Zvornika pod osmansku vlast domaći ljudi Srebreničani nastavili su s uzimanjem zajmova u Dubrovniku u novcu ili robi. Srebreničani Juraj Petičević i Božičko Bokčić podigli su zajam u Dubrovniku. Za Božička se kaže da je trgovao u Srebrenici.⁸³⁸ U samoj Srebrenici 1468. godine zadužili su se domaći ljudi Ivan Gostojević i Radivoje, sin Nikole Vrlića.⁸³⁹

Jedan od većih domaćih trgovaca iz Srebrenice u vrijeme osmanske prevlasti u Bosni bio je Radonja Vračević. Poslovao je u partnerstvu s jednim članom dubrovačke plemićke obitelji Gučetić, koji mu je ostao dužan 300 dukata, a trebao ih je vratiti najkasnije za dvije godine. Radonja Vračević imao je spor i sa svojim slugom Dubrovčaninom Ivanom.⁸⁴⁰ Osim toga, Srebreničanin Stjepan Maričić održavao je kreditno-trgovinske odnose s dvojicom braće Dupetinović, Dubrovčanima koji su trgovali s Dubrovčaninom Binom Segunovićem naseljenim u Novom Brdu.⁸⁴¹

Zaposjedanje Srebrenice od strane Osmanlija značilo je, bar za prvo vrijeme, oslobađanje od uvećanih i pretjeranih obveza prema despotovim vlastima na jednoj i gospodarskog monopola Dubrovčana na drugoj strani. Domaći trgovački sloj zahvaljujući novim okolnostima znatno je ojačao i umnožio se kad je riječ o kreditno-trgovinskim poslovima. Sedamdesetih godina 15. stoljeća znatno se uvećao broj domaćih trgovaca, posebno u Srebrenici i Zvorniku. Korisnici dubrovačkih zajmova bili su Vučihna Miobratović, partneri Nikola Miladinović, Budislav Tvrtković i jedan Dubrovčanin, zatim Radašin Brajanović, Ivan Sirmić, Radonja Cvjetković, Božidar Ratković, Marin Dobrivojević, Radmilo Bogosalić zvani Hercotić, Radoje Radanović zvani Kučetić, Đurđen Petičević, Radovan Grdijević, Radoje Krajčinović, Vukac Milojević, Vukan Vukasović, Jakov Radamonović i drugi.

⁸³⁶ Test. Not. vol. XVIII, fol. 47–48; Usporedi: Dinić-Knežević, Migracije, str. 175.

⁸³⁷ Deb. Not. vol. XXXVII, fol. 81^v, 27. IX. 1465.

⁸³⁸ Deb. Not. vol. XXXVII, fol. 56; fol. 273 (1465.)

⁸³⁹ Deb. Not. vol. XXXVIII, fol. 2; fol. 118^v.

⁸⁴⁰ Deb. Not. vol. XXXVII, fol. 165, 7. II. 1467.; Div. Not. vol. XLIX, foll. 193^v, 7.X.1466.; fol. 145; fol. 159, 14. XI.1466.

⁸⁴¹ Deb. Not. vol. XXXVII, fol. 76^v, 14. III. 1466.

Glavni trgovinski proizvod kojim su trgovali bilo je srebro.⁸⁴² Domaći trgovci iz Srebrenice uzimali su zajmove i kod svojih sugrađana koji su došli živjeti u Dubrovnik nakon što su dobili status dubrovačkih građana, bilo izravno ili preko jamaca.⁸⁴³ Među domaćim jamcima spominje se i Vukosav Hercotić, pripadnik razgranate obitelji Hercotić u Srebrenici.⁸⁴⁴ Bilo je među domaćim trgovcima i epitropa, kakav je slučaj s Radivojem Mlekovićem, domaćim zlatarom u Srebrenici.⁸⁴⁵

Domaćih ljudi dužnika iz Srebrenice nalazimo u spisima viđenijih trgovaca iz Bosne. Tako su dužnici trgovačkog društva kompanije Stjepana Bjeloševića i Marina Dobrijevića tijekom 1470. godine bili Stjepan Paharlić, Martin Gravlje, vojvoda Derviš, Đove Plazićević, Radovan Radivanić, Stjepan Dragičević, Vuk Klobučina, Lukas Posuhalo, Vučihna Gvozdanić, Martin Glavan, Pavo Stepanović, Dogan Turčin, Radivoje Brajković kopač, Miladin Hutman, Prvjan kopač, Pribitko Balić, Mihovil mesar, Stjepan Paharičić i drugi.⁸⁴⁶

Jedan broj domaćih ljudi nije izmirivao obveze preuzete kod kreditora pa im je roba bila zaplijenjena pri dolasku u Dubrovnik. Takva je sudbina zadesila i domaće trgovce Radihnu Tvrtkovića, Radivoja Mlekovića zlatara i Nikolu Miladinovića zvanog Šabadin.⁸⁴⁷ No, bilo je i na drugoj strani neizvršavanja obveza. Spominje se da je domaći trgovac iz Srebrenice Ivan Hercotić isporučio srebro jednom Dubrovčaninu 1454. godine, a radilo se o 17 litara finog srebra. Naplata se oteгла do 1470. godine kada je dug naplatio preko svojeg opunomoćenika Batala Radakovića.⁸⁴⁸

Zbog dugova su neki domaći ljudi iz Srebrenice bili pozivani na sud u Dubrovnik, kao što je slučaj s Vukosavom.⁸⁴⁹ Zajmoprimci su u Dubrovniku držali određene pologe u novcu, predmetima ili robi. Radihna Tvrtković držao je akće u posjedu Milka Pribinjića, koje su na kraju sekvstrirane zbog izvjesnog duga.⁸⁵⁰

Jedan broj domaćih trgovaca iz Srebrenice nije bio vezan samo za svoj grad ili pak za Dubrovnik. Primjerice, Đurđen Petićević išao je u Višegrad pa je tom prilikom u njegovu kuću provalio njegov partner Bernard Mleković i nakon što ju je opljačkao, pobjegao je u

⁸⁴² Deb. Not. vol. XXXIX, fol. 158^v; fol. 159^v; fol. 88; fol. 40; fol. 48^v; fol. 125^v; fol. 176; fol. 176^v; fol. 179^v; fol. 196; fol. 81^v; fol. 83; fol. 41; fol. 50^v; vol. XLII, fol. 187; vol. XLIII, fol. 106; fol. 111^v; fol. 131^v; fol. 133; fol. 137; vol. XLV, fol. 89; fol. 154^v; fol. 159; fol. 198; vol. XLVI, fol. 8–9^v; fol. 41; fol. 41^v; fol. 87^v; fol. 98; fol. 117; fol. 118; fol. 120; fol. 134; fol. 139; fol. 142; fol. 142^v; fol. 143; fol. 145; vol. XLVII, fol. 29^v; fol. 32; fol. 41; fol. 54; fol. 103^v; fol. 104; fol. 163^v; fol. 180; fol. 192^v.

⁸⁴³ Div. Not. vol. XLIX, fol. 153; DAD: Procurae de Notariae vol. VI, fol. 12

⁸⁴⁴ Div. Canc. vol. LIV, fol. 127.

⁸⁴⁵ Div. Not. vol. XXXIX, fol. 189.

⁸⁴⁶ Div. Not. vol. LVIII, fol. 101^v–106, 9. I. 1475.

⁸⁴⁷ Div. Canc. vol. LXXX, fol. 130; vol. LXXIX, fol. 180^v; fol. 206.

⁸⁴⁸ Div. Canc. vol. LXXXIV, fol. 74, 3. IV. 1470.

⁸⁴⁹ Cons. Rog. vol. XXV, fol. 222, 11. X. 1488.

⁸⁵⁰ Div. Canc. vol. LXXX, fol. 150, 15. IX. 1480.

Dubrovnik.⁸⁵¹ Srebreničanin Stjepan Bjelošević održavao je trgovačke veze s Tomkom Gregorovićem iz Senja, koji je živio u Veneciji. Stjepanova udovica i njezin epitrop postavili su novčane zahtjeve udovici spomenutog Tomka, Stanuli.⁸⁵² Kad je riječ o Srbiji, domaći ljudi iz Srebrenice i Zvornika najviše su imali poslovnih veza s Novim Brdom.

U posljednjem desetljeću 15. stoljeća vidno je smanjen broj domaćih ljudi koji su trgovali s Dubrovnikom. Razloge tomu treba tražiti, prije svega, u zabrani izvoza od strane osmanskih vlasti, ne samo srebra, već i olova, voska i crvca. Samo pokojni Srebreničanin zadužio se u Dubrovniku, kakav je slučaj s Radičem Tvrtkovićem⁸⁵³ ili s Markom Vladojevićem Hercotićem koji je osigurao znatnu količinu soli (600 modija) za svoje karavandžije koji su mu prevozili olovo iz Srebrenice u Dubrovnik.⁸⁵⁴

Sve učestalije pljačke i ubojstva koja su se javila u Srebrenici pri skupljanju dugova utjecali su na smanjenje trgovine i veza s Dubrovčanima. Za dubrovačke podanike boravak i djelovanje u Srebrenici i Zvorniku postaju sve opasniji. Pokazuje to i primjer dubrovačkog bastarda Gradića, koji je bio utjerivač dugova pokojnog Vukašina Dobrovojevića koji je preminuo u Dubrovniku. Gradića su u Srebrenici ubili dužnici.⁸⁵⁵ Tek na početku 16. stoljeća, kada se prilike nešto popravljaju, bit će ponovno uspostavljena trgovinska veza Srebrenice i Zvornika s Dubrovnikom.

⁸⁵¹ Lam. de foris, vol. XLVIII, fol. 246, 29. XI. 1480.

⁸⁵² Cons. Min. vol. XXIII, fol. 20^v, 3. XI. 1486.

⁸⁵³ Deb. Not. vol. LIX, fol. 75^v; fol. 129; fol. 202^v; fol. 203.

⁸⁵⁴ Cons. Min. vol. XXVI, fol. 172, 13. VI. 1492.

⁸⁵⁵ Div. Canc. vol. LXXXVIII, fol. 46, 8. VI. 1491.

4. DUBROVČANI NASELJENICI SREBRENICE I ZVORNIKA U 15. STOLJEĆU

4.1. Dubrovčani s dužim i kraćim boravkom u Srebrenici i Zvorniku

Dubrovačke kolonije u Srebrenici i Zvorniku tijekom 15. stoljeća imale su u svojim redovima i vlastelu i pučane (građanstvo). Razlikovali su se po prezimenima i što je još izraženije, po tituli *ser* koju su nosili svi predstavnici plemićkog staleža u Dubrovniku. Njihov broj i status najviše se može pratiti iz odluka Malog vijeća o imenovanju konzula i sudaca u navedenim kolonijama. U odlukama o konzulima i konzulatima točno se navode njihova imena, imena sudaca, tužitelja i tuženih u međusobnim sporovima vođenim u Srebrenici i Zvorniku. Mnogo veće poteškoće predstavljaju pučani za koje se navode samo imena, osim kod onih istaknutijih i bogatijih koji su čak birani i za konzule, odnosno sudce. Pojedina imena uglednijih pučana s prezimenima počinju se javljati već u drugoj polovici 14. stoljeća. Najteže je utvrditi podrijetlo imena onih koji se u povijesnim izvorima navode samo kao partneri uglednijih dubrovačkih trgovaca, a takvih je u Srebrenici bilo preko dvije stotine. Poteškoću u identifikaciji predstavljaju i oni pored čijih imena stoji da su sluge određenih Dubrovčana. Za jedan broj obrtnika uz ime stoji samo vrsta obrta. Nadalje, jedan broj Dubrovčana u Srebrenici i Zvorniku obilježavan je prema nadimku: Gladnica, Kožica, Dupetin, Grabileto i slično.⁸⁵⁶ Sve te okolnosti otežavaju i utvrđivanje vremena njihova boravka u spomenutim dvama bosanskim centrima. Neki se od njih u povijesnim izvorima spominju samo jednom ili više puta u jednoj godini.

Za razliku od Srebrenice koja ima tradiciju naseljavanja Dubrovčana, Zvornik se u povijesnim dubrovačkim izvorima javlja nešto kasnije, pa su se i Dubrovčani ondje naseljavali u razdoblju između 1415. i 1432. godine. Zvornik je tada bio vrlo prometno mjesto kroz koje su prolazili brojni Dubrovčani. Neki od njih tamo su se i zadržavali, bilo na duže ili kraće vrijeme. Najveći se broj njih u Zvorniku zadržava kraće vrijeme. Njih čak 410 u arhivskim izvorima nalazi se samo jedanput. Od ukupno 640 manji dio živi i djeluje u Zvorniku od dvije pa na više godina. D. Kovačević-Kojić navodi da je u Zvorniku 1415. godine živjelo samo šest Dubrovčana, od čega je pet bilo novopridošlih. Naredne 1416. godine brojka se penje na jedanaest, sljedeće (1417.) godine bilo ih je šesnaest, a onda se taj broj naglo uvećava. Godine 1418. bilo je u Zvorniku 74 Dubrovčana, da bi taj broj 1419. godine pao na svega 30, dok je 1420. godine pad broja još uočljiviji i iznosi samo 19. Njihov se broj poslije 1420. godine počinje ponovno povećavati pa je 1421. iznosio 21, naredne godine već se popeo na 60, 1423. godine brojka je iznosila 61, da bi se naredne 1424. godine broj opet smanjio na 53. Osjetniji

⁸⁵⁶ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 70.

porast broja Dubrovčana u Zvorniku uočljiv je 1425. godine kada je iznosio 130, naredne još više – 142, a onda se 1427. godine broj popeo na 181. Najveći priljev i najveći broj Dubrovčana zabilježen je tijekom 1428. godine kada je iznosio 238, a onda se narednih godina opet počeo naglo smanjivati. Godine 1429. broj je pao na svega 61, 1430. još se više smanjio i iznosio je 29, a 1431. godine iznosio je svega 15, dok je najmanji broj iznosio 1432. godine – svega osam.⁸⁵⁷

Prema D. Kovačević - Kojić, broj Dubrovčana s manjim prekidima koji su proveli u Zvorniku četiri godine iznosio je trideset i dva, onih koji su proveli pet godina bilo je sedamnaest, onih koji su proveli šest godina bio je devetnaest. Četrnaest je bilo onih koji su proveli sedam godina, zatim onih koji su proveli osam godina bilo je jedanaest, onih koji su tamo bili devet godina bilo je četrnaest, onih s deset godina provedenih u Zvorniku bilo je devet, onih s jedanaest godina bilo je također devet, s dvanaest godina boravka bio je samo jedan i s trinaest godina svega dva Dubrovčana.⁸⁵⁸ Iz navedenih podataka može se zaključiti da je u Zvorniku bilo dosta Dubrovčana koji nisu imali samo privremeni boravak u tom gradu.

Dobro je poznato da se dubrovačka vlastela uglavnom vezivala samo za rudnike i trgove koji su stvarali mogućnosti za veće zarade i profite, i to u većim razmjerima. Najbolje to pokazuje brojčano stanje boravka u Zvorniku dubrovačke vlastele u svakoj godini tijekom 15. stoljeća. Članovi obitelji Bobaljevića: Stjepan, Dominik i Blaž stanovnici su dubrovačke kolonije u Zvorniku s različitim trajanjem boravka. Najduže je boravio Blaž, koji se kao konzul u Zvorniku spominje 1427., 1429. i 1430. godine. Za razliku od njega, Dominik se javlja na toj funkciji 1417., 1418. i 1419. godine i najzad, treći Bobaljević Stjepan javlja se samo 1426. godine.⁸⁵⁹ Još jedan član te obitelji boravio je u Zvorniku. Riječ je o Andrušku Petra Bobaljevića koji tamo boravi od 1426. do 1429. godine.⁸⁶⁰

S nešto dužim boravkom u Zvorniku daleko je veći broj pučana u usporedbi s plemićima. Radi se najčešće o obrtnicima i trgovcima. Više od osam godina tamo borave neki od članova plemićke obitelji Gundulića, bilo kao konzuli ili sudci, bilo kao trgovci i zakupci rudarskih jama, kola ili zakupci carina. Jedan je od njih Ivan Gundulić koji živi i radi u Zvorniku od 1415. godine, kada se prvi put javlja u povijesnim izvorima pa do 1423. godine, kada je zadnji put spomenut.⁸⁶¹

⁸⁵⁷ Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 22. (tablica)

⁸⁵⁸ Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 23–24.

⁸⁵⁹ Cons. Min. vol. I (1418. – 1422.); vol. II (1422. – 1426.); vol. III (1426. – 1429.). Blaž i Dominik bili su birani za konzule u Zvorniku i Pod-Zvorniku, a Stjepan u Zvorniku.

⁸⁶⁰ Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 23., nap. 18.

⁸⁶¹ A. Veselinović, Dubrovačko Malo veće o Srbiji (1415. – 1460.), Istorijski institut SANU, Istorijski arhiv Kraljevo, Istorijski arhiv Čačak, Beograd, 1997., str. 5., Cons. Min. vol III, fol. 73^v, 18. VI. 1423.

Još jedan član obitelji, Jakob Gundulić boravi čitavo desetljeće u Zvorniku kao konzul ili sudac. Njegov boravak tamo spominje se od 1421.⁸⁶² i traje do 1431. godine kada je biran za sudca.⁸⁶³ Dvije godine poslije nalazi se na položaju sudca u Srebrenici.⁸⁶⁴ Još je jedan Gundulić obnašao funkciju konzula i sudca u Zvorniku gotovo nepuno desetljeće. Bio je to Paladin Gundulić koji se na položaju konzula u nalazi 1416. godine.⁸⁶⁵ Na istu je funkciju Paladin biran 1422. i 1425. godine u Zvorniku.⁸⁶⁶

I dubrovački plemić Marin Lukarević boravio je nešto duže u Zvorniku obnašajući funkciju i konzula i sudca. Prvi put ga na mjestu sudca nalazimo 1417. godine,⁸⁶⁷ a potom i 1418. godine.⁸⁶⁸ Te je godine na kratko obnašao i funkciju konzula⁸⁶⁹ jer ga iste godine više puta opet nalazimo u funkciji sudca.⁸⁷⁰ Sljedeće 1419. godine opet je bio biran za konzula.⁸⁷¹ Na tom ga položaju nalazimo 1420., 1421., 1423. te 1425. godine.⁸⁷² Marin Lukarević bio je 10 puta biran za konzula (1418., 1419., 1420., 1423. i 1425. godine) i trinaest puta za sudca.⁸⁷³

Visoke položaje i ugled u Zvorniku uživali su članovi obitelji Gučetić. Među njima, bez sumnje, najistaknutiji je bio Marin Gučetić koji je između 1426. i 1431. godine čak 45 puta bio biran za konzula, a preko 60 puta za sudca.⁸⁷⁴ Samo 1426. godine bio je biran 14 puta za konzula.⁸⁷⁵ Naredne 1427. godine biran je čak 21 puta za konzula.⁸⁷⁶ Godinu dana poslije izabran je osam puta i 1431. godine dvaput.⁸⁷⁷ Za sudca je izabran 1422. godine.⁸⁷⁸ Na tu je funkciju

⁸⁶² Cons. Min. vol. II, fol. 196^v, 26. V. 1421.; Cons. Min. vol. V, fol. 106^v, 14. IV. 1431. Godine 1421. bio je biran za sudca u Pod-Zvorniku, a 1431. u Zvorniku.

⁸⁶³ Cons. Min. vol. V, fol. 94^v, 12. II. 1431. (u Zvorniku)

⁸⁶⁴ Cons. Min. vol. VI, fol. 20, 27. I. 1433.

⁸⁶⁵ Cons. Min. vol. I, fol. 94^v, 29. XI. 1416. (u Pod-Zvorniku)

⁸⁶⁶ Cons. Min. vol. III, fol. 31, 10. X. 1422.; fol. 252^v, 31. VIII. 1425.

⁸⁶⁷ Cons. Min. vol. I, fol. 156^v, 22. IX. 1417.; fol. 157^v, 25. IX. 1417.; fol. 164, X. 1417.; fol. 172^v, 23. XII. 1417. Te je godine bio biran za sudca u Zvorniku i Pod-Zvorniku.

⁸⁶⁸ Cons. Min. vol. II, fol. 7^v, 16. VIII. 1418. Te je godine bio biran za sudca u Pod-Zvorniku.

⁸⁶⁹ Cons. Min. vol. 9^v, 27. VIII. 1418. (u Pod-Zvorniku)

⁸⁷⁰ Cons. Min. vol. II, fol. 19, 29. X. 1418.; fol. 19^v, 29. X. 1418.; fol. 15^v, 27. IX. 1418.; fol. 29^v, 22. XII. 1418.; fol. 30, 22. XII. 1418. (u Pod-Zvorniku)

⁸⁷¹ Cons. Min. vol. II, fol. 54^v, 4. IV. 1419., fol. 89, 19. X. 1419. (u Pod-Zvorniku)

⁸⁷² Cons. Min. vol. II., fol. 109^v, 8. II. 1420.; fol. 196^v, 26. V. 1421.; fol. 219, 8. X. 1421.; vol III, fol. 46, 5. II. 1423.; fol. 47, 12. II., 1423.; fol. 52, 5. III. 1423.; vol. III, fol. 229, 5. VI. 1425. Bio je biran u Zvorniku i Pod-Zvorniku.

⁸⁷³ Cons. Min. vol. II, fol. 7^v, 16. VIII. 1418.; fol. 54^v, 4. IV. 1419.; fol. 89, 19. X. 1419.; fol. 109^v, 8. II. 1420.; fol. 196^v, 26. V. 1421.; fol. 219, 8. X. 1421.; vol. III, fol. 46, 5. II. 1423.; fol. 47, 12. II. 1423.; fol. 52, 5. III. 1423.; fol. 229, 5. VI. 1425.; vol II, fol. 83, 12. IX. 1419.; fol. 158^v, 25. XI. 1420.; vol III, fol. 15^v, 6. X. 1422.; vol. I, fol. 156^v, 22. IX. 1417.; fol. 157^v, 25. IX. 1417.; fol. 162^v, 10. XI. 1417.; fol. 172^v, 23. XII. 1417.; vol. II, fol. 15, 27. IX. 1418.; fol. 19^v, 29. X. 1418.; fol. 30, 22. XII. 1418.; fol. 83, 12. IX. 1419.; fol. 158^v, 25. XI. 1420.; vol III, fol. 15^v, 6. X. 1422.; Bio je biran u Zvorniku i Pod-Zvorniku.

⁸⁷⁴ U razdoblju između 1422. i 1431. bio je biran za konzula i sudca u Zvorniku i Pod-Zvorniku.

⁸⁷⁵ Cons. Min. vol. IV, fol. 1, 24. IV. 1426.; fol. 19., 27. VI., 1426.; fol. 29^v, 13. VIII. 1426.; fol. 39, 10. IX. 1426.; fol. 33^v, 10. IX. 1426.; fol. 35, 17. IX. 1426.; fol. 42, 22. X. 1426.; fol. 42^v, 24. X. 1426.; fol. 44, 30. X. 1426.; fol. 44^v, 2. XI. 1426.; fol. 45, 5. XI. 1426.; fol. 46^v, 13. XI. 1426.; fol. 49, 17. XI. 1426.

⁸⁷⁶ Cons. Min. vol. IV, fol. 71; fol. 74^v; fol. 85^v; fol. 88^v; fol. 89^v; fol. 94.; fol. 103^v; fol. 105^v; fol. 107^v, fol. 108^v, fol. 109; fol. 109^v; fol. 110; fol. 119; fol. 124; fol. 127^v, fol. 128.

⁸⁷⁷ Cons. Min. vol. IV, fol. 132^v; fol. 133^v; fol. 162^v; fol. 170; fol. 170^v; fol. 172; fol. 172^v; fol. 185^v (1428.); vol. V, fol. 94^v (1431.), fol. 164^v (1431). Bio je biran za konzula u Zvorniku i Pod-Zvorniku.

⁸⁷⁸ Cons. Min. vol III, fol. 15^v, 6. X. 1422.

biran i nekoliko godina prije (1418. i 1419. godine). Potom mu se gubi trag nekoliko godina, točnije do 1426. godine, kada se ponovno javlja u ulozi konzula i sudca.⁸⁷⁹ Sljedeće 1427. godine biran je za sudca čak 16 puta.⁸⁸⁰ I tijekom naredne (1428.) godine također je više puta biran za sudca, čak 35 puta.⁸⁸¹ Biran je za sudca i iduće, 1429. godine više puta.⁸⁸²

Od Gučetića su u Zvorniku nešto kraće boravili i obnašali vrlo visoke funkcije konzula i sudca još i Matej Gučetić koji je biran dva puta za konzula i osam puta za sudca.⁸⁸³ Prvi se put kao sudac javlja 1423. godine i od tada do 1430. godine.⁸⁸⁴ Federik Gučetić, također dubrovački plemić iz roda Gučetića, biran je tri puta za konzula i tri puta za sudca.⁸⁸⁵ Za sudca je prvi put biran 1425. godine, a zadnji 1427. godine.⁸⁸⁶ Još su dvojica Gučetića boravila u Zvorniku nešto kraće vrijeme i također obnašala funkcije konzula i sudca. Bili su to Juraj Gučetić jedanput biran za konzula, ali nijednom za sudca u Zvorniku.⁸⁸⁷ I Gojko Gučetić također je kratko boravio u Zvorniku i dvaput je bio biran za konzula, 1426. godine,⁸⁸⁸ kao uostalom i šesti član kuće Gučetića: Franko. On je za konzula također bio biran samo jednom, a funkciju sudca nije obnašao u Zvorniku.⁸⁸⁹

Predstavnici triju najistaknutijih dubrovačkih patricijskih obitelji: Gučetići, Gundulići i Bobaljevići, u samom su gradu Dubrovniku bili antagonistički podijeljeni u takozvane klanove, a ta je podijeljenost došla do izražaja i u najmoćnijim njihovim kolonijama u Bosni: Srebrenici i Zvorniku. Dok su u Zvorniku, a tako je bilo i u Srebrenici, dominirali Gučetići, manje je zapažena uloga članova obitelji Gundulića ili Bobaljevića. Najbolje se to razabire u izboru konzula, pa donekle i sudca, premda je kod izbora sudca ta podijeljenost bila nešto manja. Klanovska podijeljenost dubrovačke vlastele ima vrlo staru tradiciju. Stariji su Gundulićev klan, koji se još zvao i Judin klan, i Bobaljevićev klan, dok je Gučetićev nešto mlađi i potječe iz 14. stoljeća, a nastao je iz frakcije Gundulićeva klana.⁸⁹⁰

⁸⁷⁹ Cons. Min. vol. IV, fol. 19, 27. VI. 1426.; fol. 42^v, 22. X. 1426., fol. 19^v, 3.VIII. 1426.; fol. 48, 16.xi. 1426.

⁸⁸⁰ Cons. Min. vol. IV, fol. 97; fol. 102^v; fol. 104; fol. 107^v; fol. 109; fol. 109^v; fol. 110^v; fol. 112^v; fol. 115^v; fol. 124; fol. 113; fol. 126^v. Tijekom te godine bio je biran u Zvorniku i Pod-Zvorniku.

⁸⁸¹ Cons. Min. vol. IV, fol. 170, 19.VI. 1428.; fol. 128, 30. XII. 1428. (1427.); fol. 134^v, 15. I. 1428.; fol. 135; fol. 144; fol. 145; fol. 145^v; fol. 146; fol. 152; fol. 152^v; fol. 159; fol. 160; fol. 161^v; fol. 162; fol. 165^v; fol. 173^v, fol. 174; fol. 174^v; fol. 176; fol. 176^v; fol. 179^v; fol. 188; fol. 190; fol. 193^v; fol. 197^v; fol. 199^v; fol. 206^v.

⁸⁸² Cons. Min. vol. IV, fol. 216, 13. I. 1429.; fol. 225, 24. I. 1429.; fol. 226^v, 28. II. 1429.; fol. 229, 16. III.; fol. 232^v, 7. IV. (u Zvorniku i Pod-Zvorniku)

⁸⁸³ Cons. Min. vol. III, fol. 97^v, 17. X. 1423., fol. 31, 20. VIII. 1426. (konzul u Zvorniku)

⁸⁸⁴ Cons. Min. vol. III, fol. 46, 5. II. 1423.; fol. 91^v, 2. 10. 1423.; vol. V, fol. 5^v, 4. 1.1430.; fol. 18^v, 20. II. 1430.; fol. 29, 5. IV. 1430.; fol. 41^v, 12.VI. 1430.; fol. 47, VI. 1430. fol.

⁸⁸⁵ Cons. Min. vol. IV, fol. 9^v, 23. V. 1426.; fol. 19, 27. VI. 1426.; fol. 55, 8. XII. 1426. (konzul)

⁸⁸⁶ Veselinović, Dubrovačko Malo veće, str. 165.; Cons. Min. vol. IV, fol. 95^v, 16. VI. 1427. (u Zvorniku)

⁸⁸⁷ Cons. Min. vol. IV, fol. 1^v, 25. IV. 1426. (u Pod-Zvorniku)

⁸⁸⁸ Cons. Min. vol. IV, fol. 12^v, 1. VI.; fol. 32, 29. VIII. 1426. (u Zvorniku)

⁸⁸⁹ Cons. Min. vol. IV, fol. 3^v, 4. V. 1426. (u Pod-Zvorniku)

⁸⁹⁰ N. Vekarić, Vlastela grada Dubrovnika, sv. I, HAZU, Zagreb – Dubrovnik, 2011., str. 160.

Mijenjao se odnos snaga među navedenim klanovima, a njima se mogu pridružiti i Menčetići koji su sredinom 14. stoljeća bili najbrojniji.⁸⁹¹ Klanovska je pozicija uvelike utjecala i na izbore pojedinih funkcija pa tako i onih u dubrovačkim kolonijama Srebrenici i Zvorniku. Kada je u Dubrovniku na položajima kneza, člana Malog vijeća ili Velikog vijeća bio klan Bobaljevića, i u Zvorniku i u Srebrenici na položaju su konzula češće bili članovi te obitelji nego članovi drugih dvaju klanova, i obrnuto. U dužem mirnom razdoblju klanovi su djelovali u nešto tolerantnijoj atmosferi. Bila su uspostavljena pravila rodovskih granica kod izbora na najvažnije položaje i funkcije. Tada su mogli doći do izražaja i trenutno brojčano manji klanovi kao što su primjerice Saraka, Lukarević, Restići, Đorđići, Sorkočevići, čiji su članovi birani na položaje konzula ili sudaca u navedenim dvjema dubrovačkim kolonijama. U vrijeme najvećeg gospodarskog, političkog pa i kulturnog razvoja Dubrovačke Republike do kojeg je došlo u prvoj polovici 15. stoljeća utemeljeno je više konzulata u Bosni, Humu i Despotovini. Kad su procvat doživjeli brojni obrti: zlatarski, suknarski, klesarski, zidarski i drugi, potražit će oni nova tržišta i nove uvjete za djelovanje. Tako će za jedan broj tih obrta veoma privlačna postati Srebrenica zbog svojih rudnih bogatstava, kao i Zvornik zbog važnosti prometnog položaja kao poveznice sjevera i juga te istoka i zapada. Dubrovčani postaju konzuli i sudci u tim mjestima, brinući se za veći broj Dubrovčana koji tamo borave duže ili kraće vrijeme. Velik broj Dubrovčana nalazio se i na položaju kneza, carinika ili zakupnika carine, što je iziskivalo njihov duži ili kraći boravak u Srebrenici i Zvorniku.

Osim gospodarske aktivnosti koja je bila najveći razlog dužeg boravka Dubrovčana u Zvorniku i Srebrenici, i česte epidemije kuge bile su razlog dislociranja većeg broja Dubrovčana izvan dubrovačkih zidina u njihove kolonije Srebrenicu i Zvornik. Naročito su te epidemije bile učestale u prvim trima desetljećima 15. stoljeća. Prva se pojavljuje 1401. godine, potom u travnju 1416. godine kada je umrlo oko 3.800 žitelja.⁸⁹² Sljedeća epidemija pojavila se 1422. godine i potrajala je gotovo čitavu godinu dana. I pet godina poslije ponovo je Dubrovnik zadesila ta opaka bolest, a potom je 1430. godine Dubrovnik zahvatio jak potres, na sreću bez ljudskih žrtava.⁸⁹³ U tim većim epidemijama izumrli su neki dubrovački plemićki rodovi, a oni veći i poznatiji brojčano su se smanjili.

Jedan se broj dubrovačkih plemićkih obitelji s čitavim obiteljima nastanio i nastavio živjeti u dubrovačkim kolonijama Zvorniku i Srebrenici. U tim se mjestima spominju i po tri generacije koje su tamo boravile i čiji su članovi ostavljali oporuke, koje su kasnije registrirane i u Dubrovačkoj kancelariji. Nije riječ samo o članovima plemićkih obitelji, već i o predstavnicima

⁸⁹¹ Vekarić, Vlastela grada Dubrovnika, sv. I, str. 160–161.

⁸⁹² Vekarić, Vlastela grada Dubrovnika, sv. I, str. 240.

⁸⁹³ Vekarić, Vlastela grada Dubrovnika, sv. I, str. 240.

ma pučana koji tamo borave duže vrijeme. Izgradili su vrlo bogatu karijeru na gospodarskom pa i političkom planu. Dio ih je dospio i do položaja konzula i sudca, i kao takvi mogu se pratiti duži niz godina u Zvorniku ili Srebrenici. Spomenut ćemo samo neke: Radosav Gladnica, koji je dva puta bio biran za konzula u Zvorniku i čak trinaest puta za sudca. Konzul je bio u dvama navratima 1423. godine: prvi je put biran u rujnu, a drugi put u prosincu te godine.⁸⁹⁴ Drugi je primjer dubrovačka pučka obitelj Veltrano, čiji je član Kolin bio biran na mjesto sudca čak 14 puta, ali ni jednom za konzula. Za sudca je prvi put biran 9. rujna 1427. godine, a zadnji put 30. studenog 1428. godine.⁸⁹⁵ Iako se čini da se taj istaknuti dubrovački trgovac zadržao kraće vrijeme u Zvorniku, ti podatci ne daju pravu sliku njegova boravka i aktivnosti u Zvorniku. I njegov otac Dimko Veltrano boravio je u Zvorniku.⁸⁹⁶

Nešto duži boravak i blistaviju karijeru u Zvorniku ostvarili su članovi obitelji Slavković, pripadnici dubrovačkih pučana koje nalazimo i u Srebrenici. Jedan od viđenijih predstavnika te obitelji bio je Budisav Slavković, koji je 19 puta biran za sudca u Zvorniku. Prvi se put na tom položaju javlja 1421. godine pa onda narednih 1422., 1423., 1425., 1426. te 1427. godine kada se zadnji put javlja na toj funkciji.⁸⁹⁷ Bio je uključen u brojne kreditno-trgovinske poslove, bilo sa svojim sugrađanima ili s domaćim ljudima, pa i sa strancima. Uživao je veliki ugled zbog svoje uspješne gospodarske i političke karijere. Od Dubrovčana iz redova pučana u Zvorniku je također ugled i položaj uživao Žan (Ivan) Pikiko, koji je šest puta biran za sudca, prvi put u kolovozu 1427. godine i onda još tri puta 1427. godine.⁸⁹⁸ I naredne 1428. godine biran je za sudca u Zvorniku,⁸⁹⁹ kao i na početku 1429. godine.⁹⁰⁰ Još jednog Pikika Bogišu nalazimo na položaju sudca, ali u Srebrenici, no ne znamo je li u srodstvu s mnogo poznatijim Žanom (Ivanom) Pikikom.

Iz redova je pučana obitelj Kasela Liješević koja je neko vrijeme živjela u Srebrenici, a onda u Zvorniku, gdje su neki njezini članovi birani za tamošnje sudce. Nisu članovi te obitelji bili samo sudci, već i parničari u Zvorniku i Srebrenici. Stjepan Kasela boravi najprije u Srebrenici, a od 1426. do 1429. godine bio je u Zvorniku. Stjepan Kasela posjedovao je u Zvorniku i kuću s pokućstvom što je znak da je tamo živio, a ne samo djelovao. Kao partner

⁸⁹⁴ Cons. Min. vol. III, fol. 91, 1. X. 1423.; fol. 10, 4. XII. 1423. (u Pod-Zvorniku)

⁸⁹⁵ Cons. Min. vol. IV, fol. 109^v, 22. IX. 1427.; fol. 206, 30. XI. 1428. (bio je biran u Zvorniku i Pod-Zvorniku)

⁸⁹⁶ Cons. Min. vol. IV, fol. 111, 2. X. 1427.

⁸⁹⁷ Cons. Min. vol. II, fol. 203^v, 14. VII. 1421., vol. III, fol. 26^v, 15. XI. 1422.; fol. 52, 5. III. 1423.; fol. 73^v, 16. VI. 1423.; fol. 91, 1. IX. 1423.; fol. 238, 9. III. 1425.; vol. IV, fol. 1^v, 25. IV. 1426.; fol. 8^v, 21. V. 1426.; fol. 12, 31. V. 1426.; fol. 12^v, 1. VI. 1426.; fol. 19, 27. VI. 1426.; fol. 39, 10. IX. 1426.; fol. 42, 22. X. 1426.; fol. 44, 30. X. 1426.; fol. 44^v, 2. XI. 1426.; fol. 46^v, 13. XI. 1426.; fol. 89^v, 17. V. 1427.; fol. 103^v, 8. VIII. 1427. Bio je biran u Zvorniku i Pod-Zvorniku.

⁸⁹⁸ Cons. Min. vol. IV, fol. 103^v, 8. VIII. 1427.; fol. 105^v, 20. VIII. 1427.; fol. 105, 20. VIII. 1427.; fol. 110, 30. IX. 1427.

⁸⁹⁹ Cons. Min. vol. IV, fol. 198, 28. X. 1428.

⁹⁰⁰ Cons. Min. vol. IV, fol. 216, 13. I. 1429. Te je godine bio biran u Pod-Zvorniku.

Bojka Nenkovića, osim kuće i pokućstva, imali su blizu 3000 dukata (točno 2.922), raznu srebrninu, odjeću i drugo.⁹⁰¹ Ta se imovina, prema oporuci Stjepana Kasele, trebala prodati, a novac koji se za nju dobije partner Bojko Nenković nije smio dirati pola godine, pa i više, kako to odrede epitropi. Zatim se taj iznos trebao proslijediti u Veneciju, osim novca ostavljenog za miraz trima kćerima: Maruši, Linjuši i Marušici, oko 2.800 perpera.⁹⁰²

Stjepan Kasela poslovaio je u Srebrenici desetljeće i pol, a znatno manje u Zvorniku gdje nije imao nekretnine. Čini se da je živio više u svojoj kući u Zvorniku, a noćio je u konačištu u Srebrenici. Nije onda ni čudno što je određen iznos novca ostavio crkvi svete Marije u Zvorniku, točnije 40 perpera za kupnju misne odjeće.⁹⁰³ I njegovi sinovi Franko i Petar, koji su mogli imati oko dvadeset godina kad im je otac Stjepan umro (1449.), živjeli su i djelovali u Zvorniku i još više u Srebrenici.⁹⁰⁴ Stjepan Kasela biran je četiri puta za sudca u Pod-Zvorniku. Prvi se put na tom položaju našao u travnju 1426. godine.⁹⁰⁵ Te je godine biran još dva puta na tu funkciju, jedanput u lipnju, a drugi put u kolovožu.⁹⁰⁶ Jedanput se u Pod-Zvorniku kao sudac spominje pod drugim prezimenom – Liješević, i to 15. srpnja 1426.⁹⁰⁷

Stjepan Liješević Kasela bavio se kreditno-trgovinskim poslovima u Zvorniku i Srebrenici. Bio je ugledni trgovac i kreditor svojih sugrađana, a i drugih trgovaca izvan Dubrovnika. U toj ga ulozi nalazimo 1426. godine, kada se pred konzulom i sudcima u Zvorniku vodi spor s njegovim dužnicima Božidarom Bogdanovićem, Milovanom Đurkovićem, Ostojom Kucićem, Radićem Milusićem, Božičkom i Radivojem Obradovićem te Stanišom i Dabiživom Ivanićem iz Bara.⁹⁰⁸ Kao kreditor je, u partnerstvu s Nikšom Trovišićem, kreditirao ser Marina Lukarevića te braću Stanislava i Dabiživa Canu iz Bara.⁹⁰⁹ Još se jednom te godine (1427.) pojavljuje u ulozi kreditora. Ovoga su puta njegovi dužnici Radonja Arnikijević, Pripko Bogčinović, Ivan Usigalović i Gojana, žena Radmila Perona.⁹¹⁰ Bio je kreditor i nekih podstrigača sukna. Riječ je o izvjesnom Radunu koji se u zajednici s Radom Obradovićem, Ivankom Branković, Bogoslavom Starčevićem, Dabiživovim bratom Ljubišom zadužio kod Stjepana Liješevića 1427. godine i zbog neizmirenih je obveza slučaj dospio na sud u Zvorniku.⁹¹¹ Njegov je dužnik i Stonjanin Juras Radanović, koji je u društvu s Božidarom

⁹⁰¹ Test. Not. vol. XIV, fol. 112^v–113, 22. XI. 1430.

⁹⁰² Čuk, Porodica Kasela, str. 102, nap. 16

⁹⁰³ Test. Not. vol. XIV, fol. 111^v–112; fol. 118^v.

⁹⁰⁴ Čuk, Porodica Kasela, str. 109/10.

⁹⁰⁵ Cons. Min. vol. IV, fol. 1, 25. IV.

⁹⁰⁶ Cons. Min. vol. IV, fol. 19, 27. VI. 1426.; fol. 29^v, 18. VIII. 1426.

⁹⁰⁷ Cons. Min. vol. IV, fol. 22.

⁹⁰⁸ Cons. Min. vol. IV, fol. 55, 8. XII. 1426.

⁹⁰⁹ Cons. Min. vol. IV, fol. 127^v, 29. XII. 1428. (1427.)

⁹¹⁰ Cons. Min. vol. IV, fol. 124, 13. XII. 1427.

⁹¹¹ Cons. Min. vol. IV, fol. 113, 15. X. 1428.

Milićem bio dužnik Stjepana Liješevića Kasele 1428. godine.⁹¹² I na početku naredne 1429. godine još se jednom pojavljuje Stjepan Kasela u ulozi kreditora, ovoga puta samo jednom dužniku – Juraku Radosaljiću, s kojim vodi spor zbog neizmirenih dužničkih obveza.⁹¹³ Sama činjenica da se kod njega zadužuju i dubrovački plemići dovoljno govori o kakvom je trgovcu riječ i s kakvim je ugledom i povjerenjem živio relativno dugo vremena u Zvorniku.

Postoji još takvih primjera dubrovačkih pučana u službi trgovaca koji su nešto duže boravili i djelovali u Zvorniku. Neki su od njih obnašali i funkciju sudca u tom gradu. Navest ćemo nekoliko takvih primjera. Nikola Okruglić bio je više puta biran za sudca u Zvorniku, prvi put 1423. godine, potom još jednom te godine, a onda 1425. godine.⁹¹⁴ Naredne godine bio je u toj službi.⁹¹⁵ Nikola Okruglić bavio se kreditno-trgovinskim poslovima ili sam ili s bratom Stjepanom. I njihov se otac bavio tim poslovima u Zvorniku. Riječ je o Vukoju Okrugliću. Nikola se prvi put pojavljuje u ulozi zajmoprimca 1423. godine, a vjerovnik mu je bio Kolin Veltrano.⁹¹⁶ Nikola i Stjepan Okruglić bili su u nekoliko navrata dužnici poznatih dubrovačkih plemića Franka Gučetića i Benedikta Gundulića. Kako nisu bili uredni podmiritelji dužničkih obveza, došli su na zvornički sud zajedno s brojnim sugrađanima, također dužnicima spomenutih dubrovačkih plemića.⁹¹⁷ U kreditno-trgovinskim poslovima bio je s još jednim dubrovačkim plemićem Ruskom Sarakom.⁹¹⁸ I njegov brat, ser Ivan Saraka, bio mu je vjerovnik 1427. godine kada su uz Nikolu Okruglića Sarakini dužnici bili Radovan Borojević, Bogoje Paparčić, Tvrdislav Miošić, Brajan Paručević, Radovac Novaković, Brajan Gojaković i Vukosav Radičević. Kako nisu bili uredni platiše, Ivan Saraka potražio je pravdu na sudu u Zvorniku.⁹¹⁹

Duži boravak u Zvorniku može se pripisati i spomenutom Ivanu, Nikoli te Iliji Saraki. Mnogo poznatiji Ivan Saraka u Zvorniku je biran na mjesto konzula, čak 50 puta, a ni jednom za sudca. Njegov brat Nikola biran je tri puta za konzula u Zvorniku i također ni jednom za sudca, dok je treći Saraka, Ilija biran samo za sudca, i to četiri puta. Njihov boravak i aktivnost u Zvorniku najupečatljiviji su tijekom trećeg desetljeća 15. stoljeća, točnije od 1425. do 1430. godine. Ivan Saraka na položaju se konzula nalazi od 1425. godine, kada se prvi put spominje,⁹²⁰

⁹¹² Cons. Min. vol. IV, fol. 193^v, 10. X. 1428.

⁹¹³ Cons. Min. vol. IV, fol. 227^v, 8. III. 1429.

⁹¹⁴ Cons. Min. vol. IV, fol. 83. 8. VIII. 1423.; fol. 97^v, 17. X. 1423.; fol. 97^v, 17. X. 1423.; fol. 223, 30. XI. 1425. (u Zvorniku)

⁹¹⁵ Cons. Min. vol. IV, fol. 19, 27. VI. 1426., fol. 35, 17. IX. 1426.

⁹¹⁶ Cons. Min. vol. III, fol. 104, 4. XII. 1423.

⁹¹⁷ Cons. Min. vol. III, fol. 268, 30. XI. 1425., fol. 270, 11. XII. 1425.

⁹¹⁸ Cons. Min. vol. IV, fol. 33, 10. IX. 1427.

⁹¹⁹ Cons. Min. vol. IV, fol. 110, 30. IX. 1427.

⁹²⁰ Veselinović, Dubrovačko Malo veće o Srbiji (1415. – 1460.), str. 165, Cons. Min. vol. III, fol. 270, 11. XII. 1425. Te je godine bio biran u Zvorniku.

potom šest puta 1427. godine i najveći broj tijekom 1428. godine.⁹²¹ U svojstvu konzula biran je i naredne 1429. godine i to dva puta.⁹²² Njegov brat Nikola Saraka također je biran za konzula u Zvorniku, tri puta 1430. godine,⁹²³ pri čemu je obnašao funkciju konzula u Zvorniku i Srebrenici, dok je Ilija biran samo za sudca u Zvorniku i to dva puta 1426. godine⁹²⁴ i isto toliko puta 1427. godine.⁹²⁵

Ivan i Nikola Saraka u Zvorniku se bave kreditno-trgovinskim poslovima, čak su i međusobno bili kreditori. Tako je Nikola bio vjerovnik bratu Ivanu i njegovu partneru Juraju Radinoviću zvanom Smokva. Kako mu dužnici nisu izmirili dugove u predviđenom roku, spor je bio riješen na sudu.⁹²⁶ Ne samo da je bio kreditor, već i dužnik u kreditno-trgovinskim poslovima prema Luki Sorkočeviću.⁹²⁷ I Ivan Saraka bavio se zaduženjima u kreditno-trgovinskim poslovima. Vjerovnik mu je bio Dragoje Marina Sorkočević. U tom zaduženju njegov je partner bio Martol Dumka Tripe.⁹²⁸ Ser Nikola Saraka zadužuje se i kod trgovaca iz reda dubrovačkih pučana. Zaduzio se kod Franka Radonjića, zajedno sa svojim partnerima Božidarom Bogdanovićem i Marojem Lušićem.⁹²⁹ Ivan Saraka bio je vjerovnik i Stjepku Vukojeviću s kojim je imao spor na sudu zbog neispunjenja preuzetih obveza.⁹³⁰ Bio je vjerovnik i većem broju sugrađana u Zvorniku: Nikoli Vukoja Okruglića, Radovanu Borojeviću, Bogoju Paparčiću, Tvrdisavu Miošiću, Brajanu Paručeviću, Radosavu Novakoviću, Brajanu Gojakoviću i Vukosavu Radičeviću.⁹³¹

Još jedan član obitelji Saraka, ser Petar, bavio se kreditno-trgovinskim poslovima u Zvorniku. Nalazimo ga kao vjerovnika većem broju dužnika: Ratku Pervičiću, Petosu Senešiću, Ivanu Usigraloviću, Marku Korda, Radivoju Krankoviću, Radoju Babi, Radonjici malom, Radonjici Mikoviću, Ivanišu, rođaku Vlaha.⁹³²

⁹²¹ Cons. Min. vol. IV, fol. 63^v, 3. I. 1427.; vol. IV, fol. 110^v, 2. X. 1427.; fol. 115^v, 30. XI. 1427.; fol. 124, 13. XII. 1427.; fol. 117^v, 8. XI. 1427.; fol. 128, 30. XII. 1428. (1427.); fol. 134^v, 15. I. 1428.; fol. 135, 20. I. 1428.; fol. 144, 29. II. 1428.; fol. 145, 2. III. 1428.; fol. 145^v, 3. III. 1428.; fol. 146, 4. III. 1428., fol. 146^v, 8. III. 1428.; fol. 152, 9. IV. 1428.; fol. 152^v, 10. IV. 142.; fol. 159, 6. V. 1428.; fol. 160, 8. VIII. 1428.; fol. 160, 9. V. 1428.; fol. 161^v, 15. V. 1428.; fol. 162, 17. V. 1428.; fol. 165^v, 27. V. 1428.; fol. 173^v, 3. VII. 1428.; fol. 174, 8. VII. 1428.; fol. 174^v, 9. VII. 1428.; fol. 176, 15. VII. 1428.; fol. 176^v, 17. VII. 1428.; fol. 179^v, 30. VII. 1428.; fol. 188, 12. IX. 1428.; fol. 189^v, 26. IX. 1428.; fol. 190, 28. IX. 1428.; fol. 193^v, 10. X. 1428.; fol. 197^v, 21. X. 1428.; fol. 198, 28. X. 1428.; fol. 199^v, 2. XI. 1428.; fol. 206^v, 6. XII. 1428. Bio je biran u Zvorniku i Pod-Zvorniku.

⁹²² Cons. Min. vol. IV, fol. 216, 13. I. 1429. (u Pod-Zvorniku)

⁹²³ Cons. Min. vol. V, fol. 18^v, 20. II. 1430.; fol. 41^v, 12. VI. 1430.; fol. 4., VI. 1430.

⁹²⁴ Cons. Min. vol. IV, fol. 31, 20. VIII. 1426.; fol. 42^v, 24. X. 1426. (u Zvorniku).

⁹²⁵ Cons. Min. vol. IV, fol. 74, 26. II. 1427.; fol. 85^v, 24. IV. 1427. (u Pod-Zvorniku).

⁹²⁶ Cons. Min. vol. IV, fol. 225, 24. II. 1429.

⁹²⁷ Cons. Min. vol. IV, fol. 190, 28. IX. 1428.

⁹²⁸ Cons. Min. vol. IV, fol. 107^v, 28. VIII. 1427.

⁹²⁹ Cons. Min. vol. IV, fol. 159, 6. V. 1428.

⁹³⁰ Cons. Min. vol. IV, fol. 128, 29. XII. 1428. (1427.)

⁹³¹ Cons. Min. vol. IV, fol. 110, 30. IX. 1427.

⁹³² Cons. Min. vol. IV, fol. 1^v, 25. IV. 1426.

Zapaženu ulogu i položaj u nešto dužem razdoblju u Zvorniku odigrao je i Benko Bratosalić. Biran je tri puta za sudca, prvi put 1426. u Zvorniku i zadnji put 1448. godine u Pod-Zvorniku.⁹³³ Još jedan član Bratosalića, Nikola, također je biran za sudca u Pod-Zvorniku 1426. i 1427. godine.⁹³⁴ Benko Bratosalić bavio se kreditno-trgovinskim poslovima u Zvorniku. Bio je vjerovnik jednom broju sugrađana u Zvorniku. Prvi se put spominje kao vjerovnik Rusku Tripkoviću, Mikoču Vlatkoviću, Stjepanu Pripkoviću, Obersu Rakniću i Radosavu Kalaji.⁹³⁵ U ulozi kreditora pojavljuje se još jednom 1428. godine. Ovoga puta njegov dužnik postao je Juraj Radijenović, s kojim se sporio pred zvorničkim sudcima zbog neizmirenja duga.⁹³⁶ Još dvojica Radosalića Radosav i Nikola žive u Zvorniku i bave se kreditno-trgovinskim poslovima. Prvi je bio dužnik Radosava Medojevića, a drugi Mikoča Vukčića. Čini se da nisu baš bili revnosni u vraćanju duga pa su obojica dospjela na zvornički sud.⁹³⁷

Iz redova dubrovačkih pučana u Zvorniku živi i Mikoč Đurković, koji je tamo bio biran za sudca šest puta. Prvi se put u toj funkciji pojavljuje 1425. godine, potom tri puta naredne 1426. godine i dva puta 1427. godine.⁹³⁸ U Zvorniku je živio i djelovao još jedan Đurković – Milovan, koji se bavi kreditno-trgovinskim poslovima, ali nije poznato je li u srodstvu sa spomenutim Mikočem Đurkovićem. Postao je dužnik Stjepana Liješevića Kasele, zajedno s Božidarom Bogdanovićem i zbog duga su pozvani na zvornički sud.⁹³⁹

Svoj duži boravak i gospodarsku aktivnost u Zvorniku obilježio je i Mikoč Jurka Jakušića (Jakuša) koji je nekoliko puta bio biran za sudca. Prvi se put u toj ulozi pojavljuje 1423. godine, a te je godine još bio biran na funkciju sudca.⁹⁴⁰ Za sudca je biran i 1427. godine.⁹⁴¹ Mikoč Jakušić bio je uspješan trgovac u Zvorniku. Uzimao je zajmove kod svojih sugrađana u Zvorniku. Još jedan Jakušić – Juraj, za koga nismo posve sigurni da je otac spomenutog Mikoča, bio je vjerovnik Jakši Arnutoviću nešto prije, točnije 1416. godine.⁹⁴²

Prema izvorima koji se odnose na sudske sporove u Zvorniku je evidentirano preko trideset različitih obrtnika koji tamo borave od jedne do pet godina. Među njima najbrojniji su podstrigači sukna, njih jedanaest, sedam zlatara, pet krojača, dva čizmara, dva mesara i po jedan

⁹³³ Cons. Min. vol. IV, fol. 49, 17. XI. 1426.; vol. XI, fol. 223, 24. VII. 1448.

⁹³⁴ Cons. Min. vol. IV, fol. 29^v, 13. VIII. 1426.; fol. 88^v, 13. V. 1427.

⁹³⁵ Cons. Min. vol. IV, fol. 46^v, 13. XI. 1426.

⁹³⁶ Cons. Min. vol. IV, fol. 159, 6. V. 1428.

⁹³⁷ Cons. Min. vol. IV, fol. 132^v, 8. I. 1428.

⁹³⁸ Cons. Min. vol. III, fol. 238, 9. VII. 1425.; vol. IV, fol. 1, 24. IV. 1426.; fol. 12, 31. V. 1426.; fol. 22, 15. VII. 1426.; fol. 74, 26. II. 1427.; fol. 109^v, 21. IX. 1427. On je 1425. bio biran u Pod-Zvorniku, 1426. u Zvorniku te 1427. u Zvorniku i Pod-Zvorniku. Mikoč Đurković u izvorima se nalazi i pod imenom Mikoč Jurković, tako da je i više puta od navedenog bio biran za sudca.

⁹³⁹ Cons. Min. vol. III, fol. 91; fol. 104.

⁹⁴⁰ Cons. Min. vol. III, fol. 47, 12. II. 1423.; fol. 92, 6. X. 1423.; fol. 104, 4. XII. 1423. Te je godine bio biran u Pod-Zvorniku.

⁹⁴¹ Cons. Min. vol. IV, fol. 103^v, 8. VIII. 1427.; fol. 107^v, 28. VIII. 1427.; fol. 108^v, 8. VIII. 1427. Te je godine bio biran u Zvorniku i Pod-Zvorniku.

⁹⁴² Cons. Min. vol. I, fol. 94^v, 29. XI. 1416.

krznar, brodar i carinik. Jedan od najaktivnijih u kreditno-trgovinskim poslovima bio je podstrigač sukna Radivoje, koji se zadužuje kod ser Franka Gučetića u Zvorniku 1425. godine.⁹⁴³ Nije on bio samo dužnik, već i vjerovnik. Na sudu u Zvorniku pokrenuo je postupak protiv svojih dužnika Budisava Slavkovića, Radoja Radišića, Vlatka Rutoševića i Milata Vukojevića zbog neizmirenja preuzetih obveza u vraćanju duga.⁹⁴⁴ Zaduživao se najčešće kod dubrovačkih plemića. Tako ga nalazimo kao dužnika ser Dragoja Sorkovićeвиća 1427. godine i kako se čini, ni sam nije bio uredan platiša duga zbog čega je i s tim dubrovačkim plemićem završio na sudu u Zvorniku.⁹⁴⁵ Još se jednom 1427. godine pojavljuje u ulozi vjerovnika starim dužnicima: Budisavu Slavkoviću, Radoju Radišiću, Vlakoti Rutoševiću i Milatu Vukojeviću.⁹⁴⁶ I naredne 1428. godine zadužuje se kod Benka Bratosalića, zajedno sa Stanakom i Radutom Miloševićem te Radosavom Raknićem.⁹⁴⁷ Ostali podstrigači sukna bili su manje aktivni u kreditno-trgovinskim poslovima u Zvorniku. U izvorima se spominju tek jedanput u poslovnim aktivnostima.

Od zlatara u Zvorniku nešto se više spominje izvjesni Stjepan koji tamo boravi od 1427. godine, otkada se prvi put javlja, do 1431. godine kada je zadnji put spomenut. Bio je dužnik Bogdana Bogčinovića, zajedno s Radovcem podstrigačem sukna, Bogčinom i Novakom Mišljenovićem te Đurađem i Nikšom Radinovićem. Svi su dospjeli na sud u Zvorniku radi neizmirenja dugova prema preuzetim obvezama.⁹⁴⁸ I na početku naredne 1428. godine nalazimo ga u ulozi dužnika, ovog puta kod Bogdana i Bogiše, sinova Bogčina, zajedno s Obersnom Raknićem, Dabiživom Bogčinovićem, Radojem Miokovićem, Jurajem Radinovićem, braćom Bratkom i Novakom, sinovima Mišljena.⁹⁴⁹ U kreditno-trgovinskim poslovima vezao se i za plemićku kuću Sorkochevića. Zajedno s još jednim zlatarom, Miljevcem, Pjerkom Leanetijem i njegovim sinovima Jurajem Jurašinom i Lukšom, zvanima Pjerkovići, zadužio se kod Petra Sorkochevića i Radovana Pribilovića 1431. godine.

Među zvorničkim zlatarima bilo je i onih koji su živjeli i djelovali i u Srebrenici, čak nešto više u njoj nego u Zvorniku. Slučaj je to sa zlatarom Bencem kojega više nalazimo u Srebrenici pa i drugim bosanskim rudarskim i trgovinskim centrima 15. stoljeća. Spomenuti Benac u Zvorniku se spominje dva puta – 1425. i 1427. godine u ulozi dužnika.⁹⁵⁰ Kod Franka Gučetića zadužio se u zajednici s Milovanom Radojevićem, Radosavom, slugom ser Franka Gučetića; Mikočem i Marinkom Miloševićem, Pavkom Ivanovićem, Nikšom (Nikolom) i

⁹⁴³ Cons. Min. vol. III, fol. 268, 30. XI. 1425.

⁹⁴⁴ Cons. Min. vol. IV, fol. 109, 21. IX. 1427.

⁹⁴⁵ Cons. Min. vol. IV, fol. 110, 30. IX. 1427.

⁹⁴⁶ Cons. Min. vol. IV, fol. 109, 21. IX. 1427.

⁹⁴⁷ Cons. Min. vol. IV, fol. 152, 8. IV. 1428.

⁹⁴⁸ Cons. Min. vol. IV, fol. 109, 21. IX. 1427.

⁹⁴⁹ Cons. Min. vol. IV, fol. 160, 8. I. 1428.

⁹⁵⁰ Cons. Min. vol. V, fol. 164^v.

Stjepanom Okruglićem, Radivojem podstrigačem sukna, Radetom Obradovićem, Radosavom Pribisalićem, Ratkom Đurinovićem, Vukotom Stanojevićem, Grubačom i Ostojem Klepolovićem, Budisavom Slavkovićem i Novakom Boljebratovićem.⁹⁵¹ Drugi se put spominje 1427. godine kada se zadužio kod ser Marina i Mateja Gučetića, u zajednici sa Ilijom i Nikšom Gladničićem, Mirkom podstrigačem sukna, Božidarom Bogdanovićem, Bogdanom Cupeom, Radivojem Dušicom, Brajanom, koji je bio sluga Brajka, Brajkom Gladničićem, Milatom, koji je bio sluga ser Federika Gučetića, Radinom Ivanovićem i ser Andrijom Bobaljevićem.⁹⁵² Ostali zlatari javljaju se u Zvorniku samo jedanput, i to Milota 1425. godine, Milan 1426. godine, Makum 1428. godine, Miljevac 1431. godine te Antoje Kranisalić 1427. godine.⁹⁵³

Relativno velik broj krojača koji djeluju u Zvorniku tijesno je povezan s podstrigačima sukna. Međutim, i krojači su u Zvorniku uglavnom kratko boravili ako se sudi po njihovu spominjanju u izvorima kroz sudske sporove iz kreditno-trgovinskih odnosa. Najveći broj njih spominje se u izvorima samo jednom kao dužnici u kreditno-trgovinskim poslovima. Ovom prilikom ističemo slučajeve Radoja krojača iz 1422. godine, Luke i Mateja iz 1423. godine, krojača Vukašina iz 1423. godine, Mihaela krojača iz 1428. godine i Vučihnu Gojnića iz 1429. godine.⁹⁵⁴ Najveći broj njih bio je u ulozi dužnika kod različitih vjerovnika u Zvorniku.

Jedan broj mještana Zvornika bavio se i drugim uslužnim djelatnostima. Spomenut ćemo samo brodara Pribisava, koji se spominje i kao namještenik Srebrenice koji se bavio skelarskim (prijevozničkim) poslovima preko rijeke Drine za putnike koji su išli u Despotovinu i dalje na sjever u Slavoniju, Srijem i Ugarsku. Pribisav se tim poslovima u Zvorniku bavio od 1430. do 1440. godine, kada se spominje u izvorima.⁹⁵⁵ I on se javlja u kreditno-trgovinskim poslovima. Najprije se zadužio kod Ivana Brankovića zajedno s Miletom Dušmanovićem i njegovim bratom Radosavom, Vladislavom Branilovićem, Radivojem Kunovinicom i Ostojom Stojčinovićem. Drugi se put pojavljuje u ulozi dužnika ser Nikole Sorkočevića koji je uz njega kreditirao i carinika Ratka, njegova partnera Bogosava, Cvitka Dobrašinovića, njegova partnera Radovca, Radoja Letilu, Slavkovićevog slugu Radivoja, ser Petra Sorkočevića, Stjepana, sina Jake, Radosava Kralja i Vlakušu Junakovića.⁹⁵⁶

U kreditno-trgovinskim poslovima u Zvorniku nalazimo i dvojicu čizmara: Radašina Siličića i Radoja. Prvi se u tim poslovima pojavljuje 1422., a drugi 1429. godine. Obojica su bili dužnici u kreditno-trgovinskim poslovima; Radašin Siličić zadužio se kod ser Marina

⁹⁵¹ Cons. Min. vol. III, fol. 268, 30. XI. 1425.

⁹⁵² Cons. Min. vol. IV, fol. 106, 21. VIII.

⁹⁵³ Cons. Min. vol. III, fol. 270, 11. XII. 1425.; vol. IV, fol. 3^v, 4. V. 1426.; fol. 199^v, 2. XI. 1428.; vol. V, fol. 164^v, XII. 1431., vol. IV, fol. 108^v, 21. IX. 1427.

⁹⁵⁴ Cons. Min. vol. III, fol. 91, 1. IX. 1423.; vol. IV, fol. 160, 9. V. 1428.; 9. V. 1428.; fol. 278, 14. XI. 1429.

⁹⁵⁵ Cons. Min. voll. IV, fol. 5^v, 4. I. 1430.; vol. VIII, fol. 141, 18. III. 1440.

⁹⁵⁶ Cons. Min. vol. VII, fol. 2, 23. XI. 1435.

Lukarevića, ser Marina Gučetića, ser Paladina Gundulića i ser Ivana Bunića, zajedno sa Radovanom Gojkovićem, Gojakom Pribinovićem, Radonjom Tikojevićem, Brajkom Sredanovićem, Radojem Pribisalićem, mesarom Božidarom, Savatom Ostojićem, Ostojom Korsićem, nasilnikom Ostojom, krojačem Radojem, Radosavom Zamonetom, Markom Veličkovićem, Radojem Trajanovićem, Dobruškom Martolićem i Radivojem Dobrikovićem.⁹⁵⁷

Drugi čizmar Radoje spomenut je kao sluga ser Ivana Gundulića i njegov partner u kreditno-trgovinskom poslu koji je napravio u obliku zaduženja kod ser Jakoba i ser Damjana Nikole Gundulića, zajedno s većim brojem partnera i dužnika: ser Damjana Gundulića i njegova partnera Radivoja, ser Dmitra Gradića i njegova partnera Martina Grguševića, Vukote Stanjevića, Ivana Usigralovića i njegova partnera Radosava Dobrijevića, Mikoča Zločića, Radosava i njegova partnera Radonje, Maroja Peliočića i njegova partnera Bogdana, Stojisava, Maroja Lužica, Kumilaka, Stojisavova brata Petka, Radivoja Miškina, Radeta Obradovića, Mikoča Miloševića, Bogiše, koji je bio sluga ser Ivana Gundulića, Vukca i brata Radovca, Radosava Bogdanovića, Radoja Smojanovića i Budisava Slavkovića.⁹⁵⁸

I mesar Božidar u Zvorniku se pojavljuje u kreditno-trgovinskim poslovima 1422. i 1428. godine.⁹⁵⁹ Božidar se pojavljuje u ulozi dužnika s većim brojem zvorničkih trgovaca i obrtnika koji su ostali neizvršenih obveza prema vjerovnicima Marinu Lukareviću, Marinu Gučetiću, Paladinu Gunduliću i Ivanu Buniću.⁹⁶⁰ I na kraju krznar, izvjesni Milašin, također se jednom spominje u Zvorniku i to 1428. godine kao dužnik Radivoja Mijakovića i Dabiživa Bogčinovića, zajedno s Pribitkom Bogčinovićem, Vlakotom, Marušom, Boljesavom Jurajem i Nikolom Radinovićem te Radonjom Bartola Latinice.⁹⁶¹

Daleko je veći broj Dubrovčana iz redova pučana koji u Zvorniku borave kraće vrijeme – jednu ili tri godine. Uglavnom su to trgovci iz redova pučana ili neki od predstavnika dubrovačkog plemstva koji su tamo u prolazu zbog nekog *ad hoc* posla.

Jedan broj Dubrovčana, bilo da su iz redova plemića ili pučana, boravio je i djelovao i u Zvorniku i u Srebrenici. Čak su pojedinci bili izabrani za konzula i u jednom i u drugom gradu istodobno. Slučaj je to s Ivanom Gundulićem koji tu važnu funkciju obavlja 1415. godine.⁹⁶² Isti je slučaj i s dubrovačkim plemićima Ivanom Sarakom izabranim 1428., Lukom Sorkočevićem izabranim 1428., 1429. i 1430., Nikolom Sarakom izabranim 1430. godine te Marinom Gučetićem izabranim 1427 i 1431. godine.⁹⁶³ Pokazatelj je to da su i navedeni plemići, kao i

⁹⁵⁷ Cons. Min. vol. III, fol. 26^v, 15. XI. 1422.

⁹⁵⁸ Cons. Min. vol. IV, fol. 216, 13. I. 1429.

⁹⁵⁹ Cons. Min. vol. III, fol. 26^v, 15. XI. 1422.; vol. IV. fol. 160, 9. V. 1428.; vol. IV, fol. 176^v, 17. VI.

⁹⁶⁰ Cons. Min. vol. IV, fol. 160, 9. V. 1428.

⁹⁶¹ Cons. Min. vol. IV, fol. 162, 17. V. 1428.

⁹⁶² Cons. Min. vol. I, fol. 26^v, 18. V.

⁹⁶³ Cons. Min. vol. IV, fol. 162, 17. V. 1428.; fol. 190, 28. IX. 1428.; fol. 188, 12. IX. 1428.; fol. 278, 14. XI. 1429.; vol. V, fol. 10. IV. 1430.: fol. 41^v, 12. VI. 1430.; vol. IV, fol. 103^v, 8. VIII. 1427.; vol V, fol. 94^v, 12. II. 1431.

dobar broj pučana duže vremena boravili u Zvorniku i Srebrenici. O njihovu boravku tamo i kroz dvije, pa i više generacija, svjedoče i oporuke koje su napravili u jednom od navedenih dvaju mjesta. Navest ćemo nekoliko primjera boravka Dubrovčana u Zvorniku i Srebrenici, čak i istodobno.

Plemići:	u Zvorniku/Pod-Zvorniku	u Srebrenici
Andrija Petra Bobaljevića	1426. – 1429.	1419. – 1440.
Dominko Bobaljević	1415. – 1419.	1412. – 1421.
Stjepan Bobaljević	1426.	1416. – 1430.
Vlaho (Blaž) Bobaljević	1419. – 1430.	1417. – 1431.
Nikola Junija Crijević	1419.	1415. – 1416.
Franko Rafaela Gučetić	1424. – 1426.	1424. – 1439.
Federik Rafaela Gučetić	1425. – 1427.	1419. – 1427.
Marin Džive Gučetić	1422. – 1429.	1420. – 1440.
Matej Džive Gučetić	1423. – 1430.	1421. – 1432.
Benedikt Marina Gundulić	1419. – 1427.	1415. – 1427.
Jakob Marina Gundulić	1421. – 1431.	1431. – 1435.
Paladin Jakoba Gundulić	1416. – 1425.	1417.
Marin Mihaela Lukarević	1417. – 1425.	1414. – 1426.
Nikola Lukarević	1417.	1417. – 1435.
Šimun Marina Restić	1417. – 1419.	1417. – 1419.
Nikola Restić	1429.	1424. – 1430.
Ivan (Dživo) Saraka	1425. – 1429.	1425. – 1429.
Nikola Saraka	1430.	1419. – 1430.
Dragoje Sorkochević	1427. – 1431.	1426. – 1453.
Luka Sorkochević	1427. – 1430.	1423. – 1433. ⁹⁶⁴

Svi navedeni plemići obnašali su funkciju konzula i u Zvorniku i u Srebrenici. Radi se o najistaknutijoj dubrovačkoj vlasteli čiji su članovi i u Dubrovniku obnašali visoke položaje, uključujući i položaj kneza. Taj je broj vlastele kudikamo veći u Srebrenici s dužim ili kraćim boravkom. Nisu oni bili samo vjerovnici, već i dužnici jer su se kroz trgovinu zaduživali ne samo kod plemića, već i trgovaca pučana koji su boravili i djelovali u Zvorniku i Srebrenici, a koji su

⁹⁶⁴ Podatci za plemiće koji su boravili u Srebrenici preuzeti su iz: Acta Consilii Minoris, vol. I - V, a za plemiće koji su boravili u Zvorniku iz: Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 25. (tablica)

također uživali veliki ugled zbog čega su neki od njih dospjeli i do položaja konzula, češće u Zvorniku nego u Srebrenici.

I dubrovački trgovci iz redova pučana također su se istodobno mogli naći s boravkom u Zvorniku i Srebrenici, gdje su obavljali funkciju sudca, a neki su dospjeli i do položaja konzula u Zvorniku.

Plemići konzuli u Zvorniku/Pod-Zvorniku:

Godina obnašanja funkcije:

1.	Blaž Bobaljević	1427; 1429; 1430.
2.	Dominik Bobaljević	1417. – 1419.
3.	Stjepan Bobaljević	1426.
4.	Nikola Junija Crijević	1419.
5.	Lukša Đorđić	1426.
6.	Federik Gučetić	1426.
7.	Francisco Gučetić	1426.
8.	Franko Gučetić	1426.
9.	Gojko Gučetić	1426.
10.	Matej Gučetić	1423.; 1426.
11.	Juraj Gučetić	1426.
12.	Marin Gučetić	1426. – 1428.; 1431.
13.	Benedikt Gundulić	1419.; 1426.
14.	Damjan Gundulić	1426.; 1427.; 1428.
15.	Ivan Gundulić	1415.; 1417.; 1418; 1419.; 1420.; 1422.; 1423.
16.	Jakob Gundulić	1421.; 1423.; 1425.; 1427.; 1430.; 1431.
17.	Paladin Gundulić	1416.; 1422.; 1425.
18.	Marin Lukarević	1418. – 1421.; 1423.; 1425.
19.	Nikola Lukarević	1417.
20.	Mihael Restić	1420.
21.	Nikola Restić	1429.
22.	Šimun Restić	1417. – 1418.
23.	Ivan Saraka	1425.; 1427. – 1429.
24.	Nikola Saraka	1430.
25.	Dragoje Sorkočević	1428.
26.	Luka Sorkočević	1427. – 1430.

27. Mihael Sorkočević 1419.⁹⁶⁵

Pučani konzuli u Zvorniku/Pod-Zvorniku:

1. Stjepan Logikus	1414.
2. Stjepko Marojević	1416.
3. Radosav Gladnica	1423.
4. Milin gojan	1423.
5. Martol Cuna	1427.
6. Budisav Slavković	1426.
7. Radonja Radovčić	1447.
8. Radonja Pucanin	1448.
9. Mladen Bogdanović	1455. ⁹⁶⁶

Godina obnašanja funkcije:

Plemići i sudci u Zvorniku/Pod-Zvorniku

Godina obnašanja funkcije

1. Dominik Bobaljević i Juraj Gučetić	1415.
2. Petar Lukarević i pučanin Stjepan Paskvalić	1415.
3. Mihael Sorkočević i šimun Restić	1417.
4. Šimun Restić i Marin Lukarević	1417.
5. Paladin Gundulić i Marin Lukarević	1417.
6. Šimun Restić i Marin Lukarević	1417.
7. Marin Lukarević i Paladin Gundulić	1417.
8. Šimun Restić i Marin Lukarević	1417.
9. Šimun Restić i Paladin Gundulić	1417.
10. Šimun Restić i pučanin Radoslav Gladnica	1418.
11. Šimun Restić i pučanin Dominko, sin Nikše Dominka	1418.
12. Šimun Restić i Marin Gučetić	1418.
13. Vito Alojzija Gučetić i Andrija Bobaljević	1418.
14. Mariot Sorkočević i Šimun Restić	1418.
15. Mihael Sorkočević i Šimun Restić u	1418.
16. Marin Mihaela Lukarević i Paladin Gundulić	1418.
17. Ivan Gučetić i Paladin Gundulić	1418.

⁹⁶⁵ Podatci preuzeti iz: Cons. Min. vol. I – V

⁹⁶⁶ Podatci preuzeti iz: Cons. Min. vol. I – XIV

18. Paladin Gundulić i Šimun Restić	1418.
19. Šimun Restić i Marin Lukarević	1418.
20. Marin Lukarević i Paladin Gundulić	1418.
21. Marin Lukarević i Paladin Gundulić	1418.
22. Šimun Restić i Paladin Gundulić	1418.
23. Marin Lukarević i Paladin Gundulić	1418.
24. Marin Lukarević i Paladin Gundulić	1418.
25. Mihael Restić i Ivan Gučetić	1419.
26. Šimun Marina Restića i Paladin Gundulić	1419.
27. Paulo Pucić i Mihael Andrije Menčetić	1419.
28. Šimun Restić i Ivan Gučetić	1419.
29. Blaž Savina Bobaljević i Ivan Gučetić	1419.
30. Marin Gučetić i Ivan Gučetić	1419.
31. Benedikt Gundulić i Blaž Bobaljević	1419.
32. Blaž Bobaljević i Ivan Gučetić	1419.
33. Marin Lukarević i Mihael Restić	1419.
34. Mihael Restić i Paladin Gundulić	1419.
35. Paladin Gundulić i pučanin Veselko Babičić	1420.
36. Marin Lukarević i Mihael Restić	1420.
37. Paladin Gundulić i pučanin Radoslav Gladnica	1420.
38. Blaž Bobaljević i Mihael Gundulić	1421.
39. Mihael Restić i Jakob Gundulić	1421.
40. Paladin Gundulić i pučanin Radosav Vojknić	1421.
41. Marin Lukarević i Marin Gučetić	1422.
42. Ivan Bunić i pučanin Milut Pribisalić	1422.
43. Paladin Gundulić i Matej Gučetić	1423.
44. Paladin Gundulić i pučanin Mikoč Jurka Jakušića	1423.
45. Paladin Gundulić i pučanin Budislav Slavković	1423.
46. Matej Gučetić i Mihael Jakuša	1423.
47. Jakob Gundulić i Mikoč Jurković	1423.
48. Jakob Gundulić i pučanin Mikoč Jurković	1425.
49. Federik Gučetić i Jakov Gundulić	1425.
50. Blaž Bobaljević i pučanin Boljesav Milatović	1426.
51. Benedikt Gundulić i Stjepan Bobaljević	1426.

52. Stjepan Bobaljević i Damjan Marina Gundulića	1426.
53. Blaž Bobaljević i pučanin Budisav Slavković	1426.
54. Marin Gučetić i pučanin Stjepan Kasela	1426.
55. Marin Gučetić i Stjepan Bobaljević	1426.
56. Ilija Saraka i Stjepan Bobaljević	1426.
57. Stjepan Bobaljević i Damjan Gundulić	1426.
58. Damjan Gundulić i pučanin Budisav Slavković	1426.
59. Damjan Gundulić i pučanin Radosav Vojknić	1426.
60. Damjan Gundulić i Petar Sorkočević	1426.
61. Damjan Gundulić i pučanin Budisav Slavković	1426.
62. Marin Gučetić i pučanin Radosav Gladnica	1426.
63. Ilija Saraka i Damjan Gundulić	1426.
64. Damjan Gundulić i pučanin Budisav Slavković	1426.
65. Damjan Gundulić i pučanin Radosav Gladnica	1426.
66. Damjan Gundulić i Budisav Slavković	1426.
67. Marin Gučetić i Stjepan Bobaljević	1426.
68. Benedikt Gundulić i Stjepan Bobaljević	1426.
69. Benedikt Gundulić i Stjepan Bobaljević	1427.
70. Damjan Gundulić i Ilija Saraka	1427.
71. Ilija Saraka i Jakob Gundulić	1427.
72. Damjan Gundulić i pučanin Nikola Bratosalić	1427.
73. Jakob Gundulić i pučanin Budisav Slavković	1427.
74. Damjan Gundulić i pučanin Mikoč Pripković	1427.
75. Federik Gučetić i Jaketa Marina Gundulića	1427.
76. Federik Gučetić i Jaketa Gundulić	1427.
77. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1427.
78. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1427.
79. Jakob Gundulić i pučanin Žan Pikiko	1427.
80. Marin Gučetić i Damjan Gundulić	1427.
81. Marin Gučetić i Damjan Gundulić	1427.
82. Jakob Gundulić i pučanin Ivan Žak Pikiko	1427.
83. Jakob Gundulić i pučanim Staniša Cane	1427.
84. Jakob Marina Gundulić i pučanin Mikoč Đurka Jakuša	1427.
85. Marin Gučetić i Jakob Marina Gundulić	1427.

86. Jakob Marina Gundulić i Mikoje Đurko Jaša	1427.
87. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1427.
88. Jakob Gundulić i pučanin Mikoč Đurković	1427.
89. Marin Gučetić i Nikola Gundulić	1427.
90. Damjan Gundulić i pučanin Kolin Veltrano	1427.
91. Damjan Gundulić i pučanin Kolin Veltrano	1427.
92. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1427.
93. Jakob Gundulić i pučanin Ivan Pikiko	1427.
94. Jakob Gundulić Marina i Dragoje Marina Sorkočević	1427.
95. Luka Sorkočević i Marin Gučetić	1427.
96. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1427.
97. Jakob Gundulić i Dragoje Sorkočević	1427.
98. Luka Sorkočević i Marin Gučetić	1427.
99. Jakob Gundulić i pučanin Budisav Slavković	1427.
100. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1427.
101. Jakob Gundulić i pučanin Kolin Veltrano	1428. (1427.)
102. Jakob Gundulić i Dragoje Sorkočević	1428. (1427)
103. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1428.
104. Jakob Gundulić i pučanin Kolin Veltrano	1428.
105. Marin Gučetić i pučanin Kolin Veltrano	1428.
106. Blaž Bobaljević i Jakob Gundulić	1428.
107. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1428.
108. Jakob Gundulić i pučanin Ivan Pikiko	1427.
110. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1427.
111. Luka Sorkočević i Marin Gučetić	1427.
112. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1427.
113. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1427. (1428.)
114. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1428.
115. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1428.
116. Marin Gučetić i Dragoje Sorkočević	1428.
117. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1428.
118. Marin Gučetić i Blaž Bobaljević	1428.
119. Marin Gučetić i Blaž Bobaljević	1428.
120. Blaž Bobaljević i Jakob Gundulić	1428.

121. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1428.
122. Marin Gučetić i Damjan Gundulić	1428.
123. Marin Gučetić i Nikola Gundulić	1428.
124. Jakob Gundulić i Marin Gučetić	1428.
125. Blaž Bobaljević i Jakob Gundulić	1428.
126. Blaž Bobaljević i Marin Gučetić	1428.
127. Marin Gučetić i Jakob Gučetić	1428.
128. Blaž Bobaljević i Damjan Gundulić	1428.
129. Blaž Bobaljević i Jakob Gučetić	1428.
130. Blaž Bobaljević i Marin Gučetić	1428.
131. Jakob Gundulić i pučanin Kolin Veltrano	1428.
132. Jaketa Gundulić i Mikoč Jurković	1428.
133. Jakob Gundulić i pučanin Kolin Veltrano	1428.
134. Damjan Gundulić i Mikoč Đorđo	1428.
135. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1428.
136. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1428.
137. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1428.
138. Marin Gučetić i Jakob Gundulić	1428.
139. Marin Gučetić i Damjan Gundulić	1428.
140. Marin Gučetić i Damjan Gundulić	1428.
141. Marin Gučetić i Damjan Gundulić	1428.
142. Damjan Gundulić i Laurencije Sorkočević	1428.
143. Luka Sorkočević i Marin Gučetić	1428.
144. Marin Gučetić i Damjan Gundulić	1428.
145. Marin Gučetić i Damjan Gundulić	1428.
146. Marin Gučetić i Luka Sorkočević	1428.
147. Luka Sorkočević i Marin Gučetić	1428.
148. Marin Gučetić i Damjan Gundulić	1428.
149. Luka Sorkočević i Marin Gučetić	1428.
150. Luka Sorkočević i Damjan Gundulić	1428.
151. Luka Sorkočević i Nikola Gundulić	1428.
152. Marin Gučetić i Damjan Gundulić	1428.
153. Damjan Gundulić i pučanin Kolin Veltrano	1428.
154. Marin Gučetić i pučanin Kolin Veltrano	1428.
155. Marin Gučetić i Damjan Gundulić	1428.

156. Luka Sorkočević i Marin Gučetić	1429.
157. Marin Gučetić i pučanin Ivan Pikiko	1429.
158. Damjan Gundulić i Marin Gučetić	1429.
159. Marin Gučetić i Damjan Gundulić	1429.
160. Paulus Gučetić i Marin Bunić	1429.
161. Marin Gučetić i Nikola Gundulić	1429.
162. Nikola Gundulić i pučanin Radašin Pripković	1429.
163. Blaž Bobaljević i Jakob Gundulić	1429.
164. Jakob Gundulić i Dragoje Sorkočević	1429.
165. Jakob Gundulić i Dragoje Sorkočević	1429.
166. Matej Gučetić i Nikola Gundulić	1430.
167. Nikola Gundulić i pučanin Nikša Brajko Gladnica	1430.
168. Luka Sorkočević i Matej Gučetić	1430.
169. Matej Gučetić i Jakob Gundulić	1430.
170. Matej Gučetić i Jakob Gundulić	1430.
171. Matej Gučetić i Jakša Pripković	1430.
172. Blaž Bobaljević i Matej Gučetić	1430.
173. Jakob Gundulić i Stjepan Benešić	1431.
174. Dragoje Sorkočević i Stjepan Benešić	1431. ⁹⁶⁷

Sudci pučani u Zvorniku/Pod-Zvorniku

Godina obnašanja funkcije

1. Radoslav Gladničić i Gojislav Selsata	1414.
2. Jurko Jatošić i Otoja, bojitelj	1416.
3. Radoslav Vojhnić i Radut Trajanović	1416.
4. Veselko Balčić i Budisav Slavković	1421.
5. Budislav Slavković i Radoslav Gladnica	1422.
6. Radoslav Gladnica i Budislav Klanković	1423
7. Nikola Okruglić i Radosav Gladnica	1423.
8. Mikoč Pipinović i Budisav Slavković	1423
9. Vukac Mura i Nako Vlatković	1423.
10. Nikola Radina Medanića i Nikola Vukoje Okruglića	1423.

⁹⁶⁷ Podatci preuzeti iz: Cons. Min. vol. I – V

11. Mikoč Jurka Jakušić i Miljen Slavković	1423.
12. Radoslav Gladnica i Mikoč Pipinović	1424.
13. Budisav Slavković i Mikoč Đurković	1425.
14. Mikoč Đorđić i Milač Budečević	1425.
15. Nikša Okrugljić i Budisav Slavković	1425.
16. Stjepan Leksio i Mikoč Đurković	1426.
17. Budisav Slavković i Stjepan Kasela	1426.
18. Bojko Nenković i Marin Bicia	1426.
19. Budisav Slavković i Mikoč Jakuša Pepin	1426.
20. Budisav Slavković i Mikoč Đurković	1426.
21. Budisav Slavković i Nikola Okrugljić	1426.
22. Mikoč Đurković i Stjepan Liješević	1426.
23. Nikolica Bratosaljić i Stjepan Kasela	1426.
24. Nikola Vukoje i Radosav Gladnica	1426.
25. Budisav Slavković i Radašin Pripković	1426.
25. Radosav Pripković i Benko Bratosalić	1426.
27. Mikoč Đurković i Radosav Gladnica	1427.
28. Radosav Gladnica i Mikoč Žiković	1427.
29. Kolin Veltrano i Mikoč Jurković	1427.
30. Budisav Slavković i Mikoč Jurka Jakušića	1427.
31. Radosav Gladnica i Kolin Dimka Veltrano	1427.
32. Nikša Radosalić i Ratko Milovanović	1428.
33. Ivan Pikić i Kolin Veltrano	1428.
34. Radosav Pripković i Benko Bratosalić	1430.
35. Radovac Teročin i Benko Bratosalić	1448.
36. Nikola Jurković i Franko Pavlović	1455.
37. Nikola Jurković i Radić Bijaković	1455.
38. Franko Pavlović i Radić Bijaković	1455. ⁹⁶⁸

Nešto duži boravak u Zvorniku imali su još neki dubrovački trgovci i obrtnici iz redova pučana. Svojom gospodarskom aktivnošću stekli su tamo, a i u Srebrenici, veći kapital i ugled. Među takve treba ubrojiti Marka Veličkovića koji u Zvorniku boravi od 1418. do 1429. godine, a od 1415. do 1521. boravi i u Srebrenici. Sličan je slučaj i s Miletom Dušmanovićem koji se

⁹⁶⁸ Podatci preuzeti iz: Cons. Min. vol. I – XIV

nalazi u Zvorniku od 1418. do 1430. godine, a u Srebrenici od 1428. do 1437. godine, zatim Radosav Vojnić koji je u Zvorniku je od 1416. do 1428., a u Srebrenici od 1424. do 1425., Božidar Radosalić u Zvorniku je od 1418. do 1428., a u Srebrenici od 1418. do 1434., Milut Pribisalić u Zvorniku je od 1416. do 1426., a u Srebrenici od 1417. do 1418., Miljen Budečević u Zvorniku je od 1418. do 1428., a u Srebrenici od 1415. do 1440., Radovac Radovčić u Zvorniku je od 1418. do 1428., a u Srebrenici od 1429. do 1435., Radut Trajanović koji je bio i knez u Zvorniku⁹⁶⁹ boravi u njemu od 1417. do 1427., a u Srebrenici od 1415. do 1427., Mirko Kraničević boravi u Zvorniku od 1423. do 1432., a u Srebrenici 1429., Radosav Gladnica boravi u Zvorniku od 1418. do 1427., a Nikola, sin Branka, javlja se tamo i 1430. godine,⁹⁷⁰ Marinko Milošević u Zvorniku je od 1420. do 1428., Mikoč Đurković u Zvorniku je od 1420. do 1428., a u Srebrenici od 1425. do 1434., Maroje Miljević u Zvorniku je od 1418. do 1426., a u Srebrenici od 1415. do 1420., Novak Boljebratović u Zvorniku je od 1418. do 1426., a u Srebrenici 1425., Obersa Trajanović u Zvorniku je od 1418. do 1426., a u Srebrenici od 1424. do 1426., Radašin Pripković u Zvorniku je od 1423. do 1431., a u Srebrenici 1420., Benko Bratosaljić u Zvorniku je od 1424. do 1431., a u Srebrenici od 1431. do 1440., Bačić Mišljenović u Zvorniku je od 1422. do 1428., a u Srebrenici od 1417. do 1439., Kolin Veltrano u Zvorniku je od 1422. do 1428., a u Srebrenici od 1415. do 1435., Obersa Rahnić u Zvorniku je od 1422. do 1428., a u Srebrenici od 1433. do 1440., Radovac Hvaletić u Zvorniku je od 1422. do 1428., a u Srebrenici od 1422. do 1426., Nikša Vukoja Okruglić u Zvorniku je od 1422. do 1427., a u Srebrenici od 1425. i 1426., Staniša Cane u Zvorniku je od 1423. do 1428., a u Srebrenici od 1415. do 1440., Tikorad Slavković u Zvorniku je od 1424. do 1429., a u Srebrenici od 1432. do 1436., Budisav Slavković u Zvorniku je od 1420. do 1429., dok je u Srebrenici boravio mnogo duže, te niz drugih primjera.⁹⁷¹

Iz navedenih bi se podataka moglo zaključiti da je veći broj Dubrovčana iz redova pučana, a takav je slučaj i s plemićima, više i duže boravio u Srebrenici. Njihov broj vidno opada u vrijeme ratnih previranja u Bosni i sukoba između bosanskih kraljeva i srpskih despota, kao i sve češće i duže prisutnosti Turaka u tom gradu. U Srebrenicu dolaze dok ona još nije došla pod veću kontrolu Osmanlija. Ta pojava prelazaka u Srebrenicu postaje izražajniya i brojnija nakon 1432. godine. Međutim, ne treba smetnuti s uma da je dobar broj Dubrovčana, bilo iz redova plemića ili pučana, stalno živio u Zvorniku, a odlazio povremeno u Srebrenicu radi trgovačkih i poduzetničkih poslova. Za razliku od Srebrenice, manje je Dubrovčana iz redova pučana u Zvorniku obnašalo funkciju konzula, pa i sudaca, što upućuje na zaključak da je za dubrovačke

⁹⁶⁹ Cons. Min. vol. III, fol. 26^v, 15. XI. 1422.

⁹⁷⁰ Cons. Min. vol. V, fol. 17^v, 16. II. 1430.

⁹⁷¹ Jedan broj primjera preuzet je prema: D. Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 25.

plemiće ipak mnogo privlačnija i povoljnija bila Srebrenica, premda ih je određen broj bio i u Zvorniku, ali znatno kraće, najviše između 1415. i 1430. godine.

Najveći priljev Dubrovčana u Zvornik bio je poslije 1418. godine. Godine 1425., 1426., 1427. i 1428. broj Dubrovčana premašuje 100. Najviše ih je bilo 1428. godine, čak 238. Tako nagli porast Dubrovčana u Zvorniku poslije 1425. godine može se tumačiti povlačenjem Dubrovčana iz Srebrenice u Zvornik. Već 1429. godine njihov se broj vratio na stanje od prije 1425. godine, a otada se stalno smanjuje. Poslije 1432. godine rijetko ih nalazimo u Zvorniku. Nema ih više ni u vijestima o izboru u sudske komisije. Izbori konzula i sudaca poslije 1432. godine postaju rijetki tako da se ne može više ni govoriti o postojanju tamošnje dubrovačke kolonije. Spominju se Dubrovčani u Zvorniku samo u prolazu, i to pojedinačno, više se ne naseljavaju tamo za stalno. Zvornik je već poslije 1432. godine izgubio svoje prijašnje značenje, iako ćemo tamo sresti ponekog Dubrovčana, a čak im se broj naglo uvećao poslije 1455. godine. Rezultat je to, prije svega, događaja u Srbiji i prisutnosti Osmanlija zbog čega se Dubrovčani povlače pred njima iz gotovo svih ugroženih krajeva i mjesta.

Prisutnost Dubrovčana u Zvorniku u porastu i padu može se pratiti od 1415. do spomenute 1432. godine, kad im se broj počinje naglo smanjivati. Evo kako izgleda tablični prikaz njihove nazočnosti u Zvorniku:

Godina	Broj Dubrovčana
1415.	6
1416.	11
1417.	16
1418.	74
1419.	30
1420.	19
1421.	21
1422.	60
1423.	61
1424.	53
1425.	130

1426.	142
1427.	181
1428.	238
1429.	61
1430.	29
1431.	15
1432.	8 ⁹⁷²

Priljev novih Dubrovčana, po godinama:

Godina	Ukupan broj	Priljev novih članova
1415.	6	5
1416.	11	10
1417.	16	10
1418.	74	66
1419.	30	14
1420.	19	10
1421.	21	11
1422.	60	44
1423.	61	35
1424.	53	25
1425.	130	85
1426.	142	73
1427.	181	110
1428.	238	115
1429.	61	22
1430.	29	9
1431.	15	7
1432.	8	3 ⁹⁷³

Iz tablice se vidi da su u Zvornik pristizale i nove osobe, među kojima je bilo sve više onih koji su tamo ostajali trajnije živjeti. Prema evidenciji imena na osnovi izbora sudskih

⁹⁷² Podatci preuzeti prema: Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 25.

⁹⁷³ Podatci preuzeti prema: Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 22.

komisija sveukupno je dubrovačka kolonija u Zvorniku imala oko 640 članova.⁹⁷⁴ Najveći broj njih u povijesnim se izvorima spominje jedanput.

Za razliku od Zvornika, Srebrenica je i više i duže razdoblje bila naseljena Dubrovčanima, bilo da je riječ o plemićima ili pučanima. Od svih stranaca koji su boravili i djelovali u Srebrenici u 15. stoljeću najbrojniji su bili Dubrovčani. Bez obzira čime su se Dubrovčani bavili i kojoj kategoriji društva pripadali, svi su bili jednaki u pravnom statusu.

Kao što smo napomenuli, među Dubrovčanima u Srebrenici bilo je i vlastele i pučana. Ovih potonjih mnogo više. Možemo ih razlikovati prema tituli *ser* koju su nosili članovi plemićkih rodova. I sama dubrovačka vlada razlikovala ih je pri obraćanju. U pismima koja se šalju u Srebrenicu oni se obraćaju „vlasteli i ostalima“.⁹⁷⁵ Pučane je bilo teže identificirati s obzirom na još uvijek slabije formiranje obiteljskih imena. Postoji jedan broj dubrovačkih pučana koji se u izvorima spominju i po prezimenu, ali je puno veći broj onih koji se pojavljuju uz neke trgovce kao partneri samo s imenom. Bilo je i takvih pored čijeg imena stoji da je sluga ili nekog plemića ili istaknutijeg trgovca ili obrtnika. I dio obrtnika ima samo prezime, ali nije mali broj ni onih kod kojih se navodi samo ime i vrsta obrta. I treća su kategorija pučana oni koji se navode nadimcima, primjerice Gladnica, Kožica, Grabileto, Dupetina i drugi.⁹⁷⁶

Dubrovačka je vlastela u nešto većem broju odlazila u Srebrenicu jer je tamo bila veća mogućnost uspješnog poslovanja i zarade. Njih je u Srebrenici bilo 10,46 %, odnosno 257 od 2450 što je bio ukupan broja Dubrovčana u Srebrenici. To je približno jednako u srazmjeru sa Zvornikom.⁹⁷⁷ U najvećem broju primjera radi se o članovima iste vlastele koja je boravila i u Zvorniku, s tom razlikom što je njihov boravak u Srebrenici bio duži. Bilo ih je i takvih koji su u Srebrenici boravili i preko četiri desetljeća. Slučaj je to s Andrijom Petra Bobaljevića i Dživom Petra Gučetića, koji su u Srebrenici boravili svaki po 41 godinu. S preko dva desetljeća boravka u tom gradu bilo je 19 dubrovačkih plemića:

Dubrovački plemići u Srebrenici	Broj godina boravka
1. Andrija Petra Bobaljević	41
2. Dživo Petra Gučetić	41
3. Mihael Sorkočević	29
4. Marina Dragoje Sorkočević	28
5. Rafael Ivana Gučetić	28

⁹⁷⁴ Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 22.

⁹⁷⁵ Lett. di Lev, vol. VI, fol. 41^v, 10. II. 1417.

⁹⁷⁶ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 70.

⁹⁷⁷ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 80.

6.	Dživo Nikole Gundulić	27
7.	Marin Gučetić	26
8.	Dimko Lovre Gučetić	25
9.	Junije Ivana Gundulić	25
10.	Stjepan Marka Benešić	25
11.	Andrija Vuka Bobaljević	24
12.	Andrija Sorkočević	24
13.	Marin Ivana Gučetić	22
14.	Nikola Gučetić	22
15.	Junije Marina Gradić	21
16.	Ivan Stjepana Benešić	21
17.	Nikola Ivana Kabužić	21
18.	Franko Rafaela Gučetić	20
19.	Juraj Gučetić	21 ⁹⁷⁸

Nešto je veći broj dubrovačkih plemića u Srebrenici boravio između 10 i 20 godina i takvih je bilo 33, onih koji su tamo boravili od 5 do 10 godina bilo je 43 i najveći je broj onih koji su u Srebrenici boravili od jedne do 5 godina i njih je bilo 160. Od plemićkih obitelji u Srebrenici najbrojniji su bili Gučetići – 56 članova, zatim Sorkočevići (37) i onda u znatno manjem broju: Crijevići (13), Bunići (7), Menčetići (10), Restići (10), Volčići (14), Lukarevići (12), Bobaljevići (10), Kabužići (6), Gradići (5), Prodančići i Zamanjići (5), Sarake (8), Ranjina (4), Benešići i Vasiljevići (3), Bundići (2), kao i Buća, Gundulići, Držići i Kružići (svi po 2), a najmanje: Boljica, Budačići, Getaldići, Kalići, Barabe i Lamprići – po jedan.⁹⁷⁹

U Srebrenici su se nalazile ukupno 32 vlastelinske obitelji iz Dubrovnika. Sve su one pripadale među 34 vodeće dubrovačke obitelji u 15. stoljeću, što se najbolje vidi iz podataka o sudjelovanju članova tih obitelji u radu konzula i sudaca u Srebrenici u razdoblju između 1415. i 1460. godine.⁹⁸⁰

Konzuli iz redova plemića u Srebrenici

Broj puta

1.	Marin Ivana Gučetić	175
2.	Dragoje Marina Sorkočević	148
3.	Paskoje Sorkočević	134

⁹⁷⁸ Podatci preuzeti prema: Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 163–169.

⁹⁷⁹ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 80., tablica V

⁹⁸⁰ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 81.

4.	Benedikta Marin Gundulić	127
5.	Mihael Andrije Sorkočević	98
6.	Federik Gučetić	97
7.	Dimko (Dominik) Bobaljević	81
8.	Rafael Ivana Gučetić	81
9.	Nikola Ruska Saraka	73
10.	Dživo Marina Đorđić	67
11.	Luka Sorkočević	62
12.	Franko Rafaela Gučetić	56
13.	Dživo Ruska Saraka	52
14.	Mihael Ivana Volčić	46
15.	Gočko Rafaela Gučetić	45
16.	Vlaho Savine Gučetić	45
17.	Jakob Marina Gundulić	45
18.	Junije Ivana Gundulić	44
19.	Vladislav Gučetić	42
20.	Nikola Basilio	34
21.	Nikola Lukarević	32
22.	Franko Andrije Sorkočević	28
23.	Stjepan Marka Benešić	26
24.	Franko Vlahe Sorkočević	24
25.	Nikola Gučetić	20
26.	Pavle Andrije Sorkočević	19
27.	Ciprijan Petra Lukarević	18
28.	Andrija Gučetić	18
29.	Marin Gučetić	16
30.	Nikola Ilije Saraka	16
31.	Dživo Gučetić	14
32.	Marin Nikole Gučetić	14
33.	Nikola Jurja Gučetić	14
34.	Alviz Ivana Gučetić	13
35.	Nikola Ivana Saraka	13
36.	Marin Držić	11
37.	Nikola Ivana Volčović	10
38.	Marin Rafaela Gučetić	11

Broj dubrovačkih plemića koji su birani za konzula u Srebrenici jedanput ili do deset puta iznosi 50.⁹⁸²

Pored obnašanja funkcije konzula velik je broj članova dubrovačkih vlasteoskih obitelji obavljao i funkciju sudaca. Na položaj sudaca najviše su u Srebrenici birani članovi obitelji Gučetića. Za konzule su njezini članovi bili birani 661 put, a za sudce čak 919 puta; na drugom su mjestu članovi obitelji Sorkočević, čiji su članovi za konzule birani 528 puta, a za sudce 484 puta. Na trećem su mjestu članovi obitelji Gundulić, koji su bili izabrani za konzula 223 puta, a za sudce 651 put, na četvrtom su mjestu predstavnici obitelji Bobaljević, čiji su članovi bili birani za konzule 128 puta, a za sudce 428 puta.⁹⁸³ Kako je izgledala biranost konzula i sudaca, najbolje se može vidjeti iz sljedeće tablice:

Plemići konzuli i sudci u Srebrenici	Brojno stanje
1. Vlaho Bobaljević	387
2. Dragoje Sorkočević	337
3. Benedikt Gundulić	298
4. Stjepan Benešić	261
5. Mihael Volčović	252
6. Jakob Gundulić	245
7. Marin Gučetić	242
8. Rafael Gučetić	216
9. Paskoje Sorkočević	201
10. Stjepan Bazilio	178
11. Junije Gundulić	162
12. Franko Gučetić	146
13. Dživo Đorđić	139
14. Mihael Sorkočević	138
15. Federik Gučetić	132
16. Dimko (Dominik) Bobaljević	103
17. Damjan Gundulić	97
18. Nikola Gučetić	91

⁹⁸¹ Podatci preuzeti prema: Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 163–169.

⁹⁸² Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 163–169.

⁹⁸³ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 82. (tablica)

19.	Andrija Sorkočević	85
20.	Nikola Saraka	84
21.	Juraj Gučetić	78
22.	Nikola Gučetić	73
23.	Luka Sorkočević	68
24.	Matej Gučetić	64
25.	Gočko Gučetić	62
26.	Andrija Gučetić	61
27.	Marin Gučetić	56
28.	Ciprijan Lukarević	53
29.	Dživo Saraka	52 ⁹⁸⁴

Prema obiteljskoj statistici to bi izgledalo ovako:

Vlasteoske obitelji	Broj konzula	Sudci	Ukupno
- Gučetići	661	919	1580
- Sorkočevići	528	484	1012
- Gundulići	232	651	883
- Bobaljevići	128	421	549 ⁹⁸⁵

Iz navedenih tablica može se razlučiti da je u Srebrenici, dubrovačkoj koloniji, glavnu ulogu imala dubrovačka plemićka obitelj Gučetića. Iza nje su članovi obitelji Sorkočević pa onda Gundulići i Bobaljevići. Članovi navedenih obitelji uglavnom su svi duže vremena boravili u Srebrenici i Zvorniku. U tabličnom pregledu za Zvornik vidljivo je da se radi o gotovo istim obiteljima i njihovim članovima. Članovi su tih obitelji u tim dvama gradovima uspostavili trajnije poslovne veze i djelatnosti. Velik je broj njihovih članova koji tamo borave, a prednjačili su i po dužini boravka u tim dvama srednjovjekovnim bosanskim gradovima. Od navedenih obitelji koje su dominirale u dubrovačkoj koloniji u Srebrenici najmanje su tri vodeće i u participaciji vlasti u samom Dubrovniku. Od sedam plemićkih obitelji koje su se isticale u Dubrovniku tri su dominirale i u Srebrenici: Gučetići, Sorkočevići i Gundulići. Najutjecajniji su, bez sumnje, kako u Dubrovniku, tako i u Srebrenici, bili članovi obitelji Gučetić. Neke od navedenih dubrovačkih plemićkih obitelji sa svojim su članovima nakon dužeg boravka u

⁹⁸⁴ U obzir su uzeti samo oni koji su više od 50 puta birani za konzula i sudca. Podatci preuzeti prema: Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 81–82.

⁹⁸⁵ Podatci preuzeti prema: Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 82.

Srebrenici prešle na dvor srpskog despota, gdje su obavljale značajne diplomatske funkcije i zauzimale visoke položaje. Primjer je to s Paskojem Sorkočevićem koji je nakon desetogodišnjeg boravka u Srebrenici pošao u Smederevo gdje je postao starješina riznice srpskog despota Đurađa Brankovića, što je bez sumnje najutjecajnija osoba na dvoru. Drugi je slučaj s Junijem Gradićem koji je u službi despota Đurađa išao u Italiju u diplomatsku službu.⁹⁸⁶

Kad je riječ o dubrovačkim pučanima i njihovu boravku u Srebrenici, moramo istaknuti da su oni boravili u tom gradu u mnogo većem broju, a i vremenski znatno više nego plemići. Isto tako treba istaknuti da su neki od njih, pogotovo oni viđeniji trgovci i u Srebrenici, zauzimali visoke položaje konzula, sudaca i knezova te carinika, kao uostalom, i u Zvorniku. Radi se uglavnom o članovima istih pučkih obitelji: Stipašinića, Ligatica, Radulinića, Latinica i drugih. Tako, primjerice, Paoko Stipašinić kojeg nalazimo i u Zvorniku na visokim funkcijama, u Srebrenici je bio jedanput biran za konzula i preko četrdeset puta za sudca. Za konzula je biran 17. svibnja 1445. godine,⁹⁸⁷ a za sudca 43 puta u razdoblju između 1437. i 1454. godine, kada se zadnji put spominje u toj funkciji. Za sudca u Srebrenici biran je tijekom 1437. godine (jedanput)⁹⁸⁸, 1438. godine (jedanput), 1439. godine (pet puta), 1441. godine (jedanput), 1442. godine (devet puta), 1443. godine (devet puta), 1445. godine (dva puta), 1446. godine (osam puta) i 1454. godine (sedam puta).⁹⁸⁹

Među istaknutije pučane koji su živjeli u Srebrenici i tamo obnašali važne funkcije pripada i Ivan Alberti. On je obnašao i funkciju konzula u Srebrenici, i to pet puta, počevši od 1441. godine. Istodobno je bio na toj funkciji i u Crnči, naselju nadomak Srebrenice. Zadnji put na tom se položaju spominje 1446. godine. Na položaju konzula nalazimo ga tijekom 1441., 1443., 1444., 1445., 1446., 1449. i 1455. godine.⁹⁹⁰ Taj istaknuti dubrovački trgovac, namještenik Srebrenice, biran je čak 41 put za sudca u Srebrenici i okolnim mjestima (Crnča,

⁹⁸⁶ Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica*, str. 83.

⁹⁸⁷ Cons. Min. vol. X, fol. 161, 17. V. D. Kovačević-Kojić iznosi podatak da je on biran čak sedam puta za konzula, a mi smo našli u izvorima podatak da je biran samo jedanput. Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica*, str. 83. Jednako tako, D. Kovačević-Kojić donijela je netočne podatke i za Paoka Stipašinića da je bio biran za sudca 30 puta, a mi smo u izvorima našli da je biran 43 puta. Podatak se može provjeriti i kod A. Veselinovića, *Dubrovačko Malo veće* (1415 – 1460), str. 399–598, od 31. XII. 1438. (1437.) do 31. X. 1454.

⁹⁸⁸ Veselinović, *Dubrovačko Malo veće o Srbiji* (1415 – 1460), str. 399.

⁹⁸⁹ Cons. Min. vol. VII, fol. 246, 19. VIII.

⁹⁹⁰ Cons. Min. vol. VIII, fol. 251, 5. V.; vol. IX, fol. 154, 24. I.; vol. X, fol. 98, 6. XI.; fol. 222^v, 17. XII.; fol. 79, 16. VI., vol. XIV, fol. 46, 13. IX. (tri puta)

Zajača, Bohorina, Sasi). Tu je funkciju počeo obnašati prvi put 1437. godine, a zadnji se put na tom položaju spominje 1451. godine,⁹⁹¹ što potvrđuje i njegov duži boravak u tom gradu.

Velik ugled i položaj u Srebrenici uživao je i Radmil Buinić (Radušinović), dubrovački trgovac iz redova pučana. Na položaj konzula biran je jedanput i to 1445. godine,⁹⁹² a na mjesto sudca u Srebrenici biran je 18 puta. Prvi je put izabran 1439. godine i onda s prekidima do 1448. godine. Za sudca je 1439. godine biran dva puta, 1440. godine jedanput, 1441. godine dva puta, 1442. godine tri puta, 1444. godine jedanput, 1445. godine čak osam puta, a 1448. godine jedanput.⁹⁹³

Među viđenije dubrovačke trgovce iz redova pučana ubrajaju se i članovi obitelji Čeljubinovića: Zvonko (Gonko), Junije i Antoje koji su bili birani za konzule⁹⁹⁴ te Živko, Junije, Žunjo, Ivan, Nikša, Paoko i Paskqal Čeljubinović. Radi li se o nekom bližem srodstvu, nije nam poznato, osim kad je riječ o Juniju za kojega pouzdano znamo da je sin Živka Čeljubinovića.⁹⁹⁵ Žunjo Ivana Čeljubinovića biran je u Srebrenici za sudca 1439., 1440. i 1444. godine, sveukupno tri puta.⁹⁹⁶ Paoko, Pasqual i Zvonko Čeljubinović birani su jedanput za sudca, a Nikša Čeljubinović dva puta.⁹⁹⁷

Dubrovački trgovac Budisav Slavković koji je pripadao pučkom staležu, bio je viđen i utjecajan jednako u Zvorniku i u Srebrenici. I u jednom i u drugom gradu jednak je broj puta biran za sudca, u Zvorniku 19 puta, a isto toliko i u Srebrenici. Potvrda je to činjenice da su Dubrovčani, bilo da je riječ o plemićima ili pučanima, jednako boravili i djelovali u obama bosanskim srednjovjekovnim gradovima: u Srebrenici i Zvorniku. U Srebrenici je započeo svoju uspješnu karijeru 1415. godine, a okončao je 1445. godine, što predstavlja relativno dugo

⁹⁹¹ Cons. Min. vol. VII, fol. 162, 3. XI, vol. VIII, fol. 90, 17. IX. 1439.; fol. 90^v, 19. IX. 1439.; fol. 89, 15. IX. 1439.; vol. IX, fol. 154, 24. I. 1443.; vol. X, fol. 9, 20. I. 1444.; fol. 85^v, 24. X. 1444.; fol. 108, 3. XII. 1444.; vol. X, fol. 149, 28. IV. 1445.; fol. 151^v, 10. V. 1445.; fol. 161, 17. V. 1445.; fol. 169, 26. V. 1445.; fol. 73^v, 1. VI. 1446. (dva puta); fol. 76^v, 21. VIII. 1446.; fol. 229^v, 28. I. 1446.; fol. 230^v, 5. II. 1446.; fol. 231, 9. II. 1446.; fol. 247^v, 10. III. 1446.; fol. 267^v 29. IV. 1446.; fol. 275, 22. V. 1446.; fol. 275^v, 24. V. 1446. (dva puta); vol. XI, fol. 2, 2. VI. 1446.; fol. 1^v, 1. VI. 1446. (dva puta); fol. 40^v, 29. IX. 1446.; fol. 44, 6. X. 1446. (dva puta); fol. 49, 19. X. 1446.; fol. 55^v, 16. XI. 1446.; fol. 77^v, 10. II. 1447.; fol. 83^v, 12. III. 1447.; fol. 129, 25. IX. 1447.; fol. 130, 7. X. 1447.; fol. 160^v, 2. I. 1448.; fol. 98, 8. II. 1449, vol. XII, fol. 17, 1. V. 1451.

⁹⁹² Cons. Min. vol. X, fol. 213^v, 20. XI.

⁹⁹³ Cons. Min. vol. VIII, fol. 79, 22. VII. 1439.; fol. 79^v, 22. VII. 1439.; fol. 193^v, 24. IX. 1440.; vol. 263, 3. VI. 1441.; vol. IX, fol. 37, 2. XI. 1441.; fol. 73^v, 12. IV. 1442.; fol. 83^v, 15. V. 1442.; fol. 119, 13. IX. 1442.; vol. X, fol. 79^v, 29. IX. 1444.; fol. 108, 24. II. 1445. (dva puta: prvi put 21. II., drugi put 24. II.); fol. 152, 16. V. 1445.; fol. 144, 28. VII. 1445.; fol. 139, 18. I. 1446.; fol. 229, 26. I. 1446.; fol. 231, 9. II. 1446.; fol. 242, 11. II. 1446.; vol. XI, fol. 217^v, 6. III. 1448.

⁹⁹⁴ Cons. Min. vol. VIII, fol. 69, 4. VI. 1439.; vol. XII, fol. 75^v, 22. IV. 1449.; vol. VIII, fol. 52, 24. IV. 1439.; vol. X, fol. 9, 20. I. 1444.; fol. 73^v, 1. VI. 1444.; fol. 85^v, 24. X. 1444.; vol. X, fol. 125, 20. I. 1445.; fol. 253, 26. III. 1446.; fol. 266, 22. V. 1446.; vol. XI, fol. 1^v, 1. VI. 1446.; fol. 10^v, 22. VI. 1446.

⁹⁹⁵ Cons. Min. vol. VIII, fol. 88, 12. IX. 1439., potom Junije Čeljubinović: Cons. Min. vol. X, fol. 73^v, 1. VI. 1444. Biran je za konzula i u Zajači, Cons. Min. vol. X, fol. 276, 1. VI. 1444. i Antonije Čeljubinović, konzul u Srebrenici 1449. godine. Cons. Min. vol. XI, fol. 124, 18. VI.

⁹⁹⁶ Cons. Min. vol. VIII, 127, 6. II.; fol. 52, 24. IV. 1439.; vol. X, fol. 98, 6. XI. 1444.

⁹⁹⁷ Cons. Min. vol. X, fol. 253^v, 28. III. 1446.; vol. XIII, fol. 16^v, 30. IX. 1451; vol. X, fol. 253, 26. III. 1446.; fol. 151^v, 10. V. 1445.; fol. 229^v, 28. I. 1445.

razdoblje njegova boravka i aktivnosti u tom gradu. Prvi put na mjesto sudca biran je 1415. godine,⁹⁹⁸ no mnogo učestalije biran je tijekom trećeg desetljeća 15. stoljeća. Samo u tijeku 1426. godine biran je osam puta za sudca u Srebrenici.⁹⁹⁹ Četiri je puta biran za sudca 1427. godine, jedanput 1422., dva puta 1425. i jedanput 1445. godine.¹⁰⁰⁰

Sličan je primjer i Kolina Veltrana koji je boravio i djelovao u Srebrenici i Zvorniku, gdje je uživao velik ugled i poštovanje. U Srebrenici je biran za sudca ukupno 17 puta, a u Zvorniku 14 puta. To najbolje može posvjedočiti o njegovu ugledu i položaju koji je uživao u tim dvama srednjovjekovnim bosanskim gradskim naseljima. Kolin Veltrano svoju je najbogatiju karijeru ostvario tijekom 1427. i 1428. godine, kada je ukupno bio biran za sudca četrnaest puta.¹⁰⁰¹

Može se reći i za Dubrovčanina Radosava Gladnicu da je bio veoma uspješan trgovac i namještenik Srebrenice i Zvornika. U obama je mjestima biran za konzula i sudca. U Srebrenici ga na položaju konzula nalazimo u dvama navratima, oba tijekom 1423. godine,¹⁰⁰² kao i u Zvorniku također dva puta iste godine. Taj ugledni dubrovački trgovac iz redova pučana biran je i za sudca u Srebrenici u razdoblju od 1418. do 1427. godine, ukupno trinaest puta. Na položaju sudca nalazio se tijekom 1418., 1420., 1422., 1423., 1424., 1426. i 1427. godine.¹⁰⁰³ U potonje dvije godine bio je biran šest puta na taj položaj. I u Zvorniku je biran za sudca, i to trinaest puta, što izričito jasno govori da se radi o doista uglednom dubrovačkom trgovcu koji je uživao ugled i u samom gradu Dubrovniku.

U Srebrenici nalazimo još dvojicu Dubrovčana s tim prezimenom. Riječ je o Nikši Gladnici, koji je dva puta biran za sudca u tom gradu – 1428. i 1430. godine te Radoju Gladnicu koji je na taj položaj bio izabran mnogo prije 1412. godine.¹⁰⁰⁴

Iz redova Dubrovčana svoj boravak u Srebrenici obilježili su i članovi obitelji Martoli (Martolić). Članovi te obitelji nosili su još dva prezimena: Gučetići, što upućuje na zaključak da se radi o plemićkoj obitelji, i Fifići, čije je prezime nosio Dumko Laurencija Martoli, zvani Fifić. On je 18 puta bio biran za sudca u Srebrenici. Nikola Laurencija Martoli (Gučetić) biran je tri puta za sudca, Pasqual Martoli 11 puta i manje poznati Juraj Martoli svega jedanput. Sva

⁹⁹⁸ Cons. Min. vol. I, fol. 16^v, 19. III.

⁹⁹⁹ Cons. Min. vol. IV, fol. 1^v, 25. IV.; fol. 12, 31. V.; fol. 12^v, 1. VI.; fol. 19, 27. VI.

¹⁰⁰⁰ Cons. Min. vol. IV, fol. 86^v, 17. V.; fol. 89^v, 17. V.; fol. 103^v, 8. VIII.; fol. 124, 13. XII.; vol. III, fol. 26^v, 15. XI.; fol. 91, 1. IX.; fol. 238, 9. VII.; vol. X, fol. 222^v, 17. XII.

¹⁰⁰¹ Cons. Min. vol. IV, fol. 87, 1. V. 1427.; fol. 109^v, 22. IX. 1427. (dva puta); fol. 111, 2. X. 1427.; fol. 127^v, 29. XII. 1428 (1427), (dva puta); fol. 128, 29. XII. 1428. (1427.); fol. 132^v, 8. I. 1428. (dva puta); (fol. 170^v, 21. VI. 1428.; fol. 172, 28. VI. 1428.; fol. 206, 30. XI. 1428. (dva puta); fol. 198, 28. X. 1428. Bio je biran za sudca u Zvorniku i Pod-Zvorniku.

¹⁰⁰² Cons. Min. vol. III, fol. 91, 1. IX.; fol. 104, 4. XII.

¹⁰⁰³ Cons. Min. vol. I, fol. 185^v, 11. II.; vol. II, fol. 161, 25. XI.; fol. 165, 27. XII. 1420. (1421.); vol. III, fol. 26^v, 15. XI., fol. 73^v, 18. VI.; fol. 83, 8. VIII.; fol. 180, 7. XII.; vol. IV, fol. 35, 17. IX.; fol. 42^v, 22. X.; fol. 45, 5. X.; fol. 74^v, 1. III.; fol. 111, 2. X.

¹⁰⁰⁴ Cons. Min. vol. IV, fol. 170^v, 21. VI.; vol. V, fol. 17^v, 16. II.; Ref. vol. XXXIV., fol. 27, 20. V.

četvorica Martolija: Pasqual, Juraj, Dumko i Nikola svoju su aktivnost obilježili od 1438. do 1454. godine. Najranije se pojavljuju na položaju sudca Pasqual i Juraj 1438. godine.¹⁰⁰⁵ Tijekom 1443. godine Pasqual je čak šest puta biran za sudca u Srebrenici.¹⁰⁰⁶ U tijeku 1444. godine biran je jedanput, a naredne 1445. godine tri puta.¹⁰⁰⁷

Mnogo poznatiji i utjecajniji u društvu bio je Dumko Laurencija Martoli, zvani Fifić, koji je svoju sudačku aktivnost obilježio u vremenu između 1442. i 1455. godine. Biran je, kako je rečeno, 18 puta na mjesto sudca u Srebrenici. Prvi je put to bilo 1442. godine, kada je dva puta biran na to mjesto, potom 1445. godine čak 11 puta, dva puta 1446., dva puta 1454. i jedanput 1455. godine.¹⁰⁰⁸ Još jedan od članova obitelji Martoli pojavljuje se na položaju sudca, Nikola Laurencija, koji još nosi i prezime ili nadimak Gučetić. Obnašao je u trima mandatima funkciju sudca tijekom 1446. godine.¹⁰⁰⁹ Članovi obitelji Martoli (Martolić) ne pojavljuju se u Zvorniku kao dužnosnici, a i kao trgovce ih rijetko možemo tamo sresti.

Za razliku od Martolija, članovi obitelji Kasela ugledni su i u Zvorniku i u Srebrenici. Dvojicu članova te obitelji nalazimo na položaju sudca u Zvorniku i Srebrenici. Stjepan Kasela biran je četiri puta za sudca u Zvorniku i pet puta u Srebrenici. Prvi je put na tom položaju u Srebrenici spomenut 1425. godine, a onda više puta tijekom naredne 1426. godine, četiri puta.¹⁰¹⁰ Nešto kasnije na mjestu sudca pojavljuje se još jedan član Kasela – Nikša. Biran je na taj položaj 1447. godine,¹⁰¹¹ dakle puno kasnije u odnosu na Stjepana, što je potvrda činjenice da su članovi te obitelji dosta dugo boravili i djelovali u Srebrenici i Zvorniku.

Među uglednije Dubrovčane iz redova pučana u Srebrenici ubraja se i Benko Bratosalić, kojega također nalazimo i u Zvorniku. Dok je tamo bio tri puta biran za sudca, u Srebrenici se na tom položaju nalazio čak 17 puta. Svoju je karijeru obilježio u relativno dugom razdoblju boravka u Srebrenici, od 1426. do 1452. godine. Prvi je put biran na mjesto sudca 1426. godine i onda nakon prekida tek 1439. godine.¹⁰¹² Pet je puta biran na mjesto sudca tijekom 1440. godine, a onda se ponovno gubi iz dokumenata i tek 1444. godine biran je jedanput na mjesto sudca.¹⁰¹³ Tijekom 1446. godine biran je dva puta, a onda opet nastupa pauza do 1449. godine, kada je dva

¹⁰⁰⁵ Cons. Min. vol. VII, fol. 259; vol. VIII, fol. 4^v, 1. XII.

¹⁰⁰⁶ Cons. Min. vol. IX, fol. 153^v, 23. I.; fol. 154, 24. I.; fol. 213^v, 6. XI.; Veselinović, Dubrovačko malo veće (1415 – 1460), str. 477.

¹⁰⁰⁷ Cons. Min. vol. X, fol. 151^v, 10. V.; fol. 169, 26. V.; fol. 199, 8. VIII.

¹⁰⁰⁸ Cons. Min. vol. IX, fol. 129, 6. XI.; fol. 139, 5. XII.; vol. X, fol. 149 28. IV., fol. 161, 17. V.; fol. 168, 24. V.; fol. 202, 4. VII.; fol. 213^v, 18. XI.; fol. 213^v, 20. XI.; fol. 222^v, 17. XII.; fol. 248, 11. II.; fol. 253, 26. III.; fol. 253^v, 28. III.

¹⁰⁰⁹ Cons. Min. vol. X, fol. 227, 3. I.; fol. 227^v, 13. I.; fol. 228, 15. I. 1446.

¹⁰¹⁰ Cons. Min. vol. III, fol. 220^v, 30. IV. 1425.; fol. 223, 29. XII. 1426. (1425.), vol. IV, fol. 1^v, 25. IV.; fol. 19, 27. VI.; fol. 22, 15. VII.

¹⁰¹¹ Cons. Min. vol. XI, fol. 66, 2. I.

¹⁰¹² Cons. Min. vol. IV, fol. 49, 17. XI.; vol. VIII., fol. 109^v, 15. XII.

¹⁰¹³ Cons. Min. vol. VIII, fol. 131^v, 2. III.; fol. 136^v, 5. III.; fol. 139^v, 15. III.; fol. 198^v, 20. X.; fol. 210, 12. XII.; vol. X. fol. 83, 20. X.

puta izabran za sudca.¹⁰¹⁴ Dva je puta biran i naredne 1450. godine te jednom 1452. godine.¹⁰¹⁵ I još jedan član obitelji Bratosalić, Nikola nalazi se na tom položaju 1426. i 1427. godine.¹⁰¹⁶ Nije poznato u kakvu su srodstvu ta dvojica Bratosalića i jesu li uopće rodbinski povezani.

Jedan broj članova obitelji Brajković također je bio angažiran u sudske komisije u Srebrenici četrdesetih godina 15. stoljeća. Riječ je o Živku, Marinu, Ivanu i Ratku Brajković. Ratko se nalazio i na položaju konzula 1444. godine.¹⁰¹⁷ Nadimak računar nosio je Živko Brajković koji je tijekom 1446. godine bio sedam puta izabran na položaj sudca.¹⁰¹⁸ Ivan Brajković biran je za sudca 1447. godine.¹⁰¹⁹ Tijekom 1444. godine, osim već spomenutog Ratka, jedanput se u sudskim komisijama Srebrenice pojavljuje i Marin Brajković.¹⁰²⁰

Svi navedeni članovi obitelji Brajković također su pripadali dubrovačkom pučkom staležu, a živjeli su i u Zvorniku i u Srebrenici. Sam nadimak „računar“ može posvjedočiti činjenicu da se radi o pismenim ljudima koji su obavljali računarske poslove i usluge kroz kreditno-trgovinske poslove i to ne samo svoje vlastite, nego i drugih sugrađana, a i domaćih ljudi koji su imali potrebe za tom vrstom usluge s obzirom na to da ih je mali broj bio pismen. Stoga su bez sumnje uživali velik ugled među svojim sugrađanima, a i među domaćim stanovništvom, kao i vlastima Despotovine za koju su također obavljali određene poslove računarske prirode.

Trgovac Žan (Ivan) Pikiko, Dubrovčanin, svoju je aktivnost podjednako vezao i za Srebrenicu i za Zvornik. Ulazio je u sudske komisije obaju gradova, nešto više u Srebrenici gdje je biran 14 puta, za razliku od Zvornika gdje je u sudskim komisijama sudjelovao šest puta. Njegova gospodarska (trgovačka) i sudska aktivnost započela je 1418. godine i trajala je puno desetljeće kad je riječ o Srebrenici. Prvi je put u sudske komisije biran 1418. godine, a zadnji put na tom se položaju spominje 1428. godine, kada je biran u sudske komisije dva puta.¹⁰²¹ Šest je puta ulazio u sudske komisije tijekom 1419. godine, a onda nastaje prekid do 1426. godine kada je samo jednom ušao u tu komisiju.¹⁰²² Četiri puta biran je za sudca 1427. godine.¹⁰²³

Još jedna dubrovačka pučka obitelj koja se bavila kreditno-trgovinskim poslovima svoju je aktivnost podjednako vezala i za Zvornik i za Srebrenicu. Riječ je o obitelji Jakušić (Jakuša),

¹⁰¹⁴ Cons. Min. vol. XI, fol. 47, 13. X.; fol. 60^v, 10. XII.; fol. 93^v, 29. XII. 1448. (1449.); fol. 114, 20. IV.

¹⁰¹⁵ Cons. Min. vol. XII, fol. 129, 29. XII. 1450. (1449.); fol. 129^v, 30. XII. 1450. (1449.); vol. XIII, fol. 82, 16. IX. 1452.

¹⁰¹⁶ Cons. Min. vol. IV, fol. 30^v, 19. VIII.; fol. 88^v, 13. VI. 1427.

¹⁰¹⁷ Cons. Min. vol. X, fol. 43, 28. V.

¹⁰¹⁸ Cons. vol. IX, fol. 43^v, 19. XII.; vol. X, fol. 79^v, 9. VII.; vol. XI, fol. 34^v, 22. IX.; fol. 44., 6. X.; fol. 130, 7. X.; vol. XII, fol. 168, 4. III. 1440.; fol. 109, 17. IX.

¹⁰¹⁹ Cons. Min. vol. XI, fol. 84^v, 21. III.

¹⁰²⁰ Cons. Min. vol. X, fol. 32, 27. IV.

¹⁰²¹ Cons. Min. vol. II, fol. 29^v, 22. XII.; vol. IV, fol. 216, 13. I.; fol. 223^v, 19. II.

¹⁰²² Cons. Min. vol. II, fol. 83, 17. IX.; fol. 89, 19. X.; fol. 90^v, 27. X. (dva puta); fol. 92^v, 14. XI.; fol. 95, 5. XII.

¹⁰²³ Cons. Min. vol. IV, fol. 103^v, 8. VIII.; fol. 105^v, 20. VIII.; fol. 110, 30. IX.; fol. 134, 20. VIII.

čija dva člana, Jurka i njegova sina Mikoča, nalazimo u drugom i trećem desetljeću u Srebrenici, a nešto kasnije preselili su se u Zvornik. Svoju gospodarsku aktivnost započeo je najprije otac Jurko u Srebrenici 1413. godine i zahvaljujući uspješnom poslovanju, uživao je povjerenje dubrovačkih vlasti koje su ga birale u sudske komisije u Srebrenici 1413. i 1414. godine. Ukupno je biran za sudca šest puta u tim dvjema godinama.¹⁰²⁴ Njegov sin Mikoč biran je u sudske komisije u Zvorniku. Prvi put 1423. i posljednji put 1427. godine.¹⁰²⁵

Dugu tradiciju poslovanja i sudjelovanja u sudskim vlastima dubrovačke kolonije u Srebrenici imali su članovi obitelji Dobretinić, poznatije pod drugim imenom Latinica (Latiničić). Ta pučka obitelj vuče korijene iz Stona.¹⁰²⁶ Utemeljitelj (rodonačelnik) obitelji je Dabiživ Dobretinić zvani Latinica, pa su po tom dodatku Dabiživova prezimena svi njegovi potomci poznatiji baš pod prezimenom Latinica (Latiničić). Prema kazivanju Genealogije Cingria Dabiživ se oženio kćeri Stana Nesanovića Prsteca. Pritom je Dabiživ od punca dobio za miraz za svoju ženu Dobrulu iznos od 1500 perpera. Taj je miraz bio nešto uvećan, tako da je Dabiživ od punca u vidu miraza dobio 1407. godine iznos od 6000 zlatnih dukata.¹⁰²⁷ Svoju bogatu karijeru u Srebrenici započeo je 1414. godine izborom za člana sudske komisije.¹⁰²⁸ Svoj boravak u Bosni, odnosno Srebrenici, iskoristio je za stvaranje dobrih i prijateljskih odnosa s velikim vojvodom Hrvojem Vukčićem Hrvatinićem pa kad je Hrvoje ovladao Srebrenicom, od njega je dobio nekoliko sela i posjeda u tom kraju, koje su mu kasnije potvrdili, pored ostalih, i ugarski kralj Sigismund te srpski despot Đurađ Branković. Prijateljstvo s kraljem Tvrtkom II. Tvrtkovićem donijelo mu je potvrdu tih posjeda koji se navode: „Quali poderi sono prima casal Seline, casal Pecista (Pechiscta), casal Poredusse e casal Saciaspra, Campi, Monti, Miniera, Carri Molini, e quatro case con li loro confine usi e pertinenze.“¹⁰²⁹ Navedene posjede držali su prije srebrenički knezovi, a i Dabiživ je obnašao funkciju srebreničkog kneza, kao uostalom i još dvojica Dubrovčana: Paoko Stipašinović i Vlakuša Dabižinović.¹⁰³⁰ Posjede koje je Dabiživ Latinica dobio od Hrvoja zadržali su i njegovi unuci Mato, Nikola i Petar. Na koncu im je te posjede potvrdio i kralj Matijaš Korvin poveljom iz 1463. godine.¹⁰³¹ Potvrda je to činjenice da su Dobretinići Latinice dugo vremena boravili i djelovali u Srebrenici i da su ondje bili na

¹⁰²⁴ Ref. vol. XXXIV, fol. 119; fol. 124^v; fol. 134^v; fol. 142 (2 X); fol. 80.

¹⁰²⁵ Cons. Min. vol. III, fol. 47, 12. II. 1432.; vol IV, fol. 108^v, 8. IX. 1427. Bio je biran za sudca u Zvorniku i Pod-Zvorniku.

¹⁰²⁶ Sivrić, Rod Dobretinić – Latinica, str. 105 – 106.

¹⁰²⁷ Sivrić, Rod Dobretinić – Latinica, str. 106.

¹⁰²⁸ Ref. vol. XXXIV, fol. 134^v, 8. VIII.

¹⁰²⁹ Sivrić, Rod Dobretinić – Latinica, str. 132, nap. 128

¹⁰³⁰ Sivrić, Rod Dobretinić – Latinica, str. 132.

¹⁰³¹ Gelcich – Thallóczy, Dipl. Rag., str. 620–621.

položaju knezova dubrovačke kolonije.¹⁰³² Tu dužnost i čast zadržali su još neko vrijeme uspostave osmanske prevlasti u tom rudarskom gradu srednjovjekovne Bosne.

Uz časnu funkciju kneza i rodonačelnik Dabiživ i njegova tri sina birani su u sudske kolegije u Srebrenici. Napomenimo i to da je Dabiživ imao četiri sina. Najstariji je bio Dobruško, zatim Mato pa Bartol koji se u izvorima još zove i Martol te Vlahuša. Jedino se Mato nije ženio pa nije ostavio ni potomstva, za razliku od ostale trojice.

Dabiživ Latinica prvi se put kao sudac spominje 1414. godine. Te je godine biran u sudski kolegij jedanput, a naredne 1415. godine dva puta.¹⁰³³ Njegov sin Dobruško biran je za sudca sudskog kolegija u Srebrenici jedanput 1420. godine.¹⁰³⁴ Dobruško se dva puta ženio i ostavio brojno potomstvo od dvanaestoro djece, od kojih je bilo osam sinova: Dabiživ, Albert, Nikola, Mato, Martin, Leonard, Martol (fra Ambrož) i Pavko te četiri kćeri: Dobrula, Anuša, Fiora (Cvijeta) i Antolija. Prilikom prve ženidbe za miraz je dobio 25.000 perpera. Dvojica sinova Dabiživ i Albert nisu bili oženjeni, a Martol je postao svećenik, redovnik s imenom fra Ambrosio. Nikola je bio oženjen djevojkom iz ugledne dubrovačke građanske obitelji Kotruljevića, Mato se oženio Ivanom di Giovanni Gabro, Martin je oženio kćer Radosava Brajkovića, uglednika u Srebrenici (bio je sudac), Leonardo je bio oženjen s kćeri Ruska de Teodoro Cella, Pavko je oženio kćer Petra Raduljevića i svi su imali brojna potomstva.¹⁰³⁵ Dobruško Dabiživa Latinice, koji je također živio i djelovao u Srebrenici, biran je također u sudsku komisiju jedanput 1420. godine.¹⁰³⁶

Martol (Bartol) Dabiživa Latinica bio je oženjen Marušom, kćeri Luke Kabužića. Miraz je primio u nešto skromnijem iznosu od svega 1100 perpera. Osim toga, dobio je i zlatninu vrijednu 180 dukata, a sve se to odvijalo pred svjedocima ser Mateom Gradićem te sudcem i svjedokom Nikolom Zvezdićem.¹⁰³⁷ I on je ostavio potomstvo od šestoro djece: Dabiživa, Luku, Nikolu, Blaža, Dobrulu i Mariju. Martol Dabiživa Latinice biran je tri puta u sudske komisije, jedanput 1420. i dva puta 1427. godine.¹⁰³⁸

Vlahuša (Blaž) najmlađi je Dabiživov sin koji je također živio i radio u Srebrenici i bio tamo biran u sudske komisije. Bio je oženjen djevojkom iz ugledne dubrovačke građanske

¹⁰³² Na položaju kneza u Srebrenici bili su: Dabiživ, rodonačelnik obitelji Latinica, njegov najstariji sin Dobruško Latinica, srednji sin Martol (Bartol) Latinica; Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 92–93.; Sivrić, *Rod Dobretinić – Latinica*, str. 133, nap. 131.

¹⁰³³ Ref. vol. XXXIV, fol. 116^v, 29. III.; Cons. Min. vol. I, fol. 18, 3. IV.; fol. 21^v, 16. IV.

¹⁰³⁴ Cons. Min. vol. II, fol. 117, 11. III.

¹⁰³⁵ Sivrić, *Rod Dobretinić – Latinica*, str. 107–109.

¹⁰³⁶ Cons. Min. vol. II, fol. 117, 11. III.

¹⁰³⁷ “Ego Martolus Dabisivi Dobretinich dicti Latiniza confiteor quod supra me et omnia mea bona, pro dote et perchivio Marusse filie Luce Johannis de Caboga future uxoris mee, habui et recepti ab ipso Luca socero meo michi dante et solvente pro dote et perchivio pro dictis ipsis sue filie Marusse yperperos Mille centum grossos Ragusii et exagia auri centum et octuaginta. Quam dotam cum exagiis habui et recepti secundum mores et ordines Ragusii. Judex ser Matheus Junii de Gradi et Nicola de Stella testes.” Sivrić, *Rod Dobretinić – Latinica*, str. 110, nap. 20.

¹⁰³⁸ Cons. Min. vol. II, fol. 136, 10. VI.; vol. IV, fol. 91, 22. V.; fol. 97, 23. VI.

obitelji Nalješković. Žena Katarina bila je kći Stjepana Nalješkovića. Prilikom ženidbe 1436. godine za miraz je od svojega punca Stjepana dobio 1200 perpera i zlatninu u vrijednosti od 20 zlatnih dukata.¹⁰³⁹ Vlahuša je iza sebe ostavio tri sina: Dabiživa, Stjepana i Petra. Prva se dvojica nisu ženila, a potomstvo je ostalo samo iza sina Petra.

Vlahuša Latinica također je živio i djelovao u Srebrenici gdje je biran za sudca četiri puta. Prvi put 1439. godine i te je godine još dva puta biran u sudske komisije i posljednji put nešto kasnije, točnije 1445. godine.¹⁰⁴⁰

Osim položaja sudca Martol (Bartol) Latinica obnašao je i funkciju kneza u gradu Srebrenici. Latinice su boravili dosta dugo u tom gradu, gdje su se bavili trgovinom. Martol je u Srebrenici boravio otprilike dvadesetak godina i to u razdoblju između 1419. i 1439. godine. Imao je i svoje sluge od kojih se 1428. godine spominje Dragoš, dok drugi ostaje nepoznat, a bio je opljačkan kada je s robom išao u Srebrenicu.¹⁰⁴¹ Martol je u Srebrenici imao i svoj dućan u kojem je trgovao s mještanima. U njemu je trgovao i ribom. Spomenuto je sedam burića ribe u želatini i 23 kalamara u staklu.¹⁰⁴² Trgovao je u društvu s bratom Vlahušom s kojim je u taj posao uložio 1050 dukata.¹⁰⁴³

Najduži boravak u Srebrenici ostvario je Dobruško Latinica. Njegovo se ime može sresti u odlukama Malog vijeća u dugom razdoblju od 1423. do 1451. godine. Godine 1423. Dobruško se opravdava da nije unajmio izvjesnog Pripka u svoje osobno ime, već je to učinio sa svojim sudcima u svojstvu kneza Srebrenice za lokalne potrebe.¹⁰⁴⁴ Dobruško je imao i svojeg pomoćnika u poslovima. Spomenut je Radibrat Ostojić koji je kod njega primljen na godinu dana.¹⁰⁴⁵ Imao je još jednog slugu u Srebrenici, Rađenka koji se spominje 1455. godine, što upućuje na zaključak da je i te godine još bio aktivan i da je boravio u Srebrenici.¹⁰⁴⁶ Dobruško je bio partner poznatijeg dubrovačkog trgovca Luke Milanovića, koji je dugi niz godina boravio u Veneciji i tamo trgovao srebrom. Da je Dobruško bio velik trgovac srebrom, potvrđuje i podatak o pljački karavane u ožujku 1435. godine koja je iz Srebrenice išla u Dubrovnik i u kojoj je bilo srebra u vrijednosti 943 dukata.¹⁰⁴⁷

¹⁰³⁹ “Ego Blasius quondam Dabisivi Dobretinich Latiniza confiteor quod supra me et omnia bona mea pro dote et perchivio Catarine filie Steffani de Nale uxoris mee habui et recepti ab ipso Steffano socero meo mihi dante et solvente de suis propriis denaris pro dote yperperos Mille ducentos grossorum Ragusii et exagia auri ducenti. Quam dotam et exagia habui et recepti secundum consuetudinem Ragusiis. Hoc autem carta etc. Judex et testes.” Sivrić, Rod Dobretinić – Latinica, str. 114, nap. 33.

¹⁰⁴⁰ Cons. Min. vol. VIII, fol. 53^v, 29. IV.; fol. 57^v, 1. V.; fol. 80, 30. VII.; vol. X, fol. 161, 17. V.

¹⁰⁴¹ Kovačević, Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, str. 160.

¹⁰⁴² Lam. de foris vol. XVI, fol. 187, 20. IV. 1443.

¹⁰⁴³ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 89.

¹⁰⁴⁴ Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 246.

¹⁰⁴⁵ Div. Canc. vol. XLIX, fol. 80^v, 5. VII. 1435.

¹⁰⁴⁶ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 90, nap. 70

¹⁰⁴⁷ Div. Canc. vol. XLIX, fol. 92, 27. VII.

Vlahuša (Blaž) Latinica poslovaio je u zajednici sa Stjepanom Kaselom i Bojkom Nenkovićem. S njima je došao u spor zbog duga koji je morao podmiriti prema odluci suda. Radilo se o iznosu od 1000 dukata na ime glavnice i još pet litara srebra. Sam Vlahuša dobio je svoju zadovoljštinu u iznosu od 23 dukata, 10 groša i šest litara i 10 unča srebra. Iako je taj spor na sudu odlučan 1433. godine, podmirenje je uslijedilo tek 1435. godine.¹⁰⁴⁸

I njegovi partneri Stjepan Kasela i Bojko Nenković boravili su u Srebrenici relativno dugo. Stjepan se tamo spominje u vremenu između 1419. i 1434. godine, a Bojko Nenković od 1422. do 1435. godine.¹⁰⁴⁹

Vlahuša Latinica bio je u Srebrenici jedan od rjeđih trgovaca crvcem. Vojvoda Stjepan Vukčić Kosača prodao mu je 1441. godine isključivo pravo trgovine crvcem, o čemu je izdao i posebnu privilegiju, što mu je dalo mogućost i pravo monopola na tu vrstu trgovine koju je on obilato koristio, ali i zlorabio. Vlahuša je boravio ne samo u Srebrenici, već i u Borču gdje je posjedovao i kuću.¹⁰⁵⁰

Vlahuša Latinica godinama se bavio i trgovinom suknom, što je bilo od velike dobiti s obzirom na to da se uvećalo srebreničko stanovništvo koje je imalo veliku potrebu za tkaninama. U zajednici s Kotoraninom Ivanom Lampreom ugovorio je veliku isporuku firentinskog sukna, odnosno 50 komada, ali mu je bilo isporučena samo polovica traženog pa je poslije smrti Ivana Lamprea tužio prokuratora Ivanove udovice.¹⁰⁵¹ Osim toga, Vlahuša se bavio i kreditnom trgovinom. Svojim je dužnicima uzimao zalog do izmirenja potraživanja. U svojoj kući u Srebrenici čuvao je brojne srebrne predmete u vidu zaloga. Spomenuti su predmeti Branka Zančića, vlastelina despota Đurađa Brankovića, koje je uzeo kao zalog za dugovanja.¹⁰⁵² U njegovim knjigama dužnika ističe se da ih ima veći broj u Srebrenici. Dužnik mu je bio čak i sam despot Stevan Lazarević, njegova vlastela i brojne druge domaće osobe. Imao je velik broj sporova sa svojim sugrađaninom Paokom Stipašinovićem, o kojima govori u svojoj oporuci. Navedena je polovina od svih dobiti od rudnika, topionica, sela, kuća i mlinova u Srebrenici i bližoj okolini. Spominje se dug od preko 2000 dukata koje je Vlahuša potraživao od Paoka Stipašinovića.¹⁰⁵³ Vlahušina bogata poslovna aktivnost i uspješnost dugi niz godina boravka u Srebrenici pokazuje kako je riječ o istaknutom predstavniku građanskog staleža koji se domogao i položaja sudskih komisija koje mu je povjerila dubrovačka vlada.

¹⁰⁴⁸ Div. Not. vol. XVIII, fol. 90, 28. VII.

¹⁰⁴⁹ Ćuk, Porodica Kasela, str. 101.

¹⁰⁵⁰ Lam. de foris vol. XIX, fol. 166^v, 18. VIII. 1445.; Usporedi: Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 97., nap. 70

¹⁰⁵¹ Dinić-Knežević, Tkanine, str. 261.

¹⁰⁵² Div. Canc. vol. LV, fol. 59, 29. I. 1441.

¹⁰⁵³ Ćirković, Dubrovčani kao preduzetnici, str. 13.

Čitava obitelj Latinica, počevši od rodonačelnika Dabiživa preko sinova i unuka, ostavila je dubok trag u Srebrenici ne samo u 15., već i narednom 16. stoljeću za vrijeme osmanske prevlasti u tom gradu i susjednom Zvorniku.

Bilo je još Dubrovčana koji su veći dio svojeg životnog i radnog vijeka boravili u Srebrenici, ali je njihov položaj i ugled bio nešto manji u usporedbi s Latinicom ili Stipašinovićima i još nekim drugim dubrovačkim trgovcima koji su boravili i djelovali u Srebrenici i Zvorniku.

Među uglednije Dubrovčane u Srebrenici mogu se pribrojiti još neki pučani: Juro Radinović zvani Smokva, koji je također biran u sudske kolegije šest puta tijekom 1437., 1438., 1439. i 1440. godine.¹⁰⁵⁴ U tu se grupu ubraja i Mikoč Đurković, dubrovački trgovac koji boravi i djeluje u Srebrenici gotovo čitavo treće desetljeće 15. stoljeća, kada je biran u sudske kolegije također šest puta. Prvi se put spominje u toj funkciji 1425. godine, potom 1426. i 1427. godine.¹⁰⁵⁵ Još jednog Đurkovića nalazimo u toj funkciji – Đurka Đurkovića, no nije poznato je li u nekom bližem srodstvu s mnogo poznatijim Mikočem. Đurko je za sudca biran 1430. godine.¹⁰⁵⁶ Oba spomenuta Đurkovića bila su uključena u kreditno-trgovinske poslove radeći sami ili u partnerstvu s ostalim svojim sugrađanima i drugim domaćim ljudima.

Daleko je najveći broj Dubrovčana koji su boravili u Srebrenici do deset godina. Njihov se broj kreće preko 1870, a ta je brojka mogla biti i veća jer dio njih nije spomenut u poslovnim i sudskim knjigama, već su se možda nalazili u domaćim knjigama koje se, nažalost, nisu sačuvale. Zato smo prisiljeni služiti se samo dubrovačkim izvorima, koji, sigurni smo, ne daju stvarnu sliku stanja u Srebrenici. Ovdje ćemo pokušati predložiti sliku najprije dubrovačkih plemića koji su boravili u Srebrenici više od dvadeset godina.

Vlastela koja je u Srebrenici boravila više od dvadeset godina:

Ime i prezime plemića	Prvi spomen	Zadnje spominjanje	Godina
Stjepan Marka Benešić	1430.	1454.	25
Dživo Stjepana Benešić	1440.	1460.	21
Andrija Vuka Bobaljević	1415.	1438.	24
Andrija Petra Bobaljević	1413.	1453.	41
Junije Gradić	1419.	1439.	21
Junije Ivana Gundulić	1436.	1460.	25

¹⁰⁵⁴ Cons. Min. vol. VIII, fol. 53, 28. IV. 1439.; fol. 63, 1. VI. 1439.; fol. 87, 9. IX. 1439.; fol. 89, 17. IX. 1439.; fol. 113^v, 23. I. 1440.; vol. VII, fol. 220, 20. XI.; fol. 230^v, 23. I.

¹⁰⁵⁵ Cons. Min. vol. III, fol. 238, 9. VII.; vol. IV, fol. 1, 24. IV.; fol. 12, 31. V.; fol. 22, 15. VII.; fol. 74, 26. II. 1427.; fol. 109, 21. IX.

¹⁰⁵⁶ Cons. Min. vol. V, fol. 29, 5. IV.

Dživo Marina Gundulić	1434.	1460.	27
Dimko Lovre Gučetić	1432.	1456.	25
Juraj Gučetić	1415.	1434.	20
Marin Gučetić	1415.	1440.	26
Marin Ivana Gučetić	1420.	1441.	22
Nikola Gučetić	1412.	1433.	22
Rafael Ivana Gučetić	1426.	1453.	28
Franko Rafaela Gučetić	1414.	1433.	20
Dživo Petra Gučetić	1400.	1440.	41
Nikola Ivana Kabužić	1415.	1435.	21
Andrija Franka Sorkočević	1438.	1458.	21
Andrija Sorkočević	1431.	1454	24
Dragoje Marina Sorkočević	1426.	1453.	28
Mihael Sorkočević	1426.	1454.	29 ¹⁰⁵⁷

Vlastela koja je u Srebrenici boravila između 10 i 20 godina:

Ime i prezime plemića	Prvi spomen	Zadnje spominjanje	Godina
Dimko (Dominik) Bobaljević	1412.	1421.	10
Stjepan Savina Bobaljević	1416.	1430.	15
Mihael Ivana Volčić	1432.	1441.	10
Nikola Ivana Volčić	1433.	1445.	13
Benedikt Marina Gundulić	1414.	1427.	14
Damjan Marina Gundulić	1419.	1435.	17
Dživo Jakova Gundulić	1412.	1429.	18
Alojzije Gučetić	1434.	1448.	15
Vlaho Savina Gučetić	1417.	1431.	15
Gočko Rafaela Gučetić	1419.	1433.	15
Marin Rafaela Gučetić	1423.	1438.	16
Marin Gučetić	1412.	1423.	12
Martol Gučetić	1426.	1438.	13
Matej Ivana Gučetić	1421.	1432.	12
Nikola Juraja Gučetić	1444.	1458.	15

¹⁰⁵⁷ Podatci preuzeti prema: Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 163–169.

Nikola Ivana Gučetić	1421.	1430.	10
Federik Gučetić	1424.	1438.	15
Dživo Gučetić	1413.	1424.	12
Matej Đorđić	1432.	1450.	19
Marin Lukarević	1414.	1426.	13
Mihael Ivana Lukarević	1448.	1461.	14
Nikola Lukarević	1417.	1435.	19
Jakov Teodora Prodančić	1434.	1451.	18
Mihael Restić	1419.	1432.	14
Nikola Ilije Saraka	1419.	1430.	12
Andrija Lovre Sorkočević	1441.	1452.	12
Andrija Luke Sorkočević	1441.	1453.	13
Vlaho Sorkočević	1412.	1426.	15
Luka Sorkočević	1423.	1433.	11
Nikola Sorkočević	1434.	1447.	14
Pavle Andrije Sorkočević	1419.	1435.	17
Paskoje Sorkočević	1426.	1436.	11
Petar Lovre Sorkočević	1423.	1439.	17
Franko Vlahe Sorkočević	1415.	1426.	12
Jakov Martola Crijević	1445.	1456.	12 ¹⁰⁵⁸

Dubrovačka vlastela koja je u Srebrenici boravila između 5 i 10 godina:

Ime i prezime	Prvo spominjanje	Zadnje spominjanje	Godina
Frančesko Marka Benešić	1434.	1439.	6
Marin Andrije Bundić	1431.	1437.	7
Nikola Vasiljević	1432.	1436.	5
Stjepan Vasiljević	1432.	1436.	5
Vlaho Marina Gradić	1433.	1438.	6
Danijel Gundulić	1412.	1419.	8
Jakob Marina Gundulić	1427.	1435.	9
Jakob Paladina Gundulić	1427.	1435.	6
Nikola Marina Gundulić	1429.	1436.	8
Paladin Jakoba Gundulić	1417.	1425.	9

¹⁰⁵⁸ Podatci preuzeti prema: Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 163–169

Alojzije Ivana Gučetić	1438.	1442.	5
Dragoje Alojzija Gučetić	1449.	1455.	7
Juraj Gučetić	1415.	1419.	5
Klement Antoja Gučetić	1437.	1444.	8
Marin Nikole Gučetić	1412.	1419.	8
Nikola Gučetić	1415.	1421.	7
Sigismund Rafaela Gučetić	1424.	1428.	5
Stjepan Ivana Gučetić	1446.	1453.	8
Marin Držić	1417.	1424.	8
Stjepan Nikole Đorđić	1434.	1438.	5
Dživo Marina Đorđić	1429.	1436.	8
Marin Luke Kabužić	1448.	1453.	6
Junije Kalić	1430.	1434.	5
Mihael Kružić	1430.	1434.	5
Jakob Petra Lukarević	1432.	1437.	6
Marin Mihaela Lukarević	1420.	1425.	6
Paladin Petra Lukarević	1445.	1452.	8
Ciprijan Petra Lukarević	1431.	1438.	8
Antonije Franka Prodančić	1434.	1440.	7
Franko Prodančić Teodora	1434.	1440.	7
Nikola Restić	1424.	1430.	7
Nikola Ivana Saraka	1423.	1430.	8
Dživo Ilije Saraka	1422.	1427.	6
Dživo Ruska Saraka	1425.	1429.	5
Andrija Petra Sorkočević	1439.	1447.	9
Damjan Sorkočević	1431.	1436.	6
Lovro Martola Sorkočević	1431.	1437.	7
Mihael Andrije Sorkočević	1415.	1419.	5
Nikola Sorkočević	1444.	1451.	8
Orsat Petra Sorkočević	1434.	1438.	5

Tomo Vlahe Sorkočević	1426.	1431.	6
Dživo Franka Sorkočević	1448.	1454.	7 ¹⁰⁵⁹

Najveći je broj onih koji su boravili do pet godina i taj se broj penje preko 160.¹⁰⁶⁰

Kad se govori o pučanima i njihovu boravku u Srebrenici tijekom 15. stoljeća, njihov je broj veći, a boravak duži. Pokazuje to i sljedeća tablica:

Ime i prezime	Godina prvog pojavljivanja	Zadnje pojavljivanje	Broj godina
Dobruško Dabiživa Latinice	1413.	1451.	39
Maroje Peliočić	1424.	1460.	37
Paskoje Antonija Marotića	1429.	1464.	36
Vladoje Bogosalić	1447.	1481.	35
Marinko Milošević	1415.	1448.	34
Radmil Radušinović (Buinić)	1415.	1448.	34
Radoje Primorac	1429.	1462.	34
Tomko Stanjević	1421.	1454.	34
Ratko Milovanić zvani Opersa	1422.	1454.	33
Nikola Juraja Radoslaljića	1418.	1449.	32
Obersa Pribilović zvani Rahnić	1413.	1444.	32
Radosav Obradović zvani Kijac	1411.	1442.	32
Maroje Cidilović	1417.	1448.	32
Božičko Bogulinović zvani Paun	1415.	1445.	31
Mikoč Novaković	1422.	1452.	31
Mikoč Milošević	1412.	1446.	30
Niša Ilić Radina	1423.	1452.	30
Pavko Brajković krojač	1419.	1448.	30
Vukoje Okrugljić	1408.	1436.	29
Milovac Pribinjić	1453.	1481.	29
Radoje Radosalić zvani Kožica	1434.	1462.	29
Radosav Milovanović	1415.	1442.	28
Benko Bratosalić	1426.	1453.	28

¹⁰⁵⁹ Podatci preuzeti prema: Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 163–169.

¹⁰⁶⁰ Podatci preuzeti prema: Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 163–169.

Andruško, zlatar	1414.	1441.	28
Jurko Mednić	1414.	1440.	27
Stjepan Stojšalić	1425.	1475.	27
Dobrun Milošević	1413.	1438.	26
Živan Sirčević	1452.	1477.	26
Miljen Budečević Slavković	1415.	1440.	26
Radosav Budisalić	1415.	1440.	26
Serđ Sergolović	1429.	1454.	26
Stjepan Vuković	1424.	1448.	25
Radoje Milković zvani Pakao	1425.	1444.	25
Ostoja Serlić	1425.	1449.	25
Maroje Radovanić zvani Ptičić	1414.	1438.	25
Maroje Miljević	1413.	1435.	25
Marin Dobrijević	1457.	1481.	25
Juraj Gojsalić	1415.	1439.	25
Božičko Masibradić	1431.	1454.	24
Budislav Slavković	1413.	1436.	24
Vladoje Hercotić	1457.	1480.	24
Dobrašin Pribilović zvan Byblia	1425.	1448.	24
Juras Petinović	1457.	1480.	24
Ivan Piković	1415.	1438.	24
Matko Orlačić	1434.	1457.	24
Nikola Buresić	1431.	1454.	24
Petko Utješinović	1430.	1453.	24
Pribisav Butković	1424.	1447.	24
Rade Obradović	1423.	1446.	24
Radoje Ostojić zvani Baba	1426.	1444.	24
Tihorad Slavković	1413.	1436.	24
Franko Radonjić	1426.	1449.	24
Tomac Martola	1434.	1456.	23
Ratko Vukojević	1425.	1447.	23
Radovac Obratković	1433.	1455.	23
Radivoj Benković Nožica	1433.	1455.	23
Mileta Bojničević	1414.	1436.	23
Ljubiša Gojsalić	1416.	1438.	23

Kolin Veltrano	1413.	1435.	23
Joko Vukosalić	1454.	1475.	23
Vlatko Budojević	1400.	1422.	23
Budisav Vukčić	1417.	1439.	23
Vlahuša Dabiživa Latinica	1431.	1452.	22
Nikola Dobriković	1414.	1435.	22
Radašin Pribilović zvani Rahnić	1413.	1434.	22
Ratko Radosalić	1415.	1436.	22
Stjepan Bratinović	1413.	1434.	22
Radoslav Pribilović zvani Rahnić	1415.	1435.	<u>21</u>
Radosav Brajković	1413.	1433.	21
Radovan Budojević	1415.	1435.	21
Radak Dimković	1419.	1439.	21
Paoko Stipašinović	1434.	1454.	21
Martol Dabiživa Latinica	1419.	1448.	21
Lukša zlatar	1414.	1434.	21
Bogdan Božičković	1417.	1436.	20
Vuk krojač	1419.	1438.	20
Živko Radovanić	1436.	1455.	20
Jaketa Pripka Radulinović	1452.	1471.	20
Živko Brajković (računovođa)	1433.	1452.	20
Paskoje Čeljubinović, Remeta	1444.	1463.	20
Radoje svječar	1435.	1454.	20
Radoslav Brkljača	1412.	1431.	20
Ratko Petković	1417.	1436.	20
Stjepan Nenković	1414.	1434.	20
Stjepko Radohnić	1456.	1475.	20
Tomko Radovanović	1435.	1454.	20 ¹⁰⁶¹

Broj Dubrovčana iz reda pučana koji su u Srebrenici boravili između 10 i 20 godina iznosio je oko 230. S obzirom na njihov velik broj, ovdje se nećemo upuštati u davanje podataka o njima.¹⁰⁶²

¹⁰⁶¹ Podatci preuzeti prema: Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 171–227.

¹⁰⁶² Podatke o njima vidjeti kod: D. Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 171–227.

Iz svega izloženog može se zaključiti da je mnogo Dubrovčana, bilo da se radi o plemićima ili pučanima boravilo i u Srebrenici i Zvorniku. Neki se istodobno spominju u obama gradovima. S obzirom na blizinu i značenje tih dvaju gradova to nije začuđujuće jer su ih poslovi na to poticali, pogotovo one koji su tamo stekli i ugled i kapital. Vidljivo je da su gotovo svi članovi pojedinih obitelji tamo boravili duže vrijeme.

4.2. Organizacija života u Srebrenici i Zvorniku

Privučeni izgledima za velike zarade i poslove Dubrovčani su se svakim danom u sve većem broju okupljali u Srebrenici i Zvorniku. Njihova kolonija postaje najjača na Balkanu. Bavili su se trgovinom, ponajviše srebra, prodajom sukna i ostalih sirovina koje su izvozili i uvozili u Srebrenicu i Zvornik. Veliki je broj Dubrovčana u Srebrenici i Zvorniku kupovao ili podizao kuće za duži boravak. Kupovali su rudarske jame, mlinove i druge nekretnine. Posebno u tim poslovima treba spomenuti dubrovačku obitelj Dobretinić Latinica, čiji članovi borave i rade u Srebrenici i Zvorniku gotovo kroz tri generacije.

Veliko značenje Srebrenice očituje se u gospodarskom aktiviranju čitave oblasti srednjeg Podrinja, kojoj pripada i Zvornik koji zajedno sa Srebrenicom postaje sjedište oblasti. U njezinoj okolini podižu se brojna manja naselja koja su uz domaće stanovništvo naseljavali Dubrovčani. Riječ je o Zajači, Crnči, Bohorini, Sasima i drugim seoskim mjestima. Od njih po značenju prednjači podgrađe Zvonika (Zvornika) koje je dobilo ime po tamošnjem zvoniku franjevačke crkve. Prvi put Zvonik je zapisan u izvorima 1410. godine.¹⁰⁶³ Nazočnost Dubrovčana u Zvoniku može se pratiti od 1415. pa do 1432. godine. Njih je tamo bilo najviše 640.¹⁰⁶⁴

Smatra se da je najsjačajnije doba Srebrenice bilo u prvoj polovici 15. stoljeća, i to nakon tridesetih godina. Nagli uspon Srebrenice poklapa se s odumiranjem Zvornika, koji je do 1432. godine bio glavni centar bosanske trgovine. Zvornik je od 1432. godine prešao u ruke despota Đurađa Brankovića, kada je najveći broj Dubrovčana iz Zvornika otišao u Srebrenicu.

Srebrenica, pa i Zvornik imali su povoljne uvjete za promet robe pa se tamo formiraju trgovi koji dobivaju stalniji karakter. Slučaj je to, prije svega, u rudarskom naselju Srebrenica. Na trgu se odvija sav poslovni život. Trg ili mercatum u dubrovačkim izvorima podrazumijeva troje: mjesto na kojem se povremeno trguje, zatim stalan trg te naselje koje se oko njega formiralo.

S razvojem naselja sve se više osjećala potreba da se naselje ispod grada razlikuje od grada tvrđave. Umjesto naziva *varoš* često se susreće izraz *borgo* (burgus). Tako je u više

¹⁰⁶³ Ref. vol. XXXIII, fol. 149, 21. V.

¹⁰⁶⁴ Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 22.

navrata podgrađe Srebrenice nazvano borgo, jednako tako i podgrađe Zvornika.¹⁰⁶⁵ Zvornički se borgo u izvorima spominje nekoliko puta.¹⁰⁶⁶ Tako su članovi obitelji Latinica imali kuću „dentro lo borgo in Srebreniza“.¹⁰⁶⁷

Postoji određena razlika u kategorizaciji naselja u urbanističkom pogledu. Varoš je prvobitno bilo naselje trgovaca i obrtnika u samom podgrađu, za razliku od trgova koji su otvorena naselja. Trgovi se razlikuju od naselja po tome što nemaju utvrde. Srebrenica se, dakle, može ubrojiti u varoš iako je jedan od najvećih rudnika i naselja na čitavom području Balkanskog poluotoka. Specifičnost je Srebrenice u odnosu na druga naselja u Bosni u tome što se Srebrenica smatra gradskim naseljem, s gradskim uređenjem naslijeđenim od Sasa.¹⁰⁶⁸

Srebrenica, gradsko naselje s većim brojem stanovništva, nije bila u stanju podmiriti sve dnevne potrebe u namirnicama, već su se stanovnici opskrbljivali u bližoj okolini. Nastojao se olakšati dovoz hrane na gradski trg. Zbog toga je dubrovačka vlada 1417. godine donijela odluku u svezi s uvezenim carinama da se oslobode plaćanja carine domaći ljudi koji iz okolnih mjesta donose prehrambenu robu u Srebrenicu. O tome su vodile računa i osmanske vlasti iz vremena Sulejmana Veličanstvenog iz 1526. godine, koji kaže: „Ako oni mještani iz Srebrenice donesu izvana u varoš stvari za jelo i piće, neka im se od toga, kao i od stvari koje dođu za rudničke spremlje, ne uzima daća (maltarina i carina).“¹⁰⁶⁹ Pokazatelj je to da su se u Srebrenici, a tako i u Zvorniku skupljali i prodavali proizvodi iz neposredne gradske okolice.

Srebrenica i Zvornik, kao i druga gradska naselja u Bosni i Humu, postala su poznata tržišta u kojima se prodaje i kupuje određena sirovina. Osim proizvoda i sirovina lokalnog značenja bilo je tu i proizvoda iz daljih mjesta, koja su preko Srebrenice i Zvornika ulazili u širu razmjenu robe. Primjerice, srebro se nije prodavalo samo u rudniku, već i svakodnevno na trgovima Srebrenice i Zvornika. Dubrovčani su, primjerice, svakodnevno išli u Zvornik i tamo kupovali srebro, kao da je to rudarsko središte.

Sol, tražena roba, proizvod nužan za život ljudi i stoke, nabavljala se u Dubrovniku, a prodavala se svakodnevno na trgu u Srebrenici i Zvorniku. Porasla je svakodnevna potražnja tkanina u Srebrenici i Zvorniku, o čemu najbolje svjedoči spomenuti ugovor o poslovnom udruživanju između braće Živka i Tomka Radosalića iz 1433. godine. U ugovoru je navedeno da će Tomko izrađivati tkanine u Dubrovniku koje će potom Živko prodavati u Srebrenici. Iznajmili su i kuću u kojoj se izrađuju tkanine, čiji je najam iznosio 35 perpera. U slučaju potražnje većih

¹⁰⁶⁵ Test. Not. vol. XI, fol. 150^v, 18. XI. 1426.

¹⁰⁶⁶ Div. Not. vol. XXIX, fol. 196^v–198, 5. II. 1446.

¹⁰⁶⁷ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 114.

¹⁰⁶⁸ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 17.

¹⁰⁶⁹ Lett. di Lev. vol. VI, fol. 38^v, 16. X. 1417.; Spaho, Turski rudarski zakon, str. 193.

količina tkanina, bit će iznajmljeno i skladište. Spomenuti Živko uzeo je od brata 102 dukata, koje će mu vratiti od prve zarade.¹⁰⁷⁰

U svakodnevnom životu i radu važnu ulogu imali su srebrenički i zvornički zlatari koji su tamo boravili duže ili kraće vrijeme. Poslije njih po broju su zastupljeni krojači koji svakodnevno obavljaju poslove iz tog obrta. U Srebrenici i Zvorniku bilo je različitih obrtnika koji su radili u svojim radionicama, a proizvode prodavali u dućanima. Kod dubrovačkih su majstora domaći ljudi izučavali obrtnička zanimanja. Po okončanju šegrtskog učenja jedan je dio mladića ostajao u gradu, a dio je odlazio. Tako je u Srebrenici bilo zlatara, kovača, krojača, podstrigača sukna, tkalaca, klobučara, kožuhara, postolara, svjećara, mačara, štitara, mesara, pekara, brijača, graditelja, klesara, kovača, potkivača. Jedan broj obrtnika imao je svoje radnje. Primjer je to sa zlatarom Petkom Pribojevićem, koji osim što je bio vlasnik rudarskih jama i što se bavio kreditnom trgovinom, imao je i zlatarski dućan.¹⁰⁷¹

Nažalost, nismo u mogućnosti ustanoviti koliko su Srebrenica i Zvornik imali domaćinstava. Prvi popis te vrste napravljen je za Srebrenicu, Sase i Zvornik tek 1512. godine. Tada je Srebrenica imala 260 domaćinstava (kuća), Zvornik 165, a Sasi kao mnogo manje mjesto 132 kuće.¹⁰⁷² Sasi su imali mali rudnik i Srebrenica je od njega dosta veća nego što je iskazano u defteru iz 1512. godine. Vjerujemo da se tijekom osmanskog vladanja Srebrenicom broj stanovništva pa i domaćinstava vidno smanjio jer je velik broj Dubrovčana, pa i drugih stranaca napustio taj grad.

Rudarska naselja, naročito naselja srebra, s obzirom na angažiranost većeg broja ljudi u proizvodnji imala su brojnije stanovništvo. To je slučaj i sa Srebrenicom. Iz izvješća o napadu Vuka Grgurevića 1476. godine saznaje se da je u Srebrenici bilo oko 700 domaćinstava pa ako se uzme da jednu obitelj čini u prosjeku četiri osobe, proizlazi zaključak da je Srebrenica morala imati oko 3500 stanovnika.¹⁰⁷³ Opadanje i stanovnika i domaćinstava započelo je uspostavom osmanske prevlasti od 1462. godine. Značilo je to kraj njezina stalnog uspona tijekom 15. stoljeća. O toj činjenici najbolje svjedoči nedatirano pismo sultana Mehmeda II. iz kojega se saznaje da je Dubrovčanin Paskoje Čeljubinović kupio nekoliko mjesta iz despotove zemlje: Crnču, Zajaču, Krupanj i Srebrenicu za svega 7000 dukata.¹⁰⁷⁴ Paskoje Čeljubinović ostao je do kraja života u Srebrenici, a umro je u ožujku 1464. godine, gdje je sastavio i svoju oporuku.¹⁰⁷⁵

¹⁰⁷⁰ Div. Canc. vol. XLVIII, fo. 190^v, 19. VIII. 1434.; Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 47, 48.

¹⁰⁷¹ Test. Not. vol. XII, fol. 154–155^v, 26. XI. 1436.

¹⁰⁷² A. Handžić, Najraniji turski izvori o rudnicima i trgovima u Bosni, Prilozi Instituta za istoriju, Sarajevo, br. X/2, Sarajevo, 1974., str. 155–162, str. 160.

¹⁰⁷³ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 96.

¹⁰⁷⁴ Stojanović, Povelje i pisma I/2, str. 243.

¹⁰⁷⁵ Test. Not. vol. XVIII, fol. 82^v, 19. III.

Osim rudarske terminologije, sjećanja na prisutnost Sasa u tom gradu ostavili su i brojni njemački izrazi, čak i neki izrazi pravne naravi, primjerice purgari. Uvriježili su se njemački izrazi za pojedine obrte. Tako su primjerice postolare zvali šusteri, krojače šnajderi, a mjesne oglašivače po naredbi mjesnih vlasti zvali su putalima.

U Srebrenici i Zvorniku bilo je i Turaka. Oni se tamo rano pojavljuju. O njihovu svakodnevnom ponašanju možda će najbolje posvjedočiti primjer Dubrovčanina Jakše Benvenutića koji je podnio žalbu protiv kneza Srebrenice, koji je, protivno nalogu despota Stevana Lazarevića i običajima koji su bili svakodnevnicima, poslao Turke u Benvenutićevu kuću koju su sjekirama demolirali i razrušili.¹⁰⁷⁶

U Srebrenici je bilo i cigana od kojih su se neki bavili trgovinom lokalnog karaktera. Jedan od njih je Radojko koji se zadužio kod Dubrovčanina Luke Sorkočevića.¹⁰⁷⁷ Dubrovčani, Barani, Turci i ostali stranci te domaći ljudi živjeli su svaki po svojim običajima i njegovali vlastite tradicije, ali su se morali pridržavati propisa koje su nametale vlasti Despotovine ili bosanskih kraljeva, ali i propisa koji su vladali u Dubrovačkoj Republici.

U Srebrenici i Zvorniku kao naprednijim mjestima sa šarolikim sastavom stanovništva bilo je zanimanja koja su tražila šire obrazovanje i stručnost. Među takva se mogu ubrojiti računovođe, vidari, ali i stalno nastanjeni dubrovački liječnici, pa i liječnici iz prekomorskih talijanskih gradova koji su mogli pružiti svakodnevnu liječničku pomoć. U Srebrenici i nešto manje u Zvorniku boravili su i djelovali dubrovački umjetnici, glumci i svirači (frulaši). Oni su bili angažirani u prigodama crkvenih blagdana, ali i u različitim vrstama zabave kojih je u tim dvama gradovima bilo gotovo svakog dana. Bilo je i gradskih pisara, uglavnom Dubrovčana, ali je bilo i domaćih ljudi s tim zvanjem.

Pomoćni organi lokalne vlasti bili su pristavi, koji su pomagali u izvršenju odluka sudskih tijela vlasti i tako uključeni u sudsko-upravni sustav vlasti. U Srebrenici je postojao i telal (putal) koji je služio za oglašivanje raznih naredaba i sudskih presuda. Putal je u slučaju 1435. godine na zahtjev jednog Dubrovčanina tri puta oglasio presudu u Srebrenici – ujutro, u podne i pred večer.¹⁰⁷⁸

U svakodnevnom su životu određenu ulogu imali sluge kneza, vojvode, purgara i carinika. Oni su uglavnom provodili naređenja, plijenili imovinu, uhićivali i odvodili u zatvor. Bilo je slugu zaposlenih i kod trgovaca, obrtnika i drugih osoba. Bilo je i nosača, kao i vodiča konja, a svi su se oni zvali sluge. Među uslužnike se mogu ubrojiti i brodari (skeledžije) koji su obavljali usluge prijevoza ljudi i robe preko rijeke Drine. Na ulicama je bila i gradska sirotinja

¹⁰⁷⁶ Lam. de foris vol. V, fol. 208, 26. IX. 1426.

¹⁰⁷⁷ Đ. Petrović, Cigani u srednjovjekovnom Dubrovniku, Zbornik Filozofskog fakulteta, knj. XIII - 1, Beograd, 1976., str. 123–153.; Div. Not. vol. XXVI, fol. 168, 7. I. 1442.

¹⁰⁷⁸ Div. Not. vol. XX, fol. 62, 23. VIII.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 94.

koja je svakodnevno skupljala milodare, ali su to činili i po kućama i dućanima. Njih su najviše darivali dubrovački trgovci.¹⁰⁷⁹

Na periferiji grada, a još više u obližnjim manjim naseljima (selima) bilo je dosta ljudi koji su se bavili poljoprivredom i stočarstvom. O toj vrsti zanimanja u Srebrenici ukazuje zakon za Srebrenicu iz vremena Kovačevića. Zakon, pored ostaloga, govori i o ljudima koji rade u rudnicima, a osobama koje uzgajaju pšenicu i obrađuju vinograde u samom gradu propisuje da su dužni plaćati desetinu.¹⁰⁸⁰ Poljoprivrednici su se najčešće nazivali težaci. Jedan od tih je i Stjepan koji je postao dužnik kod Dubrovčanina Luke Sorkočevića.¹⁰⁸¹ I u Srebrenici i Zvorniku kuće su uglavnom bile opasane vrtovima, a između samih kuća bilo je zemljišta za obrađivanje.

U drugoj polovici 14. stoljeća u Srebrenici, a kasnije u 15. stoljeću, i u Zvorniku se pojavljuju dubrovački konzuli. Oni su boravili samo u važnijim mjestima. Konzul je uglavnom bio starješina dubrovačke kolonije. Zadaća mu je bila posredovati između domaćih vlasti i Dubrovčana. On je prenosio i provodio naredbe dubrovačkih vlasti i zajedno s dvojicom sudaca rješavao sporove među samim Dubrovčanima. Kako je u Srebrenici i Zvorniku tijekom 15. stoljeća rastao broj Dubrovčana, tako je s vremenom rastao i broj sporova među dubrovačkim građanima. Kako konzul nije mogao obaviti sve poslove koji su mu nametnuti, u drugom desetljeću 15. stoljeća dolazi do reorganizacije sudstva. Počinje se za svaki pojedini slučaj *ad hoc* birati sudska komisija u koju su ulazila tri člana. Konzul, koji je prije imao široka ovlaštenja, sada postaje prvi sudac ili bolje rečeno predsjednik sudske komisije. Iako su službeni propisi i pravila propisivali da konzule i sudce bira knez i Malo vijeće i da su oni iz redova plemstva svake dubrovačke kolonije, u praksi je to bilo drugačije pa su i pučani birani čak i za konzule, a onda i za sudce. U pojedinim slučajevima izabrani su te funkcije obnašali i u susjednim mjestima, kakav je slučaj sa Zvornikom te manjim naseljima kao što su Sasi, Crnča, Zajača, Krupanj, Bohorovina i druga.

Gradskim poslovima Srebrenice i Zvornika upravljali su knez i purgari. Suđenje je bilo jedno od njihovih dužnosti.¹⁰⁸² O njihovoj koordinaciji u obnašanju vlasti govori podatak vezan za Dobruška Latinicu, koji je obnašao funkciju kneza u Srebrenici, koji ističe da je u sporazumu s purgarima uputio jednog čovjeka kod despota zbog potreba grada. Kada je jedan Dubrovčanin prodao kuću u Srebrenici, učinio je to pred vojvodom, knezom i purgarima i na sklopljeni ugovor o toj radnji stavljen je gradski pečat. Kao svjedoci na sklopljeni ugovor upisani su vojvoda Bogdan, knez Dobruško Latinica i purgari Vukosav, Radivoje, Divoje i Nikut.¹⁰⁸³

¹⁰⁷⁹ Test. Not. vol. IX, fol. 59–60, 9. I. 1404.

¹⁰⁸⁰ Beldiceanu, Les Actes des premiers sultans, sv. II, str. 212.

¹⁰⁸¹ Div. Not. vol. XXVI, fol. 168, 11. III. 1443.

¹⁰⁸² Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 246.

¹⁰⁸³ Div. Canc. vol. XLVI, fol. 203^v, 1. III. 1423.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 16.

Gradske poslove, posebno kad je riječ o sudskim sporovima, obavljali su u prostorijama, za razliku od nekih primorskih mjesta gdje su to činili na otvorenom prostoru, najčešće ispred crkve. Naslućujemo to iz dokumenta o imovinskom sporu članova obitelji Latinica u kojemu je s jedne strane bio Vlahuša Latinica, a s druge strane njegova braća Dobruško i Martol (Bartol). Dvojica braće Dobruško i Martol na sudu su tvrdili da se njihove dvije kuće nikako ne mogu podijeliti jer se u jednoj obavljaju sudski sporovi i dijeli pravda, što čini Bartol Latinica, knez Srebrenice, a u drugoj kući stanuje on sa svojom obitelji. Zemljište na kojem su kuće podignute darovao im je despot Stevan Lazarević u znak poštivanja kneževskog položaja.¹⁰⁸⁴ Na kraju je sud odlučio da se te dvije kuće ipak moraju podijeliti jer se radi o privatnom vlasništvu, a ne o gradskom objektu. Samo je zemljište bilo gradsko.

O svakodnevним sporovima među Dubrovčanima govori i jedan podatak vezan za Srebrenicu i uz Pirka Boleslavića, koji se požalio na dvojicu svojih sugrađana da su došli s građanima i pristavima te ga svezali i stavili u okove.¹⁰⁸⁵ U tom slučaju pod izrazom „građani“ podrazumijevaju se purgari. Pokazatelj je to da oni nisu bili samo sudci koji presuđuju zajedno s vojvodom i knezom, već su oni zajedno s knezom odlučivali i o stvarima od interesa grada i svih njegovih stanovnika. Vidimo to iz primjera Dobruška Latinice, koji šalje jednog čovjeka kod despota u dogovoru s purgarima. O njihovu utjecaju na izbor pristava govori i primjer Vlahuše Latinice, koji je isposlovao u Srebrenici dva pristava, jednog od vojvode (Radiča), a drugog od purgara koji su došli u kuću Dubrovčanina Nikole Burešića. Pritom su pristavi naredili Nikoli da odmah napusti kuću, ali da stvari ostavi u njoj.¹⁰⁸⁶

Knez Srebrenice, a tako i Zvornika, imao je svojega posebnog pisara, a spominju se još i drugi djelatnici čija uloga i zadaća nisu poznati. Jedan je od takvih bio i Dragoš, pisar kneza Srebrenice, a spominje se i Rusko Zlatičić scriptor, što je po svemu sudeći pisar.¹⁰⁸⁷

Purgari su u Srebrenici činili gradsko vijeće koje je brojilo 12 purgara.¹⁰⁸⁸ Iako je to bio utjecaj Sasa u rudarskim mjestima gdje su oni živjeli u nešto većem broju, takve purgare nalazimo i u Zvorniku, o čemu nam svjedoči primjer Dubrovčanina Petra Ilića, koji je umro u Pod-Zvorniku gdje je ostavio napisanu oporuku u kojoj spominje purgara Tomaša.¹⁰⁸⁹

Na čelu uprave grada Srebrenice i Zvornika nalazio se knez. Kako se čini, njega je uvijek postavljao vladar (kralj, despot ili oblasni gospodari). U prvoj polovici 15. stoljeća knezovi u Srebrenici i Zvorniku uglavnom su Dubrovčani, a prije su to bili Sasi. Bili su to ljudi od ugleda i

¹⁰⁸⁴ Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 247.

¹⁰⁸⁵ Jireček, *Spomenici srpski*, *Spomenik XI*, str. 80.

¹⁰⁸⁶ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 16., nap. 66.

¹⁰⁸⁷ Cons. Min. vol. V, fol. 220^v, 13. IX. 1432.; vol. VII, fol. 227, 17. VI. 1438.; Lam. de foris vol. VII, fol. 24, 1. VII. 1426.

¹⁰⁸⁸ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 16., nap. 67.

¹⁰⁸⁹ Test. Not. vol. XI, fol. 150, 28. XI. 1426.

povjerenja. Jedan od knezova u Zvorniku bio je Dubrovčanin Milut Pribisalić, građanskog (pučkog) podrijetla. Živio je u Zvorniku nekoliko godina prije nego je izabran na taj položaj. O njegovu ugledu i povjerenju svjedoči i činjenica da je bio izabran za konzula i sudca.¹⁰⁹⁰

Knez uglavnom predstavlja vladara, odnosno krupnog feudalca. Za njega se može reći da je predstavnik lokalne vlasti. Bilo da se radi o Dubrovčaninu ili domaćem čovjeku, knez je najčešće jedna od najuglednijih osoba svoje sredine. Knez je ustvari bio posrednik između stanovnika grada i javne vlasti. Ta funkcija nije bila nasljedna, premda nailazimo na jedan broj bližih srodnika koji su obnašali tu funkciju, kakav je slučaj s Latinicama (Dabiživ, rodonačelnik i njegovi sinovi Vlahuša i Dobruško).

Srebrenica je imala i gradski pečat kojim se pečate, pored ostalog, i neki kupoprodajni ugovori, primjerice ugovori o nekretninama. Ugovor je sastavljen u dva primjerka i ovjeren „la bola del luogo“. Potvrđuje to primjer iz 1430. godine kada je prodana kuća u Srebrenici, a jamci ugovora bili su vojvoda Bogdan, knez Dobruško i purgari.¹⁰⁹¹ Upotreba pečata vezana je za sve veći stupanj autonomije i stvaranje lokalne uprave i zajednice. Nadalje, Srebrenica je imala i svoj zakon, i to rudarski zakon koji se spominje u prvim desetljećima 15. stoljeća. Bio je to, zapravo, gradski statut, no ostaje nepoznato što je on sve regulirao.

Od svih tijela lokalne vlasti najranije se u Srebrenici i Zvorniku spominju carinici, s obzirom na to da je taj posao bio usko povezan s trgovinom. Carina se naplaćivala na trgu, a ne na granicama. U ulozi carinika najranije se pojavljuju Dubrovčani, koji ne samo da su bili zakupci, već i djelatnici na carini. I bosanski vladari, srpski despoti, a i oblasni gospodari rado su davali carine u zakup Dubrovčanima, koji su ih onda organizirali i provodili ubiranje te vrste poreza. I u Srebrenici i u Zvorniku zakupci carina, uglavnom Dubrovčani, vršili su razne zloporabe. Često su uzimali nedopuštene i nepredviđene carine, zanemarivali privilegije i naredbe vladara ili oblasnih gospodara. Često je morala intervenirati i dubrovačka vlada, posežući i za represivnim mjerama prema prekršiteljima. Carinika u Srebrenici i Zvorniku bilo je i kao namještenika bosanskog kralja ili srpskog despota. Carinici Srebrenice i Zvornika uvodili su ponekad određene lokalne posebnosti. Ukoliko su bili u službi vladara, carinici su morali voditi računske knjige koje su podastirali vladaru, ili pak ako je riječ o dubrovačkim namještenicima, onda to čini dubrovačka vlada.

I podizanje niza objekata ovisilo je o profesionalnoj djelatnosti dubrovačkih trgovaca. U Srebrenici i Zvorniku dubrovački trgovci koji su tamo duže boravili podizali su si kuće. Njihov je broj naročito bio velik u Srebrenici, što nije čudno s obzirom na to da je tamo bila i najveća

¹⁰⁹⁰ U Zvorniku živi u vremenu od 1416. do 1426. godine. Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 25; D. Kovačević-Kojić, O knezovima u gradskim naseljima srednjovekovne Bosne, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, br. VI, Sarajevo, 1970. – 1971., str. 333–345, str. 338.

¹⁰⁹¹ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 128.

dubrovačka kolonija. Bilo je Dubrovčana koji su imali dvije i više kuća, kakav je slučaj s članovima obitelji Latinica, koji su imali dvije kuće s terenom (zemljištem), terenom u Crvenoj rijeci u mjestu Kolistu i kućom na njemu.¹⁰⁹²

Osim privatnih kuća postojale su i kuće pojedinih trgovačkih društava. Osim što su služile za stanovanje te su kuće bile namijenjene i za skladištenje robe koja je iz njih vrlo često znala biti pokradena. Trgovačko društvo braće Sorkočević koje je boravilo u Srebrenici duže razdoblje, zajedno s dvojicom Barana, kupilo je u Srebrenici kuću koja je trebala poslužiti kao skladište, a isplatili su je srebrom partnera tako da je ona postala zajedničko vlasništvo.¹⁰⁹³ Ostaje nam nepoznato kako su izgledale i kakva im je bila funkcija. Jedan broj prostorija u njima bio je namijenjen čuvanju i skladištenju robe. Bilo je društava koja su podizala i posebna skladišta za skladištenje sirovina i gotove robe.

Dubrovčani koji su živjeli i djelovali u Srebrenici i Zvorniku bili su grupirani po pojedinim ulicama i kvartovima. Tako, primjerice, u Srebrenici nalazimo tri kuće koje su vlasništvo dvojice Dubrovčana i stajale su jedna pored druge. Bilo je građevina izgrađenih na kat. Primjer je to s kućom Veseoka Babčića koji prodaje svoju kuću na kat dubrovačkom vlastelinu Marinu Gučetiću. Kuća je bila smještena u trgovačkoj ulici, između kuće Dabiživa Strmca i kuće Radića Miokovića, dakle opet Dubrovčana.¹⁰⁹⁴ To nam govori da su u Srebrenici, a tako i u drugim mjestima, Dubrovčani živjeli na okupu, što ne znači da je ondje postojao poseban dubrovački gradski kvart. Taj primjer kupoprodaje govori nam da je u Srebrenici postojao i naziv ulica koji je usko povezan s djelatnošću (trgovine). Ulica se zvala „Via di merchado“, a to je ustvari put koji je vodio do gradskog trga.¹⁰⁹⁵ Da se doista radi o ulici, može posvjedočiti još jedan primjer vezan za Radosavu, ženu Dabiživa Strmca, koja u ostavštini navodi da svojim kćerima ostavlja kuću: „posta in Srebreniza nel mercato“.¹⁰⁹⁶ Dakle, kuća Dubrovčanina Dabiživa Strmca nalazila se na samom trgu, a na nju su se naslanjale dvije kuće u ulici „Via di merchado“.

Iz tih primjera zamjetno je da su se kuće dubrovačkih trgovaca nalazile u Srebrenici u najvažnijim i najistaknutijim dijelovima gradskog naselja, na samom trgu ili pak u ulici koja je vodila do njega. Kuće su bile na javnom i vidljivom mjestu i bile su vrlo lijepe, što se može zaključiti iz pisma dubrovačke vlade upućenog poslanicima, u kojem se spominje kuća Marina

¹⁰⁹² Div. Not. vol. XXII, fol. 101^v, 30. VIII. 1438.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 97.

¹⁰⁹³ Div. Canc. vol. XLIV, fol. 137^v, 4. V. 1427.

¹⁰⁹⁴ Div. Canc. vol. XLVI, fol. 203, 18. VIII. 1430.

¹⁰⁹⁵ Kovačević-Kojić, Izgled Srebrenice u dubrovačkim izvorima (1352 – 1460), str. 87.

¹⁰⁹⁶ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 115.

Gučetića u Srebrenici. U pismu se, pored ostalog, kaže za kuću da ona nije skrivena, već je smještena na javnom dobru i vidljivom mjestu te da je dosta velika i vrlo lijepa.¹⁰⁹⁷

Bilo je kuća u vlasništvu Dubrovčana koje su se nalazile u blizini samostana, što je također atraktivna lokacija u gradu. Primjer je to s kućom purgara (građanina) Vukosava.¹⁰⁹⁸

Porastom trgovine, posebno domaće, u Srebrenici i Zvorniku počeli su se otvarati i dućani (trgovačke radnje). Dubrovački izvori u 15. stoljeću u Srebrenici spominju prave trgovačke dućane (botege, stacune). Tako je Dubrovčanin Maroje Držić držao botegu (radnju) u Srebrenici¹⁰⁹⁹, Petko Pribojević, Dubrovčanin, držao je žito „in stazione“ u Srebrenici.¹¹⁰⁰

U Srebrenici je tijekom 15. stoljeća bilo i tabernara. Spomenut je Radosav, brat Vukašina tabernara nastanjenog u Srebrenici.¹¹⁰¹ U gostionice se svračalo na piće i druženje. Takvih je bilo i u Zvorniku, na prilazu skeli koja je prevozila za Srbiju. O broju putnika može se samo nagađati te se smatra da je moglo biti najviše do deset putnika.

Malo znamo o zanatskim radionicama koje su svakodnevno radile. U Srebrenici se spominje klaonica.¹¹⁰² Najviše je bilo kovačnica. I kuće i radionice podizane su jedna uz drugu u najužem dijelu Srebrenice i Zvornika. Udaljavanjem od centra bilo je puno više širine i više prostora između kuća. Na kraju naselja nalazile su se njive, vrtovi i vinogradi. I Dubrovčani su bili vlasnici tih nekretnina. Tako se za Petra Ilića kaže da je oporukom ostavio crkvi svete Marije u Zvorniku manji vinograd na Kozjem Brdu, u samoj blizini grada.¹¹⁰³ I posjedi Dabiživa Latinice bili su u neposrednoj blizini Srebrenice, a sastojali su se od nekoliko sela.

Stanovništvo Srebrenice, pa i Zvornika, vodilo je dosta računa o osobnoj higijeni i zdravlju. U Srebrenici su Dubrovčani u sanducima dovozili sapun domaće izrade i to bolje kvalitete. Imali su i ustanove javnih sanitarnih funkcija, kakvi su leprozoriji (izolacijski centri za gubavce).¹¹⁰⁴

Kuće za stanovanje najviše su građene od drva, osim onih većih i luksuznijih koje su građene od kamena. Njih su posjedovali Dubrovčani. Zato su i cijene kuća bile različite, što pokazuju kupoprodajni ugovori. U Srebrenici su one često izražene u količini srebra. Tako je Mihael Menčetić prodao kuću Bogavcu Pribojeviću, zvanom Okrugljić, za tri i pol litre finog srebra.¹¹⁰⁵ Drugi je primjer Marina Gučetića koji je kupio drvenu kuću, okućnicu i još jednu

¹⁰⁹⁷ Lett. di Lev. vol. XI, fol. 165, 1. IX. 1433.; Usporedi: Kovačević-Kojić, Izgled Srebrenice u dubrovačkim izvorima (1352.-1460.), str. 87.

¹⁰⁹⁸ Jireček, Spomenici srpski, Spomenik XI, str. 75–76.

¹⁰⁹⁹ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 48.

¹¹⁰⁰ Test. Not. vol. XII, fol. 154^v–155^v, 26. XI. 1436.

¹¹⁰¹ Cons. Min. vol. VI, fol. 283^v, 6. X. 1435.; Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 63.

¹¹⁰² Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 272.

¹¹⁰³ Test. Not. vol. XI, fol. 150–150^v, 18. X. 1426.

¹¹⁰⁴ Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 275.

¹¹⁰⁵ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 54.

kuću u Srebrenici od Veselka Babčića, uz uvjet da mu svake godine dok je Veselko živ Marin daje tri lire srebra ili neku drugu vrijednost u novcu.¹¹⁰⁶ U Srebrenici je 1427. godine jedna kuća prodana za čak 50 litara srebra, što upućuje na zaključak da se nije radilo o drvenoj kući.¹¹⁰⁷ Ako se ima na umu da je cijena jedne litre srebra u Srebrenici tada iznosila oko 6 dukata, cijena te kuće iznosila je oko 300 dukata.¹¹⁰⁸ Cijene drvenih kuća bile su znatno niže.

Bilo je Dubrovčana koji su u Srebrenici i Zvorniku svoje kuće izdavali u najam, zbog čega je često dolazilo do sukoba i sporova. Drvene su kuće najviše stradavale u ratovima i spaljivanju grada.¹¹⁰⁹

S razvojem rudnika i samog grada Srebrenice i Zvornika s uvećanim priljevom stanovništva, kako Dubrovčana, tako i onog iz okolnih mjesta, mijenjala se i cijena radne snage u tim dvama gradovima. Posebno se to odnosilo na rad u rudarskim jamama, topionicama, a i kod obrtnika, posebno suknara i podstrigača sukna. Lokalne se vlasti nisu baš mnogo zanimale za plaće radnika, kao što je to bilo u Dubrovniku. Dubrovačka se vlada brinula o svojim građanima, pa i o onom siromašnijem pučkom sloju.

Velik socijalni problem u Srebrenici i Zvorniku bili su siromasi, kojih je bilo u velikom broju i u samom Dubrovniku, a na njih su dubrovački građani navikli. Njih su najčešće Dubrovčani navodili u svojim oporukama. Ostavljena sredstva kroz oporuke, darivanja i druge oblike davanja služila su, među ostalim, i za gradnju ubožišta. Za postojanje takvih institucija u Srebrenici ili Zvorniku nismo sigurni, ali u Dubrovniku su one postojale, o čemu svjedoče i odluke Velikog vijeća. U Srebrenici i Zvorniku bilo je i takvih koji to nisu željeli priznati zbog stida, ali za njih saznajemo u zasebnim oporukama dubrovačkih plemića i trgovaca.

Siromaštvo se odražavalo i u napuštanju novorođenčadi od strane roditelja. Posebna kategorija siromašnih u tim dvama gradovima siromašni su trgovci za koje Dubrovčanin Benko Kotruljević kaže: „Oni nemaju ništa, moraju nastojati da učine svaki napor, bez srama, i da se prilagode vremenu Ne smiju se stidjeti da služe drugome ... i da obavljaju svaku nisku i prostu poštenu službu ... Tko nije znao pošteno služiti, neće znati dobro zapovijedati ...“¹¹¹⁰

O siromaštvu se najslikovitije govori u odluci o osnivanju ubožništva (bolnice), poznatog pod nazivom „Domus Christi“. Svaki bolesnik kad uđe u bolnicu, a ona je postojala i u Srebrenici, morao se ispovjediti ako je kršćanin, a onoga tko je odbio to učiniti, nije se smjelo primiti. Ako je bolesnik druge vjere, dopuštalo mu se da živi po svojim zakonima.¹¹¹¹

¹¹⁰⁶ Div. Canc. vol. XLVI, fol. 203^v, 18. VIII. 1430.; Usporedi: Kovačević-Kojić, Izgled Srebrenice u dubrovačkim izvorima (1352 – 1460), str. 88.

¹¹⁰⁷ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 96, nap. 20.

¹¹⁰⁸ Kovačević, Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, str. 168.

¹¹⁰⁹ Kovačević-Kojić, Izgled Srebrenice u dubrovačkim izvorima (1352 – 1460), str. 89.

¹¹¹⁰ B. Krekić, Slike iz gradske svakodnevnice: Prilozi proučavanju života u Dubrovniku u doba humanizma i renesanse, Anali JAZU, Instituta u Dubrovniku, knj. 26/1988., str. 7–28, str. 11.

¹¹¹¹ Jeremić – Tadić, Prilozi za istoriju zdravstvene kulture, sv. II, str. 184.

Siromašnima je posebnim uredbama bila dopuštena prodaja imovine kako bi mogli preživjeti, o čemu svjedoče brojni podatci o zahtjevima za odobrenje prodaje nekretnina za opće zadovoljenje osnovnih životnih potreba.

Što se tiče novorođene djece, stav je Dubrovčana bio da se osnuju dječja sirotišta. Sve se činilo „što je na hvalu i slavu Božju, a naročito na dobrobit, dobročinstvo i samilost prema onoj jednoj i bijednoj djeci koja su došla na ovaj svijet kao njegova (Božja) slika, a koja nemaju druge pomoći i nade osim milosrđa i samilosti svijeta.“¹¹¹²

Još su više razumijevanja dubrovačke vlasti imale prema starijima i nemoćnima. Granica starosti određena je na 70 godina, što je za to vrijeme vrlo visoko staračko doba.¹¹¹³ Briga Dubrovčana za starije osobe manifestirala se na razne načine. Stari su bili oslobođeni od noćnih straža te im se izlazilo u susret prilikom traženja dozvola za prodaju imovine.¹¹¹⁴ Sve se to moglo ostvarivati zahvaljujući prije svega bogatstvu Dubrovčana, pa i drugih stranaca u Srebrenici i Zvorniku koje su tamo stekli radeći i ulažući u razne oblike gospodarenja. Najveći dio zasluga pripada plemićima i bogatijem sloju pučana, trgovaca i zakupaca rudnika i carina.

Brigu o svakodnevnim zdravstvenim uvjetima obavljali su liječnici, kojih je bilo u Srebrenici i Zvorniku, bilo da je riječ o vidarima ili stručnim liječnicima. Spominju se liječnici: Stojko (1419. – 1436.) koji radi u Srebrenici, zatim Marko koji tamo radi od 1449. do 1462. godine, te Pribisav, inače vidar u Srebrenici itd. Medicinske usluge, prije svega, kirurške, obavljali su berberi (brijači). Vodio se dosta računa i o osobnoj higijeni upotrebom sapuna koji je pristizao iz Dubrovnika.

U kućama imućnijih Dubrovčana, bilo da se radilo o plemićima ili bogatim pučanima, na pod su se stavljale prostirke. Spominju se ćilimi u Zvorniku,¹¹¹⁵ a imali su i zavjese.¹¹¹⁶ Dubrovački trgovac u Srebrenici, Simko Tasovčić posjedovao je jedan turski pokrivač i pokrovac.¹¹¹⁷ Među trgovačkom se robom u Zvorniku spominje i željezni svijećnjak.¹¹¹⁸ Od kućnih potrepština spominju se boce različitih veličina i od različitih materijala (drvene, metalne i staklene),¹¹¹⁹ ovisno o statusu Dubrovčanina, odnosno ovisno o tome je li riječ o plemićima, bogatim trgovcima, obrtnicima, naročito zlatarima, ili je pak riječ o siromašnijem sloju trgovaca i slugama. Bilo je u upotrebi i autohtonih rekvizita i kućnih pomagala koja su više zastupljena kod siromašnijih domaćih ljudi.

¹¹¹² Krekić, *Slike iz gradske svakodnevnice*, str. 17.

¹¹¹³ Krekić, *Slike iz gradske svakodnevnice*, str. 19.

¹¹¹⁴ Krekić, *Slike iz gradske svakodnevnice*, str. 20.-21.

¹¹¹⁵ Test. Not. vol. XI, fol. 149^v, 9. XI. 1426.; vol. XIII, fol. 170, 21. II. 1444.

¹¹¹⁶ Lett. di Lev. vol. IX, fol. 30, fol. 30, 10. IV. 1424.

¹¹¹⁷ Test. Not. vol. XIII, fol. 73^v-74, 20. X. 1440.

¹¹¹⁸ Lett. di Lev. vol. IX, fol. 30, 10. IV. 1424

¹¹¹⁹ Lett. di Lev. vol. IX, fol. 30, 10. IV. 1424.

I kod odijevanja je postojala određena razlika, bilo da je riječ o muškom ili ženskom odijevanju. Dubrovčani su uglavnom baštinili svoju, autohtonu modu, a malo su koristili domaću. No, posve je sigurno da su dubrovački krojači radili i domaće modele za domaće ljude. Nakit je također dijelio slojeve društva, kako među samim Dubrovčanima, tako i među domaćim slojevima društva. To je najviše bilo vidljivo prilikom različitih svetkovina ili smotri.

5. UPRAVNO-PRAVNI ODNOSI

5.1. Dubrovački sudovi i njihov rad

U Dubrovniku, kao i u njegovim brojnim kolonijama, tijekom srednjeg vijeka nije bilo prijedora oko sudovanja i sudske nadležnosti u sudskim postupcima između dubrovačkih podanika.¹¹²⁰ Isti je slučaj bio i u Srebrenici i Zvorniku, kao i drugim kolonijama u Bosni tijekom 15. stoljeća prije uspostave osmanske prevlasti. Čitav postupak suđenja obavljao je dubrovački sud, a u kolonijama sudski kolegij. I dok su u pojedinim mediteranskim državama konzuli bili na čelu gradskih uprava, u kolonijama (dubrovačkim naseobinama) konzuli su bili sudci. Iako je konzul sudac bio karakterističan više za pomorske gradove južne Europe i bio je nadležan za odlučivanje u sporovima među samim trgovcima tih zemalja, postojali su oni i u Bosni, pa samim time i u Srebrenici i Zvorniku.¹¹²¹ Zbog toga i možemo reći za te konzule da su konzuli sudci. Konzuli su zapravo bili na čelu sudačkih kolegija koji su brojili tri člana: konzul i dva sudca, najčešće iz redova dubrovačkih plemića koje je birala dubrovačka vlada, to jest Malo vijeće.

U razvoju pravosudnog sustava u okviru Dubrovačke Republike tijekom 15. stoljeća stvoreno je zasebno kazneno sudište. Jedinstvenom Velikom sudu 1416. godine izvlaštena je nadležnost u građanskim sporovima i prenesena je na novoutemeljeni sud „Curia consulum causarum civilium“, pa je tako Veliki sud pretvoren u kazneno sudište.¹¹²² Njegov je djelokrug bio dvojak. Na jednoj strani Kazneni je sud izricao presude kod težih kaznenih djela, onih koja nisu bila prepuštena u nadležnost lokalnih službenika, a s druge strane Veliki je sud sudio za sva kaznena djela, čak i ona lakša na području samog grada jer taj dio nije bio podvrgnut vlasti lokalnih knezova. Taj je sud rješavao i neke vrste sporova, prije svega zahtjeve za građanskopravnu restituciju, a to je zapravo povrat stvari i imovine te naknada štete.¹¹²³

Sva bitna pitanja sudovanja bila su regulirana ugovorima kad je riječ o prijedorima Dubrovčana. U tim se ugovorima nalaze i začetci mješovitih sudova i sudovanja, koji su rješavali sporove ponajviše na granici koja prvotno nije bila crta razdvajanja država, već mjesto sukoba dviju strana koje su bile u sporu, a radilo se o podanicima dviju država (dva gospodara). Mjesto sastanka u iznalaženju mogućeg rješenja u sporu zvalo se stanak.¹¹²⁴

¹¹²⁰ V. Palić, *Matično i mješovito sudstvo u dubrovačkim naseobinama u Bosni u XV. stoljeću (sličnosti i razlike)*, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2008. (disertacija), str. 3.

¹¹²¹ Palić, *Matično i mješovito sudstvo*, (disertacija), str. 3.

¹¹²² N. Lonza, *Pod plaštom pravde, Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću*, Zavod za povijesne znanosti, HAZU, Dubrovnik, 1997., str. 39.

¹¹²³ Lonza, *Pod plaštom pravde*, str. 40.

¹¹²⁴ Palić, *Matično i mješovito sudstvo* (disertacija), str. 3.

U slučajevima odgovornosti okrivljenika postupak suda bio je u domeni pravila običajnog prava. Kasnije će biti doneseni posebni propisi za takvu vrstu sudovanja. Kazneni sud nominalno je brojio šest članova, a pravilo o kvorumu ni za jednu procesnu radnju, pa tako ni za donošenje presuda, nije zahtijevalo prisustvo više od četvorice. Stoga i nema slučajeva da se bira više od četvorice sudaca.¹¹²⁵ Izbor sudaca u samom Dubrovniku obavljao se kombinirano, ždrijebanjem i izborom. Kad je riječ o dubrovačkim kolonijama, i u Srebrenici i u Zvorniku sudci su birani u Malom vijeću.

U Srebrenici i Zvorniku tijekom 15. stoljeća dogodilo se masovnije okupljanje Dubrovčana pa su stvoreni uvjeti za formiranje kolonija. Ta je kolonija preslikavala matični grad u gotovo svim segmentima življenja pa tako i u sudovanju. To se odnosilo na sudske postupke među samim Dubrovčanima.

U početku je biran konzul-sudac koji će raditi na svim poslovima uređenja same kolonije, pa tako i na sudskim poslovima. Nagomilanost sporova i zamah u poslovima doveli su do promjena i reorganizacije sudstva dvadesetih godina 15. stoljeća. Onda se počelo za svaki sudski spor birati *ad hoc* sudsku komisiju, koja je brojila tri člana, u kojoj je konzul bio samo prvi sudac, odnosno neka vrsta predsjednika sudske komisije. Konzula i sudce birali su knez i Malo vijeće u Dubrovniku.¹¹²⁶ U početku su te funkcije (konzula i sudaca) obnašali samo članovi dubrovačke vlastele, no umnoženost poslova i njihova složenost stvarali su preduvjete da se u sudske komisije biraju i članovi građanskog sloja, naravno samo oni viđeniji i ugledniji. Rad tih sudskih komisija nadgledala je dubrovačka vlada kojoj su konzul i sudci slali presude i izvješća o radu suda. Odluke i izvješća prenosili su kuriri (glasonoše). Malo vijeće naložilo je konzulu i sudcima da vode posebne knjige u koje su zapisivali sve važno što je vezano za presude i rad suda, kao i okolnosti koje su dovele do sporova. Za svaku donesenu sudačku odluku određivana je i pristojba. Nezadovoljna strana u postupku imala je pravo podnijeti i žalbu.

Jedan broj Dubrovčana obraćao se bosanskom kralju ili srpskom despotu, ovisno o tome čija je prevlast postojala nad Srebrenicom i Zvornikom, a čak i oblasnim gospodarima. Tih je slučajeva bilo i kod sporova među samim Dubrovčanima. Morala je reagirati dubrovačka vlada i to žurno kako bi spriječila treću stranu da se umiješa u njihove predmete. Najčešće je vlada naređivala svojim podanicima da parnice među samim Dubrovčanima ne mogu voditi pred bosanskim ili srpskim vlastima.

Kako je Srebrenica bila jedan od najznačajnijih rudarskih centara na Balkanu, isto je tako bila privlačna i za same Dubrovčane koji se tamo u većem broju ponajviše koncentriraju u prvoj

¹¹²⁵ Lonza, Pod plaštom pravde, str. 42.

¹¹²⁶ Palić, Matično i mješovito sudstvo (disertacija), str. 35

polovici 15. stoljeća, a slučaj je to i s obližnjim Zvornikom, raskrižjem putova prema istoku u Despotovinu, prema sjeveru u Ugarsku i Slavoniju te prema zapadu u Bosnu. To je osnovni razlog da se iz prve polovice 15. stoljeća i gomilaju podatci o radu dubrovačkih sudova u tim dvama bosanskim srednjovjekovnim gradovima. Zbog koncentracije Dubrovčana u Srebrenici dubrovačka je vlada imenovala stalnog konzula s nalogom da tamo prenosi naredbe dubrovačke vlade te da posreduje među dubrovačkim građanima, kao i između Dubrovčana i lokalne vlasti. Međusobne sporove rješavali su konzul i dva sudca.

Iako je Srebrenica tijekom 15. stoljeća nekoliko puta mijenjala gospodare od kojih se ističu vojvoda Hrvoje, potom despoti Stevan Lazarević i Đurađ Branković, pa bosanski kralj Stjepan Tomaš i opet Đurađ Branković, Dubrovčani nisu ni pod čijom vlašću ispuštali kontrolu nad sporovima svojih građana u tim dvama gradovima. Samo u slučaju sporova s domaćim ljudima bilo je nadležno mješovito sudstvo. No nije bilo sve tako idealno. Znalo se dogoditi da despoti ili bosanski kraljevi, a ponajviše turske vlasti, nisu respektirale pravo Dubrovčana na vlastite sudove, već su samovoljno izricali presude ili donosili odluke *ad hoc*. Pojedini dubrovački trgovci, a i vlastela, bili su čak i vezani i držani u okovima, a nisu bila rijetka ni konfisciranja njihovih imanja. Dubrovčani, trgovci i plemići, na svaki su se način nastojali oduprijeti toj samovolji srpskih despota i oblasnih gospodara u Bosni, pružajući čak i aktivan otpor. Slučaj je to, pored ostalih, i s Nikolom Burešićem koji je 1439. godine tužio Vlahušu Latinicu da je ishodio dva pristava, jednog od purgara i jednog od vojvode Radiča, a pristavi su naložili optuženom da odmah napusti kuću i da ostavi stvari pod prijetnjom novčane kazne koja se postupno uvećavala i iznosila 500 perpera.¹¹²⁷

U međusobnim prijeporima u Dubrovniku je bila praksa da se stranke pokušaju nagoditi. Riječ je o pokušaju pomirbe i oprosta koja je redovito uključivala i neku vrstu novčane kompenzacije. Velike prednosti nagodbe (kompromisa) pred sudskim pravorijekom bile su za obje strane. Oštećenik je mogao ishoditi odštetu (nadoknadu) brže, jednostavnije i učinkovitije nego sudskim putem, a okrivljenik je mogao očekivati kompromis koji bi za njega bio lakši od izrečene kazne. Pri pomirbi bi se određivalo plaćanje nadoknade, kakav je redovito bio slučaj, i to se navodilo u glavom sporazumu, dok se za visinu i rok plaćanja sklapao poseban akt u obliku zadužnice.¹¹²⁸ Međutim, u dubrovačkim kolonijama, a tako i u Srebrenici i Zvorniku, nije bilo sudova za mirenje koji bi prethodno razmatrali sporove, dok su takvi slučajevi u gradu Dubrovniku bili uobičajeni i poznati iz serije *Mobile ordinaria*.¹¹²⁹ U pokušaju mirenja važnu su ulogu imali duhovnici, u ovom slučaju franjevci u Srebrenici i Zvorniku. Prijepori koji nisu

¹¹²⁷ Lam. de foris vol. XIII, fol. 45, 13. IX.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 100.

¹¹²⁸ Lonza, Pod plaštom pravde, str. 136.

¹¹²⁹ B. Hrabak, Dubrovačke sudijske kolegije u Bosni u XV. i XVII. veku, Iz starije prošlosti Bosne i Hercegovine, knj. III, Beograd, 2004., str. 198–216; str. 198.

mogli biti riješeni u Srebrenici i Zvorniku rješavali su se u Dubrovniku. Takva praksa postaje masovnija u vrijeme kada su dubrovačke kolonije u Srebrenici i Zvorniku opustjele uspostavom osmanske prevlasti. Tada se sve više počelo voditi računa i o pozivima stranaka u sporu, u jednoj zasebnoj knjizi.

Sudački kolegiji za stvaranje matičnih sudova u kolonijama Srebrenice i Zvornika karakteristični su samo za kolonije u Bosni i Srbiji, a ne i za ostale balkanske zemlje. Članovi sudačkih kolegija (sudci) birani su po tri, a bilo ih je i po dva člana. Bilo je slučajeva kada je sudačku funkciju obavljao sam konzul. U sastav sudačkih kolegija nisu ulazili članovi istog roda (rođaci).¹¹³⁰

Parnice su se u Srebrenici i Zvorniku među Dubrovčanima najčešće vodile zbog kreditno-trgovinskih poslova i neizmirenja preuzetih dugovnih obveza, ali i zbog prodaje kuća ili stanova zbog kojih je dolazilo do prijepora i razmirica.

Rad suda i vođenje čitavog postupka u parničanju nije uvijek tekao mirno i dostojanstveno. Sudačku je komisiju sukladno pravilima imenovalo Malo vijeće, a sudski su se postupci provodili časnim sredstvima, no nisu bili rijetki pojedinci i njihovi slučajevi koji su se služili nečasnim radnjama i nasilničkim ponašanjem. Bilo je vrijeđanja suda pogrđnim riječima i prijetnji oružjem kako bi se ishodile odluke prema osobnim željama, kako je kome odgovaralo.

Dubrovački sud u Srebrenici kojeg su činili konzul i dva sudca u jednom je slučaju donio odluku da jamac Živko Miletić kod uzimanja zajma u kreditno-trgovinskom poslu najkasnije za osam dana dovede dužnika Radašina Kristijanovića kreditoru Ivka Radusinovića. Jamac je morao udovoljiti nalogu suda. Potražio je dužnika u njegovoj kući u Srebrenici i drugim mjestima gdje se dužnik zadržavao i boravio te je sudu javio da ga nije uspio naći ni preko glasonoše (telala), koji je oglas objavio tri puta na dan: ujutro, u podne i navečer. Umjesto dužnika nitko drugi nije želio nastupiti na sudu pa je sud presudio da se jamac oslobađa svih obveza prema kreditoru.¹¹³¹

Prezaduženost dubrovačkih trgovaca u Srebrenici i Zvorniku dovodila ih je često pred sudske kolegije. Jedan takav slučaj dogodio se i u Zvorniku. Dubrovački plemić Toma Bunić podnio je tužbu koja je registrirana u dubrovačkom Notarijatu 23. lipnja 1419. godine, u kojoj tereti Radosava Voljekovića i njegova brata Milovca da mu duguju 490 dukata. Prema izjavi Tome Bunića dužnik Radosav u međuvremenu je umro, a rok podmirenja duga već prošao, pa je vlada u Dubrovniku naložila uglednom članu njezine kolonije u Zvorniku Budisavu Slavkoviću da sekvestrira 47 litara srebra koje je dužnik kod njega bio deponirao. Nakon što je sve to provedeno, obaviješten je spomenuti Budisav Slavković da srebro koje je sekvestrirao doznači u

¹¹³⁰ Hrabak, Dubrovačke sudijske kolegije, str. 216.

¹¹³¹ Div. Not. vol. XX, fol. 62–63, 15. X. 1434.; Usporedi: Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 185.

nazočnosti svjedoka Vlaha i Stjepanu Bobaljeviću u Srebrenicu.¹¹³² Budisav Slavković kao ugledna osoba u Zvorniku bio je biran u sudske komisije više puta, pa je i tada tako postupio.

U slučaju da neka strana u sporu nije bila zadovoljna donesenom odlukom, spor je mogla prenijeti u Dubrovnik na redovni dubrovački sud, pa čak i zahtijevati da se slučaj razmotri i u vijećima dubrovačke komune. U takvim slučajevima okrivljena parnička strana morala se pojaviti na zakazanom ročištu u Dubrovniku. Pozivi koji su se upućivali strankama ostali su zabilježeni u posebnim knjigama (*Citationum de foris*).¹¹³³

Kazneni su se postupci pokretali na dva načina: mogao ga je pokrenuti pojedinac tužitelj ili sam sud po službenoj dužnosti čim sazna da je počinjen neki teži zločin ili prekršaj. Važno je istaknuti činjenicu da u dubrovačkoj sudskoj praksi nema zastare progona. Nisu rijetki slučajevi da se tužbe pokreću nakon dugog niza godina. Ako se postupak pokreće tužbom pojedinca, tužbu podnosi najčešće sam oštećenik. Evo nekoliko takvih primjera u sporovima kreditno-trgovinskih poslova. Jedan je bio pred konzulom ser Dragojem Sorkočevićem i sudcima ser Stjepanom Benešićem i Paokom Stipašinovićem u Srebrenici, na zahtjev Dobruška Latinice i njegova sina protiv Jacoba Jeronima, liječnika iz Ferrare.¹¹³⁴ Drugi je primjer postupak protiv više osoba dužnika kreditora Franka Radonjića, koji je pred konzulom ser Nikolom Vučetićem i sudcima ser Andrijom Franka Sorkočevića i Marinom Bratkovićem pokrenuo postupak protiv Vlahuše Latinice, Ratka Milovanovića, Nikole Radinovića, Radosava Vlašića, Pribjena, nekad sluge Latinice, Matka Cidilovića, Ostoje Saličića, Boška krojača, Franka Pavlovića i Đurađa, rođaka Radosava Vlašića na uobičajen način.¹¹³⁵ Iz sadržaja spora vidljivo je da je sudska komisija najprije pokušala spor riješiti na uobičajen način – da se dug podmiri, a sporne stranke izmire. U slučaju da to nije postigla, sudska je komisija izricala određene kaznene mjere.

Prisutnost u sporovima brojnih obrtnika, od zlatara, podstrigača sukna, krojača, pa i liječnika, govore da su na prijepor došli zbog nepodmirenja dugova i izvršenja preuzetih obveza prema kreditorima. Optuženici su čak bili i pojedini konzuli i sudci koji svoj položaj za vrijeme spora moraju prepustiti nekome drugom koji nije uključen u sporni predmet.

Takvi i slični sudski postupci zvali su se akuzacijski i pokretali su se tužbom oštećenika, bilo izravno ili posredstvom zastupnika. Od tužitelja se zahtijevalo da postupak ne inicira olako jer mu se prijetilo globom ako ne uspije skupiti dovoljno dokaza u prilog svojih navoda. Oštećenik je bio vezan rokom za pokretanje akuzacijskog postupka. Sud je pak morao inicirati kazneni postupak po službenoj dužnosti kad god je htio.

¹¹³² Test. Not. vol. VI, fol. 33, 18. V. 1420.

¹¹³³ Hrabak, Dubrovačke sudijske kolegije, str. 199.

¹¹³⁴ Cons. Min. vol. X, fol. 70, 4. XI. 1444.; Veselinović, Dubrovačko Malo veće (1415 – 1460), str. 493.

¹¹³⁵ Cons. Min. vol. X, fol. 98, 6. XI. 1444.

U sporovima je bilo pokušaja nagodbe ili pomirenja stranaka. Nagodbe su se odvijale najprije u izvansudskim prostorima, obično usmeno, ali i pred sudcima što se dokazuje praksom da se dug vraća na uobičajeni način. Do nagodbe je dolazilo u dubrovačkoj praksi u svako doba i u različitim situacijama.¹¹³⁶ Kakav će biti pravni učinak nagodbe i pomirenja, ovisilo je o državnim interesima, s namjerom da počinitelj bude kažnjen. Ukoliko se radilo o strogo privatnoj stvari, tužitelju je bilo prepušteno na volju hoće li uopće pokrenuti sudski spor i pomoću svjedoka aktivirati dokazni postupak, hoće li se nagoditi i pod kojim uvjetima. O tužiteljevoj je volji u dobroj mjeri ovisilo i to hoće li se postupak obustaviti. Primjer je takvog postupka Pribisav Pripčić, koji je tužio svojega slugu da je pobjegao i odnio mu neke stvari. Na temelju mirenja ili oprosta postupak je bio obustavljen.¹¹³⁷

Osim akuzacijskog, dubrovački pravosudni sustav predviđao je i inkvizicijski – istražni postupak, iako među njima nije bilo velike razlike.¹¹³⁸

Najveći dio aktivnosti suda bilo je prikupljanje dokaza ispitivanjem optuženika, tužitelja i svjedoka. Pitanja upućena svjedocima bila su potpuno slobodna, što kazuje da su mogla biti i izvan okvira optužbe. Ispitivali su se i svjedoci koji nisu bili predloženi. I sam tužitelj mogao je biti kažnjen u postupku, bez obzira je li bila podnesena protuoptužba.¹¹³⁹

Inkvizicijski procesni tip nalazio je primjenu kod težih i složenijih kaznenih djela, kakva su silovanja, ranjavanja i drugo. Novina je u takvim procesima bila ta da je za osudu u kaznenim djelima mogao biti dostatan jedan iskaz svjedoka.¹¹⁴⁰ Jedino kod presuda na kaznu smrti bili su potrebni iskazi dvojice svjedoka. Isti je slučaj i kod izricanja presude mutilacije (torture i mučenja). Svjedoci nisu mogli biti nečasni ljudi.¹¹⁴¹

Dokazna sredstva u postupku svjedočenja i istrage bili su iskazi svjedoka i samog oštećenika, zatim obrana uz priznanje iznuđeno i putem tortura, kao i medicinsko (liječničko) vještačenje.¹¹⁴² Zabranjena su tradicionalna dokazna sredstva kakvo je, pored ostalog, bilo ono poput Božjeg suda. Među najblaže osude ubraja se opomena (preceptum), koja je označavala oblik zabrane određenog ponašanja. Nju je pratila i određena sankcija. One su predviđene, prije svega, radi sprječavanja osвете. Primjenjivane su najčešće kod krađe robe.

¹¹³⁶ N. Lonza, Tužba, osveta, nagodba: modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku, *Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku*, br. 40, Zagreb – Dubrovnik, 2002., str. 57–104; str. 93.

¹¹³⁷ Lonza, Tužba, osveta, nagodba, str. 97.

¹¹³⁸ Palić, Matično i mješovito sudstvo (disertacija), str. 61.

¹¹³⁹ Palić, Matično i mješovito sudstvo (disertacija), str. 61.

¹¹⁴⁰ Palić, Matično i mješovito sudstvo (disertacija), str. 62.

¹¹⁴¹ Palić, Matično i mješovito sudstvo (disertacija), str. 62.

¹¹⁴² Palić, Matično i mješovito sudstvo (disertacija), str. 21.

Pozivi su najčešće bili upućivani na trgu koji je bio najvažniji dio grada. Suđenja se nisu odvijala u posebnim gradskim zdanjima, već na otvorenim prostorima, najčešće ispred crkve.¹¹⁴³ To se može reći i za sudovanje u Srebrenici i Zvorniku.

Prema zakonu, svi građani Dubrovačke Republike pred zakonom su bili jednaki. Pokazuju to primjeri parničenja u kojima pučani pokreću proces protiv plemića. Slučaj je to sa Živkom Brajkovićem i Ruskom de Dimitarom, koji su pokrenuli postupak protiv Andruška ser Petra Bobaljevića i drugih njegovih partnera, ili drugi primjer pokretanja parnice od strane Nikole Burešića protiv Nikše i Nikole Radičevića, Andruška Petra Bobaljevića, Vlahuše Latinice i Ratka Vukojevića, na uobičajen način.¹¹⁴⁴ Parnice su pokretala i braća jedni protiv drugih. U Srebrenici je vođen spor među braćom Latinica. Na zahtjev Dobruška Latinice pokrenut je postupak protiv njegove braće Bartola (Martola) i Vlahuše pred sudskom komisijom na čelu koje je konzul Dragoje Sorkočević, a sudci Alojzije Gučetić i Ivan Marina Gradić.¹¹⁴⁵

Nisu bili rijetki sporovi u kojima su se rješavale razmirice i prijepori među samom vlastelom. Jedan je od takvih primjera i postupak koji vodi ser Jakob Prodanelić protiv brata ser Antonija Prodanelića i ser Ivana Bunića i njegova brata Junija Bunića radi novca i dobara koji su nekada bili u vlasništvu Antonija Prodanelića.¹¹⁴⁶ U tom je slučaju riječ o spornoj zaostavštini partnera, dubrovačkih plemića, koji su živjeli i djelovali u Srebrenici. Sudski su spor vodili konzul Marin Gučetić i sudci Junije Marina Gundulić i Andrej Franka Sorkočević. Iz tih nekoliko primjera, a njih je velik broj u Srebrenici i Zvorniku, jasno je da pučani, oni obični, a još više oni ugledniji i bogatiji, nisu imali prevelikog respekta i bojazni pred plemićkim statusom kad je riječ o zaštiti svojih prava.

U Srebrenici i Zvorniku, a tako je bilo i u drugim dubrovačkim kolonijama, pred konzulom i dvojicom sudaca vodile su se parnice, najčešće zbog neizmirenih potraživanja. Donesenu presudu konzul bi zatvorio, pečatio je i onda poslao u Dubrovnik gdje se zavela u knjigu Notarijata.¹¹⁴⁷

Sudske komisije bavile su se i pitanjem prokure (punomoći) za određeni posao u rudniku, obrtničkoj radionici, trgovini i drugim djelatnostima. Jedan takav primjer vezan je za Dobrašina Daničića koji je prenio svoja ovlaštenja na trgovca Marina Cidilovića. Prokura pisana bosančicom spremljena je od strane srebreničkog kneza Mikloša, kneza Paoka Stipašinovića i purgara iz Srebrenice. Nakon što su mjerodavne osobe u Dubrovniku utvrdile da su potpisi na prokuri autentični, ona je bila prevedena na latinski jezik i upisana u posebnu knjigu serije

¹¹⁴³ Palić, *Matično i mješovito sudstvo* (disertacija), str. 190.

¹¹⁴⁴ Cons. Min. vol. VIII, fol. 73^v, 5. VII. 1439.; fol. 89, 15. IX. 1439.

¹¹⁴⁵ Cons. Min. vol. VIII, fol. 39^v, 7. II. 1439.

¹¹⁴⁶ Cons. Min. vol. VIII, fol. 53, 28. IV. 1439.

¹¹⁴⁷ Div. Not. vol. XX, fol. 62–63, 15. I. 1434.

Procurae Notariae. Uz navedenu prokuru knez Miloš spremio je i popratno pismo koje su potpisali zajedno s njim i knez Paoko i purgari. To je pismo također notirano u knjizi *Diversa Notariae* pod datumom 28. prosinca 1447. godine.¹¹⁴⁸

Sporovi koji su nastali iz zajedničkih poslova Dubrovčana u Srebrenici i Zvorniku rješavani su na sudovima. Presude koje su donosili sudovi tek su nakon nekoliko dana bile priopćavane zainteresiranim stranama. U jednom takvom primjeru nailazimo na važan podatak o tom priopćavanju. Naime, spomenuti Paoko Stipašinić bio je u partnerstvu s Vlahušom Latinicom oko rudarskih jama u Srebrenici. U diobi dobiti Paoko je ostao dužan Vlahuši polovicu svih dobiti od jama (rudnika), topionica, sela, kuća i mlinova u Srebrenici i njezinoj okolini, i od te polovice Vlahuša je dobio manji dio, a gotovo svi prihodi ostali su u rukama Paoka Stipašinića. Poveden je spor oko toga, no u međuvremenu je Vlahuša iznenada umro i to na dan kad se trebala priopćiti sudska odluka. Konzul i sudci u Srebrenici 4. prosinca 1451. godine obavijestili su zainteresirane stranke da dođu 7. prosinca kada će presuda biti pročitana. Toga je dana došao Paoko Stipašinić, a Vlahuša nije jer je toga dana umro. Paoko je zahtijevao da sudska komisija presudu pročita unatoč činjenici da nije mogla postati službena zbog smrti jedne od stranaka. Uz to, samo je jedan od sudaca toga dana bio u Srebrenici.¹¹⁴⁹ Paoko Stipašinić išao je i dalje u svojim zahtjevima pa je zatražio da se Vlahuši sekvstrira imovina zbog njegovih potraživanja u iznosu od 520 dukata.¹¹⁵⁰ Na kraju se promijenio i oporukom dao Dobrušku Latinici i sinovima Martola (Bartola) Latinice sve što mu je pripalo presudom u sporu protiv Vlahuše.¹¹⁵¹

Poslovanje spomenutog Vlahuše Latinice često ga je, kako se čini, vodilo na sud, bilo kao tužitelja ili kao tuženika. U jednom sporu s partnerima Stjepanom Lješevićem, zvanim Kasela i Bojkom Nenkovićem, obojicom iz Srebrenice, dospio je na sudsku komisiju na kojoj je donesena presuda na Vlahušinu štetu. Na procesu koji se vodio 19. rujna 1433. godine prijemor nije riješen pa se proces prenio na sud u Dubrovniku. Iz procesa se jasno vidi da je Vlahuša na ime glavnice isplatio Stjepanu Kaseli i Bojku Nenkoviću 700 dukata, a ostatak duga od 300 dukata presudom će dati po dolasku prve lađe iz Venecije u Dubrovnik ili najkasnije do kraja rujna te godine (1433.). Odluka je suda bila i to da Vlahuša preda Stjepanu i Bojku 5 litara srebra u Srebrenici, koje je inače zaprimio od Stjepana Kabukovića, njihova zajedničkog dužnika. Dvojica partnera Stjepan Kasela i Bojko Nenković, prema odluci suda, dužni su dati Vlahuši 23 dukata i 10 groša

¹¹⁴⁸ Jireček, *Spomenici srpski*, *Spomenik XI*, str. 86–87.

¹¹⁴⁹ *Div. Not. vol. XXXVII*, fol. 15^v, 28. XII. 1452. (1451.)

¹¹⁵⁰ *Div. Not. vol. XXXVII*, fol. 16–16^v, 28. XII. 1452. (1451.)

¹¹⁵¹ *Test. Not. vol. XV*, fol. 125, 12. XII. 1454. (23. XII. 1454.)

te 6 litara i 10 unča srebreničkog srebra. Taj se proces dugo povlačio po sudu da bi svoj konačni epilog dobio tek pod kraj 1435. godine, a započeo je dvije godine prije.¹¹⁵²

Sudske su se komisije morale baviti i sporovima oko zaloga u kreditno-trgovinskim poslovima. Opet se vraćamo na spomenutog Vlahušu Latinicu, koji kao kreditor od svojih dužnika uzima vrijedne zaloge u zlatnini i nekretninama koje je držao u svojoj kući u Srebrenici. Ni nakon podmirenja dugova Vlahuša se nije udostojio vratiti te zaloge. Slučaj je to sa Brankom Zančićem, despotovim vlastelinom, koji je od Vlahuše uzeo zajam uz zalog i zbog nevraćanja zaloga poveo protiv njega parnicu, ovoga puta pred mješovitim sudom.¹¹⁵³

U pokretanju postupka kod sudske komisije koristila se ustaljena formula koja glasi: „ser Vita de Goze consul, ser Marinus de Bona, ser Mihael de Sorgo iudices, electi fuerunt in Srebreniza ad petitionem ser Blasii et Stefani de Babalio contra Pribetin Boschovich, Petcho Pribilovich, Miladinum Chodilovich et Miglen Rosetich.“¹¹⁵⁴ Iz navedenog je dokumenta uočljivo da su prvo navedeni konzul i sudci izabrani u Srebrenici ili Zvorniku, potom ime jednog tužitelja ili više njih, a onda ime (imena) tuženika. Ponekad je dan i sažetak djela zbog kojeg se vodi spor. Osnovna poruka upućena sudskoj komisiji sadržavala je zahtjev da se udovolji pravdi. Pravaovljena tužba najčešće je podnesena kancelaru pred kojim su iznosili osnovne podatke za uobličavanje tužbe. Kancelar i sudski pisar bili su stalno dostupni strankama. Tužba se mogla podnijeti i pisanim putem. Raspravi je morao biti nazočan optuženik, a mogao ga je zamijeniti njegov branjenik ili opunomoćenik. Poznat je opći naziv tužbe „accusa“. Prema odredbama Statuta grada Dubrovnika tužba se izvan područja grada morala podići u roku od osam dana.¹¹⁵⁵

Postupak je započinjao dokaznim činjenicama. Oko tog pitanja dokaza postojala su dva načela: načelo vezanog dokazivanja i načelo slobodne prosudbe dokaza. U prvom su slučaju određena pitanja koje su vrste dokaza dopuštene, kakva im je dokazna snaga i na kraju, kakva je dokazna podloga dosuđene presude.¹¹⁵⁶ Dokazivanje je trebalo provesti kvalitetno i pravedno. Među dokaznim sredstvima važnu je ulogu imalo svjedočenje. U njih se pribrojava i iskaz oštećenika. Krug osoba koje smiju biti ispitane kao svjedoci ili pak oštećenici nije ograničen glede odnosa s optuženikom. U načelu, svatko je mogao biti svjedok, a sud je sam donosio odluku kako će vrednovati iskaz i činjenice koje se budu navodile. Prije svakog ispitivanja sudac bi upozorio svjedoka da je dužan govoriti istinu, a onda bi morao prisegnuti. Katolici su prisezali na Svetom Pismu. Najprije su se uzimale izjave sudionika procesa, a nakon toga su se postavljala pitanja i bilježili odgovori. Bilo je slučajeva kada su se postupci izvršavali bez evidentiranja

¹¹⁵² Div. Not. vol. XVIII, fol. 90–90^v, 28. VIII. 1433.

¹¹⁵³ Div. Canc. vol. LV, fol. 59, 29. I. 1441.

¹¹⁵⁴ Veselinović, Dubrovačko Malo veće, str. 25.

¹¹⁵⁵ Palić, Matično i mješovito sudstvo (disertacija), str. 76.

¹¹⁵⁶ Lonza, Pod plaštom pravde, str. 221.

presude i kazne, a nisu rijetki slučajevi kada su se postupci obustavljali, po svoj prilici željom tužitelja ili odustajanjem od tužbe. Nisu rijetki slučajevi kada su postupci završavali i pomirenjem i nagodbom. Za izricanje konačne presude važan je bio minimum dokaza koji je bio propisan. Najčešće je ishod suda ovisio o iskazu podobnih (provjerenih) svjedoka, kao i prisezi stranaka. Sud nije morao uvijek zbrajati rezultate dokaznog postupka i donositi jednu predvidljivu presudu.

Dokaznim sredstvima u postupku smatrale su se izjave svjedoka, iskazi oštećenika, liječničko vještačenje (nalaz i mišljenje stručne osobe – liječnika). Svjedočenje svjedoka bilo je najčešće dokazno sredstvo. Ako je izvršeno nasilje nad oštećenikom, onda je važno stručno mišljenje vještaka – liječnika.¹¹⁵⁷

U stvaranju uvjeta sigurnosti provođenja sudskog postupka primjenjivale su se mjere pritvora i jamčevine. Tijekom 15. stoljeća pritvori su bili česta pojava i trajali su dosta dugo, do jedne godine. Uvjeti za pritvor bili su propisani i uglavnom su se odnosili na opasnost od bijega okrivljenika, opasnost uništenja tragova dokaznog postupka, opasnost od počinjenja novog kaznenog djela i opasnost od uznemirenja građana.¹¹⁵⁸

Optuženik se morao odazvati pozivu na parnicu, a njegova je nazočnost bila osigurana zahtjevom za jamčevinu od strane jamaca. Svi troškovi u postupku teretili su stranku koja je dobila spor. Najčešće vrste kazne bile su novčane, a bilo je i tjelesnih kazni. Kazna koja se zvala globa najčešće je išla u općinsku kasu, a ovisila je o težini učinjenog prekršaja. Vlasteli je više odgovaralo plaćanje globe novčanom kaznom. Suprotno tomu, siromašnjima nije odgovaralo da za prijestupe budu suđeni novčanom kaznom jer je to narušavalo osnovne uvjete njihova življenja. Stoga su siromašniji radije prihvaćali zatvorske kazne.

Kazneni zapisnici koji su vođeni u Srebrenici i Zvorniku ulazili su nakon 1412. godine u posebne knjige nazvane *Lamenta de foris*.¹¹⁵⁹ Nezadovoljne strane odlukom suda u Srebrenici i Zvorniku, čak i oni s manjim prijeporima i kaznama, odlučivali su se na dubrovački sud, čak i za manja djela i prekršaje.

Osim imovinsko-pravnih sporova među Dubrovčanima najčešći su prijepori bili vezani za kreditno-trgovinske poslove. Dubrovački trgovci precizno su navodili visinu zaduženja s imenima dužnika sa zalozima i ostalim podacima. Cedulje s dužnicima vezali su uz oporuke, kakav je slučaj primjerice s dubrovačkim zlatarom koji je živio u Srebrenici. Riječ je o Petku Pribojeviću koji je od suda zahtijevao prisilnu i hitnu naplatu od 21 dužnika preko izvršitelja oporuke.¹¹⁶⁰

¹¹⁵⁷ Palić, Matično i mješovito sudstvo (disertacija), str. 78.

¹¹⁵⁸ Palić, Matično i mješovito sudstvo (disertacija), str. 79.

¹¹⁵⁹ Palić, Matično i mješovito sudstvo (disertacija), str. 81.

¹¹⁶⁰ Test. Not. vol. XII, fol. 154^v–155^v, 18. X. 1436.; Usporedi: Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 180.

Sudske komisije u Srebrenici i Zvorniku rješavale su i pitanja bankrota pojedinih društava i sporova među članovima kolegancija. Česta pojava kod takvih sporova bila je sekvestracija imovine dubrovačkih trgovaca zbog duže nemogućnosti izvršenja obveza prema vjerovnicima i zbog prezaduženosti, pa imovina nije bila dostatna da pokrije sve obveze.¹¹⁶¹ U osiguranju obveza dužnika učinkovito je sredstvo bilo jamstvo. Jamci su najčešće bili plemići, ali i ugledniji trgovci i zakupci carina i rudnika (Paoko Stipašinić, Dabiživ i njegovi sinovi Dobruško, Martol i Vlahuša Latinica te brojni drugi). Svoja potraživanja kod jamčevine ponekad su morali naplaćivati putem suda, onoga u Srebrenici i Zvorniku ili pak kod dubrovačkog suda. To je jedan od razloga da su i jamci kao i kreditori zahtijevali od dužnika zalog. Najčešće su to bile pokretne stvari (kućni pribor, nakit, pojasevi, dugmad i drugo), među kojima su bili i komadi srebra. Paoko Stipašinić od zlatara je Stjepana na račun duga od 62 dukata u zalog uzeo kuću u Srebrenici, što je ostalo zabilježeno u kreditorovoj oporuci. Kako spomenuti zlatar Stjepan nije vratio dug, slučaj je svoj epilog dobio na sudu gdje su zadovoljštinu dobili Paokovi sinovi, nasljednici.¹¹⁶² Radilo se o nekretnini koja je uzeta kao zalog, premda su to bili rjeđi slučajevi.

U pojedinim sporovima oko zadužnica bilo je i dosta isprepletenih obrata i nepredvidivih rješenja. Opet je slučaj vezan za dubrovačkog zlatara Stjepana i njegovu udovicu Katarinu. Tražbina u povodu duga iznosila je 133 dukata i 12 groša i potjecala je iz kirografa 1450. godine, pisana bosančicom, ćiriličnim pismom, koji je bio preveden na talijanski jezik. Kirografi su bili vrlo važni u donošenju presude pa su tako odigrali presudnu ulogu i kod izricanja presude u slučaju zlatara Stjepana, na njegovu štetu.

Na tako donesenu presudu suda stavljeni su prigovori. Prvi je prigovor bio da zlatar Stjepan nije mogao izdati obveznicu jer je već bio u zatvoru. Drugi je prigovor isticao da je zlatar bio nepismen, treći je prigovor bio da je postojao nedostatan broj potpisa svjedoka i četvrti se prigovor odnosio na provjeru i ispitivanje svjedoka, što je u sporu izostalo. Tužitelj je sve te navode prigovora porekao ističući da je zlatar Stjepan napravio kirograf bez prinude i bilo kakvog nagovaranja. Za potpis svjedoka Simka Bogavčića utvrdio je da je istinit, budući da je on bio jamac. Kirograf su s dvama pečatima potvrdila dvojica svećenika franjevac. Konačno su prigovor tužitelja s takvim dokazima prihvatili dubrovački knez i vijećnici. Oni su prije donošenja konačne presude saslušali sve strane u prijetor i potvrdili prije izrečenu presudu sudske komisije u Srebrenici po kojoj se iz dobara pokojnog zlatara Stjepana treba isplatiti knezu Vučihni 133 dukata i 12 groša.¹¹⁶³ Sudskim je komisijama posao olakšavala činjenica da su se

¹¹⁶¹ V. Palić, Bankrot i sekvestar imovine trgovaca nekih dubrovačkih naseobina u XV. i XVI. stoljeću, Povijesni zbornik – godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe, god. II, br. 3, Filozofski fakultet u Osijeku, Osijek, 2008., str. 73–83; str. 81.

¹¹⁶² Test. Not. vol. XV, fol. 125–126, 23. XII. 1454.

¹¹⁶³ Div. Not. vol. I, fol. 32–33^v, 11. V. 1465.; Usporedi: Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 186–187.

kreditni poslovi zaključivali pred franjevcima samostana u Srebrenici i Zvorniku, a da su se i dugovi vraćali u njihovoj nazočnosti kao svjedocima. I sam konzul bio je nazočan kod sklapanja takvih ugovora.¹¹⁶⁴

Na sud su prispjeli i franjevci – kao svjedoci ili optuženici, a katkada i kao tužitelji. Vrlo zanimljiv tijek jedne parnice koja se u Srebrenici vodila nekoliko godina opisao je S. Ćirković u radu „Jedna parnica srebreničkih franjevac“, u kojoj su izneseni svi detalji početka, tijeka i konačnog epiloga suđenja.¹¹⁶⁵ Još jedna zanimljivost vezana je za tu parnicu koja je vođena pred sudskom komisijom u Srebrenici (konzul i dvojica sudaca), iako su u nju upleteni i tamošnji fratri koji nisu bili Dubrovčani. Spor je izbio oko stvari pohranjenih u franjevačkom samostanu u Srebrenici 1423., a možda i godinu prije (1422.). U dubrovačkim arhivskim dokumentima ostalo je dosta traga o deponiranju stvari kod franjevac od strane dubrovačkih građana. Kod franjevac su ponekad konačili i dubrovački poklisari. Stvari je bilo pohranjeno i kod franjevac u Zvorniku. Jedno takvo pohranjivanje (čuvanje) iz 1422. godine popraćeno je diplomatskom prepiskom između Dubrovnika i Venecije. Gvardijan samostana u Zvorniku nije dopustio da se tkanine koje su tamo pohranjene daju bilo kome tko nije Mlečanin pa se na taj način onemogućavalo izvršenje sudske presude.¹¹⁶⁶

Iz kasnijih izjava i svjedočenja dalo bi se zaključiti da su srebrenički fratri 1423. ili 1422. godine uzeli na čuvanje crne kožne bisage s određenom količinom srebra. Tamo su ih ostavili (pohranili) Dominko Nikolin i Radivoje Doberković, Dubrovčani Dominko i Radivoj te jedan mještatin (Srebreničanin). Bilo je uobičajeno da se takve stvari čuvaju u sakristiji u škrinji (sanduku) koja se zaključavala. Kod preuzimanja tih bisaga nije se pravio nikakav zapisnik, nego se usmeno utvrdilo pod kakvim i kojim će se uvjetima pohranjeno preuzimati, a samostan je imao svoje unutarnje regule čuvanja i utvrđivanja odgovornosti.¹¹⁶⁷

Dugo su bisage sa srebrom ostale u samostanu, a u međuvremenu je došlo do vizitacijskih promjena, kao i promjena starješinstva i braće u njemu. Vlasnici i partneri u srebru nešto su podizali ne pridržavajući se pritom dogovorenih uvjeta. Dogodilo se poslije da je spomenuti Dominko uzeo sav ostatak srebra, pa i onaj koji mu nije pripadao. S obzirom na to da je drugi suvlasnik Radivoje u međuvremenu umro, stvari su se počele komplicirati. Najprije je sudsko vijeće trebalo utvrditi tko su njegovi nasljednici. Isti su zatražili srebro od samostana. Radilo se o 38 litara srebra, što je po tadašnjim cijenama vrijedilo oko 300 dukata, što je pozamašan iznos novca i značajna imovina. Čitava je odgovornost pala na samostan, što je

¹¹⁶⁴ Test. Not. vol. XVII, fol. 130^v–131^v, 8. IV. 1462.

¹¹⁶⁵ S. Ćirković, Jedna parnica srebreničkih franjevac, str. 30–41.

¹¹⁶⁶ Lett. di Lev. vol. IX, fol. 20–20^v: Usporedi: Ćirković, Jedna parnica srebreničkih franjevac, str. 30.

¹¹⁶⁷ Ćirković, Jedna parnica srebreničkih franjevac, str. 31.

potaklo tadašnjeg gvardijana fra Martina de Polonija da pokrene parnicu protiv Dominka kako bi se osigurali uvjeti da Radivojevi nasljednici dobiju svoj dio.¹¹⁶⁸

Na sudu se kao svjedok pojavio fra Matija de Paloma, koji je pripadao među starije fratre iz samostana. On je bio sakristijan u vrijeme kada je fra Silvan bio vikar u samostanu (zamjenik gvardijana). U svom navođenju fra Matija Paloma i sakristijan fra Silvan tvrde da su bisage bile od crne kože, zaključane s dvama katancima i da ih je njima donio spomenuti Dominko sa slugom. Tri dana poslije pojavio se u samostanu Radivoj koji se zanimao je li u samostanu nešto pohranjeno. Nekoliko dana poslije došla su obojica i zatražila da im se izda srebro. Uzeli su bisage i iz njih nekoliko komada srebra, a ostatak su ponovno pohranili u samostanu.¹¹⁶⁹

Nekoliko dana poslije ponovno se pojavio Radivoj i zatražio ostatak srebra. Tako je na sudu izjavio svjedok fra Matija jer se tada vraćao iz crkve s ispovijedi. Sakristijan ga je odbio ukazujući mu na dogovor da se srebro ne daje ni jednom ukoliko nisu obojica nazočni. Kako je sakristijan sutradan otišao obavljati neke poslove na trgu, susreo je Dominka i ispričao mu sve što se dogodilo s Radivojem. Dominko je bio ljut na sakristijana što mu nije izdao ostatak srebra. Potaknut tom kritikom fra Matija je dao ostatak srebra Radivoju koji je uzeo polovicu, a drugu polovicu ponovno zaključao i ostavio u sakristiji. U međuvremenu je fra Matija dobio premještaj u Zvornik. Prije svog odlaska bisage sa srebrom predao je supruzi Deki, Radivojevu bratu Stjepanu i sinu Tvrdalju u nazočnosti novog gvardijana fra Martina, fra Silvana i fra Pavla. O daljnjoj sudbini srebra fra Matija više nije ništa znao jer je napustio Srebrenicu. Fra Silvan je u novom razmještanju fratar predao sakristiju fra Juraju iz Olova, koji je to bio neko vrijeme, a onda ga je na tom mjestu zamijenio fra Nikola Ladicho. Prilikom primopredaje sakristije fra Juraj je upozorio fra Nikolu kako je Dominko od njega nekoliko puta tražio srebro pa ga je upozorio da dobro pazi da ne bude prevaren. Dominko se pojavio i kod fra Nikole i od njega zatražio ostatak srebra. Ovaj ga je odbio pa je Dominko pošao fra Juraju zamoliti ga da podigne samo dvije litre srebra. Poslije toga otišao je i fra Juraj iz Srebrenice u novi premještaj pa se više ničega ne sjeća.¹¹⁷⁰

Gvardijan srebreničkog samostana najkasnije 1423. godine postao je fra Martin, koji je i pokrenuo parnicu. Kod novog gvardijana došao je Radivoj i naložio mu da se bisage nikome osim njemu ne izdaju. U jesen 1426. godine bisage su odnesene iz samostana unatoč svim upozorenjima da bi moglo biti zloporaba. Na mjesto sakristijana došao je mladi fratar fra Antun na kojega je velik utjecaj imao prethodnik fra Nikola. Dominko je prevario mlade fratre i nagovorio ih da mu daju manju količinu srebra, a onda je u pogodnom trenutku ukrao bisage s

¹¹⁶⁸ Ćirković, Jedna parnica srebreničkih franjevac, str. 31.

¹¹⁶⁹ Ćirković, Jedna parnica srebreničkih franjevac, str. 32.

¹¹⁷⁰ Ćirković, Jedna parnica srebreničkih franjevac, str. 33.

cjelokupnim srebrom. Na velikoj je misi Dominko prišao fra Nikoli, bivšem sakristijanu, tvrdeći mu da je stavio u škrinju svoje srebro i da želi uzeti dio toga jer ide na tržnicu (panađur). Uzeo je tri komada uvjeravajući fra Nikolu da prepozna svoje komade. Sve se zbilo nakon mise, kako je svjedočio fra Pavle, koji je vidio da je sakristija ostala otvorena. Fra Pavao je primijetio da su u sakristiji fra Nikola i fra Antun, a da se Dominko udaljavao s bisagama.¹¹⁷¹

Prava pometnja i uzbuna nastala je sutradan kada je u samostan došao Radivoj, vlasnik srebra, koji je prema svemu sudeći bio upozoren. Gvardijan i sakristijan utvrdili su zajedno s Radivojem da je srebro nestalo zajedno s bisagama. Na strogi gvardijanov upit sakristijan fra Antun je odgovorio da je bisage predao Dominku, na sugestiju fra Nikole. Dominko je srebro poslao u karavani za Dubrovnik i sam se uputio onamo. Gvardijan samostana požalio se dubrovačkoj vladi s obzirom na to da je Dominko bio dubrovački građanin. Dubrovačka je vlada donijela odluku da se izabere sudska komisija u Srebrenici u koju su ušli vlastela Benko Gundulić kao konzul te Ilija Saraka i Marin Gučetić kao sudci. Sva su trojica dosta dugo boravila u Srebrenici.¹¹⁷²

Sudska komisija započela je s radom tri mjeseca nakon imenovanja. Na Božić 1426. godine, kada su se u Srebrenici okupili Dubrovčani, zakazano je prvo ročište. Na njemu je gvardijan fra Martin iznio optužbu na koju je optuženi Dominko odgovorio da ništa nije uzeo osim onoga što je njegovo i što je ostavio kod fra Silvana. Čini se da je ta njegova izjava bila slaba strana obrane jer navedeni fra Silvan tada uopće nije bio u Srebrenici. Sudska je komisija odlučila da se strane u sporu ponovno nađu na sudu 30. prosinca i tada predoče dokaze. Međutim, toga se dana na sudu pojavio samo gvardijan fra Martin i ponudio svoje dokaze. U nazočnosti gvardijana sudci su donijeli odluku da se optuženog Dominka izvede pred sud. Sastavljeno je pismo za njega u kojem se navode razlozi zbog kojih ga pozivaju. Unajmljena su dva kurira koji će mu predati to pismo. Dominka su kuriri tražili u Srebrenici i okolici, s obiju strana rijeke Drine. Konačno su ga 2. siječnja 1427. godine uspjeli naći u mjestu Zabukovje.¹¹⁷³

Novo je ročište zakazano za 4. siječnja 1427. godine, no i tada se pojavio samo gvardijan koji je bez Dominkove nazočnosti ponovio svoje dokaze. Konzul i sudci toga su dana donijeli presudu kojom optuženi Dominko mora vratiti 38 litara srebra i platiti sudske troškove čija je vrijednost iznosila 9 unči srebra, zatim platiti troškove kurira u iznosu od 3 unče i 3 askađe srebra. Sud je nastavio raditi na tom predmetu i sljedećeg dana (5. veljače). Ispitivali su svjedoke

¹¹⁷¹ Ćirković, Jedna parnica srebreničkih franjevac, str. 33.

¹¹⁷² Ćirković, Jedna parnica srebreničkih franjevac, str. 33

¹¹⁷³ Ćirković, Jedna parnica srebreničkih franjevac, str. 33.

koje je predložio gvardijan fra Martin.¹¹⁷⁴ Sva su saslušanja proslijeđena u Dubrovnik. Čitav materijal s tog procesa ostao je zabilježen u arhivskoj knjizi *Diversa Cancellariae*.¹¹⁷⁵

Unatoč bogatom materijalu o samom procesu koji se vodio između srebreničkih fratara i Dominka Nikolina, ostali smo prikraćeni spoznajom je li izrečena presuda provedena u djelo. Možemo samo naslućivati da je to učinjeno s obzirom na veliku strogoću dubrovačkih sudova.

U tom primjeru jasno je uočljivo da se rasprava vodila i ako optuženi nije bio prisutan. Postupak je započinjao dokaznim radnjama, čak i kad optuženik nije bio poznat. Obrani se nije davalo posebno značenje jer u početnoj fazi rasprave nije bila nužna nazočnost optuženika niti njegov iskaz. Obrana se nije značajno razlikovala od izjava svjedoka. Kod tužitelja je protekom vremena prestao interes za traženje naknade od optuženika, pa se spor rješavao inicijativom jedne ili druge strane za izvansudsko pomirenje, koje je završavalo namirbom tužitelja kao oštećenika.

Osnovne značajke dubrovačkog pravosudnog sustava vrijedile su i za dubrovačke sudove u kolonijama te samim time i u Srebrenici i Zvorniku. Postojao je princip autonomije sudstva u tim kolonijama. U slučajevima težih prekršaja i sporova stvar se rješavala na matičnom sudu u Dubrovniku.

5.2. Mješovito sudstvo i rješavanje sporova između Dubrovčana i domaćih ljudi

Mješovito ili, kako se u pravnoj terminologiji još naziva, porotno suđenje, među najstarijim je oblicima sudovanja. Od mješovitog ili porotnog suđenja mora se razlikovati izraz *mješoviti postupak*, koji je zapravo kompromisni oblik kaznenog procesa između inkvizicijskog (istražnog) i akuzacijskog (optužnog) postupka. Mješoviti postupak razdvaja pojedine funkcije: optužbu, obranu i samo suđenje te ih predaje različitim tijelima. Kroz javnu funkciju tužitelj je kazneni progon obavljao kao državni službenik, a optuženiku je pripadala funkcija pomagača.¹¹⁷⁶

Mješoviti je postupak imao dvije faze: izviđaj i istragu te glavnu raspravu na kojoj se odvijalo suđenje. Porota je kod nas oduvijek postojala. Svi dokumenti o poroti i porotnom suđenju ponajviše su upisani u kaznenoj i nešto manje u građanskoj kancelariji u seriji *Lamenta de Foris* i *Lamenta de Instus*, nešto manje u *Intentiones Cancellariae*.¹¹⁷⁷

S pojačanim prometom sa zaleđem, koje je bilo pod vlašću bosanskih kraljeva i srpskih despota, porotno se suđenje sve više primjenjuje. I grad Srebrenica, rudarski centar koji je za

¹¹⁷⁴ Ćirković, Jedna parnica srebreničkih franjevac, str. 30–40.

¹¹⁷⁵ Div. Canc. vol. XLIV-a, fol. 3–3^v (a tergo)

¹¹⁷⁶ Palić, Matično i mješovito sudstvo (disertacija), str. 108.

¹¹⁷⁷ Palić, Matično i mješovito sudstvo (disertacija), str. 108.

Dubrovčane bio od iznimnog gospodarskog značenja, imao je taj oblik suđenja; to je takozvana srebrenička porota. U jednom srebreničkom slučaju koji je opisan u privatnom pismu zainteresiranih parničara, saslušanja obavljaju dubrovačke vlasti pa su ostali jedino iskazi dubrovačkih građana. Proces koji je započet u Srebrenici nastavljen je u Dubrovniku pred Malim vijećem 22. kolovoza 1438. godine. Upućen je poziv sinovima Ivana Pikovića, koji je u međuvremenu umro, Jurju i Stjepanu koji su bili dubrovački podanici, da dođu na sud jer će biti osuđeni „per contumaciam“. Poslani su glasnici koji su podnijeli izvješće 9. rujna 1438. godine, da bi Malo vijeće već 18. studenog te godine donijelo sudsku presudu protiv sinova Ivana Pikovića kao nasljednika „per sententiam ex contumacia.“¹¹⁷⁸

Porotni su sud još nazivali stanak, pogranična porota ili međunarodno porotno suđenje, a najčešći je naziv mješovita porota.¹¹⁷⁹ Međutim, sastav porote ponekad nije bio mješovit, on se mijenjao. Porotnika je pred sudom predlagao tužitelj iz sredine tuženog. Sve je ovisilo o odnosima Dubrovnika i vladara, odnosno oblasnih gospodara. Postupak u poroti traži čestite porotnike koji su vični običajnom pravu. Odabir takvih ljudi nije se mogao vršiti samo u granicama uskog teritorija pa se išlo i šire.¹¹⁸⁰ Da pogranična porota nije isto što i stanak, može potvrditi činjenica da je to ustanova mlađa od stanka.¹¹⁸¹

Srpska se porota sastojala od 24, 12 i 6 porotnika koje su dovodile obje stranke te tužitelj i tuženik.¹¹⁸² Obveza je porotnika da se svečano zakunu pred sudcem. Njihova je uloga bila da utvrde dokazno sredstvo koje je od presudnog značenja za sudca. Pitanja rješavaju većinom glasova.¹¹⁸³

Porota je karakteristična za srednjovjekovno srpsko pravo, no kako je Dubrovačka Republika proširila granice svoje države kupnjom teritorija u zaleđu, morala je donijeti nekoliko zakona kojima je prilagođavala porotu dubrovačkom zakonodavstvu. Jedan je od takvih zakona i *Ordo vrasde*.¹¹⁸⁴ Povod za donošenje tog zakona bile su učestale pljačke i razbojstva nad Dubrovčanima pa se morala primijeniti vražda. Vrlo je brzo donesen i drugi zakon – *Ordo pro*

¹¹⁷⁸ Lett. di Lev. vol. XII, fol. 101–101^v; B. Nedeljković, Pogranična porota (mješovita porota), Istorijski časopis br. 24, Beograd, 1977., str. 9–45, str. 11.

¹¹⁷⁹ Nedeljković, Pogranična porota, str. 11, nap. 4

¹¹⁸⁰ Nedeljković ističe da pogranična porota nije sud o granici, mada je spor o granici mogao biti predmetom porotne rasprave. On pograničnu porotu uzima u značenju međunarodnog porotnog suda koji je rješavao slučajeve između stanovnika pograničnih oblasti Dubrovačke Republike i Huma te Trebinja. Nedeljković, Pogranična porota, str. 13., nap. 6.

¹¹⁸¹ Nedeljković, Pogranična porota, str. 13.

¹¹⁸² Nedeljković, Pogranična porota, str. 14., nap. 10.

¹¹⁸³ Nedeljković, Pogranična porota, str. 14., nap. 10

¹¹⁸⁴ Nedeljković, Pogranična porota, str. 18.

dannis Astarée.¹¹⁸⁵ Po tom zakonu prije primjenjivana kolektivna odgovornost sada se svodi na odgovornost kaznačine. Za štetu će po tom novom zakonu odgovarati samo osoba koja stanuje u kaznačini u kojoj je počinjena šteta, a počinitelj je ostao nepoznat i nakon određenog roka.

Porotnike su birale stranke, svaka po tri porotnika. Zadatak porotnika bio je „*qui debeant iurare et iudicare, sequi et diffinire secundum morem et usum talis iudicii porote*“.¹¹⁸⁶ Izraz „*iurare*“ je redovna obveza, no ona dolazi tek na kraju porotnog suđenja. Oni se kunu na svoj pravorijek. Kod oslobađajuće presude morao se zakleti i tuženi, i to je za porotnike bilo dokazno sredstvo. *Iudicare* je značilo voditi sudsku istragu, donijeti presudu, donijeti pravorijek. Izraz „*sequi*“ značio je goniti, istraživati, dovesti stvar do kraja. *Diffinire* znači utvrditi, okončati, riješiti. Na osnovi te tri zadnje funkcije (*iudicare*, *sequi* i *diffinire*) koje su se obavljale na više ročišta, dolazi u obzir polaganje zakletve na pravorijek. U donošenju presude jednoglasnost porotnika bila je obvezna.¹¹⁸⁷

Zadaća porotnika bila je najprije saslušati stranke, zatim izreći pravorijek (presuditi) na osnovi vijećanja i pretresa spornog slučaja, potom istraživati (provjeriti, saslušati iskaze), isljeđivati (ispitati proces) i na kraju presuditi (dati pravorijek). Sve navedene radnje porotnici su dužni obaviti na ročištima, nakon toga se prišlo polaganju zakletve, najčešće u crkvi.¹¹⁸⁸

Najčešći razlog uvođenja porote bio je protupravno ponašanje optuženika radi počinjenja krađa, tjelesnih povreda, umorstava i slično. Od optuženog se tražilo novčano obeštećenje tužitelja i članova njegove obitelji. Iako je obveza porotnika bila da budu jednoglasni, odluka se mogla donijeti i većinom glasova.¹¹⁸⁹ Postojala je određena razlika između porote i arbitražnog suda, a ona je najuočljivija u načinu formiranja porote i u zakletvi na pravorijek, koju su davali samo porotnici. Rad porotnog suda redovito je pratio sudski službenik kojega je određivao sud. Bio je to pristav koji je obnašao funkciju kneza ili podkneza. Stranke u sporu sklapale su sporazum o poroti.¹¹⁹⁰

Oštećena strana u sporu traži od suda da prisutnog optuženika osudi i prisili ga na vraćanje zaplijenjenih stvari ili pak da namiri njihovu pravu vrijednost. Najčešće su optuženi poricali netočnost tvrdnji tuženika. U takvim slučajevima krivični je sud odlučio, presudio i naredio da se među njima oformi porota.¹¹⁹¹

Izabrani sud zasjeda tek onda kada su se obje strane sporazumjele i dale izjavu da će ići na takav sud. Rad izabranog suda ne predviđa djelatnost pristava. Iako je kod porotnog suda

¹¹⁸⁵ Nedeljković, Pogranična porota, str. 18.

¹¹⁸⁶ Nedeljković, Pogranična porota, str. 21.

¹¹⁸⁷ Nedeljković, Pogranična porota, str. 21.

¹¹⁸⁸ Nedeljković, Pogranična porota, str. 21.

¹¹⁸⁹ Palić, Matično i mješovito sudstvo (disertacija), str. 114.

¹¹⁹⁰ Palić, Matično i mješovito sudstvo (disertacija), str. 115.

¹¹⁹¹ Nedeljković, Pogranična porota, str. 33.

predviđena prisega, porotnici su često znali odbiti polaganje prisege. U takvim slučajevima optuženi se smatrao krivim za učinjeno kazneno djelo koje mu se stavljalalo na teret. Nakon što bi optuženi priznao kazneno djelo koje je učinio, postupak je porote okončan. U slučaju da dokazni postupak pred porotom nije dokazan, tj. krivnja okrivljenog nije dokazana, od porotnika se očekivalo da prisegnu na pravorijek. Da bi tu formalnost izbjegao, tužitelj je mogao izjaviti da ne traži prisegu na presudu o oslobađanju optuženika.¹¹⁹²

Pred porotom se odigravalo izvođenje dokaza. Od porote se zahtijevalo da obavi isljeđivanje i ispitivanje, da utvrdi istinu i da presudi. U provođenju istrage za porotu je važno da oštećena strana navede dokazna sredstva putem sočbine. Sok je bio tajni svjedok koji je imao važnu ulogu u takvoj vrsti procesa.

Zainteresirane stranke morale su izaći pred porotni sud u zakazanom roku. Najčešće se pred državnim sudom zakazuje prvo ročište porote, a onda sami porotnici prema svojim mogućnostima određuju drugo ročište ili više rokova s obzirom na potrebu utvrđivanja i istraživanja istine o krivnji, odnosno o nevinosti osumnjičenika. Nova su ročišta bila potrebna u slučaju opravdane spriječenosti dolaska jedne od strana u sporu. Opravdani izostanak pravdao se bolešću ili odlaskom u vojsku.¹¹⁹³

U načelu, stranke su trebale biti prisutne na svakom porotnom ročištu dok je tužitelj izlagao svoju tužbu, a optuženik svoju obranu koja je dana u obliku općeg poricanja tužiteljeva navoda i njegove tužbe. Suparničke su strane u tijeku procesa morale na zahtjev porotnika, kako od tužitelja, tako i od tuženika, dokazati svoje zahtjeve, odnosno obranu. Svaka od spornih strana morala je dokazati svoje tvrdnje.¹¹⁹⁴

Mješoviti sudovi, u kojima važnu ulogu ima porota, najčešće su djelovali u slučajevima pljačke, zapljene stoke, robe, nekretnina, radi kreditnih poslova (nepodmirivanja dugova) i drugih slučajeva.¹¹⁹⁵

Pristav je u poroti predstavljao državnu vlast, a dužnost mu je bila podnijeti izvješće o radu porote. Na osnovi toga izvješća vršen je upis u službene akte.¹¹⁹⁶

Rasprave porote i rokovi za porotu najčešće su određivani prema svetkovinama važnijih svetaca. Porota se uglavnom sastajala nedjeljom jer je toga dana bilo lakše okupiti ljude s obzirom na dnevne poslove i kućne obveze, a toga se dana i narod u većem broju skupljao pred crkvom radi mise, a i radi prisege koja se davala u crkvi pred svećenikom i pukom.¹¹⁹⁷

¹¹⁹² Palić, Matično i mješovito sudstvo (disertacija), str. 115 – 116.

¹¹⁹³ V. Čučković, Uloga i značaj porote u dubrovačkoj praksi XIV. i XV. veka, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, br. XVIII, Sarajevo, 1970., str. 331–352., str. 342.

¹¹⁹⁴ Palić, Matično i mješovito sudstvo (disertacija), str. 121.

¹¹⁹⁵ Čučković, Uloga i značaj porote u dubrovačkoj praksi XIV. i XV. veka, str. 430–441.

¹¹⁹⁶ Čučković, Uloga i značaj porote u dubrovačkoj praksi XIV. i XV. veka, str. 341.

¹¹⁹⁷ Palić, Matično i mješovito sudstvo (disertacija), str. 120.

Osim tajnih svjedoka (soka) u dokazna sredstva ubrajaju se još i tragovi, stope, znakovi, indicije, a uzimali su se i stari oblici svođenja, vapaja i poklika. O održavanju porota brine sud jer se u njemu i određuje i zakazuje porota. Nakon što se obavi saslušanje obiju stranaka ili njihovih zastupnika, sud donosi odluku da se „po običaju održi porota i da se imenuje pristava koji će kao službeno lice vlasti, predstavnik suda prisustvovati zasjedanju porote“.¹¹⁹⁸ Odluka je bila obvezujuća za obje strane u procesu i po svojem značenju odgovara presudi. Uglavnom je to i jedina odluka koju donosi sud u parnicama. Sam se postupak time po tužbi može smatrati okončanim, ali ista parnica može biti povod daljnjem procesu u kojem će sud ocijeniti opravdanost razloga zbog kojih zakazana porota nije održana. Neopravdani izostanak samo jednog porotnika za sud je bio sasvim dovoljan razlog da se taj i takav spor definitivno okonča.

U proceduri postupka bilo je predviđeno i imenovanje jamaca, koje je zapravo prethodilo odluci o poroti. Često je bilo korišteno kao uvjet za izlazak zatvorenika iz tamnice, a ujedno je bilo i garancija za izvršenje sudske odluke. Položaj jamaca u procesu, kao i veličina njihove odgovornosti nisu proizlazili samo iz ugovora s tužiteljem. Bilo je dovoljno da se tužitelj suglasio po pitanju osobe koja tu obvezu prihvata, a sve je drugo regulirano podacima procesnog prava. Dok je na jednoj strani tužitelju interes da se njegova prava ostvare, sudu je pak važno da se za donesenu presudu osigura izvršenje.¹¹⁹⁹

Porota se uključivala u rješavanje izvansudskih sporova, što najbolje svjedoči o tome da poroti običajno pravo daje široka ovlaštenja i primjene. Sama ta činjenica dovoljno govori da se sudjelovanje porote u procesu uvijek i u svakoj prilici ne može prosuđivati istim mjerilima. Zakletvu pak, kao opće obilježje, treba uzeti kao završni dio procedure koja se odvija pred porotom. Ako porota odluči da postoji odgovornost, obvezno će se provesti zakletva.¹²⁰⁰ U slučaju da tuženik nije zadovoljan presudom porote, imao je pravo da se redovitim sudskim putem utvrdi prava istina, pogotovo kad su u pitanju presude o namirenju štete i isplate utvrđenog duga.

U pojedinim slučajevima državni sud u Dubrovniku mogao je poništiti presudu i čitav postupak porotnog suda. Na taj je način zanemarivano običajno pravo koje je trpjelo štetu i ograničenja. Žrtva poigravanja s pravdom mogao je biti bilo tko, pa i crkvene osobe, svećenici, kakav je slučaj s parnicom koju su vodili srebrenički fratri.¹²⁰¹

U mješovitim sudovima u Srebrenici i Zvorniku sudjeluju domaći ljudi Sasi, koje u izvorima često nalazimo kao purgare. Oni su imali svoj poseban sud (*Curia Teutonicorum*) sastavljen od građana (purgara). U Srebrenici i Zvorniku sudio je vojvoda, čefalija zajedno s

¹¹⁹⁸ Čučković, Uloga i značaj porote u dubrovačkoj praksi XIV. i XV. veka, str. 341.

¹¹⁹⁹ Čučković, Uloga i značaj porote u dubrovačkoj praksi XIV. i XV. veka, str. 344–345.

¹²⁰⁰ Čučković, Uloga i značaj porote u dubrovačkoj praksi XIV. i XV. veka, str. 347.

¹²⁰¹ Ćirković, Jedna parnica srebreničkih franjevac, str. 30–41.

kolegijem sudaca, a u rudarskim mjestima kakvo je i Srebrenica zajedno s purgarima (saskim varoškim sudcima).¹²⁰² K. Jireček ograničava purgare samo na jedan manji broj ljudi. Dubrovčanin Pirko Bolesalić žali se u Srebrenici na dvojicu svojih sugrađana da su došli s građanima i s pristavom, svezali ga i stavili u okove.¹²⁰³

Purgari se u Srebrenici sreću i pod drugim nazivom – sudci. Srećemo to na primjeru Dobruška Dabiživa Latinice koji je, braneći se od optužbe svoga sugrađanina da mu nije isplatio svu obećanu svotu kada ga je slao iz Srebrenice srpskom despotu, istaknuo da to nije činio u svoje ime, već kao knez Srebrenice, zajedno sa svojim sudcima u dogovoru.

O postojanju mješovitog suda u Srebrenici govori još jedan primjer presude, u kojem se navodi da su tužitelji izašli „na sud pred vojvodu Miloša i pred kneza Nikolu, brata Jakete Radulinovića i pred purgare i vlastele srebreničke“. U obrazloženju te presude pored ostalog se ističe: „I ja, vojvoda Miloš i Jaketa s vlastelom, čuvši jednu stranu i drugu, sudismo.“¹²⁰⁴ Saslušanje svjedoka obavljano je u Dubrovniku, a parnica je dovršena i presuda izrečena u Srebrenici pred tamošnjim sudcima. Dubrovački je sud odlučio da se predmet vrati na sud u Srebrenicu i da se tamo dovrši. Konačna je presuda izrečena 29. studenog 1457. godine, a dubrovački ju je sud prihvatio i potvrdio.¹²⁰⁵ Spomenuti srebrenički oficijali zapravo su tamošnja vlastela, to jest purgari.

Purgari nisu činili isključivo sudsku komisiju s vojvodom i knezom na čelu, a suđenje je bilo samo jedna od njihovih dužnosti u gradu.¹²⁰⁶

Bilo je i sudskih sporova koji su bili podvrgnuti primjenama sporazuma i ugovora s Despotovinom po kojima sporove između Dubrovčana i Sasa rješava njihov mješoviti sud. Jedan je od takvih primjera Mihael Vučić, koji je 1437. godine podnio tužbu u Dubrovniku protiv Ivana Pikovića iz Bara. Ranije ga je on tužio sudu u Srebrenici kojega su sačinjavali knez Srebrenice, Bartol Latinica i purgari koji su činili mješoviti sud s istim brojem Dubrovčana. Taj je sud donio odluku protiv Ratka bojitelja, stanovnika Srebrenice, a u korist sinova Ivana Pikovića. Ratko se nije odmah žalio na takvu presudu, nego tek nakon gotovo godinu dana. Ratko je ovoga puta pozvao Mihaela Vučića samo pred srebreničke purgare. Purgari su odbili pozvati jednak broj Dubrovčana u mješoviti sud. Domaći sud purgara opozvao je prijašnju odluku mješovitog suda. Obrazloženje purgara bilo je da su samo oni nadležni u tom sporu, a ako Mihael Vučić želi nešto tražiti od Ivana Pikovića, koji je, kako oni to ističu, stranac, njihova je nadležnost da štite svojega građanina.¹²⁰⁷

¹²⁰² Jireček, *Istorija Srba* I, str. 270.; tom II, str. 90; 429.

¹²⁰³ Jireček, *Spomenici srpski*, *Spomenik XI*, str. 80.

¹²⁰⁴ Dinić, *Za istoriju rudarstva* I, str. 15.

¹²⁰⁵ Jireček, *Spomenici srpski*, *Spomenik XI*, str. 87.; *Usporedi: Za istoriju rudarstva* I, str. 15.

¹²⁰⁶ Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 246.

¹²⁰⁷ *Lam. de foris* vol. III, fol. 161; fol. 298.

Odredbe o mješovitom sudu u Srebrenici i Zvorniku u praksi su se odnosile na raspravljanje sporova u mjestima s naslijeđenim saskim sustavom, gdje su Dubrovčani zajedno s purgarima donosili presude. U Srebrenici je vladala praksa da se u primjenjivanju pravnih propisa vršilo vezanje i konfiskacija imanja. Te su pojave naročito bile primjenjivane kod otpora trgovaca prema novim državnim propisima (srpskih despota, ali i bosanskih kraljeva). Despot Stevan Lazarević uvodi „udavu“. Po tim odredbama u Srebrenici su bili svezani neki dubrovački plemići po nalogu samog despota. Dubrovačka je vlada uložila prigovor kod despota, pozivajući se na stare i nove odredbe koje nisu predviđale plaćanje udave od strane Dubrovčana.¹²⁰⁸ Tu je praksu ukinuo tek despot Đurađ Branković na novo inzistiranje i prosvjedovanje Dubrovčana.¹²⁰⁹

Vrlo su zanimljivi sporovi koje su Dubrovčani iznosili pred lokalne vlasti, zanemarujući stroge naredbe svoje vlade. Za neke od tih sporova bili su određeni pristavi. Slučaj je to i s Nikolom Burešićem koji je 13. rujna 1439. godine tužio Vlahušu Latinicu što je uveo dva pristava, jednog vojvode Radića, a drugog srebreničkih purgara. Pristavi su s purgarima došli pred kuću Nikole Burešića i naredili mu da odmah napusti kuću te da u njoj ostavi sve stvari i pokušstvo uz prijetnju kazne od 25 perpera, a potom su kaznu povećali na 50 perpera i na kraju na 500.¹²¹⁰

Još jedan sličan slučaj dogodio se u Srebrenici: Dubrovčanin Pirko Bolesavić požalio se kod svoje vlade kako su dvojica Dubrovčana došla u njegovu kuću zajedno s „građanima i pristavima“ (*con li citadini e con li prisatui*), njega svezali i držali svezana u okovima.¹²¹¹

I treći primjer Jakše Benvenutića, Dubrovčanina u Srebrenici, svjedoči o ponašanju kneza i purgara (mješovitog suda). Spomenuti Jakša podnio je žalbu na ponašanje srebreničkog kneza, koji je protivno nalogu despota Stevana Lazarevića i običajima u Despotovini poslao Turke u njegovu kuću koju su zatim porušili sjekirama.¹²¹²

Zanimljiva je činjenica da su se pojedini Dubrovčani prema potrebi izjašnjavali da su dubrovački građani ili pak domaći ljudi Slaveni ili Sasi. Na taj su način birali onu sudsku nadležnost koja im je više odgovarala. Slučaj je to s Ratkom, bratom Dinjičinim, iz poznate bosanske feudalne obitelji Dinjičića, koji je pozvao na sud izvjesnog Nikoja koji se nije želio odazvati, nego je izjavio da želi odgovarati *coram Teutonicis*. Kada mu je spomenuti Ratko, brat Dinjičin želio dati latinske porotnike (to su bili Dubrovčani), Nikoja je ponovno tražio da odgovara pred Sasima.¹²¹³

¹²⁰⁸ Stojanović, Povelje i pisma I/1, str. 226.

¹²⁰⁹ Udava je oblik kazne za odredbe o carinama.

¹²¹⁰ Lam. de foris vol. XIII, fol. 45^v

¹²¹¹ Jireček, Spomenici srpski, Spomenik XI, str. 80.

¹²¹² Lam. de foris vol. V, fol. 123, 7. VIII. 1432.; vol. VI, fol. 71^v, 26. IX. 1433.

¹²¹³ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 11.

I svjedok Ilija Saraka učinio je nešto slično. Nakon što mu je dubrovačka vlada kao konzulu Srebrenice uputila pisanu naredbu da svi Dubrovčani dođu u grad pod prijetnjom kazne od 100 dukata, spomenuti Nikoje Minčetić, nakon što mu je Ilija Saraka pročitao dubrovačko naređenje, odgovorio je: „Nisam ja Dubrovčanin i ne idem u Dubrovnik.“¹²¹⁴

Nikoje Menčetić po potrebi je tvrdio da je Sas, da je Bosanac i da je Dubrovčanin, kako mu je već odgovaralo da se brani pred jednim, drugim ili trećim sudom. Na kraju je shvatio da je ipak najbolje biti Dubrovčanin, što je na koncu morao i sudskim putem utvrditi.¹²¹⁵

Na sličan primjer nailazimo i u Pod-Zvorniku, gdje je Dubrovčanin Marin Lukarević tražio od Radmila Radušinovića da plati dug. Naime, on je poricao da je Dubrovčanin javno govoreći da je podanik Vukašina Zlatonosovića, srebreničkog vojvode Bogdana i župana Dragiše Dinjičića. I kod njega je slučaj mijenjanja podaništva mijenjanje pravnog položaja.

Najčešće se u Srebrenici i Zvorniku sporovi domaćih ljudi i Dubrovčana rješavaju porotom sastavljenom od podjednakog broja domaćih ljudi i Dubrovčana. O njihovoj nazočnosti tamo svjedoči sadržaj oporuke Petroja Ilića koji ostavlja purgaru Tomašu određenu količinu žita.¹²¹⁶

U Srebrenici i Zvorniku u 15. stoljeću nailazimo na slučajeve kada dubrovački konzul i dvojica sudaca u raznim sporovima između Dubrovčana i domaćih ljudi određuju porotu i porotni sud, a to je zapravo mješoviti sud. I jedan i drugi (i dubrovački sud i porotni sud) imali su ulogu provoditelja sudskog postupka, a u tijeku postupka vršili su i mirenje putem sudaca miritelja. Kod porotnog suda inicijativa za provođenje radnje bila je na strani tužitelja, odnosno stranaka. Teži sudski slučajevi i teža kaznena djela uglavnom su se razmatrala i presuđivala u Dubrovniku. Važan čimbenik i u dubrovačkom i mješovitom sudu jest jamac koji ne samo da je osiguranje da će tužena strana doći na sud i sudska ročišta, već da će tuženik sam ili već netko umjesto njega podmiriti potraživanja (izvršiti isplatu).

Bilo je slučajeva i izuzeća sudaca iz više razloga: srodstvo, prijateljstvo, pristranost i slično. Takva izuzeća najviše su dolazila do izražaja u građanskim parnicama. Bilo je slučajeva, i to ne rijetko, da se presude donose i u odsutnosti optuženika, no presuda nije određivana već na prvom ročištu.

Mješoviti sudovi često su nazivani i narodnim sudovima.¹²¹⁷ Porota je davala velike ovlasti pristavu koji je redovito sudjelovao u njezinu radu. Sve što bi pristav priopćio, kancelar je bio dužan upisati. Brzina iznošenja presude u porotnom sudu u mnogome je ovisila o obaviještenosti tajnog svjedoka – soka.

¹²¹⁴ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 12.

¹²¹⁵ Lam. de foris vol. V, fol. 134^v, 20. II. 1423.

¹²¹⁶ Test. Not. vol. XI, fol. 150^v, 18. XI. 1426.

¹²¹⁷ Nedeljković, Pogranična porota, str. 9.

6. KULTUROLOŠKI KONTEKST SREBRENICE I ZVORNIKA U 15. STOLJEĆU

6.1. Kultura i privatni život

Pojam kultura ima više značenja. S. Čolić ističe da se u društvenim znanostima upotrebljava u dvama kontekstima.¹²¹⁸ U jednom se kontekstu kultura shvaća kao bitan atribut ljudske vrste, a u drugom kontekstu pojam kulture ne označava sve ono što razlikuje ljudsku vrstu od svega onoga što nije ljudsko, već i ono što jedne ljude razlikuje od drugih.¹²¹⁹ Prema užem određenju pojma kulture S. Čolić smatra da kultura znači određeno područje koje implicira niz djelatnosti koje nisu u izravnoj vezi s materijalnom proizvodnjom, a koje se odnose na ispunjenu dokolicu (kultura svakodnevnog života).¹²²⁰ Prema J. Burckhlandu, svako kulturno razdoblje koje predstavlja posve oblikovanu cjelinu izražava se ne samo u religiji, umjetnosti, državnoj zajednici i znanosti, već i cjelokupnom društvenom životu daje svoj karakter.¹²²¹

Za Dubrovnik se može reći da je bio kulturni centar. Njegov povoljan geografski položaj na razmeđu istočnoga i zapadnog mediteranskog svijeta učinio ga je područjem koje prima razne kulturne tradicije i dostignuća.¹²²² Dubrovčani su kroz povijest odlazili u mnoge krajeve radi trgovine ili školovanja te su se nakon određenog vremena vraćali u svoj grad koji su nastojali oplemeniti nečim novim vodeći računa o vlastitoj kulturnoj posebnosti.¹²²³ A. Borovečki i S. Lang ističu da je tako i nastala dubrovačka kulturna tradicija koja je proizvod prilagodbe različitih kulturnih utjecaja.¹²²⁴

Dubrovnik je u razdoblju između XIV. i XVI. stoljeća prošao kroz velike promjene što se tiče samog izgleda. Naime, od pretežno drvenog, malenog naselja s uskim ulicama i slabo reguliranim protokom vode pretvorio se u grad koji je ponajviše izgrađen od opeke i kamena, s mnogo crkava i palača, s popločanim ulicama te dobro reguliranim protokom vode i

¹²¹⁸ S. Čolić, *Kultura i povijest*, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002., str. 9.

¹²¹⁹ Čolić, *Kultura i povijest*, str. 9.; A. William kulturu definira kao skup zajedničkih ideala, vrijednosti te standarda ponašanja. A. William, *Kulturna antropologija*, Naklada Slap, Zagreb, 2004, str. 34.

¹²²⁰ Čolić, *Kultura i povijest*, str. 10–11.

¹²²¹ J. Burckhardt, *Kultura enesanse u Italiji*, Prosvjeta, Zagreb, 1997., str. 336.

¹²²² A. Borovečki, S. Lang, *Povijesno-medicinski vodič kroz medicinu starog Dubrovnika*, Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“ Medicinskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2001., str. 5. Tomislav Raukar ističe da se hrvatsko srednjovjekovno društveno ustrojstvo u Hrvatskoj razvijalo s dodirima okolnih područja pri čemu su nositelji gibanja bili ljudi. I on ističe važnost prijenosa robe, znanja i umjetničkih dostignuća u smjeru od istoka prema zapadu, odnosno od mediteranskih središta prema europskom kontinentalnom prostoru. Više o tome: T. Raukar, *Hrvatska na europskom prostoru u: Sv. 2, Srednji vijek i renesansa (13.-16. st.)*, (ur. E. Hercigonja), Školska knjiga, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2000., str. 19.

¹²²³ Borovečki, Lang, *Povijesno-medicinski vodič kroz medicinu starog Dubrovnika*, str. 5.; T. Raukar također ističe važnost školovanih ljudi koji su se nakon povratka s europskih sveučilišta vraćali u Hrvatsku postavši promicateljima kulturne djelatnosti. Isto tako napominje važnost školovanih stranaca koji dolaze u Hrvatsku. Jedan od takvih je i Filip de Diversis iz Italije koji je u 15. stoljeću radio kao učitelj u Dubrovniku. Više o tome: Raukar, *Hrvatska na europskom prostoru, u: Sv. 2, Srednji vijek i renesansa (13. – 16. st.)*, str. 20.

¹²²⁴ Borovečki, Lang, *Povijesno-medicinski vodič kroz medicinu starog Dubrovnika*, str. 5.

kanalizacije.¹²²⁵ B. Krekić smatra da je ta preobrazba ostvarena zahvaljujući velikom bogatstvu koje je Dubrovnik stekao pomoću svoje razgranate pomorske trgovine i trgovačkim vezama sa zemljama balkanskog zaleđa u kojemu je veliku ulogu igrala dubrovačka vlastela.¹²²⁶ Naime, more je za Dubrovnik bilo izuzetno bitno. Njime su putovali ljudi, razna roba, vjera, svjetonazori, strana moda i sve ono što je moglo ostaviti nekakvog traga na kulturu življenja.¹²²⁷ Uz more se isticao i razvoj rudarstva s dubrovačkim zaleđem. Dubrovnik je istisnuo moguće takmace iz tih poslova čime je dobio nadzor nad rudarstvom i tržištem u Bosni i Srbiji. Rezultat je bio sudjelovanje tih područja u mediteranskoj trgovini preko Dubrovnika.¹²²⁸

Uz posredovanje Dubrovčana i bosanski gradovi u kojima su se nastanjivali Dubrovčani privučeni poslovnim prilikama mijenjaju svoj izgled. Tako stanovnici Srebrenice i Zvornika također doživljavaju preobražaj. I trgovci i obrtnici iz redova pučana kao i plemići donijeli su u Srebrenicu, Zvornik i ostale njihove kolonije u Bosni značajne osobine dubrovačke kulture, a preko Dubrovnika i obilježja europske kulture. Po svojem obrazovanju, načinu života, po ukusima i potrebama oni su se razlikovali od domaćeg stanovništva, bilo onog u gradu ili onog u okolnim selima.

Materijalna kultura u svakoj sredini, pa tako i u tim dvama gradovima odražavala je gospodarske, društvene i vjerske prilike. Nažalost, malo je sačuvanih materijalnih ostataka iz Srebrenice i Zvornika, osim nadgrobnih spomenika (u obliku stećaka i križeva), i ponešto crkvenih građevina te komunalne infrastrukture. I to malo što je sačuvano, nije u dovoljnoj mjeri ispitano. Posebno se to odnosi na ostatke materijalnih spomenika Dubrovčana koji su tamo živjeli duže ili kraće vrijeme. Dubrovčani su u svoj svakodnevni život unosili mnogo toga što je preslika onoga iz grada Dubrovnika, osobito kad je riječ o odijevanju, ukrašavanju, upražnjavaju vjerskih i zabavnih potreba.

Osim pojedinih arheoloških nalaza, brojni predmeti iz svakodnevne uporabe s vremenom su nestali i propali. S obzirom na to da u Srebrenici i Zvorniku nisu obavljana sustavna arheološka iskopavanja, povjesničarima ostaju jedino arhivski izvori iz Državnog arhiva u Dubrovniku i ponešto iz franjevačkih arhiva te Vatikanskog arhiva. Svjedočanstva pisanih izvora

¹²²⁵ Krekić, *Slike iz gradske svakodnevnice*, str. 7.; Dubrovnik je u XV. i XVI. stoljeću obilježen razdobljem procvata gospodarstva i umjetnosti nasuprot Istri koju su u tom razdoblju pogađale epidemije, feudalni ratovi i iščezavanje seoskih naselja. Raukar, *Hrvatska na europskom prostoru*, u: Sv. 2, *Srednji vijek i renesansa* (13. – 16. st.), str. 26.

¹²²⁶ Krekić, *Slike iz gradske svakodnevnice*, str. 7.

¹²²⁷ F. de Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, (ur. i prev. Z. Janeković-Römer), Dom i svijet, Zagreb, 2004., str. 19. T. Raukar ističe da svojom raznolikošću niti jedno od makroregionalnih područja nije toliko utjecalo na hrvatski srednji vijek kao što je to bio slučaj sa širim jadranskim društvenim prostorom. Prostor uključivanja Hrvatske u društveni razvoj Europe i Sredozemlja nije se prekidao na makroregionalnom okružju. On smatra da su sustavi veza integrirali hrvatsko društvo u misaoni i umjetnički razvoj na širem europsko-mediteranskom prostoru. Raukar, *Hrvatska na europskom prostoru*, u: Sv. 2, *Srednji vijek i renesansa* (13. – 16. st.), str. 25.

¹²²⁸ Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika grada*, str. 20–21.

mogu dočarati predmete u opisu i njihovoj vrijednosti te materijalu od kojega su napravljeni. Ponekad ti pisani izvori pojašnjavaju i vlasnike opisanih predmeta te njihov društveni stalež i podrijetlo. Iako ti pisani izvori ne mogu potpuno zadovoljiti naš interes, njihovo proučavanje predstavlja jedini način da se sazna nešto više o svakodnevnom životu Dubrovčana u Srebrenici i Zvorniku te ostalim njihovim kolonijama, o odjeći stanovnika, nakitu, oružju i svim drugim predmetima koji su ih okruživali u svakodnevnom životu. Jedino ostaje nedovoljno jasno jesu li ti opisani predmeti domaćeg podrijetla ili su uvezeni.

Veliko značenje za izučavanje materijalne kulture, pa i duhovne, u Srebrenici i Zvorniku imali su zalozi koji se spominju u oporukama dubrovačkih građana nastanjenih u tim dvama gradovima, bilo da je riječ o onima pojedinih pučana ili plemića dubrovačkog podrijetla. U njima Dubrovčani nabrajaju, pored imena dužnika domaćih ljudi, razne predmete kojima su dužnici raspolagali i smatrali ih vrijednima. Najčešće su to razne izrađevine od srebra: čaše, posude, pojasevi, broševi i drugi ukrasi, prstenje, dugmad, naušnice, križići, ukrasi za glavu i tome slično.¹²²⁹

O načinu odijevanja malo je izvora koji nam mogu osvijetliti svakodnevnu i svečanu garderobu. Tu se moramo poslužiti analogijom stanja u Dubrovniku, s obzirom na to da su Dubrovčani sa sobom donijeli gotovo sve običaje života, pa tako i odijevanja. No, bilo je ponešto i domaćeg. Naime, tome svjedoči i velik broj tekstilnih obrtnika. Dubrovački obrtnici u svojim su se poslovima prilagođavali domaćim potrebama i navikama. U jednom primjeru dubrovačkog zlatara naglašava se da je iskovao naušnice slavenskog tipa koje su pripadale narodnoj nošnji i bile su okrugle.¹²³⁰ Spomenuti su i bosanski pojasevi okićeni srebrom, nazvani slavenski srebrni pojasevi.¹²³¹

Što se tiče odjeće, domaći tekstilci nisu ni izbliza mogli zadovoljiti potražnju i potrebe gradskog pučanstva jer su priljev novog stanovništva, a i potrebe postojećeg, premašivale potrebe male proizvodnje. U Srebrenici je u porastu bio uvoz tkanina ne samo radi potrebe dubrovačkih građana, već i potreba domaćeg stanovništva u sve većem broju.

Kako u samom Dubrovniku, tako i u njegovim kolonijama u svakodnevnom su se životu očitovale društvene razlike u standardu života, pa i u samom odijevanju. Tako su se po odijevanju dubrovački plemići razlikovali od pučana, ne samo u gradu Dubrovniku, već i u njegovim kolonijama u Bosni i Srbiji pa i šire. U samoj Srebrenici i Zvorniku to je odijevanje također dolazilo do izražaja. Raskoš u odijevanju očitovala se u kvaliteti i količini uporijebljene

¹²²⁹ Test. Not. vol. XII, fol. 154^v–155^v, 26. XI. 1436.; vol. XIII, fol. 182, 18. VI. 1444., vol. XIV, fol. 123^v, 19. VI. 1449.; vol. XV, fol. 125–126, 23. XII. 1454.; fol. 149^v–150^v, 16. VIII. 1455.; vol. XVII, fol. 130^v–131^v, 8. IV. 1462.; vol. XXI, fol. 65^v, 10. IX. 1473.

¹²³⁰ Jireček, Beiträge zur ragusanische Literaturgeschichte, str. 162. (89.)

¹²³¹ Čremošnik, Kancelarijski i notarski spisi, str. 155. (46.)

tkanine te u ukrasima, a razvijala se ponajviše kod bogatih slojeva društva.¹²³² Iako je bilo i pučana koji su se odijevali kao plemići, izgledali su kao rugobe, kako to naglašavaju dubrovački kroničari, posebno oni plemićkog podrijetla. Stil odijevanja dubrovačkih pučana okarakterizirao je dubrovački plemić Kotruljević koji se istinski zgražao nad izopačenim „modernim“ odijevanjem nekih domaćih pučana, koji to čine imitirajući plemiće, kako bi se vidjelo da nema razlike između pučana i plemića, niti između trgovaca i gospode.¹²³³ U pogledu odijevanja on dalje podrugljivo navodi: „Jamačno viđaš pučanina ili pučanku lijepo i krasno odjevene, a kao da ih to odijelo izdaje, i što god imaju skupocjenija odijela, tim više izgledaju kao ogrnuti majmuni. Vidiš li pak vlastelina u jednostavnoj pelerini ili vladiku u dubletu, po izgledu ćeš prosuditi da su plemići. Kao što na pučanki plače bogati ukras, na plemkinji se smiješi skromni.“¹²³⁴

Dubrovački su plemići zbog takva odijevanja pučana iskazivali svoje negodovanje i gundanje, pa su neki, kao primjerice Nikola Gučetić, iskazali svoje mišljenje da se staleška pripadnost mora odražavati u odijevanju. Po njegovu mišljenju to se posebno odnosi na žene koje bi se trebale odijevati prema običaju i društvenom položaju. On čak sugerira da svaka žena koja se ukrašava iznad svog položaja i onoga što je za nju predviđeno treba biti radi toga kažnjena.¹²³⁵ Jacques Le Goff navodi da se u Europi, primjerice u Italiji i Francuskoj od 13. stoljeća javljaju zakoni protiv raskoši koji su bili usmjereni na to da se preko razlikovanja u odjeći sačuva društveni poredak.¹²³⁶ I dubrovačka ih je vlada također donosila.¹²³⁷

Dubrovački plemići, bilo oni u Dubrovniku ili oni u Srebrenici i Zvorniku, kao i drugim kolonijama u Bosni i Srbiji, nosili bi dugu odjeću po firentinskom stilu s dugim, okruglim mletačkim kapama. Nosili su, zapravo, jednostavne crne toge stisnute oko zglobova. I bogatiji su pučani kopirali vlastelu te su se odijevali poput njih, dok su mladići iz bogatih obitelji preferirali razmetljivu odjeću po uzoru na parišku ili talijansku.¹²³⁸ I vlastela i pučani nosili su haljine do gležnjeva od finog tkanja i svile. Nošen je gornji dio odjeće s dugačkim i širokim rukavima s kojima su muškarci vitlali i prebacivali ih preko ramena. Kotruljević se zgražao nad takvim rukavima, a čak je i vlada morala intervenirati protiv njih zakonima.¹²³⁹ Naime, Kotruljević je zamjerao Dubrovčanima što njeguju kult odijevanja koji je bio suprotan običajima i štedljivosti.¹²⁴⁰ Od dijelova muške nošnje u izvorima se još spominju crvene i plave toge,

¹²³² J. Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog zapada*, Golden Marketing, Zagreb, 1998., str. 488..

¹²³³ Z. Janeković-Römer, *Okvir slobode* (Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma), Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 1999., str. 345.

¹²³⁴ Janeković-Römer, *Okvir slobode*, str. 345.

¹²³⁵ Janeković-Römer, *Okvir slobode*, str. 345.

¹²³⁶ Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog zapada*, str. 488.

¹²³⁷ Janeković-Römer, *Okvir slobode*, str. 350.

¹²³⁸ Janeković-Römer, *Okvir slobode*, str. 345–346.

¹²³⁹ Janeković-Römer, *Okvir slobode*, str. 346.

¹²⁴⁰ Janeković-Römer, *Okvir slobode*, str. 346

podstavljeni ogrtači, čizme, najčešće crne ili smeđe, kape, fine čarape i košulje, prstenje, srebrne igle s lančićem, srebrna dugmad, rupčići sa zlatovezom i posudice s mirisima.¹²⁴¹ Plemkinje su se mogle isticati samo raskošnim odijevanjem, a odjeća je zapravo predstavljala jedini vanjski znak podrijetla i statusa.¹²⁴²

Z. Janeković-Römer ističe da je strana moda utjecala na muško i žensko odijevanje iako je bilo propisano da bi se žene trebale odijevati po dubrovački, a ne na sebe stavljati novotarije. To se ponajviše odnosilo na više slojeve društva.¹²⁴³

Međutim stranci, posebice Francuzi i Talijani, smatrali su da su Dubrovkinje staromodno odjevene. Pietro Casola ističe da se za vrijeme blagdana moglo vidjeti izuzetno lijepo odjevenih žena, ukrašenih dragim kamenjem i zlatom, dok mu se njihova svakodnevna odjeća nije svidjela jer je bila previše zatvorena. Naime, raskošna je odjeća imala zadatak istaknuti status, a ne tjelesnost. Čedno odijevanje označavalo je plemićko dostojanstvo.¹²⁴⁴ Unatoč tome, utjecaji strane mode, posebice mletačke i firentinske nalazili su na plodno tlo kod Dubrovčana koji su je prihvaćali i u svoju kulturu odijevanja unosili nešto novo.¹²⁴⁵

J. Burckhardt navodi da je u Veneciji i Firenzi u doba renesanse odjeća za muškarce bila propisana dok su za žene vrijedila pravila luksuza. Isto se tako ističu toaletna sredstva koja su žene koristile. Idealnom bojom kose smatrana je plava,¹²⁴⁶ dok su Dubrovčani kod svojih žena više voljeli crnu boju.¹²⁴⁷

Udane su žene u Dubrovniku i dubrovačkim kolonijama u Bosni imale pokrivenu glavu kad su izlazile iz kuće. Filip de Diversis također kaže da u Dubrovniku nije vidio ženu da hoda otkrivene glave. Isto tako napominje da ispred žena u Italiji uvijek ide njihova sluškinja, dok je u Dubrovniku bila obrnuta situacija, što mu je bilo izrazito čudno.¹²⁴⁸

¹²⁴¹ DAD: *Lamenta maleficiorum*, sv. IV, fol. 150^v; sv. V, fol. 134^v, sv. IX, fol. 129^v; *Lam. de intus* vol. XXIX, fol. 91.; Usporedi: Janeković-Römer, *Okvir slobode*, str. 346.

¹²⁴² Janeković-Römer, *Okvir slobode*, str. 347.; J. Burckhardt smatra da se nigdje nije polagala tolika važnost na odijevanje kao u Italiji. On to tumači taštinom, smatrajući da lijepa odjeća pridonosi savršenstvu ličnosti. Burckhardt, *Kultura renesanse u Italiji*, Prosvjeta, Zagreb, 1997., str. 341.

¹²⁴³ Janeković-Römer, *Okvir slobode*, str. 351

¹²⁴⁴ Janeković-Römer, *Okvir slobode*, str. 352.

¹²⁴⁵ Z. Janeković-Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, Algoritam, Zagreb, 2007., str. 152. Z. Janeković-Römer, navodi da su dubrovačke plemkinje i neke pućanke posjedovale odjeću izrađenu od skupog materijala ponajviše u smeđoj, crvenoj, plavoj i zelenoj boji, dok su siromašne žene nosile odjeću od grubog platna. Janeković-Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, str. 150.; Govoreći o simboličkim bojama, R. Sarti napominje da je crna boja označavala korotu. Uz tu se boju u Italiji u 15. stoljeću javljaju tamno plava i zelena. Isto tako spominje boju koja je bila mješavina crne i crvene (morello i rovano). Crvena je u mnogim talijanskim gradovima označavala odjeću ili neke dodatke koji se nose na dan vjenčanja. Više o tome pogledati kod: R. Sarti, *Živjeti u kući*, Ibis Grafika, Zagreb, 2006., str. 236.

¹²⁴⁶ Burckhardt, *Kultura renesanse u Italiji*, str. 342. U opisima ženske ljepote Burckhardt spominje Boccaccia koji u svom *Ametu* opisuje ženu (plavokosu i smeđokosu). Ističe da se kod smeđokose javljaju crte koje se mogu nazvati klasičnima. Obrve opisuje kao cjelovitu zavojitu liniju, a široke grudi, umjereno duge nadlaktice te lijepa ruka koja leži na purpurnoj haljini upućuju na ideal ljepote u vremenu koje slijedi. Više o tome pogledati kod: Burckhardt, *Kultura renesanse u Italiji*, str. 311.

¹²⁴⁷ Janeković-Römer, *Okvir slobode*, str. 352.

¹²⁴⁸ Diversis, *Opis slavnog grada Dubrovnika*, str. 92., 128.

Što se tiče svadbenih običaja, Dubrovčani su i taj aspekt života prenijeli u svoje kolonije u Bosni. F. de Diversis napominje da mu se sviđa što se dubrovački plemići nisu ženili pučankama već dubrovačkim ili dalmatinskim plemkinjama.¹²⁴⁹ Svaki korak u sklapanju braka označavao je ritualiziranu svečanost. Nakon pregovora vezanih za sklapanje braka, idući su korak bile zaruke, odnosno sklapanje bračnog ugovora.¹²⁵⁰ F. de Diversis ističe da su zaručnik i zaručnica bili zaručeni po nekoliko godina zbog nezrele dobi zaručnice te da je zaručnik rijetko viđao svoju zaručnicu iako je dolazio u kuću svojega tasta.¹²⁵¹ Prema Diversisu, djevojke su se obično zaručivale s deset, jedanaest ili dvanaest godina te su odlazile u muževu kuću s petnaest, šesnaest godina ili kasnije.¹²⁵² Isto tako napominje da je u 15. stoljeću bilo vidljivo da i pučani slijede vlastelu u tim običajima.¹²⁵³ Prema Janeković-Römer, na dan svadbe kad je nevjesta u svečanoj povorci odlazila u muževu kuću, bila je odjevena u odjeću i ukrašena nakitom namijenjenim samo za tu prigodu.¹²⁵⁴

Bitan aspekt predstavljao je miraz kojim žene nisu mogle slobodno raspolagati jer se očekivalo da će sve dragocjenosti naslijediti djeca kao dio nasljedstva.¹²⁵⁵ Raffaella Sarti smatra da su mirazi bili sastavni dio igre razmjene i sklapanja svojevrsnog saveza među obiteljima.¹²⁵⁶ Janeković-Römer navodi da je miraz bio obavezan za sklapanje braka u svim društvenim slojevima, a njegov je iznos ovisio o društvenom položaju ženine obitelji. Obično je bio u novcu,

¹²⁴⁹ Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, str. 122.; Prema Z. Janeković-Römer, odredba kojom se zabranjuje sklapanje braka između plemića i pučana kršila je prava samih pojedinaca, ali isto tako i nadležnost crkve. Naime, plemići koji bi se oženili pučankom gubili bi sva plemićka prava i povlastice. Zbog toga je bilo izvanbračnih veza između plemića i pučanki. Više o tome pogledati kod: Z. Janeković-Römer, *Nasilje zakona: Gradska vlast i privatni život u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku*, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, br. 41, Dubrovnik, 2003., str. 9–44., str. 18.

¹²⁵⁰ Janeković-Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, str. 152.; U Dubrovniku je prevladavao mediteranski oblik braka u kojemu su se žene udavale mlade (16–18 godina) dok su ženici bili znatno stariji od njih (30–35 godina i više). Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, str. 123, napomena 172.

¹²⁵¹ Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, str. 123. Zaručnik i zaručnica rijetko su se viđali, a kad bi se vidjeli, nisu bili nasamo. Nauprot tome, u talijanskim je gradovima vladao slobodniji pristup. Naime, tamo je zaručnik mogao jesti i piti sa svojom zaručnicom, a isto je tako mogao i prenoćiti u njezinoj kući. Janeković-Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, str. 153.

¹²⁵² Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, str. 123. Prema Z. Nikolić, iako je Dubrovački statut omogućavao da očevi sklapaju brakove svoje maloljetne djece bez njihova pristanka, u Dubrovniku je 13. siječnja 1458. godine donesen zakon koji određuje da djevojke mogu stupati u brak s navršenih 14 godina, a muškarci s 20. Z. Nikolić, *Zaruke i vjenčanja u srednjovjekovnom Dubrovniku*, *Otium: časopis za povijest svakodnevice*, 4/1-2, Povijesno društvo Otium, Zagreb, 1996., str. 77–84., str. 78.

¹²⁵³ Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, str. 92.

¹²⁵⁴ Janeković-Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, str. 150–151. Prema R. Sarti, u renesansnoj Firenzi muž povodom vjenčanja nevjeste nabavlja odjeću i nakit čineći je na taj način svojom. Isti slučaj je i u Augsburgu, samo što tamo nevjeste izrađuju košulju za svojega budućeg muža. U Austriji se mladenki na dan vjenčanja poklanja pojas koji mladoženja mora otkupiti kako bi mlada postala njegova. Više o tome pogledati kod: Sarti, *Živjeti u kući*, str. 236.

¹²⁵⁵ Janeković-Römer, *Maruša ili suđenje ljubavi*, str. 134.

¹²⁵⁶ R. Sarti, *Živjeti u kući*, Ibis Grafika, Zagreb, 2006., str. 73. Sarti navodi da je od 1434. godine u Firenzi konzumacija braka postala uvjetom za plaćanje miraza posebice za one pohranjene u Monte delle doti. Sarti, *Živjeti u kući*, str. 54.

nakitu, opremi za kućanstvo, odjeći.¹²⁵⁷ Problemi s mirazom znali su nastati kod onih obitelji koje su imali više kćeri jer je u tom slučaju predstavljao prevelik financijski teret.¹²⁵⁸

U 15. su se stoljeću dubrovačke plemkinje u samom Dubrovniku, a isto tako i u njihovim kolonijama u Bosni isticale raznovrsnim nakitom i haljinama. S obzirom na to da su ih pućanke sve više oponašale, moglo ih se razlikovati prema pokrivalima na glavi. Obilježje su plemstva obolci, a to je bio nakit od zlata ili pozlaćenog srebra, koji se nosio na glavi prikačen za veo. Bilo je to obilježje udane žene plemkinje, dok su se sve druge kitile bračnim prstenom.¹²⁵⁹ Prilikom odlaska nevjeste u mužev dom običaj je bio da nevjesta nosi nakit namijenjen baš toj prigodi pri čemu se najviše isticala kruna koja je bila simbol djevičanstva. Plemkinje su nosile krunu ukrašenu dragim kamenjem, biserima i zlatom, dok su siromašne djevojke nosile srebrnu s pozlatom.¹²⁶⁰

F. de Diversis naglašava da su svi koji su to financijski mogli ukrašavali svoje gospođe raskošnim haljinama od finih i skupocjenih materijala, dragim kamenjem, biserima i zlatom. Skupocjena i raskošna odjeća bila je pokazatelj bogatstva obitelji.¹²⁶¹ Smatralo se da plemkinje moraju imati odjeću i nakit za svečane prigode te onu koju nose svaki dan.¹²⁶²

Tijekom 15. stoljeća u djevojačkim se škrinjama spominje roba u vrijednosti i do 1000 perpera, a sačinjavali su je fina lanena posteljina, svileni i pamučni ogrtači, razna zlatnina i srebrnina, biseri, pojasevi, naušnice, kape i haljine ukrašene zlatovezom.¹²⁶³ Razne vrste nakita i ukrasa koji se spominju u dotama (mirazu) prilikom udaje pokazuju kojim su bogatstvom raspolagale obitelji. Tako nalazimo Marina, sina Dobruška Latinice, koji je prilikom ženidbe s

¹²⁵⁷ Janeković-Römer, Maruša ili suđenje ljubavi, str. 133. M. Nikolić navodi da su mirazi u Dubrovniku rasli do polovice 15. stoljeća. U godinama između 1412.-1419. trećina miraza premašivala je iznos od 2000 perpera. Godine 1446. zbog porasta troškova opreme mladenke miraz je povećan na 2600 perpera (1000 perpera za opremu). Visina miraza bila je različita za pućanke i plemkinje. Nikolić, Zaruke i vjenčanja u srednjovjekovnom Dubrovniku, str. 80–81.

¹²⁵⁸ Janeković-Römer, Maruša ili suđenje ljubavi, str. 133.–134. Prema R. Sarti, mnogim je djevojkama prijetila opasnost da se neće moći udati baš zbog toga što što je miraz predstavljao velik financijski teret za obitelj. Zbog toga se počelo voditi računa o olakšavanju davanja miraza djevojkama. U Firenzi je tako 1425. godine osnovan Monte della doti, fond u kojem su roditelji koji su imali kćer u njezino ime mogli uplaćivati određeni iznos novaca koji će moći podići prilikom njezina vjenčanja i to uvećanog za kamate. Taj su model slijedili i ostali gradovi, posebice Bologna. Sarti, Živjeti u kući, str. 73.

¹²⁵⁹ Janeković-Römer, Okvir slobode, str. 349. Prema R. Sarti, odjeća, dodaci, frizura služili su kako bi se razlikovale udane djevojke, zaručene djevojke, udane žene te udovice. Isto je vrijedilo i za oženjene i neoženjene muškarce. Tako su u renesansnoj Firenzi djevojke nakon udaje imale pravo nositi nakit koji su dobile od supruga za vjenčanje samo neko vrijeme nakon udaje, dok je u Francuskoj nagib šejira razlikovao oženjenog i neoženjenog muškarca. Sarti, Živjeti u kući, str. 236.

¹²⁶⁰ Janeković-Römer, Okvir slobode, str. 348.–349. Zanimljivo je da su u Njemačkoj i Italiji (Firenzi) nevjeste također nosile nakit koji je bio znak djevičanstva. Radi se o vijencu od cvijeća. Sarti, Živjeti u kući, str. 83.

¹²⁶¹ Janeković-Römer, Okvir slobode, str. 349.

¹²⁶² Janeković-Römer, Okvir slobode, str. 348.

¹²⁶³ Janeković-Römer, Okvir slobode, str. 347. R. Sarti navodi da se u sanducima djevojkama pripadnica firentinske elite u vrijeme renesanse, kao i u košarama zvanim zane koje su ih zamijenile poslije 1450. godine uz molitvenik moglo pronaći i košulje koje su bile izrađene po običaju mlade, rupci za glavu, pregače, čarape, papuče, svećanu odjeću i onu za svaki dan, razne remene i ukrase, stvari za uljepšavanje kao što je ogledalo, češalj, parfem, pribor za šivanje itd. Sarti, Živjeti u kući, str. 52.

Ružom, kćeri Radosava Brajkovića, prema zapisu o doti dobio od punca, osim novca (390 zlatnih dukata) i skupocjeni nakit, ogrlice i narukvice.¹²⁶⁴ Drugi je primjer dote Pavko, sin Doburška, koji je pri ženidbi osim novca dobio još i vrijedne ukrase (perle) i zlatninu.¹²⁶⁵ Petar, sin Vlahuše Latinice, prilikom ženidbe osim novca dobio je i nakit i zlatninu u vrijednosti od 150 zlatnika.¹²⁶⁶

U raznim ostavinskim oporukama kod Dubrovčana u Srebrenici spominju se različite vrste nakita. Jedna oporučiteljica iz kuće Latinica (Maruša) ostavila je svojoj kćeri Dobruli nakit s perlama i jednu gonelu ukrašenu perlama. Srebrnu curezu i prsten s kamenom od safira ostavila je sinovoj kćeri kada se bude udavala.¹²⁶⁷

Među ukrasnim predmetima spominju se i prstenovi s rubinom, kao i zlatni prsten s dragim kamenom safirom. Među ostavštinom članova obitelji Latinica u Srebrenici spominje se pored ostalog i odjeća, ukrasi, vezenina, srebrno prstenje, perle.¹²⁶⁸ Kroz oporuke nekih dubrovačkih pučana, među koje se ubrajaju i članovi obitelji Latinica, mnogo saznajemo o svakodnevnom životu, posebice o načinu odijevanja. Tako iz oporuke Petre, kćeri Mate Latinice, saznajemo za neke detalje odjeće koju ona spominje. Tako je Petra svojoj nećakinji ostavila škrinju s dragocjenostima, zatim novi crni ogrtač (gonelu), njezinoj majci jednu drugu nošenu gonelu, dok je služavki darovala jednu torbu za njezinu udaju.¹²⁶⁹

Kod članova obitelji Latinica u odjevnim predmetima bila je u uporabi i raša. Ona se spominje u oporuci posljednjeg potomka obitelji Latinica, Tome Latinice i njegove žene Đive. U znak dobrote ona ostavlja svojoj služavki dvije haljine i jedan koret od dubrovačke raše.¹²⁷⁰

U odijevanju se upotrebljavao tekstil različite vrste i podrijetla. Na trgovima u botegama mogle su se naći različite vrste tkanina: raša, bijela i crna, koju su uglavnom upotrebljavali domaći stanovnici jer je dosta gruba, zatim platno nacez (to je bio zlatotkani brokat), svila, lanene tkanine i drugo. Primjerice, fustan je kroz srednji vijek bio dosta u upotrebi u čitavoj jugoistočnoj Europi (na Balkanu). To je zapravo tanko pamučno platno.

U pojedinim oporukama Dubrovčana nalazimo neke dijelove odjeće različite kvalitete. Često se spominju zope, a to je kratak gornji dio odjeće i gonele (gornja odjeća).¹²⁷¹ Bilo ih je i

¹²⁶⁴ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica (Latiničići), str. 108.

¹²⁶⁵ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica (Latiničići), str. 109.

¹²⁶⁶ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica (Latiničići), str. 114.

¹²⁶⁷ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica (Latiničići), str. 116.

¹²⁶⁸ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica (Latiničići), str. 120.

¹²⁶⁹ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica (Latiničići), str. 122.

¹²⁷⁰ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica (Latiničići), str. 124.

¹²⁷¹ Test. Nov. vol. XII, fol. 1540^v–155, 26. I. 1436.

takvih koji su imali kratku gornju odjeću od čende,¹²⁷² lake svile podrijetlom s Istoka. Uz to su nosili još ogrtače, kape, čarape, cipele ili čizme.¹²⁷³

Kako se odijevalo i što je sve nosilo domaće stanovništvo Srebrenice i Zvornika, nije u dovoljnoj mjeri poznato. Možemo samo rekonstrukcijom i analizom arhivskih podataka naslutiti ponešto kroz zaloge koje je to stanovništvo ostavljalo kod Dubrovčana prilikom kreditnih zaduživanja. Kao zaloge se spominje kratka gornja odjeća vrijedna 14 perpera. Pojedini dubrovački trgovci koji su u tim mjestima imali svoje dućane (botege), u njima su prodavali dijelove odjeće. Tako je Maroje Veseoković u svojem dućanu držao 16 komada gonela, od kojih je jedna bila ženska, zelene boje. Kako se čini, gornja odjeća (gonela) bila je poprilično tražena i mogla se smatrati nekom vrstom konfekcije koju su krojači radili za potrebe tržišta Srebrenice i Zvornika, pa i šire. Nije onda čudo da zakon Kovačevića za Srebrenicu predviđa plaćanje dadžbina za gonelu kao i za svu drugu robu.¹²⁷⁴

Domaće je stanovništvo u odijevanju koristilo i sklavine (vuneni proizvodi sela), a služilo je kao pokrivač ili kao ogrtač.¹²⁷⁵ I gunjevi, vuneni pokrivači koristili su se kao ogrtači. U dubrovačkim izvorima spominje se gunj izrađen na bosanski način.¹²⁷⁶ Kako se prema izvorima može zaključiti, u garderobu se ubraja i kišni ogrtač koji se također koristio u Srebrenici,¹²⁷⁷ ne znamo samo je li kod domaćeg stanovništva ili su ga nosili i Dubrovčani u vrijeme kišnih dana.

U Srebrenici i Zvorniku prisustvo većeg broja krznara – kožuhara govori o sve većoj upotrebi krzna u odijevanju Dubrovčana, ali i domaćih stanovnika. Izbor krzna i koža bio je raznovrstan: od janjeće, zečje do lisičje.¹²⁷⁸ Krznjeni su ogrtači više u upotrebi kod plemića i bogatijih pučana, dok su obični kožusi kod siromašnijih pučana.¹²⁷⁹

Malo se zna što se sve nosilo na glavi kad je riječ o muškim osobama. I u Srebrenici, kao i drugim bosanskim gradovima gdje su bili prisutni Dubrovčani koji su držali dućane, spominju se kape, a jedna od vrsta je i valjanica.¹²⁸⁰ To je poznata dubrovačka kapa koja je mnogo nalikovala klobuku. Rađene su od različitih materijala i bile su raznih boja, oivičene janjećom, kuninom ili vučjom kožom, a u Bosni još i vjeveričinom.¹²⁸¹

¹²⁷² Čenda je služila kao postava haljina i šešira, odjeće i pokrivača. V. Hann, *Arhivske vesti o turskom tekstu XV. veka, u Dubrovniku, Zbornik Muzeja primenjene umetnosti*, br. 16 – 17, Beograd, 1972., str. 95–98, str. 97.

¹²⁷³ Test. Not. vol. XV, fol. 149–150^v, 16. III. 1455.

¹²⁷⁴ Beldiceanu, *Les Actes des premiers sultans II*, str. 212.

¹²⁷⁵ Đ. Petrović, *Srednjovekovni vuneni pokrivači, Seoski dani Sretena Vukosavljevića, Prijepolje*, 1976., str. 359–365; str. 362.

¹²⁷⁶ Petrović, *Srednjovekovni vuneni pokrivači*, str. 363.

¹²⁷⁷ Beldiceanu, *Les Actes des premiers sultans II*, str. 211.

¹²⁷⁸ Beldiceanu, *Les Actes des premiers sultans II*, str. 212.

¹²⁷⁹ Jireček, *Istorija Srba II*, str. 243.

¹²⁸⁰ Test. Not. vol. XXI, fol. 65^v–67, 10. IX. 1473.

¹²⁸¹ Jireček, *Istorija Srba II*, str. 245.

Uz žensku i mušku odjeću obvezno se nosio pojas pravljen od raznih materijala. O muškom pojasu nosio se nož i vreća za novac.¹²⁸² Pojas nije služio samo za opasavanje, već i za ukrašavanje nošnje.

Žene su na glavi nosile marama izrađene na bosanski način od različitog materijala i različitih boja. Imale su široku primjenu i kod svakodnevnog upotrebe i kod svečanih prilika. Bile su različite u materijalu i boji kod mladih djevojaka, udanih žena i kod onih starijih. U vrijeme korizme i žalovanja najčešće su se nosile crne marama.

I Dubrovčani i domaći ljudi koristili su različite vrste obuće. U Srebrenici i Zvorniku nalazimo veći broj postolara (cipelara, čizmara i opančara). U odnosu na krojače ili kožuhare (krznare) bilo ih je mnogo manje. Osim cipela, papuča i opanaka, od obuće su se koristile i čizme, naročito nakon dolaska Osmanlija u taj grad. Na njih se plaćala određena dadžbina. Na svaki se par plaćao po jedan perper.¹²⁸³ Na nogama su se nosile i čarape od različitih materijala, a najčešće su bile izrađene od vune.

Na osnovi dubrovačkih izvora može se zaključiti da se u nošnji gradskih naselja, pa tako i u Srebrenici i Zvorniku navode oni isti dijelovi koji su se navodili u nošnji Dubrovčana nastanjenih u drugim gradovima srednjovjekovne Bosne.

I domaći su ljudi preko Dubrovčana prihvaćali zapadnoeuropsku modu toga vremena (15. stoljeća). Oni su i preko svojih krojača utjecali na odijevanje domaćeg stanovništva. Sliku mlade Dubrovkinje u Srebrenici možda je najbolje opisala oporuka dubrovačkog trgovca u Srebrenici Paoka Stipašinića iz 1454. godine. U oporuci, pored ostalog, navodi da svojoj nećakinji ostavlja haljinu koja se treba ukrasiti vezom na način karakterističan za Srebrenicu (*a modo di Srebreniza*).¹²⁸⁴ Iz toga se može zaključiti da je u Srebrenici postojao lokalni običaj ukrašavanja odjeće koji su primjenjivali i Dubrovčani i domaći ljudi, naravno, prema svojim mogućnostima.

U Srebrenici i Zvorniku bogati su se trgovci i obrtnici nastojali gotovo u svakom pogledu izjednačiti s vlastelom. Primjerice, pojedini dijelovi odjeće, kakav je slučaj s gonelom, bili su zajednički ili su bili slični nošnji vlastele. Razlike su mogle postojati u materijalu i u samom ukrašavanju. Dubrovčani su koristili i uvozne turske pokrivače. Dubrovački trgovac Simko Tasović u Srebrenici posjedovao je jedan turski pokrivač i pokrovac.¹²⁸⁵

Kuće Dubrovčana nastanjenih u Srebrenici i Zvorniku bile su smještene u najvažnijim dijelovima grada. Neke su bile građene i na kat. Dubrovčani su ih željeli učiniti što raskošnijim,

¹²⁸² Lam. de foris vol. XXIX, fol. 94^v, 6. III. 1456.

¹²⁸³ Beldiceanu, Les Actes des premiers sultans II, str. 212.

¹²⁸⁴ Test. Not. vol. XV, fol. 125, 23. XII. 1454.; V. Hann, La culture materiale des Balkans au Moyen Age a travers la documentation des Archives de Dubrovnik, Balcanica, br. III, Beograd, 1972., str. 157–193; str. 160–161.

¹²⁸⁵ Test. Not. vol. XIII, fol. 73^v–74, 20. X. 1440.

prostranijim i udobnijim za život,¹²⁸⁶ kao što je to bio slučaj i u talijanskim gradovima.¹²⁸⁷ D. Kovačević Kojić napominje da su stambene zgrade u Srebrenici uglavnom bile rađene od drveta, što i ne čudi s obzirom na to da je drvo bilo osnovni građevni materijal u arhitekturi kontinentalnog dijela Europe onoga vremena.¹²⁸⁸ Pored drvenih, gradile su se i kuće od kamena, a one su ponajviše bile u vlasništvu Dubrovčana.

U kućama bogatijih dubrovačkih građana, bilo da se radilo o vlasteli ili pučanima, nalazimo na podu prostirke. U Zvorniku se spominju ćilimi.¹²⁸⁹ Na prozorima su se upotrebljavale zavjese.¹²⁹⁰ Na ogledalima su se stavljale marame kao ukrasi. Spominju se velike marame izrađene na bosanski način.¹²⁹¹

Od kućanskih su pribora u upotrebi bile drvene, metalne ili staklene boce različitih veličina.¹²⁹²

U predmete materijalne kulture Srebrenice i Zvornika u 15. stoljeću ubraja se oružje za napad i obranu, koje je u upotrebi u svakodnevnom životu. Bili su to nož, mač, luk, strijela, a od obrambenih štit.¹²⁹³ U upotrebi su bili i samostrijeli (balistari), hladno oružje za napad učinkovitije od luka i strijele.

Kad se govori o priboru koji se koristio za svakodnevnu upotrebu, u izvorima se najčešće spominju posude od srebra koje su izrađivali zlatari, a koristile su se za jelo i piće, najviše u plemićkim kućama i na dvorovima feudalaca i vladara. U uporabi su bile izrađevine, kao što su krčazi i šalice za piće, posude za umivanje, tanjuri i plitice za jelo, žlice, poslužavnici, viljuške i noževi.¹²⁹⁴ Sve te predmete nalazimo u oporukama Dubrovčana. U njima se spominje i stolni pribor lijepog izgleda i oblika s reljefima, drškama i nožicama.

Važan dio odjeće kod Dubrovčana u Srebrenici i Zvorniku bili su pojasevi, koji su bili i ukras. Bilo ih je i velikih i malih, muških i ženskih. Pojasevi su uglavnom i rađeni od srebra i ukrašeni pozlatom. Bilo je i bosanskih pojaseva izrađenih od kože i ukrašenih srebrom, a bilo ih je i od čiste kože.¹²⁹⁵ Spominju se i pojasevi od željeza domaće izrade, koji su dani u zalog, a bili

¹²⁸⁶ Kovačević-Kojić, *Izgled Srebrenice u dubrovačkim izvorima (1352.-1469.)*, str. 88. U Dubrovniku se u 15. stoljeću u plemićkim palačama spominju skupocjeni namještaj i sagovi, a isticale su se brojnošću prostorija, bogatstvom interijera te otmjenim pročeljem. Spominje se pokućstvo iz Venecije, damastni stonjaci, srebrno posuđe. Janeković-Römer, *Okvir slobode*, str. 340.–341.

¹²⁸⁷ U talijanskim se gradovima u 15. stoljeću u bogatim kućama spominju ulazi, predsoblja, dvorane s grbovima, studio, dvorište s arkadama te lođe koje su služile za odmor u ljetnim danima. Više o tome pogledati kod: Skupina autora, *Istorija privatnog života II*, (priredili Žorž Dibi, Filip Arijes), Clio, Beograd, 2001., str. 166.–167.

¹²⁸⁸ Kovačević-Kojić, *Izgled Srebrenice u dubrovačkim izvorima (1352.-1469.)*, str. 88.

¹²⁸⁹ Test. Not. vol. XI, fol. 149^v, 9. XI. 1426.; vol. XIII, fol. 170, 21. II. 1440.

¹²⁹⁰ Lett. di Lev. vol. IX, fol. 30, 10. IV. 1424.

¹²⁹¹ Hann, *La Culture materiale de Balcan au Moyen Age*, str. 16.

¹²⁹² Lett. di Lev. vol. IX, fol. 30, 10. IV. 1424.

¹²⁹³ Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 326–329.

¹²⁹⁴ Fisković, *Dubrovački zlatari*, str. 188.

¹²⁹⁵ Div. Not. vol. LIV, fol. 6^v (a tergo), 1470.

su ukrašeni srebrom.¹²⁹⁶ Pojasevi su u svojoj težini imali dosta srebra. Tako se spominje jedan ženski pojas iznimne težine, čak jedan kilogram i 700 grama.¹²⁹⁷ Jedan je muški pojas bio još teži, sadržavao je 7 litara, jednu unču i 5 askađa, što je iznosilo 2 kilograma i 300 grama srebra, a cijena mu je iznosila 151 perper, 4 groša i 15 folara, ili oko 50 dukata.¹²⁹⁸

Dubrovački trgovac Petko Pribojević iz Srebrenice uzeo je od vojvode Petra Kovačevića pozlaćeni srebrni pojas kao zalog za 200 dukata.¹²⁹⁹ Ti predmeti od srebra, bilo da je riječ o posuđu, pojasevima, ukrasima ili nekom drugom priboru, bili su i velika materijalna vrijednost koja se u slučaju opasnosti Dubrovčana mogla ponijeti sa sobom u bijegu.

Poznati dubrovački zlatari koji su radili i u Srebrenici bili su Andruško Stipković i Stjepan Marinović. Oni su Dubrovčaninu Radoslavu Cvjetkoviću, zvanom Turčin, izradili čitavu opremu za nevjestu, koja se sastojala od srebrne kolajne, dugmadi, nožica, napršnjaka i ostalo sve od zlata.¹³⁰⁰

Od izrađevina u srebru i zlatu dubrovački izvori spominju srebrne igle i pozlaćenu dugmad.¹³⁰¹ Zlatari su izrađivali zlatovez na pokrivačima. Izrađivali su u zlatovezu i sakralne motive, primjerice, kukuljice s likom Gospe sa sinom Isusom, kao i zlatne kite na plaštu za oltar.¹³⁰² Krčazi su bili ukrašavani lovačkim prizorima u kojima dominira divljač u šumi.¹³⁰³ Od zlatarskih izrađevina spominju se i zdjele za slatkiše s reljefima životinja u šumi, što predstavljaju rijetke primjere dubrovačkih srebrnih predmeta koji imaju profani karakter. Od ukrašavanja najčešće dominiraju renesansni elementi. Dubrovački su zlatari u izradi predmeta primjenjivali i filigranske ukrase na sedefnim kutijicama.

Zlatari su radili i za potrebe crkava u Srebrenici i Zvorniku. Najčešće izrađevine bile su pozlaćeni kaleži, srebrni anđeli i drugi crkveni, posebno sakristijanski predmeti. Od crkvenih sakralnih predmeta najviše su kovali kasnogotičke križeve, s reljefom križa koji se zadržao i u doba renesanse. Radili su i svetačke kipove koje su posjedovali i pojedini dubrovački građani. Rad zlatara imao je umjetničku vrijednost. Iz toga se može zaključiti da su zlatari u Srebrenici i Zvorniku, osim komercijalnog značenja, imali i umjetničko značenje radi širenja umjetničkog obrta.

Izrađevine od zlata bile su, pored ostalih, i naušnice, koje su bile različitog oblika i modela, pa i uporabe. Čak se spominju i naušnice slavenskog tipa – one su se razlikovale od

¹²⁹⁶ Test. Not. vol. XIV, fol. 123, 19. VI. 1460.

¹²⁹⁷ Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 309.

¹²⁹⁸ Div. Not. vol. XXXVIII, fol. 162, 23. XI. 1453.

¹²⁹⁹ Test. Not. vol. XII, fol. 154^v–155^v, 26. XI. 1436.

¹³⁰⁰ Fisković, Dubrovački zlatari, str. 185.

¹³⁰¹ Test. Not. vol. XVI, fol. 47^v (1457.)

¹³⁰² Fisković, Dubrovački zlatari, str. 187.

¹³⁰³ Fisković, Dubrovački zlatari, str. 194.

građanskih (dubrovačkih) i pripadale su narodnoj nošnji domaćeg (srebreničkog) tipa. Bile su okrugle.¹³⁰⁴

S obzirom na raznovrstan gospodarski procvat i aktivnosti, i u Srebrenici i u Zvorniku morala je biti dobro razvijena pismenost. Kod Dubrovčana je ona prisutnija, ali i domaći živalj sve više poprima te osobine tijekom 15. stoljeća. Moramo naglasiti da je u obama ovim bosanskim gradovima tijekom 15. stoljeća prevladavao latinski i slavenski jezik, a pismo bosančica ili bosanska ćirilica i, naravno, latinica. Dubrovčani su morali dobro poznavati oba pisma i govora (latinski i slavenski) s obzirom na strukturu poslova koje su tamo obavljali. Kod Dubrovčana je postojao, kako se čini, osjetan interes za knjigu. Dubrovčani koji su nešto duže boravili i djelovali u Srebrenici i Zvorniku služili su se bosanskom i srpskom ćirilicom, i to ne samo u izravnom kontaktu s domaćim življem, već i kroz sastavljanje različitih dokumenata s različitim sadržajem i karakterom.¹³⁰⁵ Nisu rijetke oporuke Dubrovčana napisane bosanskom ćirilicom ili bosančicom, a onda u Dubrovniku u Notarijatu prevedene na latinski i talijanski jezik.

Osim što su bosančicom pisali oporuke i druge službene akte, a to su privatnopravni ugovori i pisma iz svakodnevnog života, Dubrovčani su i kupoprodajne ugovore pisali *in sclavo*. Iz Srebrenice je spremljen jedan kupoprodajni ugovor pisan bosanskom ćirilicom, koji su Dubrovčani kao svjedoci napisali latinicom.¹³⁰⁶ Potvrda je to činjenice da su Dubrovčani u Srebrenici i Zvorniku podjednako poznavali oba pisma – i latinično i ćirilično. Glavni nositelji pismenosti bili su predstavnici crkve; u Srebrenici i Zvorniku to su franjevci, ali je bilo i Dubrovčana koji su boraveći tamo bili u službi potrebe stanovništva ili grada. Bili su to pisari, kancelari, carinici i drugi djelatnici, među kojima posebno treba istaknuti konzule i suce.

Bilo je Dubrovčana koji su sa sobom donosili u te gradove i knjige različita sadržaja. U oporuci Dubrovčanina Stjepana Gučetića u Srebrenici spominje se da je zaviještao Juniju Gradiću: „oration de Tulio in bombasina carta scritta“. Ostale knjige koje je posjedovao oporukom je odredio da se prodaju, zajedno s odjećom i nakitom.¹³⁰⁷ Knjige su smatrali dragocjenostima i poklanjale su se u raznim prigodama. Ljubav prema knjizi kod Dubrovčana je dolazila do izražaja i u darivanjima za kupnju brevijara. Zlatar Petko Pribojević iz Srebrenice oporukom je crkvi svete Marije u Srebrenici ostavio 18 dukata za nabavu jednog brevijara.¹³⁰⁸

Malo je podataka o svakodnevnim kulturnim događanjima u Srebrenici i Zvorniku. Svakodnevni društveni život srednjovjekovnih gradova tijekom 15. stoljeća odvijao se u

¹³⁰⁴ Fisković, *Dubrovački zlatari*, str. 185.

¹³⁰⁵ Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica*, str. 135.–136.

¹³⁰⁶ Div. Canc. vol. XLVI, fol. 203^v-204, 18. VIII. 1430.; Usporedi: Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica*, str. 135.

¹³⁰⁷ Test. Not. vol. XV, fol. 68–69, 29. IX. 1453.

¹³⁰⁸ Test. Not. vol. XII, fol. 154–155, 8. X. 1436.

crkvama, na tržnicama i gostionicama (tavernama).¹³⁰⁹ Iako je crkva prostor vjerskog karaktera, u srednjem se vijeku često koristi u svjetovne svrhe – za izvođenje misterija te za okupljanje ljudi.¹³¹⁰ Tržnica je uz gospodarsku funkciju imala i onu drugu, bila je okupljalište svih društvenih slojeva.¹³¹¹ Gostionica je bila mjesto za druženje, zabavu i razmjenu informacija uz piće.¹³¹² Tamo su se širile različite vijesti, novosti, mitovi i legende.¹³¹³ Prema G. Ravančiću, bila je uklopljena u život pojedine zajednice, a posjećenost je bila u vezi s crkvenim kalendarom, ritmom rada i klimom.¹³¹⁴ Jacques de Goff ističe da ona krajem srednjeg vijeka postaje značajno čvorište u mreži odnosa.¹³¹⁵ I D. Kovačević-Kojić napominje da su gostionice bile omiljeno mjesto okupljanja i u Srebrenici o čemu svjedoči podatak da je u dubrovačke izvore prodro i domaći naziv za gostionicu pod imenom pivniza.¹³¹⁶ Tako dubrovački plemić Andrija Bobaljević u svojoj oporuci iz 1469. godine spominje kuću u kojoj je bila smještena pivnica za koju kaže da je bila njegova i Jakova Vodopije.¹³¹⁷ S obzirom na to da se radi o uglednim Dubrovčanima, može se pretpostaviti da je predstavljala dobar izvor prihoda. Osim gostionica, u mjestima gdje se konstantno odvijao trgovinski promet postojala su svratišta za putnike koji su iz udaljenijih krajeva dolazili radi poslova.¹³¹⁸

Tijekom dana ulice i trgovi bili su preplavljeni trgovcima, obrtnicima, svima ostalima koji su se bavili nekim vidovima posla, ali i onima koji su samo promatrali uobičajenu vrevu oko sebe te tako bili uklopljeni u svakodnevni život srednjovjekovnog grada.¹³¹⁹ Različiti su oblici razonode i zabave bili lov, gozbe i drugo. U Srebrenici su postojali razni svirači i glumci, koji su svakodnevno ili u prigodama uveseljavali stanovništvo Srebrenice i Zvornika. Čak su i iz Dubrovnika dolazili svirači i glumci u povodu blagdana i svetkovina, posebno obilježavanja Sv. Vlaha 3. veljače. Jedan od poznatijih glumaca i svirača koji je u Srebrenici boravio duže

¹³⁰⁹ G. Ravančić, *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika*, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, Zagreb, 2001., str. 11.

¹³¹⁰ Ravančić, *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika*, str. 11. Prema Burckhardt, u Italiji su prikazanja misterija bila brojnija i ljepša nego u drugim dijelovima radi paralelnog razvoja likovne umjetnosti i poezije. Burckhardt, *Kultura renesanse u Italiji*, str. 367.

¹³¹¹ Ravančić, *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika*, str. 11.

¹³¹² G. Ravančić navodi da su krčme u srednjovjekovnom Dubrovniku bile smještene na trgovima, u širokim ulicama ili u blizini crkava, odnosno na mjestima gdje su se ljudi okupljali u većem broju. Ravančić, *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika*, str. 98.

¹³¹³ Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog zapada*, str. 407.

¹³¹⁴ Ravančić, *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika*, str. 98.

¹³¹⁵ Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog zapada*, str. 407.

¹³¹⁶ Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica*, str. 117.

¹³¹⁷ Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica*, str. 117.

¹³¹⁸ Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica*, str. 117. Svratišta su kuće u kojima su putnici mogli prenoćiti i gdje je bio osiguran smještaj za njihove konje i robu koju su prevozili s obzirom na to da se ponajviše radilo o trgovcima. Kovačević-Kojić, *Izgleđ Srebrenice u dubrovačkim izvorima (1352.-1460.)*, str. 86.

¹³¹⁹ G. Ravančić, *Javni prostor i okolica u kasnosrednjovjekovnom i renesansnom Dubrovniku*, *Analiza Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, br. 38, Dubrovnik, 2000., str. 53.–64., str. 61.–62.

vremena bio je Radivoj Grubačević, ali i glumac Radmilo.¹³²⁰ Iz Srebrenice je ponikao i istaknuti filozof i teolog franjevac Đuro Dragišić.¹³²¹ Feste su upriličene gotovo istovjetno kao i u samom Dubrovniku. Spominju se razne procesije u povodu Tijelova, blagdana Sv. Vlaha, Uskrsa i drugih crkvenih svetkovina.¹³²²

Prema Janeković-Römer, na dan sv. Vlaha posebno je vesela bila poslijepodnevna *festa temporale*, razne igre, ples te vojnička smotra seljaka.¹³²³ U taj su se dio proslave uvlačili pojedini elementi preuzeti iz pučnih svečanosti pri čemu su neki od sudionika imali maske.¹³²⁴ Prema Burckhardt, još od ranog srednjeg vijeka crkvene su procesije pružale povod maskiranju, a s velikim se crkvenim blagdanima rano počela vezivati i ideja gradske procesije koja je prema naivnom načinu srednjeg vijeka imala u sebi i mnogo profanih sastavnih dijelova.¹³²⁵

Tijelovo je imalo posebno mjesto u životu Dubrovčana u samom Dubrovniku, a isto tako i u njihovima kolonijama u Bosni. Filip de Diversis tijelovsku procesiju opisuje kao jako svečanu. Na taj se dan ulice u Dubrovniku prekrivaju mirisnom kaduljom, nose se velike luči uz zvuke trubača i frulaša.¹³²⁶ Redovnici prosjačkih redova okupljali su se u prvostolnici te tamo dočekivali kneza, vlastelu i strance koji su ulazili u povrci po dvoje. Nakon toga s glavnog oltara crkve silazi časni poglavar noseći svetu hostiju.¹³²⁷ Tijelovo je predstavljalo glavno otajstvo kršćanske vjere te je u središtu bila sveta hostija čime je svjetovni ceremonijal bio sporedan.¹³²⁸ U svečanoj povorci sudjelovali su vlastela i pučani obaju spolova. Čak su na taj dan dolazili i seljaci iz okolice koji su također sudjelovali u ophodnji.¹³²⁹ Janeković-Römer navodi da tijelovska procesija nije nosila političke poruke kakve su bile uobičajene za blagdan Sv. Vlaha ili

¹³²⁰ Kovačević, Dubrovčani zanatlije u srednjovjekovnoj Srebrenici, str. 37. Prema Ravančiću, gost krčme se mogao zabaviti nekim igrama, slušanjem glazbe ili plesom. Ravančić, Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika, str. 82.

¹³²¹ Kovačević-Kojić, Srednjovjekovna Srebrenica, str. 139.

¹³²² O opisu procesija u Dubrovniku mnogo podataka saznajemo od F. de Diversisa. Više o tome u: Diversis, Opis slavnoga grada Dubrovnika, str. 92.–98.

¹³²³ Janeković-Römer, Okvir slobode, str. 302.

¹³²⁴ Janeković-Römer, Okvir slobode, str. 302. Iz procesija se u talijanskim gradovima počinje razvijati *trionfo*, odnosno kostimirani ophod na kolima ili pješice koji je na početku imao duhovni, a kasnije i svjetovni karakter. Prema Burckhardt, puni procvat svečanosti počinje s XV. stoljećem, a u čitavoj je Italiji Firenza u tome prednjačila. Tamo su gradske četvrti organizirale razna javna prikazanja koja su iziskivala umjetničko umijeće na visokoj razini. Burckhardt, Kultura renesanse u Italiji, str. 368.

¹³²⁵ Burckhardt, Kultura renesanse u Italiji, str. 376.

¹³²⁶ Diversis, Opis slavnoga grada Dubrovnika, str. 96.–97.

¹³²⁷ Diversis, Opis slavnoga grada Dubrovnika, str. 97.

¹³²⁸ Janeković-Römer, Okvir slobode, str. 307.

¹³²⁹ Janeković-Römer, Okvir slobode, str. 307.

Četrdesetorice mučenika.¹³³⁰ Prema Burckhardt, u Španjolskoj se uz Tijelovo vezivala posebna vrsta poezije.¹³³¹

Janeković-Römer ističe da su u 14. stoljeću u Knjizi reformacija bili popisani blagdani koji se slave u Dubrovniku, dok se početkom 15. stoljeća u kancelariji navodi poseban kalendar svetkovina koje se trebaju slaviti prema odredbama Dubrovačke Republike, „*Candelarium festorum celebrandorum secundum ordines Racusii*“.¹³³² Takvi su kalendari postojali i u talijanskim komunama.¹³³³ Prema Janeković-Römer, razlike su se manifestirale u onim intervencijama svjetovne vlasti koja je iz crkvenog kalendara ustrojenog oko uskrasnog i božićnog ciklusa uzimala one blagdane koji su bili bitni za državni ritual.¹³³⁴ Marijanski blagdani smatrani su najvažnijima što je također vidljivo i u dubrovačkim kolonijama u Bosni s obzirom na to da su se i tamo nalazile crkve posvećene Blaženoj Djevici Mariji.

Kad se govori o dobrim običajima Dubrovčana, Diversis navodi da su za glavne blagdane osamostaljeni sinovi, udane kćeri, unuci i unuke prije objeda iskazivali svoje poštovanje roditeljima te ostaloj starijoj rodbini.¹³³⁵ Smatramo da su i taj obrazac dobrog ponašanja ponijeli sa sobom u mjesta u kojima su formirali kolonije.

U Knjizi reformacija stoji da su na blagdane kao što je Uskrs, začće Marijino, blagdani apostola, blagdan svetog Vlaha i svetog Marka te nedjeljom prodavaonice trebale biti zatvorene. Izuzetak su bile one koje prodaju svijeće, sir i ulje, dok su krčme mogle biti otvorene svaki dan.¹³³⁶ To jasno govori o njihovoj važnosti u svakodnevnom životu samog grada.¹³³⁷

S obzirom na to da je srednjovjekovni grad prvenstveno bio zajednica ljudi, i njegov je prostor bio ustrojen prema načelima svakodnevnih potreba same zajednice. Imao je svoje lice i naličje.¹³³⁸ Ponekad je dolazilo do izgreda, posebice od strane pijanih posjetitelja gostionica.¹³³⁹

Budući da je ženski prostor bila kuća, ženama u Dubrovniku glavno je mjesto susreta i druženja s drugim ženama predstavljala crkva, a to je bio slučaj u Srebrenici i Zvorniku te ostalim mjestima gdje su se Dubrovčani naseljavali. Naime, plemkinje su redovito odlazile u

¹³³⁰ Janeković-Römer, Okvir slobode, str. 307. Prema Janeković-Römer, u srednjem vijeku svi su rituali proizlazili iz vjerskih. Naime, upotrebom rituala vladajuća je elita stvarala one modele mišljenja koji su bili u službi učvršćivanja poretka i društvenih odnosa. Vjerska je simbolika u tome bila izuzetno bitna iz razloga što je bila razumljiva svim slojevima društva. Z. Janeković, Javni rituali u političkom diskursu humanističkog Dubrovnika, Radovi, vol. 29, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1996., str. 68.–86., str. 69.

¹³³¹ Burckhardt, Kultura renesanse u Italiji, str. 372.

¹³³² Janeković, Javni rituali u političkom diskursu humanističkog Dubrovnika, str. 71.

¹³³³ Janeković, Javni rituali u političkom diskursu humanističkog Dubrovnika, str. 71.

¹³³⁴ Janeković-Römer, Okvir slobode, str. 296.

¹³³⁵ Diversis, Opis slavnoga grada Dubrovnika, str. 128.

¹³³⁶ Janeković, Javni rituali u političkom diskursu humanističkog Dubrovnika, str. 72.

¹³³⁷ G. Ravančić, Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika, str. 77.

¹³³⁸ Ravančić, Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika, str. 11.

¹³³⁹ Ravančić, Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika, str. 83. Može se pretpostaviti da je bilo raznih izgreda od strane pijanih posjetitelja u gostionicama u Srebrenici i Zvorniku kao i ostalim njihovim kolonijama, posebice što se u izvorima javlja zanimanje nasilnika u Srebrenici za koje smatramo da je bilo u vezi s osiguravanjem reda i mira u gostionicama i sličnim objektima.

crkvu kako bi prisustvovala vjerskim obredima, ali i kako bi se mogle družiti.¹³⁴⁰ Prema Janeković-Römer, crkva je označavala prostor ženskog društvenog života, ali je u središtu svega bila duhovna dimenzija, odnosno pobožnost.¹³⁴¹ Što se tiče obrazovanja, dubrovačke plemkinje nisu išle u školu. Ostajale bi kod kuće gdje su se bavile domaćinstvom. Neke od njih znale su čitati i pisati, a tome su ih naučili očevi ili braća, dok su vjersko učenje svakodnevno upijale u crkvama.¹³⁴² S obzirom na to da su se rano udavale i time dobivale nove obaveze, učenje i obrazovanje nisu bili stvari kojima se posvećivala pažnja.¹³⁴³

Život Dubrovčana u Srebrenici i Zvorniku te ostalim njihovim kolonijama u Bosni bio je sličan onomu u Dubrovniku. U svakodnevnom životu voljeli su razne vidove zabave, prisustvovali su procesijama i zajedničkim druženjima.

Višegodišnje prisustvo raznih umjetnika i kulturnjaka u Srebrenici i Zvorniku najbolje svjedoči da su i ta dva bosanska srednjovjekovna grada imala potrebu za razvijenijim oblicima zabave i kulturnog života. U njima su se zapravo miješale različite kulture – zapadne i istočne te jugoistočne i orijentalne. Od kulturnih spomenika, nažalost, malo je ostalo. Jedino su to nekropole (grobља) i sakralni objekti, a i oni više u fragmentarnom obliku.

Što se tiče sahrana, smatramo da su one u Srebrenici, Zvorniku te ostalim dubrovačkim kolonijama u Bosni bile obavljene na sličan način kao i u Dubrovniku. Prema Diversisu, kad umre plemić ili plemkinja, sahrani prisustvuju knez, ostala vlastela, pučanski trgovci i obrtnici. Nakon pokopa knez odlazi u stolnu crkvu s tugujućim muškarcima, a s njima i ostali plemići. Tamo se uzdiže život pokojnika ili pokojnice. Nakon toga svi ožalošćeni odlaze zajedno u kuću gdje borave sve do trećeg dana. U Dubrovniku je bio običaj da toga dana nakon objeda muškarci odu u Lužu te tamo sjede neko vrijeme. Ožalošćene žene odlaze u drugu kuću gdje prosjački redovnik hvali umrloga. Tamo ostaju nekoliko dana. Diversis spominje i žene koje imaju osobinu plakanja koji nalikuju ptičjem pjevu. One su bile plaćene da idu ispred sprovoda te nariču. Na opisani su se način sahranjivali i pučani, a jedina je razlika bila u tome što sahrani ne prisustvuje knez te se ne ide u crkvu.¹³⁴⁴

Plemići i pučani uglavnom su bili sahranjivani na istim mjestima, ali im grobovi nisu bili jednaki. Naime, grobovi pučana imali su skromnu nadgrobnu ploču, dok su plemićke grobnice svojom raskoši odražavale njihov status koji su imali za svojega života.¹³⁴⁵

¹³⁴⁰ Janeković-Römer, *Okvir slobode*, str. 206.–207.

¹³⁴¹ Janeković-Römer, *Okvir slobode*, str. 208.

¹³⁴² Janeković-Römer, *Okvir slobode*, str. 208. Nasuprot njima, žene iz visokog staleža u Italiji bile su obrazovane. Burckhardt, *Kultura renesanse u Italiji*, str. 360.

¹³⁴³ Janeković-Römer napominje da je i u Italiji velik broj djevojčica također ostajao kod kuće, ali da je bilo i onih koje su pohađale samostanske škole, dok su one iz bogatih obitelji podučavali kućni učitelji. Janeković-Römer, *Okvir slobode*, str. 208, nap. 712.

¹³⁴⁴ Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, str. 127.

¹³⁴⁵ Janeković-Römer, *Okvir slobode*, str. 355.

Kao što smo već istaknuli, svakodnevni život Dubrovčana u Srebrenici, Zvorniku te njihovim ostalim kolonijama u Bosni odvijao se na sličan način kao onaj u Dubrovniku. Dubrovčani su sa sobom donijeli osobine dubrovačke, a preko Dubrovnika i obilježja europske kulture. Razmjena dobara otvorila je put zapadnoeuropskim utjecajima koji su se utkali u kulturološki identitet promatranih kolonija.

6.2. Vjerske prilike

U Srebrenici i Zvorniku, pa i okolnim rudarskim manjim mjestima, dok su bila u sastavu bosanske države, tamošnje je stanovništvo bilo pretežno (većinsko) katoličko, kako to ističe M. Dinić, uglavnom nesumnjivo katoličko.¹³⁴⁶ Kad su na to područje došli Dubrovčani, s vremenom će oni postati glavni oslonac učvršćivanja i širenja katoličke vjere i katoličke crkvene organizacije, ne samo na bosanskoj strani rijeke Drine, već i s druge strane, u Srbiji, u srednjem Podrinju.¹³⁴⁷

S razvojem rudarstva i trgovine od sredine 14. stoljeća osjetno je jačanje djelovanja franjevaca¹³⁴⁸ u tom kraju srednjeg Podrinja. Tomu je išlo u prilog i naseljenost rudara Sasa, koji su prema vjerskom opredjeljenju bili katolici, s kojima su Dubrovčani po dolasku tamo brzo našli zajednički jezik i svaku vrstu suradnje. Otuda i nije čudo što se na prostoru istočne Bosne i srednjeg Podrinja već u drugoj polovici 14. stoljeća osnivaju franjevački samostalni u Olovu i Srebrenici, a u prvoj polovici 15. stoljeća i u Zvorniku, Čaglju, Krupnju. Dubrovački nam izvori govore da su u Srebrenici franjevci prisutni već od 1361. godine, što je mnogo prije nego što Bartol Pizanski u svojem popisu spominje samostan u Srebrenici (1375. godine).¹³⁴⁹

Prema J. Kujundžiću, izgradnja franjevačkog samostana u Srebrenici pada u vrijeme organizacije reda u Bosni, posebice od 1339. godine kada je osnovana Bosanska vikarija. Središte vikarije nalazilo se negdje u prostoru srednje Bosne, u samostanu sv. Nikole u Milima ili nekom drugom samostanu kao što je Sutjeska. Padom istočnog dijela Bosne pod vlast despota

¹³⁴⁶ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 94.

¹³⁴⁷ Kovačević-Kojić, D., *Les marchands, précurseurs des organisations catholiques dans les Balkans du XIII-e au XV siècle*, Actes de la Conference „Le Sud-Est Européen, carrefour de civilisations (Siège de L'UNESCO, Paris, 9. et 10. février 1998.), Bucuresti 1998., str. 75–81.; D. Kovačević-Kojić, *Franjevci u gradskim naseljima srednjovjekovne Bosne*, Radovi Hrvatskog društva za znanost i umjetnost, br. III, Sarajevo, 1995., str. 33–44. Kovačević-Kojić, *Srednjovjekovna Srebrenica*, str. 140.

¹³⁴⁸ A. Barun navodi da su franjevci došli u Bosnu došli s posebnom zadaćom, odnosno kako bi obratili bosanske krstijane na katoličku vjeru. Svoje su djelovanje prema uputama utemeljitelja reda sv. Franje nastavili među bosanskim pučanstvom do današnjih dana. Poslije pada Bosne pod omanlijsku vlast 1463. godine našli su se u teškom položaju. S obzirom na to da su franjevci predstavnici katolika koji priznaju vrhovnu vlast rimskog biskupa, smatrani su neprijateljima Islama i osmanske vlasti u Bosni. Kroz nekoliko stoljeća osmanske prevlasti u Bosni propovijedali su katoličanstvo u teškim uvjetima. Zahvaljujući franjevcima i njihovoj velikoj požrtvornosti, uspio se očuvati katolički puk na balkanskom prostoru sve do današnjih dana. A. Barun, *Svjedoci i Učitelji*, Svjetlo riječi, Sarajevo-Zagreb, 2003., str. 6., 522.

¹³⁴⁹ Kovačević-Kojić, *Gradski život u Srbiji i Bosni*, str. 229.–230.

Stevana Lazarevića, a još više nakon turskog osvajanja nastale su poteškoće u upravljanju bosanskom vikarijom.¹³⁵⁰ Tako je 1514. godine Bosanska vikarija bila podijeljena na dva dijela: Bosnu Hrvatsku i Bosnu Srebreu.¹³⁵¹ Naziv Bosna Srebrena dobila je prema franjevačkom samostanu u Srebrenici koji je u to doba bio vodeći za franjevce pod turskom vlašću. Za vikariju Bosnu Srebreu značajno je to što je 1517. uzvišena u rang provincije.¹³⁵² Prema Kujundžiću, time je dobila mogućnost vlastite inicijative u onim krajevima u kojima je crkvena vlast bila ometana.¹³⁵³

Što se tiče Zvornika, nije poznato kad su se franjevci tamo naselili. Tamošnji samostan prvi se put spominje u popisu Bartola Pizanskog 1375. godine i u sastavu je Mačvanske kustodije u okviru Bosanske vikarije.¹³⁵⁴ Zanimljiva je to činjenica koja ukazuje da se samostan nalazio u nepogodnoj organizacijskoj zajednici. Naime, samo gradsko naselje Pod-Zvornik i Zvornik smješteni su u Bosni, a samostan je pripadao Mačvanskoj kustodiji koja je bila dio Bosanske vikarije. Ona se većim svojim dijelom prostirala u Ugarskoj, a kasnije je bila u posjedu srpskih despota.¹³⁵⁵

Sam Zvornik bio je u posjedu usorske vlasteoske obitelji Zlatonosovića negdje do 1422. ili 1423. godine, da bi narednih desetak godina postao vlasništvo srpskog despota Đurađa Brankovića, negdje do 1433. godine. To vrijeme njegove prevlasti i vrijeme je najjačeg procvata tog trgovačkog i obrtničkog mjesta na raskrižju putova s juga prema sjeveru i od njega na istok i zapad. U kratkom vremenu, između 1425. i 1428. godine, u njemu je živjelo preko 200 Dubrovčana koji su se tamo bavili trgovinom i obrtom te zakupom okolnih rudnika.¹³⁵⁶ Među njima je bilo i dubrovačkih plemića. Svi su oni njegovali tradiciju katoličke vjere, koja je bila i u samom Dubrovniku.

Najveći broj Dubrovčana bio je u bliskoj vezi s tamošnjom crkvom svete Marije koju su držali bosanski franjevci. U izvorima se ona prvi put spominje 1423. godine.¹³⁵⁷ I kada je grad pao pod vlast despota Stevana Lazarevića, koji nije gajio baš neke simpatije ni prema Dubrovčanima koji su ga najviše podupirali i materijalno pomagali, a ni prema franjevcima, ostali su franjevci i dalje u njemu. Tom, kao i drugim franjevačkim samostanima u Srebrenici, Čaglju, Crnči, Zajači i Krupnju, Dubrovčani su davali razne oblike materijalne pomoći za spas svojih duša i svojih bližnjih. Najčešće su to činili darivanjem svoje zaostavštine (jednog dijela),

¹³⁵⁰ Kujundžić, Srednjovjekovne crkve u Srebrenici, str. 237.

¹³⁵¹ A. Zirdum, Franjevački ljetopisi u Bosni i Hercegovini, *Croatia Christiana Periodica*, vol. 9, br. 15, Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb, 1985., str. 43.–64., str. 44.

¹³⁵² Zirdum, Franjevački ljetopisi u Bosni i Hercegovini, str. 44.

¹³⁵³ Kujundžić, Srednjovjekovne crkve u Srebrenici, str. 237.

¹³⁵⁴ Kujundžić, Crkva svete Marije u Zvorniku, str. 203.

¹³⁵⁵ Kujundžić, Crkva svete Marije u Zvorniku, str. 204.

¹³⁵⁶ Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 21.

¹³⁵⁷ Kovačević-Kojić, str. 107.

što se najbolje očituje iz oporuka koje su ostavljali. Prilozi koje su davali bili su u predmetima, novcu, plemenitim metalima, odjeći, crkvenom priboru, raznim nekretninama, prihodima od rudnika, jama, mlinova i topionica, čak i u životinjama (konjima). Prilozi ili darovi bili su strogo namijenjeni za nabavu raznih crkvenih predmeta (svećeničkih odora, križeva, kaleža, brevijara i drugo). Dobar dio darovnica stvarao je mogućnosti i građevinskih pothvata u gradnji crkvenih objekata (crkava župskih ureda, stanova, kapela i drugo). U gradnji tih i drugih crkvenih objekata sudjelovali su dubrovački graditelji i majstori koji su iz Dubrovnika odlazili u Srebrenicu, Zvornik i ostala mjesta srednjeg Podrinja i tamo radili na podizanju sakralnih građevina.

Zvornički samostan i crkva svete Marije potječu iz vremena kada u Zvorniku živi i djeluje najveći broj Dubrovčana u njihovoj koloniji, osobito nakon što su Dubrovčani bili prisiljeni napustiti Srebrenicu zbog sukoba s despotom Stevanom Lazarevićem. Velik broj Dubrovčana preselio se u obližnji Zvornik i druga manja okolna mjesta koja su stvarala mogućnost njihova uključivanja u zakup rudarskih jama i za bavljenje trgovinom i obrtom. Posebno je to značajno za razdoblje od 1415. do 1432. godine.¹³⁵⁸

Razvoj Zvornika u to vrijeme donosio je i bolje dane tamošnjim fratrima i njihovom samostanu i župama u Zajači, Crnči, Krupnju, Bohorini i drugim okolnim mjestima. Razvoj Zvornika donekle je prekinulo njegovo osvajanje od strane srpskog despota Đurđa Brankovića 1433. godine, kada je započelo i teško stanje za tamošnje franjevence i samostan svete Marije.

Franjevcima u Srebrenici i Zvorniku te drugim manjim okolnim mjestima i njihovim župama u prilog je išla i činjenica da su pored Dubrovčana katolika tamo bili i Sasi, također katolici. Oni su i činili jezgru katoličkih vjernika tih naselja. Dubrovački vjernici katolici iako u tuđini, ispovijedali su vjeru svojih otaca i djedova i provodili vjerske obrede po domaćim, dubrovačkim običajima. Dubrovčani i Sasi bili su zapravo upućeni jedni na druge jer ih je, osim gospodarskih razloga, povezivala vjera.

Nakon popisa Bartola Pizanskog, koji nam daje sliku i brojno stanje samostana u čitavoj Bosni, pa tako i u tom kraju srednjeg Podrinja, prve naredne popise franjevačkih samostana daju nam turski izvori tek iz druge polovice 15. stoljeća. I prema turskim izvorima saznajemo da postoje franjevački samostani u Srebrenici i Zvorniku te Olovu, kao i drugim bosanskim mjestima.¹³⁵⁹ Čini se da su mnogo pouzdanije oporuke pojedinih Dubrovčana, koji spominju darivanja franjevačkih samostana u Srebrenici i Zvorniku. Iz njih saznajemo da u prvoj polovici 15. stoljeća postoji samostan u Zvorniku 1423. godine u kojem je jaka dubrovačka kolonija. Značajno je istaknuti da je bilo mnogo darovatelja samostana u Srebrenici i Zvorniku tijekom 15. stoljeća.

¹³⁵⁸ Kujundžić, Crkva svete Marije u Zvorniku, str. 205.

¹³⁵⁹ Handžić, Najraniji turski izvori o rudnicima i trgovima u Bosni, str. 160–161.

Pojedini Dubrovčani ostavljali su fratrima samostana svete Marije novac za njegovo dograđivanje. Tako je Dubrovčanin Radič Obradović sagradio kapelu uz samostan svete Marije i jamčio da će ostati najmanje dvadeset godina.¹³⁶⁰ Gotovo svaki dubrovački trgovac koji je u Srebrenici boravio relativno duže vrijeme, ostavljao je tom samostanu novac ili plemeniti metal.

I u Zvorniku u samostanu svete Marije ostavljaju Dubrovčani novčane priloge ili predmete, pa tako i srebro, čak i nekretnine. Primjerice Petroje Ilić, Dubrovčanin u Zvorniku ostavlja samostanu svete Marije mali vinograd na Kozjem Brdu. Osim toga, fratrima toga samostana ostavlja i konja s cjelokupnom opremom (sedlo) da tamošnji fratri drže gregorije (Velike mise) za spas duše. Spomenuti Paoko Stipašinović, koji ostavlja crkvi svete Marije u Srebrenici, i crkvi svete Marije u Zvorniku ostavlja 15 dukata. Treći je primjer neimenovanog Dubrovčanina koji crkvi svete Marije u Zvorniku ostavlja srebrni križ vrijedan 7 dukata.¹³⁶¹

Dubrovčani koji su boravili i radili u manjim mjestima nedaleko od Srebrenice, primjerice u Čaglju, Zajači, Crnči, Bohorini i Sasima, također su bili darivatelji franjevačkih samostana i crkava. Tako Dabiživ Latinica gradi crkvu svetog Nikole u Čaglju, pa oporukom obvezuje svoje sinove da crkvu dovrše, a ako to ne učine, neka budu prokleti. Očigledno je uzeo kršćanski zavjet da će to uraditi, ali za života to nije učinio pa prijetnjom kletve obvezuje sinove da to moraju učiniti. Kako izgleda, to će učiniti njegov sin Vlahuša, koji traži od majstora da crkvu uredi onako kako je njegov otac želio svojom oporukom. Oporukom je naložio da se prodaju njegovi posjedi u Srebrenici i da se od tog novca plati trećina troškova za spomenutu crkvu svetog Nikole u Čaglju.¹³⁶²

Dubrovčani koji žive i rade u Srebrenici i Zvorniku ostavljaju katoličkim crkvama novac i predmete od vrijednosti u okolnim mjestima, čak i preko Drine. Petko Pribojević, dubrovački zlatar u Srebrenici ostavlja katoličkoj crkvi u Krupnju 6 dukata, a Simko Živatović koji živi i radi u Zvorniku, ostavlja crkvi u Crnči 6 perpera. U Crnči se spominje crkva svete Marije.¹³⁶³

Dubrovački majstori odlazili su u spomenuta mjesta i sudjelovali u gradnji samostana i katoličkih crkava. Sačuvano je više podataka i ugovora s dubrovačkim majstorima različite struke koji su gradili i radili na franjevačkom samostanu svete Marije u Srebrenici. Među njima je bilo i vrlo poznatih majstora. Dvojica dubrovačkih kamenara i jedan kamenorezac došli su u svibnju 1453. godine u Srebrenicu da ondje uzidaju jednu crkvu i da rade po nalogu tamošnjeg gvardijana i fratara.¹³⁶⁴ Dubrovački majstori radili su u Srebrenici i na uređenju klaustara i

¹³⁶⁰ Div. Canc. vol. LXXXIV, fol. 95^v, 2. IX. 1485.

¹³⁶¹ Test. Not. vol. XI, fol. 150–150^v, 23. IX. 1426.; vol. XV, fol. 125–126, 12. I. 1454., vol. XXIII, fol. 80–81^v, 17. XI. 1478.

¹³⁶² Test. Not. vol. XII, fol. 24^v–25, 18. II. 1430.; vol. XV, fol. 27^v–29, 30. XII. 1452.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 33.–34.

¹³⁶³ Test. Not. vol. XII, fol. 154^v–155^v, 26. XI. 1436.; vol. XV, fol. 24–25^v, 29. XI. 1455.

¹³⁶⁴ Div. Not. vol. XXXVIII, fol. 52, 5. V. 1453.

sakristije, što upućuje na zaključak da je franjevački samostan u Srebrenici bio klasičnog oblika.¹³⁶⁵

Kako su ti samostani i crkve u Srebrenici, Zvorniku i okolnim manjim mjestima bili ukrašeni, ponešto saznajemo iz oporuke Dubrovčanina Stjepana Kasele, koji je duže vremena boravio i radio u Srebrenici i Zvorniku. On spominje da je crkva svete Marije, kao i drugi franjevački samostani, ukrašena freskama na kojima su prikazani katolički sveci, kao i Krist, Blažena Djevica Marija, sveti Josip i drugi sveti. Sam Stjepan Kasela crkvi je svete Marije za nabavu darovao odjeće 40 perpera i isto toliko za nabavu ikona.¹³⁶⁶ Stjepan Kasela darovao je i crkvi svete Marije u Zvorniku i crkvi svete Marije i svetog Stjepana u Rudniku. Crkvi svete Marije u Zvorniku ostavio je 40 perpera za nabavu svećeničke odjeće, a crkvama svete Marije i svetog Stjepana u Rudniku darovao je 100 perpera.¹³⁶⁷ Darovatelji su pomagali fratrima i u financiranju njihova hodočašća u Svetu Zemlju i Rim.¹³⁶⁸

Oporučna darivanja u Srebrenici i Zvorniku te okolnim manjim mjestima činili su i dubrovački plemići koji su tamo živjeli i radili. Na takve slučajeve darivanja nailazimo još krajem 14. stoljeća, o čemu svjedoči primjer Šimuna Đorđića iz 1387. godine. Oporukom ostavlja franjevcima u Srebrenici darovnicu u iznosu od 25 perpera u srebreničkim grošima i još četiri groša za kupnju cipela fratrima. Dio od prodanih koža u Srebrenici u vrijednosti od 15 perpera ostavlja za mise zadušnice.¹³⁶⁹ Bilo je primjera darivanja i kuća u Srebrenici. Žena Nikše Maklovića, Fumija, oporukom koju je napisala 1414. godine, pored ostalog ostavlja svoju kuću u Srebrenici s čitavim inventarom. Osim toga, oporukom ostavlja neke predmete pojedinim fratrima, primjerice fra Matiji, vikaru u Bosni, fra Bartolu, bivšem gvardijanu u Bosni i fra Tomasu u Srebrenici.¹³⁷⁰

Još jedan dubrovački vlastelin Marin Gučetić, koji je živio i radio u Srebrenici i Zvorniku, svojom oporukom ostavlja legat franjevcima Bosanske vikarije u visini od 1000 perpera. Taj bi se iznos raspodijelio po nekim samostanima prema potrebama. Ostavio je još jedan legat u iznosu od 30 perpera, za bosanske fratre.¹³⁷¹ Mihael Lukarević i njegova žena Paula, svojom oporukom sastavljenom 1415. i 1416. godine, a objelodanjenom 8. srpnja 1461. godine, darovali su fratre u Bosni sa 70 perpera, od čega Paula 50, a Mihael 20 perpera, za pjevane mise i za nabavu odjeće ili već nešto drugo što je potrebno.¹³⁷²

¹³⁶⁵ Div. Canc. vol. XLIV, fol. 4, 5. II. 1427.

¹³⁶⁶ Test. Not. vol. IV, fol. 111^v–112, 22. XI. 1430.

¹³⁶⁷ Test. Not. vol. XIV, fol. 118^v, 22. XI. 1430.

¹³⁶⁸ Test. Not. vol. XIV, fol. 113; fol. 119, 22. XI. 1430.

¹³⁶⁹ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica, str. 134.

¹³⁷⁰ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica, str. 143.

¹³⁷¹ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica, str. 134.

¹³⁷² Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica, str. 134.

O privrženosti Katoličkoj crkvi i kršćanskoj vjeri svjedoči i oporuka dubrovačkog plemića Marina Bunića koji je napravljena 2. kolovoza 1417. godine. U njoj je navedeno više darovnica, među kojima i legat (darovnica) franjevcima Bosanske vikarije, kojoj ostavlja 30 perpera i 20 perpera za pomladak te Vikarije. Naredio je da se da nekom poštenom trgovcu vrijedno platno koje bi se odnijelo u Bosnu ili Srbiju, tamo gdje ima kršćanske katoličke vjere, kako bi se novcem od prodanog platna otkupili i oslobodili oni koje su Turci zarobili i to pod uvjetom da se o tome načini valjana isprava. Sve on to čini u znak milosrđa (dobrog djela) na čast i slavu Kristovu.¹³⁷³

Još jedan Dubrovčanin koji je živio i djelovao u Srebrenici i Zvorniku, Ratko Brainović Pervičić ostavio je oporuku u Srebrenici 1426. godine, a dvije ju je godine poslije (1428.) dopunio. Oporukom ostavlja fratrima u Srebrenici jednu zlatnu libru i šest unča.¹³⁷⁴ Fratrima u Srebrenici oporuku ostavlja i Andrija Racić iz Srebrenice.¹³⁷⁵ Crkvi svete Marije daruje dvije srebrne libre za svoju dušu, a samostanu ostavlja i svojega konja.

Dubrovački zlatar Petko Pribojević u svojoj oporuci koju je sastavio 1436. godine, pored ostaloga ostavlja crkvi svete Marije u Srebrenici 18 dukata za kupnju brevijara. Toj je crkvi namijenio i jednu desetinu njegova dijela u rudarskoj jami zvanoj Mirojski potok u Srebrenici. Također je darovao i srebreničkom gvardijanu fra Miji šest dukata, a isto toliko daje i za siromašne u Srebrenici.¹³⁷⁶

Dubrovački trgovac Šimun Tasovčić, koji je boravio i trgovao u Srebrenici, Višegradu i drugim bosanskim mjestima, sastavio je oporuku 1440. godine, po kojoj fratrima samostana svete Marije u Srebrenici ostavlja 9 dukata, a za uzvrat da se tamošnji fratri mole za njegovu dušu. Ostavio je i tri dukata za izdržavanje leprozorija i leproznih bolesnika u Srebrenici.¹³⁷⁷

Dubrovčani katolici svoje oporuke ostavljaju i u manjim okolnim mjestima. Tako Radivoje Vokičić piše svoju oporuku u Crnči kod Srebrenice. Naredio je da se prodaju neki njegovi predmeti i da se novac iskoristi za kupnju kaleža za crkvu svetog Nikole u Čaglju kod Srebrenice, koju je o svojem trošku izgradila obitelj Dobretinić Latinica. Franjevačkoj crkvi svete Marije u Crnči ostavlja 10 dukata za spas svoje duše, a crkvi u Srebrenici 12 dukata.¹³⁷⁸

Dubrovčanin Radić Brajković, zvani Tepša, koji je živio u Crnči kod Srebrenice, sastavio je ondje oporuku 1441. godine, kojom je crkvi svete Marije u Crnči namijenio 10 dukata, a franjevcima crkve svete Marije u srebrenici pet dukata.¹³⁷⁹ Još jedan istaknuti dubrovački

¹³⁷³ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica, str. 135.

¹³⁷⁴ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica, str. 135.

¹³⁷⁵ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica, str. 135.

¹³⁷⁶ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica, str. 135.

¹³⁷⁷ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica, str. 135.

¹³⁷⁸ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica, str. 136.

¹³⁷⁹ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica, str. 136.

trgovac Paoko Stipašinić Brajković, koji je živio i u Srebrenici i u Zvorniku, ostavio je oporuku u Srebrenici 1454. godine, kojom ostavlja dva legata u Srebrenici: jedan gvardijanu tamošnjeg samostana, izvjesnom fra Frani, u visini od 60 dukata, a crkvi svete Marije ostavlja legat u vidu desetine dobiti od njegovih jama u Srebrenici. Ostavlja i 15 dukata crkvi svete Marije u Zvorniku.¹³⁸⁰

Dubrovački trgovci (pučani) i plemići koji su boravili u Srebrenici i Zvorniku ili obližnjim rudarskim mjestima oporukama su ostavljali dio imovine tamošnjim crkvama i franjevcima koji su ih opsluživali. Iz nekih od tih oporuka dobivamo i pobliže podatke s imenima franjevac koji su u njima boravili i propovijedali. U najvećem broju slučajeva oporučitelji su to činili, pored ostalog i za spas svoje duše, ali i iz kršćanskih humanih pobuda.

Pokazatelji su to da je gotovo svo dubrovačko stanovništvo u kolonijama Srebrenice, Zvornika te navedenim manjim mjestima (Čagalj, Crnča, Sasi, Zajača i drugi) pripadalo kršćanskoj vjeri i Katoličkoj crkvi.

I ne samo da su Dubrovčani bili oporučitelji, već se za neke pouzdano zna da su i gradili katoličke crkve i samostane u navedenim mjestima. Uobičajeno je bilo da darovatelji oporukom namjenjuju za gradnju i oporavak crkava, kapela, sakristija i drugih crkvenih građevina. Prvi spomeni gradnje neimenovane crkve u Srebrenici pojavljuju se 1413. godine. Prema ugovoru sklopljenom te godine dvojica dubrovačkih graditelja obvezala su se da će poći u Srebrenicu i tamo dovršiti gradnju crkve. Bili su to zidari Božičko Bogdanović i Ivan Petrović, koji su sklopili ugovor o tim poslovima sa Stjepanom Pavlovićem. I nešto poslije, 1453. godine, nailazimo na sličan primjer. Ovoga puta darovatelji ser Dragoje Sorkočević i Paoko Stipašinić¹³⁸¹ te Dimko Lovrin sklopili su ugovor sa zidarima Vitkom Radosalićem i Ivanom Kervančićem te njegovim bratom Radovanom Kervančićem, koji su bili majstori za fine zidarske radove. Majstori su se obvezali da će otputovati u Srebrenicu i tamo pripremiti materijal (klačinu za vapno) i ozidati jednu crkvu i na njoj obaviti druge poslove prema željama tamošnjeg gvardijana i ostalih redovnika samostana svete Marije u Srebrenici. Ugovorom između gvardijana i fratara toga samostana, s jedne strane, i majstora s druge, regulirali su sve pojedinosti – od režima gradnje, roka dovršenja radova, kao i plaće majstora. Predviđeno je da majstori Vitko Radosalić i Ivan Kervanić dobiju plaću od devet dukata na mjesec, i to nakon obavljena posla. Kako se iz kasnijih računa može zaključiti, posao je obavljen, a majstori isplaćeni.¹³⁸²

¹³⁸⁰ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica, str. 136.

¹³⁸¹ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica, str. 137.

¹³⁸² Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica, str. 137.

Velik broj Dubrovčana, pogotovo oni imućniji koji su boravili i djelovali u Srebrenici i Zvorniku ili nekim od manjih mjesta u njihovoj okolini ostavljaju oporuke za spas svoje duše. Jedan od takvih je i Martol, sin Dabiživa Latinice koji je oporukom ostavio 10 perpera fratrima u Srebrenici koji su namijenjeni za obavljanje svetih misa.¹³⁸³

Kao što se iz brojnih dokumenata može vidjeti, Dubrovčani katolici živjeli su i u manjim mjestima okolice Srebrenice i Zvornika, u kojima su također postojale katoličke crkve i u kojima su djelovali franjevci Bosanske vikarije. Tako u Crnči nalazimo crkvu svete Marije u kojoj su živjeli i djelovali franjevci.¹³⁸⁴ Tamo je, kako se čini, postojao samostan Male braće, a to je uz Rudnik još jedno mjesto u Srbiji gdje su franjevci i katolici. Crkvu je imao i Krupanj, također rudarsko mjesto, gdje su boravili Dubrovčani.¹³⁸⁵ U Krupnju se 1450. godine spominje franjevački kapelan fra Luka.¹³⁸⁶

Kako se iz navedenih primjera darivanja i oporuka može zaključiti, crkva svete Marije i njezin samostan u Srebrenici bili su bez sumnje najvažniji sakralni objekt i ustanova koja je služila za širenje i propovijedanje katoličke vjere. Nju su opsluživali franjevci Bosanske vikarije, kao uostalom i gotovo sve druge samostane i crkve u Bosni, pa i u dijelovima Srbije uz rijeku Drinu, u njezinu srednjem toku (srednje Podrinje). Kako se čini, Blažena Djevica Marija jako se štovala kod katolika, ne samo Dubrovčana, već i Sasa, pa i jednog dijela domaćeg življa u Srebrenici i Zvorniku, a i u nekim manjim okolnim mjestima. Crkva svete Marije postojala je u Srebrenici, a bila je i u Zvorniku, gdje se i danas nalaze njezine ruševine. Građevina je smještena na istaknutom brežuljku u samom središtu Zvornika i pripada gotičkom stilu. Crkva je imala prostranu, 15 metara dugu i isto toliko široku dvoranu za smještaj naroda. Na tu se dvoranu nastavljao pravokutni kor, 7 metara dubine i 8 metara širine. Na istočnoj strani uz kor, s vanjske strane, bio je smješten zvonik. Ulaz u crkvu bio je sa zapadne strane, a ne isključuje se mogućnost da je ulaz bio i na sjevernom dijelu zgrade. Zidovi građevine bili su metar debljine, a temelji su 10 centimetara deblji od zida. Građena je od grubo istesanog kamena, među kojim se nalaze i odlomljeni komadi kamena na čijim se nekim dijelovima nalaze i natpisi.¹³⁸⁷ Samostan se nalazio uz samu crkvu, ali se, nažalost, od njega nije ništa sačuvalo.¹³⁸⁸

¹³⁸³ Sivrić, Rod Dobretinić - Latinica, str. 138.

¹³⁸⁴ M. Spremić, Crnča u srednjem veku, Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu, br. XVIII, serija A, Beograd, 1994., str. 140–141.

¹³⁸⁵ M. Spremić, Krupanj i Rađevina u srednjem veku, Rađevina u prošlosti, br. I, Beograd, 1986., str. 128, nap. 1202–1204., nap. 105–107.

¹³⁸⁶ Ćirković, Rabotnici, vojnici, duhovnici, str. 240–259; str. 250, nap. 54.

¹³⁸⁷ Kujundžić, Crkva Svete Marije u Zvorniku, str. 203.

¹³⁸⁸ Za zvorničku crkvu sv. Marije veže se slika Čudotvorne Gospe. Legenda kaže da su franjevci u bježanju pred Turcima 1533. sa sobom ponijeli tu sliku. Naime, franjevci su iz Zvornika prvo pobjegli u Gornje Soli, a zatim u Gradovrh. Legenda kaže da je u bježanju pred Turcima fratre presreo neki Turčin koji je tražio da mu pokažu što nose. Kad su mu pokazali, Turčin je jašući na konju, udario kopljem u sliku i to ispod oka Blažene Djevice Marije. Na tom je mjestu potekla krv, a počinitelj tog nedjela pao je u rijeku Drinu te se utopio. Kujundžić, Crkva Svete Marije u Zvorniku, str. 205., 206.

Franjevci samostana svete Marije u Zvorniku osim pastoralnog rada obavljaju i brojne druge poslove svakodnevnog života. O njihovim drugim aktivnostima ponešto nam može posvjedočiti spor iz 1423. godine, u kojem su tamošnji fratri odbili vratiti robu Dubrovčanima koju su kod njih deponirali. U sporu je zapisano da je: „fratri Petro custodii conventus fratrum minorum“ u Zvorniku.¹³⁸⁹ Iz ovog kratkog navođenja saznajemo da je u Zvorniku postojala te godine (1423.) kustodija, odnosno njezino sjedište. Prije se mislilo da je kod preuređivanja Bosanske vikarije 1448. godine Zvornik postao sjedište kustodije, ali ovaj dokument upućuje na 1423. godinu.¹³⁹⁰

Rad franjevaca u Srebrenici i Zvorniku, kao i manjim okolnim mjestima s obiju strana rijeke Drine umnogome je doprinio širenju katoličanstva u tim mjestima, u kojima su uz Dubrovčane živjeli i Sasi, a i domaći ljudi koji su prihvaćali katoličanstvo ostavljajući kršćansku vjeru crkve Bosanske. Tako su franjevci doprinijeli širenju katoličanstva na širem prostoru jugoistočne Europe.¹³⁹¹

Fratri u Zvorniku pored pastirsko-duhovnog posla bavili su se i kreditno-trgovinskim poslovima, o čemu bi mogao posvjedočiti podatak iz 1426. godine koji govori o sporu franjevaca crkve svete Marije u Zvorniku s Dubrovčaninom Petrom Ilićem, koji je kod fratara te crkve deponirao svoju robu i novac, što su mu oni odbili vratiti.¹³⁹² Franjevci u Srebrenici, Zvorniku i okolnim manjim mjestima pojavljuju se kao svjedoci i izvršitelji oporuka pojedinih Dubrovčana koji su ih sastavili u tim mjestima.

Od sakralnih objekata u Srebrenici sačuvala su se dva objekta (dvije crkve). Jedna koja se uspjela sačuvati gotovo u cijelosti i danas predstavlja „Bijelu džamiju“, a od druge su ostali samo tragovi temelja. Riječ je o ruševinama na lokaciji koja se zove Klisa. Postojala je i treća katolička crkva u Srebrenici, koja se spominje samo u dubrovačkih arhivskim izvorima. Znamo samo da su je gradili dubrovački majstori Božidar Bogdanović i Ivan Petrović, po ugovoru sa Stjepkom Pavlovićem. Gradnja te crkve trajala je pune dvije godine. Ne isključuje se ni mogućnost da je riječ o obnovi jedne od postojećih crkava koja je porušena u najezdi ugarske vojske na Srebrenicu.¹³⁹³

U Srebrenici je, osim crkve svete Marije, postojala i druga koja je bila posvećena svetom Nikoli, zaštitniku putnika, mornara i trgovaca. Gradnja te crkve spominje se 1394. godine, a

¹³⁸⁹ Lett. di Lev. vol. VIII, fol. 53–54, 21. IV. 1423.; Usporedi: Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 30–31.

¹³⁹⁰ D. Mandić, *Franjevačka Bosna, Razvoj i uprava Bosanske vikarije i Provincije 1340. – 1734.*, Rim, 1968., str. 243.

¹³⁹¹ Franjevci su se uz pastoralni rad bavili i kulturnim djelatnostima. U crkvama su propovijedali evanđelje, dijelili sakramente, upućivali na ljubav prema Bogu i bližnjima, pomagali bolesnima, bili svjedoci na sudovima, sastavljali propovijedi, molitvenike, katekizme, sabirali narodne pjesme, pripovijetke, bavili se književnošću itd. Barun, *Svjedoci i učitelji*, str. 6.–7.

¹³⁹² Kovačević-Kojić, Zvornik, str. 30–31.

¹³⁹³ Kujundžić, *Srednjovjekovne crkve u Srebrenici*, str. 237.

sačuvana je do današnjih dana u zidovima današnje džamije, koja nosi ime Bijele džamije u Srebrenici.¹³⁹⁴

Koliko je u Srebrenici, a i u Zvorniku rašireno katoličanstvo, potvrđuje i činjenica da je najkasnije u petom desetljeću 15. stoljeća u Srebrenici stolovao srebreničko-visočki biskup. Spomenuta su dvojica u Bosni, a to su Tomo Matić (de Mathei) i Tomo Tomasini (Tomašić), inače biskup hvarski. Jedan od navedenih biskupa bio je rezidencijalni u dijecezi, a drugi je bio legat, odnosno nuncij na kraljevskom dvoru. Kada je biskup Stjepan, franjevac, kojeg je imenovao papa Eugen IV., umro, na njegovo je mjesto prema zapisniku papinskog konzistorija od 22. siječnja 1440. godine imenovan franjevac Tomo Matić, Trogiranin, za biskupa ujedinjene srebreničke i visočke crkve u dubrovačkoj pokrajini.¹³⁹⁵ Spomenuti papa Eugen IV. o toj je odluci izvijestio kaptole u Srebrenici i Visokom, čitav kler i vjernički puk crkava u Srebrenici i Visokom te dubrovačkog nadbiskupa i samog bosanskog kralja Tvrtka II. Tvrtkovića.

Srebrenički se samostan svete Marije u dubrovačkim povijesnim izvorima dosta spominje, ne samo kroz određene parnice, već i ugovore tamošnjih gvardijana s Dubrovčanima. Zahvaljujući toj građi, u mogućnosti smo u 15. stoljeću navesti poimence nekoliko starješina vezanih uz taj samostan. Samostani su imali svoje starješinstvo (kapitul) na čelu kojeg je gvardijan i njegov zamjenik vikar. Uz njih su tu kapelani, a u samostanu su boravili i stari isluženi fratri, koji su podrijetlom pripadali tom samostanu. Jedna oporuka iz 1414. godine spominje nekoliko starješina toga samostana: fra Matiju, vikara Bosanske vikarije; fra Šimuna, gvardijana u Župi; fra Bartola, gvardijana u Bosni; no nije poznato je li neki od njih bio na čelu samostana u Srebrenici ili Zvorniku. Iz analizirane parnice srebreničkih franjevaca s Dubrovčanima saznajemo za fra Silvana, koji je na položaju gvardijana bio prije 1423. godine, a zatim od 1423. do 1427. godine, potom za fra Martina, pa fra Mihoča spomenutog u svojstvu gvardijana 1437. godine, a onda 1444. godine za dubrovačkog franjevca fra Ivana Zamanjića. U desetljeću prije pada Srebrenice pod Turke na tom je mjestu bio fra Franjo (Francesco), domaći čovjek.¹³⁹⁶

¹³⁹⁴ Kujundžić, Srednjovjekovne crkve u Srebrenici, str. 236–242; str. 241.

¹³⁹⁵ J. Kujundžić, Visočka biskupija, Dobri pastir, God. XXV, sv. 1–4, Sarajevo, 1975., str. 133–140; str. 134; D. Mandić, Srebreničko-visočka biskupija u Bosni (Dokumenti), Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti, Rim, 1963., str. 483–490; str. 487; 488–490.

¹³⁹⁶ Ćirković, Jedna parnica bosanskih franjevaca, str. 39.

Nakon pada Bosne pod osmansku vlast slijedila su teška vremena za franjevce i Dubrovčane nastanjene u Srebrenici i Zvorniku te njihovim ostalim kolonijama u Bosni.¹³⁹⁷ Prema A. Barunu, dobivanjem Ahd-name¹³⁹⁸ franjevcima je omogućen suživot i kakvo takvo djelovanje među katoličkim stanovništvom u Osmanskom Carstvu.¹³⁹⁹

Do dolaska Turaka katolici su slobodno ispovijedali svoju vjeru. Prema F. de Diversisu, običaj Dubrovčana bio je da svakoga dana odlaze u svete hramove u kojima su svećenici ili redovnici držali mise. Pri kraju mise muškarci i žene davali su milodar.¹⁴⁰⁰ Diversis napominje da nigdje nije vidio da žene s toliko žara odlaze na svete mise i hodočaste radi oprosta grijeha po kamenitom ili brdovitom putu kao što to čine Dubrovkinje.¹⁴⁰¹

U Srebrenici, Zvorniku i ostalim dubrovačkim kolonijama u Bosni povodom blagdana upriličavale su se procesije po uzoru na one u samom Dubrovniku. Tako se spominju procesije u povodu Božića, Tijelova, blagdana sv. Vlaha, Uskrsa i drugih crkvenih svetkovina. Marijanski blagdani smatrani su najvažnijima što je vidljivo i po tome što su se u mnogim mjestima nalazile crkve posvećene Blaženoj Djevici Mariji koje su Dubrovčani obilato darivali.

Osim marijanskih blagdana, Tijelovo je imalo posebno mjesto u životu Dubrovčana. Na taj se dan upriličavala svečana procesija. Budući da Tijelovo predstavlja glavno otajstvo kršćanske vjere, u središtu je bila sveta hostija te je svjetovni ceremonijal imao sporedno značenje.¹⁴⁰² Tijelovo predstavlja euharistiju pretvorbe kruha i vina u tijelo i krv Kristovu i kao takvo je utkano u katoličku kulturu.

Svoju pripadnost Katoličkoj crkvi i kršćanstvu Dubrovčani su u Srebrenici i Zvorniku te okolnim manjim mjestima iskazivali i pri sahranjivanju. Poput svojih sugrađana u Dubrovniku Dubrovčani su u tim mjestima gdje su živjeli i umrli podizali sebi nadgrobne spomenike i pravili grobnice od najboljeg kamena. Pojedini Dubrovčani koji su duže vremena živjeli i djelovali u Srebrenici i Zvorniku još su si za života napravili grobnice. Jedan od takvih je i Ivanko Radonjić.

¹³⁹⁷ Prema P. Živkoviću, dolaskom Turaka u Bosnu došlo je do pomicanja stanovništva na tom prostoru što je za posljedicu imalo promjenu demografske slike toga područja. Naime, s dolaskom Turaka smanjio se broj hrvatskog stanovništva, a počeo je naglo rasti broj muslimana i onih pravoslavne vjere koji su se tamo doselili. Da bi sačuvali osvojene teritorije, Turci su u krajeve s izbjeglim stanovništvom počeli naseljavati Vlahe-stočare, pravoslavne vjeroispovijesti te islamizirano domaće stanovništvo hrvatskoga porijekla. On navodi da su krstjani Crkve bosanske koji su u razdoblju srednjeg vijeka bili proganjani prešli na islam smatrajući da će u njemu pronaći spas. Radi se o domaćem autohtonom stanovništvu koje je nastanjivalo taj prostor od doseljenja Hrvata u njega. P. Živković, *Povijest Bosne i Hercegovine do konca XVIII. stoljeća i povijest Hrvata Bosanske posavine do početka XX. stoljeća*, Hrvatsko kulturno društvo Napredak, Mostar, 1994., str. 122.

¹³⁹⁸ Ahd-nama je carska povelja u kojoj sultan jamči da će izvršiti svoje obećanje. Na nju su se franjevci pozivali kroz vrijeme turske vladavine u Bosni. Za nju se veže fra Anđeo Zvizdović. On je od osvajača Bosne, sultana Mehmeda II. zatražio slobodu ispovijedanja katoličke vjere. Naime, on je uvjerio sultana da bi franjevci i katolici i dalje trebali ostati u Bosni te tamo slobodno ispovijedati katoličku vjeru. Sultan mu je tada predao povelju u kojoj se to i garantira. Više o tome pogledati u: Barun, *Svjedoci i učitelji*, str. 142.–150.

¹³⁹⁹ Barun, *Svjedoci i učitelji*, str. 522.

¹⁴⁰⁰ Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, str. 91.

¹⁴⁰¹ Diversis, *Opis slavnoga grada Dubrovnika*, str. 91

¹⁴⁰² Janeković -Römer, *Okvir slobode*, str. 307.

Oporukom je odredio da se Petru Gojkoviću isplati 33 dukata za izgradnju grobnice, a od tog iznosa da se dio izdvoji i za franjevce i siromašne u Srebrenici za spas duše.¹⁴⁰³ Grobnice su za Dubrovčane podizali uglavnom dubrovački majstori. Nadgrobni spomenici bili su vrlo skupocjeni, bar za one Dubrovčane koji su bili imućniji i boljeg društvenog položaja. Dubrovčani su vjerojatno ostavili svoj trag i na izgradnji nadgrobni spomenika domaćeg stanovništva.¹⁴⁰⁴

Način sahranjivanja u Srebrenici i Zvorniku i njihovim ostalim kolonijama u Bosni, kad je riječ o samim Dubrovčanima, bio je prema običajima zajednice kojoj je pokojnik pripadao. Prema Diversisu, kad umre plemić ili plemkinja, sahrani prisustvuju knez, ostala vlastela, pučanski trgovci i obrtnici. Nakon pokopa knez odlazi u stolnu crkvu s tugujućim muškarcima, a s njima i ostali plemići. Tamo se uzdiže život pokojnika ili pokojnice. Nakon toga svi ožalošćeni odlaze zajedno u kuću gdje borave sve do trećeg dana. U Dubrovniku je bio običaj da toga dana nakon objeda muškarci odu u Lužu te tamo sjede neko vrijeme. Ožalošćene žene odlaze u drugu kuću gdje prosjački redovnik hvali umrloga. Tamo ostaju nekoliko dana. Diversis spominje i žene koje imaju osobinu plakanja koji nalikuju ptičjem pjevu. One su bile plaćene da idu ispred sprovoda te nariču. Na opisani su se način sahranjivali i pučani. Jedina je razlika u tome što sahrani ne prisustvuje knez te se ne ide u crkvu.¹⁴⁰⁵

Jedan broj Dubrovčana, posebno se to odnosi na plemićki stalež, koji su umrli u Srebrenici ili Zvorniku bili su preneseni u Dubrovnik, gdje su pokopani u obiteljske grobove. Bilo je i naknadnih urezivanja imena na nadgrobni pločama, naravno, uz dozvolu vlasnika grobnice. Slučaj je to s Dubrovkinjom Radulom, udovicom Radoslava Vojhnića zvanog Gladnica, koji je u Srebrenici obnašao i funkciju dubrovačkog sudca. U svojoj je oporuci Radula ostavila svojoj nećakinji Stanici pravo da može koristiti grobnicu i u njoj se sahraniti, ali pod uvjetom da na nadgrobnoj ploči budu ispisana imena Radoslava Vojhnića i zlatara Bogavca. Vjerojatno je razlog tome bio što Radoslav Vojhnić nije imao nadgrobni spomenik u Srebrenici. Naime, on je u tom gradskom naselju živio u vremenu od 1413. do 1425. godine.¹⁴⁰⁶

Bilo je slučajeva sahranjivanja i u crkvama ili oko njih. Slučaj je to gotovo sa svim slojevima društva: plemićima, pučanima pa i svećenicima. Grobovi vlastele i pučana nisu bili jednaki. Naime, grobovi pučana imali su skromnu nadgrobnu ploču, dok su plemićke grobnice svojom raskoši odražavale njihov status koji su imali za života.¹⁴⁰⁷

¹⁴⁰³ Cons. Min. vol. XVI, fol. 175^v, 26. XI. 1464.

¹⁴⁰⁴ Kovačević-Kojić, Izgled Srebrenice u dubrovačkim izvorima (1352.-1460.), str. 96.

¹⁴⁰⁵ Diversis, Opis slavnog grada Dubrovnika, str. 127.

¹⁴⁰⁶ Test. Not. vol. XIII, fol. 78^v, 24. II. 1440.; Usporedi: Usporedi: Kovačević-Kojić, Izgled Srebrenice u dubrovačkim izvorima (1352.-1460.), str. 96.

¹⁴⁰⁷ Janeković-Römer, Okvir slobode, str. 355.

Na nadgrobnim pločama upisivana su imena pokojnika te datum rođenja i smrti. Vlastela je uglavnom zahtijevala da na grobnici bude i njihov plemićki grb.¹⁴⁰⁸ Prema Janeković-Römer, tijekom 15. stoljeća, grobnice su postale sve raskošnije te se činilo kao da se vlastela natjecala čija će biti još veličanstvenija, a mnogi od njih tražili su od klesara da im se izradi grobnica po uzoru na neku koju su vidjeli.¹⁴⁰⁹ I pojedini bogati pučani također su podizali skupe i raskošne grobove, ali u mnogo manjem broju. Kada je došla moda grobnica s kapelicom, bilo je slučajeva poklanjanja tim kapelicama misni pribor s ciljem da se tamo čitaju mise za spas njihovih duša.¹⁴¹⁰

Tijekom 15. stoljeća bilo je obvezno urezivanje imena na nadgrobnoj ploči. Podizanje spomenika i pravljenje grobnica u Srebrenici i Zvorniku od strane Dubrovčana najbolji je svjedok koliko su Dubrovčani u tim mjestima pustili obiteljsko korijenje.¹⁴¹¹

Prema poimanjima nekih srpskih povjesničara, u Srebrenici je bilo dosta pristalica pravoslavne vjere. Svoja vjerska osjećanja i pripadnost ispoljavali su u pravoslavnoj crkvi. Među takve povjesničare pripadaju M. Filipović i D. Kovačević-Kojić, dok M. Dinić izražava sumnju u takve mogućnosti. Ide se čak tako daleko da se pokušava dokazati kako je u Srebrenici stolovao i pravoslavni episkop. Dubrovačka je građa ostala gotovo potpuno nijema kada je riječ o postojanju pravoslavnih crkava u tim mjestima, možda i zbog toga što takve bogomolje nisu spadale u krug njihova zanimanja.

U Srebrenici, a vjerujemo i u Zvorniku djelovala je i Crkva bosanska sa svojim običajima i obredima, no ona nije bila predmet pozornosti Dubrovčana, pa ju stoga ovdje ni nećemo razmatrati jer su naše područje istraživanja Dubrovčani koji nisu bili sljednici Crkve bosanske.

6.3. Zdravstvene prilike

Razdoblje srednjeg vijeka na zapadu je dočekalo mnoštvo sanitarnih uređaja koje su podigli još stari Rimljani.¹⁴¹² Međutim, mnogo je toga bilo uništeno. S njima su nestale i higijenske tekovine antike, pri čemu su ljudi sve više zapuštali brigu o tjelesnom zdravlju.¹⁴¹³ Prema M. D. Grmeku, interesi srednjovjekovnih ljudi bili su usmjereni na posve druge stvari pa je gradnja crkava i samostana bila važnija od poboljšanja higijenskih uvjeta života kao što je

¹⁴⁰⁸ Janeković-Römer, Okvir slobode, str. 355

¹⁴⁰⁹ Janeković-Römer, Okvir slobode, str. 355

¹⁴¹⁰ Janeković-Römer, Okvir slobode, str. 355

¹⁴¹¹ Kovačević-Kojić, Izgled Srebrenice u dubrovačkim izvorima (1352.-1460.), str. 96.

¹⁴¹² L. Glesinger, Povijest medicine, Školska knjiga, Zagreb, 1978., str. 109.–110.

¹⁴¹³ Glesinger, Povijest medicine, str. 110.

gradnja kanalizacije ili opskrba pitkom vodom.¹⁴¹⁴ Centri koji su pokušali podići svijest o tome u srednjem vijeku bili su gradovi. Jedna od najvećih briga gradske uprave bila je upravo opskrba vodom za piće, posebice što se u mnogim gradovima pila voda iz rijeka pa je cilj bio zabraniti bacanje strvina i stalog smeća u njih. U mnogim se gradovima u srednjem vijeku spominju javni bunari. Za vrijeme suše znalo se dogoditi da ti bunari presuše pa se voda iz obližnjih mjesta dovodila drvenim, a kasnije i olovnim cijevima. Što se tiče kanalizacije, ona je postojala u onim gradovima gdje je preostala još iz rimskih vremena pa se pažnja morala posvećivati njihovoj izgradnji. Osim toga, briga gradske uprave bila je čistoća ulica. Smeće se obično bacalo kroz prozor, a uz kuće su se uglavnom nalazile staje u kojima su bile smještene krave i svinje, dok se perad držala pred kućama.¹⁴¹⁵ Radi svega toga ulice su bile izrazito prljave. Glesinger navodi da su 1185. godine popločane ulice u Parizu, a 1331. u Pragu.¹⁴¹⁶

Opskrbi hranom u srednjem se vijeku posvećivala velika pažnja pa se na tržnicama redovito obavljao nadzor, posebice mesa i ribe, a u nekim se gradovima pokvareno meso moralo prodavati na posebnim klupama ili bi ga davali bolnicama za hranu bolesnicima.¹⁴¹⁷ Osobnoj higijeni služila su kupališta koja su se počela otvarati u europskim gradovima. Glesinger navodi da je u Parizu 1292. godine bilo 26 javnih kupališta. S obzirom na to da su se u tim kupalištima znali kupati i bolesni ljudi, postojala je opasnost od širenja zaraznih bolesti. Kao prvi prvi poznati sanitarni propisi navode se oni izdani u Augsburgu 1104. godine. Kasnije takve propise nalazimo i u Italiji.¹⁴¹⁸

Kad se govori o hrvatskim gradovima, M. D. Grmek navodi da je u razdoblju razvijenog srednjeg vijeka većina njih imala uređenu zdravstvenu službu pri čemu je prednjačio Dubrovnik.¹⁴¹⁹ O brizi za komunalnu higijenu ponajviše su govorili statuti gradova (npr. Split, 1240.; Dubrovnik, 1272.; Korčula, 1265. itd.). Statutima su se opisivale dužnosti općinskih službenika, regulirali pravni odnosi među građanima te propisivao način gradske uprave.¹⁴²⁰ U njima se između ostalog navodi kako se treba održavati čistoća ulica, gdje se baca smeće te kako se postupa s izmetom, a bilo je zabranjeno da svinje i perad šecu ulicama. Dubrovnik je 1389.

¹⁴¹⁴ Glesinger, *Povijest medicine*, str. 110. R. Sarti također upozorava na problem pitke vode. Isto tako navodi da su se rimski kanali za odvođenje nečistoća i vodovodi u srednjem vijeku prestali koristiti te da su rijetki bili obnovljeni. S 15. stoljećem situacija se mijenja. Tada dolazi do razvoja vodovoda u urbanim sredinama što je pridonijelo lakšoj opskrbi vodom. Povećanje broja vodovoda dovelo je do povećanja broja zdenaca i bunara. U Rimu je papa Nikola (1447.-1455.) obnovio vodovod Aqua Vergine koji potječe iz 22. god. pr. Kr., a zatim je Siksto V. u taj grad doveo i vodovod Acqua Felice. U Parizu je 1457. obnovljen vodovod Belleville koji je radio uz vodovod Pre-Saint-Gervais, dok je na Iberskom poluotoku 1481. bio vraćen u funkciju vodovod Segovia. Sarti, *Živjeti u kući*, str. 133.

¹⁴¹⁵ Glesinger, *Povijest medicine*, str. 110.

¹⁴¹⁶ Glesinger, *Povijest medicine*, 110.

¹⁴¹⁷ Glesinger, *Povijest medicine*, 110.

¹⁴¹⁸ Glesinger, *Povijest medicine*, 110.-111.

¹⁴¹⁹ M. D. Grmek, *Medicina u Hrvata u: Sv. 2: Srednji vijek i renesansa (13.-16. stoljeće)*, (ur. E. Hercigonja), Školska knjiga, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2000., str. 809.

¹⁴²⁰ Grmek, *Medicina u Hrvata u: Sv. 2: Srednji vijek i renesansa (13.-16. stoljeće)*, str. 809.

godine popločao gradske ulice, 1397. uveo kanalizaciju, a 1415. uveo i službu javnih čistača.¹⁴²¹ Osim toga, velika se briga posvećivala opskrbi čistom vodom za piće kao i u ostalim europskim gradovima. Tako je u Dubrovniku 1437. godine izgrađen i vodovod. Izgradio ga je Onorfio de la Cava.¹⁴²²

Prema Grmeku, Dubrovnik i Zadar bili su kulturna žarišta i stanice koje su služile za prijenos medicinskih znanja u unutrašnjost Balkanskog poluotoka, posebice u Bosnu, Srbiju i Tursku.¹⁴²³

Što se tiče srednjovjekovne bosanske države, Srebrenica i druga manja rudarska mjesta njezine okoline imali su vrlo teške zdravstvene i higijenske uvjete života, prije svega zbog rada rudnika i topionica u samom gradu i na periferiji. Iz velikog broja topionica širio se gradom zagađeni zrak. Zbog toga je Srebrenica slovila kao nezdravo mjesto. Zbog zagađenosti u gradu Dubrovčani su se 1435. godine požalili despotu Đurađu Brankoviću, tražeći da se topionice premjeste iz centra grada jer bi se jedino tako mogao bar donekle olakšati život stanovništva u njemu. Dubrovčani su pokušali ukazati da je ta zagađenost uzrok smrti velikog broja tamošnjeg stanovništva. Peći koje su bile niske neprekidno su paljene po nekoliko dana, zagađivale su i time ugrožavale zdravlje tamošnjeg stanovništva. Nakon te intervencije Dubrovčana despot Đurađ obećao je da će narediti premještanje topioničkih kola iz grada.¹⁴²⁴ Ostaje nepoznato je li despot nešto poduzeo u vezi s tim jer izvori o tome šute. Dubrovčani su u tom slučaju zapravo tražili odvajanje rudarske zone od zone grada u kojoj su živjeli.

Unatoč svemu tome, gradsko stanovništvo Srebrenice i Zvornika vodilo je računa o higijenskim uvjetima života. U kućama Dubrovčana od higijenskih sredstava u upotrebi je svakodnevno bio sapun bolje kvalitete koji se proizvodio u Dubrovniku i otuda dopremao u Srebrenicu i Zvornik.¹⁴²⁵ Spominju se neki dubrovački građani koji su ga držali i distribuirali u gradove Srebrenicu i Zvornik, pa i manja okolna rudarska mjesta gdje su Dubrovčani boravili. Spominje se Maroje Veseoković koji je u svojoj radnji imao čak 60 komada sapuna koje je prodavao.¹⁴²⁶

¹⁴²¹ Grmek, *Medicina u Hrvata*, u: Sv. 2, *Srednji vijek i renesansa* (13. – 16. st.), str. 809. Prema A. Borovečki i S. Langu, u Dubrovniku se od 1336. godine svinje više ne smiju držati u gradu. A. Borovečki, S. Lang, *Povijesno-medicinski vodič kroz medicinu starog Dubrovnika*, str. 14.

¹⁴²² Grmek, *Medicina u Hrvata*, u: Sv. 2, *Srednji vijek i renesansa* (13. – 16. st.), str. 809. Borovečki i Lang navode da je vodovod dug 11 700 metara te da se nalazi 106 metara pod vodom, a u svom je toku imao 4 spremnika. Dubrovčani su vodu dobivali iz privatnih ili javnih cisterni. Osim toga, radili su i posebne vrste bunara koji su uklesani u živom kamenu (puči). Borovečki, Lang, *Povijesno-medicinski vodič kroz medicinu starog Dubrovnika*, str. 22.

¹⁴²³ Grmek, *Medicina u Hrvata*, u: Sv. 2, *Srednji vijek i renesansa* (13. – 16. st.), str. 811.–812.

¹⁴²⁴ Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 274.

¹⁴²⁵ Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 275.

¹⁴²⁶ Test. Not. vol. XV, fol. 150, 16. VII. 1455.; Kovačević-Kojić, *Gradska naselja*, str. 275.

U higijenskom pogledu za stanovništvo Srebrenice bila je vrlo važna i kanalizacija koja je smanjivala prljavštinu i širenje brojnih epidemija u gradu. O njezinu postojanju u Srebrenici svjedoči podatak da su se s obiju strana kuće dubrovačkog plemića Marina Gučetića nalazile kloake, a to su odvodni kanali pokriveni pločama,¹⁴²⁷ što je po jednoj odredbi dubrovačkog statuta bilo obvezno.¹⁴²⁸

Zbijenost u gradnji stambenih objekata u velikoj je mjeri pogodovala širenju epidemija u gradu. Srebrenica je, kako se čini, do tada bila jedino gradsko naselje koje je imalo kakvu-takvu kanalizaciju.¹⁴²⁹

Na čitavom bosanskom teritoriju pa tako i u Srebrenici u 15. stoljeću pojavljivale su se velike epidemije zaraznih bolesti koje su ostavljale pravu pustoš među stanovništvom.

Zarazne su bolesti kroz povijest ostavile brojne tragove u čovjekovom djelovanju. Kroz povijest su smrti izazvane zaraznim bolestima uzrokovala prekid razvoja pojedinih gradova i demografske posljedice na stanovništvo Europe. Strah od zaraznih bolesti i borba protiv njih uzročili su brojnim čovjekovim reakcijama; ekonomskim, društvenim, zakonskim pa čak i na polju umjetnosti i arhitekture.

Bolesti je kroz povijest bilo je puno pa su se tako javljale lepra, tifus, dizenterija, sifilis, tuberkuloza, malarija, velike boginje.¹⁴³⁰

Kuga je bolest koja se spominje od najranijih čovjekovih dana i ostavila je traga u nekima od najstarijih pisanih spomenika. Epidemije kuge harale su Egiptom i Bliskim istokom još u drugom i prvom tisućljeću prije Krista, a o čemu nam svjedoče zapisi u starozavjetnim knjigama – Knjizi Izlaska i Prvoj knjizi o Samuelu.¹⁴³¹ Najvjerojatnije se pod nazivom kuga zapravo krije više različitih bolesti koje su kasniji autori i redaktori jednostavno nazvali kugom, ali ipak njezini tragovi na ovaj način sežu u drevna vremena čovjekova razvoja. Atena je bila znamenit trgovački grad u koji je dolazilo puno robe i putnika iz gotovo svih krajeva Sredozemlja pa je epidemije kuge nisu mogle mimoći. U atenskoj ih je povijesti zacijelo bilo više koje nisu uzele većeg maha i veći broj žrtava pa ih kroničari nisu spominjali, a osobit trag ostavila je epidemija iz 430 g. pr. Kr. Ta je epidemija utjecala na atensku osvajačku politiku, a moguće je da je od kuge tom prigodom preminuo i atenski vođa Periklo.

U starome su Rimu epidemije kuge također bile česte. Kako je rimska država bila ogromna tvorevina sa svih strana okružena barbarskim plemenima s kojima je trgovala, često su u Rimsko carstvo prodirale epidemije raznih bolesti, a među njima i kuge. Epidemija je zacijelo

¹⁴²⁷ Div. Canc. vol. XLVI, fol. 203^v, 18. VIII. 1430.

¹⁴²⁸ Kovačević-Kojić, Gradska naselja, str. 274; nap. 70.

¹⁴²⁹ Kovačević-Kojić, Izgled Srebrenice u dubrovačkim izvorima (1352.-1460.), str. 91.

¹⁴³⁰ M. D. Grmek, Bolesti u osvit zapadne civilizacije, Globus, Zagreb, 1989., str. 21., 193 – 197., 147 – 152., 167 – 175., 294.,

¹⁴³¹ Biblija, Stari i Novi zavjet, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987., str. 51.–52., 220.

bilo više, a osobita traga su ostavile tzv. "Galenova kuga" u drugoj polovini II. st. u kojoj je između ostalih stradao i rimski car Marko Aurelije, te tzv. Ciprijanova kuga iz druge polovine III. st. Ova posljednja bila je naročito pogubna pa su pojedini dijelovi Rimskog carstva ostali gotovo bez stanovništva.¹⁴³²

Ogromna stradanja izazvala je i kuga iz vremena bizantskog cara Justinijana, koja je poharala gotovo čitav zapadni svijet. Ta je kuga na svojem vrhuncu odnosila i do deset tisuća života dnevno.¹⁴³³

U narednim vremenima poznato je više epidemija kuge, a najznamenitija, koja je gotovo postala sinonim za ovu bolest tzv. je "Crna smrt", epidemija koja je Europom vladala od 1348. godine. Ta je epidemija prepolovila europsko stanovništvo, a u nekim je krajevima smrtnost bila 90 %. Posljedice su za ekonomski i društveni razvitak europskih zemalja bile velike i u nekim slučajevima teško nadoknadive.¹⁴³⁴ Prema Glessingeru, u Europi je od te bolesti umrlo 25 milijuna ljudi, čime je utjecala na cjelokupan socijalni, kulturni i politički život toga vremena.¹⁴³⁵

Ta epidemija, kao i one što su slijedile, pogodile su i naše krajeve. Tijekom 14. i 15. stoljeća brojne epidemije pogađaju Zadar, Split, Šibenik i Rijeku. Dubrovnik još od 1377. g. uvodi instituciju karantene, određivši da posade i roba koji dolaze iz krajeva koji su potencijalno bili opasni za zarazu bolešću moraju provesti mjesec dana u izolaciji na obližnjim otocima Supetru, Mrkanu ili Bobari.¹⁴³⁶ Pokazalo se da mjesec dana karantene nije bilo dovoljno te se rok produžio na 40 dana.¹⁴³⁷

Početkom 15. stoljeća i Venecija preuzima model karantene. Slijedili su je i drugi europski gradovi. Venecijanski posjedi na dalmatinskoj obali, posebice Split, Trogir, Zadar i Šibenik kasnili su.¹⁴³⁸ Prema T. Buklijaš, trgovačka razmjena sirovina iz dalmatinskog i bosanskog zaleđa te razne robe iz Venecije i ostalih luka koja se obavljala posredstvom gradova na istočnj obali Jadrana činila ih je podložnima epidemijama koje su harale.¹⁴³⁹

¹⁴³² N. A. Maškin, *Istorija starog Rima*, Beograd, 1987., str. 403., I. Rabar, *Poviest carstva rimskoga*, Zagreb, 1888., str. 251.

¹⁴³³ F. F., Cartwright, - M., Biddiss, *Bolest i povijest*, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006., str. 23.

¹⁴³⁴ B. Tuchman, *Daleko zrcalo, zlosretno XIV stoljeće*, Zagreb, 1984. g.; Cartwright - Biddiss, *Bolest i povijest*, str. 33.–55.

¹⁴³⁵ Glesinger, *Povijest medicine*, str. 112.

¹⁴³⁶ T. Buklijaš, *Kuga: nastajanje identiteta bolesti*, Hrvatska revija, broj 2, Godište II, Matica hrvatska, Zagreb, 2002., str. 90.–94., str. 92.

¹⁴³⁷ Glesinger, *Povijest medicine*, str. 114. Prema A. Borovečki i S. Langu, lazaret se od 1430. godine nalazio na Dančama kraj Dubrovnika, a nešto kasnije na otoku Lokrumu. Borovečki, Lang, *Povijesno-medicinski vodič kroz medicinu starog Dubrovnika*, str. 16.

¹⁴³⁸ Buklijaš, *Kuga: nastajanje identiteta bolesti*, str. 92.

¹⁴³⁹ Buklijaš, *Kuga: nastajanje identiteta bolesti*, str. 92.

Epidemija crne smrti koja je u Europu stizala trgovačkim brodovima vrlo se brzo širila ostavivši razorne posljedice.¹⁴⁴⁰ U Dubrovniku se pojavila 1438. godine.¹⁴⁴¹ Proširila se i na druge dalmatinske gradove te u unutrašnjost o čemu svjedoči podatak da su građani Trogira i Splita željeli pomoći knezu Mladenu Šubiću kojega je pokosila ta bolest.¹⁴⁴² Prema G. Ravančiću, epidemija crne smrti u Dubrovnik je najvjerojatnije stigla s otoka Šipana.¹⁴⁴³ Iako je epidemija u Dubrovniku trajala nekoliko mjeseci, ostavila je trag na demografskoj slici grada.¹⁴⁴⁴

Glesinger navodi da su liječnici u vrijeme trajanja epidemija crne smrti bili nemoćni jer niti jedna metoda liječenja koju su pokušali nije pomogla oboljelima. S obzirom na to da je kod ljudi rastao strah, često su se za pomoć obraćali svetcima, posebice sv. Roku i sv. Sebastijanu, priređivali procesije, podizali crkve te donosili razne zavjetne darove. U Europi je tako bio nastao pokret flagelanata. Flagelanti su se bičevali i time ispaštali sve svoje grijehe koje su počinili smatrajući da će se na taj način spasiti od kuge.¹⁴⁴⁵

Kao što smo već napomenuli, na čitavom bosanskom teritoriju pojavljivale su se epidemije zaraznih bolesti. Godine 1416. pojavila velika epidemija zarazne bolesti kuge, zbog čega su Dubrovčani zatvarali svoja gradska vrata i tako sprječavali ulazak stanovništva iz bližeg i daljeg zaleđa. Naročito se ta zabrana odnosila na brojne prosjake i siromahe koji su dolazili iz Bosne i Srbije. Kuga koja se pojavila i u Dubrovniku natjerala je dubrovačku vladu da zabrani ulazak stanovništva iz Bosne, a donesena je i odluka da se već zatečeno stanovništvo iz Bosne i Srbije istjera.¹⁴⁴⁶ Osim kuge česta je bila i pojava epidemije lepre (gube).

Što se tiče lepre, za nju su znali još stari Egipćani, a podatci o toj bolesti nalaze se na mnogim zapisima staroegipatskih medicinskih knjiga napisanih na papirusu. I Babilonci su

¹⁴⁴⁰ G. Ravančić, Crna smrt 1348.-1349. u Dubrovniku, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 2006., str. 110. (disertacija)

¹⁴⁴¹ Crna se smrt u Engleskoj pojavila oko 24. lipnja 1438. godine. Vjeruje se da je bila donesena brodom iz francuske provincije Gascone koji se bio usidrio u luci u Melcombeu. Iz Melcombea se širila morskim i kopnenim putem. Cartwright – Biddiss, Bolest i povijest, str. 36. Što se tiče talijanskih gradova, prvo se javila u Messini u rujnu 1437. godine. U prosincu te godine proširila se na Reggio u Calabrij i te je do siječnja 1438. došla do Pize i Genove. Ravančić, Crna smrt 1348.-1349. u Dubrovniku, (disertacija), str. 122.

¹⁴⁴² Ravančić, Crna smrt 1348.-1349. u Dubrovniku, (disertacija), str. 118.

¹⁴⁴³ Ravančić, Crna smrt 1348.-1349. u Dubrovniku, str. 120. (disertacija). Ravančić navodi da je Dubrovnik od 13. stoljeća imao dobre trgovačke veze s krajevima u kopnenom zaleđu te da je epidemija do Dubrovnika mogla doći i kopnenim, balkanskim putem. Ravančić, Crna smrt 1348.-1349. u Dubrovniku, (disertacija), str. 120.

¹⁴⁴⁴ Ravančić, Crna smrt 1348.-1349. u Dubrovniku, (disertacija), str. 180.

¹⁴⁴⁵ Glesinger, Povijest medicine, str. 113. F. Cartwright i M. Biddiss navode da su flagelanti postojali i prije pojave velike smrti te da postoje podatci o njihovom pokretu u Engleskoj i Njemačkoj za vrijeme velike gladi i pošasti iz vremena 1258.-1259. godine. Godine 1438. pokret se raširio po čitavoj Europi. Flagelanti su bili odjeveni u posebne odore, živjeli su pod disciplinom te su bičevanja provodili prema obredu. Crna je smrt za njih bila Božja kazna pa su je pokušali odagnati na način da kažnjavaju sami sebe bičevanjem. Na samom početku crkva je bila sklona flagelantističkom pokretu kao činu masovnog pokajanja. Čak je i sam papa Klement najavio javnu flagelanciju u svom pokušaju da zaustavi crnu smrt koja se pojavila u Avignonu. S obzirom na to da su flagelanti izgubili nadzor nad svojim djelovanjem te se pretvorili u pokret koji je bio usmjeren protiv Židova, viših staleža, ali i same crkve, papa je 1349. godine objavio bulu u kojoj osuđuje flagelantistički pokret. Cartwright-Biddiss, Bolest i povijest, str. 48.-49.

¹⁴⁴⁶ Cons. Min. vol. I, fol. 87^v, 4. X. 1416.; fol. 91, 19. X. 1416. i 26. I. 1417.

također znali za nju. U Bibliji su opisani simptomi te bolesti uz preporuku za izolaciju bolesnih. Lepra je s Istoka prodirala na prostor Europe, a spominju je još stari Grci i Rimljani. Na Balkanu se u pisanim izvorima javlja 976. godine u Bizantu, dok se u dubrovačkim arhivskim knjigama prvi put spominje u 13. stoljeću, točnije 1277. godine.¹⁴⁴⁷

U V. stoljeću u Francuskoj je nastao prvi leprozorij, da bi u VII. i VIII. stoljeću u europskim zemljama bile izdane stroge odredbe o izolaciji gubavaca. Prema Glasingeru, u Rimu su u VII. stoljeću bili prisilno izolirani gubavci koji su potom smješteni u hospital sv. Lazara. Biblijski Lazar koji je bolovao od lepre proglašen je zaštitnikom gubavaca pa se po njemu leprozoriji zovu i lazareti.¹⁴⁴⁸

Što se tiče simptoma bolesti, najčešće se spominju čvorovi na licu i ostalim dijelovima tijela koji bi u potpunosti unakazili bolesnike te opća slabost.¹⁴⁴⁹ Prema Glesingeru, na početku je gubavcima bilo dozvoljeno prosjačenje te se smatralo da milodari donose olakšanje. Međutim, zbog sve većeg širenja bolesti trebalo je uvesti izolaciju. Prije same izolacije svaki je gubavac bio podvrgnut pregledu. Ukoliko bi se dokazala bolest, bolesnika bi osuđivali na građansku smrt. Takva se osoba nije smjela ženiti te je bila proglašena formalo mrtvom. Njih bi potom smještali u posebne ustanove, odnosno leprozorije.¹⁴⁵⁰

Isto tako Glesinger ističe da neki gubavci nisu bili smješteni u leprozorije te da su se mogli slobodno kretati s tim da su se morali držati unaprijed zadanih pravila. Naime, dobili su posebna odijela i oznake po kome ih se moglo lako prepoznati, a morali su nositi i čegrtaljke kojima su upozoravali ljude. Gubavci su nosili i štapove s kojima su se služili kada su išli u kupovinu kako bi dohvatili ono što im treba, a svaki kontakt sa zdravim ljudima bio im je zabranjen.¹⁴⁵¹

Prema Glesingeru, početkom XIII. stoljeća u Francuskoj je bilo 2000 leprozorija, a na čitavom kršćanskom zapadu čak 19000. U Dubrovniku postoji leprozorij od 1272., na Čiovu od 1372., a u Zagrebu od 1431. godine.¹⁴⁵²

Velika epidemija lepre koja se pojavila na području jugoistočne Europe raširila se i na teritorij bosanske države. Najviše se osjetila u gradskim naseljima i rudarsko-trgovačkim centrima. Ta je opaka bolest u Bosnu dolazila najčešće iz primorskih gradova, od kuda su brojni

¹⁴⁴⁷ P. Živković – V. Stolić – Ž. Kostić, Lepra u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, *Acta historica medicinae, stomatologiae, pharmatiae, veterinae*, br. XIX/1-2 (1979.), str. 93–96; str. 94.

¹⁴⁴⁸ Glesinger, *Povijest medicine*, str. 115. J. Le Goff ističe da su nakon Velike gladi 1315.-1318., gubavci i Židovi bili proganjani po Francuskoj. Sumnjičilo ih se da su trovali bunare i izvore. Tako je Filip V. vodio sudske sporove protiv gubavaca. Nakon što bi mučenjima iz njih izvuklo priznanje, mnogi su bili spaljivani. Le Goff, *Civilizacija srednjovjekovnog zapada*, str. 414.

¹⁴⁴⁹ Glesinger, *Povijest medicine*, str. 115.

¹⁴⁵⁰ Glesinger, *Povijest medicine*, str. 115.

¹⁴⁵¹ Glesinger, *Povijest medicine*, str. 115. U srednjovjekovnoj Europi gubavci su morali nositi crni plašt s dvije bijele zakrpe na prsima te visoki šešir na kojemu se također nalazila bijela zakrpa. A. Škobrnja, A. Muzur, V. Rotschild, *Povijest medicine za praktičare*, Adamić, Rijeka, 2003.

¹⁴⁵² Glesinger, *Povijest medicine*, str. 115

trgovci dolazili u Bosnu pa tako i u Srebrenicu i Zvornik. Pogodno tlo za njezino širenje bile su nečistoća na trgovima i ulicama Srebrenice. Kronična infektivna bolest izazvana bacilom (*Mycobacterium leprae*) u srednjem je vijeku smatrana za jednu od najtežih bolesti. Uzročnike joj treba tražiti u lošim stambenim uvjetima življenja, u lošoj prehrani, lošim higijenskim uvjetima i drugom. Naime, u gradove je nasrnuo velik broj siromaha i prosjaka, koji su za sobom ostavljali veliku nečistoću, smeće, otpatke hrane na ulicama, pa su se tamo u velikoj mjeri pojavljivali glodavci i drugi prijenosnici zaraznih bolesti. Naročito se u kišnim danima širila velika prljavština po gradskim ulicama prenoseći svakojake bacile i uzročnike mnogih epidemija, među kojima su najpogubnije bile lepra i kuga koje su odnijele velik broj ljudskih i životinjskih žrtava.¹⁴⁵³

Epidemija lepre pojavljuje se i u okolnim mjestima Srebrenice i Zvornika. Rudarski i trgovački centri bili su sastajališta ljudi različitih kategorija i slojeva društva, od onih uglednijih trgovaca, plemića i pučana, do najvećih prosjaka i beskućnika, podrijetlom s raznih strana. Uz to, rudarski i trgovački centri bili su dosta zagađeni sami po sebi i kao takvi najviše su pogodovali širenju raznih zaraznih bolesti, posebice kuge i lepre. Po broju oboljelih i zaraženih prednjačila je Srebrenica u srednjem Podrinju te neka rudarska i trgovačka mjesta u srednjoj Bosni (Fojnica, Visoko, Kreševo, Busovača i Jajce).¹⁴⁵⁴

Lepra, ili kako su je u narodu zvali, „prokaza“, u srednjovjekovnoj bosanskoj državi najviše je bila rasprostranjena u 15. stoljeću. Opasnosti od Turaka u 15. stoljeću natjerale su velik broj stanovništva iz Srebrenice i Zvornika i drugih manjih okolnih mjesta da utočište potraže u Dubrovniku. Dubrovačka vlada nije znala kako postupiti s tako velikim brojem izbjeglica, među kojima je bilo i plemića, pučana, trgovaca i poduzetnika. Još je jednom morala intervenirati donošenjem odluke da se oboljelima od lepre 1438. godine, koji su došli u Dubrovnik, naredi napuštanje grada te da im se za put udijeli po 9 groša. Savjet liječnika bio je da oboljeli što prije napuste grad i da se povuku tamo otkuda su i došli. Među njima je bilo i onih koji su otamo došli u Srebrenicu kamo su donijeli tu bolest.¹⁴⁵⁵ Sklonište i utočište oboljeli su nalazili najčešće u samostanima kod franjevac koji su ih pazili i njegovali te na taj način i sami bili izloženi opasnosti zaraze.

Kao što smo naveli, Srebrenica je od svih srednjovjekovnih bosanskih naselja najviše bila zahvaćena tom zarazom, posebice što je slovila za jedno od najnezdavijih naselja u Bosni u čitavom srednjem vijeku. O pojavi lepre u Srebrenici najviše svjedoče povijesni izvori

¹⁴⁵³ P. Živković – V. Stolić – Ž. Kostić, *Lepra u srednjovjekovnoj bosanskoj državi*, str. 93. Prljavština na ulicama u pojedinim europskim gradovima bila je povezana i s činjenicom da ulice nisu bile popločane pa su tako kiša, otpadne vode i razni otpatci na njima stvarali mulj, lokve i blato. Sarti, *Živjeti u kući*, str. 131.

¹⁴⁵⁴ Živković – Stolić – Kostić, *Lepra u srednjovjekovnoj bosanskoj državi*, str. 94.

¹⁴⁵⁵ Cons. Min. vol. VII, fol. 209, 20. V. 1438.

dubrovačke provenijencije 15. stoljeća. Uglavnom se radi o odlukama dubrovačkog Malog vijeća koje govore o zabranama odlaska dubrovačkim trgovcima u Srebrenicu i Zvornik, pod izlikom da su mjesta nezdrava. Iako je to bilo jedino mjesto u Bosni koje je imalo kanalizaciju, ipak je Srebrenica bila veliko žarište epidemije kuge i lepre. Sredinom 15. stoljeća u vrijeme najvećeg priljeva stranaca u taj grad primjećuje se i najveće širenje „prokaze“, lepre.¹⁴⁵⁶ U to je vrijeme bio i najveći broj oboljelih. Spominju se i institucije koje su u Srebrenici radile na sprječavanju širenja i zbrinjavanja oboljelih, o kojima se brinula i sama dubrovačka vlada.

Lepra, jedna od zaraznih bolesti koje su zahvatile Srebrenicu, nije bila karakteristična pojava samo gradskog naselja. Pojavljivala se i u manjim mjestima s nezdravim uvjetima života, kao i u mjestima u koja su s raznih strana dolazili trgovci koji su najčešće i donosili te zaraze.¹⁴⁵⁷

Nažalost, nismo u mogućnosti ni približno utvrditi broj oboljelih od lepre u Srebrenici i Zvorniku.¹⁴⁵⁸ Nije posve jasno ni koliki je broj oboljelih bio smješten u institucijama koje su se brinule o oboljelima. Ostaje nepoznanica i kako su oboljeli bili liječeni. Jedna od metoda koja se u Dubrovniku spominje jest metoda puštanja krvi bolesniku, a drugi je način liječenja bio da bolesnici s vinom popiju sagorjeli i samljeveni rog jelena satare.¹⁴⁵⁹

Oboljele od lepre gradske su vlasti smještale u skloništa za oboljele. Oni nisu imali neku posebnu funkciju liječenja, već naprosto izolirati zaražene bolesnike od zdravih i tako spriječiti širenje te bolesti. Leprozoriji su najčešće bili smješteni na periferiji grada, a pojavljuju se u Srebrenici u 15. stoljeću. U Srebrenici je leprozorij bio uz franjevački samostan, s obzirom na to da su se za bolesnika najčešće brinuli tamošnji franjevci svjesni opasnosti da i sami budu zaraženi tom bolešću.

O postojanju leprozorija u Srebrenici svjedoči nekoliko oporuka dubrovačkih građana koji su tamo živjeli i djelovali te za takve institucije ostavili određen iznos novca za njihovo održavanje.¹⁴⁶⁰

Leprozorij u Srebrenici, kao i oni u drugim bosanskim naseljima srednjeg vijeka, razlikuju se od sličnih institucija u Europi, prije svega po tome što su ih držali franjevci, koji su im bili i osnivači. U Srbiji, primjerice, ustanove te vrste osnivali su vladari, a to su činili i u

¹⁴⁵⁶ Živković – Stolić – Kostić, *Lepa u srednjovjekovnoj bosanskoj državi*, str. 95.

¹⁴⁵⁷ Živković – Stolić – Kostić, *Lepa u srednjovjekovnoj bosanskoj državi*, str. 95.

¹⁴⁵⁸ Prema Glesingeru, ne zna se koliko je bilo gubavaca u pojedinim zemljama, posebice što lepra nije bila bolest siromaha. Njome su bili zaraženi svi društveni slojevi. Glesinger, *Povijest medicine*, str. 115

¹⁴⁵⁹ S. Stanojević, *Lepa u jugoslovenskim zemljama*, Prilozi za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije i Balkanskog poluostrva, br. VIII, *Miscelanae* br. 2, Beograd, 1938., str. 38–44, str. 43.; P. Živković – V. Stolić – Ž. Kostić, *Lepa u srednjovjekovnoj bosanskoj državi*, str. 96.

¹⁴⁶⁰ Test. Not. vol. IX, fol. 19^v–20 (1412.); vol. X, fol. 202 (1437.); vol. XII, fol. 117^v (1435.); vol. XIII, fol. 73^v (1440.); vol. XIV, fol. 123^v–124 (1449.); fol. 175^v (1450.); Usporedi: Živković – Stolić – Kostić, *Leprozorijumi u srednjovjekovnoj bosanskoj državi prema podacima Dubrovačkog arhiva*, *Acta historica medicinae, stomatologiae, pharmatiae, veterinae*, br. XIX/1-2 (1979.), str. 98–101; str. 98. Leprozoriji su još postojali u Fojnici, Visokom, Podkreševu i Jajcu. D. Kovačević-Kojić, *Gradski život u Srbiji i Bosni*, str. 223.–224.

Srebrenici koju su držali pod svojom vlašću. Za održavanje leprozorija u Srebrenici brinuli su se tamošnji fratri. Sredstva su namicali od darovnica, ponajviše Dubrovčana koji su tamo živjeli, a i drugih ljudi. Leprozoriju je pomagao i srpski despot Đurađ Branković, a činio je to i njegov prethodnik despot Stevan Lazarević, pa i bosanski kralj Tvrtko II. Tvrtković.¹⁴⁶¹

Velik broj Dubrovčana koji su živjeli i djelovali u Srebrenici, Zvorniku i okolnim manjim rudarskim mjestima, svojim su oporukama ostavljali određen iznos novca za izdržavanje leprozorija. Jedan od takvih je i Simko Tasovčić koji je za leprozorij u Srebrenici oporukom ostavio 3 dukata.¹⁴⁶² Još jedan Dubrovčanin oporukom ostavlja dar za srebrenički leprozorij. Riječ je o Ivanu de Precho koji u svojoj oporuci daje i pobližu lokaciju gdje se on nalazio, a to je bilo nedaleko od njegova mlina uz rječicu Jadar.¹⁴⁶³

Fratri koji su se brinuli o leprozoriju nisu darove za njegovo izdržavanje dobivali samo u novcu. Prilozi su se davali i u odjeći. Dubrovčanin Laurencije, sin Marina Sorkočevića koji je djelovao i živio u Srebrenici, oporukom ostavlja spomenutoj instituciji jedno odijelo,¹⁴⁶⁴ a Dubrovčanin Ivan Crijević, također nastanjen u Srebrenici za leprozne ostavlja deset perpera.¹⁴⁶⁵

Leprozorij u Srebrenici, kao uostalom i u čitavoj Bosni, razlikovao se od onih u Dubrovniku i po broju oboljelih i po organizaciji samog života u njemu. U Bosni, pa tako i u Srebrenici, u toj ustanovi nije bio ograničen broj bolesnika, kako je to bilo u Dubrovniku. U Dubrovniku broj bolesnika nije prelazio 20.¹⁴⁶⁶ Franjevci u čitavoj Bosni, pa tako i u Srebrenici, nisu mogli ograničavati broj bolesnika jer je priljev leproznih koji su lutali ulicama grada i rudnika bio velik, stvarajući tako mogućnost još većeg širenja te bolesti u gradu, stoga su primali sve koji su se javljali. Samostan je bolesnike prihvaćao, prije svega, iz humanih razloga zbog čega su i dobivali tako velik broj darovnica u novcu, hrani ili odjeći.

S bolesnicima su kontaktirali isključivo franjevci koji su im bili posrednici u njihovoj vezi sa svijetom. I u tom pogledu opsluživanja bolesnika bilo je osjetne razlike u usporedbi s leproznima u Dubrovniku. U Dubrovniku su te ustanove bile strogo izolirane od ostalog svijeta, s potpunom samostalnom organizacijom života u njima. U Dubrovniku su opslužiteljci bili sami bolesnici, o čemu govori primjer izvjesnog Radonje, prokuratora. Na čelu leprozorija u Dubrovniku bio je starješina – capitaneus ili „capud leprosorum“.¹⁴⁶⁷ U Srebrenici se za leprozorij brinuo sam gvardijan, starješina samostana. On je bio posrednik između bolesnika i

¹⁴⁶¹ Živković – Solić – Stanojević, Leprozorijumi u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, str. 98.–99.

¹⁴⁶² Test. Not. vol. XIII, fol. 73^v, 20. X. 1440.; Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 96; Živković – Stolić – Kostić, Lepa u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, str. 99.

¹⁴⁶³ Test. Not. vol. X, fol. 10^v, 19. IV. 1438.; Živković – Stolić – Kostić, Lepa u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, str. 99.

¹⁴⁶⁴ Test. Not. vol. XII, fol. 117^v, 27. XII. 1436.

¹⁴⁶⁵ Test. Not. vol. IX, fol. 19^v–20 (1412.)

¹⁴⁶⁶ R. Jeremić – J. Tadić, Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika I, Beograd, 1939., str. 116.

¹⁴⁶⁷ Ref. vol. XXXIII, fol. 127, 15. XII. 1409.

vanjskog svijeta. Opskrbljivao je ustanovu svim materijalnim i duhovnim potrebama. Zajedno s ostalim članovima franjevačke zajednice vodio je brigu o liječenju leproznih i pokapanju umrlih.

Postoje indicije koje govore da u srebreničkom leprozoriju nije postojala stroga izolacija bolesnika. Dok su u Dubrovniku te ustanove bile ograđene visokim zidovima i žicom, u Srebrenici, a i u čitavoj Bosni to nije bio slučaj. Ni sami samostani nisu bili ograđeni visokim zidovima. Smatralo se da je dovoljno to što su građani izvan grada pa su tako bili odvojeni od svijeta. Mogli bismo reći da je svakodnevni život bolesnika bio usko povezan sa životom frataru u samostanu.¹⁴⁶⁸

Način sahranjivanja umrlih od lepre ostaje nedovoljno rasvijetljen. Može se pretpostaviti da im se način sahranjivanja donekle razlikovao od sahranjivanja običnih umrlih, kako bi se vodilo računa o širenju te opake bolesti. Umrle u srebreničkom leprozoriju sahranjivali su sami franjevci, a nisu rijetki slučajevi da su ih sahranjivali sami bolesnici iz leprozorija.¹⁴⁶⁹ Za njih su, kao i prokužene, postojala posebna groblja, a bilo je slučajeva da su takve mrtve bacali u živo vapno.

Osim lepre u Dubrovniku i mnogim bosanskim gradovima veliku je opasnost predstavljala i kuga. Prokužene su također stavljali u izolaciju kako bi se spriječilo širenje zaraze. I o njima se u Srebrenici brinu fratri, i to tako da se jedan od franjevac dragovoljno prihvatio te zadaće i posla svjestan da je i sam u velikoj opasnosti da bude zaražen bolešću. Umrli od kuge također su imali svoja posebna groblja, daleko izvan grada i doticaja sa svijetom. Njih su također bacali u živo vapno kako bi spriječili širenje zaraze. Bilo je pokušaja i liječenja te bolesti duhanom koji se stavljao na rane. Prema Kovačević-Kojić, velika epidemija kuge na bosanskom teritoriju pojavila se 1416. godine kada se Dubrovnik zatvarao prema kopnenoj strani kako bi spriječio ulazak bolesnog i siromašnog stanovništva iz Bosne i Srbije.¹⁴⁷⁰ Za razliku od Dubrovnika, gdje se uvodi zabrana kretanja, u Bosni pa tako i u Srebrenici, ona se nije provodila pa su zbog toga mnogo više i stradali bosanski gradovi za vrijeme velikih epidemija.

Malo je podataka o tome kako je stanovništvo Srebrenice i Zvornika tražilo medicinsku pomoć i kako su se liječili. Ljudi iz Srebrenice i Zvornika, pa tako i Dubrovčani koji su tamo živjeli, morali su tražiti pomoć ponajviše od narodnih liječnika – vidara. Dubrovački izvori spominju nekoliko takvih u Srebrenici, a jedan je od njih vidar Dubrovčanin Pribislav, koji je živio u djelovao u Srebrenici.¹⁴⁷¹

U Srebrenici su osim vidara radili i dubrovački liječnici, kao i liječnici iz talijanskih gradova koji su bili u službi dubrovačke vlade. Od dubrovačkih liječnika spomenuti su Marko

¹⁴⁶⁸ Živković – Stolić – Kostić, Leprozorijumi u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, str. 100.

¹⁴⁶⁹ Živković – Stolić – Kostić, Leprozorijumi u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, str. 100.

¹⁴⁷⁰ Kovačević-Kojić, Gradski život u Srbiji i Bosni, str. 221.

¹⁴⁷¹ Kovačević-Kojić, Gradski život u Srbiji i Bosni, str. 223.

koji u Srebrenici živi i radi od 1449. do 1462. godine te Stojko koji je u Srebrenici od 1419. do 1436. godine.¹⁴⁷² U tom rudarskom gradu živio je i djelovao liječnik Jacobo Jeronim iz Ferrare koji se osim liječničkih poslova bavio i kreditnom trgovinom.¹⁴⁷³ Osim navedenih, tamo je boravilo još nekoliko liječnika.

Vidari su bolesnicima pomagali na narodni način, ljekovitim travama i drugim ljekovitim napitcima, dok su liječnici to činili profesionalno, na stručan recepturski način uz odgovarajuće lijekove koje su držali u ljekarnama.¹⁴⁷⁴ U tu vrstu medicinskih usluga mogu se ubrojiti i berberi koji su obavljali manje kirurške zahvate. To su također bili Dubrovčani koji su se bavili prvenstveno brijačkim obrtom, ali su bili vični i u kirurškim poslovima. Sve u svemu, u Srebrenici i nešto manje u Zvorniku, stanovništvo je bilo relativno dobro zbrinuto djelovanjem više liječnika i narodnih medicinarara.

Na kraju spomenimo i trajne invalide: slijepe, bogalje, trajno ozlijeđene i nesposobne koje su crkvene institucije u Srebrenici zbrinjavale kroz karitativnu pomoć. I za njih su postojale ustanove trajnog zbrinjavanja koje su držali fratri, a koje su se izdržavale od oporučnog darivanja Dubrovčana, pa i domaćih ljudi.

¹⁴⁷² Kovačević, Dubrovčani zanatlije u Srebrenici, str. 37.

¹⁴⁷³ Cons. Min. vol. X, fol. 74, 3. VI. 1444.; fol. 70, 1. XI. 1444.; fol. 124^v, 19. I. 1445.; fol. 197^v, 29. VI. 1445.; vol. XIII., fol. 23^v, 23. X. 1451.

¹⁴⁷⁴ U sklopu Franjevačkog samostana u Dubrovniku je 1317. godine osnovana ljekarna koja se prvo bavila prodajom ljekovitih trava, ali su se u njoj kasnije počeli prodavati i pravi lijekovi. A. Borovečki, S. Lang, Povijesno-medicinski vodič kroz medicinu starog Dubrovnika, str. 20.

7. PRVE GODINE OSMANSKE PREVLASTI

Nakon što su Osmanlije zauzele Despotovinu 1459. godine, njihove osvajačke operacije nastavljene su i s lijeve obale rijeke Drine u Bosni da bi se domogli rudarskog područja srednjeg Podrinja. Na udaru su bili srebreničko i zvorničko područje te Usora, bolje rečeno istočni dijelovi Usore. Ti su krajevi najvjerojatnije potpali pod tursku vlast 1460. godine.¹⁴⁷⁵ Zaposjedanje Srebrenice i Zvornika od strane Osmanlija bilo je prožeto velikim zarobljavanjem tamošnjeg stanovništva, među kojima je bio i veliki broj Dubrovčana koji su se tamo zatekli. O tome nam svjedoče dubrovačke vijesti od 1. travnja 1462. godine. Tom je prilikom Jakob Radulinović u Srebrenici pomagao mnogim svojim sugrađanima da se oslobode turskog ropstva, zbog čega je izbio spor oko vraćanja troškova koje je tom prilikom Jakob imao. Dubrovačko Vijeće umoljenih donijelo je odluku kojom se naređuje dubrovačkim trgovcima da isplate pozajmicu tako da se ti troškovi raspodijele prema imetku, a ne prema zarobljenicima. Iz dokumenata saznajemo da je u Srebrenicu došao Turčin po imenu Kasum, da je u gradu pohvatao dobar broj Dubrovčana koji nisu uspjeli pobjeći i zatočio ih, a njihova imanja prisvojio.¹⁴⁷⁶ Oko tog se namirenja duže vremena vodio spor jer se Jakob Radulinović još 1469. godine žali da mu ti troškovi nisu podmireni.¹⁴⁷⁷ Zarobljeni Dubrovčani odvedeni su na Portu, gdje im je presuđeno da plate 5000 dukata.¹⁴⁷⁸

Turčin Kasum došao je u Dubrovnik u srpnju 1462. godine i tamo u ime sultana zatražio isplatu preostalog duga otkupnine zarobljenih Dubrovčana u iznosu od 815 dukata, od čega 15 dukata na ime njegovih troškova. Dubrovačko je Vijeće umoljenih 20. srpnja te godine donijelo odluku da spomenuti dug riješi komisija od triju članova vlastelina, zajedno s petoricom činovnika. Novac je konačno početkom kolovoza bio skupljen i predan njihovim trgovcima da ga sami isplate Kasumu.¹⁴⁷⁹

Iz svega bi se dalo zaključiti da su Osmanlije zaposjele Srebrenicu početkom 1460. godine. Pritom su zauzeli i Zvornik i Usoru. Prilikom zaposjedanja Srebrenice i Zvornika Dubrovčani su pretrpjeli veliku štetu o kojoj se raspravlja na Velikom vijeću 13. listopada 1462. godine. Nakon zaposjedanja Srebrenice i Zvornika, kao i susjednih rudarskih manjih mjesta, Turci nisu odmah proveli radikalnije mjere i promjene u upravi tih gradova. I na početku 1463. godine, u travnju, u Srebrenici je knez bio Dubrovčanin Živan Sirčević.¹⁴⁸⁰

¹⁴⁷⁵ A. Hadžić, Zvornik u drugoj polovini XV. i u XVI. vijeku, Godišnjak Društva istoričara Bosne i Hercegovine, Godina XVIII. (1968. – 1969.), Sarajevo, 1970., str. 141–263; str. 142.

¹⁴⁷⁶ Cons. Rog. vol. XVII, fol. 106; fol. 146, 3. VII. 1462.

¹⁴⁷⁷ Div. Not. vol. LII, fol. 163^v, 23. VI. 1469.; Usporedi: Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 86, nap. 9.

¹⁴⁷⁸ Božić, Dubrovnik i Turska, str. 250.

¹⁴⁷⁹ Božić, Dubrovnik i Turska, str. 251.

¹⁴⁸⁰ Cons. Rog. vol. XVII, fol. 201, 4. VI.; Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 87; nap. 11.

Šteta nastala pri zaposjedanju Srebrenice trebala se naknaditi tako što bi svi trgovci, i domaći i strani, na robu izvezenu u turske oblasti, uključujući tu i Srebrenicu, Zvornik i čitavu Usoru, kod plaćanja srpske carine na uobičajenu carinsku stopu nadoplatili još 1 % kako bi se na taj način namaknula sredstva za plaćanje nadoknade sultanu.¹⁴⁸¹

Da su Osmanlije zaposjele Srebrenicu i prije pada Bosne pod njihovu vlast, svjedoči još jedna važna okolnost. U najstarijem popisu Smederevskog sandžaka iz 15. stoljeća, poslije 1467. godine u njega su ulazili i kadiluk Srebrenica s nahijom Šubin, i u njemu vlast vrši srebrenički kadija koji ima vlast i nad Zvornikom.¹⁴⁸² Pad Srbije i Bosne pod osmansku vlast nije odmah doveo do smirivanja stanja na području Srebrenice i Zvornika. Širenje Osmanlija smetalo je Ugarskoj koja nije mogla dopustiti da se osmanska granica uspostavi na samoj rijeci Savi. Odmah nakon pada Bosne ugarski kralj Matijaš Korvin preuzeo je vojne akcije i uspio preoteti Turcima cijelu sjevernu Bosnu. Pritom je oživjela nada za Dubrovčane, pa i ostale stanovnike grada Srebrenice, da će se osloboditi Turaka.

Stanovnici Srebrenice, prije svega Dubrovčani, nastojali su iskoristiti te okolnosti kako bi osigurali svoja prijašnja prava. To se također odnosi na spomenute posjede Dabiživa Latinice koje je ugarski kralj Matijaš Korvin u Jajcu 14. prosinca 1463. godine svojom poveljom potvrdio, čime je dao prijašnja nasljedna prava nad tim dobrima u Srebrenici i okolici Dabižavinim unucima Mati, Nikoli i Petru.¹⁴⁸³

Matijaš Korvin naredne je 1464. godine vodio borbe s Turcima u dolini Drine. Tom je prilikom ugarski kralj opsjedao i Zvornik. Jedan je njegov odred tom prilikom upao i u Srebrenicu te opljačkao grad.¹⁴⁸⁴ Srebrenica je još jednom stradala od najezde despotove vojske i samih Osmanlija. Despot Vuk Grgurević opljačkao je Srebrenicu oko Nove godine.¹⁴⁸⁵ Još je žešći bio prepad ugarske vojske predvođene kraljem Matijašem Korvinom 1476. godine. Nakon što je ugarski kralj zauzeo Šabac, spremio je Matijaš Korvin jedan odred ugarske vojske uz Drinu u pravcu Srebrenice. Kada su se ti vojnici približili Srebrenici, uputili su izvidnicu od 150 konjanika zamaskiranih u turska odijela i tako posve mirno ušli u podgrađe Srebrenice. Bio je pazarni dan pa se skupilo dosta svijeta. Konjanici su se pomiješali s narodnom na tržnici.

U međuvremenu je došao i srpski despot Vuk Grgurević s glavninom vojske. Ušao je u grad Srebrenicu koja je brojila preko 70 kuća. Pritom je mnogo ljudi pobijeno, a preko 500 zarobljeno te je zaplijenjeno silno bogatstvo u vrijednosti od oko 127.000 aspri, pet tovara

¹⁴⁸¹ Božić, Dubrovnik i Turska, str. 252.

¹⁴⁸² Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 87.

¹⁴⁸³ Gelcich – Thallóczy, Dipl. Rag., str. 620.

¹⁴⁸⁴ Za istoriju rudarstva I, str. 88.

¹⁴⁸⁵ Lam. de foris, vol. XLII, fol. 212^v, 22. I. 1471.

srebra, inače vlasništvo sultana, kao i brojna druga roba, među kojom je prednjačila svilena tkanina. Srebrenička varoš pritom je bila spaljena.¹⁴⁸⁶

Srebrenica je konačno pala pod tursku vlast šezdesetih godina 15. stoljeća, što je značilo i kraj njezina stalnog gospodarskog uspona. Prvih godina uspostave turske vlasti okolnosti se nisu bitno promijenile. I dalje je ona ostala još desetljeće ili dva glavni rudnik srebra i olova, s relativno velikim brojem prisutnih Dubrovčanima. I za Osmanlije je Srebrenica bila izvor velikih prihoda od rudnika, kako Srebrenice, tako i onih okolnih u manjim mjestima. Podatak iz 1464. godine procjenjuje prihode od Srebrenice na 24.000 guldena.¹⁴⁸⁷ U usporedbi s godinom 1458. kad su ti prihodi iznosili 30.00 dukata, vidimo da Srebrenica još nije pokazivala znakove osjetnog opadanja. Može se govoriti samo o određenom zastoju koji karakterizira nesređeno stanje zbog rata i drugih izvanrednih okolnosti.

Dubrovačka se kolonija u Srebrenici zadržala i nakon turskog zaposjedanja. Vijesti o dubrovačkim poslovanjima u tom gradu i dalje su tekle bez prekida.¹⁴⁸⁸ O jačini dubrovačke kolonije u Srebrenici potvrđuje i činjenica da su od studenog 1475. do veljače 1483. godine jedanaest puta u tom gradu birani konzuli iz redova Dubrovčana.¹⁴⁸⁹ Dubrovčani su i dalje zakupljivali rudnike i carine u Srebrenici i Zvorniku. Godine 1467. spominje se Dubrovčanin Paskoje Romega koji je zakupio Srebrenicu, Crnču, Zajaču i Krupanj.¹⁴⁹⁰

Zbog tih su poslova nastajali sukobi između zakupnika i turskih vlasti, ali i među samim Dubrovčanima. Morala je intervenirati dubrovačka vlada i knez, koji su odlučili ispitati sudjeluje li njihov građanin Radoje Radaković u carini u Srebrenici, koju ima njegov brat Radić.¹⁴⁹¹ I dalje su Dubrovčani održavali čvrste trgovinske veze s domaćim stanovništvom. Predmet trgovine bilo je i srebro, ali pod strožom kontrolom turskih vlasti i preko trgovinskih zakupaca. Zato možemo reći da trgovinska aktivnost Dubrovčana u njihovim kolonijama Srebrenici i Zvorniku ne prestaje gotovo do kraja 15. stoljeća. Ipak se može reći da obujam trgovine nije istovjetan pa ni približan onomu iz doba prevlasti Despotovine ili bosanskih kraljeva. Pokazuje to i podatak o vrijednosti zakupa srebreničkih rudnika i onih u njezinoj okolini. Tako je spomenuti Dubrovčanin Paskoje Romega (Čeljubinović) zakupio Srebrenicu, Crnču, Zajaču i Krupanj za sedam tisuća dukata.¹⁴⁹² Uspoređujući to s podacima iz vremena Despotovine, očigledno je

¹⁴⁸⁶ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 88.

¹⁴⁸⁷ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 88.

¹⁴⁸⁸ Div. Not. vol. XXX, fol. 2^v; vol. XXXIV, fol. 13; vol. XXXV, fol. 60^v; vol. XXXVII, fol. 15^v–16^v; vol. XLI, fol. 182^v; vol. XLIII, fol. 18; vol. XLV, fol. 86; vol. LII, fol. 163^v; vol. LXIV, fol. 133; fol. 137; fol. 157–158; vol. LVIII, fol. 139, vol. LXVIII, fol. 151; vol. LXIX, fol. 127.

¹⁴⁸⁹ Cons. Min. vol. XX, fol. 7^v, 23. XI. 1475.; fol. 190^v, fol. 3. VIII. 1477.; vol. XXI, fol. 20, 20. X. 1478.; fol. 75, 19. I. 1479.; fol. 84, 19. VIII. 1479.; fol. 116^v, 1. II. 1480; fol. 179, 24. XI. 1480.; fol. 203, 1. III. 1480.; vol. XXII, fol. 63, 6. II. 1483.

¹⁴⁹⁰ Stojanović, *Povelje i pisma I/2*, str. 243–244.

¹⁴⁹¹ Cons. Rog. vol. XXII, fol. 302, 6. IV. 1476.

¹⁴⁹² Božić, *Dubrovnik i turska*, str. 317.

srozavanje podrinskih rudnika, ne samo Srebrenice, već i okolnih mjesta: Crnče, Zajače i Krupnja jer se za sve njih dobije samo jedna četvrtina onoga što se ranije dobivalo samo za Srebrenicu. Činjenica je da Srebrenica više nije mogla biti ono što je bila u prvoj polovici 15. stoljeća. Iako je Sulejman Veličanstveni pokušavao srediti prilike i stanje u rudnicima i zaustaviti propadanje rudarstva na Balkanu, stanje u Osmanskom carstvu odavalo je druge prioritete.

Propadanje dubrovačke kolonije u Srebrenici posebno je uočljivo ako se usporede izbori i djelovanje konzulata u tom gradu u prvoj polovici 15. stoljeća s prilikama iz druge polovice stoljeća. Usporedbe radi, spomenimo da je u Srebrenici 1445. godine birano 30 konzulata, dok ih je 1458. godine svega dva, a godinu dana poslije (1459.) samo jedan. Stanje se narednih godina nešto popravilo pa je tako 1460. godine u Srebrenici bilo 12 konzula, godinu poslije (1461.) samo dva, a 1462. godine osam. Padom Srebrenice pod tursku vlast broj konzula u stalnom je opadanju. Tako ih je 1463. godine bilo tri, a 1464. godine samo jedan, a onda naredne tri godine (1465., 1466. i 1467.) uopće ih nema Srebrenici. U sljedećim trima godinama ima ih po tri.¹⁴⁹³

Od pada Bosne pod Turke broj konzula je minimalan. Mnogo je manje i sporova među Dubrovčanima u Srebrenici i Zvorniku, što ukazuje na činjenicu da se i broj Dubrovčana u tim mjestima osjetno smanjio turskim zaposjedanjem tih dvaju gradova. Srebrenica i Zvornik u gospodarskom su smislu izgubili svoje značenje kakvo su imali prije.

Osjetno se smanjio broj dubrovačke vlastele u Srebrenici i Zvorniku. Oni se vraćaju u Dubrovnik, što zbog opasnosti, a što i zbog promijenjenih uvjeta poslovanja u čitavoj Bosni, pa tako i u Srebrenici i Zvorniku. Zbog njihova odljeva za sudce i konzule se sve češće biraju i pučani u tim mjestima, kao i drugim dubrovačkim kolonijama u Bosni i Srbiji. I ono malo vlastele što je ostalo, radilo je na likvidaciji društava (colegancija) ili su poslovali iz Dubrovnika preko svojih partnera. Malo je u tim mjestima Dubrovčana koji se ističu svojim poslovanjem kao što su to nekada bili Latinice, Stipašinovići, Kasele i drugi. Sina Paoka Stipašinovića, primjerice, nalazimo samo jednom u Srebrenici nakon pada tog grada pod tursku vlast. Ivan, sin Paoka Stipašinovića, koji živi u Srebrenici, spominje se samo jednom i to 1501. godine u poslovnim aktivnostima.¹⁴⁹⁴

U prvim dvama desetljećima turske vlasti Dubrovčani su ondje još donekle prisutni i aktivni u kreditno-trgovinskim poslovima, zakupima rudnika i trgova te carine, s obzirom na to da su turske vlasti još neko vrijeme poštovale i sudsku autonomiju uređenu po saskim običajima i rudarskim propisima. U prvim dvama desetljećima turske prevlasti u Srebrenici i Zvorniku na prvi je pogled sve djelovalo kao da je po starom. Međusobne sporove i dalje su rješavali

¹⁴⁹³ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 89.

¹⁴⁹⁴ Div. Not. vol. LXXXI, fol. 11, 29. X.

Dubrovčani sami među sobom, preko konzula i sudaca, a sporove s drugim namještenicima tih gradova preko mješovitih sudova. Novina u svemu tome sastoji se u tome da ukoliko se netko ogriješi i spori, ne ide više pred kneza i vijeće purgara, nego pred turskog kadiju. Pokazuje to primjer Ivana Božidarevića koji se žali da ga je sugrađanin Vladoje Herković odveo pred kadiju 1479. godine.¹⁴⁹⁵

Sve je manje Dubrovčana vlasnika rudarskih jama i topionica; imaju još pokoju baštinu samo u Srebrenici i okolnim manjim rudarskim mjestima: Zajači, Crnči, Sasima, Bohorini i drugima.¹⁴⁹⁶ Malo je Dubrovčana kao zakupnika srebreničke i zborničke carine. Jedan je od rijetkih Radoje Radaković koji se u tom svojstvu zajedno s bratom Radićem¹⁴⁹⁷ pojavljuje 1476. godine. Čitava organizacija rudarske proizvodnje i vlasništva jama nije se bitno promijenila. I dalje su postojali valturci, hutmani i drugi stručnjaci rudarske proizvodnje. I dalje se iz Srebrenice izvozilo srebro. Dubrovčanin Juraj Petičević uzeo je od sugrađanina Orsata Zamanjića 210 dukata kojima će kupiti srebro u Srebrenici 1462. godine.¹⁴⁹⁸ Dubrovački plemić Marin Gučetić uložio je znatan iznos novca u kupnju srebra u Srebrenici, dao je sugrađaninu Radoju Radakoviću, zvanom Kučetić 500 dukata; drugom Dubrovčaninu Nikoli Miladinoviću 350 u prvom navratu, potom 250 i na kraju 400 dukata; Radoju Radakoviću, zvanom Kučetić, još jedanput 300 i 700 dukata; Nikoli Milutinoviću i Radihni Tvrtkoviću 500; te Kučetiću još jedanput 910 dukata. Za samo dvije godine u kupnju srebra iz Srebrenice uložio je preko 3900 dukata.¹⁴⁹⁹

I Dubrovčanin Jeronim Gradić uložio je 650 dukata u kupnju srebra iz Srebrenice.¹⁵⁰⁰ Poslije 1470. godine podatci o trgovini srebrom između Dubrovčana i domaćih ljudi i vlasnika rudnika u Srebrenici i okolnim mjestima znatno su rjeđi. Spomenuti Gučetić za navedeni je iznos mogao dobiti najviše do 500 litara srebra, a Jeronim Gradić samo 80 litara.¹⁵⁰¹

Turske su vlasti uspostavile strožu kontrolu prodaje srebra i trgovine tim plemenitim metalima pa su se Dubrovčani koji su ostali u Srebrenici i Zborniku zadovoljavali kupnjom olova. Sve su više rasli podatci o trgovini tim metalom. Samo 1493. godine prodano je 20 milijara olova, pet godina poslije 30 milijara, a 1500. godine 12 milijara, što se procjenjuje na 108 dukata.¹⁵⁰² Dubrovčani više ne odustaju ni od trgovine gletom. Ona se sada sve više

¹⁴⁹⁵ Lam. de foris vol. XLVIII, fol. 51, 29. VI.; vol. XLIII, fol. 268, 16. VIII. 1474.

¹⁴⁹⁶ Popović-Radenković, O trgovačkim odnosima Dubrovnika sa Bosnom i Hercegovinom, str. 9.

¹⁴⁹⁷ Cons. Rog. vol. XXII, fol. 301^v, 6. IV.

¹⁴⁹⁸ Lam. de foris vol. XXXVI, fol. 52, 13. XI. 1464.

¹⁴⁹⁹ Deb. Not. vol. XXXVIII, fol. 1, 29. XII. 1469. (1468.); fol. 1^v, 30. XII. 1469. (1468.); fol. 15, 18. II. 1469.; fol. 43^v, 19. V. 1464.; fol. 58^v, 1. VII. 1460.; fol. 96^v, 11. X. 1469.; vol. XXXIX, fol. 88^v, 14. XI. 1470.; fol. 97^v, 3. XII. 1470.

¹⁵⁰⁰ Deb. Not. vol. XXXVIII, fol. 45^v, 25. V. 1469.; vol. XXXIX, fol. 97, 3. VII. 1470.

¹⁵⁰¹ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 91.

¹⁵⁰² Deb. Not. vol. LV, fol. 180, 18. IX.; vol. LIX, fol. 119, 29. I. 1498.; vol. LX, fol. 90^v, 9. VII. 1500.

spominje u trgovini u znatnijim količinama. U prvom desetljeću turske vlasti nad Srebrenicom i Zvornikom prilično je dosta podataka o kupoprodaji srebra od strane Dubrovčana, a nešto kasnije tih je podataka sve manje. Ni ti podatci iz prvog desetljeća osmanske prevlasti zapravo ne daju objektivnu sliku prometa srebrom u Srebrenici i Zvorniku od strane Dubrovčana. Primjerice, spomenuti Marin Gučetić, jedan od većih kupaca srebra, za uloženi iznos novca od blizu 4000 dukata mogao je kupiti oko 500 litara.¹⁵⁰³

Iznesene činjenice ne znače da je u Srebrenici i okolnim manjim rudnicima smanjena proizvodnja srebra. Prije bi se reklo da su turske vlasti ograničile trgovanje tim plemenitim metalom. Prvih desetljeća turske vlasti u tim gradovima veći broj domaćih ljudi trguje s Dubrovčanima, i to onima naseljenim u Dubrovniku. Riječ je uglavnom o sitnim trgovcima. Čak i jedan broj domaćih trgovaca koji su snabdjevači Dubrovnika tim plemenitim metalom sve se više seli u Dubrovnik bježeći pred osmanskim vlastima.

Nakon što je sultan Mehmed II. zauzeo Bosnu, predao je gotovo sve rudnike olova i srebra Hodži Bajazitu i Vitozu Hošu Kadamu, koji je za 7000 dukata Dubrovčaninu Paskoju Romegi prodao rudarska mjesta koja su nekad bila despotove zemlje: Srebrenicu, Crnču, Zajaču i Krupanj. Sultan je zbog tog zakupa morao intervenirati kod dubrovačke vlade 1467. i 1468. godine, tražeći da se proda imanje Paskoja Romege kako bi se od njega namirio dug u iznosu od 2700 dukata. Sljedeće se godine taj dug popeo na 3000 dukata.¹⁵⁰⁴

Prva dva desetljeća osmanske prevlasti u Srebrenici i Zvorniku nalazimo pokojeg Dubrovčanina kao zakupnika tamošnjih carina. Najčešće se spominje ime Živka Pripčinovića, trgovca. Nalazimo ga još 1462. godine u grupi dubrovačkih trgovaca koji su bili oglobljeni na Porti u iznosu od 5000 dukata.¹⁵⁰⁵ Živko Pripčinović još je dosta vremena proveo u Srebrenici nakon uspostave turske prevlasti. Vidimo ga tamo još 1469. i 1470. godine kada je bio u jednom dubrovačkom poklisarstvu, koje je pošlo na pregovore kod Isa-bega u Vrhbosnu i kada je posudio 100 dukata za podmićivanje turskih dužnosnika.¹⁵⁰⁶ Taj dubrovački trgovac bio je u službi izaslanika Isa-bega pri odlasku u Dubrovnik kako bi tamo zamolio dubrovačku vladu da Isa-begu ustupi jednog svojeg čovjeka koji bi išao napuljskom kralju. Vlada mu je izašla u susret i izabrala Nikolu Palmotića da se prihvati te misije.¹⁵⁰⁷

Carinu u Srebrenici držao je Dubrovčanin Radić Radaković, zvani Kozica 1476. godine. Oko tog zakupa nastao je spor pa je krajem ožujka te godine došao sultanov sklav, poslanik Bali-bega Malkovića, Vlah Svinjarević i poslanik subaše Atmađe, Radonja Dijak, zahtijevajući da se

¹⁵⁰³ Dinić, *Za istoriju rudarstva I*, str. 90/1.

¹⁵⁰⁴ Stojanović, *Povelje i pisma I/2*, str. 243–244.; Božić, *Dubrovnik i Turska*, str., 317; str. 245–246.

¹⁵⁰⁵ Cons. Rog. vol. XVIII, fol. 254; fol. 261^v.

¹⁵⁰⁶ Cons. Rog. vol. XX, fol. 228, 20. II. 1470.

¹⁵⁰⁷ Cons. Rog. vol. XX, fol. 236 (1470.)

isplate svi dugovi Radića Radakovića i njegova brata Radoja. Optuženik je tvrdio da nije sudjelovao zajedno s bratom u zakupu srebreničke carine. Vijeće umoljenih zahtijevalo je od kneza i Malog vijeća da to utvrde.¹⁵⁰⁸ Dugove Radića Kozice odbijali su Dubrovčani dugo vremena isplatiti jer se pitanje duga potezalo i na početku 1478. godine. Radilo se o 608 dukata potraživanja iz zakupa carine u Srebrenici.¹⁵⁰⁹

Jedan broj Dubrovčana ostao je u Srebrenici i Zvorniku nakon što su ta dva grada pala pod osmansku vlast. Neki su se ipak vratili u Dubrovnik. Jedan od takvih je i Srebreničanin Budislav, koji se preselio u Dubrovnik i tamo sastavio svoju oporuku u kojoj spominje svoja dva sina Lorenca i Radivoja.¹⁵¹⁰

Vrlo brzo nakon zaposjedanja Srebrenice i Zvornika, kao i drugih gradova u Bosni i Despotovini, dubrovačko Vijeće umoljenih odobrilo je 21. srpnja 1463. godine svojim građanima da mogu ići u Bosnu, ali na početku bez robe.¹⁵¹¹ Zanimljivo je da su čitave dubrovačke obitelji još te godine boravile u Srebrenici. Udovica Dubrovčanina Budislava daje 120 dukata u miraz Srebreničaninu Andriji, sinu obrtnika, zlatara Jakova, koji je oženio njezinu kćer Marušu. Novac je dan za poslovanje, a jamac u tom poslu bio je jedan dubrovački krznar u Srebrenici.¹⁵¹² Te 1463. godine u Dubrovnik je bilo dopremljeno vrlo mnogo srebra, što iz Srebrenice, što iz ostalih bosanskih rudnika. Nešto veću količinu dopremili su Dubrovčani u Srebrenici Stjepan i Paskoje Radonić, zvani Bjelašević. Srebro su zaprimili od Juraja i Miha Stojkovića, u vrijednosti dviju pošiljki, prve 810, a druge 350 dukata.¹⁵¹³

U novim uvjetima poslovanja jedan manji broj Dubrovčana koji je ostalo u Srebrenici i Zvorniku, čini se, dobro se snašao. Među takvima su Juraj i Bokčić Petićević koji su podigli kredit u Dubrovniku. Za Bokčića se tvrdi da je trgovao u Srebrenici tijekom 1465. godine.¹⁵¹⁴ Među dubrovačke trgovce u Srebrenici koji posluju pod osmanskom vlašću bili su Ivan Gostojević i Radivoj, sin Nikole Vrlića.¹⁵¹⁵ Ipak je jedan od vodećih trgovaca i zakupaca u Srebrenici bio Dubrovčanin Radonja Vračević, koji je poslovao u partnerstvu s jednim članom plemićke obitelji Gučetića. U tom je partnerstvu Gučetić ostao dužan Radonji Vračeviću iznos od 300 dukata koje je morao izmiriti najkasnije za dvije godine. Radonja je imao spor i sa svojim nekadašnjim slugom, Dubrovčaninom Ivanom 1467. godine.¹⁵¹⁶

¹⁵⁰⁸ Cons. Rog. vol. XXII, fol. 296^v; fol. 300; fol. 302.

¹⁵⁰⁹ Stojanović, Povelje i pisma I/2, str. 266.; Cons. Rog. vol. XXIII, fol. 4; fol. 4^v, fol. 188^v.

¹⁵¹⁰ Test. Not. vol. XVIII, fol. 47–48 (1462.); Usporedi: Dinić-Knežević, Migracije, str. 175.

¹⁵¹¹ Č. Truhelka, Dubrovačke vijesti o godini 1463., Glasnik Zemaljskog muzeja br. XXII, Sarajevo, 1909., str. 19.

¹⁵¹² Div. Not. vol. XLVII, fol. 62, 7. IX. 1463.

¹⁵¹³ Deb. Not. vol. XXXVI, fol. 197, 8. IV. 1465. (kasirano 28. X. 1466.)

¹⁵¹⁴ Deb. Not. vol. XXXVII, fol. 56; fol. 273.

¹⁵¹⁵ Deb. Not. vol. XXXVIII, fol. 2; fol. 118^v (1468.)

¹⁵¹⁶ Deb. Not. vol. XXXVII, fol. 165, 7.II.; Div. Not. vol. XLIV, fol. 193^v; fol. 145 (1466.); fol. 159 (1466.)

Sedamdesetih godina 15. stoljeća, kada se osmanska vlast već potpuno učvrstila u Srebrenici i Zvorniku, znatno se povećao domaći sloj koji trguje s Dubrovčanima u Dubrovniku. Zajmoprimci u Dubrovniku pored ostalih bili su Vučihna Miobratović, Nikola Miladinović, Budislav Tvrtković, Radašin Brajanović, Ivan Sirmić, Radonja Cvjetković, Nikola i Miljko Pribinjić, Božidar Ratković, Marin Dobrivojević, Radmilo Rogosalić zvani Hercotić, Radoje Radanović zvani Kučetić, Radovan Grdijević, Radoje Krajčinović, Vukac Milojević, Vukan Vukosalić, Jakob Radamonović i drugi.¹⁵¹⁷ Svi su oni najvećim dijelom trgovali srebrom. I jedan broj obrtnika, prije svih zlatari, boravili su u Srebrenici. Neki od njih kao dubrovački uglednici birani su za epitrope zaostavštine Dubrovčana u Srebrenici i Zvorniku. Jedan od takvih je i Radivoje Mleković.¹⁵¹⁸ Iz brojnih zadužnica vidimo da su u Srebrenici još uvijek djelovali stari zanati. Osim zlatara susreću se i kopači, kovači, hutmani, krojači, mesari i drugi obrtnici. Veliki broj njih također se bavio trgovinom srebra, olova i glete. Navode se tako kao dužnici jedne kolegancije čiji su partneri Stjepan Bjelošević i Marin Dobrijević iz 1474. godine, vojvoda Derviš, Mitoš s okna Prikina, Gregor Longo, kopač; Radivac, kopač; Đunđo, kopač; Radivoje Brajković, kopač; Miladin, hutman; Prvjan, krojač; Mihovil, mesar; Radivoje Mleković, zlatar i brojni drugi.¹⁵¹⁹ Zbog dugova su srebrenički trgovci pozivani na sud u Dubrovnik, kao primjerice Vukosav.¹⁵²⁰

Bio je i u to vrijeme osmanske prevlasti velik broj pljački i otimačina, kao i bježanja u Dubrovnik. Jedan od takvih je primjer Bernarda Mlekovića koji je svojem partneru Juraju Petičeviću, kada je odlazio u Višegrad, provalio u kuću i s opljačkanim plijenom pobjegao u Dubrovnik.¹⁵²¹ Bilo je i ubojstava koja su navela brojne Dubrovčane da napuste grad i vrate se u Dubrovnik. Tako je u Srebrenici ubijen bastard (kopilan) Gradić koji bio egzekutor u skupljanju dugova pokojnog Vukašina Dobrojevića iz Dubrovnika.¹⁵²²

Dolaskom Turaka i njihovim ovladavanjem Srebrenicom i Zvornikom započela je i islamizacija tamošnjeg stanovništva. S obzirom na tradiciju katoličanstva u Dubrovniku tamošnje stanovništvo koje je boravilo u tim dvama gradovima povlačilo se u Dubrovnik kako bi izbjegli islamizaciju. Nesigurnost u poslovanju i boravku u Srebrenici i Zvorniku natjerali su velik broj Dubrovčana da se presele u Dubrovnik. S njihovim odlaskom polako odumire i

¹⁵¹⁷ Deb. Not. vol. XXXIX, fol. 158^v; fol. 159^v; fol. 88; vol. XL, fol. 21; fol. 48^v; fol. 125^v; fol. 176; fol. 176^v; fol. 196; fol. 81; fol. 81^v; fol. 83; vol. XLI, fol. 50^v; vol. XLII, fol. 187; vol. XLIII, fol. 106; fol. 111^v, fol. 131^v; fol. 133; fol. 137; vol. XLV, fol. 89; fol. 154^v; fol. 159; fol. 198; vol. XLVI, fol. 8 – 9^v; fol. 41; fol. 41^v; fol. 87^v; fol. 98; fol. 117; fol. 118; fol. 120; fol. 134; fol. 142^v; fol. 143; fol. 139; fol. 197^v; fol. 145; vol. XLVII, fol. 103^v; fol. 104; fol. 29^v; fol. 32; fol. 141; fol. 163; fol. 180.

¹⁵¹⁸ Div. Not. vol. XXXIX, fol. 189.

¹⁵¹⁹ Div. Not. vol. LVIII, fol. 101^v–106, 9. I. 1475.; Div. Canc. vol. LXXX, fol. 130; vol. LXXIX, fol. 180^v; fol. 206.

¹⁵²⁰ Cons. Rog. vol. XXV, fol. 222, 1. X. 1488.

¹⁵²¹ B. Hrabak, Bosanski trgovci katolici (XI. – XVIII. vek), Iz stare prošlosti Bosne i Hercegovine, knj. IV, Beograd, 2008., str. 166.

¹⁵²² Div. Canc. vol. LXXXVIII, fol. 46, 8. VI. 1491.

gospodarska aktivnost Srebrenice, a važnost u upravnom pogledu dobiva Zvornik. Srebrenica je sve više gubila životnu snagu koju je imala u prvoj polovici 15. stoljeća, tako da je njezino nekadašnje sjajno doba pripadalo prošlosti.

I druga rudarska mjesta poput Zajače, Crnče, Sasa i Krupnja jedva daju znakove života. Dubrovačke kolonije u njima više ne postoje. Među zadnjim slučajevima nalazimo 24. travnja 1460. godine da se tamo imenuju konzuli i sudci, a takav je slučaj i sa samom Srebrenicom.¹⁵²³ I u ovom se slučaju radi o ljudima čije je stalno mjesto boravka Srebrenica. Riječ je o Paskoju Čeljubinoviću, zvanom Romega, koji je bio i zakupac carine u Srebrenici, Zajači, Crnči i Krupnju.¹⁵²⁴ Sve je učestalija bila pojava likvidacija dubrovačkih posjeda u tim mjestima.

Pokazuje to oporuka Paskoja Marotića u kojoj, pored ostalog, naređuje rasprodaju svojih nekretnina: kuća, mlinova, topionica i drugih dobara.¹⁵²⁵ Širenje turske vlasti u srednjem Podrinju donijelo je promjene i u upravnom pogledu. Podrinje sa Srebrenicom i Zvornikom pali su pod Smederevski sandžak. Tu je odmah izvršena daljnja teritorijalna podjela, vojno-administrativna i sudska. Smederevski sandžak-beg u zvorničkom je području postavio svoja vojno-administrativna tijela vlasti. Istodobno su postavljena i sudska tijela vlasti, kadije u Zvorniku i Srebrenici. Takva je podjela ostala samo prva dva desetljeća, do osnivanja Zvorničkog sandžaka za koji se ne zna točan datum osnivanja. Pretpostavlja se da je to bilo između 1478. i 1483. godine, po svemu sudeći 1480. ili početkom 1481. godine.¹⁵²⁶

Srebrenica je kao i Zvornik u tom novom ustroju vlasti postala samo nahija. U bosanskom dijelu Zvorničkog sandžaka u prvim godinama turske vlasti došlo je do značajnih etničkih i vjerskih promjena. Prema popisu iz 1476./1477. godine u tom je kraju ostalo dosta pustih naselja. I neki trgovi na putovima u srebreničkom kraju spominju se kao opustjeli. Nestalo je tu i nekoliko katoličkih crkava (u Crnči, Čaglju i Teočaku), a neke katoličke crkve nestale su nešto kasnije, i to kao rezultat pojačane islamizacije i širenja muslimanskog stanovništva u Srebrenici i Zvorniku.

Dubrovčani su pod kraj 15. stoljeća gotovo svi napustili Srebrenicu i Zvornik osim iznimaka koje su se našle u službi turskog dvora i turskih vlasti. Zvornik dobiva sve veću važnost u osmansko vrijeme jer je bio odskočna daska za daljnja turska osvajanja, a Srebrenica je izgubila svoje i gospodarsko i upravno značenje. Odlaskom Dubrovčana i većeg broja domaćeg katoličkog življa u Dubrovnik još su neko vrijeme ostali tamo franjevci, koji su se također morali povlačiti prema sjeveru ostavljajući napuštene bogomolje koje će turske vlasti pretvoriti u džamije (neke od crkava u Srebrenici i Zvorniku).

¹⁵²³ Cons. Min. vol. XV, fol. 97.

¹⁵²⁴ Dinić, Za istoriju rudarstva I, str. 92.

¹⁵²⁵ Test. Not. vol. XVIII, fol. 99, 4. VII. 1464.

¹⁵²⁶ Handžić, Zvornik u drugoj polovini XV. i u XVI. vijeku, str. 143.

Srebrenica i Zvornik poprimaju i posve druge značajke u kulturi. Tamo je prevladala orijentalna kultura, a tragovi zapadne kulture koja je tamo došla najvećim dijelom posredstvom Dubrovčana gotovo potpuno nestaju. Zato se postavlja pitanje što je Srebrenica bez Dubrovčana. Odgovor bi bio: obična kasaba, kao i Zvornik, koji i nije imao tako epohalan razvoj u usporedbi sa Srebrenicom.

8. ZAKLJUČAK

Srebrenica i Zvornik istaknuta su gradska naselja srednjovjekovne bosanske države u kojima Dubrovčani formiraju svoje kolonije te ondje borave duže ili kraće vrijeme. Povoljan geografski položaj i rudno bogatstvo doveli su u to područje mnoštvo dubrovačkih naseljenika koji su ondje razvijali svoje poslove i ostavili trag vlastite kulture.

Ubrzani razvoj Srebrenice bio je usko povezan s padom proizvodnje srebra na europskom tržištu sredinom 14. stoljeća i njegovom velikom potražnjom, čime je područje nekadašnje Domavije ponovno oživjelo i otvorilo vrata onim Dubrovčanima koji su tamo zakupljivali rudarske jame te kao trgovci nastavili sasku rudarsku tradiciju. Rudarstvo u Srebrenici bilo je organizirano na isti način kao i u ostalim rudarskim mjestima u Bosni i izvan nje, a visoka razina proizvodnje uz primjenu novih tehnika rada rezultirala je time da su srebrenički rudari sloveli kao vrhunski stručnjaci koji su bili traženi i izvan granica svoje zemlje. Uz Srebrenicu procvat doživljava i druga dubrovačka kolonija – Zvornik koji se afirmirao u važno trgovinsko središte. Strateška važnost Zvornika očitovala se u njegovu dobrom položaju, s obzirom na to da se nalazio na važnom cestovnom raskrižju putova koji su vodili za Ugarsku, Srbiju, Slavoniju i Srijem.

U 15. stoljeću političke prilike nisu bile stabilne. U Srebrenici i Zvorniku smjenjivala se vlast između bosanskih kraljeva i velikaša te ugarskog kralja. Nakon što je Stevan Lazarević od Sigismunda dobio Srebrenicu, teškim je nametima i carinama izazivao nezadovoljstvo Dubrovčana i domaćeg stanovništva uključenog u razne vidove poslovanja. Nakon smrti Stevana Lazarevića 1427. godine vlast u Despotovini preuzima Đurađ Branković za čije je vladavine zabilježen najveći priljev dubrovačkih trgovaca u Srebrenicu i Zvornik u kome je 1428. godine boravilo čak 238 Dubrovčana, što kazuje da im je u nekim segmentima odgovarala fiskalna politika koju je vodio despot Đurađ, dok se njihova povezanost s maticom zemljom očitovala u stalnoj diplomatskoj aktivnosti dubrovačkih vlasti koja je štitila svoje građane. Potpadanje Srebrenice i Zvornika pod srpsku vlast značio je promjenu u njihovoj političkoj povijesti i ono što je mnogo važnije, značilo je promjenu u gospodarskim odnosima, čime su prestali vrijediti zakoni o rudnicima Bosne u srednjem vijeku, koji su tada zamijenjeni onima o rudnicima Despotovine. Osim toga, za vrijeme vladavine srpskih despota u Srebrenici i Zvorniku bosanski je kralj Tvrtko II. pokušao uspostaviti svoju vlast. Međutim, ti su gradovi bili pod vlašću despota sve do 1439. godine kada su vlast na kratko uspostavili Osmanlije. Koliki su značaj imale Srebrenica i Zvornik, svjedoče i podatci da se u razdoblju od 1439. pa do kraja prve polovice 15. stoljeća vlast u gradovima nekoliko puta smjenjivala sve dok ih 1462. godine u potpunosti nisu zauzeli Osmanlije.

Srebrenica i Zvornik bili su nastanjeni plemićima i pučanima podrijetlom iz Dubrovnika. Vlastela je redovito bila birana u sudske komisije, kao konzuli ili sudci, a njihova se moć očitovala u tome koliko su puta članovi pojedine obitelji bili birani u komisije. Među najistaknutije se ubrajaju Gučetići, Sorkočevići i Gundulići. Kada je u Dubrovniku na položaju kneza, člana Malog vijeća ili Velikog vijeća bio netko, naprimjer iz obitelji Gučetića, i u Zvorniku i u Srebrenici na položaju konzula bili su iz te obitelji češće nego članovi druge dvije, i obrnuto. Nasuprot njima, u Srebrenici i Zvorniku postojao je i nemali broj dubrovačkih pučana koji su se obogatili te time dobili važnu ulogu u političkoj i gospodarskoj sferi života obaju gradskih naselja, čime su neki od njih također bili birani u sudske komisije po uzoru na vlastelu. Primjer je to s obitelji Kolina Veltrana ili Paoka Stipašinića. Mnogi od njih bili su uključeni u kreditno-trgovinske poslove sa svojim sugrađanima, domaćim ljudima ili čak strancima, pri čemu Srebrenica i Zvornik postaju poznati kreditno-trgovinski centri koji zajedno sa stanovništvom obližnjih sela sudjeluju u razmjeni proizvoda i razvoju gospodarskih odnosa. Osim njih, u Srebrenici i Zvorniku živjelo je i domicilno stanovništvo koje nije uživalo isti pravni status kao Dubrovčani. Oni su se, po uzoru na dubrovačke doseljenike, počeli baviti trgovinom i raznim obrtima, preuzevši nove metode rada i način života, čime su neki od njih zbog svojih zasluga bili primljeni u red dubrovačkog građanstva.

U Srebrenici je postojala kovnica novca, otvorena za vrijeme despota Stevana Lazarevića 1417. godine, kao i carina, tako da Dubrovčane nalazimo i kao zakupnike carina koji su se morali prilagođavali smjeni vlasti. Zakupi su carina uz velik profit donosili i promjene vezane uz zakone i propise, ovisno pod čijom su se vlašću Srebrenica i Zvornik nalazili, pri čemu je dolazilo do raznih sukoba u kojima je morala intervenirati dubrovačka vlada kako bi zaštitila interese svojih građana.

Dubrovcanima u Srebrenici i Zvorniku bila je zajamčena sloboda kretanja i trgovine te sudska autonomija. Njihova velika fluktuacija često je vodila do raznih sporova koji su bili u nadležnosti dubrovačkih sudova. Također je značajno i rješavanje prijepora između domaćih ljudi i Dubrovčana od strane mješovitog suda. Njegov je ustroj počivao na načelu jednakog broja sudaca, a radi se o jedinstvenoj ustanovi običajnog prava, vrsti narodnog suda, odnosno poroti, čime je pravni sustav dokaznim sredstvima, saslušanjem tajnih svjedoka, kaznama i drugim raznim mjerama osiguravao poštivanje vlasti. U Srebrenici i Zvorniku ukorporirani su elementi lokalne gradske uprave naslijeđene od Sasa. Gradsko vijeće činili su purgari i knez, a kasnije i vojvoda. Knez je bio posrednik između stanovnika grada i javne vlasti, a na njegovu položaju nalazili su se Dubrovčani ili jako ugledni domaći stanovnici. Osim toga, u Srebrenici se nalazio i stalni konzul, svojevrсни starješina kolonije koji je bio veza između dubrovačke vlade i njezinih građana u Srebrenici i Zvorniku.

Usporedo s razvojem rudarstva u Srebrenici i Zvorniku razvija se i trgovina u kojoj vodeću ulogu također imaju Dubrovčani koji borave ondje i u okolnim mjestima u kojima se odvijala razmjena robe. Snaženju vanjske trgovine doprinijelo je vađenje srebra i olova u Srebrenici, Sasima, Zajači, Crnči, Bohorini i rudnicima u Despotovini. Najveći dio srebra iz rudnika u Srebrenici i okolnih manjih rudnika izvezio se u Dubrovnik i prekomorske gradove posredstvom Dubrovčana, koji su bili privučeni velikim izgledima za poslove pa su se gotovo svakog dana sve više doseljavali u te dvije kolonije. Njihovo veliko prisustvo u Srebrenici i Zvorniku kao zaključak nameće činjenicu da su oba grada bila među njihovim najjačim kolonijama na Balkanu. Znakovito je da su neki Dubrovčani odlazili u Zvornik povremeno radi trgovinskih poslova, a bilo je i onih koji su se istodobno javljali i u Srebrenici i Zvorniku.

Uz razvoj rudarstva i trgovine dubrovački se utjecaj osjetio i u vjerskom aspektu, osobito što su Dubrovčani po vjeroispovijesti katolici koji su, uz saske rudare nastanjene ondje, ispovijedali katoličanstvo te obilato darivali franjevce i crkve o čemu svjedoče njihove oporuke. Prilozi koje su davali bili su u novcu, plemenitim metalima, odjeći, crkvenom priboru, nekretninama, prihodima od rudnika, jama, mlinova, topionica itd. Dobar dio onoga što su ostavljali stvarao je i mogućnosti obavljanja građevinskih pothvata u gradnji crkvenih objekata pa su u njihovoj izgradnji sudjelovali brojni dubrovački graditelji i majstori koji su iz Dubrovnika odlazili u Srebrenicu, Zvornik i ostala mjesta srednjeg Podrinja te ondje radili na podizanju sakralnih građevina.

Afirmacija rudarstva i trgovine u 15. stoljeću izmijenila je konture obaju naselja i pretvorila ih u prave urbane sredine. Značajno je istaknuti da je u Srebrenici postojala ulica Via di merchado koja je vodila do gradskog trga. Osim toga, tamo je bio izgrađen leprozorij te kanalizacija što svjedoči o visokom stupnju razvoja zdravstvene kulture. Dubrovčani su u Srebrenici i Zvorniku živjeli svojim načinom života puštajući svoje korijene, što se vidi iz podataka o gradnji grobnica, što podrazumijeva da su se neki od njih tamo odlučili trajno nastaniti.

U kućama u kojima su živjeli nalazile su se trgovačke radnje s raznom robom, a postojanje gostionica znak je da su tim područjem prolazili mnogobrojni putnici. Trgovinska razmjena rezultirala je otvaranjem Srebrenice i Zvornika novim utjecajima, osobito onima iz Dubrovnika i talijanskih gradova, zbog čega su i jedna i druga kolonija postale bitna urbana središta koja su poprimila zapadnoeuropsku kulturu u svim segmentima života, od gradnje kuća, preko načina života pa sve do stila odijevanja, pri čemu su veliku zaslugu imali i obrtnici.

Prisutnost velikog broja obrtnika svjedoči o povećanoj potražnji njihovih proizvoda tako da velik broj zlatara, podstigača sukna i krojača nije bio slučajan. Dubrovčani su sa sobom u Srebrenicu i Zvornik donijeli navike, tradiciju, stil odijevanja i ukrašavanja, koje nije u

potpunosti mogla zadovoljiti domaća radinost pa su se i domaći obrtnici počeli prilagođavati sve većim potrebama i željama gradskog stanovništva. S tim u vezi porastao je uvoz tkanina, ne samo radi potrebe dubrovačkih građana, već i lokalnog domaćeg stanovništva. Osim uvoznih tkanina, u uporabi je bilo domaće platno, raša, koje su ponajviše koristili domaći ljudi.

Srebrenica i Zvornik do sredine 15. stoljeća bili su gospodarski snažni gradovi u kojima je utkana zapadnoeuropska kultura. Njihov rast i razvoj krenuo je drugim smjerom osmanlijskim osvajanjem. Dolaskom Turaka i padom Srebrenice i Zvornika pod njihovu vlast 1462. godine započinje iseljavanje Dubrovčana.

9. IZVORI I LITERATURA

Neobjavljeni izvori

DAD (Državni arhiv u Dubrovniku)

1. Acta Consilii Rogatorum (Cons. Rog.) vol. 1 – 28
2. Acta Consilii Minoris (Cons. Min.) vol. 1 – 26
3. Debita Notariae (Deb. Not.) vol. 11 – 45
4. Debita Notariae pro Comuni (Deb. Not. pro com.) vol. 1
5. Distributiones Testamentorum (Dist. Test.)
6. Diversa Cancellariae (Div. Canc.) vol. 30 – 94
7. Diversa Notariae (Div. Not.) vol. 11 – 68
8. Lamenta de foris (Lam. de foris) vol. 11 – 47
9. Lamenta de intus (Lam. de intus)
10. Lettere e Commissione di Levante (Lett. di Lev.) vol. 6 – 17
11. Lamenta Maleficiorum vol. 4 – 10
12. Mobilia (Mob.) vol. 1 – a; 1 – b.
13. Proceurae de Notaria (Proc. Not.) vol. 1 – 13
14. Reformationes (Ref.) vol. 30 – 34
15. Testamenta de Notariae (Test. Not.) vol. 8 – 28

Objavljeni izvori

1. Beldiceanu, N., Les actes des premiers sultans conservés dans les manuscrits turcs de la Bibliothèque Nationale à Paris II; Rélements miniers 1390. – 1512., Paris, 1964.
2. Čremošnik, G., Ostaci arhiva bosanske franjevačke vikarije, Radovi Naučnog društva NR BiH, br. III, Sarajevo, 1955., str. 5 – 56.
3. Čremošnik, G., Kancelarijski i notarski spisi 1278. – 1301., Beograd, 1932.
4. Ćirković, S., Latinički prijepis Rudarskog zakonika despota Stefana Lazarevića, Beograd, 2005.
5. Ćirković, S. – Ćuk, R. – Veselinović, A., Srbija u dubrovačkim testamentima u XV. veku, Mešovita građa br. XXII (2004.), Beograd, 2004., str. 15 – 16.
6. De Diversis, F, Opis slavnoga grada Dubrovnika, (ur. i prev. Z. Janeković-Römer), Dom i svijet, Zagreb, 2004.

7. Dinić, M., Iz Dubrovačkog arhiva br. II – III, Srpska akademija nauka, Beograd, 1963. – 1967.
8. Fermendžin, E., *Acta Bosnae potissimum ecclesiastica cum insertis editorum documentorum regestis ab anno 925 usque ad annum 1752.*, Zagrabiae, 1892.
9. Đurđev, B., Filipović, N., Hadžibegić, H., Mujić, M., Šabanović, H., Kanuni i Kanun-name za Bosanski, Hercegovački, Zvornički, Kliški, Crnogorski i Skadarski Sandžak, Orijentalni institut u Sarajevu, serija I, Sarajevo, 1957.
10. Gelcich, J. – Thallóczy, L., *Diplomatarium relationum Republicae Ragusanae cum regno Hungariae*, Budapest, 1887.
11. Handžić, A., Najraniji turski izvori o rudnicima i trgovima u Bosni, Prilozi Instituta za istoriju Sarajevo, br. X/2, Sarajevo, 1974., str. 155 – 162.
12. Handžić, A., Dva prva popisa Zvorničkog sandžakata (1519. – 1533.), ANUBiH, Građa XXVI, Odeljenje društvenih nauka, knj. 22, Sarajevo, 1986.
13. Jireček, K., *Spomenici srpski*, Spomenik XI, SKA, Beograd, 1892.
14. Jorga, N., *Notes et extraits pour servir à l'histoire des croisades II*, Paris, 1899.
15. Kovačević-Kojić, D., Trgovačke knjige braće Kabužić (Caboga) 1426. – 1433., SANU, Spomenik CXXXVII, Odeljenje istorijskih nauka, knj. II, Beograd, 1999.
16. Ljubić, Š., *Listine ob odnošajih između Južnoga Slavenstva i Mletačke Republike*, sv. V – X, Zagreb, 1875. – 1890.
17. Mandić, D., Srebreničko-Visočka biskupija u Bosni (Dokumenti), *Rasprave i prilozi iz stare hrvatske povijesti*, Rim, 1963.
18. Miklosich, F., *Monumenta serbica spectantia historiam Serbiae, Bosnae et Ragusii*, Apud Guilelmum Braunüller, Viennae, 1858.
19. Makušev, V., *Istorijski spomenici Južnih Slovena i okolnih naroda*, knj. II, Beograd, 1882.
20. Nedeljković, B., *Liber viridis I – II*, SANU, Zbornik za istoriju, jezik i književnost srpskog naroda, knj. XXIII, Beograd, 1984.
21. Novaković, S., *Zakonski spomenici srpskih država srednjeg veka*, „Lirika“, Beograd, 2005.
22. Pucić, M., *Spomenici srpski I – II*, Beograd, 1858. – 1862.
23. Radojčić, N., *Zakon o rudnicima despota Stefana Lazarevića*, SANU, Posebna izdanja, Beograd, 1962.
24. Solovjev, A., *Odabrani spomenici srpskog prava od 12. do kraja 15. veka*, Beograd, 1920.
25. Spaho, F., *Turski rudarski zakoni*, Glasnik Zemaljskog muzeja, br. XXV, sv. 1, Sarajevo,

1913., str. 133 – 149; sv. II, str. 151 – 194.

26. Stojanović, Lj., Stare srpske povelje i pisma I/1, Beograd – Sremski Karlovci, 1929., I/2, Beograd – Sremski Karlovci, 1934.
27. Stojanović, Lj., Stari srpski rodoslovi i letopisi, Sremski Karlovci, 1927.
28. Šabanović, H., Turski dokumenti u Bosni iz druge polovine XV. vijeka, Istorijsko-pravni zbornik I/2, Sarajevo, 1949., str. 177 – 208.
29. Thallóczy, L., Studien zur geschichte Bosniens und Serbiens im Müttelalter, München und Leipzig, 1914.
30. Thallóczy, L.– Aldásy, A., Magyarország Melléktartományinak oklevéltára 1198. – 1525., Budapest, 1907.
31. Truhelka, Ć., Tursko-slovjanski spomenici dubrovačke arhive, Glasnik Zemaljskog muzeja, br. XXIII, Sarajevo, 1911., 1 – 162.
32. Veselinović, A., Dubrovačko Malo veće o Srbiji (1415. – 1460.), Beograd – Kraljevo – Čačak, 1997.

Literatura

1. Anđelić, P., Studije o teritorijalnopoličkoj organizaciji srednjovjekovne Bosne, Svjetlost, Sarajevo, 1982.
2. Anđelić, P., Doba srednjovjekovne bosanske države, Kulturna historija Bosne i Hercegovine, Sarajevo, 1966., str. 405–536.
3. Anđelić, P., Periodi u kulturnoj historiji Bosne i Hercegovine u srednjem vijeku, Glasnik Zemaljskog muzeja br. XXV, Sarajevo, 1970., str. 199 – 212.
4. Anđelić, P., Pogled na franjevačko graditeljstvo XIV. i XV. vijeka u Bosni, Radovi sa simpozijuma „Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura“, Izdanja Muzeja grada Zenice, br. III, Zenica, 1973., str. 439 – 452.
5. Barun, A., Svjedoci i učitelji (Povijest franjevaca Bosne Srebrene), Svjetlo riječi, Sarajevo, 2003.
6. Begović, M., Rudarska baština u Srbiji u XV. i XVI. veku, Glas SANU, br. 280, Odeljenje društvenih nauka, knj. 15, Beograd, 1971.
7. Begović, M., Tragovi našeg srednjovekovnog prava u turskim spomenicima, Istorijski časopis br. 3, Beograd, 1951. -1952., str. 67. – 84.
8. Beldiceanu, N., Actes de Suleyman le Législateur concernant les mines de Srebreniza et Sase, Südost-Forschungen, br. 26, München, 1967.

9. Biblija, Stari i Novi zavjet, Kršćanska sadašnjost, Zagreb, 1987.
10. Blagojević, M., Podrinje između srpskih srednjovekovnih država, Drina, Beograd – Srpsko Sarajevo, 2005., str. 29 – 67.
11. Blagojević, M., Severna granica bosanske države u XIV. veku, Bosna i Hercegovina od srednjeg veka do novijeg vremena, Istorijski institut SANU, Zbornik radova 12, Beograd, 1995., str. 59 – 76.
12. Borovečki, A., Lang, S., Povijesno-medicinski vodič kroz medicinu starog Dubrovnika, Škola narodnog zdravlja „Andrija Štampar“ Medicinskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 2001.
13. Božić, I., Dubrovnik i Turska u XIV. i XV. veku, SANU, Posebna izdanja, knj. CC, Istorijski institut, knj. 3, Beograd, 1952.
14. Božić, I., Srpske zemlje u doba Stefana Lazarevića, Moravska škola i njeno doba, Beograd, 1972., str. 111–122.
15. Božić, I., Ekonomski i društveni razvitak Dubrovnika u XIV. – XV. veku, Istorijski glasnik br. 1, Beograd, 1949., str. 21 – 61.
16. Buklijaš, T., Kuga: nastajanje identiteta bolesti, Hrvatska revija, broj 2, Godište II, Matica hrvatska, Zagreb, 2002., str. 90 – 94.
17. Burckhardt, J., Kultura renesanse u Italiji, Prosvjeta, Zagerb, 1997.
18. Cartwright, F.F. – Biddiss, M., Bolest i povijest, Naklada Ljevak, Zagreb, 2006.
19. Čolić, S., Kultura i povijest, Hrvatska sveučilišna naklada, Zagreb, 2002.
20. Čremošnik, G., Vrednost dubrovačkog uvoza u Srbiju i Bosnu, Glasnik Zemaljskog muzeja, sv. XLI, Sarajevo, 1929., str. 57 – 62.
21. Čučković, V., Uloga i značaj porote u dubrovačkoj praksi XIV. i XV. veka, Godišnjak Pravnog fakulteta u Sarajevu, br. XVIII/1970., str. 331 – 352.
22. Ćirković, S., Herceg Stefan Vukić-Kosača i njegovo doba. SANU, Posebna izdanja, knj. 376, Odeljenje društvenih nauka, Beograd, 1964.
23. Ćirković, S., Historija srednjovekovne bosanske države, SKZ, Beograd, 1964.
24. Ćirković, S., Dubrovačka kovnica i proizvodnja srebra u Srbiji i Bosni, Istorijski glasnik, br. 1 – 2, Beograd, 1976., str. 91–99.
25. Ćirković, S., The production of Gold, Silver and Copper in the Central parts of the Balkans from the 14th to the 16th Century, Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte, Stuttgart, 1979., str. 41 – 69.
26. Ćirković, S., Jedna parnica srebreničkih franjevac, Godišnjak Društva istoričara BiH, godina XL – XLI (1989. – 1990.), Sarajevo, str. 30 – 41.
27. Ćirković, S., Dubrovčani kao preduzetnici u rudarstvu Srbije i Bosne, Acta Historico-

- oeconomica Jugoslaviae, vol. VI, Zagreb, 1979., str. 1 – 22.
28. Ćirković, S., *Rabotnici, vojnici, duhovnici* (Društva srednjovekovnog Balkana), Equilibrium, Beograd, 1997.
 29. Ćirković, S. – Kovačević-Kojić, D., *Zdravstvene prilike u srednjovekovnoj bosanskoj državi*, *Acta historica medicinae, pharmatiae, veterinae*, br. X/2 (1970.), str. 93 – 98.
 30. Ćirković, S., *The production of Gold, Silver, and Cupper in the Central Parts of the Balkans from the 13th to the 16th Century*, *Beiträge zur Wirtschaftsgeschichte*, Stuttgart, 1979., str. 41–69.
 31. Ćirković, S., *Proizvodnja zlata, srebra i bakra u centralnim oblastima Balkana do početka novog veka* (Rabotnici, vojnici, duhovnici), Beograd, 1997., str. 79–103.
 32. Ćirković, S., *Mere u srednjovekovnom rudarstvu Srbije i Bosne*, *Zbornik Historijskog zavoda JAZU*, br. VIII, Zagreb, 1977., str. 133 – 141.
 33. Ćirković, S., *Iz starog Dubrovnika: građani rođeni i građani stečeni*, *Historijski časopis* br. LVI, Beograd, 2008., str. 21 – 38.
 34. Ćirković, S. – Kovačević-Kojić, D. – Ćuk, R., *Staro srpsko rudarstvo*, *Prometej*, Beograd – Novi Sad, 2002.
 35. Ćirković, S., *Jedna bosanska kraljevska presuda*, *Godišnjak Društva istoričara BiH*, br. XIX, Sarajevo, 1973., str. 11 – 18.
 36. Ćirković, S., *Udava*, *Zbornik Filozofskog fakulteta*, br. XI-1, Beograd, 1970., str. 345–351.
 37. Ćorović, V., *Srebrenica za vlade despota Stefana (1413. – 1427.)*, *Prilozi za književnost, jezik, istoriju i folklor*, knj. II, Beograd, 1922., str. 61–77.
 38. Ćorović, V., *Despot Đurađ Branković prema Konavoskom ratu*, *Glas SKA*, br. 110, Sremski Karlovci, 1923., str. 26 – 40.
 39. Ćorović, V., *Historija Bosne*, knj. I, *Srpska kraljevska akademija*, Beograd, 1940.
 40. Ćošković, P., *Bosanska kraljevina u prijelomnim godinama 1443. – 1444.*, Banja Luka, 1988.
 41. Ćošković, P., *Crkva bosanska u XV. stoljeću*, *Institut za istoriju Sarajevo*, Sarajevo, 2005.
 42. Ćuk, R., *Dubrovačke građanske porodice poreklom iz srednjovekovne bosanske države, Bosna i Hercegovina od srednjeg veka do novijeg vremena*, Beograd, 1959., str. 171 – 182.
 43. Ćuk, R., *„Kolonije“ u srpskim srednjovekovnim gradovima*, *Socijalna struktura srpskih gradskih naselja (XII. – XVIII. vek)*, *Smederevo – Beograd*, 1992., str. 85–95.
 44. Ćuk, R., *Poslovanje Dubrovčana u Podrinju, Valjevo: Postanak i uspon gradskih središta*, *Valjevo – Beograd*, 1994., str. 111 – 121.

45. Ćuk, R., Porodica Kasela iz Rudnika, Zbornik za istoriju Bosne i Hercegovine, br. 1, Beograd, 1995., str. 99 – 111.
46. Ćuk, R., Delatnost dubrovačkog trgovca Luke Milanovića dvadesetih godina XV. veka, Istorijski časopis, br. 38, Beograd, 1991.
47. Danilović, J., O ugovoru „collegantia“ u dubrovačkom pravu u peridu mletačke vlasti, Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu, br. XI/1, Beograd, 1970., str. 289 – 306.
48. Dinić, M., Srebrenik kraj Srebrenice, Glas SKA, br. 161, Beograd, 1934., str. 185 – 196.
49. Dinić, M., Srpske zemlje u srednjem veku, Srpska književna zadruga, Beograd, 1978.
50. Dinić, M., Dubrovačka kovnica novca u 1422. godini, Istorijski glasnik, sv. 1 – 2, Beograd, 1976., str. 81 – 98.
51. Dinić, M., Za istoriju rudarstva u srednjovekovnoj Srbiji i Bosni I, SKA, Posebna izdanja, knj. 240, Odeljenje društvenih nauka, knj. 14, Beograd, 1955., sv. II, Beograd, 1962.
52. Dinić, M., Dubrovačka srednjovekovna karavanska trgovina, Jugoslavenski istoriski časopis br. III, Beograd, 1937., str. 119–146.
53. Dinić, M., Dubrovčani kao feudalci u Srbiji i Bosni, Istoriski časopis, br. IX – X, Beograd, 1960., str. 139 – 149.
54. Dinić-Knežević, D., Tkanine u privredi srednjovekovnog Dubrovnika, SANU, Posebna izdanja, knjiga 540, Odeljenje istorijskih nauka, knjiga 8, Beograd, 1982.
55. Dinić-Knežević, D., Stanovnici iz bosanske države u Dubrovniku u srednjem veku, Bosna i Hercegovina od srednjeg veka do novijeg vremena, Beograd, 1995., str. 159 – 170.
56. Dinić-Knežević, D., Dubrovnik i Ugarska u srednjem veku, Filozofski fakultet u Novom Sadu, Institut za istoriju i Vojvođanska akademija nauka i umetnosti, Novi Sad, 1986.
57. Dinić-Knežević, D., Petar Pantela, trgovac i sukarnar u Dubrovniku, Godišnjak Filozofskog fakulteta u Novom Sadu, br. XIII/1, Novi Sad, 1970., str. 87–145.
58. Dinić-Knežević, D., Migracije stanovništva iz južnoslovenskih zemalja u Dubrovnik tokom srednjeg veka, Novi Sad, 1995.
59. Dinić-Knežević, D., Prilog upoznavanju tehnike proizvodnje vunjenih tkanina u Dubrovniku u prvoj polovini XV. veka, Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, sv. XIX – XX, Dubrovnik, 1982., str. 1 – 6.
60. Đurđev, B., Da li je poznati rudarski zakon despota Stefana važio i za Srebrenicu, Radovi sa simpozijuma „Rudarstvo i metalurgija BiH od praistorije do početka XX. vijeka, Izdanja Muzeja Zenice, Zenica, 1993., str. 211 – 220.
61. Đurđev, B., Kada i kako su nastali despota Stefana zakoni za Novo Brdo, Društvo istoričara BiH, br. XX (1972. – 1973.), Sarajevo, 1974., str. 41 – 64.
62. Filipović, M., Početci i prošlost zborničke eparhije, Bogoslovlje, br. VIII/23, sv. 1 – 2,

- Beograd, 1964., str. 1 – 83.
63. Fisković, C., Dubrovački zlatari od XIII. do XVIII. stoljeća, Starohrvatska prosvjeta, br. II, sv. 1, Zagreb, 1949., str. 143 – 249.
 64. Fisković, C., Naši graditelji i kipari XV. i XVI. stoljeća, Zagreb, 1947.
 65. Fisković, C., Dalmatinski majstori u srednjovjekovnoj Bosni i Hercegovini, Radovi sa simpozijuma „Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura“, Izdanje Muzeja grada Zenice, br. III, Zenica, 1973., str. 147–149.
 66. Glesinger, L., Povijest medicine, Školska knjiga, Zagreb, 1978., str- 109 – 110.
 67. Grmek, M. D., Bolesti u osvit zapadne civilizacije, Globus, Zagreb, 1989.
 68. Han, V., La culture materielle des Balkans au Moyes Age é travers la documentation des Archives de Dubrovnik, Balcanica III, Beograd, 1972., str. 157 – 193.
 69. Han, V., Arhivske vesti o turskom tekstilu XV. veka u Dubrovniku, Zbornik Muzeja primenjene umetnosti, br. XV, Beograd, 1971., str. 41 – 66.
 70. Han, V., Problemi oko porekla i stila srednjovekovnog stakla iz Srbije, BiH, Zbornik Muzeja primenjene umetnosti, br. XIII, beograd, 1969., str. 7 – 28.
 71. Handžić, A., Rudnici u Bosni od druge polovine XV. do početka XVII. vijeka, Prilozi za istoriju BiH, knj. II, Posebna izdanja ANU BiH, knj. 79, Sarajevo, 1987., str. 5 – 38.
 72. Handžić, A., Rudnici u Bosni u drugoj polovini XV. stoljeća, Prilozi za orijentalnu filologiju, br. XXVI, Sarajevo, 1978., str. 7 – 42.
 73. Handžić, A., Zvornik u drugoj polovini XV. i u XVI. vijeku, Godišnjak Društva istoričara BiH, br. XVIII, Sarajevo, 1970., str. 141 – 196.
 74. Handžić, A., Rudarstvo i rudarski trgovi u drugoj polovini XV. vijeka, Radovi sa simpozijuma „Historija rudarstva i metalurgije od praistorije do XX. vijeka“, Izdanje Muzeja grada Zenice, br. VIII, Zenica, 1979., str. 283 – 305.
 75. Handžić, A., Tuzla i njena okolina u XVI. vijeku, „Svjetlost“, Sarajevo, 1975.
 76. Hrabak, B., Bosanski trgovci katolici (XI. – XVIII. vek), Iz starije prošlosti Bosne i Hercegovine, knj. IV, Beograd, 2008., str. 158 – 223.
 77. Hrabak, B., Epidemije kuge u Bosni i Hercegovini 1145. – 1800. godine, Iz starije prošlosti BiH, knj. IV, Beograd, 2008., str. 9 – 64.
 78. Hrabak, B., Dubrovačke sudijske kolegije u Bosni u XIV. i XV. veku, Iz starije prošlosti Bosne i Hercegovine, knj. III, Beograd, 2004., str. 198 – 217.
 79. Hrabak, B., Gleta iz Bosne u XV. i XVI. veku, Istorijski zbornik br. V, Banja Luka, 1984., str. 183 – 201.
 80. Ivanović, M. K., Prilozi za istoriju carina u srednjovekovnim srpskim državama, Spomenik SKA, br. XCVII, Odeljenje društvenih nauka, br. 76, Beograd, 1948.

81. Janeković, Z., Javni rituali u političkom diskursu humanističkog Dubrovnika, Radovi, vol. 29, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskog fakulteta u Zagrebu, Zagreb, 1996., str. 68 – 86.
82. Janeković-Römer, Z., Okvir slobode, Dubrovačka vlastela između srednjovjekovlja i humanizma, Zavod za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 1999.
83. Janeković-Römer, Z., Nasilje zakona: Gradska vlast i privatni život u kasnosrednjovjekovnom i ranonovovjekovnom Dubrovniku, Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, br. 41, Dubrovnik, 2003., str. 9 – 44.
84. Janeković-Römer, Z., Maruša ili suđenje ljubavi, Algoritam, Zagreb, 2007.
85. Jelenić, J., Kultura i bosanski franjevci I, Prva hrvatska tiskara Kramarić i M. Raguz, Sarajevo, 1912.
86. Jeremić, R. – Tadić, J., Prilozi za istoriju zdravstvene kulture starog Dubrovnika, knj. II, Centralni higijenski zavod, Beograd, 1939.
87. Jireček, K., Trgovački drumovi i rudnici Srbije i Bosne u srednjem veku, Svjetlost, Sarajevo, 1951. (s njemačkog preveo Đ. Pejanović)
88. Jireček, K., Istorija Srba, knj. I – II, Beograd, 1952.
89. Jireček, K., Beiträge zur ragusanische Literaturgeschichte, Archiv für Slawische Philologie, vol. XXI, Berlin, 1899.
90. Jireček, K., Glasinac u srednjem vijeku, Glasnik Zemaljskog muzeja, sv. II, god. IV, Sarajevo, 1892., str. 99 – 101.
91. Kalić, J., Carinici despota Stefana Lazarevića u Ugarskoj, Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu, knj. XIII/1, Beograd, 1976., str. 71 – 102.
92. Klaić, V., Poviest Bosne do propasti kraljevstva, Tisak dioničke tiskare, Zagreb, 1882.
93. Kovačević, D., Razvoj i organizacija carina u srednjovjekovnoj Bosni, Godišnjak Istoriskog društva BiH, br. VI, Sarajevo, 1954., str. 229 – 248.
94. Kovačević, D., Dans la Serbie et la Bosnie médiévales: Les mines d'or et d'argent, Annales économiques sociétés, civilisations 15, br. 2, Paris, 1960., str. 248 – 258.
95. Kovačević, D., Dubrovčani zanatlije u srednjovjekovnoj Srebrenici, Godišnjak Društva istoričara BiH, br. XV, Sarajevo, 1966., str. 25–45 (isti rad u: Gradski život u Srbiji i Bosni (XIV. – XV. vijek), Beograd, 2007., str. 381 – 403.
96. Kovačević, D., Trgovina u srednjovjekovnoj Bosni, Naučno društvo NR BiH, Sarajevo, 1961.
97. Kovačević, D., Prilog pitanju ranih bosansko-turskih odnosa, Godišnjak Društva istoričara BiH, br. XI, Sarajevo, 1961., str. 257 – 263.

98. Kovačević-Kojić, D., Katalonci u poslovanju braće Kabužića (Caboga) 1426. - 1433., Historijski časopis br. 56, Beograd, 2008., str. 39 – 48.
99. Kovačević-Kojić, D., Izgled Srebrenice u dubrovačkim izvorima (1352. – 1460.), Spomenica Milana Vasića, ANU RS, Spomenica II, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 14, Banja Luka, 2005., str. 181 – 198.
100. Kovačević-Kojić, D., O rudarskoj proizvodnji u srednjovjekovnoj Bosni, Radovi sa simpozijuma „Rudarstvo i metalurgija BiH od prahistorije do početka XX. vijeka“, Izdanje Muzeja grada Zenice, Zenica, 1999., str. 177 – 209.
101. Kovačević-Kojić, D., Privredni razvoj srednjovjekovne bosanske države, u: Prilozi za istoriju BiH, knj. I, Društvo i privreda srednjovjekovne bosanske države, ANU BiH, Posebna izdanja knj. 79, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 17, Sarajevo, 1987., str. 85 – 190.
102. Kovačević-Kojić, D., Gradski život u Srbiji i Bosni (XIV. – XV. vijek), Istorijski institut, Beograd, 2007.
103. Kovačević-Kojić, D., O domaćim trgovcima u srednjovjekovnoj Srebrenici, Zbornik za istoriju BiH, knj. I, SANU, Beograd, 1995., str. 57 – 65.
104. Kovačević-Kojić, D., Les metaux precieux de Serbie et le Marche European (XIVe – XVe siecles), Zbornik radova Vizantološkog instituta, br. 1, Beograd, 2004., str. 91–203.
105. Kovačević-Kojić, D., Zvornik (Zvonik) u srednjem vijeku, Godišnjak Društva istoričara BiH, knj. XVI, Sarajevo, 1965., str. 19 – 35.
106. Kovačević-Kojić, D., Domaći stanovnici – dubrovački građani u gradskim naseljima srednjovjekovne bosanske države, Bosna i Hercegovina od srednjeg veka do novijeg vremena, Zbornik sa Međunarodnog naučnog skupa 13 – 15. decembra 1994., Historijski institut SANU, Beograd, 1995., str. 149 – 158.
107. Kovačević-Kojić, D., Trgovci kao preteče katoličkih crkvenih organizacija na Balkanu (XIII – XV. vijeka), Gradski život u Srbiji i Bosni (XIV. – XV. vijek), Istorijski institut Beograd, 2007., str. 225 – 237.
108. Kovačević-Kojić, D., O knezovima u gradskim naseljima srednjovjekovne Bosne, Radovi Filozofskog fakulteta u Sarajevu, br. VI, 1970. – 1971., Sarajevo, 1971., str. 333 – 345.
109. Kovačević-Kojić, D., Gradska naselja srednjovjekovne bosanske države, „V. Masleša“, Sarajevo, 1978.
110. Kovačević-Kojić, D., O rudarskoj proizvodnji u srednjovjekovnoj Bosni, Godišnjak Društva istoričara BiH, br. 34, Sarajevo, 1983., str. 113 – 122.
111. Kovačević-Kojić, D., Društvena struktura rudarskih gradova, Socijalna struktura srpskih gradskih naselja (XII. – XVII. vijeka), Smederevo – Beograd, 1992., 35–49. (Rad i u:

- Gradski život u Srbiji i Bosni (XIV. – XV. vijek), Beograd, 2007., str. 103 – 139.
112. Kovačević-Kojić, D., Istaknutiji Dubrovčani u Srebrenici u doba Despotovine. Valjevo – postanak i uspon gradskog središta, Valjevo – Beograd, 1994., str. 122–132. (Isti rad i u: Gradski život u Srbiji i Bosni (XIV. – XV. vijek), Beograd, 2007., str. 405 – 416.
 113. Kovačević-Kojić, D., Franjevci u gradskim naseljima srednjovjekovne Bosne, Radovi Hrvatskog naučnog društva za znanost i umjetnost, br. III, Sarajevo, 1995., str. 33–44. (Isti rad u: Gradski život u Srbiji i Bosni (XIV. – XV. vijek), Beograd, 2007., str. 237–252.
 114. Kovačević-Kojić, D., Poslovne knjige dubrovačkih trgovaca (XV. vijek) Međ srednjo Evropo in Sredozemljem: Vijetov zbornik, Ljubljana, 2006., str. 451 – 461.
 115. Kovačević-Kojić, D., Srednjovjekovna Srebrenica XIV. – XV. vijek, SANU, Posebna izdanja, knj. 668, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 29, Beograd, 2010.
 116. Kovačević-Kojić, D., Les marchands, précurseurs des organisations catoliques dans les Balcans du XIII-e au XV siècle, Actes de la Conference „Le Sud-Est Européen, carefour de civilisations (Siège de L'UNESCO, paris, 9. et 10. février 1998.), Bucuresti 1998., str. 75 – 81.
 117. Kovačević-Kojić, D., Les métaux précieux de Serbie et de Bosnie: estimation de la production (XIVe – XVe siècle), Der tiroler Bergbau und die Depression der europäischen Montanwirtschaft in 14. und 15. Jahrhundert: Acten der internationalen bergbaugeschichtlichen Tagung Steinhaus, Bozen/Bolzano, 2004., str. 87 – 93.
 118. Kovačević, D., Prilog proučavanju zanatstva u srednjovjekovnoj Bosni, Godišnjak Istorijaskog društva BiH, br. X, Sarajevo, 1959., str. 279 – 296.
 119. Kovačević, Lj., Kad je Stevan Lazarević (1389. – 1427.) zavladao Srebrenicom, Godišnjica Nikole Čupića, br. 3, Beograd, 1879., str. 420 – 423.
 120. Krekić, B., O problemima koncentracije vlasti u Dubrovniku u XIV. i XV. vijeku, Zbornik radova Vizentološkog instituta br. 24 – 25, Beograd, 1986., str. 397 – 406.
 121. Krekić, B., Slike iz gradske svakodnevnice: Prilozi proučavanju života u Dubrovniku u doba humanizma i renesanse, Anali Zavoda za povijesne znanosti u Dubrovniku, sv. 26/1988., str. 7- 28.
 122. Krivošić, S., Stanovništvo Dubrovnika i demografske promjene u prošlosti, Zavod za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, Dubrovnik, 1990.
 123. Kujundžić, J., Visočka biskupija, Prilog crkvenoj povijesti BiH u XV. stoljeću, Dobri pastir, God. XXV., sv. 1 – 4, Sarajevo, 1975., str. 133 – 140.
 124. Kujundžić, J., Crkva svete Marije u Zvorniku, Dobri pastir, God. XXIII, sv. 1 – 4, Sarajevo, 1973., str. 302 – 210.

125. Kujundžić, J., Srednjovjekovne crkve u Srebrenici, Dobri pastir, XVII – XVIII, Sarajevo, 1968., str. 236 – 242.
126. Kurtović, E., Veliki vojvoda bosanski Sandalj Hranić Kosača, Institut za istoriju Sarajevo, Sarajevo, 2009.
127. Le Goff, J., Civilizacija srednjovjekovnog zapada, Golden Marketing, Zagreb, 1998.
128. Lonza, N., Pod plaštom pravde, Kaznenopravni sustav Dubrovačke Republike u XVIII. stoljeću, Zavod za povijesne znanosti Akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku, Monografije, knj. 13, Dubrovnik, 1997.
129. Lonza, N., Tužba, osveta, nagodba: Modeli reagiranja na zločin u srednjovjekovnom Dubrovniku, Anali Zavoda za povijesne znanosti HAZU u Dubrovniku, br. 40, Dubrovnik, 2002., str. 57–103.
130. Mahnken, I., Dubrovački patricijat u XIV. veku, SANU, knj. 340, Odeljenje društvenih nauka, knjiga 36, Beograd, 1960.
131. Mandić, D., Franjevačka Bosna (Razvoj i Uprava Bosanske Vikarije i Provincije 1340. – 1735., Hrvatski povijesni institut, Rim, 1968.
132. Maškin, N.A., Historija starog Rima, Beograd, 1987.
133. Mazalić, Đ., Zvornik (Zvonik) stari grad na Drini (Prilog bosanskoj arhitekturi srednjeg vijeka i turskog perioda), Glasnik Zemaljskog muzeja br. X, Sarajevo, 1955., str. 73 – 116
134. Medini, M., Dubrovačke poklade u XVI. i XVII. vijeku, Dubrovnik, 1898.
135. Mijatović, Č., Studije za istoriju srpske trgovine XIII. i XIV. veka, Glasnik Srpskog učenog društva, br. 36, Beograd, 1872.
136. Mijušković, J., Dodeljivanje dubrovačkog građanstva u srednjem veku, Glas SAN, knj. 246, Odeljenje društvenih nauka, knj. 9, Beograd, 1961., str. 89 –127.
137. Nedeljković, B., Pogranična porota (Mešovita porota), Istorijski časopis, knj. XXIV, Beograd, 1977., str. 9 – 45.
138. Nikolić, Z., Zaruke i vjenčanja u srednjovjekovnom Dubrovniku, Otium, časopis za povijest svakodnevice, 4/1-2, Povijesno društvo Otium, Zagreb, 1996., str. 77 – 84.
139. Novaković, S., Srbi i Turci u XIV. i XV. veku, Beograd, 1933.
140. Palić, V., Matično i mješovito sudstvo u dubrovačkim naseobinama u Bosni u XV. stoljeću, Sveučilište u Zadru, Zadar, 2008. (doktorska disertacija)
141. Palić, V., Bankrot i sekvestar imovine trgovaca nekih dubrovačkih naseobina u XV. i XVI. stoljeću, Povijesni zbornik – godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe, knj. 3, God. II, Osijek, 2008., str. 73 – 83.
142. Palić, V., Neki primjeri sudovanja u srednjovjekovnom Dubrovniku, Povijesni zbornik – godišnjak za kulturu u povijesno naslijeđe br. 1 – 2, God. I, Osijek, 2006/07., str. 17 – 27.

143. Palić, V., Naplata sudskih pristojba u srednjovjekovnom Dubrovniku, *Povijesni zbornik – godišnjak za kulturu i povijesno naslijeđe*, br. 1 – 2, God. I, Osijek, 2006./07., str. 51 – 66.
144. Petrović, Đ., Cigani u srednjovekovnom Dubrovniku, *Zbornik Filozofskog fakulteta*, XIII/1. 1976., Beograd, 1976., str. 123 – 153.
145. Popović-Radenković, M., O trgovačkim odnosima Dubrovnika sa Bosnom i Hercegovinom (1480. – 1500.), *Istorijski glasnik* br. 1 – 4, 1952., str. 3–20.
146. Rabar, I., *Poviest carstva rimskoga*, Zagreb, 1888.
147. Radojčić, N., *Zakon o rudnicima despota Stefana Lazarevića*, Naučno delo, Beograd, 1962.
148. Radojčić, N., *Srpski državni sabor u srednjem veku*, SKA, Beograd, 1940.
149. Radonić, J., *Zapadna Evropa i balkanski narodi prema Turcima u prvoj polovini XV. veka*, Matica srpska, Novi Sad, 1905.
150. Ravančić, G., *Crna smrt 1348. – 1349. u Dubrovniku*, Filozofski fakultet Sveučilišta u Zagrebu, Zagreb, 1996. (doktorska disertacija)
151. Ravančić, G., *Javni prostor i dokolica u kasnosrednjovjekovnom i renesansnom Dubrovniku*, *Anali Zavoda za povijesne znanosti Hrvatske akademije znanosti i umjetnosti u Dubrovniku*, br. 38, Dubrovnik, 2000., str. 53 – 64.
152. Ravančić, G., *Život u krčmama srednjovjekovnog Dubrovnika*, Hrvatski institut za povijest, Dom i svijet, Zagreb, 2001
153. Sarti, R., *Živjeti u kući*, Ibis Grafika, Zagreb, 2006.
154. Sivrić, M., *Rod Dobretinić – Latinica (Latiničić), trgovci i srebrenički knezovi, darovatelji franjevačkih samostana i crkava u Bosni*, *Bosna Franciskana* br. XVII/30, Sarajevo, 2009., str. 105 – 142.
155. Skarić, V., *Staro rudarsko pravo i tehnika u Srbiji i Bosni*, SKA, Beograd, 1936.
156. Skupina autora, *Historija privatnog života II* (priredili Žorž Dibi, Filip Arijes), Clio, Beograd, 2001.
157. Sv. 2, *Srednji vijek i renesansa (13. – 16. st.)*, (ur. E. Hercigonja), Školska knjiga, Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zagreb, 2000.
158. Spremić, M., *Despot Đurađ Branković i njegovo doba*, Clio, Beograd, Glas srpski, Banja Luka, 1999.
159. Spremić, M., *Crnča u srednjem veku*, *Zbornik Filozofskog fakulteta* br. XVIII., *Spomenica Radovana Samardžića*, Beograd, 1994., str. 127–147.
160. Spremić, M., *Despot Đurađ Branković i Mačvanska banovina*, *Istorijski časopis* br. XXIII, Beograd, 1976., str. 23–37.

161. Spremić, M., Despot Stefan Lazarević i „gospodin“ Đurađ Branković, *Historijski časopis*, knj. LVI, Beograd, 2008., str. 49 – 68.
162. Spremić, M., Krupanj i Rađevina u srednjem veku, *Rađevina u prošlosti*, br. I, Beograd, 1986.
163. Spremić, M., Dubrovačka trgovačka društva u Despotovini Đurđa Brankovića, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu*, knj. XII-1 (1976.), str. 85 – 102.
164. Stanojević, S., Lepa u jugoslovenskim zemljama, *Prilozi za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije i Balkanskog polostrva*, br. VIII, *Miscelanae* br. 2, Beograd, 1938., str. 38 – 44.
165. Šabanović, H., Bosanski pašaluk, Naučno društvo NRBiH, *Djela*, knj. 14, *Odjeljenje istorijsko-filoloških nauka*, knj. 10, Sarajevo, 1959.
166. Šišić, F., Vojvoda Hrvoje Vukčić Hrvatinić i njegovo doba (1350. – 1416.), *Izdanje Matice hrvatske*, Zagreb, 1902.
167. Škobrnja, A., Muzur, A., Rotschild, V., *Povijest medicine za praktičare*, Adamić, Rijeka, 2003.
168. Tadić, J., *Promet putnika u starom Dubrovniku*, *Arhiv za turizam – Dubrovnik II*, Dubrovnik, 1939.
169. Tadić, J., *Privreda Dubrovnika i srpske zemlje u prvoj polovini XV. veka*, *Zbornik Filozofskog fakulteta u Beogradu*, knj. X-1, Beograd, 1968., str. 519 – 538.
170. Truhelka, Ć., *Dubrovačke vijesti o godini 1463.*, *Glasnik Zemaljskog muzeja* br. XXII, Sarajevo, 199.
171. Tuchman, B., *Daleko zrcalo, zlosretno XIV. stoljeće*, Zagreb, 1984.
172. Vasić, P., *O nekim vidovima srednjovekovne nošnje u Bosni i Hercegovini*, *Radovi sa simpozijuma „Srednjovjekovna Bosna i evropska kultura“*, *Izdanje Muzeja grada Zenice*, knj. III, Zenica, 1973., str. 245 – 266.
173. Vekarić, N., *Nevidljive pukotine: Dubrovački vlasteoski klanovi*, HAZU i Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2009.
174. Vekarić, N., *Vlastela grada Dubrovnika*, sv. 1 (*Korijeni, struktura i razvoj dubrovačkog plemstva*), HAZU i Zavod za povijesne znanosti u Dubrovniku, Zagreb – Dubrovnik, 2011.
175. Veselinović, A., *Zabrane i prekidi trgovine u Srbiji u doba Despotovine*, *Historijski glasnik*, sv. 1 – 2, Beograd, 1983., str. 25 – 42.
176. Veselinović, A., *Carinski sistem u Srbiji u doba Despotovine*, *Historijski glasnik*, sv. 1 – 2, Beograd, 1984., str. 7 – 38.
177. Veselinović, A., *Granice između Srbije i Bosne u XV. veku*, *Bosna i Hercegovina od*

- srednjeg veka do novijeg vremena, Beograd, 1995., str. 87–100.
178. Veselinović, A., Država srpskih despota, Beograd, 2006.
 179. Voje, I., Kreditna trgovina u srednjovjekovnom Dubrovniku, ANUBiH, Djela, knj. 49, Odjeljenje društvenih nauka, knj. 29, Sarajevo, 1976.
 180. Voje, I., Argentum de glama, Istorijski časopis, knj. 16 – 17 (1966. – 1967.), Beograd, 1970., str. 15 – 48.
 181. Voje, I., Prilog trgovini crvcem (chermesium) u srednjovjekovnom Dubrovniku, Historijski časopis, knj. LVI/2008., str. 101 – 116.
 182. Voje, I., Poslovanje dubrovniških trgovinskih družb na Balkanskom poluotoku u drugoj polovici XV. stoljeća, Zgodovinski časopis, br. XXVIII/3 – 4, Ljubljana, 1974./75, str. 215 – 222.
 183. Vukanović, T., Srebrenica u srednjem veku, Glasnik Zemaljskog muzeja, Nova Serija, sv. 1, Sarajevo, 1946., str. 51–80.
 184. Zirdum, A., Franjevački ljetopisi u Bosni i Hercegovini, Croatica Christiana Periodica, vol. 9, br. 15, Katolički bogoslovni fakultet, Zagreb, 1985., str. 43 – 64.
 185. Živković, P., Povijest Bosne i Hercegovine do konca XVIII. stoljeća i povijest Hrvata Bosanske Posavine do početka XX. stoljeća, Hrvatsko kulturno društvo Napredak, Mostar, 1994.
 186. Živković, P., Tvrtko II. Tvrtković – Bosna u prvoj polovini XV. stoljeća, Institut za istoriju u Sarajevu, Sarajevo, 1981.
 187. Živković, P., Ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u XIV. i XV. stoljeću (Utjecaj primorskih gradova na ekonomsko-socijalne promjene u bosanskom društvu u 14. i 15. stoljeću (Pojava građanske klase i novog plemstva), „Univerzal“, Tuzla, 1986.
 188. Živković, P., Dubrovačko-bosansko-humska suradnja na polju zdravstvene kulture tijekom XIV. i XV. stoljeća, Anali Zavoda za povijesne znanosti JAZU u Dubrovniku, sv. XXVI, Dubrovnik, 1988., str. 67 – 76.
 189. Živković, P. – Stolić, V. – Kostić, Ž., Lepa u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, Acta historica medicinae, stomatologiae, pharmatiae, veterinae, god. XIX, sv. 1 – 2, (1979.), str. 93 – 97.
 190. Živković, P. – Stolić, V. – Kostić, Ž., Leprozorijumi u srednjovjekovnoj bosanskoj državi, prema podacima Dubrovačkog arhiva, Acta medicinae, stomatologiae, pharmatiae, veterinae, god. XIX, sv. 1 – 2 (1979.), str. 98–101.
 191. Živković, P., Usorska vlasteoska porodica Zlatonosovića i bosanski kraljevi (posljednja decenija XIV. i prve tri decenije XV. stoljeća), Historijski zbornik, br. XXXIX/1, Zagreb, 1986., str. 147 – 162.

10. ŽIVOTOPIS

Tamara Alebić rođena je u Našicama. Osnovnu je školu završila u Čačincima, a Opću gimnaziju u Orahovici. Diplomirala je povijest i hrvatski jezik i književnost na Filozofskom fakultetu u Osijeku 2004. godine.

U razdoblju od 2005. do 2009. radila je u nekoliko osnovnih škola. Od 2009. godine radi kao asistentica na Filozofskom fakultetu u Osijeku na Odsjeku za povijest. Sudjelovala je na nekoliko međunarodnih simpozija te u suautorstvu objavila nekoliko znanstvenih radova.